

**FUNDAMENTAL AND APPLIED RESEARCHES:
CONTEMPORARY SCIENTIFIC AND PRACTICAL
SOLUTIONS AND APPROACHES.**

INTERDISCIPLINARY PROSPECTS

Edited by: A. Dushniy, M. Makhmudov, M. Strenacikova, V. Ilnytskyi, I. Zymomrya

**ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ТА ПРИКЛАДНІ ДОСЛІДЖЕННЯ:
СУЧАСНІ НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ
РІШЕННЯ ТА ПІДХОДИ.**

МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ПЕРСПЕКТИВИ

За редакцією: А. Душний, М. Махмудов, М. Стреначікова, В. Ільницький, І. Зимомя

June 27, 2019

Banska Bystrica

Baku

Uzhhorod

Kryvyi Rih

Kherson

27 червня 2019

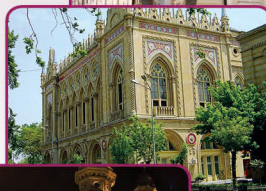
Банська Бистриця

Баку

Ужгород

Кривий Ріг

Херсон

Academy of Arts in Banska Bystrica (Slovakia)
Azerbaijan National Academy of Sciences
Institute of Philosophy (Azerbaijan)
Uzhhorod National University
Kherson Faculty of the Odesa
State University of Internal Affairs
Kryvyj Rih State Pedagogical University

Академія мистецтв у Банській Бистриці
(Словаччина)
Національна Академія Наук Азербайджана
Інститут філософії (Азербайджан)
Ужгородський національний університет
Херсонський факультет Одеського державного
університету внутрішніх справ
Криворізький державний педагогічний
університет

FUNDAMENTAL AND APPLIED RESEARCHES: CONTEMPORARY SCIENTIFICAL AND PRACTICAL SOLUTIONS AND APPROACHES.

INTERDISCIPLINARY PROSPECTS

Edited by:

A. Dushniy, M. Makhmudov, M. Strenacikova, V. Ilnytskyi, I. Zymomyra

ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ТА ПРИКЛАДНІ ДОСЛІДЖЕННЯ: СУЧАСНІ НАУКОВО- ПРАКТИЧНІ РІШЕННЯ ТА ПІДХОДИ.

МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ПЕРСПЕКТИВИ

За редакцією:

А. Душний, М. Махмудов, М. Стреначікова, В. Ільницький, І. Зимомря

Banska Bystrica – Baku – Uzhhorod – Kherson – Kryvyj Rih
June 27, 2019
Posvit, 2019

Банська Бистриця – Баку – Ужгород – Херсон – Кривий Ріг
27 червня 2019
Посвіт, 2019

*Recommended by the Rector of the Academy of Arts in Banska Bystrica
(the Protocol № 6, June, 24, 2019)*

*Recommended by the Academic Council of the
Institute of Philosophy of the National Academy of Sciences of Azerbaijan
(the Protocol № 6, June, 20, 2019)*

UDC 001.89(477+479.24)(08):005.745
F 94

Fundamental And Applied Researches: Contemporary Scientific and practical Solutions and Approaches. Interdisciplinary Prospects / [Editors: A. Dushniy, M. Makhmudov, M. Strenacikova, V. Ilnytskyi, I. Zymomyra]. – Banska Bystrica – Baku – Uzhhorod – Kherson – Kryvyj Rih: Posvit, 2019. – 372 p.

ISBN 978-617-7401-47-5

In the collection the articles of the participants of the IV International Scientific-practical conference «Fundamental And Applied Researches: Contemporary Scientific-Practical Solutions and Approaches. Interdisciplinary Prospects» are published. In the materials of the collection questions of philosophy, pedagogy, psychology, sociology, history, culturology, art studies, philology, literary criticism, physical training and rehabilitation, biology, ecology, environmental protection, tourism study, local lore studies, political science, juridical, economic and natural sciences are elucidated.

The edition is addressed to scholars, lecturers and students of higher educational institutions.

The editorial board:

Boichuk V. – the teacher of social pedagogy of the highest qualification category of the VNKZ «Bilgorod-Dnistrovsky Pedagogical College» of the Odessa region (Ukraine); **Davydov P.** – Ph.D. in Philosophy, Associate Professor (Ukraine); **Dushniy A.** – Ph.D. in Education, Associate Professor, Correspondent Member of the International Academy of Sciences of Pedagogical Education (Ukraine); **Didi V.** – PaedDr. MgA. et Mgr., Professor, Rector of the Academy of Arts in Banska Bystrica (Slovakia); **Halunko V.** – Doctor of Law, Professor (Ukraine); **Ilnytskyi V.** – Doctor of History, Professor (Ukraine); **Kuzmenko Yu.** – Doctor of Pedagogical sciences, Professor (Ukraine); **Makhmudov M.** – Doctor of Philosophy, Leading Researcher of Institute of Philosophy of the NAS (Azerbaijan); **Mamedzade I.** – Doctor of Philosophy, Professor of Institute of Philosophy of the NAS (Azerbaijan); **Mustafayev A.** – Doctor of Philosophy, Professor of Institute of Philosophy of the NAS (Azerbaijan); **Strenacikova M.** – doc. CSc., PhD., Associate Professor of the Academy of Arts in Banska Bystrica (Slovakia); **Strenacikova M.** – PaedDr., Bc., PhD., Lecturer Academy of Arts in Banska Bystrica (Slovakia); **Tagiyev A.** – Leading Researcher of Institute of Philosophy of NAS (Azerbaijan); **Zymomyra I.** – Doctor of Philology, Professor (Ukraine).

Reviewers:

Borysov V. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Pedagogy and Methods of Training at the «Khortytsya National Educational and Rehabilitation Academy» of Zaporizhzhia Oblast Council (Ukraine);

Buniyatzade T. – Academician, Full Member of the National Academy of Sciences of Azerbaijan.

© Academy of Arts in Banska Bystrica, 2019
© National Academy of Sciences of Azerbaijan, 2019
© SHEE «Uzhhorod National University»

© Dushniy A., Makhmudov M., Strenacikova M.,
Ilnytskyi V., Zymomyra I., 2019

ISBN 978-617-7401-47-5

© Posvit, 2019

Рекомендовано ректоратом Академії мистецтв у Банській Бистриці
(протокол № 6 від 24 червня 2019 року)

Рекомендовано Вченою радою Інституту Філософії
Національної академії наук Азербайджану
(протокол № 6 від 20 червня 2019 року)

УДК 001.89(477+479.24)(08):005.745
Ф 94

Фундаментальні та прикладні дослідження: сучасні науково-практичні рішення і підходи. Міждисциплінарні перспективи / [редактори-упорядники А. Душний, М. Махмудов, М. Стреначікова, В. Ільницький, І. Зимомря]. – Банська Бистриця – Баку – Ужгород – Херсон – Кривий Ріг: Посвіт, 2019. – 372 с.

ISBN 978-617-7401-47-5

У збірнику опубліковані статті учасників IV-ї міжнародної науково-практичної конференції «Фундаментальні та прикладні дослідження: сучасні науково-практичні рішення і підходи. Міждисциплінарні перспективи». В матеріалах розкриваються питання філософії, педагогіки, психології, соціології, історії, культурології, мистецтвознавства, мовознавства і літературознавства, фізичного виховання та реабілітації, біології, екології та охорони навколишнього середовища, туризмознавства, краєзнавства, політології, юридичних, економічних й природничих наук.

Видання адресоване науковцям, викладачам і студентам вищих навчальних закладів.

Редакційна колегія:

Бойчук В. – викладач соціальної педагогіки вищої кваліфікаційної категорії ВНЗ «Білгород-Дністровське педагогічне училище» Одеської області (Україна); **Галуцько В.** – доктор юридичних наук, професор (Україна); **Діди В.** – доктор наук, професор, ректор Академії мистецтв у Банській Бистриці (Словаччина); **Давидов П.** – кандидат філософських наук, доцент (Україна); **Душний А.** – кандидат педагогічних наук, доцент, член-кореспондент Міжнародної академії наук педагогічної освіти (Україна); **Зимомря І.** – доктор філологічних наук, професор (Україна); **Ільницький В.** – доктор історичних наук, професор (Україна); **Кузьменко Ю.** – доктор педагогічних наук, професор (Україна); **Мамедзаде І.** – доктор філософських наук, професор ІФ НАН (Азербайджан); **Махмудов М.** – доктор філософії, провідний науковий співробітник ІФ НАН (Азербайджан); **Мустафаєв А.** – доктор філософських наук, професор ІФ НАН (Азербайджан); **Стреначікова М.** – доктор наук, доцент Академії мистецтв у Банській Бистриці (Словаччина); **Стреначікова М.** – доктор філософії, викладач Академії мистецтв у Банській Бистриці (Словаччина); **Тарієв А.** – головний науковий співробітник ІФ НАН (Азербайджан).

Рецензенти:

Борисов В. – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки та методик навчання КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради (Україна); **Буніятзаде Т.** – академік, дійсний член Національної академії наук Азербайджану.

© Академія мистецтв у Банській Бистриці, 2019
© Національна Академія Наук Азербайджану, 2019
© ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
© Душний А., Махмудов М., Стреначікова М.,
Ільницький В., Зимомря І., 2019

ISBN 978-617-7401-47-5

© Посвіт, 2019

ЗМІСТ

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

Голубнича-Шленчак Ю. Видання таборової газети «Український сурмач» вояками інтернованої Армії УНР у таборах Каліш та Щипіорно в Польщі (1922–1923 рр.).....	11
Гром М. Усні свідчення як джерело вивчення повсякдення населення Дрогобиччини у повоєнний період.....	13
Клименко М. Історіографія творчості Олександра Архипенка: джерела.....	14
Коваленко Н. Податкова політика держави в 1944–1951 рр. на Житомирщині.....	16
Романова О. Поведінка вовкулаків та відношення до них у східних слов'ян.....	18
Степура І. Політичні репресії на місцевому радіо в Росії 1936–1938 рр. (на прикладі Мурманського і Забайкальського радіокомітетів).....	19
Трофімук-Кирилова Т., Здрок Я. Ковельська повітова «Просвіта» імені Лесі Українки у боротьбі за збереження українських шкіл на Волині у середині 1920-х рр.....	22
Шкикавий В. Участь жіноцтва в українському визвольному русі Станиславівської округи ОУН (1945–1950-х рр.).....	24
Шніцер І. Діяльність Барнабіцької комісії 1963 року в Чехословаччині та її рішення.....	26

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

Strenáčiková M. Music, interpretation and profession.....	28
Strenáčiková M. Music by Hildegard of Bingen in the XX–XXI centuries.....	30
Бойчук А. Фестивально-конкурсний рух як чинник формування естрадного співака.....	32
Братюк Н. Експресіоністичні тенденції 1960-х років у творчості Олега Мінька.....	33
Веретко Н. Дослідження стану основи стінопису в Кирилівській церкві реставраторами під керівництвом Калениченка Л.П. в повоєнний період.....	35
Гилюк Є., Сизоненко В. Бальний танець як засіб естетичного виховання дітей молодшого шкільного віку.....	36
Дидик Р. Нові видання для баяна-акордеона представників Львівської школи.....	38
Душний А., Пиц Б. «Perpetuum mobile – 2019» в соціумі інтеграційних процесів.....	40
Єднаковська-Попович К. Творчий внесок Петра Андрусіва в українську книжкову графіку.....	42
Коверза О. Аналіз українського джазового мистецтва в радянській періодизації (перша половина ХХ ст.).....	43
Корній Д., Підгурний І. Формування авторського стилю в сучасному мистецтві комп'ютерної графіки.....	45
Костирко С. Вокальні конкурси України в соціумі сьогодення.....	47
Костюк І. Макро- та мікромасштаби міфології: основні аспекти.....	49
Мухіна Л. Творча інтерпретація музичних творів у вокальному виконанні.....	51
Підгорбунський М. Шляхи розшифровки мелодики в старокиївських півчих збірниках.....	53
Романенкова Ю. «Синдром ловця пам'яті» как форма существования зрителя в современном музейном пространстве: от сопричастности к механическому коллекционированию образов.....	55
Салій В., Душний А. Деякі методи дитячого вокального розвитку (на прикладі методики Д. Огородникова).....	57

Сом-Сердюкова О. Педагогічні методики у скандинавському музейному просторі.....	59
Стефіна Н. До проблеми формування вокально-виконавської культури у майбутнього артиста-вокаліста: теоретичні аспекти.....	61
Ткачук І. Постмодерні маркери в живописі мистецького угруповання «Паризька комуна».....	63
Шафета В., Душний А. Деякі аспекти популяризації колективного народно-інструментального мистецтва на Львівщині за участі баяна-акордеона.....	64
Шийка П. Деякі різновиди популяризації естрадної музики України.....	66

ПЕДАГОГІКА. ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА

Баланович Т., Галатюк Ю. Розвиток навчально-пізнавальної діяльності у процесі навчання фізики в сучасній школі.....	68
Баяновська М. Формування духовно-морального начала шкільної молоді: на основі результатів педагогічного експерименту.....	70
Близнюк М., Михайленко В. Теоретичні і практичні аспекти карпатської школи в реалізації освіти для сталого розвитку.....	72
Бовдир О. Розвиток комунікативної культури майбутнього юриста: конфліктологічні аспекти.....	74
Бойчук В., Переходнюк І. Соціально педагогічні причини лихослів'я та його особливості прояву в шкільному віці.....	76
Бондаренко Н. Інноваційність як ресурс оновлення мовної освіти в Україні.....	78
Буданова Л., Торяник Л. The source of virtual learning english under the influence of globalization on education system.....	80
Вакулік К., Кирильчук І., Кирильчук Ю. Компетентнісний підхід в трудовій підготовці учнів як інноваційний процес.....	81
Васьківська Г. Алгоритмізація профільного навчання: дидактичний аспект.....	84
Ващенко Л. Питання використання завдань з біології в практичній ситуації.....	86
Виштак О. Впровадження технологічного підходу у виховну діяльність освітнього закладу.....	88
Галасвська Л. Формування інформаційно-цифрової компетентності учнів ліцею на уроках української мови.....	90
Галатюк Т., Галатюк М. Реалізація експериментального методу пізнання у вивченні природничих предметів.....	92
Гинда О. Ознайомлення учнів початкової школи з творчістю сучасних українських дитячих письменників.....	94
Гривко А. Дослідження емотивно-оцінного ставлення учнів до різних форм тестових завдань із української мови.....	96
Данилюк В. Комунікативна спрямованість вивчення іноземної мови студентами спеціальності «Готельно-ресторанна справа».....	98
Дефорж Г. М. В. Павлова та її роль, як педагога-науковця у проведенні фундаментальних досліджень з палеозоології.....	99
Долгушева О. «Culinary Recipes in EFL Teaching».....	102
Дрозіч І. Контроль в умовах дуальної форми здобуття освіти.....	104
Звягіна Л. Формування ціннісного ставлення школярів до держави і суспільства.....	106
Іванченко Є. До питання застосування технологій STEM-освіти до професійної підготовки майбутніх економістів.....	107

Калаш О. Використання інноваційних технологій для формування творчої особистості на уроках математики.....	109
Калініченко Н. Підготовка майбутніх учителів природничих наук як соціально-педагогічна проблема.....	110
Кизенко В. Соціально-педагогічні детермінанти формування та реалізації варіативної компоненти змісту профільного навчання.....	112
Козубовська І., Шелевер О. Деякі особливості превентивної роботи з молодшими школярами в інтернатних закладах.....	114
Козубовський Р., Іваничко І. Формування міжкультурної толерантності вітчизняних фахівців в сучасних умовах розвитку суспільства.....	116
Косячук С. Атракція соціально спрямованих педагогічних технологій профільного навчання: інтеракційний аспект.....	118
Кравець О. Problem-Situation Teaching of Foreign Language for Specific Purposes at Higher Educational Establishment.....	120
Кравчук О. На шляху до компетентнісних результатів у профільному навчанні за еколого-економічним спрямуванням.....	122
Kubrak L. It technologies in the educational process.....	124
Кукліна І. Національний музей просто неба: питання етновиховання і виклики часу.....	125
Кулепестіна В. Інтерактивні методи навчання історії Стародавньої Греції.....	127
Lisinchuk A. The Principles of Communicative Teaching and their Actualization in Online Learning Platforms.....	129
Макар Л. Особливості соціальної роботи в установах виконання покарань.....	130
Малежик П. Вимоги до технічної підготовки ІТ-фахівців в контексті сучасних тенденцій інформатизації.....	132
Мащенко О. Підготовка майбутніх учителів географії до забезпечення мотиваційного компоненту вивчення школярами фізико-географічних знань.....	134
Мордовцева Н. Базові педагогічні технології в системі професійної підготовки філолога.....	136
Орлова Н. Педагогічна доцільність впровадження паритетного формувального оцінювання ефективності навчальної діяльності студентів.....	138
Павленко І., Цап В. Кейс – технологія як засіб формування пізнавальної активності молодших школярів.....	139
Павленко І., Мітсва Ю. Формування міжпредметних компетентностей у процесі тематичного навчання Нової української школи.....	141
Пата П. Актуальність формування цифрової компетентності майбутніх фахівців технічних спеціальностей.....	143
Патласнко В. Використання різних засобів та методів активізації пізнавальної діяльності на уроках фізичної культури.....	145
Пугач С. Особливості формування правової компетентності фахівців з обліку та оподаткування.....	147
Свірідюк О. До питання впровадження технологій STEM-освіти у професійній підготовці майбутніх офіцерів.....	149
Семенова Л. The Principles of Writing Scientific Publication (Articles and Thesis) in English.....	151
Слюсаренко Н. Модернізація освітніх процесів як чинник соціально-економічного розвитку країни.....	152
Тарасенкова Н. Особливості організації навчання геометрії в умовах запровадження компетентнісного підходу.....	153

Токарська О. Формування інформатичних компетентностей учнів основної школи на уроках інформатики засобами ІКТ.....	154
Трубін М. Семантика в основі методів сучасного викладання електротехнічних дисциплін.....	156
Трубін М. Формування компетентності особистісного самовдосконалення у майбутніх фахівців з автоматизації та приладобудування.....	157
Харламова Л., Олійник Ю. Задачі як засіб реалізації міжпредметних зв'язків у фаховій підготовці техніків-програмістів.....	159
Чосік Л. Важливий чинник підготовки майбутніх вчителів початкових класів до роботи з підручником математики.....	161
Чумак Л. Шляхи реалізації ідей амерологічної педагогіки.....	163
Швець У. Реалізація принципів наступності й перспективності в роботі з розвитку мовлення першокласників.....	166
Шелестова Л. Педагогічні технології розвитку творчих здібностей учнів старших класів в умовах профільної освіти.....	167
Шеплякова І. Теоретичні аспекти застосування навчальної супервізії в професійній підготовці майбутніх соціальних працівників.....	169
Яценко Т. Культурологічний підхід у системі сучасної шкільної літературної освіти: аспекти реалізації.....	171

ФІЛОЛОГІЯ

Беценко Т. Фольклор як джерело сучасного українського поетичного мовотворення.....	174
Братченко Г. Філософська лірика Ліни Костенко.....	175
Влукова К. The model of introduction a distance education elements into students self-study process (on the basis of «English in proficiency» distance learning course).....	178
Гладкова Р., Савченко О. Отличительные особенности развития украинской фразеологии.....	179
Дацька Т., Грицюк Н. Походження слів рубрики “Word of the Day” (на матеріалі англійських онлайн-словників Merriam-Webster Dictionary, Longman Dictionary of Contemporary English та Oxford Learner’s Advanced Dictionary).....	182
Дацька Т., Стороженко С. Навчання пунктуації англійської мови у старшій школі: стан питання.....	185
Добровольська О. Специфіка факторів мовної ситуації середньоанглійської мови.....	186
Донець П. Специфіка вираження трансгуманізму у циклі М. І. Кідрука «Бот» (лексико-стилістичний аспект).....	187
Донік О. Порівняльні сполучники як засоби вираження порівняльних семантико-синтаксичних відношень.....	189
Зевако В. Мікроареали акання на території східнополіських говірок Новгород-Сіверського району.....	190
Зимомря І., Дорюфтей О. Австрійська періодика та її посередницька роль у контексті зв'язків Івана Франка з німецькомовним простором.....	192
Зимомря М., Зимомря О. Переклади Юрія Шкробинця як чинник міжкультурного діалогу.....	194
Катюжинська А. Ідеї волі, честі й гідності як вияв національної ідентичності в поезії епохи Раннього Бароко.....	196

Квіцинська В. Проблема сприйняття особистості в оповіданні Михайла Жука «Мені казали: «Ще молодий!».....	199
Ковалишин К. Функціональність авторських малюнків.....	201
Козлова О. Постать І. Нечуй-Левицького у літературному процесі другої половини ХІХ століття.....	203
Левченко Т., Чубань Т. Значення мовного етикету.....	204
Ледняк Г. Своєрідність творчого методу Оскара Уайльда-драматурга.....	206
Litak A. Pure Versus Mass Literature in the Early 21 st Century.....	207
Луньова Т. Концептуальна метафора в мистецтвознавчому есе Джуліана Барнса про Жоржа Брака.....	209
Макухіна С. Психологічні аспекти подолання бар'єрів спілкування з носіями мови.....	212
Мандзюк Р. Самобутність концептуально-образної художньої світобудови в творчості авторів «південної школи».....	213
Манько А. Концептуальний образ Донбасу в ідіостилі Івана Низового.....	214
Осадча С. Навчання діалогічного мовлення на уроках німецької мови в умовах навчально-виховного процесу.....	217
Рошко С. Структура та функціонально-семантичне навантаження порівнянь фразеологізмів як компонентів складних речень.....	219
Снісаренко І., Дрозд О. Особливості функціонування екзистенційних there-конструкцій у сучасній англійській мові (на матеріалі текстів екологічної тематики).....	221
Соловцова І., Якименко О. Жанрова специфіка «Зозулі» Андре Моруа.....	223
Солодкіна М. Популяризація літературних творів та процесу читання аудіальними засобами масової інформації.....	226
Стрільцова Д. Міфічні образи в романі Юрія Винничука «Аптекарь».....	227
Тупченко В. Роль міжкультурної комунікації у формуванні комунікативної компетенції студентів.....	229
Юлдашева Л. Онімна палітра сучасних фантастичних творів для дітей та юнацтва.....	231

КРАЄЗНАВСТВО. ТУРИЗМОЗНАВСТВО. ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА І СПОРТ

Агалаков В., Присяжна М. Плавання як розвиток і здоров'я студентської молоді в ЗВО.....	233
Антипюк О., Качаровський Р., Чижевська Л., Карпюк З. Історико-культурні туристично-рекреаційні ресурси прикордонних з Білоруссю об'єднаних територіальних громад Волинської області.....	240
Балушка Л., Флуд О., Кмицяк М., Стельмах Ю., Ракомін Ю. Рівень фізичної підготовленості курсантів Львівського державного університету внутрішніх справ.....	242
Каковкіна О., Пасько В. Формування мотивації до занять фізичною культурою студентів на основі застосування квест-програм.....	245
Качаровський Р., Єрмо І., Чир Н. Об'єкти туристичної інфраструктури поштового зв'язку ПАТ «Укрпошта» в прикордонних об'єднаних територіальних громадах Волинської області.....	247
Кисельов Ю., Кисельова О., Сопов Д. Перспективи інвестиційної привабливості агроландшафтів Луганської області.....	250
Кривенкова Р., Утцюська Т. Особливості туристичного потенціалу та туристичних ресурсів Іспанії та ФРН.....	252
Леонтьєва І., Леонтьєв О. Здоров'я як найвища соціальна цінність.....	254

Мадяр-Фазекаш Е., Степчук Н. Туризм як одна з найбільш ефективних форм організації оздоровлення і фізичного виховання.....	257
Мірзодасва Т. Застосування інструментів SMM в туризмі.....	258
Чеплюк А., Веселовський А., Сенюх С.-І. Аеробіка як засіб фізичного виховання студентів у ВЗО.....	261
Чир Н., Чижевська Л., Карпюк З., Качаровський Р. Об'єкти природно-заповідного фонду прикордонних об'єднаних територіальних громад як важливий елемент туристичної галузі Волинської області.....	262

СУСПІЛЬНІ НАУКИ

Абасова А. А. кызы. Анализ производственных фондов в нефтегазовой промышленности.....	266
Баюра В. Структура виробничого комплексу промислового регіону і вплив на неї науково-технічного прогресу.....	268
Болотна А. Напрямки перейняття досвіду зарубіжних країн в організації соціально-педагогічного та психологічного супроводу батьків, що виховують неповнолітніх, які мають проблеми із законом.....	269
Боровікова-Абажер О. До проблеми взаємодії філософії і теології.....	271
Гадирова Н. Миссии международных организаций в области науки, образования и культуры.....	272
Галушко В. Адміністративна відповідальність в системі адміністративного примусу та юридичної відповідальності.....	274
Горбан І. Психологічні особливості учово-професійної самореалізації майбутніх педагогів в умовах криз професійного навчання.....	276
Городецький О. Іноземець та особа без громадянства як учасник адміністративних справ щодо надання статусу біженця.....	278
Демченко А., Давидов П. Правові проблеми хоспісної та паліативної допомоги в Україні.....	280
Демченко В., Голова А. Вибори лідера держави: сучасні реалії та тенденції.....	283
Заїкіна Г. Пізнавальний статус учнів як критерій прогнозування успішності навчання.....	284
Зимомря О. Інтеграційна взаємодія національних економік як вища форма міжнародних економічних зв'язків країн Західної Європи.....	286
Клебан В., Давидов П. Особливості правовідносин між працівниками акушерсько-гінекологічної служби та пацієнтами.....	288
Кузьменко Ю., Бондар В. Адміністративно-правовий механізм регулювання банківської діяльності в Україні.....	290
Махмудов М., Багірова Ф. Роль женщин в эволюционном развитии общества.....	292
Мустафаева Н. Место и роль идеи толерантности в развитии национальных культур.....	295
Назарова Х. Nəzərova X. Türk dastanlarında ailə münasibətlərinin təsviri (Описание семейных отношений в турецких эпосах).....	297
Огар А. Використання хмарних технологій в готельно-ресторанному бізнесі.....	299
Пащук Т. Шляхи поліпшення фінансового стану підприємств.....	300
Попова Д. Менеджмент на міжнародних ринках на основі поставлених цілей.....	302
Придатко Ю. Стратегічний управлінський облік.....	303

Садыглы Г.Г. Политическая система и основные направления внешней политики Катар.....	305
Солтанов И. Социально-философский анализ категории «свобода».....	309
Туцканюк Н. Проблеми фінансового забезпечення старту підприємницької діяльності.....	312
Усатенко В. Порушення під час застосування примусових поліцейських засобів: аналіз судової практики.....	313
Шніцер М. Метафора в комунікативній парадигмі сучасності.....	315
Щока С. Дослідження органів державного ринку регулювання цінних паперів.....	317
Эфендиева К. Р. г. (Əfəndiyeva K. R. qızı). Проблемы актуализации медико-социальных отношений в истории общественно-философской мысли Азербайджана.....	319

ПРИРОДНИЧІ НАУКИ

Грод І. Огляд освітніх ресурсів з математики в українському сегменті веб-простору.....	322
Дегтяренко Т., Коджебаш В. Антропогенетика розвитку в контексті стереоенетики.....	325
Зайцева І. Комахи – філофаги <i>Quercus robur</i> L. в урбоценозах м. Дніпро.....	327
Калиниченко І. Конституційно-типологічна оцінка функціонально-резервних можливостей організму підлітків 15 – 17 років.....	329
Ковтун-Водяницька С. Значення фенології рослин в інтродукційному процесі за сучасних змін клімату.....	331
Колесник А. Оцінка морфологічного розвитку дітей.....	333
Латіна Г. Фізіологічні маркери в діагностиці професійного вигорання педагогів закладів загальної середньої освіти.....	335
Листопад В., Зінкевич О., Мазур О. Про розв'язання задач з параметрами на ЗНО.....	337
Мельник В., Джуло О. Кліщовий бореліоз в Рівненській області.....	339
Мельник В., Ступак М. <i>Ascaris Lumbricoides</i> – збудник антропонозного гельмінтозу людини.....	342
Пецольд А., Пилипчук К., Лаврентьєва К., Скляр Т. Вплив концентрацій глюкози на ріст і фосфатмобілізувальну активність <i>Pseudomonas putida</i>	344
Поручинська Т., Черниш О. Розумова продуктивність та лабільність нервових процесів у підлітків з різною структурою темпераменту.....	346
Приймак В. Оцінка екологічної свідомості міського населення.....	348
Свєтнікова О., Колісник С., Винник О., Колісник О. Реакційна здатність ізопропілових естерів N-[(2-оксоіндолін-3-іліден)-2-оксіяцетил] амінокислот.....	349
Скляр Т., Білоцерківська О., Лаврентьєва К., Комишан Ю. Комбінована дія цефтріаксону та офлоксацину відносно умовно-патогенних штамів <i>Pseudomonas aeruginosa</i>	352
Скляр Т., Курагіна Н., Вікулін Є. Плазмідні профілі полірезистентних штамів кишкової палички.....	354
Скляр Т., Рудас О., Лаврентьєва К., Фролова А. Комбінована дія декасану з антибіотиками відносно штамів <i>Escherichia coli</i>	355
Toryanik E. The influence of environmental factors on pregnancy dealt with allergies.....	357
Шамро О. Мікологічні хвороби ячменю ярого за вирощування в умовах Тернопільської області.....	359
Довідка про авторів	361

ВИДАННЯ ТАБОРОВОЇ ГАЗЕТИ «УКРАЇНСЬКИЙ СУРМАЧ» ВОЯКАМИ ІНТЕРНОВАНОЇ АРМІЇ УНР У ТАБОРАХ КАЛІШ ТА ЩИПОРНО В ПОЛЬЩІ (1922–1923 рр.)

Перше число «Українського сурмача» було надруковано 27 квітня 1922 р. Спочатку газета виходила два рази на тиждень – у четвер та неділю [7, 1], починаючи від № 48 1923 р. – раз на тиждень. Редагуванням та видавництвом займались старшини інтернованої Армії УНР Іван Гончаренко, Іван Зубенко, О. Варавин, Антон Коршнівський і Шлендин [2, 3]. Функції відповідального редактора виконував Леонід Волохів. Спочатку тиражування газети відбувалось у друкарні культурно-освітнього відділу 3-ої Залізної стрілецької дивізії, з № 27 – у друкарні 6-ої Січової стрілецької дивізії, а з № 37 – видання газети було перенесено до друкарні табору Щипорно. Спочатку ціна окремого примірника становила 30 марок польських (далі – м. п.); № 44-46 – 200 м. п.; № 47-53 – 600 м. п.; № 54-58 – 1000 м. п. Останній здвосний №59/60 коштував 2500 м. п. (у деяких примірниках помилково надруковано 25000 м. п.).

Передплата на місяць з пересилкою по території Польщі коливалась від 250 м. п. до 6000 м. п., залежно від ціни окремого примірника. У таборі газету розповсюджували безкоштовно. Формат газети коливався між 35x49 см та 25x35 см.

Улаштований культурно-освітніми організаціями табору Каліш збір пожертв на видання часопису приніс 16 тис. 505 м. п. [1, 3]. Як було зазначено у № 17, у виданні часопису настала перерва через складне матеріальне і фінансове становище, однак за сприяння доктора Євгена Лукасевича, вихід часопису було продовжено [6, 8]. Також у № 38 була висловлена подяка пані Куцинській за надіслане до редакції приладдя для письма [10, 8]. За ініціативою генерал-хорунжого Олександра Загородського певний відсоток від податків, які сплачували крамниці та буфети у Каліші, спрямовувався до видавничого фонду «Українського сурмача». З січня по серпень 1923 р. на пресовий фонд надійшло 775 тис. м. п. [16, 8].

У першому числі було опубліковане звернення до читачів, у якому видавці сформулювали мету і завдання, які вони перед собою ставили. Часопис закладався з метою стати об'єднуючою ланкою для таборів: «Своїм першорядним завданням рахуємо (вважаємо – авт.) широку інформацію й об'єднання українського вояцтва в одне ціле по думці і почуванням, де б воно не «сиділо», в яку б тимчасову, сьогоднішню орієнтацію не входило [...], вияснювати нашим читачам усі події, що відбуваються на українському житті та українській державній справі» [1, 1]. Також велику увагу планувалось приділяти огляду становища української еміграції в Польщі та поза нею, а також відстежувати перебіг суспільно-політичного життя в Україні. У № 2 була надрукована стаття «Наші завдання», у якій редколегія намагалася розкрити значення преси для розвитку демократії. Як наголошувалось у самій статті – «якби ми мали більше свідомої демократії в перші роки нашої визвольної боротьби, ми б не дійшли до «дротів»» [2, 2].

У ювілейному № 50 редколегія знову нагадала про основні завдання, часопису та підвела підсумки діяльності за цей період. «...Вперто і не хитаючись несли прапор боротьби з нашим одвічним ворогом Москалем, до остаточної перемоги і з цього шляху не зійдемо й далі. Твердо й уперто ми не давали заснути і забути нашому таборовому суспільству, що наше завдання і наші ідеали, побачити рідну землю вільною від панування Москаля» [12, 1]. Також у ньому було опубліковано вірш Миколи Оверковича «Сурмач», який пояснював читачеві, чому для часопису було обрано саме таку назву.

Газета містила постійні рубрики «На Україні», «Життя таборів», «3 преси», «Останні вісті», «Вісті зі світу», «Театр і мистецтво», «Телеграми», «Література і бібліографія», «Малий фейле-

тон», «Поштова скринька», «Ріжні вісті». Фактично кожне число містило рубрику «Конференція в Генуї».

Рубрика «Таборове життя» була присвячена повсякденню таборів Каліш та Щипіорно. З неї можна було довідатись про запровадження пастирських курсів та курсів польської мови у таборі Каліш, про діяльність драматичного товариства ім. М. Садовського [3, 4] та студентської громади у таборі Щипіорно [4, 8].

У рубриці «Література і бібліографія» уміщувались рецензії та огляди на таборові видання (у т.ч. – на часописи «Веселка», «Релігійно-науковий вістник», збірник «На руїнах»). Серед них – рецензія Євгена Маланюка на збірку видавництва «До світла», до якої увійшли дві перекладені з французької мови Євгеном Бачинським статті «Шукання правди» Ф. Томи та «Хома Невірний» доктора Альта [9, 5].

Видавались тематичні номери. Зокрема № 51-52 та № 53 присвятили огляду становища таборових шкіл та народній освіті. У них надрукували статті Софії Русової «Педагогічні основи нової школи», «Школа в таборах» [13, 2–3], «Педагогічні основи нової школи» [14, 2–3], старшини Сірополка «Єдина школа» [13, 3–5], невідомих авторів «Гімназія ім. Т. Шевченка в таборі Каліш» [13, 11], «Реальна школа в таборі Щипіорно», «Школа українських пластунів» автора Гама та ін. № 43 було випущено з нагоди 5-ї річниці прийняття IV Універсалу.

Чимало статей, вміщених у № 57 – 60, були присвячені I-му З'їздові української еміграції в Польщі (15-18 серпня 1923). Зокрема, статті В. Прокоповича «Завдання еміграційного з'їзду "Перед іспитом"», О. Ромена «Думки до еміграційного з'їзду» [16, 1–4]; № 59/60, яке налічувало 16 сторінок, було повністю присвячене обговоренню даної події.

На шпальтах газети друкували свої вірші Є. Маланюк та М. Оверкович. Також можна було зустріти уривки з оповідань Олекси Семмо, зокрема, з його твору «Життя» [15, 3], П. Загоруйка (оповідання «Оборонець» [11, 4–5]) та Антіна Павлюка (оповідання «Примари» [8, 3]), нарис «Тяжка доля» [2, 2] Петра Опаренка.

Інкولی матеріал, вміщений на шпальтах газети, не проходив цензуру. Зокрема, у ч. 9 у рубриці «Життя таборів» було повністю заретушовано цілий фрагмент тексту [5, 8].

Окрім вище зазначених, у газеті друкувались статті О. Саліковського, П. Чижевського, А. Лебединського, С. Пилькевича, М. Ковальського, С. Тортона, В. Хвилі, В. Садовського, О. Карманюка, Є. Бачинського, І. Шовчєнова, Г. Реянського, Г. Сіманціва, М. Ковальського, Сікоса, В. Лясиченка, В. Хвилі, професора К. Мацієвича, авторів під псевдонімами Чміль, Військовий, Кур'єр, М. М., О. Лесь, Зет.

Часопис користувався повагою серед читачів як у таборах Польщі, так і серед представників української еміграції в інших країнах. На його сторінка висвітлювались важливі події в світі, подавалась таборова хроніка, огляди таборової культурно-освітньої діяльності, насамперед театральної та видавничої.

Література:

1. Український сурмач. – Каліш-Щепіорно. – 1922. – 27 квітня. – № 1. – 4 с.
2. Український сурмач. – Каліш-Щепіорно. – 1922. – 30 квітня. – № 2. – 8 с.
3. Український сурмач. – Каліш-Щепіорно. – 1922. – 11 травня. – № 4. – 8 с.
4. Український сурмач. – Щипіорно-Каліш. – 1922. – 21 травня. – № 7. – 8 с.
5. Український сурмач. – Щипіорно-Каліш. – 1922. – 28 травня. – № 9. – 8 с.
6. Український сурмач. – Щипіорно-Каліш. – 1922. – 9 липня. – № 17. – 8 с.
7. Український сурмач. – Щипіорно-Каліш. – 1922. – 27 липня. – № 22. – 4 с.
8. Український сурмач. – Щипіорно-Каліш. – 1922. – 5 жовтня. – № 34. – 6 с.
9. Український сурмач. – Щипіорно-Каліш. – 1922. – 12 жовтня. – № 35. – 6 с.
10. Український сурмач. – Щипіорно-Каліш. – 1922. – 19 листопада. – № 38. – 8 с.
11. Український сурмач. – Щипіорно-Каліш. – 1923. – 6 грудня. – № 41. – 6 с.
12. Український сурмач. – Щипіорно. – 1923. – 29 квітня. – № 50. – 6 с.

13. Український сурмач. – Щипіорно-Каліш. – 1923. – 6 травня. – № 51–52. – 14 с.
14. Український сурмач. – Щипіорно-Каліш. – 1923. – 27 травня. – № 53. – 8 с.
15. Український сурмач. – Щипіорно. – 1923. – 2 серпня. – № 57. – 8 с.
16. Український сурмач. – Щипіорно. – 1923. – 9 серпня. – № 58. – 8 с.

Марія ГРОМ
(Дрогобич, Україна)

УСНІ СВДЧЕННЯ ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ПОВСЯКДЕННЯ НАСЕЛЕННЯ ДРОГОБИЧЧИНИ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Вивчення історії повсякдення потребує аналізу широкого масиву історичних джерел. Дослідження недавнього минулого, а саме повоєнного періоду, дає унікальну можливість використати спогади та усні свідчення очевидців подій. Вони допоможуть більш глибоко відтворити повсякденне життя післявоєнних років.

Усна історія допомагає реконструювати реалії повсякдення крізь призму життя звичайних людей того часу, які, зазвичай, не викликають належної уваги дослідників. Щоб наблизитися до кращого розуміння епохи, важливо пізнати і зрозуміти особистий досвід людини, як головної дійової особи історії.

У процесі збору усних свідчень, інтерв'ювання очевидців подій на дослідника чекає ряд труднощів, першим з яких є підбір респондентів. Для всебічного висвітлення історії повсякдення важливо «почути кожного», зібрати свідчення різних людей: жителів сіл та міст, чоловіків та жінок, представників різних національних спільнот регіону, тих, хто були звичайними робітниками і тих, хто представляв партійну номенклатуру того часу. Варто врахувати, що спогади цих людей подаються через їхній власний життєвий досвід, погляди та переконання.

Це у свою чергу породжує ще одну проблему, а саме різні свідчення про одну і ту саму історичну подію чи явище. Наприклад, для колишніх членів комуністичної партії прихід радянської влади у регіон був початком важливих позитивних економічних змін, підвищення добробуту населення. Вони згадують, що представники місцевого радянського керівництва були «скромними та чесними людьми, які не мали доступу до «підпілних» магазинів та гостродефіцитних товарів». Натомість, люди, що не були прихильними до радянської влади або ж були жертвами репресій, дають зовсім інші свідчення. У їхніх спогадах партійна номенклатура має зовсім інше «обличчя». Наприклад, дрогобичанин Ярослав Возний згадує: «Категісти, які мешкали у моєму будинку, робили облави по селах і привозили час від часу пороса чи годоване теля, м'ясо якого на цілий рік могло вистачити. Вони жирували, а люди бідували». Дрогобичанка Ірина Валага, зазнавши репресій з боку радянської влади, свідчить, що «усі люди раділи завершенню війни, зібравшись на центральній площі міста, біля ратуші на початку серпня 1944 р., але з приходом радянської влади моя війна тільки починалася».

Із цього зрозуміло, що спогади очевидців завжди мають високу ступінь суб'єктивності. Їх використання є доцільним разом із залученням інших доступних дослідникові джерел. Розуміючи можливість недостовірності та неправдивості усних свідчень, важливо підтвердити отриману від респондента інформацію іншими джерелами та зіставити різні дані.

Часто побут та матеріальне становище у повоєнні роки люди описують, порівнюючи із своїм попереднім становищем. Наприклад, євреї, які пережили Голокост та перехувалися у жахливих умовах протягом трьох років окупації регіону, стверджують, що на життя після війни не можна було скаржитися. 85-річний Марсель Дрімер, чия сім'я вижила під час німецької окупації Дрогобича, згадує: «Незважаючи на усі труднощі після закінчення війни, ми ніколи не були голодні». Інші свідчення подають ті євреї, які під час війни перебували в евакуації і не бачили

подій Голокосту. Після повернення додому вони пригадують проблеми із пошуком нового житла, важкі побутові умови, непрості стосунки із новою владою.

Зважаючи на хронологічні межі дослідження, респондентами повинні бути люди похилого віку, які часто через проблеми зі здоров'ям, не мають змоги витримувати довгі розмови, забувають або губляться у своїх спогадах, свідомо не розповідають про ті аспекти їхнього життя, які для них є неприємними чи важкими. Трапляються випадки, коли особа, чий свідчення є надзвичайно важливі для дослідження, не є відкритою до комунікації.

Отже, усні свідчення є важливим історичним джерелом для відтворення історії повсякдення населення Дрогобиччини повоєнного періоду. Вони доповнюють і збагачують інформацію, отриману з архівних документів. Все ж їх використання потребує особливого методологічного підходу.

Література:

1. Кісь О. Усна історія: концептуальні засади // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2015. – Вип. 2. – Ч. 3. – С. 212–220.
2. Кісь О. Усна історія: становлення, проблематика, методологічні засади // Україна Модерна. – Т. 11. – С. 7–24.
3. Спогади Валаги Ірини. Записала Марія Гром 13.02.2018 р. у Дрогобичі. Приватний архів Марії Гром у м. Дрогобич.
4. Спогади Дрімера Марселя, жителя Вашингтона, округ Колумбія. Записала Марія Гром 07.08.2018 р. у Вашингтоні, округ Колумбія. Приватний архів Марії Гром у м. Дрогобич.
5. Спогади Цветкової Лариси. Записала Марія Гром 21.12.2018 р. у Дрогобичі. Приватний архів Марії Гром у м. Дрогобич.
6. Спогади Чигиринського Івана, жителя м. Дрогобича. Записала Марія Гром 10.11.2017 р. у Дрогобичі. Приватний архів Марії Гром у м. Дрогобич.
7. Спогади Возного Ярослава. Записала Марія Гром 04.04.2017 р. у Дрогобичі. Приватний архів Марії Гром у м. Дрогобич.

Марія КЛИМЕНКО
(Львів, Україна)

ІСТОРИОГРАФІЯ ТВОРЧОСТІ ОЛЕКСАНДРА АРХИПЕНКА: ДЖЕРЕЛА

Феномен Олександра Архипенка (1887–1964) – визначного скульптора авангарду – розкривали безліч дослідників ще під час творчої діяльності мистця. Серед масиву джерельної бази слід виокремити кілька тематичних груп: літературні джерела, фотоматеріали, архівні документи й музейні експонати, що зберігаються у колекціях України, Франції, Німеччини, США, Швейцарії, Ізраїлю. Для систематизації літературних джерел дослідження варто виділити такі підгрупи: матеріали, які відображають життєвий і творчий шлях скульптора, монографії, каталоги виставок, критичні й аналітичні статті у наукових і науково-публіцистичних виданнях, дисертації, «Теоретичні нотатки» самого мистця. Дані матеріали класифіковано у хронологічному порядку. Велика кількість літератури, дотичної до теми дослідження, представлена англійською, німецькою, французькою, польською мовами.

До монографій, які видавалися у роки життя скульптора, слід віднести: «Archipenko Album» (1921) Теодора Дойблера (Theodor Däubler) та Івана Голля (Ivan Goll) [4] німецькою мовою; «Архипенко» (1922) Миколи Голубця [2] українською мовою; «Alexander Archipenko» (1923) Ганса Гільдебрандта [7] українською, французькою, німецькою, англійською мовами; «Archipenko» (1923) Еріха Візе (Erich Wiese) [12] німецькою мовою; «Archipenko» (1924) Роланда Шахта (Roland Schacht) [11] німецькою мовою.

Ідейно-ціннісну основу складає хрестоматійна книга «Archipenko: Fifty Creative Years 1908–1958» (1960) [3] Олександра Архипенка і п'ятдесяти істориків мистецтва зі вступними статтями Святослава Гординського і Еріха Візе. Вона складається із двадцяти чотирьох розділів, що охоплюють роздуми скульптора про Універсум, медитацію, символізм, форму, стиль, поліхромію, конструкцію, простір, моделювання світла, рисунок, Архипентуру і т. д.

Великий пласт науково-публіцистичної літератури містять діаспорні видання. Важливі матеріали реконструкції мистецької діяльності Олександра Архипенка представлені у виданнях найбільшого українського часопису в США «Свобода», головним редактором (1933–1955) якого був визначний український історик, державний і громадський діяч Лука Мишуга. Серед новітньої літератури цілісну основу складає монографія Ірини Азізян «Александр Архипенко» (2010) [1], що окреслює творчість визначного представника мистецтва авангарду. Детально проаналізований творчий шлях скульптора Олександра Архипенка – від київських гіпсових досвідів початку століття до бронзових скульптур 1960-х років, виконаних у США.

Масштабну роль у хронологічній реконструкції творчого надбання мистця відіграв колекціонер і мистецтвознавець Дональд Каршан (Donald Karshan) із низкою каталогів. У книзі «Архипенко: скульптура і графіка, включаючи друкований Catalogue Raisonné» (1974) («Archipenko: the Sculpture and Graphic Art, Including a Print Catalogue Raisonné») [8] систематизовано і встановлено датування скульптурних і графічних творів мистця.

Варто детальніше зупинитися на тематичній групі, яка охоплює дисертаційні дослідження. Важливий внесок у представленні творчості скульптора сформувала Кесрін Дж. Майкелсон (Katherine J. Michaelson) «Archipenko: A Study of the Early Works, 1908 – 1920» (1977). [10] Серед наукових робіт варто виокремити «Олександр Архипенко. Пластика» «Alexander Archipenko. Plastisches Œuvre» (1997) Анет Барт (Anett Barth). Дисертація Александри Кайзер (Alexandra Keiser), наукового куратора «Archipenko Foundation» (Bearsville, NY), «Олександр Архипенко і культурний обмін у міжвоєнний період: від європейського авангарду до авангардизму у США («Alexander Archipenko and Cultural Exchange Between the Wars: from European Avant-gardes to Avant-gardism in the USA») [9], захищена в The Courtauld Institute of Art у Лондоні (2014). У науковій роботі «Динамізм, творчість і еволюційний прогрес у творчості Олександра Архипенка» (2016) («Dynamism, Creativeness, and Evolutionary Progress in the work of Alexander Archipenko») Гай Габаск (Guy Habasque) [6] під науковим керівництвом Мирослави Мудрак, проводить паралель творчості Олександра Архипенка із метафізичними роздумами французького філософа Анрі Бергсона.

Вагому роль у висвітленні величини постаті Олександра Архипенка відіграли українські мистецтвознавці, серед яких Микола Голубець, Лука Мишуга, Святослав Гординський, Павло Ковжун, Віталій Коротич, Дмитро Горбачов, Андрій Німенко, Олександр Федорук, Роман Яців, Орест Голубець, Ростислав Шмагало, Віта Сусак.

Література:

1. Азізян І. Олександр Архипенко: [монографія]. – М.: Прогресс-Традиция, 2010. – 589 с., 32 с. цв. ил.
2. Голубець М. Архипенко: [монографія]. – Львів: Українське мистецтво, 1922. – 48 с. ил.
3. Archipenko A. Archipenko: fifty creative years 1908–1958. – New York: Tekhne, 1960. – 109 p.: illus., plates (part col.) port.
4. Barth A. Alexander Archipenkos plastisches Oeuvre. – Frankfurt am Main: Peter Lang, 1997. – 1027 p.
5. Däubler T., Goll I. Archipenko Album [монографія]. – Potsdam: G. Kiepenheuer, 1921. – 16 p. ил. – Режим доступу: <https://archive.org/details/archipenkoalbum00archuoft/page/n6>
6. Habasque G. Dynamism, Creativeness, and Evolutionary Progress in the work of Alexander Archipenko [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://etd.ohiolink.edu/letd.send_file?accession=osu_1460755467

7. Hildebrandt H. Alexander Archipenko [монографія]. – Berlin: Ukrainske Slowo, 1923. – 28 p. 66 ll.
8. Karshan D. Archipenko: the Sculpture and Graphic Art, Including a Print Catalogue Raisonne. – Wasmuth: Tübingen, 1974. – 163 p.
9. Keiser A. Alexander Archipenko and Cultural Exchange Between the Wars: from European Avant-gardes to Avant-gardism in the USA 2014. – London: Courtauld Institute of Art. – 302 p. il.
10. Jánszky Michaelson K. Archipenko: A Study of the Early Works 1908–1920. – New York, London: Garland Publishing, 1977.
11. Schacht R. Alexander Archipenko [монографія]. – Berlin: Sturm-Bilderbücher II, 1924. – 10 p. il.
12. Wiese E. Alexander Archipenko [монографія]. – Leipzig: Klinkhardt & Biermann, 1923. – 9 p.

Наталія КОВАЛЕНКО
(Житомир, Україна)

ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ В 1944–1951 рр. НА ЖИТОМИРЩИНІ

З розгортанням відбудови держава продовжувала здійснювати заходи щодо відновлення системи оподаткування та заготівель сільгосппродуктів, основним завданням якої було відчуження частини доходу кожного індивіда або колгоспу на її користь.

У звільнених регіонах України оподаткування здійснювалося на засадах, визначених постановою РНК СРСР і ЦК ВКП(б) від 20 грудня 1942 р. «Про часткову заміну в прифронтових районах чинних постанов про поставки державі продуктів тваринництва» [5, 359].

Встановлені державою ціни, за якими здавалися продукти, були дуже низькими, а, отже, – часто символічними. Зокрема, середньорозрахункова ціна за 1 кг зерна становила 7,4 коп., картоплі – 3 коп., що було в сто разів менше від колгоспно-базарних цін й жодним чином не покривало їхню собівартість.

Обов'язкові поставки сільгосппродукції колгоспами, радгоспами та селянами стали основним джерелом одержання державою в умовах війни необхідної кількості продовольства та сировини.

На території УРСР було відкрито пункти заготзерна для заготівлі хліба. У кожній області їх кількість не була сталою, оскільки зростали обсяги зерноздачі. Так, на Житомирщині у 1944 р. таких пунктів налічувалося 114, на Київщині – 208, Вінничині – 121, Харківщині – 107 [2, 138].

Обов'язковими для виконання були держпоставки овочів та сіна (у 1944 р. з Житомирщини було вивезено 44726 т сіна [2, 77]). Далеко не всі райони області могли виконати покладені на них державою зобов'язання. Так, станом на кінець жовтня 1944 р. овочепоставки вкрай повільно проходили в західних та південно-східних районах – Барашівському, Малинському, Радомишльському. А Брусилівський, Городницький, Потіївський та Володарсько-Волинський взагалі їх не виконали. Головним чинником впливу на таку ситуацію стало географічне розташування районів (там, де кращим був урожай зернових, гіршим був урожай овочевих культур, зокрема картоплі). Вищим рівень овочепоставок був там, де голови колгоспів стояли ближче до районного керівництва, а їхні господарства мали деякі послаблення: краще забезпечувались емтеесівськими тракторами, комбайнами, добривами, мали родючіші землі [7, 148]. Однак, найбільш негативним наслідком такої заготівельної політики було те, що чимало колгоспів змушені були здавати хліб, залишений колгоспникам на трудодні.

У післявоєнній роки в умовах важкого економічного стану продовжував діяти військовий податок, який поширювався на чоловіків 21–40 років, які не підлягали призову в Червону армію. У відповідності з постановою Раднаркому УРСР від 15 лютого 1944 р. «Про середньообласні ставки військового податку з колгоспників і одноосібників» їх розміри встановлювалися: для

Сумської області – 260 крб, Сталінської, Житомирської – 240 крб, Волинської, Рівненської – 220 крб [1, 72].

Основним джерелом прибутку для колгоспників залишалося власне присадибне господарство. Проте, існуючі на той час податки створювали несприятливі умови і для цього джерела доходів. Під приводом ліквідації порушень Статуту сільгоспартілі, розміри присадибних ділянок селян значно обмежувались, а сплата обов'язкового натурального податку державі – збільшувалася. Середньорічна норма поставок для колгоспного двору складала 40 кг м'яса, 50–100 яєць, 280–300 л молока [3, 383]. Для одноосібників норми поставок були вищими – майже в два рази від господарства колгоспника і в три рази від господарств робітників та службовців [4, 209].

Задля забезпечення виконання плану поставок держава активно застосовувала методи адміністративного тиску. Відповідно до Постанови РНК СРСР від 24 листопада 1942 р. «Про відповідальність за невиконання обов'язкових поставок сільгосппродуктів колгоспними дворами й одноосібними господарствами», народний суд накладав на боржників штраф у розмірі двократної вартості незданих вчасно продуктів. За невиконання плану здачі натуроплати, боржники піддавалися й таким суворим покаранням, як притягнення до судової відповідальності.

Ще однією обов'язковою поставкою була здача зерна та картоплі у фонд Червоної армії. Норми поставок у розрахунку з одного га господарствами колгоспників були на 10 %, а для одноосібників – на 30 % більшими за норми поставок колгоспами [5, 361]. Недоїмки при несплаті податків для них не списувалися, а переходили на наступний рік, що створювало загрозу переходу селянського майна у володіння держави.

Окрім натурального податку селяни сплачували ще й грошовий. Якщо в 1940 р. середня його сума на один колгоспний двір складала 112 крб, то в 1951 р. – 523 крб [3, 383]. Податки збільшувалися, а розміри земельних ділянок та кількість худоби в особистих господарствах селян постійно зменшувалися.

Невдоволення населення введенням нових податків та збільшенням їх обсягів чимраз зростало і виливалось шляхом пасивного спротиву у вигляді листів і скарг до уряду та ЦК КП(б)У. Так, військова цензура НКДБ УРСР лише за липень 1944 р. по Київській, Сталінській, Житомирській, Полтавській, Вінницькій, Миколаївській та інших областях виявила 530 листів зі скаргами на податки [6, 626]. Однак, влада ще більше посилювала контроль за сплатою податків селянами-одноосібниками і колгоспниками, що призвело до переобтяження доходів громадян платежами на користь держави.

Таким чином, для переважної більшості колгоспів, радгоспів та селян-одноосібників Житомирщини в післявоєнний період податкова і заготівельна політика держави була важким тягарем. Жорсткі адміністративні заходи спричинили цілком логічну реакцію колгоспників та одноосібників – намагання всілякими способами приховати від держави продукцію, вирощену на присадибних ділянках.

Література:

1. Постанови Ради Народних Комісарів Української РСР. Оригінали № 51–100. Лютий 1944 р. // ЦДАВО України. Ф. Р-2 (Управління справами Ради народних комісарів УРСР). Оп. 7. Спр. 967. 138 арк.
2. Постанова РНК УРСР щодо сільськогосподарських питань. 23 грудня 1943 р. – 31 червня 1944 р. // ЦДАГО України. Ф. 1 (Центральний Комітет Компартії України). Оп. 80. Спр. 25. 150 арк.
3. Історія українського селянства: нариси в 2-х томах / [гол. редактор В. М. Литвин]. – К.: Наукова думка, 2006. – Т. 2. – 653 с.
4. Марьяхин Г. Очерки истории налогов с населения в СССР. – М.: Финансы, 1964. – 252 с.
5. Перехрест О. Українське село в 1941–1945 рр.: економічне та соціальне становище: [монографія]. – Черкаси: Ін-т історії України НАН України, 2011. – 668 с.

6. Україна в Другій світовій війні: погляд з XXI ст.: історичні нариси. Кн. 2 / [редкол.: В. А. Смолій (голова), Г. В. Боряк, Ю. А. Левенець та ін.]. – К.: Наукова думка, 2011. – 943 с.

7. Щерба В. З туману віків і днів учорашніх: історико-географічне дослідження. – Дравів: Дравівське видавничо-поліграфічне підприємство, 2007. – 363 с.

Олена РОМАНОВА
(Київ, Україна)

ПОВЕДІНКА ВОВКУЛАКІВ ТА ВІДНОШЕННЯ ДО НИХ У СХІДНИХ СЛОВ'ЯН

В системі персонажів української нижчої – лісової міфології помітне місце займає образ вовкулаки. Він є перехідним, між напівдемонічними істотами – відьмами, чаклунами та суто демонічними істотами народної міфології, тими кого прийнято називати заставними небіжчиками – русалками, мавками, потерчатами, тощо. Це так звана категорія напівлюдей напівдемонів, або як пише Ю. Буйських – категорія дводушників [2, 350]. Образ вовкулаки не є суто самостійним індивідуалізованим міфологічним персонажем з чітко окресленим набором характеристик. До категорії дводушників відносяться також відьми, упирі й чаклуни. Суть у тому, що перелічені персонижі міфології, за українськими традиційними уявленнями, мають дві душі – першу, людську, і другу, демонічну. З одного боку, вони мають цілком людські якості, функції, риси, з іншого наділені надприродними здібностями. Така їх двоїста природа сприймалася у традиційному суспільстві, як вид дводушся [2, 350–351]. Відповідно перетворення на вовкулаку, пояснювалося як переміщення зі світу людського до «чужого» нелюдського. Ця семантика посилювалась традиційними уявленнями про зв'язок вовка з хтонічним світом тобто з потойбіччям.

Тому, вовкулаками традиційно називали людей, здатних перетворюватися на вовків зі своєї волі чи в результаті магічної лихоїдії чарівників [3, 135]. Дуже влучним є означення яке дає О. Левкієвська: «волколок – мифологический персонаж, человек-оборотень, с помощью колдовства превращающийся или превращаемый на определенный срок в волка и сохраняемый в волчьем обличи разум» [5, 419]. Саме уточнення, щодо збереження людського розуму в тілі тварини, відрізняє вовкулаків від звичайних вовків, це те людське, що домінує над тваринним.

В. Балущок відзначає, що в українських легендах, вовкулаки звичайно поділяються на «вроджених» чи «родимих», і «роблених» [1, 45]. До «уроджених» вовкулаків, тобто таких що, є людино-вовками з народження, відносяться також група чаклунів, які можуть керувати своєю лікантропією та ті, яких можна назвати «вимушеними», вони стають вовками, коли на небі сходять особлива зірка або настає певна фаза місяця чи пора року.

На відміну від «уроджених» вовкулаків «роблені» самі здебільшого не можуть перетворюватись на вовків. Це роблять з ними інші, за винятком добровільного перетворення внаслідок виконання певних магічних дій.

Уявлення про те, що роблять вовкуни і як поведуться з людьми, – доволі суперечливі. Як правило, чарівники та знахарі перетворюються на вовкунів, щоб шкودити людям. Вони нападають на живих істот, свою здобич не їдять, а душать, випиваючи з неї кров, чим дещо уподібнюються до упирів [5, 419]. Вовкун може роздерти власну дружину чи дітей, бо тоді він «має вовчу натуру і мусить то робити». Їм часом народна уява приписує здатність до канібалізму: «Коли вовкулаків збереть ся більше, то вони жруться між собою» [4, XIV]. Подібний мотив має місце й серед білорусів у переказі, згідно з яким вовкулака спочатку з'їдає сина, а потім вбиває матір: «Поклавъ хлопчика, поръзавъ и ставъ ѣсти. «Иди, кажа, ѣжь!» на матку. А яна звѣстно, ня йде. Ень за яе, руки назад, да хростомъ прибивъ» [3, 103].

Василь Балущок відзначає, що нерідко вовкулакам народна уява приписує сексуальну агресивність до жінок. Це, зокрема, характерно для західнослов'янського – польського, словацького і менше українського фольклору [1, 47].

У різних джерелах вовкулаки у вовчій подобі серед собі подібних поводять себе двоюко у вовчій зграї. То цураються вовків та ведуть самітне життя, то, стають частиною вовчої зграї: «Вовкулак, знаходить собі товаришів вовків і жиє разом із ними одним житєм [4, XIV]. Але, водночас, вроджені вовкулаки на відміну від зачарованих, що перебувають у вовчій подобі по кілька років, живуть у сім'ї як звичайні люди і лише у певний час, найчастіше вночі, перетворюються на вовків, об'єднуються з їхніми зграями і винищують худобу.

Водночас «роблені» із простих людей вовкулаки у народній уяві швидше страждальці, ніж злоторці. Вони живуть по норах, блукають лісами, виють по-вовчому, але зберігають людську свідомість. На Бойківщині, переважає поблажливе, деякою мірою співчутливе ставлення до вовкуна, бо це – «непростий», який мусить таким бути, бо на нього «прийшла така мінута», бо він народився «під такою планетою» [1, 46]. Очевидно, саме тому його не можна вбивати. Всі дії людини були спрямовані на те, щоб допомогти йому знову стати людиною. Зрештою, саме тому вовкун завжди першим йде на контакт, просячи про допомогу (перев'язати поранену ногу, нагодувати). Прикметно, що після того, як відбулося перетворення, він – уже у людській подобі – як правило, щедро віддячував своєму рятівнику.

Отже, у поведінці вовкулаків та їх сприйнятті у народній свідомості чітко простежується розмежування «уроджених» і «роблених». Першим приписується причинення зла людям: нищення худоби, сексуальна агресія щодо жінок, убивство рідних людей і навіть канібалізм. Водночас, відношення до других визначається терпимістю і навіть прагненням допомогти подолати чари. Все це свідчить, що первинно перевертіння на вовка вважалось не таким уже й лихим явищем, а, можливо, й закономірним. У народній свідомості з християнізацією змінилися ціннісні орієнтири, що проявилось у розвитку в дуалістичному образі перевертня саме негативного його сприйняття, прив'язування його до нечистої сили. Відтак вовкулаків почали прирівнюватися до упирів, відьом та чортів до заложних мерців.

Література:

1. Балушок В. Вовкулаки: Міфи // Людина і світ. – 1999. – № 10. – С. 45–48.
2. Буйських Ю. Образ дводушника в системі «нижчої міфології» українців // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. – К.: НПУ, 2008. – Вип. 6. – С. 350–354.
3. Войтович Н. Народна демонологія Бойківщини: [монографія]. – Львів: Сполом, 2015. – 228 с.
4. Гнатюк В. Знадоби до української демонології // Етнографічний збірник. – Львів, 1912. – Т. 34. – 280 с.
5. Левкиевская Е. Волколак // Славянские древности: этнолингв. слов.: в 5 т. – М.: Международные отношения, 1995. – Т. 1. – С. 418–420.
6. Романов Е. Белорусский сборник. Вып 4: Сказки космогонические и культурные. – Витебск: Типо – литография Г. А. Малкина, 1891. – 220 с.

Ігор СТЕПУРА
(Київ, Україна)

ПОЛІТИЧНІ РЕПРЕСІЇ НА МІСЦЕВОМУ РАДІО В РОСІЇ 1936–1938 рр. (НА ПРИКЛАДІ МУРМАНСЬКОГО І ЗАБАЙКАЛЬСЬКОГО РАДІОКОМІТЕТІВ)

Масові політичні репресії – трагічна сторінка історії пострадянського простору, наслідок злочинного характеру сталінського режиму. Проведена в нашій країні декомунізація передбачає не тільки неухильне виконання норм закону, а й чесна розмова про ту злочинну практику авторитарного режиму, яка мала місце в різних регіонах і прошарках радянського суспільства. Багато написано про незаконні арешти і розстріли в середовищі військових, партійних функціонерів,

чиновників, діячів культури, в цих тезах мені хотілося б поговорити про переслідування на місцевому радіо в Росії в 1936–1938 рр. Ці факти були зібрані російськими правозахисниками і співробітниками місцевих відділень товариства «Меморіал». Сьогодні інформація такого роду в сучасній Росії не виноситься на перший план суспільної уваги, оскільки, на думку ряду тамтешніх політологів і політтехнологів, це деморалізує народ, вбиває національну ідентичність тощо, але на практиці служить джерелом реваншистських ідей і концепцій.

У 1933 р. у радіокомітеті Забайкальського краю працюють 40 осіб. Очолює комітет: Голова Я. А. Пельдема (вступив на посаду 20.10.1933). У відрізок з 1936 по 1938 рр. припадає максимальне число репресій звернених по відношенню до працівників радіо. Репресії носили комплексний характер: догани, звільнення, але, що найстрашніше, арешти серед творчого, редакторського і керівного складу радіо, що проводяться органами НКВС (Народного комісаріату внутрішніх справ СРСР). Але вже в 1934 р. складають списки неблагонадійних. Ось фрагмент цього списку: «А. П. Биков – літературний редактор, працівник радіо з 1934 р. (син фабриканта, колишній юнкер, що служив в роки громадянської війни в Білій армії, в 1937 р. репресований слідом за керівництвом комітету, подальша його доля невідома), І. Д. Холодов – співак в комітеті з 1930 р. (син священника, служив в армії Колчака, до того ж мав родичів за кордоном), Ю. Ф. Ольгинська – редактор сектора самоосвіти, в комітеті з 1931 р. (донька сільського священника і визнана «політично слабо орієнтованою»), Н. І. Титов – поет, відповідальний редактор «Останніх вистей», в комітеті з 1931 р. (син кулака), А. Ф. Сергеев-Ларін – хормейстер і соліст радіо, в комітеті з 1934 р. (син кустаря-одинака «не бажає співати пісні радянських композиторів»), Є. К. Стриженова – співачка, в комітеті з 1927 р. («донька спадкового дворянина, відмовляється співати в червоноармійських колах»), В. Д. Григорівська – диктор, працює з 1933 р. (донька власника шевської майстерні, дружина заарештованого інженера «за шкідництво в проектуванні»), Є. К. Стюарт – літературний редактор радіо з 1933 і Н. П. Козловська – співачка, в комітеті з жовтня 1935 р. («уроджена дворянкою») [2]. Очевидно, що перед нами творчі люди, освічені, по долях яких прокотився каток революцій і воєн. Можливо хтось із них глибше, ніж середні, прості люди розумів, що відбувається в країні, але багато швидше пливли за течією і скільки-небудь серйозної опозиції комуністам не складали. Всіх їх намагалися звільнити з роботи як «соціально чужих». Я. А. Пельдема говорив на захист: «Всіх цих людей, звичайно, можна замінити. ... але ... з робітників і наймитів в даний час ще дуже мало працівників мистецтва. Тому ми змушені використовувати фахівців, далеких за соціальним походженням». Я. А. Пельдема відводив хвилю репресій від працівників радіокомітету, але 26 травня 1937 р. його самого заарештовують за звинуваченням у змові проти радянських вождів – як керівника вигаданого НКВС естонського «Сибірського центру», та підготовці держзаколоту [3]. Разом з Пельдема заарештований був і А. Я. Кун (теж естонець, співробітник газети «Комунар»). Засуджені трійкою НКВС – особливим прискореним судом. Уже в 19 вересня 1937 р. обох розстріляли.

Слідом був репресований і розстріляний, заступник голови радіокомітету К. І. Клюкин. 11 серпня 1937 р. за невихід на роботу без поважної причини він був «звільнений і виключений з партії», а 16 жовтня заарештований і в грудні розстріляний. 3 серпня голова комітету М. Я. Клебанов, він намагався захистити Пельдема і Куна, за що був оголошений «ворогом народу» і в листопаді арештований і розстріляний. Керівником стає А. В. Черкас. При ньому НКВС складає нові списки неблагонадійних. Так туди потрапив Шашков – заступник голови радіокомітету («не можна повірити, що він ... не знав про шкідницькі акти Пельдема», «давав А. Я. Пуну ... позитивні відгуки»), Сmealова («бо дружна з Я. А. Пельдема і з С. А. Порадовською, завжди виступала на їх захист»), Хмельов – працівник відділу кадрів – («ставленик Я. А. Пельдема»), С. С. Пестунов – парторг, Сотов – його заступник («ліберали, інтелігенти», з міщан), оркестрант Л. Н. Пустовойт («при вивченні Конституції 1936 року казав, що «це черговий хід конем», що пишеться багато, але не виконується на ділі»), інспектор хору Ковальчук («син попа, під час організації мітингу з приводу розстрілу шпигунів відмовився бути

присутнім на ньому», виступав проти державної позики) був висланий на Далекий Схід, А. Ф. Штейн – піаніст («колишній прапорщик колчаківської армії»), Кірсанов – юрист («колишній офіцер»), і навіть низовий співробітник «нетворчого складу» Дерев'янкин, що був безпідставно та демагогічно звинувачений в неояльності до радянської влади (він просто був «не задоволений роботою», але йому приписали буцімто він «перебував в опозиції до нового керівництва»). Зі студії «зникла» диктор Є. І Гончарова, яка повернулася з табору через десять років – у 1947 р. Намагалися заарештувати і дикторів М. А. Тиуну і З. А. Вікторову, але від передбачуваного арешту їх врятував несподіване переведення на роботу в Москву [2].

НКВС сигналізував у вищі органи, що в радіокомітеті зібрані контрреволюціонери, фашисти, бандити та іноземні розвідники. Почалася нова хвиля арештів. Їх маховик зупинився тільки в 1939 р. Зазначені факти показують, що люди аж ніяк не були пасивними виконавцями вказівок і ініціатив радянського керівництва; багато з них зберегли критичне мислення. Частина з них дійсно виступали проти ініціатив радянської влади, але вони здебільше просто критикували її, і не закликали до її повалення, чесно працювали на її благо. У цей список потрапили і люди просто чимось незадоволені, які перебували в товариських стосунках з арештованими, але такі що не висловлювали навіть і критики; частина записувалася у вороги просто за походженням. Ні в якому разі не треба ідеалізувати Я. А. Пельдема, в 1918–1919 рр. він член більшовицького Військового трибуналу Збройних Сил України та можна припустити, що хорошого сліду він тут в нас не залишив, пізніше працював в Комінтерні.

У Мурманському радіокомітеті хвиля репресій ніби була меншою. У 1937 р. в колективі радіо пройшла хвиля арештів: редактор Сютеев, зав. бюро реклами Гушин, помічник бухгалтера Вишинський. Подорожчів їх звинувачень у автора немає. Але по роботі О. Андреевої (колишня журналіст, нині російська правозахисниця) ми можемо процитувати розшифровки радіопередач 1937 р., що відображають дух того часу [1]. «Звістка про огиднішу діяльність троцькіського центру охопила глибокою ненавистю трудящих Теріберкетського району. Обговорюючи обвинувальний висновок прокуратури, колгоспники просять пролетарський суд знищити ворогів народу, шпигунів і диверсантів, що шкодили справі соціалізму. У прийнятій резолюції трудящі просять застосувати до ворогів народу вищу міру покарання».

«Два вечори партійний актив Мончегорську розбирав питання про контрреволюційну діяльність колишнього керівника тресту «Кольстрой» Кондрікова. Збори пройшли з великою активністю. Товариші промовці в дебатах розкрили конкретні факти шкідницької діяльності пятаковського недобитка. Найближчі помічники Кондрікова: Іванов, Богданов в своїх виступах не розкрили, як личить комуністам, його злочинної діяльності Комуністи Іванов, Макаров, Екштейн намагаються зараз забути, як вони підтримували шкідника Кондрікова в тій боротьбі, яку він вів проти місцевої партійної організації, викриває його шкідницькі махінації».

І оголошення місцевого радіо. «Сьогодні о сьомій годині вечора в лекційному залі Будинку культури імені Кірова відбудеться загальноміське збори. Порядок денний – доповідь на тему "Методи шкідницької–диверсійної роботи троцькістсько-фашистських розвідників". Секретарям парткомів і парторганізаторам забезпечити явку"».

Співробітники радіо, зв'язківці, з одного боку за родом своєї діяльності сприяли ідеологічній обробці як політично недосвідченого населення, так і взагалі малоосвіченій його частини в умовах швидкої індустріалізації, виходу з ситуації громадянської війни, а з іншого самі ставали мішенню політичних репресій. Наведені тут нами факти потрібно знати, щоб декомунізація не розумілася виключно як транзит від «радянської» до національної культури, або як атрибут сучасної політичної і геополітичної боротьби партій чи держав, а зберігала й свій початковий сенс засудження злочинів комуністичної влади.

Література:

1. Андреева О. Мурманскому радио 80 лет. Мурманск, 2008 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://murman.rfn.ru/region.html?rid=42>

2. [Лизунова И. В.] Говорит и показывает Новосибирск... // История города. Новониколаевск–Новосибирск. Исторические очерки. – Новосибирск: Издательский Дом «Историческое наследие Сибири», 2006. – Том II. – С. 467–469.

3. Шишкин В. Кольцовская трагедия: из истории репрессий и реабилитации эстонского населения Сибири (1937–1959 гг.) // Власть и общество в Сибири в XX веке: сб. науч. статей / [науч. ред. В. И. Шишкин]. – Новосибирск: Параллель, 2012. – Вып. 3. – С. 163–191.

Тетяна ТРОФІМУК-КИРИЛОВА, Ярослав ЗДРОК
(Луцьк, Україна)

КОВЕЛЬСЬКА ПОВІТОВА «ПРОСВІТА» ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ У БОРОТЬБІ ЗА ЗБЕРЕЖЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ШКІЛ НА ВОЛИНІ У СЕРЕДИНІ 1920-х рр.

Товариство «Просвіта», яка вже більше 150 років активно здійснює культурно-освітню, духовно-мистецьку, просвітницьку та громадську роботу, фіксує народну спадщину, пропагує українську культуру, історію, літературу, національні традиції, протягом усього періоду свого існування серед інших важливих напрямів своєї роботи займається і питанням збереження та популяризації української мови. Для цього Товариство використовує різні шляхи: видавництво й поширення української книги; створення музичних, хореографічних і театральних художніх аматорських мистецьких колективів, репертуар яких, в основному, базувався і базується на усній народній творчості, творах української літератури, музичного і драматичного мистецтва; організація і проведення урочистостей, присвячених пам'яті Т. Г. Шевченка, І. Я. Франка, Лесі Українки; боротьба за українізацію православної церкви та шкільництва у т.д.

В історії існування Товариства є чимало прикладів того, що саме освітню галузь просвітяни розглядали як важливу складову патріотичного виховання населення і формування національного інтелектуального потенціалу. Про це, зокрема, свідчить і діяльність у середині 1920-х років одного із просвітянських осередків – Ковельської повітової «Просвіти» імені Лесі Українки. Вона була заснована у місті Ковелі і вписана до реєстру Спілок і товариств інспекторату Народовостового 14 червня 1920 р. під номером 8. Саме тоді начальником Волинського Округу Цивільного управління земель Волині і фронту Подільського було затверджено Статут Товариства [3, 1 зв.]. У 1 і 2 пунктах цього установчого документу окреслено основні завдання організації: «§ 1. Товариство «Просвіта» засновується з тим, щоби ширити освіту серед широких хвиль народу й вести людей через знання до кращого суспільного життя. §2. Т-во «Просвіта» турбується про загальну народню освіту й тим самим дбає про підвищення культурного розвою народу» [3, 2]. Таким чином, бачимо, що саме освітню галузь Товариство розглядало як один із пріоритетних напрямів своєї роботи, для реалізації якого Ковельська повітова «Просвіта», за умови отримання дозволу на це від органів державної влади, мала створювати для дорослих і дітей школи, запрошувати вчителів, лекторів, інструкторів-фахівців і т. д. [3, 2].

31 липня 1924 р. сеймом Другої Речі Посполитої було ухвалено закон прем'єр-міністра Польщі Владислава Грabsького «Про деякі постанови в організації шкільництва», який набрав чинності 1 жовтня 1924 р. і формував організаційні засади національного шкільництва у східних воєводствах держави аж до кінця міжвоєнного двадцятиріччя [4]. Згідно 3 статті цього законодавчого документу право на утворення початкових національних шкіл, у тому числі й українських, могли отримати ті із громад, у яких непольське населення становило не менше 25%. При цьому батьки 40 дітей шкільного віку, що належали до одного шкільного округу, мали подати офіційно завірені декларації, щоб отримати дозвіл на відкриття школи із навчанням рідною мовою. Якщо ж в окрузі перебувало «20 дітей, батьки яких вимагають навчання державною мовою, а мовою викладання у школі є російська (русинська), білоруська або литовська мови, окремі школи з польською мовою навчання та з російською (русинською) мовою, наскільки це можливо, будуть

об'єднані в одну двомовну спільну школу» [4, 1213]. Саме двомовним (утраквістичним) школам, що виникали у результаті об'єднання місцевих польських і національних шкіл, надавалася державна підтримка. Обов'язковим стало викладання польською мовою в українських середніх школах і гімназіях: «У загальноосвітніх школах 4, 5, 6 і 7 класів, як приватних, так і державних з непольською мовою навчання обов'язково викладати державну мову, польську історію та науку про сучасну Польщу мовою, яка забезпечить їх достатніми знаннями для переходу учнів на загальну середню освіту з польською мовою навчання або двомовною» [4, 1213]. Цей закон фактично започатковував ліквідацію шкільництва національних меншин у Польщі міжвоєнного періоду, адже він призвів до скорочення кількості національних шкіл та створення на їх місці утраквістичних (двомовних) і польськомовних навчальних закладів. Під його впливом розпочався справжній наступ на українське шкільництво.

Члени Ковельської повітової «Просвіти» імені Лесі Українки активно виступали за збереження українських шкіл. Вони згуртовували населення Ковельського повіту Волинського воєводства, проводили народні віча та шкільні плебісцити із підписання декларацій з вимогою викладання українською мовою у навчальних закладах. У Державному архіві Волинської області у фонді 389 «Ковельське повітове товариство «Просвіта», м. Ковель» зберігається справа «Заяви і підписні листи жителів Ковельського повіту про дозвіл викладання в школах на українській мові», що датується 4–31 березням 1925 р. [1]. У ній вміщено заповнені і завірені декларації мешканців повіту до Ковельського шкільного інспекторату, списки жителів із різних населених пунктів, які їх підписали, повідомлення і посвідчення про відправлення цих документів у м. Ковель і т. д. Батьки заповнювали спеціально розроблений бланк декларації, вносячи у нього своє ім'я і прізвище, а також імена своїх дітей шкільного віку, підтверджуючи, що вони українці за національністю. Таким чином, вони «висловлювали бажання, щоб до – існуючої – маючої повстати – публічної (powszecznej) загальної школи [автори: потрібно було обрати] в (назва місцевості) була введена українська (ruska, rusinska) мова навчання» [1, 9].

Збором підписів займалися члени Ковельської повітової «Просвіти» із різних міст, містечок і сіл Ковельського повіту. Їм, згідно даних цієї справи, було видано 4859 декларацій [1, 96]. Менше ніж за місяць вдалося підписати 3409 декларацій на 4937 дітей, із них найбільше у таких населених пунктах: Голоби (78 декларацій на 99 дітей); Дроздні (61 декларація на 89 дітей); Жмудче (64 декларації на 99 дітей); Карасин (Великий Карасин) (69 декларацій на 94 дитини); Ковель (123 декларації на 230 дітей); Козлиничі (52 декларації на 76 дітей); Мельниця (88 декларацій на 134 дитини); Мизове (62 декларації на 78 дітей); Містечко (у справі «Передмісте Турійська») (47 декларацій на 92 дитини); Облапи (87 декларацій на 123 дитини); Паридуби (74 декларації на 105 дітей); Поворськ (54 декларації на 78 дітей); Радошин (52 декларації на 73 дитини); Селище (63 декларації на 81 дитину); Старі Кошари (65 декларацій на 79 дітей); Туличів (50 декларацій на 76 дітей); Уховецьк (57 декларацій на 84 дитини) [1, 95].

Проте декларації не завжди приймалися офіційною владою. Про це, зокрема, свідчить протест посла Сергія Козицького в Міністерство освіти від 27 березня 1925 р., у якому він повідомляв про фактичне неприйняття заяв від українського населення із проханням викладати в школах дисципліни на українській мові [2]. У цьому документі зауважено, що не зважаючи на перешкоди з боку місцевих чиновників, населення Ковельського повіту збирає підписи на шкільних деклараціях. Проте «сам інспектор зазначив, що прийом з кожної особи декларації з повіту технічно неможливо робити щодня», саме тому керівництво повітової Просвіти вважає цей факт недопустимим і таким, що не поважає права громадян та «навмисне гальмує справу» збереження українських шкіл. Саме тому Товариство «просить інспектора надати відповідне телеграфне керівництво стосовно зібрання декларацій», щоб уникнути таких порушень [2, 1].

Таким чином, члени Ковельської повітової «Просвіти» імені Лесі Українки приділяли значну увагу розвитку освіти і захисту українських шкіл від полонізації на Волині у міжвоєнний період.

Література:

1. Державний архів Волинської області. – Ф. 389. – Оп. 1. – Спр. 47. – 108 арк.
2. Державний архів Волинської області. – Ф. 389. – Оп. 1. – Спр. 48. – 5 арк.
3. Державний архів Волинської області. – Ф. 389. – Оп. 2. – Спр. 1.
4. Ustawa z dnia 31 lipca 1924 r., zawierająca niektóre postanowienia o organizacji szkolnictwa // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. 1924. №79. Poz. 766. S. 1212–1214. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19240790766/O/D19240766.pdf>

Василь ШКИКАВИЙ
(Дрогобич, Україна)

УЧАСТЬ ЖІНОЦТВА В УКРАЇНСЬКОМУ ВИЗВОЛЬНОМУ РУСІ СТАНИСЛАВІВСЬКОЇ ОКРУГИ ОУН (1945–1950-х рр.)

Повстанський рух в багатьох регіонах, а особливо на Прикарпатті, набув усіх рис масового явища, адже до нього так чи інакше були включені без перебільшення усі верстви населення. Радянські кримінальні справи рясніють жіночими іменами, що свідчить про їх значну заангажованість у лави підпілля. Організаційна побудова підпілля була досить складною та поділялась на низку галузевих структур. Майже у кожному з селищ діють чоловіча та, окремо, жіноча «сітки» ОУН, а у більших населених пунктах по кілька паралельних мереж. Однак саме останній дослідники приділяють незаслужено мало уваги. Тому обгрунтованим бачиться, зокрема, огляд жіночих структур підпілля [3, 177].

Дослідженням українського визвольного руху займаються доволі багато дослідників і на сьогодні маємо немало ґрунтовних праць. Проте література на дану тему носить узагальнюючий характер, а деякі аспекти потребують глибшого вивчення. При цьому дослідники постійно стикаються з нестачею інформації а також уривчастими, неповними, суперечливими відомостями. Відтак отримана картина може бути мозаїчною. Справді, оскільки інформація про керівні кадри неповна, дослідники часто зосереджені на них, бойовому шляху та проходить тих, хто рідше брав у руки зброю. Натомість остаточну оцінку дати непросто, хоча роль жіноцтва настільки значима, що її не можливо не помітити.

Хоча жінки приймали активну участь у повстанському русі і поза межами окремих структур, таких легендарних жінок котрі як-от кулеметниця Галина Кузьменко-«Надя» (ТВ-21) чи розвідниця Анна Черешньовська-«Тетяна» (ТВ-24) приймали активну участь у бойових діях було зовсім мало. Відтак, можна виділити основні функціональні обов'язки жінок-підпільниць: а) робота провідниками та зв'язковими; б) видавництво та пропаганда; в) забезпечення харчами, продовольством та медикаментами; г) робота в Українському Червоному Хресті; д) господарська діяльність та посильна допомога повстанському руху [2, 113–114].

Зачасти провідниками або зв'язковими ставали жінки, які мали певний авторитет серед підпілля. Тому можна прослідкувати тенденцію коли вищезгадані відповідальні посади обіймали ті, котрі мали родичів, уже задіяних у боротьбу – сотні випадків. Розглянемо один із показових випадків – історію Катерини Дрогомирецької-«Гуцулки» – старшої зв'язкової референта пропаганди Крайового проводу ОУН Михайла Дяченка-«Гомона». Будучи в родинних зв'язках із самим «Гомоном» та ще більше десяти повстанців, показувала високі результати у власній діяльності. Її трічі затримував місцевий гарнізон військ МВС та чудом вдавалось втекти з-під арешту, що навіть викликало підозри. Ця активна учасниця утримувала конспіративну квартиру Крайового проводу. До функцій обійманої нею посади входило: керівництво пунктом зв'язку обласного, а відтак (з літа 1945 р.) крайового проводів; підтримання зв'язку між референтом пропаганди та провідниками низових ланок ОУН самостійно або через підлеглих зв'язкових з

допомогою естафет та усних повідомлень; організація зустрічей та проживання керівництва та провідників різних ланок; забезпечення роботи редакції проводу, де видавався відомий повстанський часопис «Шлях Перемоги» а також відозви, листівки, естафети і т. д. [4, 235–236].

Окружні проводи ОУН організували місячні курси пропагандистів для тих, кого скеровували на видавничу діяльність. Причому таку можливість мали й нетутешні. Під керівництвом того ж таки «Гомона» тривалий час працювала Ольга Чемерис (уродженка Черкащини). Перебуваючи на примусових роботах з будівництва німецьких укріплень у Карпатах вона познайомилась із підпільниками, котрі розповіли їй з ідеологію та цілями ОУН. Розмови та вивчення літератури мали значний вплив подальшу долю Ольги. Під псевдом «Дніпрова» переходить працювати розвідницею в СБ Станіславського окружного проводу ОУН. Після проходження восени 1945 р. курсів пропагандистів отримує посаду друкарки і працює в редакції «Гоміна» [1, 42]. Її, як і Дрогомирецьку активно «активно розробляли» слідчі органи. Навіть якщо не вникати у суть їхніх кримінальних справ видно що ім'я Михайла Дяченка фігурує там частіше ніж їх власні. Маючи сфальшовані компромати на Чемерис робились спроби виходу на провід Карпатського краю ОУН. Метою чекістів була не ліквідація окремих підпільників, а знищення усього керівництва ОУН.

Значні завдання виконувалися жінками із забезпечення підпільників медикаментами, продовольством тощо. Можна знайти безліч прикладів самовідданої допомоги, що свідчить про високу підтримку підпілля серед мас. З допомогою місцевого населення Євгенії Капліч-«Іванці» вдалось: зібрати 300 м полотна та зшити 80 пар білизни, виготовити 300 банок консерви, завербувати в ОУН аж 30 чоловік. Вона суміщала посади референта УЧХ та жіночої сітки Косівського надрайонного проводу ОУН [5, 156].

В медичному забезпеченні важливою була роль підпільного Українського Червоного Хреста. Зокрема членом УЧХ була дружина провідного члена ОУН Станіславщини Ярослава Мельника Антоніна Король-«Таня». Доводилось виконувати ролі лікарки, кухарки, друкарки, санітарки – не вистачало робочих рук. Відповідно медичним забезпеченням займались також жіночі сітки а не лише Червоний Хрест. Наприклад, Лосюк «Галина» – станичний керівник жіночої сітки ОУН в с. Яворів організувала збори з метою посилення допомоги підпіллю, збирала лікарські трави та матеріали до бинтів [5, 77]. Тим не менше у травні 1945–1946 році було поступово зліквідовано деякі референтури, в тому числі жіночу і Червоного Хреста, адже вважали, що ці та інші галузеві структури були засмічені агентами противника.

Отже, жінки мали особливе місце у повстанському русі, а їх практична діяльність була досить багатогранною. Часто вони виконували по кілька ролей водночас. Можливо, саме завдяки участі в повстанському русі жінок підпілля могло тривалий час чинити опір радянському режиму на Прикарпатті. Тому дана тема потребує вивчення. Окремого, поглибленого опрацювання потребує розкриття біографій окремих особистостей.

Література:

1. Літопис УПА. – Торонто; Львів, 2010. – Кн. 9. Життя та доля Михайла Дяченка – «Марка Боєслава». – 140 с.

2. Сучасні тенденції розвитку освіти і науки в інтердисциплінарному контексті: Матеріали III-ї Міжнародної науково-практичної конференції, 29–30 березня 2018 року / [ред.-упоряд.: І. Зимомря, В. Ільницький, Г. Бурунова, Д. Романюк, А. Сохал]. – Ченстохова – Ужгород – Дрогобич: Посвіт, 2018. – 508 с.

3. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип. 22: Українська повстанська армія в контексті національно-визвольної боротьби народів Центрально-Східної Європи / [гол. редкол. Микола Литвин, упоряд. і наук. ред. Михайло Романюк, Олександра Стасюк; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича]. – Львів, 2012. – 588 с.

4. УСБУ в Івано-Франківській області. – Ф. 4. – Спр. 5828п. – Т. 1.

5. УСБУ в Івано-Франківській області. – Ф. 4. – Спр. 9729п. – Т. 2.

ДІЯЛЬНІСТЬ БАРНАБІЦЬКОЇ КОМІСІЇ 1963 РОКУ В ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ ТА ЇЇ РІШЕННЯ

Легітимізація процесів лібералізації в Чехословаччині на початку 1960-х років уможливила реабілітацію жертв судового процесу над «словацькими буржуазними націоналістами» 1954 р. Нагадаємо, що тоді на лаві підсудних опинилися члени Комуністичної партії Словаччини (далі КПС), які виступали проти обмеження національних прав словаків в унітарній чехословацькій державі. Усі підсудні на чолі з Густавом Гусаком були визнані винними у вигаданих злочинах та засуджені до різних термінів позбавлення волі. У 1960 р. президент Чехословаччини Антонін Новотний дарував їм часткову амністію.

Головним ініціатором реабілітації жертв політичних репресій на початку 1960-х років виступив лідер словацьких комуністів Александер Дубчек. З його ініціативи ЦК КПС підготував спеціальну резолюцію, у якій містилася вимога створити комісію Комуністичної партії Чехословаччини (далі КПЧ) для перевірки справи «словацьких націоналістів». Президія ЦК КПЧ схвалила цю пропозицію, і 26 червня 1963 р. було створено спеціальну комісію, члени якої мали перевірити рішення судового процесу над «словацькими буржуазними націоналістами» 1954 року. Ця комісія увійшла в історію як «Барнабіцька» через те, що її члени засідали в Барнабіцькому монастирі в Празі. Спеціально для комісії, яка розпочала свою роботу в липні 1963 р., в колишній монастир перевезли частину архівів ЦК КПЧ і Міністерства внутрішніх справ.

Барнабіцьку комісію спочатку очолив Йозеф Ленарт. 22 вересня 1963 р. він став прем'єр-міністром Чехословаччини, а тому надалі комісія продовжила свою роботу під головуванням Владіміра Коуцького. Цікаво, що Александер Дубчек не був членом комісії, однак це не заважало йому отримувати детальну інформацію про її роботу.

Певний вплив на висновки Барнабіцької комісії мало рішення комісії Кольдера у справі «словацьких націоналістів». У ньому чітко говорилося про те, що жодної антидержавної та антипартійної групи буржуазних націоналістів не існувало, а усі звинувачення на адресу Густава Гусака та його колег були необгрунтованими.

Чехословацька влада розцінила висновок комісії Кольдера наступним чином: Густав Гусак та пов'язані з ним особи з правової точки зору не вчинили жодного кримінального злочину, однак у політичній сфері допустили серйозні помилки, які дають підстави вважати їх націоналістами. У результаті, Густава Гусака та Ладіслава Новомеського було поновлено в партії, але не в ЦК КПЧ.

Президент Чехословаччини Антонін Новотний намагався впливати на роботу Барнабіцької комісії та не допустити повної реабілітації Густава Гусака та пов'язаних з ним осіб. Однак завдяки молодим історикам, які брали участь у роботі комісії та тиску громадськості, яка вимагала справедливості, зробити це не вдалося.

Члени Барнабіцької комісії восени 1963 року детально вивчили партійні матеріали та заслухали свідків подій 1950 – 1954 років. Це, наприклад, дало їм можливість спростувати звинувачення Густава Гусака в «словацькому націоналізмі», яке базувалося на тому, що в 1939–1941 рр. він виступав за «Радянську Словаччину», тобто за відторгнення Словаччини від Чехословаччини та приєднання її до СРСР. Барнабіцька комісія довела, що Густав Гусак не був автором цієї вимоги, а це була позиція усієї компартії Словаччини до нападу Німеччини на СРСР в 1941 р. Офіційна Москва в 1939–1941 рр. визнавала Словаччину незалежною державою, а словацьку компартію самостійною, а не складовою Комуністичної партії Чехословаччини. Тільки після того, як СРСР визнав емігрантський уряд Едварда Бенеша, словацькі комуністи за вказівкою свої радянських колег знову стали прихильниками єдиної Чехословаччини.

5 грудня 1963 р. Барнабіцька комісія представила свої висновки Президії ЦК КПЧ. У них значалося, що судовий процес над «словацькими буржуазними націоналістами» 1954 року був фіктивним та незаконним. Усі звинувачення на адресу Густава Гусака та пов'язаних з ним осіб були визнані хибними. А відтак усі постраждали від репресій повинні були бути реабілітовані у повному обсязі, в тому числі й політично.

18–19 грудня 1963 р. висновки Барнабіцької комісії були схвалені на засіданні ЦК КПЧ. 21–22 грудня 1963 р. їх схвалив і ЦК КПС. Президент Чехословаччини Антонін Новотний з висновками Барнабіцької комісії також погодився. При цьому, правда, він пропонував вказати в них на політичні помилки Густава Гусака. Наприклад, тиск словацьких комуністів на представників угорської національної меншини після 1945 р. Готовність Антоніна Новотного прийняти висновки Барнабіцької комісії можна пояснити тим, що у них не згадувалися помилки КПЧ у словацькому питанні. Таким чином, реабілітація Густава Гусака та його соратників не повинна була привести до політичної кризи в країні. Тим паче, що комісія не відновила членство Густава Гусака в Центральному комітеті партії.

Одним із наслідків роботи Барнабіцької комісії, крім реабілітації невинно засуджених, було зняття ініціатора судового процесу над «словацькими буржуазними націоналістами» Вільяма Широкого з усіх державних і партійних посад. 19 вересня 1963 р. його уряд подав у відставку, а згодом політик був виведений зі складу Президії ЦК КПЧ. Сам Вільям Широкий відмовлявся визнати свою провину й надалі вказував на небезпеку, яку несуть «словацькі буржуазні націоналісти» для Чехословаччини.

Таким чином, Барнабіцька комісія 1963 року не тільки реабілітувала жертв судового процесу над «словацькими буржуазними націоналістами» 1954 року, але й своєю роботою долучилася до лібералізації суспільно-політичного життя в Чехословаччини та справедливого розв'язання словацького національного питання у майбутньому.

Література:

1. Корнеев С. Словацкий фактор в политическом развитии Чехословакии в период 1945–1960 гг. // Сборник научных статей «Проблемы отечественной истории». – М., 2008. – С. 174–183.
2. Платошкин Н. Весна и осень чехословацкого социализма. Чехословакия в 1938–1968 гг.: в 2 частях. – М.: Ун-т Дмитрия Пожарского: РФСОН, 2016. – Т. 2: Осень чехословацкого социализма, 1948–1968 гг. 565 с.
3. Терешко Ю. Словацьке питання у політичному житті Чехословаччини другої половини 40-60-х років ХХ століття // Етнічна історія народів Європи: Зб. наукових праць. Секція І. Теоретичні проблеми етнології / [ред. колегія І.Ф.Курас,...]. – К.: Вид. центр Київського університету. 1999. С. 74–79.
4. Рељек Ј. а kol. Akteri jednej ery na Slovensku 1948: 1989. – Прел'ов: Vydavatesstvo Michala Vaul'ka, 2003. – 389 s.
5. Plevza V. Vzostupy a padu. Gustav Husak prehovoril. – Bratislava: Tatrapress, 1991. – 198 s.
6. Љтефаніса Ј. Kampat proti slovenskímu buržoaznmu nacionalismu. – Ostrava: KEY Publishing s.r.o., 2017. – 252 s.

MUSIC, INTERPRETATION AND PROFESSION

First, we will define, who a professional musician is. We will assume that he is a person who works in the music profession. Profession is defined as «an occupation associated with a certain qualification that can change over the course of life ..., one of the permanent components of social status» [2, 771]. Thus, music profession requires music education, which can be very diverse. On the one hand, it includes theoretical music education (musicology, music theory, music criticism, etc.) and, on the other hand, it includes practically oriented forms of studies (performing arts). We will focus only on the practical music aspects – performance.

Certain doubts about the professionalism in the practical realization of music arise when we subject performance to the list of 10 characteristics of the «full profession» listed by Ornstein & Levin & Gutek & Vocke [3, 25]. It is clear, that music performance does not fully meet all of them.

1. A sense of public service and a lifetime commitment to chosen career – partially meets the criterion: a musician-professional may not be lifelong committed to the service of the public, although in a way (s)he serves the community.

2. A defined body of knowledge and skills that exceeds knowledge and skills of lay people – meets the characteristics: the level of music performance of the musician-professional is not reached by lay people (neither in the field of skills nor knowledge).

3. Long-lasting specialized training – meets the criterion: standard training of the musician starts at the elementary music school (8 years), continues at the conservatory (4-6 years), and (not necessarily) at the university (3 Bc. + 2 Master + 3 Doctor years).

4. Control over the license standards or requirements for working in the profession – partially meets the criterion: licensing standards for a musician officially do not exist and only the employer, director or manager decide on the requirements, depending on the «professionalism» of the institution, organization, ensemble...

5. Autonomy in making decisions on selected spheres of one's work – partially meets the characteristic: autonomy depends on the sphere of the musician's work, on whether (s)he is working in the ensemble/choir/orchestra, where (s)he has to respect conductors' or a chair persons' instructions or alone (if (s)he performs at various occasions, (s)he also has to respect the event organizers).

6. Acceptance of responsibilities for activities performed and decisions made – partially meets the characteristics: although the set of performance standards are not available in the music profession, each interpreter takes responsibility for his/her performance.

7. Existence of self-governing organizations of members of the profession – partially meets the characteristics: although similar associations existed in the past, there is currently no such an organization of musicians-professionals in Slovakia. However, in other countries we can find e.g. American Federation of Musicians (USA), Incorporated Society of Musicians (UK), Canadian Federation of Musicians (Canada), International Music Council (world's membership-based professional organization) etc.

8. Existence of professional associations that provide recognition for various individual achievements – partially meets the characteristics: in various countries, one can find these associations, however, in Slovakia, such an association currently does not exist.

9. Code of ethics helping to solve controversial matters in professional exercise – does not meet the characteristics: Ethics Code of musician-professional does not exist.

10. High social prestige and high economic status of professionals – partially complies with the characteristics: most of the musicians-professionals working in the field of classical music have average or low economic status (often struggling with existential problems) and their social prestige is rarely high.

Obviously, the music profession does not fully meet all of the characteristics of the «full profession» listed in the publication by Ornstein et al. (2011). These criteria were, according to the authors, «based on the works of noted authorities during the latter half of the twentieth century» [3, 25]. Nevertheless, we will view music performance as a profession as it meets the characteristics of the profession by other authors.

According to William J. Goode (1960), the profession has to meet several characteristics that are applicable to the music profession [1, 78]:

1. The profession of musician sets its own standards of education and the objectives of training future professionals – contemporary music schools create their own curricula, follow national educational standards (in elementary and middle level; in the professional level school itself sets the standards for passing courses), follow the development of specific key competencies of future professionals.

2. A student – future musician gains more far-reaching experience in socializing with adults than a student preparing for other professions – students studying performing arts take a number of practical courses and subjects (often individual), and participate in numerous performances with professional musicians.

3. The praxis of musicians-professionals is often legally recognized under license, respectively diplomas needed to perform a profession – if a musician works in an official institution, (s)he must have completed the necessary legal education (similar laws do not exist for freelance musicians).

4. The councils and commissions that decide on the granting of the license, respectively on the admission to the music profession are formed by members of the profession – a typical example is the awarding of diplomas after the finishing the formal music education, respectively certificates after attending various interpretative courses and workshops.

5. Most of the laws and regulations on the profession of musician are formed under the influence of this profession – current legislation on the music praxis reflects the position of a musician in today's society.

6. Future profits within the music profession in terms of salary, prestige and power require talented top music students.

7. The person who performs the profession of musician is relatively not exposed to the control and evaluation of the lay people – although the professional musician often performs for the laity, the primary assessment is carried out by his superiors, music critics or colleagues (laymen do not control his performances, their evaluation is mostly based on emotions, sympathy, aesthetic category of beauty, feelings of satisfaction/dissatisfaction, and does not include professional aspects of interpretation).

8. Standards on the profession of musician and standards enforced by this profession are more strict than governmental or state control in the form of laws – e.g. Slovak legislation does not prohibit taking a sick leave at the time of a premiere, but the soloist is always trying to participate in the performance (even if (s)he has health problems).

9. The members of the music profession strongly associate with the profession and are more closely tied to it than members of other professions – the musical activities literally «absorb» the musician, the musicians live the music and they often prioritize music over themselves, their families etc.

10. It is likely that the profession of musician will become his/her permanent occupation, as its members do not wish to leave – most members of the music profession even claim that they would choose the same occupation, if they had to choose the profession again.

From the above, we can conclude that the realization of performing arts has the potential to meet the criteria of the profession. Further, we will consider musician who performs any music profession as professional. Since the work of musician who is engaged in the music performance meets the criteria of a profession, we can talk about performers as professional musicians, and we can give the music performance occupations the label professions.

References:

1. Goode W. J. Encroachment, Charlatanism, and the Emerging Profession: Psychology, Sociology, and Medicine // *American Sociological Review*, XXV 1960. – S. 903. / Hurd H. G. Who is a Professional? *Journal of cooperative Extension*. Summer, 1967. – S. 77–84 [Electronic resource]. – Access: <https://www.joe.org/joe/1967summer/1967-2-a1.pdf>.
2. Kol. autorov *Všeobecný encyklopedický slovník*. – M – R. – Praha: OTTOVO nakladatelství, s.r.o., divízia CESTY, 2002. – 1000 s.
3. Ornstein A., Levine D., Gutek G., Vocke D. *Foundations of Education*. 13th edition. – Boston, USA: Cengage Learning, 2017. – 501 s.

Maria STRENACIKOVA, Sr.
(Slovakia, Banska Bystrica)

MUSIC BY HILDEGARD OF BINGEN IN THE XX–XXI CENTURIES

St. Hildegard was born in 1098 in Bermesheim, Germany, in the noble and wealthy family of Böckelheim. She was the tenth child and her parents - Christians knew the tradition that the tithe belongs to the Lord. Already at the time of her baptism they decided to devote Hildegard a sacrifice to the Most High. She joined the Benedictine monastery in nearby Disibodensberg as an 8-year-old. The exceptional abbess Jutta of Sponnheim became her spiritual mother, the educator and the teacher. Jutta strictly supervised the spiritual formation of her novices. She also led them to understanding music as a means of celebrating God, and to regular daily chanting of the Psalms. The strict regime of chanting and prayers corresponded to the regulation of the Benedictines, according to which the Divine Office – the Liturgy of the Hours was held with iron regularity. It consisted of night vigil, morning praise – at the dawn, Prima – at sunrise, then through the day: midmorning prayer – Terce, midday prayer – Sext and midafternoon prayer – None, vespers – evening and Compline – at sunset. The nuns did not have to participate directly in all the Offices as singers, but they could also watch them from the monastery window. The small monastery was architecturally leaning against the church by the side wall. There was a window on the common wall, so-called the God's Window or the Liturgical Window, which led directly to chorus. The sisters stayed near this window and participated in the liturgy and often in the prayers of the monks in the church. This was the only (albeit not methodical) education of St. Hildegard in music. She documents it in her autobiography with the words: «I composed and sang simple songs for the praise of God and the saints, though I had never studied notation and singing before» [1, 1]. Hildegard's music production is very extensive. It consists of 77 liturgical canticles and one musical drama. All works were mediated by the Divine Light, and Hildegard did not consider herself an author, but solely an intermediary. She experienced her visions in the blaze of heavenly flames and her senses were synesthetic. She heard melodies, lyrics and musical instruments in acoustic revelations. [4, 23] She emphasized the symbiosis of music and text because «... the words symbolize the body and the jubilation of music refers to the soul; and the heavenly harmony points to the Deity, and the words refer to the Man the Son and God» [3, 7] (In the original: Sic et verbum corpus designa, symphonia vero spiritum manifestat, quoniam et coelestis harmonia divinitatem denotiat, et verbum humanitatem Filii Dei prohalat).

The Hildegard's songs are concentrated in a unique collection of *Symphonia harmoniae caelestium revelationum* – Symphony of the Harmony of Heavenly Revelations, or the Symphony of Heavenly

Harmony. They are mainly dedicated to the Virgin Mary, angels and various Saints. From the formal aspect, the songs can be categorized into canticles and alternate singing. The group of canticles contains sequences and hymns, and in the group of alternate singing we can find antiphons and responsories. All songs are monodic – liturgical songs for one voice. Their musical material only partially corresponded to the practice in those times (in the Middle Ages, when people were obsessed with the rules, it was absolutely unusual). Hildegard's songs had greater range than those of Gregorian chant. They used pitches often in greater range than the octave, even two octaves, and violated the sequence of steps in seconds and thirds. Even the jumps of perfect consonant fourths and fifths up and down were not rare. The melodies inspired by the meaning of the text were decorated with a number of melisms and extensive coloraturas. The songs were decorative, virtuoso and, according to preserved sources, they were regularly sung by the nuns in the monasteries where Hildegard worked. The vocal level of the sisters – singers had to be very high.

The songs are preserved in the notated form with the lyrics. They are written in German neumatic notation, but neumes were placed on lines, the number of which was adapted to the range of the melody. To the traditional four lines, more lines were added as needed.

Hildegard probably dictated her songs. They were written on parchment. It was an extremely strenuous job, because in the early Middle Ages, the parchment was very hard and the light in the scriptoria was insufficient. Moreover, transcriptions were time-consuming for technical reasons.

Hildegard also mentioned musical instruments, but they do not appear in notated materials. According to N. Fierro, she attributed a special function to some instruments: the tambourine inspires to the discipline, the flute resembles a waft of the Spirit, the trumpet is awake as the voice of the Prophets, string instruments lead to repentance and evoke emotions, the harp is an instrument of heavenly bliss, psalteries symbolize the unity of the heaven and earth by combining the upper and lower strings [1].

The music-dramatic work *Ordo virtutum* is probably the first musical drama or opera formation in history. It does not draw on biblical texts, but it shows the struggle of good and evil, the contradiction between the personification of light and darkness, the contra position of angels and the devil, the virtues and the tempter. Soloists and choirs (groups) perform in the play, and Hildegard scenically directs them in the text. Positive characters are manifested through melodies based on Gregorian chant. These melodies are written in a higher pitch position; the negative devil has recitative part, even speech, in low position and high dynamic level. The impressive stage design is enhanced by a through-costume component, which is poetically described by V. Hünermann: Love to the God (*Amor Celestis*) appears in snow-white purple-rimmed robe, obedience (*Oboedientia*) is in a purple tunic, Chastity (*Castitas*) has a white dress of innocence, Mercy (*Misericordia*) has a golden gown, Faith (*Fides*) is wearing the golden bracelet, etc. [2].

All musical works and writings from various areas that Hildegard has created (except for medical writings) are concentrated in the extensive, remarkable and rare "Riesencodex" collection. The collection is located in German town Wiesbaden, and therefore, it is also known as «Wiesbaden Codex».

So, musical heritage of St. Hildegard is in contemporary art applied with respect for its authenticity and in many modifications that correspond to the aesthetic and artistic criteria of today. The spiritual and musical dimension of Hildegard's music has become a fundamental line in the works of composers of all continents, especially in German culture.

References:

1. Fierro N. Hildegarda z Bingenu. Soulad nebeské harmonie. Teofil, Revue pro život viry [Electronic resource]. – Access mode: <http://revue.theofil.cz/revue-clanek.php?clanek=111>.
2. Hünermann V. Živé svetlo. – Trnava, SK: Spolok svätého Vojtecha, 2018. – 300 s.
3. Minaříková P. Řád cností ve hře *Ordo Virtutum* Hildegardy z Bingenu. – Brno, CZ: Masarykova univerzita, 2012. – S. 62.
4. Rabassó G. Rediscovering the Secrets of Voice: Hildegard of Bingen. 2016. – 69 s.

ФЕСТИВАЛЬНО-КОНКУРСНИЙ РУХ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ЕСТРАДНОГО СПІВАКА

Людина народжується з голосом, який у майбутньому може виявити у ній співочий талант. Та в будь-якому випадку, таланту є замало для тих хто хоче бути креативним творцем на сцені, не залежно від часу, віку та передуючого стилю. «Талант – то крапля здібностей і море праці» – писав Григорій Тютюнник. Стати майстерним виконавцем, володарем сцени та фаворитом публіки одночасно – не з легких завдань. Тут одного голосу недостатньо.

На жаль, в сучасному музичному просторі нам доводиться стикатися з різними проблемами у вокально-естрадному мистецтві. Варто розглянути ряд основних проблем, з якими стикаються учасники конкурсів естрадної пісні.

Перше – наявність голосу та відсутність харизми. Маючи голос, за усіма його природніми характеристиками, з тембральним забарвленням та красою, співак не має потенційної сили привернути увагу глядача при повній відсутності харизми, яка служить контактуючою складовою із залом. Осанка, погляд, рухи, темперамент, емоційний контроль – це дрібниці, які помітні і стають підмічені публікою. В харизмі приховується таємна сила артиста, яка приносить йому успіх та визнання на сцені. Варто зазначити, що харизма – це риса, яка дана не кожному виконавцеві, проте, той, хто нею наділений є яскравішим і різножанровим артистом, цікавим та завжди в новому образі перед аудиторією. Харизматичний співак естради володіє вмінням швидко та вправно приймати на себе різні амплуа.

Друге – підбір репертуару. Великою проблемою кожного конкурсу є підбір репертуарної складової, котра часто не відповідає вокальним можливостям учасника, чи має вікові розбіжності. Це, як правило, приводить до повного колапсу, адже тональний дискомфорт, чи вокально-технічна необачність зумовлює до деінтонування та фізичної неспроможності заспівати пісню, особливо, коли в творі передбачені ладо-тональні відхилення та модуляції. Ще, важливим моментом у виборі вокальної програми є конкурентно-спроможність композиції, як одна з важливих фаз будь-якого конкурсного відбору. Компетентне журі на це неабияк звертає увагу. Відповідно виконавській манері – тут головна специфіка природних тембральних фарб та вироблення індивідуальної виконавської манери співу в не залежності від жанрових ознак твору (бути собою).

Третє – образ. Пріоритетний елемент у формуванні естрадного співака, як яскравого артиста. Хибною думкою буде вважати поняття образу під розумінням лише того, в чому одягнений артист на сцені. Образ починається із розуміння того про що я співаю, який жанр носить моя композиція і якими засобами я можу передати дану драматургію твору. Ознайомлення з текстом є першим кроком до формування музичного образу, так як все починається із осмислення. Другим і найважливішим етапом є музика, яка заставить співака творчо думати, яким чином відтворити музичний задум і підкреслити важливість даного «лібрето». Пісня – це не менш цікавий від опери жанр, який не зважаючи на свій мінімалізм в обсязі включає вступ, основну частину, кульмінацію і кінцівку. То ж перед артистом постає нелегке випробування – впродовж декількох хвилин на сцені – показати дві сторони мистецтва – музики і театру. Під поняттям образу варто розуміти перелік допоміжних елементів, які беруть участь у створенні естрадного номеру: сценічно-театральна постановка; хореографія; світлове оформлення; специфічні ефекти; декорації;

Немалу роль відіграє озвучення та здатність вокаліста вправно **користуватися мікрофоном**. Оволодіння головним сценічним пристроєм – це найперші і найелементарніші навички, якими повинен опанувати кожен майбутній співак. Часто, через невміння та брак практики роботи з мікрофоном назріває ряд мовних дефектів: дикції, артикуляції, орфоєпії, які проявляються у

вокаліста-виконавця прямо посеред твору. Звук стає неестетичним, нечітким і якість виконавської майстерності помітно падає. Щоб запобігти проблемам «декламаційного» характеру, варто звернути увагу на: силу подачі звуку у мікрофон при грудному, мікстовому та фальцетному виконанні; використання мікрофону на низьких «недосконалих» звуках; користування мікрофоном при приголосних: «б» «п» «ч» «ш» «щ»; використання мікрофону при зміні динамічних відтінків.

Отже, підводячи підсумки, можна констатувати, що кожен фестиваль-конкурс естрадної пісні має мету максимально розкрити таланти вокалістів естради, кожного в своїй неповторності та індивідуальності, без пародіювання, відступаючи від стандартів та формуючи нові витоки естрадних норм. Важливим аспектом у творенні естрадного співака постає досвід мислення та розуміння пісні як цілісної драми чи комедії, яка повинна майстерно відтворитися через голос, пройшовши довгий шлях обробки через душу та почуття перед доленосним звучанням на сцені. Вдало сказав з приводу цієї теми Гастон Левіс «Уява малює, розум порівнює, смак відбирає, талант виконує». Уміння наскрізно мислити в жанрі пісні, створити образ перспективного співака-переможця неодноразово зробить його майстерним виконавцем, володарем сцени та фаворитом публіки.

Надія БРАТЮК

(Львів, Україна)

ЕКСПРЕСІОНІСТИЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ 1960-х років У ТВОРЧОСТІ ОЛЕГА МІНЬКА

Українське мистецтво другої половини ХХ століття розвивалося в умовах піднесення національної свідомості, становлення свободи мислення та моральних цінностей, розквіту національного руху шістдесятництва. У Львові спостерігалось поживання мистецького життя, українське мистецтво прагне свободи творчості. За умов існування єдиного соцреалістичного творчого методу в радянській тоталітарній системі альтернативною формою є утвердження неофіційної мистецької освіти. Серед осередків такої – «Підпільна академія К. Звіринського».

У Львові молоде покоління митців орієнтується на доробок старшої генерації видатних персоналій – О.Новаківського, Р. і М. Сельських, Д.Довбошинського, О.Шатківського, І.Завадовського, В.Патика. Розглядається творчість учня школи К.Звіринського, представника львівської мистецької школи, викладача, заслуженого художника України Олега Мінька. Творчий доробок художника представлений живописними полотнами 1960-х, у яких яскраво виражена експресіоністична складова. Проведено художній аналіз живописних творів на основі підбраного візуального матеріалу. Досліджено технічні особливості у сфері живопису, які митець використав для вираження експресіоністичної мови.

Олег Мінько тягє до гармонійного поєднання національної за змістом та експресивної за формою зображення дійсності з багатим образно-емоційним навантаженням у мистецтві. Формотворчі пошуки в царині живопису призвели до утворення нових композиційних структур, яскравих поєднань кольорової палітри та індивідуалізованої живописної манери. За допомогою власних візій та графічно побудованих складних композиційних структур митець створює образи, що розкривають особливості авторського світовідчуття у контексті поступу львівської мистецької школи другої половини ХХ століття.

Художник відтворює і переосмислює тематику, яка його хвилює. Полотно завдяки потужній емоційній силі, яку транслював автор у момент написання роботи, діє на реципієнта з особливою експресивною енергетикою. Живописні пошуки львів'янина 1960-х років – це експресивні знаки-образи, узагальнені асоціативні форми зі своєрідною живописною культурою.

Саме тому, обрано та проаналізовано найхарактерніші живописні роботи 1960-х років на предмет експресіоністичних тенденцій. Проведений мистецтвознавчий аналіз творів, у яких

присутні експресіоністичні тенденції, ілюструє багатогранний філософський світ, унікальну концепцію та світовідчуття. У процесі дослідження проведено аналіз останніх статей і наукових публікацій, присвячених творчості О. Мінька.

Проаналізовано найхарактерніші експресіоністичні роботи О. Мінька «Космічне тіло» (1963), «Біль» (1968), «Крик» (1968). У зазначених творах часто присутній образ людини – не класичний портрет, а складна експресивно-графічна інтерпретація, в якій гармонійно переплітаються авторське бачення та концептуальна складова. Для О. Мінька важлива багатозначність, яка є відображенням складної філософської системи та багатовекторності творчих пошуків. Полотна часто виконано в настрої напруженої емоційності, яка передає відчуття атмосфери перемін. В умовах обмеженої свободи волі львів'янина вдалося розкрити власний мистецький світ, передати тогочасну атмосферу, дослідити та вирішити актуальні живописні проблеми. В полотнах із серії «Життя масок» автор звертається до переосмислення людського образу, історії українського народу та національних джерел. Заглиблюючись в суб'єктивні почуття, досягає метафоричності, графічності та символічності образу. Любов до геометричних прямих ліній та простоти форми додає сучасності. Колористика робіт виважена, нагадує народну вишивку, ткацтво. Творчість львівського художника переконливо свідчить, що справжній розквіт станкової творчості завжди пов'язаний із усвідомленням свого коріння, вірою у суспільство.

На основі проведеного мистецтвознавчого аналізу доведено, що художник експериментує, синтезує елементи експресіонізму, абстракції та графіки. Вдалося виокремити експресіоністичні тенденції, які є складовою авторської стилістики, що вирізняється багатством живописних засобів. Серед спільних рис у проаналізованих живописних полотнах простежується площинність композиції, декоративність і тематична спорідненість. В обраних роботах домінує виразний контраст кольорових площин і власний погляд, що утворює виразну узагальнену та цілісну художню мову. Тенденція до узагальненого характеру та лаконізму спостерігається в багатьох роботах вказаного періоду. Провідною стала також любов до синтезу вітчизняних мистецьких тенденцій із здобутками авангарду та власним світовідчуттям. Станкові пошуки ґрунтовно оновили засоби сприйняття твору, відіграли значну роль у формуванні іншого погляду на українське мистецтво.

Важливо підкреслити, що живописні пошуки О. Мінька ґрунтуються на категорії чуттєвості, духовного зростання та пошуку пластичної форми. У своїх роботах митець трансформує реальність у чітко впорядковані площинні мистецькі образи. Погляд художника провокує фантазію, поєднується з власним задумом і перетворюється на завершену колористичну та композиційну побудову на полотні.

На прикладі візуального матеріалу нам вдалося виявити витоки та особливості розвитку експресіоністичних тенденцій у творчості О. Мінька у період 1960-х років. Експресивний живопис О. Мінька – це одкровення, пошуки українського станкового виразу, інтерес до інтуїтивно-підсвідомої творчості, аналіз і синтез набутих знань. На основі проведеного мистецтвознавчого аналізу обраних творів художника можна стверджувати, що живописна спадщина львів'янина містить яскравий експресивний вектор серед тогочасних мистецьких трансформацій та пошуків творчого середовища Львова 1960-х років і є вагомим складовою загальноукраїнського мистецького процесу.

Література:

1. Міщенко М. Сучасна культура України (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.). – Х.: НТУ ХПІ, 2014. – 156 с.
2. Шпирало-Запоточна Л. Архетипність творчості О. Мінька // Вісник Львівської національної академії мистецтв. – Львів: ЛНАМ, 2003. – Вип. 14. – С. 264–267.
3. Пшеничний Д. Сакральні інспірації в творчості Олега Мінька // Вісник Львівської національної академії мистецтв. – Львів: ЛНАМ, 2011. – Вип. 22. – С. 328-335, 331.

4. Ваврух М. Фактор національної само ідентифікації у живопису Львова другої половини 1960-х – початку 1970-х років // Науковий збірник Української академії мистецтв.. – Реклама, 2016. – Вип. 25. – С. 96–107.
5. Олег Мінько: каталог творів / [уклад. та авт. вступ. ст. Л. Шпирало-Запоточна]. – Львів: 2004. – 48 с.
6. Мінько О. Живопис як молитва: есей, альбом / [ідея вид. і текст С. Єременко]. – К.-Львів: ТОВ Сіті Прес Компані, 2010. – 296 с.
7. Олег Мінько: каталог творів і бібліографія / [уклад. та авт. вступ. ст. Л. Шпирало-Запоточна]. – Львів: Афіша, 1998. – 48 с.
8. Петрова О. Олег Мінько в його світах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/6670/Petrova_Oleh_Minko%20.pdf

Наталія ВЕРЕТКО
(Київ, Україна)

ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ ОСНОВИ СТИНОПІСУ В КИРИЛІВСЬКІЙ ЦЕРКВІ РЕСТАВРАТОРАМИ ПІД КЕРІВНИЦТВОМ КАЛЕНИЧЕНКА Л.П. В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Стан стінопису залежить від стану усіх його шарів та стану самої будівлі. Реставраторами визначається першопричина руйнувань та способи усунення. Монументальний живопис, включно з прекрасними розписами М. Врубеля в Кирилівській церкві після Другої Світової війни були в аварійному стані.

Реставраторами під керівництвом Л. Калениченка в повоєнний період, було виявлено основні причини руйнування цих розписів. Ними було зазначено, що в підготовці до живопису не відчувалося стандартного альфрейно-малярного підходу та шаблонних прийомів. Індивідуальний підхід, який було використано під час створення основи для живопису, характеризує художника як фахівця своєї справи, що розуміє наскільки якість та стан тиньку впливає на збереженість живописного шару. Отже, дослідивши цю залежність, Врубелем було зроблено вагомні доробки в технологічному контексті підготовки основи. Прикладом може бути ґрунтовка тиньку, до складу якої входила оліфа у доволі незначних об'ємах, що не перенасичувало тиньк. Це було запорукою гарного зв'язку з олійно-клейовою шпаклівкою, і стало одним із факторів, завдяки якому живопис зберігся, хоча і в доволі незадовільному стані. Жахливі умови побутування пам'ятки, (у яких вона знаходилась протягом декількох років), не привели до повної її загибелі, що за інших умов створення була б неминучою.

Шпаклівка, яка була виготовлена митцем була багатшарова, у деяких місцях знайдено до п'яти окремих шарів. Значна ж частина всієї поверхні склепіння та стін покриті двома шарами шпаклівки, товщина якої порівняно незначна (0,5–1 мм).

Реставраторами під керівництвом Л. Калениченка під час дослідження композицій Врубеля у Кирилівській церкві м. Києва було зазначено в описі та методичній записці, що перший шар шпаклівки мав достатньо хороший зв'язок з основою, а другий – з фарбою, але при цьому було втрачено зв'язок між першим та другим її шарами. Чим викликане таке порушення невідомо, це питання залишилось відкритим, але за припущеннями фахівців, імовірно, причиною поганого зв'язку між ними є товщина шарів шпаклівки або час нанесення першого та другого шару – інтервал, її неоднорідність та таке інше. Ґрунтовні спостереження виявили, що, чим тонший шар шпаклівки, тим скоріше він висихає, що відіграє вагомую роль у збереженні задовільного зв'язку між шарами.

На хорах церкви є декілька місць, де орнамент написано безпосередньо по тиньку без усіякої шпаклівки. Поверхня цих місць мало чим нагадує поверхню, яка характерна для

олійного живопису: стіна не «забита» та не блищить, повністю відсутнє характерне для олійного фарбового шару «захворювання» (розтріскування, лущення, відшарування і таке інше).

Шпаклівка, яку використовував Врубель, хоча і менше сприяла збереженню живопису, ніж не ґрунтований тиньк, але все ж таки мала свої позитивні риси. Окрім доброго щеплення першого шару з основою та другого з фарбовим шаром, вона вбирала з фарби частину розчинника і від цього поверхня живопису ставала благородно-матовою. Ймовірно, до цього ефекту приводила дія розчинника, яким користувався під час роботи над композиціями сам Врубель.

Незадовільний стан тиньку до реставраційного втручання, яке відбулось у повоєнні роки, не давав право спеціалістам стверджувати, що Врубель зі своїми помічниками по технічній частині, досяг якихось особливих позитивних результатів. Але при цьому варто наголосити, що Врубель досліджував та намагався впровадити у практику технологічний аспект створення монументального живопису. Той факт, що на перший погляд здається чимось дивним, а саме – наявність в тиньку якихось волокон, вугілля, подрібненої цегли (композиція «Надгробний плач»), говорить про те, що Врубель не тільки цікавився, але й шукав, експериментував та глибоко замислювався над питаннями створення міцної основи для живопису [1].

Таким чином, дослідивши питання першопричини руйнівного стану монументального живопису на прикладі Кирилівської церкви, можна стверджувати, що там мали місце основні два аспекти: умови збереження стінописів та технологічні особливості його створення. Вагомим залишається той факт, що практичній реставрації передувало глибоке та детальне дослідження технологічного та стилістичного характеру пам'ятки. Якраз це і стало вагомим доробком реставраторами під керівництвом Калениченка Л.П. у формування галузі наукової реставрації монументального живопису.

Література:

1. Краткие сведения о реставрации живописи Кирилловского собора. Итоги работ по реставрации живописи М.А.Врубеля на хорах Кирилловского собора в Киеве. – К., 1951. – С. 19–28.

Єлизавета ГИЛЮК, Вікторія СИЗОНЕНКО
(Умань, Україна)

БАЛЬНИЙ ТАНЕЦЬ ЯК ЗАСІБ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Сьогодні естетичне виховання дітей, формування їхньої естетичної культури – одне з найважливіших завдань нової української школи. Мистецтво хореографії відіграє значну роль в естетичному вихованні учнів і спрямоване на інтерпретацію та створення танцювальних творів, через які виявляється й розвивається емоційно-почуттєва сфера підростаючого покоління.

У Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, у Державній комплексній програмі естетичного виховання зазначається, що саме в системі освіти цілеспрямовано, послідовно й ефективно здійснюється естетичне виховання дитини, яка здатна сприймати, розуміти та використовувати художньо-естетичні цінності в житті та мистецтві [5, 3].

Метою публікації є визначення ролі бального танцю в естетичному вихованні дітей.

У «Концепції художньо-естетичного виховання учнів» та комплексній програмі «художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах» зазначено про особливу роль мистецтва в естетичному вихованні, звернено увагу на особливості естетико-виховного впливу предметів мистецького циклу, які є універсальним засобом особистісного розвитку школярів [2, 28]. У документі акцентується увага на основній меті естетичного виховання: формування в дитини здатності сприймати прекрасне у навколишньому середовищі і мисте-

цтві, розвиток естетичних почуттів, суджень, смаків, умінь, творчих здібностей, потреби брати участь у створенні прекрасного в житті та художній творчості. Концепція художньо-естетичного виховання школярів закладає основи забезпечення високої художньо-естетичної освіченості і вихованості дітей та молоді України [4, 3].

Одним із видів діяльності, в процесі якого розвивається художньо-образне мислення дитини, її емоції та почуття, формується система знань, вдосконалюються уміння і навички, виховується здатність сприймати, інтерпретувати та створювати є мистецтво хореографії. Сьогодні хореографічне мистецтво об'єднує різні види та жанри танцю: класичний, народний, бальний, історико-побутовий, естрадний та сучасний, засобами яких передається зміст хореографічних композицій [1, 49].

Танець виступає засобом духовного освоєння дійсності, пізнання прекрасного, залучення підростаючого покоління до скарбниці народної творчості. Мистецтво хореографії розглядається як середовище, в якому відбувається цілісне естетичне виховання дітей.

В ході хореографічних занять, через цікаві, посильні дії, відбувається розвиток когнітивної, емоційно-почуттєвої, психофізичної, творчої сфери особистості дитини. Здатність розуміти, відчувати прекрасне є не тільки певним критерієм, показником рівня розвитку дитини. Мистецтво хореографії виступає стимулом для розвитку власних творчих здібностей та багато в чому визначає той чи інший рівень духовного спілкування школяра з ровесниками, близькими, друзями [1, 47].

Хореографічна діяльність дитини буде успішною, якщо ґрунтуватиметься на таких умовах: формування мотиваційної сфери, розвиток усвідомленого ставлення до мети діяльності та створення сприятливої атмосфери оволодіння різноманітними руховими діями як складовими елементами змісту танцю. В основі хореографічної діяльності знаходиться виконання рухових дій, засобами яких розкривається внутрішній світ дитини, її емоції та відчуття [3, 188].

Естетичне виховання молоді засобами танцю може здійснюватися не тільки в хореографічних гуртках, але і в гуртках бального танцю. Бальні танці, як і інші види мистецтва, виступають засобом духовного сприйняття дійсності, пізнання прекрасного. Вони є початковою формою ознайомлення молоді з народним танцювальним мистецтвом і становлять переважний зміст хореографічного навчання в школі, впливаючи на всебічний розвиток учнів, розвиваючи у них естетичний смак, вчать красиво, граційно рухатись, сприяють фізичному розвитку. Багатогранність бального танцю сприяє музичному, пластичному, спортивно-фізичному, етичному й естетичному розвитку дітей.

Бальний танець є важливим засобом виховання, оскільки у всіх своїх формах і проявах реалізовує виховну функцію через: розвиток емоційно-логічного сприйняття навколишньої дійсності; формування естетичних смаків, ідеалів, поглядів, переконань, естетичного ставлення до явищ і предметів навколишньої дійсності; стимулювання пізнавальної активності та самостійності, розвиток творчих здібностей та вмінь. Освоєння латиноамериканської програми виховує здатність самостійного судження на основі естетичних поглядів, європейські танці сприяють розвитку артистичних здібностей – компонента, що визначає рівень виконавської танцювальної майстерності [7, 8].

Бальні танці відіграють значну роль у естетичному вихованні, вони виробляють красиву поставу, художній смак, розвивають граціозність рухів та музичні дані кожної людини. Заняття бальним танцем передбачають естетичне оформлення не лише приміщення, в якому відбуваються заняття, але і зовнішній вигляд танцівників.

Бальні танці сприяють зміцненню почуття дружби, вони дозволяють утворити своєрідну атмосферу спілкування і виступають як своєрідна мова, засіб самовираження конкретного емоційного стану. Результатом занять бальним танцем має стати високий рівень вихованості особистості. Завдання педагога виховати у дитини здатність насолоджуватися мистецтвом, розвинути естетичні потреби, інтереси, довести їх до міри естетичного смаку, а потім і ідеалу.

Отже, можемо сказати, що бальний танець є одним із ефективних засобів усебічного розвитку дітей, який реалізує розвиток чуттєвого й емоційного сприйняття світу, естетичних уявлень, понять, естетичної культури. Завдяки систематичному хореографічному навчанню учні опановують основні правила загальної естетичної й танцювальної культури.

Література:

1. Калинчук О. Роль і місце занять з хореографії в естетичному вихованні молодших школярів // Мистецтво в сучасній школі: проблеми, пошуки. – Івано-Франківськ, 2010. – Вип. IV. – 92 с.
2. Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах та комплексна програма художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх та позашкільних навчальних. – 2005. – № 4. – С. 2–31.
3. Мартиненко О. Педагогічні умови формування хореографічних умінь дітей 5-6 років в дошкільних установах: дис. канд. пед. наук: 13.00.08. – Бердянськ. 2005. – 246 с.
4. Мистецтво хореографії у системі естетичного виховання молодших школярів. Квасниця Ю. З. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://conference.pu.if.ua/forum/files/22032017/1/Kvasn.pdf>
5. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. – К.. 2001.
6. Регацони Г., Росси А. М., Маджони А. Латиноамериканские танцы. – М., 2001. – 192 с.

Роман ДИДИК
(Дрогобич, Україна)

НОВІ ВИДАННЯ ДЛЯ БАЯНА-АКОРДЕОНА ПРЕДСТАВНИКІВ ЛЬВІВСЬКОЇ ШКОЛИ

У руслі популяризаторів кращих традицій Львівської школи баянно-акордеонного мистецтва питання репертуарного забезпечення виступає знаковим явищем. Написання оригінальної музики молодією генерацією баяністів-акордеоністів, перше авторське виконання й нотодрук – це виклик сьогоденню помножений на затребуваність спільнотою новітнього нотного продукту.

Стержневим поштовхом компонувати нові зразки виступив мистецький проект Андрія Душного «Молода генерація Львівської баянної школи» (2008) й введення номінації «автор-виконавець» у знаному міжнародному конкурсі баяністів-акордеоністів «Perpetuum mobile» (2012). Серед представників молодого покоління школи, варто відзначити дрогобичанина **Романа Стахніва** (у доробку якого, твори для акордеона «Без коментарів», «Smile», у поєднанні із ф-но «Коло.Мийка»; для інструментального квартету Рондо «Пам-Парам»; для квартету народних інструментів Фантазія на тему української народної пісні «За наших стодолов»; для оркестру народних інструментів до слів І. Франка «Поет мовить. Україна мовить» та ін.) та львів'янина **Ярослава Олексіва** (автора численних творів для: баяна «Соната-балада», «Токата», «Сдроквення», Сюїта «Ніч на полонині» за драматичною поемою О. Олеса та ін.; бандури, оркестрів, ансамблів). Обидва митці неодноразово підтверджували свої творчі компонування на конкурсах у Києві, Дрогобичі, Львові, тим самим утвердивши свій статус у гроні сучасних українських композиторів.

Отже, нашу увагу привертає нова сторінка творчості композитора **Ярослава Олексіва**. Створені два опуси для дітей – Дитячі сюїти для баяна (акордеона) № 1 «Подорож Фрикадельки» [4] та № 2 «Бабай» [3] у 2018 році акумулюють в собі сучасних погляд на світогляд дитини, його зацікавлення готово-виборним інструментом, способом передачі художнього образу, технічно-регістрової палітри, прийомів гри тощо.

«Подорож Фрикадельки» – сюїта із чотирьох частин: «Хмарно», «Гроза», «Хода», «Роздуми», котрі побудовані за принципом контрастності, у поєднанні специфічних баянно-акордеонних ефектів (поштовх долони правої руки по грифу, удари пальцями руки по корпусу,

гра регістрами, гра міхом, рикшет, глісандо, кластери) на фоні поліритмічних зворотів, дрібною та крупною технікою, тощо [4].

«Бабай» – сюїта написана за мотивами українського анімаційного фільму-фентезі «Бабай» (нереальні пригоди), яка включає наступні частини: I – «По той бік світу»; II – «Перегони»; III – «Змій Горинич або Паління однієї голови шкодить здоров'ю всього змія»; IV – «Втрачені мрії»; V – «Полярні кури»; VI – «Світланка-Зорянка та веселі вареники»; VII – «Котяче кохання або Самолікування від нещасливого кохання шкодить Вашому здоров'ю»; VIII – «Об'єкт під охороною або Як миша, курка і коза до лісу ходили»; IX – «Добро перемагає зло». В основі викладу композитором широко використовується акордова техніка, гра на стакато, тремоло міхом або кварталний рикшет, висхідне та низхідне глісандо, контрастна динамічна палітра, елементи підголоскової поліфонії, гра кластером, тощо [3].

Наступним доробком автора виступає навчальний посібник, до якого увійшла «Українська фантазія» для оркестру українських народних інструментів (2018) із присвятою професору Анатолію Онуфрієнку¹. Лише через 9 років твір побачив світ у друкованому варіанті. Автором пропонується як цілісна оркестрова партитура, так і клавір для двох фортепіано й друкований варіант партій для кожного інструменту оркестру², у комплексному сплетінні методико-виконавських рекомендацій з історії, теорії та практики диригування в контексті музикознавчих сентенцій [5].

Юний львівський баяніст **Павло Гільченко**, блискучий виконавець-соліст, ансамбліст, та початкуючий композитор, має у своєму творчому архіві декілька творів для баяна-соло. Павло підтвердив свої творчі сентенції на конкурсі «Perpetuum mobile» як композитор (2017), систематично доносив до слухачів свої твори під час концертного турне Європою (Польща, Литва, Німеччина, Швейцарія). Автор пропонує шанувальникам баянної музики свій перший збірник «Концертні твори для баяна. Вип. 1» (2018) до якого увійшли: Вальс «Спогад»; Прелюд «Наслідкування»; Сюїта № 1 «Desperandum» (I – «Elegium», II – «Deadlock», III – «Eriolog») [2]. Варто відзначити, Вальс «Спогад» – технічно-віртуозна композиція тріольного викладу, інспірована автором і для інструментального квінтету (скрипка, флейта, ф-но, акордеон 1, 2) із використанням ширшої можливості гомофонно-гармонічного викладу фактурного співвідношення [1].

Таким чином, проведена панорама нових компонувань для баяна-акордеона представниками Львівської школи свідчить про перспективне заповнення прогалини оригінального репертуару, його новизну та наочну апробацію крізь призму авторських виконань.

Література:

1. Гільченко П. Вальс «Спогад»: для квінтету інструментів [Ноти]. – Львів: Вид. Т. Тетюх 2018. – 40 с.
2. Гільченко П. Концертні твори для баяна [Ноти]. – Львів: Вид. Т. Тетюх, 2018 – Вип. 1. – 28 с.
3. Олексів Я. Бабай: дитяча сюїта № 2 для баяна (акордена) [Ноти]. – Львів: Вид. Т. Тетюх, 2018. – 24 с.
4. Олексів Я. Подорож Фрикадельки: дитяча сюїта для баяна (акордена) [Ноти]. – Львів: Вид. Т. Тетюх, 2018. – 16 с.
5. Олексів Я. Українська фантазія: навчальний посібник [Ноти] / [ред.-упор. Г. Олексів, Н. Пилатюк]. – Львів, 2018. – 108 с. + додаток 48 с.

¹ Апробація твору відбулась у 2009 році на Всеукраїнському конкурсі виконавців на народних інструментах імені Анатолія Онуфрієнка, для якого Фантазія і була спеціально написана автором.

² Сопілка, кларнет, баяни, бандури, цимбали, скрипки, альт, віолончель, контрабас, ударно-шумова група.

«PERPETUUM MOBILE – 2019» В СОЦІУМІ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Із кожним роком Дрогобич розкриває нові горизонти активізації баянно-акордеонного мистецтва в соціокультурний простір сьогодення. Відтак, 3–6 травня 2019 року на базі Дрогобицького державного педагогічного університету імені Франка відбувся XII-й міжнародний конкурс баяністів-акордеоністів «Perpetuum mobile», присвячений ювілею доктора мистецтвознавства, професору, заслуженому діячеві мистецтв України **Андрію Сташевському**.

На відкритті конкурсу вітальне слово виголосили: ректор, професор **Надія Скотна**, голова журі **Фредерік Дешампс** (Франція), **Раймонд Боделл** (Велика Британія), **Андрій Сташевський** (Харків), **Єжи Мондравський** (Польща), **Едуард Габніс** (Литва), **Володимир Зубицький** (Італія – Україна). Ведучими (**Богдан Пиц** та **Наталія Сторонська**) були зачитані вітальні адреси, які поступили від Міністра культури України **Євгена Нищука** та голови Національної Всеукраїнської музичної спілки академіка **Євгена Савчука**.

В рамках міжнародного мистецького дійства відбулися:

- майстер-класи, які **вперше** в Україні провели професори **Фредерік Дешампс** (Франція) та **Раймонд Боделл** (Велика Британія) – президент та віце-президент Всесвітньої конфедерації акордеоністів «Confédération Mondiale de l'Accordéon»;

- концерти провідних виконавців і колективів України та зарубіжжя, лауреатів міжнародних конкурсів: **Квартету баяністів імені Миколи Різоля** Національної філармонії України, **Максима Гафича**, Камерного ансамблю «**Артехатта**» за участі **Ігоря Саснка** (баян) та скрипальки **Мирослави Которович** (Україна), **Мілоша Стоїменова** (Сербія), **Егле Баркевічюте** (Литва);

- IV Міжнародна науково-практична конференція «Музичне мистецтво XXI століття: історія, теорія, практика» (співорганізатори – Інститут музичної освіти Університету імені Яна Кохановського (Кельце, Польща), Музична академія Університету Вітовта Великого (Каунас, Литва), Казахська національна консерваторія імені Курмангази (Алмати, Казахстан), Інститут філософії Національної Академії Наук Азербайджану (Баку, Азербайджан)), за участі представників України, Сербії, Великої Британії, Італії, Франції, Білорусі, Словаччини, Азербайджану, Польщі. Варто акцентувати увагу, конференція внесена до плану роботи Міністерства освіти України на 2019 рік;

- лекція доктора мистецтвознавства **Андрія Сташевського** (Харків) із презентацією наукового та авторського навчально-репертуарного доробку;

- презентації нової науково-методичної та нотної літератури, зокрема – навчального посібника «Творчість композиторів Львівської баянної школи. Випуск 4» під упорядкуванням доцентів **А. Душного** та **Б. Пица**, котрий скомпоновано в контексті науково-дослідницької діяльності лабораторії академічного народно-інструментального мистецтва Інституту музичного мистецтва;

- виставка музичних інструментів партнерів конкурсу – творчого тандему «**Шиян & Молоченко**», представник провідних виробників баяна-акордеона в Україні.

Вперше, конкурс «Perpetuum mobile» внесено до реєстру Всесвітньої Конфедерації баяністів («Confédération Mondiale de l'Accordéon»), а членом організації обрано доцента **Андрія Душного** та заслуженого артиста України **Ігоря Саснка** із Києва. Відтак, також **вперше**, представництвом Конфедерації рекомендовано п'ятеро учасників (від України) на міжнародний конкурс «Трофей світу», який відбудеться цього року в Португалії:

1. **Сапун Сергій** (Шосткинська ДШМ, клас Юрія Лози);

2. **Дует: Сянягівський Микола, Іщенко Артем** (Полтавська МАМ ім. Р. Кириченко, клас Валерія Крятенка);

3. **Пунейко Роман** (Львівська НМА ім. М. Лисенка, клас Ярослава Олексіва);

4. **Гільченко Павло** (Львівська НМА ім. М. Лисенка, клас Ярослава Олексіва);
5. **Кашута Володимир** (Харківський НУМ ім. І. Котляревського, клас Андрія Стрільця).

Вперше, інформаційним партнером конкурсу Національною телерадіокомпанією України в особі продюсера музичних програм та позастудійних трансляцій Українського Радіо, керівника музичної редакції Радіо «Культура», засновника та головного редактора інформаційного Інтернет-ресурсу Національного порталу академічної музики «Music–Review Ukraine» **Олександра Пірієва**, спеціальним призом (можливістю здійснити студійний запис у Фонді Українського радіо) нагороджено одного із володарів ГРАН-ПІІ конкурсу львів'янина **Романа Пунейка**, віртуозну гру якого почує низка радіостанцій світу, зокрема BBC Британії.

Також мистецький партнер конкурсу – творчий тандем «Шیان&Молоченко» нагородив учасників сертифікатами на придбання концертного інструментарію зі значною знижкою.

Як і в минулі роки, до складу журі оргкомітет запросив провідних фахівців Європи: **Фредерік Дешампс** (Франція), **Раймонд Боделл** (Велика Британія), **Микола Сєврюков** та **Трофім Антіпов** (Білорусія), **Едуард Габніс** (Литва), **Єжи Мондравський** (Польща), **Мілош Стоїменов** (Сербія), **Володимир Зубицький** (Італія – Україна) та України – **Андрій Сташевський** (Харків), **Володимир Мурза** (Одеса), **Ігор Сасенко**, **Андрій Дубій** та **Віталій Заєць** (Київ), **Михайло Дмитришин** (Тернопіль), **Ярослав Олексів** та **Сергій Карась** (Львів), **Віктор Чумак**, **Юрій Чумак** та **Сергій Максимов** (Дрогобич).

Інформаційну підтримку мистецького дійства забезпечили – Українське радіо, радіо «Культура», «UA: Перший», живе радіо «Воскресіння», портал академічних конкурсів України «Music–Review Ukraine», «Всеукраїнська музична газета», Дрогобицька інтернет-газета «Майдан», сайти «ABBiA» та «GoldAccordeon.com».

Засновники та організатори заходу – Міністерство освіти і науки України, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка та Навчально-науковий інститут музичного мистецтва (кафедра народних музичних інструментів та вокалу й лабораторія академічного народно-інструментального мистецтва), Дрогобицький музичний коледж імені Василя Барвінського, Львівський обласний академічний музично-драматичний театр імені Юрія Дрогобича, Національна Всеукраїнська музична спілка та Асоціація баяністів та акордеоністів України, Державний науково-методичний центр змісту культурно-мистецької освіти, Всесвітня Конфедерація акордеоністів (Confédération mondiale del' Accordéon).

Бурхливі емоції супроводжували вже традиційні концертні програми видатних музикантів, які відбувалися щовечора, після конкурсних прослуховувань, й які захоплені слухачі називають фестивальною програмою. Вона почалася ще першого вечора, відразу ж після урочистого відкриття конкурсу у залі Львівського обласного музично-драматичного театру імені Юрія Дрогобича. Своїм мистецтвом чарували **Мілош Стоїменов** (Сербія) та **Квартет баяністів імені Миколи Різоля**. Їх витончені інтерпретації перехоплювала дихання слухачів, виливаючись у бурхливі аплодисменти після заключних акордів.

Концерт другого вечора заставив відбити усі долоні не тільки шанувальників клавішного акордеона, але й вражених неймовірною майстерністю молодих музикантів навіть переконаних прихильників баяна. На сцені панували **Максим Гафич** – студент Національної музичної академії імені Петра Чайковського (клас доцента **Андрія Дубія**), та **Егле Баркєвічюте** – випускниця музичної семінарії ім. С.Сандецкіса (Литва, клас Маріте Маркявічене), а нині студентка професора Ф. Дешампса в Паризькій музичній академії. Обидвоє талановитих музикантів вже неодноразові переможці міжнародних конкурсів, серед яких «Кубок Світу» та «Трофей Світу» й «Perpetuum mobile», мають напрацьовані великі й різнопланові програми, їх виконавство вражає віртуозністю, багатством емоцій й вишуканістю інтерпретацій.

Третій концертний вечір приніс знайомство з Творчою майстернею скрипальки **Мирослави Которович** – камерним ансамблем «**Артехатта**» за участі заслуженого артиста України **Ігоря Сасенка** (акордіна, баян). Їх виконання Концерту d-moll А. Марчелло (перша пол. XVIII ст.), ком-

позицій наших сучасників Астора П'яцоллі та Рішара Гальяно відкрили неозорий світ музичних образів: від філософсько-споглядальних і лірико-пасторальних – до напружено-драматичних, співзвучних трагічному пафосу новітньої епохи.

Заключний концерт лауреатів очікувався з особливим нетерпінням. Й не дарма: переможці конкурсу у переповненому залі Франкового університету ще раз вразили віртуозною технікою, глибиною розкриття образного змісту композицій різних епох, стилів та напрямків, захопили артистизмом та експресивністю виконань. Члени журі ще раз переконалися в об'єктивності своїх рішень, пишаючись переможцями не менше ніж їх педагоги. Що й засвідчили традиційні пам'ятні світлини.

Серед учасників XII-го «Perpetuum mobile» – виконавці-солісти та колективи (ансамблі малих та великих складів, оркестри) України, Білорусі, Литви, Латвії, Молдови, Сербії, Великої Британії.

Варто відзначити володарів ГРАН-ПРІ:

- **Возбутас Іонас** (Гімназія мистецтв ім. С. Сондецькіса (Шяуляй, Литва), клас Маріте Маркявічене);
- **Дует: Синягівський Микола, Іщенко Артем** (Полтавська МАМ ім. Р. Кириченко, клас Валерія Крятенка);
- **Пунейко Роман** (Львівська НМА ім. М. Лисенка, клас Ярослава Олексіва);
- **Оркестр народних інструментів** (Дніпровська ДМШ № 12, керівник Євген Жила).

Катерина ЄДНАКОВСЬКА-ПОПОВИЧ
(Львів, Україна)

ТВОРЧИЙ ВНЕСОК ПЕТРА АНДРУСІВА В УКРАЇНСЬКУ КНИЖКОВУ ГРАФІКУ

Петро Стефанович Андрусів – один із багатьох митців діаспори, творчість яких не була належним чином досліджена і оцінена через ідеологічні пріоритети радянського мистецтвознавства. Проте він є митцем-універсалом, який проявив свій талант в живописі, графіці, іконописі, а також в публіцистиці, педагогіці та громадській діяльності. На зламі різних культурних епох та під час динамічних трансформацій естетичної культури Петро Андрусів репрезентував реалістичний напрямок з акцентом на історичність. Він створював детальні, історично достовірні та художньо виразні образи, демонструючи високий рівень майстерності та самобутність української культури.

Мистецький доробок Петра Андрусіва дослідив С. Гординський у своїй монографії [2], яка вводить в науковий обіг лише незначну частину створеної митцем книжкової та журнальної графіки, це зумовлює актуальність та наукову новизну поглиблених досліджень його творчості. Р. Яців [6, 7] присвятив науковій розробки вивченню мистецького середовища Львова та його впливу на формування авторської манери видатних графіків, зокрема Петра Андрусіва. Г. Новоженець [4] репрезентувала його у своєму дослідженні серед митців, що творили поза межами України, залишаючись пов'язаними з українськими художніми традиціями.

Комплексний мистецтвознавчий метод, який включає емпіричний і описовий, порівняльно-історичний, науково-реконструктивний методи та метод художнього аналізу творів образотворчого мистецтва, дає змогу зробити висновок, що авторському стилю Петра Андрусіва притаманні увага до деталей, плавні, виразні лінії, динамічність композиції. Спеціалізацією художника були українські історичні оповідання, легенди та казки. В роботі ілюстратора Петро Андрусів дотримувався принципу правдивого і точного змалювання історичної дійсності. Для цього митець багато часу присвячував дослідженням одягу, зброї та їх відповідності різним історичним періодам, намагаючись звести до мінімуму анахронізми [6, 163]. Книжкові ілюстрації роботи

Петра Андрусіва відзначаються майже документальною точністю, майстерним рисунком і детально продуманою композицією. Компетентність митця при відтворенні елементів побуту, давніх інтер'єрів, одягу надає кожному творові значної пізнавальної вартості.

Петро Андрусів ілюстрував твори таких авторів, як Леся Храплива («Вітер з України», «Чародійне авто»), «Писанка українським дітям»), Юрій Тис («Про лицаря Добриню та його сестричку Забаву»), Володимир Барагура («Меч і книга»), Антін Лотоцький («Княжа слава»). Свого часу книжку «Мистецтво і політика» художник розпочав такими словами: «Український народ увійшов у XIX та XX століття обдертий і пограбований до етнічного кореня, з якого бурі історії обірали пишноту княжої держави та лицарський розмах козацьких республік» [1, 38]. Як митець, Петро Андрусів намагається поставити не тільки перед очима українців, але й перед очима чужоземного глядача найбільш славетні сторінки історії України. У персонажів Андрусіва гарні і благородні обличчя, в які автор немовби вклав свої уявлення про духовні витоки української нації [6, 164]. У батальних творах художник вдало відображає рух та хаос битви, метою якої є захист та звільнення України, у побутових – змальовує наших предків, які в найбільш урочистих і важливих для історії ситуаціях поведуться з великою гідністю, відображає деталі інтер'єрів, одягу та озброєння, які надають його роботам історичної достовірності та ілюстративності. Г. Новоженець називає творчість Петра Андрусіва «сторінкою патріотизму» [4, 125].

Книжкові ілюстрації Петра Андрусіва мають значну мистецьку вартість і демонструють розвиток історичного жанру, в якому художник вбачав важливий фактор патріотичного виховання майбутніх поколінь. Внесок митця у розробку станкової, книжкової графіки, екслібриса, а також історичного, побутового та батального жанрів важко переоцінити, оскільки Петро Андрусів створив сотні унікальних робіт, використовуючи художні засоби реалізму. Його твори ілюструють популярну поезію та прозу історичної та героїчної тематики. Митець відчував відповідальність за збереження української культури і презентацію її закордоном, тому його ілюстрації є втіленням єдності сюжету, композиції та високого рівня майстерності автора.

Література:

1. Андрусів П. Мистецтво – найміцніша зброя. Статті, промови й огляди. – Нью-Йорк, Париж, Сідней, Торонто: Наукове товариство ім. Шевченка, 1987. – 455 с.
2. Гординський С. Петро Андрусів. Маляр і графік. – Нью-Йорк: Українська Вільна Академія Наук у США, 1980. – 127 с.
3. Кейван І. Українські мистці поза батьківщиною. – Едмонтон-Монреаль, 1996. – 226 с.
4. Новоженець Г. Образотворче мистецтво української діаспори 1940–1970 років: поліваріантність художнього досвіду. – Львів: Кальварія, 2015. – 280 с.
5. Певний Б. Історіософічний живопис Петра Андрусіва. Майстри нашого мистецтва. – Нью-Йорк: Українська Вільна Академія Наук в США, К.: Видавнича група «Сучасність», 2005. – С. 173–184.
6. Яців Р. Історія очима надії: Петро Андрусів. Мистецтво української діаспори. Повернуті імена. Дзвін, Випуск І. – К.: Тріумф, 1998. – 165 с.
7. Яців Р. Українське мистецтво XX століття: Ідеї, явища, персоналії: зб. статей НАНУ, Ін-т народознавства. – Львів: вид-во, 2006. – 352 с.

Олена КОВЕРЗА
(Київ, Україна)

АНАЛІЗ УКРАЇНСЬКОГО ДЖАЗОВОГО МИСТЕЦТВА В РАДЯНСЬКІЙ ПЕРІОДИЗАЦІЇ (ПЕРША ПОЛОВИНА ХХ ст.)

Джерельна база складається з друкованих видань, які тією чи іншою мірою торкаються теми українського джазового мистецтва (зокрема праці, у яких досліджуються етапи становлення та

розвитку джазового мистецтва в радянській періодизації першої половини ХХ ст. й висвітлюється загальний стан джазової школи).

Аналізуючи музичне мистецтво України 20-х років, можна сказати, що академічне вітчизняне музикознавство не сприймало естрадно-джазову музику серйозно. Про неї немає великої інформації в лекціях по історії музики, які читалися в музичних учбових закладах, в підручниках і навчальних посібниках для музичних училищ і консерваторій, в музикознавських журналах. Цього напрямку в музиці як би не існувало, але можливо було познайомитися з цим видом мистецтва лише з монографічними виданнями.

Видавництва *«Музика»* і *«Радянський композитор»* ще в радянську епоху випустили декілька монографій і збірок, присвячених джазу [6; 1; 2; 9], у тому числі – зарубіжних авторів [11; 13; 5]. В історіографії вивчення джазового мистецтва радянського періоду можна виділити три етапи. Розглянемо перший етап (1920 – поч. 1950-х рр.), який в цілому характеризується як ознайомлювальний в досягненні нового напрямку в музичній культурі, представлений архівними документами, публікаціями тих років в періодичних виданнях, в збірках і монографіях. З'явилися публікації в провідних журналах: *«Театр і музика»*, *«Життя мистецтва»*, не залишили без уваги цю тему і газети *«Вісті»* (Одеса), *«Київський пролетарій»*. Серед публікацій 1920-х рр. виділяється серйозне видання *«Джаз-бэнд і сучасна музика»*. Ця збірка статей під редакцією і з передмовою С. Гінзбурга вийшла в 1926 р., в лєнінградському видавництві *«Academia»*. Серед основних тем збірки – історія джазового мистецтва: *«розвиток джазу і північноамериканська негритянська музика»*, *«народні витоки джазу»*, *«джаз і майбутнє музики»* [3]. Всього в 1920-і рр. вийшло близько десяти вітчизняних публікацій, присвячених новому напрямку в мистецтві – джазу.

У 1930-і рр. інтерес до джазу у вітчизняних авторів не слабшає, але естрадне мистецтво піддається гострій ідеологічній критиці (з боку РАПМовців); у 1931 р. Главрепертком вирішує боротися з шантанно-фокстротною музикою, поширюваною через грамплатівки, мюзик-хол і естраду. У 1931 р., в Харкові видається брошура *«На боротьбу з ворожою музикою»* – *«Проти фокстроту і джаз-банда»* [3]. У 1935 р. в газеті *«Радянське мистецтво»* виходить стаття М. Друскіна *«У витоків джазу»*. В тому ж аналітичному ключі написана чергова робота М. Друскіна *«Нариси по історії танцювальної музики»*, видана Лєнінградською філармонією в 1936 році [4].

У другій половині 1940-х рр. виходить всього декілька публікацій про джаз. Передусім, це стаття Г. Шнеєрсона *«Поргі і Бесс»* (журнал *«Радянська музика»*, 1946 р.) про однойменну оперу Дж. Гершвіна і короткий огляд сучасної американської музики того ж автора [14].

Статті наприкінці 1940-х рр. поч. 1950-х носили на собі друк Постанови ЦК ВКП (б) 1948 року [12], де було сказано в заголовках публікацій: *«Обговорюємо проблеми легкого жанру»* в рубриці *«Трибуна»* (*«Радянська музика»*, № 9, 1949), *«Проти засилля американського джазу»* (*«Радянська музика»*, № 3, 1955), *«Назрілі питання легкої музики»* (*«Радянська музика»*, № 6, 1955). Публікація 1949 року [10] таврує ганьбою *«інструментальний жанр»*.

Починаючи з середини 1950-х років з'являються статті-дослідження в журналі *«Радянська музика»*: *«Лєгенда і правда про джаз»* В. Конєн [7], *«Роздуми про джаз»* [8] М. Мінха, *«Композитори США сьогодні»* [15] С. Фінкстайна, в якій приводиться огляд композиторської школи США. Автори цих статей намагаються проникнути в суть явища джазу і американської музики ХХ ст.

Література:

1. Баташев А. Советский джаз. Проблемы. События. Мастера: сб. ст. / [предисл. и ред. А. Медведева, О. Медведева]. – М.: Сов. композитор, 1987. – 591 с.
2. Баташев А. Советский джаз. Исторический очерк / [предисл. и ред. А.В. Медведева]. – М.: Музыка, 1972. – 174 с.

3. Білокопитов О. На боротьбу з ворожою музикою / Проти фокстроту й джаз-банду. – Х.: Література і мистецтво, 1931. – Вип. 1. – 46 с.
4. Друскін М.С. У истоков джаза // Сов.искусство. – 1935. – 17 авг.
5. Коллиер Дж. Л. Становление джаза. Популярный исторический очерк / [пер. с англ.; предисл. и общ. ред. А. Медведева]. – М.: Радуга, 1984. – 390 с.
6. Конен В. Рождение джаза. – М.: Сов. композитор, 1984. – 312 с.
7. Конен В. Легенда и правда о джазе // Сов. музыка. – 1955. – № 9. – С. 22–31
8. Минх Н. Размышления о джазе // Сов. музыка. – 1958. – № 2. – С. 42–46.
9. Мысовский В., Фейертаг В. Джаз: краткий очерк. – Л.: Музгиз, 1960. – 68 с.
10. Обсуждаем проблемы легкого жанра // Сов. музыка. – 1949. – № 9. – С. 40–47.
11. Панасьє Ю. История подлинного джаза [Электронный ресурс]. – Л.: Музыка, 1979. – 2-е изд. – 128 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.erlib.com/Ю_Панасьє/История_подлинного_джаза
12. Постановление ЦК ВКП (б) от 10 февраля 1948 года «Об опере Мурадели «Великая дружба»» // Власть и художественная интеллигенция: документы ЦК РКП (б)–ВКП (б)–ВЧК–ОКПУ–НКВД о культурной политике: 1917–1935. – М., 1999. – С. 630–634
13. Сарджент У. Джаз: Генезис. Музыкальный язык. Эстетика / [пер. с англ. М.Н. Рудковской и В.А. Ерохина; вступ. статья В.А. Ерохина; общ. ред. и коммент. В.Ю. Озерова]. – М.: Музыка, 1987. – 296 с.
14. Шнейерсон Г. Современная американская музыка (краткий обзор). – М.: Моск. гос. филармония, 1945.
15. Финкльштейн С. Композиторы США сегодня // Сов. музыка. – 1959. – № 10. – С. 168–179.

*Діана КОРНІЙ, Іван ПІДГУРНИЙ,
(Кам'янець-Подільський, Україна)*

ФОРМУВАННЯ АВТОРСЬКОГО СТИЛЮ В СУЧАСНОМУ МИСТЕЦТВІ КОМП'ЮТЕРНОЇ ГРАФІКИ

Комп'ютерна графіка є відносно новою сферою у мистецтві, яка стрімко розвивається, завдяки нагромадженню тисячолітнього досвіду образотворчого мистецтва та розвитку сучасних технологій. Вона проникає в усі галузі знань та практичну діяльність. Однак фахівці цієї сфери повинні освоювати нові прийоми дуже швидко, оскільки цього вимагає сучасний ритм життя та стрімкий розвиток технологій і спеціальних програм, які щорічно набувають нових функцій. Але досить часто результат не відповідає можливостям й графічне мистецтво погіршується в якості. Особливу роль у комп'ютерній графіці відіграє авторський стиль – це ключовий момент, який дає можливість відрізнити один графічний твір серед інших.

Метою дослідження є розгляд формування авторського стилю у комп'ютерній графіці при створенні векторних ілюстрацій.

Сучасний світ можна характеризувати динамічним темпом життя та інформатизацією, що впливають на всі сфери діяльності людини, в тому числі і мистецтво. Сучасних митців, які працюють у галузі комп'ютерної графіки можна умовно поділити на дві групи: перші віддають перевагу малюванню засобами растрової графіки (Digital Art – «цифрове мистецтво») у програмах на зразок Photoshop, SketchBook та ін.), другі ж працюють у векторах. Перших ми відносимо до цифрових художників, інших до дизайнерів. Складається враження, що дизайнер – це, як правило, «той хто працює за комп'ютером» та виконує такі завдання як: оформлення, розробка фірмового стилю, рекламної продукції і т.п. Насправді дизайн – це досить широке поняття. В першу чергу, це проектування інтер'єрів, рекламний і графічний, промисловий і предметний дизайн, дизайн поліграфічної і екранної продукції. Крім того виникають нові напрямки, або нові

відгалуження вже відомих існуючих напрямів (web-дизайн, motion-дизайн, lettering, айдентика, UX-UI-дизайн та інші). Але ми хотіли висвітлити іншу сторону цих понять. Створення зображень на комп'ютері – це не дизайн, а ближче до поняття ілюстрації. І комп'ютерна графіка є однією з технік, що стрімко розвивається, і набуває популярності.

Перші асоціації із створенням ілюстрації – це класичні техніки естампу, графічного рисунку, які все ще затребувані у графічному дизайні. Проте сучасна комп'ютерна графіка, існуючи самостійно, здатна відмовитися від них і це, безумовно, надає їй більше можливостей та меншої затрати часу і матеріалів для створення високоякісних ілюстрацій.

Сучасна ілюстрація, незалежно від технічних засобів, розвивається у двох напрямках – класичний підхід з орієнтацією на реалістичне відображення сюжету та новаторський, побудований на принципах декоративізму, лаконічності та стилізації. Останній пропонує відхід від традиційних схем та пошук часто нефігуративних засобів відтворення дійсності. Саме так починається пошук унікальних технік виконання, кольірних рішень, манери рисунку, тобто формування авторського стилю. Ілюстративна графіка – це довільне малювання і креслення на екрані комп'ютера.

Вважається, що векторні авторські ілюстрації (крім масових стокових кліп-артів) зустрічаються рідше, тому що можливості векторних програм ідеальні лише для простих або складених зображень, які повинні бути апаратно незалежними або не потребують фотореалізму, що в цілому стосується ілюстрації. Принципи створення векторних ілюстрацій відрізняються від традиційних технік малювання, на відміну від цифрового живопису. Тому що процес створення подібний до побудови, конструювання, моделювання, аплікації. Існує безліч прийомів роботи з векторами і більшість з них дають можливість внесення змін на будь-яких етапах роботи. Це дозволяє створювати більш глибокі за змістом та наповненням творчі роботи. Разом з тим, освоєння усіх принципів зображення потребує аналітичного складу розуму. Ці умови важливі для створення унікального авторського стилю.

Векторні ілюстрації вирізняються серед інших завдяки своєму лаконізму, естетичності, чистоті і прозорості при накладанні кольорів та шарів (слоїв) в цілому, і можливості редагування на будь-якому етапі роботи. Також важливими є прийоми побудови векторних малюнків, яких є безліч. Найбільш поширеними способами є: побудова пером, малювання, побудова з примітивів (Shapper, створення фігур), видозміна примітивів, градієнтні сітки, побудова по сітках, інтегрування 2D і 3D графіки.

Побудова пером – дає змогу креслити прями та криві лінії для малювання об'єктів, а також замкнуті контури. Малювання художнім пензлем – це створення довільних та каліграфічних ліній, малюнків, візерунків. Побудова з примітивів (Shapper, створення фігур). Інструмент Sharper використовується для перетворення природних жестів на векторні фігури. Градієнтна сітка – це багатокольорний об'єкт, на якому кольори можуть мати направлення в різних потоках та плавний перехід від однієї точки до іншої. Побудова по сітках (деформація оболонки) – це сукупність команд, які дозволяють створення об'єкта сітки шляхом редагування вузлів сітки; зміна контурів сітки. Існує ще один спосіб малювання за допомогою якого можна отримувати зображення – це застосування ефектів. Практично у всіх графічних програмах існують набори фільтрів та ефектів. Основною перевагою такого способу є можливість перенесення комбінацій ефектів на інші форми. Ми вважаємо, що опанування такого способу створення зображення важливий у формуванні авторського стилю.

Інтегрування 2D і 3D графіки. Мало хто знає, але існують способи отримання векторних зображень із 3D моделей. Наприклад SketchUp Pro дозволяє експортувати виставлений ракурс змодельованого об'єкта у формат pdf або eps, які легко відкриваються і можуть бути редагованими у векторних редакторах, таких як InkSkape, CorelDraw, Adobe Illustrator. До того ж Adobe Illustrator чи CorelDraw підтримує експорт у формат dwg, dxf які є форматами AutoCAD і дозволяють працювати з ними у SketchUp Pro. Можливі різні комбінації послідовності використання програм, способів і прийомів.

Робота у векторах надзвичайно багатогранна і є ще безліч інших способів створення зображень, зокрема ілюстрацій. Саме це дає можливість конкурувати із растром, на який зазвичай більший попит.

При використанні перерахованих технологій є можливість творчої реалізації автора. Отримання виразного авторського стилю – це досить складний і іноді довготривалий процес. Кожен автор виробляє свій алгоритм створення певних типів зображень, що може формуватись не один день і навіть рік. Хоча сучасні програмні продукти дозволяють здійснювати оформлення художньої графіки на творчому рівні, буквально за кілька хвилин.

Література:

1. Майовець А. Комп'ютерна графіка й ілюстрування творів для дітей: художньо-стилістичні особливості (на прикладі випускників ЛНАМ) // Народознавчі зошити = The ethnology notebooks: наук. журн. / НАНУ, Ін-т народознав. НАН України; гол. ред. С. Павлюк. – Львів: [б. в.], 2013. – С. 171–182.

2. Мельник О. Комп'ютерна графіка у сучасній книжковій ілюстрації: проблеми техніки та стилю // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Мистецтвознавство. – 2015. – № 1. – С. 157–161. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NZTNPUm_2015_1_24

Софія КОСТИРКО
(Дрогобич, Україна)

ВОКАЛЬНІ КОНКУРСИ УКРАЇНИ В СОЦІУМІ СЬОГОДЕННЯ

Виконавський конкурс – це змагання, покликане унаочнити культурні цінності певної галузі в контексті національного та міжнародного масштабу. Привертаючи увагу низки фахівців, конкурси сприяють розвитку різноманітної жанрової палітри, виявляють нові імена виконавців, сприяють культурно-мистецькому обміну досвідом, тощо. Ще однією вагомою стороною конкурсного руху виступає прояв стану виконавського мистецтва та виявлення пріоритетних виконавських шкіл. Адже конкурсанти крім власного творчого таланту демонструють досягнення національної педагогічної школи.

Сьогодні активна конкурсна палітра розвивається у всіх напрямках академічного мистецтва. Не винятком виступає її вокальна складова.

Серед грона відомих вокальних конкурсів України варто відмітити **міжнародний конкурс молодих вокалістів імені Ірини Маланюк**, який із 2007 року проводиться в Івано-Франківську. За словами професора А. Грицана «таких конкурсів в Україні проводиться критично мало, хоча ми маємо унікальні голоси і співаків світового рівня, яких як правило, оцінюють вже за кордоном. Якраз популяризувати класичну музику і академічний спів найвищих зразків і то саме серед молодих вокалістів, і покликаний конкурс імені Ірина Маланюк» [1].

Змагання проводиться у трьох номінаціях: I – молоді виконавці навчальних закладів I і II рівнів акредитації (коледжі, училища); II – молоді виконавці навчальних закладів III і IV рівнів акредитації (педагогічні інститути, музично-педагогічні факультети університетів); III – молоді виконавці навчальних закладів III і IV рівнів акредитації (музичні академії, вокальні відділення університетів, де спів є основним напрямком навчання). Конкурс відбувається для I і II номінації у 2 тури, для III номінації – у 3 тури (останній із симфонічним оркестром). Програмні вимоги загалом включають: I – 1 тур: арію з опери, кантати, меси або ораторії композиторів XVII–XVIII ст.; романс; народну пісню / 2 тур: розгорнуту арію з опери європейського або американського композитора XIX–XX ст.; романс західно-українського композитора XIX–XX ст. (для зарубіжних учасників – солоспів національного композитора своєї країни XIX–XX ст.); українську народну пісню (для зарубіжних учасників – народну пісню своєї країни); II – 1 тур: арію з опери,

кантати, меси або ораторії композиторів XVI–XVIII ст.; класичний романс; народну пісню / 2 тур, програма аналогу I ном.; III – 1 тур, програма аналогічна II ном. / 2 тур: розгорнута арію з опери європейського або американського композитора XIX–XX ст.; арію українського композитора (для зарубіжних учасників – арія композитора своєї країни); романс західно-українського композитора XIX–XX ст. (для зарубіжних учасників – романс композитора своєї країни XIX–XX ст.) / 3 тур: арія з опери у супроводі симфонічного оркестру [7].

На зламі століть у Львові започатковують **Міжнародний конкурс оперних співаків імені Соломії Крушельницької**, який систематично проводиться на базі Львівського національного академічного театру опери та балету імені Соломії Крушельницької. Конкурс входить до двадцятки найбільш престижних світових конкурсів оперних виконавців [5].

До участі запрошуються професійні співаки та співачки всіх голосових категорій, які мають спеціальну музичну освіту та практичний стаж роботи на оперних сценах, а також студенти вищих музичних навчальних закладів. Конкурсні змагання проводяться в три тури: I-й – у супроводі фортепіано; II-й – із симфонічним оркестром; III-й – у формі виступів у виставах Львівського національного академічного театру опери та балету імені Соломії Крушельницької. Програмні вимоги вельми масштабні та скрупульозно розписані у положенні конкурсу відповідно до голосів учасників (жіночи та чоловічі: сопрано, мецо-сопрано, баритон, бас) [6].

У грудні 2017 в стінах Львівської національної філармонії вперше відбувся **Всеукраїнський конкурс молодих вокалістів імені Василя Сліпака**. Ідея проведення конкурсу народилася у Львівській філармонії, тому тут її і реалізовували. Перший та другий тур проводили на камерній сцені, а третій, у супроводі симфонічного оркестру, – у концертному залі [2]. До участі було запрошено студентів навчальних закладів I-II рівнів акредитації (спеціальність «академічний спів») у віці до 22 років включно, а також – студентів навчальних закладів III-IV рівнів акредитації (спеціальність «академічний спів») у віці до 29 років включно. У цитаті члена журі Ольга Пасічник із Варшави відзначено, що цей конкурс особливий не тільки тому, що Василь – патрон світової опери, а й тому, що він відрізняється від усіх своєю негідкупністю та чесністю. Саме таким був і сам Василь – він ненавидів корупцію [3].

Всеукраїнський конкурс солістів-вокалістів імені Оксани Петрусенко було започатковано у 2000 році в Херсоні. До участі у конкурсі запрошуються учасники віком від 15 до 31(32) років. У жанрі «вокальне мистецтво» номінації «солісти-вокалісти, академічний спів» програмні вимоги звучать наступним чином: I тур – арія або романс українського або зарубіжного композитора, пісня композитора XX століття; II тур – арія або романс українського або зарубіжного композитора, українська народна пісня, або народна пісня країни, яку представляє учасник конкурсу [8]. Щороку конкурс запрошує і згуртовує навколо себе творчу інтелігенцію, молодих представників української школи вокального мистецтва «та безперечно, став важливою подією в музичному житті Херсонщини, де останнім часом спостерігається неабиякий потяг юних вокалістів до академічного співу, до української пісні [4].

Отже, конкурси дають можливість проявити себе і водночас стимулюють власний особистісно-професійний розвиток, слугують середовищем для збереження традицій академічного виконавського мистецтва та класичної музики в цілому.

Література:

1. В Івано-Франківську урочистим відкриттям розпочинав роботу V Всеукраїнський конкурс молодих вокалістів імені Ірини Маланюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.m-r.co.ua/mr/mr.nsf/0/D9448CDE2ACBA180C2257E2F002AC7CB?OpenDocument>
2. Всеукраїнський конкурс молодих вокалістів ім. В. Сліпака [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.m-r.co.ua/mr/mr.nsf/0/3726AE64E83ED1C6C22581F2002F55B6?OpenDocument>

3. Конкурс імені Сліпака назвали найкращим вокальним конкурсом в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.m-r.co.ua/mr/mr.nsf/0/93FF94EFF0B4CA00C22582000041CBF4?OpenDocument>

4. Конкурс солістів-вокалістів ім. Оксани Петрусенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.m-r.co.ua/mr/mr.nsf/0/F60FC8A167B801F9C2257BA20045F228?OpenDocument>

5. Макаров С. До Львова завітали майстри оперного співу з 16 країн світу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.m-r.co.ua/mr/mr.nsf/0/09CF32219F9F5402C2257A2D0065A8FC?OpenDocument>

6. Міжнародний конкурс оперних співаків ім. С. Крушельницької [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.m-r.co.ua/mr/mr.nsf/0/019CCAF327F77E7CC2257B8F002AF7B6?OpenDocument>

7. П'ятий Міжнародний конкурс молодих вокалістів імені Іри Маланюк пройде 21–26 квітня 2015 року у м. Івано-Франківську [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.m-r.co.ua/mr/mr.nsf/0/883AB7DB5B1361BEC2257DDC006F58E0?OpenDocument>

8. VIII Всеукраїнський конкурс солістів – вокалістів імені Оксани Петрусенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uct.artkavun.kherson.ua/petrusenko.htm>

Ірина КОСТЮК
(Львів, Україна)

МАКРО- ТА МІКРОМАСШТАБИ МІФОЛОГІЇ: ОСНОВНІ АСПЕКТИ

На початку XXI ст., завдяки бурхливому розвитку сучасних комунікацій, надзвичайно глобальними стали масштаби міфологізації особистості та суспільства, тому ми повинні чітко усвідомлювати, до яких наслідків ці процеси можуть привести. Саме тому необхідно з'ясувати макрота мікромасштаби міфології, а також ті сфери життя соціуму, на які вона поширюється і суттєво впливає.

На жаль, у вітчизняній науковій літературі останніх двох десятиліть було мало праць, присвячених фундаментальним проблемам міфології, особливо в контексті сучасних соціальних і політичних явищ не лише в Україні, але й світових. Важливо чітко усвідомлювати та використовувати ті можливості, якими володіє міфологія як наука незалежно від того, якими засобами поширення міфологічної інформації володіють суспільство і держава.

Особливість міфу полягає в тому, що з його допомогою робиться спроба розгадати те, що переважно неможливо зрозуміти й визначити раз і назавжди: людина, провідні механізми її поведінки, створення світу, природи, всесвіту, людини, управління ними, смерть, народження, смисл буття, загробне існування. Міфи, їх зміст і структура змінювалися на різних етапах розвитку людства, окремих народів і культур, але незмінною залишається їх природа. Дуже важлива функція міфу – створення нової реальності. У ній починає жити величезна кількість людей, які цілком не усвідомлюють, що сфера їх існування створена міфологією.

Міфи, особливо релігійні і героїчні, відіграють суттєву роль у визначенні ідентичності етносів, їх становленні і розвитку. Святі та герої кожного народу формують його духовне обличчя, його цінності і спосіб життя, вибір союзників і ворогів. Міф допомагає знайти національну ідею, віру, провідні архетипи, раціонально усвідомити, інтуїтивно відчуті своє історичне і геополітичне призначення. Життєва значущість міфів, релігійних і нерелігійних, дуже велика для будь-яких суспільств, сучасних у тому числі. Ідеологія виконує в сучасному світі ту саму функцію, яку міф – у примітивних суспільствах. Думка про міфологічну значущість окремих історичних подій цілком справедлива (це можна сказати про Жовтневу революцію – вона не лише сама по собі є міфом,

але й зумовила появу багатьох інших міфів, разом із марксистською доктриною стала могутнім інструментом управління, це стосується і окремих міфологем Великої Вітчизняної війни).

Науковці (культурологи, філософи, етнологи, літературознавці) одногослоно визнають, що за всієї суперечливості у визначеннях, міф став одним із центральних понять соціології та культури ХХ століття. А вважаючи на той факт, що завдяки здобуткам психоаналізу й сама соціологія суттєво, так би мовити, «психологізувалась», поворот до міфу почався майже незалежно від нових напрямів у етнології, натомість він був пов'язаний, у першу чергу, із загальними суспільними, історичними й навіть ідеологічними зрушеннями у західноєвропейській культурі початку ХХ століття.

Феномен міфу виявився одним із найскладніших, найсуперечливіших об'єктів культурологічних студій ХХ століття. Міфологія вічна, як вічні страждання і радощі людей, які її живлять. Вона свідома, оскільки стимулює творчість, формує мораль, дає можливість вірити і сподіватися, що життя не закінчується зі смертю. Вона руйнівна, коли стає інструментом захоплення і втримання влади для фанатиків і шарлатанів, коли штовхає натовп на дике насильство або захист своїх ідеалів, або придбання вічного блаженства шляхом самознищення. Саме міф конституювався як один з основних чинників розвитку людської цивілізації – пізнання світу, спілкування, соціального та психологічного утвердження людини у світі.

Сучасний світ повністю не виключив міфологічну поведінку, просто змінилася сфера її діяльності: міф не домінує більше у важливих секторах діяльності, він витіснений на більш приховані рівні психіки, частково у другорядну й навіть безвідповідальну діяльність суспільства, оскільки міф є невід'ємною частиною людського буття та відображає неспокій людини, що живе у плинному часі. Недаремно дослідження міфології як феномена розпочалися ще у добу Античності й активізувалися у другій половині ХХ століття – людина вдосконалила свій побут технічно, зробила безліч відкриттів і врешті почала шукати витоків своєї духовної суті, механізмів своєї поведінки. Однак побутування міфів у сучасному світі має і низку негативних аспектів, їх влучно охарактеризував І. Лисий: «Суцільна міфологізація громадської свідомості – лихо, як і всяка гіпертрофія окремої духовної форми. Подвійне лихо, коли міф проникає в саме теоретичне осмислення реалій сьогодення та історичних віх народної долі. Та потрійне лихо, коли міфологізується теоретична рефлексія щодо міфологізації гуртової свідомості, коли рефлектують щодо заміфологізованості у міфологізаторському ключі, коли критикованому міфіві протиставляють у самому теоретичному дискурсі інший міф або принаймні створюють... риторичний простір для нового міфу» [1, 300]. Саме тотальною міфологізацією сучасні політологи часто пояснюють ірраціональну поведінку українських еліт і їхню іманентну нездатність виробити раціональну модель розвитку нашої держави та її культури (чи хоча б запозичити з досвіду раціональніших, а тому успішніших).

Обіцяна ще добою Просвітництва деміфологізація суспільної свідомості не відбулася, оскільки «саме у ХХ столітті відбулася потужна флуктуація найархаїчнішого міфологізму в освічену суспільну свідомість, яка ввійшла в стан повної міфологічної неадекватності... У свідомості освіченої людини ХХ століття актуалізувався той рівень міфу, який характеризує мислення первісної людини та дитини дошкільного віку, а саме – рівень усемогутнього міфу, для якого характерна суміш найрізноманітніших, інколи цілком протилежних міфологій, що призводить до розгубленості раціонального мислення перед обличчям своєрідної пандемії різних міфів» [2, 672].

Міф є феноменом не лише соціокультурним, залежним від культурного контексту доби, але й феноменом психологічним, оскільки є засобом соціальної самоідентифікації індивідів і суспільства: «міф засадничо виступає як джерело масової енергії, її згусток, він здатний мобілізувати цілі групи людей до певних дій, чи це виконання релігійного ритуалу, революційний рух, вибори президента чи здійснення престижної покупки під дією реклами чи привабливості лейбла» [3, 134]. Отже, у міфі концентрується певне світорозуміння, що автентичне для цієї культури та не потребує доказів.

Політичні міфи, як відомо, можуть мати регіональний, національний (державницький) і глобальний характер. Регіональні міфи виникають у межах певного регіону та відображають його політичну та соціокультурну специфіку. Ці міфи яскраво репрезентовані, наприклад, у південно-східних і західних областях України та пов'язані з наявними в масовій свідомості шаблонами сприймання мешканців інших регіонів: «Таке сприйняття зазвичай є викривленим і базується не на реальних фактах, а на міфах, що є результатом актуалізації за допомогою ЗМІ негативної політичної пропаганди міфологічної опозиції «Ми – Вони». Бурхливий розвиток таких міфологічних уявлень у сучасному українському соціумі загрожує остаточним розколом» [4, 52].

Отже, масштаби міфології величезні, оскільки вона пов'язує воедино минуле (дуже далеке), сучасне і майбутнє загальними моделями, психологічними установками, образами, сюжетами. Саме міфологія «обслуговує» людські потреби в неймовірному діапазоні від щоденних потреб і до найвищих духовних. Міфологія говорить універсальною мовою, зрозумілою для всіх, тому в міфології відбувається органічне поєднання профанного і сакрального часу.

Література:

1. Лисий І. Філософська і мистецька культура. – К.: Вид. дім КМ Академія, 2004. – 368 с.
2. Лобок А. Антропология мифа. – Екатеринбург: Банк культ. инф., 1997. – 688 с.
3. Андрієнко О. Класифікація та основні функції соціальних міфів: соціально-філософський аспект // Вісник Донецького державного університету економіки і торгівлі. – 2007. – № 2 (34). – С. 46–58.
4. Воеводина Л. Мифология и культура. – М.: Институт общегуманитарных исслед., 2002. – 384 с.
5. Антонян Ю. Миф и вечность. – М.: Логос, 2001. – 464 с.

Ларуса МУХІНА
(Суми, Україна)

ТВОРЧА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ МУЗИЧНИХ ТВОРІВ У ВОКАЛЬНОМУ ВИКОНАННІ

С. Фейнберг, музичний педагог, піаніст і композитор, писав: «Нотний текст – скарб, заповіданий композитором, а його виконавські вказівки – супровідний лист до заповіду» [4, 362]. Ці безсмертні слова відображають один з найголовніших принципів, яким керуються музиканти при прочитанні музичних творів. Однак добре відомо, що існує не тільки текст, а й підтекст твору, що передає особливий настрій, який не завжди піддається нотному запису. Але саме «потрапляння» в цей настрій відкриває виконавцю шлях до осягнення цілісного художнього образу твору. Неоднозначність питання полягає в тому, що потрібно завжди утримувати баланс між «правильністю» авторського задуму і творчою ініціативою виконавця.

Чи достатньо просто ретельно стежити за нотним текстом і авторськими ремарками? З одного боку, партитура гарантує виконання ідентичне з авторським, а з іншого – це всього лише схематичне відтворення роботи автора. Будь-яке виконання створеного композитором нотного тексту є суб'єктивним і являє собою виконавське трактування або інтерпретацію. Однак у історично сформованому спеціальному професійному розумінні виконавської інтерпретації прийнято вважати не всяке відтворення нотного тексту. Сам термін «інтерпретація» походить від латинського слова «*interpretatio*» – тлумачення, трактування, розкриття сенсу. У галузі музичного мистецтва інтерпретацією називають варіантну множинність індивідуального прочитання і відтворення музичного твору, що розкриває його ідейно-образний зміст, нове розуміння [5, 289]. Спочатку слово «інтерпретація» не мало взагалі ніякого відношення до музики. Ідея сприйняття виконання твору як його інтерпретації з'явилася не так давно. За часів Баха, Моцарта, Шопена чи Шуберта, наприклад, ніхто не міг уявити суперечку про те, як правильно трактувати музичний твір. Адже в той час композитори, як правило, самі були виконавцями своїх творів.

Розвиток інтерпретації як самостійного мистецтва стало можливим на початку XIX століття, після популяризації концертної діяльності і появи нового типу музиканта-інтерпретатора – виконавця творів інших композиторів. Також з'явилися і традиції авторського виконавства. Такими музикантами-інтерпретаторами були Ф. Ліст, А. Рубінштейн, С. Рахманінов. З другої половини XIX століття вже стала складатися теорія музичної інтерпретації, яка вивчає різноманіття виконавських шкіл, естетичні принципи інтерпретації. До XX століття ця теорія стала однією з областей музикознавства.

Будь-яка інтерпретація передбачає індивідуальний підхід до виконуваної музики, з цього погляду відбувається відтворення задумів композитора через призму індивідуальності виконавця, через його внутрішню свободу. Однак свобода в мистецтві повинна бути укріплена і внутрішньою дисципліною [6, 28].

У сучасному музикознавстві існує класифікація виконавців по їх манері інтерпретувати твір на так звані «інтерпретаційні типи». Якщо музикант максимально точно відтворює нотний текст, така інтерпретаційна установка називається *атрибуцією*. Якщо ж в силу своєї захопленості і емоційного сплеску музикант починає змінювати нотний текст і образну атмосферу твору, то така інтерпретаційна установка називається *інвенції*. У разі коли виконавець «веде» свою інтерпретацію від точного виконання ремарок, зазначених в нотному тексті, як правило, це призводить до спотворення стилістичного і жанрового змісту музики і говорить про непрофесійної трактуванні музичного твору.

Одні дослідники вважають за можливе наявність стількох трактувань, скільки виконавців їх здійснює [1, 257]. Інші ж стверджують, що, як і наукова, художня інтерпретація може бути або правильною або неправильною, причому правильна - лише та, яка збігається з авторською.

Видатний композитор Ріхард Штраус, виступаючи у ролі диригента, ніколи не вказував виконавцю на його конкретні помилки і завжди концентрувався на загальному враженні від звучання. Зрозуміло, не всі великі композитори мали такий підхід. Деякі вимагали від виконавців суворої точності прочитання. Так, Джузеппе Верді навіть звільняв співаків, які нечітко слідували нотному тексту. Чому ж в різні часи підходи композиторів відрізнялися? Тут можна згадати історію раннього *belcanto*. У той час співаки *belcanto* були не просто вокалістами, вони були добре освіченими музикантами і композиторами, і при виконанні творів їм дозволялася навіть імпровізація. Професія стрімко популяризувалася. І потреба в якомога швидшому навчанні теж зростала. Навчитися за короткий час брати високі ноти стало більш вигідним, ніж отримати правильну вокальну освіту. Природно, що стиль написання творів теж змінився. Композитори втратили віру в здатність виконавця правильно інтерпретувати.

Одним з найважливіших моментів на шляху до правильного трактування твору і, відповідно, створення правильного художнього образу є розуміння своєрідності часу (епохи), коли воно було написано. Показовим є приклад різного позначення темпу і різні епохи. У докласичний період темпи *allegro*, *andante*, *adagio* позначають не швидкість руху, а характер музики. Так, *allegro* Скарлатті повільніше, ніж *allegro* у класиків, в той же час *allegro* Моцарта є стриманішим, ніж *allegro* в сучасному його розумінні. Тому в основу роботи навіть над невеликим музичним твором має бути покладено всебічне його вивчення.

Багато вчених-музикознавців і педагогів умовно ділять весь процес на три етапи. На першому етапі при попередньому знайомстві з твором у виконавця створюється уявний художній образ на основі ладу, мелодії, гармонії, ритму, форми, стилю і жанру твору, засобів музичної виразності, а також на основі вивчення історії створення твору. При цьому одночасно з інформаційним аналізом виконавець виявляє і технічні труднощі. На другому етапі долаються технічні труднощі, закладені в нотному тексті. У цей період відбувається тривала і складна детальне опрацювання всіх технічних, ритмічних, інтонаційних і виразних компонентів нотного тексту, а також продовжує формуватися ідеальний музичний образ. На третьому етапі вже формується і відпрацьовується готовність концертного виконання музичного твору.

Якщо ми говоримо про спів, то слід звернути увагу не тільки на музичний, а й на літературний текст, в якому не тільки фрази і слова, але і розділові знаки, наголоси і акценти, інтонаційні паузи, кульмінація – всі емоційні відтінки мови братимуть участь в початковому етапі розбору твору. При такому розборі виконавці зможуть знайти нові виразні інтонації.

Важливу роль на шляху до розуміння правильного трактування твору може мати система К.С. Станіславського, розвиваюча творча уява і пропонує діяти в запропонованих обставинах. Якщо вокаліст може точно уявити підтекст музичного твору і вірить в «пропоновані обставини», то його манера виконання буде виправдана і зробить все виступ переконливим. Працюючи з «пропонованими обставинами», виконавець відчуває зв'язок між завданням, поставленим цими обставинами, і їх зовнішнім втіленням, тобто діями і словами. Провівши велику попередню роботу над твором, музикант створить необхідні інтонації, і виконання матиме відповідне емоційне забарвлення. При цьому слухач, мимоволі проникаючи у зміст виконуваного, буде разом зі співаком захоплений його переживаннями [3, 138]. Музичне виконавство – це досить складний творчий процес, котрий має свої неповторні риси для будь-якого фаху. Проблема творчої інтерпретації стимулює розвиток у музиканта цілого ряду цінних професійних якостей творчої особистості, таких як художньо-образне мислення, володіння засобами музичної виразності, музичної ерудицією, тощо. А володіння різними технічними прийомами і досвідом виконавської діяльності дозволить виконавцю глибоко і повністю розкрити музичний твір, котрий він інтерпретує.

Література:

1. Гадамер Г. Актуальність прекрасного. – М.: Мистецтво, 1999. – 368 с.
2. Овсянкіна Г. Музична психологія. – СПб.: Спілка художників, 2007. – 240 с.
3. Станіславський К. Зібрання творів: [монографія] у 9-ти т. – М.: Мистецтво, 1991. – Т. 4. – 400 с.
4. Фейнберг С. Піанізм як мистецтво. – М.: Музика, 1969. – 2-ге вид. – 608 с.
5. Холопова В. Музика як вид мистецтва: навч. посібник. – СПб.: Лань, 2000. – 320 с.
6. Шаляпін Ф. Маска і душа. Мої сорок років у театрах. – Париж: Сучасні записки, 1932. – 357 с.

Микола ПІДГОРБУНСЬКИЙ
(Київ, Україна)

ШЛЯХИ РОЗШИФРОВКИ МЕЛОДИКИ В СТАРОКІЇВСЬКИХ ПІВЧИХ ЗБІРНИКАХ

Старокіївські півчі збірники Православної церкви є цінним джерелом для вивчення історії музики і духовної культури. Вони відображають статутну специфіку співу, регіональну традицію та духовне багатство українського народу. У зв'язку з усною традицією церковного співу найдавніші півчі книги не нотувалися і тільки з часом виникла необхідність в їхній нотації, яка була обумовлена поширенням християнської віри, необхідністю дотримання канонічних наспівів у всіх церквах і монастирях.

Дослідження рукописів періоду Київської Русі на сьогодні досить ускладнене та в певній мірі обмежене для українських вчених. Є кілька причин, які пояснюють проблематичність більш ґрунтового дослідження цієї тематики вітчизняними вченими-медієвістами. По-перше, значна частина цих стародруків разом із іншими цінностями незаконно вивозилися майже п'ять століть в Росію і зараз українські вчені не мають можливості їх дослідити. По-друге, із-за неналежного зберігання та контролю в українських бібліотеках та книгосховищах певна частина старокіївських пам'яток частково була втрачена, а інша потрапила в приватні колекції. По-третє, частина рукописів, які залишилися в українських бібліотеках та книгосховищах не каталогізовані і відповідно до них немає доступу науковцям. Всі ці фактори не дають можливості в повній мірі дослідити стародавні українські нотовані збірники.

Пролити певне світло на розшифровку стародавнього українського нотопису могли б рукописи європейських країн, але ситуація зі стародруками і там не в кращому стані. Зберіглося приблизно 30 тисяч рукописів, що становить, за попередніми підрахунками, 0,1% всього корпусу співочих книг, створених в майстернях середньовічного Заходу. Крім книг, що дійшли до нас в повному вигляді, маємо кілька десятків тисяч фрагментів, велика частина яких не каталогізована, а ті друквані видання, що вже каталогізовані, не достатньо досліджені. Також в європейських бібліотеках та книгозховищах можуть зберігатися і богослужбові нотовані збірники з Київської Русі, які невідомі в Україні. Якщо такі є, вони можуть сприяти в розшифровці стародавнього невменого нотопису.

Найстародавніші книги із нотописом, які збереглися до наших часів відносяться саме до XI – початку XII ст. В цих церковних книгах текст не супроводжувався спеціальними співочими знаками, але зазначався глас до піснеспівів та певні крапки, що визначали мелодичні рядки. Це так звані екфонетичні знаки – один із перших різновидів нотопису в Київській Русі. Можемо припустити, що ці церковні книги призначалися для богослужбового співу, а спеціальні співочі знаки були першими в процесі подальшого формування старокіївського невменого та кондакардного нотописів. Такий вид нотування богослужбових книг зберігався тривалий час, навіть після того, коли невмений та кондакардний нотописи вже були достатньо засвоєні Православною церквою в Київській Русі. Це в певній мірі говорить про консерватизм, який існував в церковній практиці і будь-які новації засвоювалися та поширювалися півчими тільки після затвердження церковними ієрархами.

Починаючи з XII ст. – XIV ст. нотовані богослужбові книги в більшості писалися двома видами нотопису: невматичним і кондакардним, хоча зберігався в церковній практиці і екфонетичний нотопис. Потрібно зазначити, що кондакардний нотопис був характерний тільки Кондакарям, всі інші нотовані збірники, як правило, нотувалися невмами. Та були і виключення, так деякі нотовані збірники мали піснеспіви, які були нотовані і кондакардним, і невменним нотописом.

В більшості богослужбових збірників з XII ст. і по XIV ст. мелодичні послівки записувалися спеціальними знаками-невмами. Слово «невма» походить від пізньолатинського *neuma*, яке у свою чергу походить від давньогрецького *πνεῦμα* («пневмо» – дихання). Початково невми спираліся на мовлення і складалися з різних знаків пунктуації – рисок, крапок тощо та їх комбінацій, що проставляли над богослужбовими текстами.

Потрібно зазначити, що традиція усного побутування півчих текстів у період стародавнього істиномовлення в Київській Русі з XI по XIV ст. в певній мірі обмежує можливість їхньої розшифровки. Та незважаючи на це, вчені-медієвісти не втрачають надії розшифрувати невмену та кондакардну нотації цього періоду. Шляхи для вирішення цієї проблеми вбачаються в: максимально повній каталогізації нотних рукописів, які є в Україні та в європейських країнах; використанні новітніх комп'ютерних технологій під час дослідження стародавніх рукописів; співпраці українських вчених-медієвістів із науковцями західноєвропейських країн, а саме проведення міжнародних науково-практичних конференцій, організації і проведені спільних проєктів присвячених даній проблематиці.

Активізація всіх цих напрямків дасть змогу науковцям більш ґрунтовно дослідити стародавні богослужбові піснеспіви, а в перспективі наблизитись до розшифровки старокіївських нотованих збірок.

Література:

1. Беляев В. Древнерусская музыкальная письменность – М., 1962. – 134 с.
2. Владышевская Т. Музыкальная культура Древней Руси. – М.: Знак, 2006. – 472 с.
3. Григорианское пение [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravenc.ru/text/166507.html>
4. Летописец Нестор. Повесть временных лет [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://books.google.com.ua/books>

5. Мартынов В. История богослужебного пения: учебное пособие. – М.: РИО Федеральных архивов; Русские огни, 1994. – 240 с.
6. Полный церковно-славянский словарь / [сост. Г. Дьяченко]. – М., 2006. – 1120 с.
7. Разумовский Д. Церковное пение в России. – М., 1867. – Вып. 1; 1868. – Вып. 2; 1869. – Вып. 3. – 362 с.

Юлия РОМАНЕНКОВА
(Киев, Украина)

«СИНДРОМ ЛОВЦА ПАМЯТИ» КАК ФОРМА СУЩЕСТВОВАНИЯ ЗРИТЕЛЯ В СОВРЕМЕННОМ МУЗЕЙНОМ ПРОСТРАНСТВЕ»: ОТ СОПРИЧАСТНОСТИ К МЕХАНИЧЕСКОМУ КОЛЛЕКЦИОНИРОВАНИЮ ОБРАЗОВ

Музей всегда был весьма спорным объектом восприятия у разных слоев посетителей – слишком отличаются у них мотивы его посещения. Феномен восприятия музейного пространства и объектов, существующих в нем, профессионалами – музейщиками, искусствоведами, художниками, – не является требующим пристального внимания, поскольку его можно считать а-priori успешным или хотя бы вынужденно принятым как успешный. Для истинного музейщика, арт-критика музей – не способ скрасить досуг, к которому прибегают в плохую погоду или при ограниченных средствах, не позволяющих проводить время в клубах за игрой или в концертных залах во время гастрольных туров мировых звезд. Это среда обитания, воздух, которым искусствовед дышит во всю мощь своих привыкших к архивной пыли легких, территория неких «блаженных», для кого энергетика каждой вещи близка и понятна, а прикоснуться к закулисью музейного мира – цель многих лет учебы и подготовки. Музейщики – особое «братство», самоотверженное и немного сумасшедшее, потому что только отрешенный от мира сумасброд может сегодня обречь себя на полугодовое существование среди музейных экспонатов, где он чувствует себя органичной частью целого, а, выходя за пределы музея и возвращаясь в мир прагматизма и цинизма, снова становится его беспомощным чужеродным элементом. К сожалению, эта модель стала постоянной, поскольку перспективы превратить музейный мир в преуспевающую отрасль с огнем интереса к ней посетителей и поддержкой со стороны государства, увы, весьма призрачные. Но все же преданные делу люди, несмотря на пугающие темпы угасания интереса к музеям, по-прежнему есть, хотя их все меньше – и преимущественно это люди старой формации, возрастной категории в лучшем случае 40+, поскольку молодая генерация имеет уже совершенно иные доминанты в системе ценностей. Разумеется, есть и исключения, поэтому в данном случае выкристаллизовываем лишь общую тенденцию.

Поскольку с самими профессионалами в области музейного дела ситуация складывается несколько более утешительно, сконцентрируем внимание на иных категориях социума – посетителях музеев. Восприятие музея обычным посетителем, не имеющим профессионального отношения к музейной сфере и к миру искусства в целом, весьма противоречиво. Всегда были люди, стремящиеся почаще бывать в музейном полумраке: они тратили много времени и средств на путешествия, основной целью которых были музеи, старались не пропустить ни одного громкого события в этой сфере. Если в Государственном Эрмитаже выставляют картины Йорданса – посещаемость второго в мире музея возрастает еще больше; если в музее Фаберже экспонируется искусство Риверы и Кало – очередь в кассы будет значительно больше; если в Третьяковской галерее выставлены творения Куинджи – интерес может стать даже преступным, как показал недавний опыт с похищением картины (события января 2019 г.); если в киевской Картинной галерее можно увидеть графику Дюрера – залы будут не столь пустынные. И все это благодаря тем самым самозабвенным любителям-гостям музейных пространств, желающим быть сопричастными с миром искусства. На сегодняшний день их, увы, гораздо

меньше, чем еще несколько лет назад, и эта тенденция характерна для целого ряда стран. Например, Франция не столь страдает от изменений – Лувр по-прежнему привлекает миллионы туристов (2018 г. был рекордным – музей посетило 10,2 млн человек). На втором месте в 2019 г. стоит Национальный Музей Китая в Пекине, и замыкает тройку Метрополитен-музей в Нью-Йорке [1]. Заметим, что все три музея – классические, тогда как во многих городах ряда стран мира спасительной в аспекте посещаемости стала тяга молодого поколения в большей степени к музеям современного искусства. Российские музеи тоже не претерпевают особого кризиса в интересах к себе – в 2018 г., например, посетителей было на 5 млн больше, чем в 2017 г., при том, что при таких обнадеживающих показателях молодежь все же приходится мотивировать посещать музеи, поскольку без дополнительного приложения усилий, создания разного рода ночных экскурсий, квестов, костюмированных экскурсий с элементами шоу вызвать интерес к храму искусства все труднее.

Украинские музеи, согласно той же неумолимой статистике, переживают резкое снижение интереса к своим сокровищам. В 2016 г. музеи страны посетило почти на 53% человек меньше, чем, например, в 2013 г. [2], т.е. снижение тяги к музейным пространствам катастрофическое. Хотя есть и разночтение в данных, и некоторые источники указывают на противоположные тенденции, однако при этом анализируемый период времени берется с 1990-х гг., за весь период независимости страны [4]. К тому же, не будем забывать, что статистику спасает большое количество школьных групп, посещение которыми музейных стен происходит в 9 случаях из 10 в «добровольно-принудительном порядке», согласно плану воспитательной и профориентационной работы, т.е. эффективность таких мероприятий нулевая. Поменялась не только цифра посетителей, говорящая об угасании тяги к музеям, но и тип личности самого музейного визитера. Еще несколько лет назад можно было чаще увидеть горящие глаза и благоговейное придыхание тех, кто подходил к картине Леонардо или постели Дега, это та самая сопричастность, которая была главной целью любого зядлого любителя искусства, ищущего дух эпохи в музейном зале. На сегодняшний день прагматичность общества (разумеется, за исключением меньшинства «живых ископаемых», т.е. истинно преданных миру музейных закровов) привела к выхолащиванию внутреннего мира, кардинальной смене ценностей и очерствению человека, что как нельзя лучше проявляется как раз в музейном зале. Если человек и приходит в музей, то чаще его можно увидеть не разглядывающим тыльную сторону иконы или скульптуру с разных точек в процессе кругового обхода, а запечатлевающим себя на фоне шедевра с мобильным телефоном в руках. То, что было призвано облегчить жизнь человека, обычный инструмент, давно переставший быть чудом техники, – телефон с камерой, превратился из средства фиксации памяти в инструмент глобального зла. Толпы туристов с телефонами в руках заполняют крупнейшие музеи мира чаще не для того, чтобы сохранить память или накопить материал для исследований в области искусствознания, а чтобы выплеснуть в соцсети доказательство своего пребывания в том или ином городе мира. При этом – часто незамедлительно. Сами шедевры перестают быть целью, объектом вожделения, встречи с которым истинный поклонник прекрасного иногда ждет годами. Они становятся фоном, на котором красуется турист, шлейфом для его по-купечески накопительской гордыни. А камера телефона превращается в своего рода сачок шамана, которым он ловит души, – человек изначально смотрит не на артефакт, уже после смакования ощущений фиксируя его на камеру, а сразу через камеру, поскольку *это* для него первично, цель – фиксация себя на переднем плане «Мадонны Литта» или «Афродиты Мелосской», некое кощунство селфи, что раньше считалось признаком дурного тона поведения в музее, стало основной целью. Более того, как только турист сделает нужное количество щелчков камерой, он мгновенно теряет интерес к объекту фотосъемки, становится рядом и проверяет удачность сделанных кадров, часто тут же размещая их в соцсетях. А сиротливо стоящий или висящий рядом оригинал картины или статуи совершенно его более не интересует, словно камера действительно похитила душу, только не у

объекта фотосъемки, а у самого фотографа. Это фотопомешательство становится все более всепоглощающим, человек превращается в фотоохотника, «ловца образов» из обладателя чувствительной души, склонной к сопричастности. Для фотоохотника важен процесс, а к результату он совершенно равнодушен. Это механическое накопительство образов, подобное нанизыванию памяти на иголки в гербарии, похоже на эпидемию, быстрота распространения которой поражает и угрожает масштабами. Поэтому нахождение путей преодоления этой фотоболести – единственная надежда на «переформатирование» процесса оцифровывания действительности и возврат чувствительности человека.

Литература:

1. Названы самые посещаемые музеи мира [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://report.az/ru/iskusstvo/nazvany-samye-poseshaemye-muzei-mira/>

2. Опубликована статистика посещаемости концертов, музеев и театров в Киеве [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://gloss.ua/citynews/119319-Opublikovana-statistika-poseshchaemosti-koncertov-muzeev-i-teatrov-v-Kieve>

3. Рейтинг музеев-2019 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.theartnewspaper.ru/posts/6932/>

4. Статистика: где проводят досуг украинцы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://inform-ua.info/society/statystyka-hde-provodyat-dosuh-ukrayntc>

Володимир САЛІЙ, Андрій ДУШНИЙ
(Дрогобич, Україна)

ДЕЯКІ МЕТОДИ ДИТЯЧОГО ВОКАЛЬНОГО РОЗВИТКУ (на прикладі методики Д. Огородникова)

Поряд із вже існуючими, з'являються нові методики вокального виховання дітей, засновані в певній мірі на використанні грудного звучання голосу. Одними з прихильників таких поглядів є Д. Огороднов, методика комплексного музично-співочого виховання якого розроблялася протягом більш ніж 25 років, і вдосконалювалась його послідовниками. Серед головних завдань – вирішення проблеми дбайливого виховання голосу, збагачення його природного тембру і на цій основі комплексний розвиток усіх музичних здібностей. На його думку, сучасна методика музичного виховання повинна бути комплексною, щоб розвивати усі задатки творчих здібностей учнів, у тому числі їх музичні здібності, інтелектуальну і емоційну активність.

Оскільки, співочим апаратом є руховий апарат зі складною системою м'язів, який володіє високою чутливістю і пластичністю, багатою нервовою організацією, Д. Огороднов, погоджуючи рухи рук і співочого апарату, виділяє їх у більш складну, але і одночасно досконалу систему. Автором вибудована система спеціальних вправ, де все починається з найпростішого, легко здійсненого руху, а кожна наступна вправа мало чим відрізняється від попередньої. Він називає це «мінімальним кроком програми», що є найважливішою особливістю даної методики, як і застосування наочних схем алгоритмів у яких усі алгоритми складені у строгій музичній формі та включають у себе рішення задачі не тільки постановки голосу учня, а й розвиток у нього ладового почуття, відчуття метроритму та музичної форми. Центральною фазою стоїть питання про правильне повноцінне функціонування голосового апарату не тільки учнів, а й самого педагога.

Методика комплексного музично-співочого виховання включає в себе шість видів художніх музичних рухів у колективній хоровій роботі: *художнє тактування; робота за алгоритмом постановки голосу та виховання вокальних навичок і музичальності; ладо-вокальні жести; декламація з жестикуюляцією; допоміжні рухи при вокальній роботі над пісню; пошуки виразних рухів під час слухання музик* (курсив – Автори). Перші три види рухів автор називає дидактичними, оскільки кожен з них строго регламентований і вимагає точності у виконанні їх форми. Інші

носять творчий характер, оскільки є імпровізаційними за формою і довільними по емоційному змісту. У роботі з постановки голосу в академічній манері Огороднов рекомендує спиратися на мовні навички, які значно випереджають вокальний розвиток.

Розроблена Д. Огородновим методика комплексного музично-співочого виховання (схема – алгоритм (С – А)) є важливим проривом у вокальній педагогіці. Вперше в історії вдалося залучити до виховання співочого голосу зір і кисть руки. Постійно вдосконалюючись, вона (С – А) таїть у собі великі перспективи як один із шляхів візуалізації вокальної мови або вокалографії. Запис дозволяє наочно і чітко висловити дії учня при виконанні ним вокальної вправи і, таким чином, алгоритмізувати процес вироблення основних вокальних навичок. Також є всі підстави розглядати кисть руки як орган мови – такий, як і артикуляційний апарат. З вище сказаного стає зрозуміло, якої ваги набуває координація вокальних рухів з рухами рук.

До появи «С – А» голос намагалися шукати, тренуючи роздільно дихання і дикцію. Граничні ноти досягалися або фальцетом або форсованим звучанням та криком. Основою цієї роботи служили мовні координації. Такий метод тренування в кінцевому результаті не приводив до появи голосу, і, лише завдяки вищезгаданій алгоритмізації, вираженої в «С – А», стало можливим налагодити взаємодію усіх голосоутворюючих м'язів. Робота по «С – А» дозволяє нам формувати співочий голос одночасно у всіх його якісних напрямках на одному тоні – опора звуку (дихання), об'ємність, легкість, тембр, сила, діапазон і т. д.

На думку автора, легке, чітке, коротке стаккато – найважливіший момент вірної організації роботи гортані у співі. Цей прийом взяття звуку виховує навик активної, але без перевантаження, співочої атаки і сприяє формуванню «опори» без спеціальної до цього уваги. Це підтверджує його «Пам'ятка педагогу у вокальній роботі за алгоритмом з дітьми та з самим собою» [2]. Він вчить активно видихати, а вдихати плавно, чуїно, тому що, як вдихнеш, так і заспіваєш. Якщо роль і сенс видиху зрозумілі, то вдих, навіть плавний і чуїний, одразу губить результат видиху. Корисно формувати опору зі спеціальною увагою. Опора звуку формується відразу після видиху. Спочатку це дуже важко, але згодом «опора» стане фундаментом співочого голосу – звільниться голосовий апарат, покращиться чистота інтонації, з'явиться співоче вібрато. Тембр стане багатшими – спочатку проявиться V обертон – квінта (потрібно сказати, що вона звучить навіть у розмовній мові). Потім з'явиться велика терція – III обертон і сьомий – VII септима. II, IV і VI обертони також чуїні. Слух абсолютно чітко почне вловлювати високу співочу форманту – область високих частот 2 500 – 3 500 Гц у тембрі у верхній ділянці спектру. Саме вони надають голосу здатність «прорізати» будь-який оркестр. Дослідник вважає, що обертони чути не можливо. На його думку слухання обертонів потрібно розуміти не як їх слухання, а як об'єктивний факт сприйняття їх при слуханні будь-якого звуку, навіть без усвідомлення цього факту. Установка вдиху – це постійна готовність до вдиху при фонаційному видиху. Така установка створює умови для гальмування (стримування) фонаційного видиху, економії витрати повітря при співі, сприяє виникненню імпедансу, з яким вона пов'язана.

Отже, саме Д. Огороднов є одним із засновників і методичним лідером особливого напрямку дитячого вокально-музичного виховання. На думку відомого вченого-дослідника В. Ємельянова, діти, виховані в рамках методики Д. Огороднова, люблять співати, співають музично, емоційно переживають музику та процес інтонування [1]. Продовжуючи традиції Д. Огороднова, В. Ємельянов створив «Фонопедичний метод розвитку голосу», який широкого використовується не тільки серед професіоналів-вокалістів, а й серед простих любителів співу.

Література:

1. Ємельянов В. Развитие голоса. Координация и тренаж. – СПб.: Лань, 1997. – 189 с.
2. Огороднов Д. Памятка педагогу в вокальной работе по алгоритму с детьми и самим собой. – Свердловск, 1981.

ПЕДАГОГІЧНІ МЕТОДИКИ У СКАНДИНАВСЬКОМУ МУЗЕЙНОМУ ПРОСТОРИ

У сучасному європейському контексті країни Скандинавії сприймаються як одні з найбільш розвинутих з точки зору економіки та соціальної політики. Водночас, головна стратегія Скандинавії за останні як найменше п'ятдесят років – це відкритість свого досвіду для залучення іншими державами. З розвитком комп'ютерних технологій, дійсно, ми спостерігаємо, що зовнішній світ та методики його опрацювання стають дедалі доступніші. Проте, досвід як такий, не так легко розповсюджується. І в цьому криється феноменологія «відкритості» де точки зору, бажання поділитися чи транслювати, не відповідають потребам іншої сторони якій і надається цей досвід у варіанті відкритого інформаційного поля. На заваді стають такі фактори, як вміння та переконання, це сприймати. У цьому криється величезний парадокс сучасності, коли нарощування інформаційного ресурсу не адекватно працює на рецептори сприйняття.

«Відкритий порт», «Відкрита платформа», «Відкриті фонди» це та термінологія, якою досить часто користуються у музейній практиці Скандинавії. Якщо спробувати коротко окреслити специфіку музейного простору Скандинавії, то це: система установ які тісно пов'язані між собою ідеологічно; які працюють не з глядачем, а для відвідувача; які мають потужну фінансову підтримку від держави та місцевих бюджетів; які мають зручну та прозору систему приватного інвестування; та які активно працюють у інформаційному полі. Ключовою, у розумінні специфіки музеїв Скандинавії є книга Ане Еріксен «Музей, як культурна історія» – це музей якій працює не с шедеврами, але музей який активізує фактаж історії під сучасного глядача, а точніше, відвідувача. І плідна взаємна праця відвідувача і музейної установи і творить квінтесенцію стосунків.

Музеї Скандинавії, в цілому, віддзеркалюють культурно-історичну ситуацію Півдня Європи. Так з добою лютеранства XVII ст. зменшується фактор образотворчого сегменту, натомість збільшується роль музики яка дуже важко підлягає музеєфікації, але окремі приклади того мають. Музеї, де представлено класичне мистецтво Європи, знаходяться переважно у столицях. Проте музеї мистецтва XX–XXI сторіччя активно розвиваються і задіються у культурну ситуацію, сюди можна включити музеї-парки, такі як парк Г. Вігеланда і парк Пер Гюнта в Осло. Велике значення мають археологічні музеї, які здебільшого спеціалізуються на добі вікінгів, але водночас демонструють найновіші технології пошукових робіт, реставрації та консервації об'єктів. У музейне коло Скандинавії включено велику кількість давніх церков у яких, як правило, ще проводять богослужіння; також стародавні будинки, школи. Як правило, вони не збираються у музеї просто неба, а існують у місцях зведення. У II пол-XX сторіччя Скандинавія залучила до цього кола об'єкти промисловості, що мають історичну цікавість. Також, розвиток дизайну та сучасних технологій спричинив цілий напрямок музейництва.

Так, у Ставангері, столиці нафтовидобування Норвегії у 1999 році відкрито Музей нафти, який є абсолютним рекордсменом по кількості відвідувачів. Норвегія, як морська держава, на Острові музеїв в Осло, сконцентрувала Музеї кораблів вікінгів, Фрама та Кон-Тікі. У Рейк'явіку, найбільш символічним містом є Національний центр культурної спадщини, де зберігаються середньовічні манускрипти саг, зокрема три книги Снорре Стурлусона.

Те що стосується музейної педагогіки, то у Скандинавії вона є похідною від загальнонавчальної методики навчання. Тут враховуються передові засади розвитку соціальної політики, де держави надають рівні права всім верствам населення. У скандинавському контексті ця рівність прав трактується буквально і завдання виховання досвідченого громадянина є пріоритетним, а також завдання того, щоб вже вихована людина подальше життя цікавилась історією, культу-

рою, мистецтвом. І тут роль місцевих музеїв, як осередків культури є дуже важлива, де проводяться виставки, лекції, дискусії і мета яких постійно працювати зі своїми відвідувачами.

Музей як культурна платформа яка працює з інтерактивними методиками, вже є реальністю скандинавських музеїв протягом останніх десятиріч. Пізнання нового у ігровій формі для дітей та засвоєння інформації у формі бесіди чи діалогу для юнаків та дорослих є основою цієї методи. В цілому, на сучасному етапі, діалогічність культури, вміння слухати свого опонента та аргументувати власну думку, є основним моментом місцевої педагогічної практики і музеї активно залучені до цього процесу.

Дуже помітне місце у шкільних програмах мають відвідування музеїв. Головне, у розумінні скандинавів, донести до дитини чи підклітка матеріал, який запам'ятається на подальше життя, а засоби для цього мають бути адекватними віковому світосприйняттю. Цікаво, що методика навчання з елементами гри, останнім часом задіяють і для дорослої аудиторії. Виявилось, що це дає дуже плідні результати.

Шкільні програми Скандинавії передбачають не лише наскрізне хронологічне засвоєння історичного матеріалу, а звертаються до так званого нарощування знань, коли, наприклад, доба вікінгів – гордість всієї Скандинавії, вивчається на різних шкільних рівнях. Це дає можливість закріплювати та розширювати уявлення о предметі. Також шкільні програми мають велике поле маневрів для залучення локального матеріалу, що і пропанують музеї.

Центри вікінгів розкидані по всій Скандинавії. На відміну від музеїв, вони оперують копіями з артефактів, муляжами, макетами. Вони дають імітація входження у середовище і навіть тактильне відчуття часу. Реконструйовані ферм вікінгів, це не стільки туристичні атракціони, а саме платформи для циклів занять та навчань не лише з історії вікінгів, а ознайомлення із практичними навичками тієї доби. І це створює умови для відчуття єдиного культурного потоку, яке так необхідно сучасній людині.

Діалоги музейних працівників з підлітками часто передбачають можливості вибору тієї, чи іншої варіативності у розкритті теми, коли пропонується різновид завдань, ступень їх складності. Право вибору, як методичний компонент і як наскрізна ідеологія Скандинавії, засвідчують свою ефективність. Це спрацьовує на підвищення інтересу та загострює концентрацію уваги людей.

Так наприклад, Едвард Мунк як тема, неймовірно різноманітно опрацьовується державою. У музеї Мунка, у шкільні години протягом усього навчального року, діти сидять на підлозі та обговорюють з музейником твори митця. Формат бесід підказує, що це далеко не перший прихід юнацтва до такого складного художника, як Мунк. І як продовження, спрацьовує ефект органіки культурного зростання, коли ставши на свої ноги, доросла людина приведе у музей своїх дітей. До речі, тут застосовується методика, коли музейники ходять у школи на урок і розповідають про світ свого музею, з впевненістю, що діти після цього приведуть до музею своїх батьків. Тобто музеї та публіка співпрацюють як два поєднані сосуди.

У сучасній освіті, компонент синтезу знань і цілісне розуміння процесів історії, культури, техніки, набуває підвищеного значення. Музейна педагогіка оперуючи цими засадами, є важливою платформою поширення цих ідей. Таким чином історичне, сучасне та майбутнє, як перспектива розвитку з передбачуваними наслідками, має тут визначальне значення.

Сайти музеїв давно вже стали не тільки інформативними, але й пізнавальними. На них можна отримати розгорнуту інформацію не тільки про подію, а про все начиння музею, включаючи матеріали фондів, а також дізнатися про міжмузейні та регіональні культурно-історичні події. Також вони дають різноманітні можливості по пошуку матеріалів на конкретну тему, представляють форми заглиблення у матеріал.

Пенсійна педагогіка також активно удосконалюється скандинавськими музеями. Креативні заняття, клуби читання, музичні вечори, поєднання прогулянок, чи навіть пробіжок з відвідування музеїв, заохочують і без того активних тут до життя пенсіонерів.

Усе це разом створює ситуацію відкритого музейного простору, а самі музеї несуть активне педагогічне навантаження. І це має зворотній ефект – сформована культура проводить вільний час у музеях. Це є реальність сучасної Скандинавії. Але для того, щоб це стало реальністю, протягом останніх п'ятдесяти років музеї активно працювали і продовжують працювати і залучають нові форми спілкування з відвідувачами, адекватно реагуючи на їх вимоги та запити.

Надія СТЕФІНА
(Суми, Україна)

ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ВОКАЛЬНО-ВИКОНАВСЬКОЇ КУЛЬТУРИ У МАЙБУТНЬОГО АРТИСТА-ВОКАЛІСТА: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

Сучасна парадигма фахової підготовки майбутнього артиста-вокаліста висуває нові вимоги до її модернізації, оновлення змісту навчальних програм як із музично-теоретичних, так і з музично-практичних дисциплін.

У сьогоденні проблема вокально-виконавської культури майбутнього артиста-вокаліста є однією з актуальних в музичній педагогіці України, адже спів – самий мобільний різновид виконавства [1]. Традиційна система фахової вокально-виконавської підготовки майбутнього артиста-вокаліста потребує реалізації такого методологічного підходу, який би міг забезпечити інтеграцію мистецьких знань у систему фахової підготовки студентів і був би спрямований на формування у них вокально-виконавської культури.

Формування вокально-виконавської культури у майбутнього артиста-вокаліста в процесі фахової базується на положеннях Закону України «Про освіту» (2017), у яких визначено спрямування сучасної вітчизняної освіти, акцентовано увагу на важливості високої культури особистості.

Проблема виховання загальної культури особистості висвітлена в наукових працях П. Блонського, Н. Ветлугіної, І. Кона, В. Петрушина, А. Петровського, Б. Теплова, Г. Ципіна та інших. Питання формування музичної культури особистості розглядали: О. Апраксіна, Б. Асаф'єв, Н. Гродзенська, О. Ростовський та інші. Специфіку формування вокальної культури у майбутнього артиста-вокаліста в процесі фахової підготовки досліджували: В. Антонюк, Л. Василенко, М. Донець-Тессейр, В. Ємельянов, Н. Овчаренко, Д. Огороднов, Г. Стулова та інші. Незважаючи на те, що проблема виховання вокально-виконавської культури у співаків розглядалася в працях багатьох учених, обґрунтування ефективних педагогічних технологій формування вокально-виконавської культури у майбутнього артиста-вокаліста потребує додаткового вивчення.

Необхідність модернізації системи вищої освіти в логіці культурологічного підходу обумовлена потребою сучасного українського суспільства в підготовці фахівців, що володіють високим рівнем загальної і професійної культури [3]. У зв'язку з цим зростають вимоги до професійної вузівської підготовки майбутнього артиста-вокаліста, до його музичної культури, складовою якої виступає вокально-виконавська культура.

Одним з факторів, що визначають несформованість музично-естетичного смаку підростаючого покоління, стає дефіцит інформації про високохудожні зразки вітчизняної та світової вокально-виконавської культури в ЗМІ. Проте, поряд з цим, не менш важливу роль в ситуації, що склалася, на нашу думку, відіграє низький рівень впливу освітніх установ загальної та додаткової музичної освіти на формування у майбутніх артистів-вокалістів музично-естетичного смаку. Іноді керівництво та педагогічний персонал, щоб досягти швидких успіхів, не приділяють належної уваги творам видатних композиторів, народним пісням, які сприяють формуванню вокально-виконавської культури у артистів-вокалістів [2]. Безконтрольна співацька концертна діяльність студентів, експлуатація незміцнених голосів в непристосованих приміщеннях, виступи на відкритому повітрі призводять до різних захворювань голосового апарату, а часом до втрати кращих

якостей співацького голосу. Тому особлива увага в музично-педагогічній освіті повинна приділятися вихованню фахівців, здатних протистояти напору низькопробної «поп-культури», спроможних створювати, зберігати і примножувати кращі традиції вокального мистецтва.

У науково-методичній літературі специфіка вокальної підготовки майбутніх артистів-вокалістів розглядалась в різних аспектах: методика співу з позицій професійного виконавства (Л. Дмитрів, М. Микіша, В. Морозов та ін.); досліджувались питання вокально-виконавської підготовки майбутніх артистів-вокалістів у вищих навчальних закладах (О. Баженова, К. Барвінська, В. Ємельянов, О. Плеханова та ін.) та питання оволодіння вокально-виконавською технікою (Н. Гребенюк, К. Матвєєва, А. Менабені). Проблемам розвитку співацького голосу і вокально-естетичного виховання студентів присвячені праці Д. Огороднова, Г. Струве, Г. Стулвої, Т. Шастіної, Ю. Юцевича та інших. Дослідження сучасних педагогів (В. Антонюк, К. Судаков, Г. Маляренко) і психологів (Л. Бочкарьов, І. Калмиков, Г. Шпет) підкреслюють, що саме вокальна культура вже на ранніх етапах розвитку особистості суттєво впливає на формування свідомості, мислення, почуттів і відчуттів, оскільки мозок людини природно сприймає спів з моменту народження.

Особливого характеру набуває вокально-виконавська культура в діяльності артиста-вокаліста, що проявляється в інтеграції його вокально-виконавських і педагогічних якостей [4].

Відповідно сучасним вимогам до музичної освіти, вокально-виконавській підготовці приділяється значна увага в структурі професійних компетенцій артиста-вокаліста. Серед вимог до вокальної підготовки фахівців, що містять формування необхідних вокально-виконавських знань і умінь для постановки академічної манери виконання, знання об'єктивних закономірностей співацького голосоутворення і основ вокальної методики, особливостей розвитку співацьких голосів і принципів їх охорони, володіння методикою роботи зі студентськими голосами, є ще одна актуальна вимога – оволодіння вокально-виконавською культурою [5, 42].

Вокально-виконавська культура у студентів спеціальності «Музичне мистецтво» формується в процесі освоєння ними різних навчальних фахових дисциплін. Особлива роль належить різним видам співацької діяльності – сольному, ансамблевому, хоровому співу. Загальновизнаним є той факт, що спів – найбільш поширений і один з найдоступніших видів виконавської діяльності. Однак, не дивлячись на легкість і доступність даного виду музичної діяльності, мистецтво співу опановують не всі. Це пов'язано з тим, що процес постановки голосу здійснюється на протязі тривалого періоду, вимагає формування уявлень про еталонне звучання співацького голосу, освоєння комплексу певних умінь і навичок.

Вслід за вокальним виконавством змінювалися і методи навчання співу. Кожна вокальна школа, пройшовши свій історичний шлях, формувалася на основі загальної та музичної культури нації, під впливом фонетики рідної мови, що знаходило відображення в різних підходах до методики постановки голосу.

Отже, практичний досвід доводить, що не тільки той педагог зможе залучити артистів-вокалістів до вокального мистецтва, хто сам володіє професійними вокальними навичками, добре поставленим співацьким голосом, а й той, хто озброєний науково-методичними та історико-педагогічними знаннями. При цьому важливу роль в підготовці артистів-вокалістів відіграє набуття знань про вокально-виконавську і педагогічну культуру минулого.

Саме у педагогічній спрямованості вчені вбачають особливості вокально-виконавської діяльності артиста-вокаліста, яка передбачає: орієнтацію на певну аудиторію; прагнення захопити студентів музикою на основі власного музикування; залучення артистів-вокалістів до спільної виконавської діяльності; пробудження їх творчих здібностей, уяви, асоціативного мислення тощо.

Література:

1. Антонюк В. Культурологічний зміст українського вокального мистецтва // Часопис Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. – 2008. – № 1. – С. 29–39.

2. Аспелунд Д. Развитие певца и его голоса. – Ленинград: Музгиз, 1952. – 192 с.
3. Вотріна В. Мистецтво співу і вокальна методика М. Е. Донець-Тессейр. – К.: НМАУ, 2001. – 272 с.
4. Гончаренко С. Педагогічні дослідження: методологічні поради молодим науковцям. – Вінниця: ДОВ Вінниця, 2008. – 278 с.
5. Менабени А. Методика обучения сольному пению: учеб. пособие [для студентов пед. ин-тов]. – М.: Просвещение, 1987. – 94 с.

Ілона ТКАЧУК
(Львів, Україна)

ПОСТМОДЕРНІ МАРКЕРИ В ЖИВОПИСІ МИСТЕЦЬКОГО УГРУПОВАННЯ «ПАРИЗЬКА КОМУНА»

Період кінця 1980-х – початку 1990-х рр. для вітчизняного мистецтва позначений маркером суттєвих зрушень в усталених естетичних підходах до живопису та реструктуруванні самого художнього процесу. Саме тоді до активного творчого пошуку вдається нове покоління митців під назвою «Нова українська хвиля», що привернула увагу до вітчизняної образотворчості, а відтак – і до особливостей національного контексту. Ведуться дискусії про необхідність якісних змін: піддаються критичному аналізу поняття «прекрасного» у живописі, а також культурні стереотипи щодо способу художньої інтерпретації реальності. Митцями утверджуються інші естетичні цінності та окреслюються нові творчі стратегії. Одну із виразних парадигмальних ліній «Нової хвилі», котрі й досі формують українську візуальність, якраз утворила нарративна «Паризька комуна».

У живописі «Паризької комуни» ідейну та стилістичну близькість до західноєвропейського постмодернізму виявляє український мистецтвознавець О. Сидор-Гібелінда [1]. Із властивими суб'єктивізмом і цитатністю, ретроспективізм «Паризької комуни» пронизаний духом «цинічної іронії та нігілістичної самопародії». Присутнє широке використання прийомів гротеску, елементів гри, мотивів еротики, тяжіння до смерті та містичних бачень. Такий підхід абсолютно логічно заявлений у контексті філософії постмодерну з характерним критичним відношенням до основоположних припущень і тенденцій щодо універсалізації в західній філософії. Водночас течія підкреслює прикметні живопису «Паризької комуни» важливість персоналізації та дискурсу в процесі «конструювання» суб'єктивної істини та картини світу, а також скептичне ставлення до простих бінарних опозицій, типових для структуралізму, де проводилася чітка філософська розбіжність між знанням і незнанням, прогресом і деградацією.

Для постмодернізму будь-яке знання певною мірою упереджене. Ця точка зору стосується традиційного уявлення про знання, оскільки розглядає його, а також поняття об'єктивної істини як культурно і соціально обумовлене. Тому вектори нарративності художників «Паризької комуни» спрямовувались у бік:

- відмови від загальноновизнаних положень, прийняття плюралізму, джерел знань;
- уваги до відмінностей і різноманітності, готовності без вагань приймати той чи той вибір в умовах свободи думок;
- безмежних можливостей для інтерпретації реальності;
- неприйняття думки щодо панування однієї абсолютної реальності.

Так митців «Паризької комуни» торкнулись постмодерністські впливи із закликом Ліотара відмовитись від побудови «тотальних теорій» або метанаративів культури, оскільки вони вичерпали кредит довіри [3], критикою дискурсивної потреби теорій у достовірності й абсолюті [4], і

разом з тим – зміною нашого уявлення про Всесвіт: проста і стабільна модерністська система Ньютона в постмодернізмі змінюється складною, хаотичною системою [2].

Між сучасними формами культури і традиційним фольклором, його архаїчними формами можна виявити несподівані сходження: щоразу, коли в культурі виникає потреба у виході за межі раціональної прагматики до ірраціонально-образної символічної комунікації людей – у дію вступають архаїчні типи свідомості. Цим пояснюється постійне звернення художників «Паризької комуни» до так званої «низової культури». Йдеться не тільки про соціальний контекст, а й онтологічний вимір, який виражає здатність перебувати на межі соціального буття і людської реальності: людина перманентно вилучається зі сталих соціальних зв'язків. Свідомість при цьому визначається не постійністю зв'язків, а постійністю саме виходу із них. Ставиться під сумнів культурна цілісність індивіда: людина, перебуваючи в міжкультурному просторі, неначе «розщеплюється» на кілька субособистостей і опиняється перед необхідністю «співтворення» світу, формуванню себе на кшталт архаїчної людини.

Максимально різностороннім підходом у передачі дійсності проявляється творчість художників угруповання, ставлячи під сумнів давню віру в об'єктивність. Об'єктивність у звичному сенсі стає міфом. Але без осмисленої мети і перспективи неможливо будувати аргументацію, інтерпретувати події і навіть просто збирати дані. Тому подобою об'єктивності, її заміною виявляється інтерсуб'єктивність, тобто сукупність інтерпретацій, точок зору, що дають максимально, наскільки це можливо, об'єктивну тогочасну картину.

Художники своїми роботами відверто заперечили існування фундаментальних аспектів дійсності, істинних чи помилкових тверджень про реальність. Живописні твори спростували будь-яку можливість об'єктивного пізнання, володіння достовірним знанням, а також існування абсолютних моральних цінностей. Реальність, знання і цінності створюються за допомогою дискурсив – отже, вони можуть змінюватися під їх впливом. Дискурс, ініційований «Паризькою комуною», спричинив суттєві зміни як у національному підході до візуальності загалом, так і у сприйнятті живописного твору зокрема.

Література:

1. Сидор-Гибелинда О. Некролог по «Коммуне». Terra incognita. – 1995. – № 3/4. – С. 24.
2. Doll W. E. Foundations for a Post-Modern Curriculum // Journal of Curriculum Studies. – Vol. 21. – №. 3. – 1989. – P. 243–253.
3. Lyotard J.-F. The Postmodern Condition: A Report on Knowledge. Minneapolis. – MN: University of Minnesota Press. – 1984. – 110 p.
4. Sholle D. Authority on the Left: Critical Pedagogy, Postmodernism and Vital Strategies // Cultural Studies. – Vol. 6. – № 2. – 1992. – P. 271–289.

Валерій ШАФЕТА, Андрій ДУШНИЙ
(Дрогобич, Україна)

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ КОЛЕКТИВНОГО НАРОДНО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА НА ЛЬВІВЩИНІ ЗА УЧАСТІ БАЯНА-АКОРДЕОНА

Мішані ансамблі та оркестри народних інструментів з баянами у складі на Львівщині протягом періоду 1950–2000-х років пройшли значну еволюцію як у комплектуванні, так і в репертуарній політиці. Провідні напрямки функціонування народно-інструментальних колективів регіону на початку були орієнтовані на балагаєчно-домрові склади доповнені баянами (згідно поширених у Росії та Східній Україні типових складів, оскільки мали за мету продовження засад Київської народно-інструментальної школи, представники якої формували оркестровий інструменталізм практично в усіх вищих музичних фахових закладах України). Його у пізніші десятиліття (1970–1980-ті рр.) доповнюють бандури, цимбали, сопілки, гітари, що зумовлено необхідністю охоп-

лення оркестровою практикою студентів наявних спеціальностей. Основу репертуару складали аранжування класичної та сучасної музики, фольклорні обробки, нерідко здійснені керівниками колективів та оригінальні композиції керівників чи педагогів закладу, частково доповнені творами фахових композиторів. Ті ж закономірності властиві й для функціонування малих мішаних ансамблів, утворених педагогами та студентами. Водночас, до 1970-х років баян входить у широку практику самодіяльного колективного виконавства, що зумовлено наявністю великого числа фахово підготованих музикантів та мобільністю й портативністю інструменту в умовах виїзних виступів.

Протягом 1980–2000-х рр. на підставі самодіяльних та навчальних колективів виникають професійні формации фольклорно-автентичного, фольклорно-академічного, естрадно-фольклорного, та академічного спрямування, у т.ч. у складі хорових і танцювальних колективів з оркестрово-інструментальними групами, що наділені відносною автономністю концертної діяльності. Ряд ансамблевих груп виростає з засадничо навчальних колективів, підсумувавши кращі традиції виконавства та об'єднавши найбільш ініціативних стабільних учасників. Їх концертна діяльність відрізняється вагомістю ролі як у митецькому житті власного міста, містечка, села, так і регіону загалом, орієнтована на національно-етнічне представництво (що відображається на виборі інструментарію, характері аранжувань, рості виконавського професіоналізму, формуванні репертуарних напрямків) на міжнародному рівні, з виходом на комунікативні форми концертної практики (записи CD, участь у телевізійних та радіопрограмах, видання репертуарних збірок тощо).

Серед колективів Львівщини з баянами та акордеонами у складі представлено найрізноманітніші склади та напрямки музикування. Це, зокрема:

- однорідні ансамблі баяністів – тріо (А. Онуфрієнко, А. Батршин, М. Римаренко) та (Е. Мантулев, Р. Пукас, М. Мамайчук), ансамбль баяністів «Гармоніка», «Прикарпатський дует» (В. Чумак та С. Максимов), квартет / тріо «Гармонія» та ін.;
- мішане інструментальне тріо «Гармонія» (баян, дві скрипки) та «Барви Львова» (акордеон, бандура, тамбурін / вокал);
- ансамблі народних інструментів за участю баяна-акордеона – «Барви Карпат», «Українські візерунки», «Джерела Карпат», «Високий замок», «Галичина», «Збиранка», «Orchestra VITO», «Galicia Folk Band», «Галицькі мотиви», «Первоцвіт», «Прикарпатські музики», «Гуляй ДАНА» та ін.;
- оркестр народних інструментів (ОНІ) заслуженого Прикарпатського ансамблю пісні і танцю «Верховина»; оркестр баяністів-акордеоністів та оркестр українських народних інструментів (ОУНІ) ДДМК ім. В. Барвінського, оркестр народних та українських народних інструментів ЛДМК ім. С. Людкевича та ЛНМА ім. М. Лисенка, ОНІ Львівського ККІМ та «Намісто» Львівського НУВМтаБ ім. С. Ґжицького й «Львівські візерунки» Львівської ДМШ № 7, ОУНІ викладачів Стрийської ДМШ ім. О. Нижанківського та народний ОНІ Стрийського РНД, народний ОНІ ДДПУ ім. І. Франка, ОУНІ Львівської ДМШ ім. А. Кос-Анатольського, ОНІ ДМШ м. Старий Самбір та ін.

Численно представлені баянні ансамблі Львова, Трускавця, Дрогобича, Стрия відрізняє виконавський склад (вокально-інструментальний та ансамбль пісні і танцю, фольклорний чи фольклорно-естрадний гурт), репертуарна політика, масштаби і спрямування концертної діяльності. Регіональною особливістю слід вважати малу кількість однорідних баянних ансамблевих складів, переважання фольклорно-орієнтованої (естрадної, аматорсько-самодіяльної чи фольклорно-академічної) репертуарної лінії у вокально-інструментальній та хореографічно-ансамблевій формах.

Виконавські колективи підпорядковані освітнім, мистецьким, навчальним установам, комерційним мистецьким проектам несуть функції популяризації національного музичного мистецтва у його календарно- та родиннообрядових й розважальних формах, патріотичного виховання, представлення українського фольклору та пісенно-танцювальної традиції на міжнародному

рівні. Більшість колективів ведуть широку концертну діяльність за межами регіону та України, задіяна у активних комунікативних формах виконавства (радіо, телебачення, аудіозаписи, кінопродукція), включаються у національно-патріотичні, релігійні чи благодійні акції.

Участь баянно-акордеонних ансамблів Львівщини у фестивально-конкурсному русі засвідчує широту напрямків діяльності (фольклорний, естрадний, академічно-професійний, навчальний) й множинність представлених складів (однорідні малі та великі ансамблі, мішані склади академічного, естрадного та фольклорного спрямування, вокально-інструментальні колективи, оркестри та інструментальні групи вокально-хореографічних колективів). Їх виступи фігурують у представницьких фестивалях, конкурсах та творчих змаганнях різних рівнів: обласному, регіональному, національному та міжнародному у якості переможців, лауреатів, дипломантів, почесних гостей та членів журі, а також ініціаторів та організаторів низки престижних змагань. Інтенсивність окреслених процесів показово співставити, наприклад зі статистикою народно-оркестрового виконавства Слобожанщини, де у 1950–1970-х роках було понад 20 оркестрів народних інструментів, з яких на початок ХХІ століття функціонує 5 (згідно даних В. Цицирева). Численність представництва та організованість концертно-виконавського життя регіону створює сприятливі передумови для проведення змагальних акцій на власній базі. Серед них: огляд-конкурс мистецьких колективів Стрийщини і м. Стрия, обласний конкурс виконавців на народних інструментах, обласний конкурс дитячих оркестрів народних інструментів, конкурс виконавців на народних інструментах «Молоді голоси» (Дрогобич), міжнародний молодіжний музичний фестиваль «Золота троянда» ім. І. Вимера (Львів), зональний конкурс учнів-баяністів музичних училищ Західного регіону України (Дрогобич), конкурс викладачів вищих навчальних закладів культури і мистецтв Львівської області (Львів), Відкритий Всеукраїнський конкурс баяністів-акордеоністів «Візерунки Прикарпаття» та міжнародний «Perpetuum mobile», Всеукраїнський конкурс виконавців на народних інструментах ім. А. Онуфрієнка (Дрогобич), Міжнародний конкурс баяністів та акордеоністів «Акорди Львова» (Львів) та ін.

Широта представництва та висока результативність колективів з баянами та акордеонами у складі, участь, лауреатські відзнаки, запрошення до складів журі та як почесних гостей до змагальних акцій інших регіонів, організація, ріст статусу і популярність власних конкурсів та фестивалів у регіонів свідчить про масштаб і фаховий рівень здобутків виконавських колективів регіону, престиж та повагу до їх учасників і керівників, як організаторів мистецького життя.

Петро ШИЙКА
(Дрогобич, Україна)

ДЕЯКІ РІЗНОВИДИ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ЕСТРАДНОЇ МУЗИКИ УКРАЇНИ

Багатогранність сучасного музичного простору апелює до класифікатора естрадної музики й на функціональному рівні. Так, у класифікаціях А. Сохора й А. Цукера можна виділити групи жанрів, які побутують у активній (масово-концертні, масово-побутові жанри А. Сохора) і пасивній (масово-декоративні жанри, «супровідна» музика) формах. Але в реальності твори з концертної й побутової сфер рівною мірою можуть споживатися й у пасивній формі, зокрема при прослуховуванні радіо чи в громадських місцях.

Ми звертаємось до популяризаторів-практиків в естрадній сфері й шоу-бізнесі. Як прикладом, можемо констатувати категорії різноманітних хіт-парадів на радіо й телебаченні. Зокрема, музичний канал «Ентер music», «М 1», радіо «Хіт FM» та ін. Щодо термінів та його різновидів, то нам імпонує трактування феномену на ключових музичних фестивалях (для прикладу: «Таврійські ігри» лауреати премії «Золота Жар-птиця» поділяються на ІХ категорій: «Рок-гурт», «Поп-гурт», «Альтернатива», «Співак», «Співачка», «Відеокліп», «Сольна програма українського виконавця», «Альбом року», «Відкриття року»).

Відтак, сучасна танцювальна музика є складною системою стильових напрямків, що об'єднуються на основі цільового призначення передусім у розважально-танцювальній сфері – дискотеках, танцювальних клубах, спортивно-танцювальних змаганнях, екстремальних видах спорту (наприклад, брейк-денс) тощо. Провідні напрямки танцювальної музики (передусім електронної) – техно, брейк-біт, транс, диско та ін.; а також численні напрямки сучасної масової афро-американської музики – хіп-хоп (rap), RnB. Ці напрямки широко розповсюдилися по всьому світі, і зокрема в Україні, підкреслюючи собою різновид традиційного афро-американського речитативного співу, накладеного на прозору ритмічну структуру. О. Бойко, дає чіткі визначення пріоритетних ознак танцювальної музики, зокрема: виконавському складу, котрий може варіюватися від одного або декількох виконавців до створення цілковито синтетичних електронних композицій; опорі на чіткі дво- або чотиридольні ритмічні схеми у швидкому або середньому темпі з потужним оф-бітом; посилене значення сучасних програмованих музичних технологій – використання електро-ударної установки, комп'ютерної обробки звуку, тощо; також окремі елементи рок- і поп-музики як виражальний ефект; провідна функціональна сфера – масово-розважальна [1].

В Україні розвиток танцювальної естрадної музики припадає на другу половину 1990-х рр., до цього часу, роль музичного супроводу на дискотеках та інших танцмайданчиках виконували ВІА, рок-гурти та різмаїті естрадні виконавці. Із здобуттям Незалежності України з'являється низка танцювальних розважальних закладів, нічних клубів тощо. Піднесенню електронної танцювальної музики, притаманним видається як поступ у сфері комп'ютерної обробки звуку – вдосконаленням синтезаторів, електричних ударних установок та секвенсорів, появою технологій міксування і т.д. так і комерційними потребами сфери розваг у економії коштів на «живих виконавців».

Акустична естрадна музика розподіляється на авторську пісню й суміжні типи та акустичний рок. Акустичний різновид представляють «барди», а відтак низка інструментального музикування з елементами стилів і напрямків традиційного виконавства – від фольклоризму до авангардизму. Специфікою авторської пісні залишається поетичний текст, що зумовлює камерно-виконавський спосіб її функціонування із розрахунком на вельми невелику слухацьку аудиторію.

Відтак, у жанровому пріоритеті сьогодення залишається поп-музика. Серед її специфічних ознак дослідником О. Бойком окреслено декілька концептуальних аспектів: центральним виконавцем поп-музики є соліст-вокаліст із супровідним гуртом або інструментальною, тобто «мінусовою» фонограмою, рідше зустрічаються ансамблі солістів-вокалістів (дуети, тріо, квартети або вокалісти-інструменталісти); яскраво виражене мелодичне начало; образна сфера цілковито зосереджена навколо теми любовної лірики або будь-якої іншої теми; посилене значення елементів театралізації – епатажний вигляд і манера виконавців, елементи видовищних дійств, шоу, танці тощо [1]. Серед відомих виконавців поп-музики в Незалежній Україні виділимо наступних: Т. Петриненко, Ані Лорак, І. Білик, Верка Сердючка, К. Бужинська, Л. Горова, Є. Власова, Руслана, О. Пономарьов, ЕІ Кравчук, Лері Вінн, Ю. Юрченко, Г. Кричевський, І. Демарін, В. Павлік, Н. Могилевська, Тіна Кароль, С. Лобода, МакСім, Міка Ньютон, гурт «Віа Гра», «Океан Ельзи», «ВВ», О. Винник, Р. Скорпіон, Р. Кушина, П. Табаков, Jamala, «Антитіла», «Без обмежень», «Monatik», «Опика», «Друга Ріка», «Мері», Dzidzio, Illaria, Н. Каменських, Т. Кароль, І. Федішин, Андріана та ін.

Таким чином, сучасне естрадне мистецтво України виступає майданчиком популяризації як української культури та традицій сформованих за період Незалежності так і носієм європейського та світового мистецтва в соціумі сьогодення.

Література:

1. Бойко О. Українська масова музика: етапи розвитку, національні особливості: дис. ... канд. мистецтв.: 17.00.03 «Музичне мистецтво». – К., 2017. – 215 с.

**РОЗВИТОК НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ФІЗИКИ В СУЧАСНІЙ ШКОЛІ**

Завданням Нової Української школи є підготовка конкурентоздатної, соціально адаптованої особистості, готової виконувати творчі завдання і постійно удосконалюватися і розвиватися, навчаючись протягом усього життя [4]. У цьому контексті подальшого вивчення і розробки потребує проблема формування в учнів умінь здійснювати розумові операції (аналіз, синтез, індукцію, дедукцію, порівняння, абстрагування, узагальнення) та практичні вміння (вести спостереження, виготовляти та вдосконалювати обладнання, виконувати досліди, моделювати та ін.). Важливою також є проблема формування комунікативних та організаційних умінь.

Зрозуміло, що мова йде про розвиток пізнавальної діяльності учнів. Очевидно, що в даному контексті необхідно виходити з сутності поняття «діяльність». Більшість авторів характеризують діяльність як виконання дії або декількох дій для розв'язування певного класу завдань. Щодо методів і прийомів формування пізнавальної діяльності учнів під час вивчення фізики, то акцент робиться на таких аспектах: проблемний характер навчального процесу, залучення учнів до розв'язання проблемних ситуацій, створення умов для подолання труднощів, розв'язання проблем, осмислення яких викликає в учнів сумніви, збуджує творче мислення [1; 2].

Окремим питанням стоїть формування позитивної мотивації – пізнавальних інтересів, уміле використання різноманітних прийомів, які стимулюють потреби та інтереси учнів до оволодіння знаннями; розвиток логічного мислення. Учні повинні оволодівати логічними методами самостійного формування понять, оволодівати умінням ставити запитання, формулювати проблеми як перед учителем, так і для самостійного дослідження тощо.

Для розвитку пізнавальної діяльності учнів актуальним є розвиток логічного мислення у контексті проблемного підходу до організації навчальної діяльності.

Проведені нами спостереження за навчальним процесом, бесіди з учителями-практиками засвідчують, що дії спрямовані на засвоєння учнями орієнтувальної основи діяльності сприяють формуванню пізнавальних умінь і пізнавального інтересу. Особливо, коли використовувати відповідні інструкції до виконання дослідницьких робіт, допоміжні запитання, задачі тощо. Це дозволяє активізувати пізнавальну діяльність. Тоді виконання практичних робіт не зводиться лише до репродуктивних дій, учні включаються в активну розумову роботу: розмірковують над запитаннями, роблять припущення, звертаються до літературних джерел.

Отже, для того щоб активізувати пізнавальну діяльність школярів необхідно ставити перед ними проблемні запитання, які вимагають активних дій як практичних, так і розумових. Актуального значення набуває розробка та реалізація відповідного проблемно-змістового забезпечення активної пізнавальної діяльності [2].

Слід зауважити, що розвитку пізнавальної діяльності школярів сприяє правильно організований учителем зворотний зв'язок, який забезпечує відповідне педагогічне управління, що ґрунтується на нежорсткій детермінації навчального пізнання [1].

Підбираючи задачі, вчитель може використовувати різноманітні цікаві задачі й парадокси, особливо ті, які відображають життєву ситуацію. Розв'язування проблеми активізації пізнавальної діяльності учнів передбачає пошук методів, які б викликали у них активне ставлення до знань і формували раціональні прийоми розумової діяльності. Одним із таких методів є проведення навчальних екскурсій.

Аналізуючи структуру навчальної діяльності А. В. Усова виділяє такі основні уміння: пізнавальні, практичні, організаційні, самоконтролю та уміння оцінювати. Визначаючи номенклатуру пізнавальних умінь, вона виходить з аналізу основних джерел знань. Для учнів ключовим джерелом знань є підручник. Відповідно, одним із основних навчально-пізнавальних умінь, є вміння працювати з навчальною книгою [5].

Крім того, в науково-методичній літературі виділяють практичну діяльність як окремий елемент навчально-пізнавального процесу. В той же час практична діяльність є основою для формування пізнавальної діяльності, особливо, коли мова йде про емпіричну її складову.

Окремим елементом розвитку пізнавальної діяльності є формування методологічної культури учнів, знайомство з прийомами наукового пізнання. Прикладом може бути прийом аналогії. Використання аналогій – необхідна умова активізації пізнавальної діяльності учнів. Зокрема, використання методів аналогії і подібності у процесі розв'язування фізичних задач є дієвим засобом розвитку пізнавальної компетентності [3].

Слід звернути увагу на комунікативний аспект пізнавальної діяльності. Інформаційно-комунікативний складник пізнавальної компетентності включає в себе уміння спілкуватися з іншими учасниками пізнавального процесу, висловлювати свою думку, аргументовано її відстоювати, брати участь у дискусії є важливими якостями для суб'єкта навчально-пізнавальної діяльності. Важливим умінням у даному контексті є робота з інформаційними джерелами, у тому числі й електронними – пошук необхідної інформації, обмін інформацією та її обробка.

Важливим чинником у розвитку навчально-пізнавальної діяльності є можливість вибору, що проявляється у чіткому і грамотному формулюванні теми, мети роботи, робочої гіпотези тощо.

Слід зазначити, що, у процесі виконання типових лабораторних робіт з фізики на ці уміння не завжди звертається достатня увага. Як правило, усі учні виконують одні й ті ж самі за змістом завдання, з чітко сформульованою метою і готовим, однозначним планом дій.

Все викладене вище є підтвердженням того, що проблема формування й розвитку пізнавальної компетентності учнів у процесі навчання фізики є непростим завданням, яке включає в себе багато аспектів: психологічний, методологічний, дидактичний та інші. Технологія її вирішення проблеми полягає у формуванні пізнавальних умінь, на основі діяльнісного підходу.

Навчально-пізнавальна діяльність є предметом педагогічного проектування, яких включає низку непростих завдань [2], а саме: моделювання суб'єкта навчально-пізнавальної діяльності; розробку відповідного проблемно-змістового забезпечення; проектування процедури пізнавальної діяльності; розробку засобів педагогічного управління навчально-пізнавальною діяльністю (опосередкованого і прямого педагогічного впливу); визначення зовнішніх умов навчально-пізнавальної діяльності; визначення предмета, засобів і продукту навчально-пізнавальної діяльності.

Література:

1. Галатюк Ю. Методологія управління творчою пізнавальною діяльністю учнів у навчанні фізики // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова. Серія № 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи: зб. наук. праць. – К.: НПУ ім. М. Драгоманова, 2014. – Вип. 47. – С 33–37.
2. Галатюк Ю., Галатюк М. Моделювання навчально-пізнавальної діяльності у процесі формування фахової компетентності майбутніх учителів фізики // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія педагогічна. – Вип. 19: Інноваційні технології управління якістю підготовки майбутніх учителів фізико-технологічного профілю. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський НУ ім. І. Огієнка, 2013. – С. 147–150.
3. Методи розв'язування фізичних задач. Методи моделювання та аналогії / Галатюк Ю., Левшенюк Я., Левшенюк В., Тищук В. – Х.: Вид. група «Основа»: «Тріада +», 2007. – 144 с.

4. Нова українська школа [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>

5. Усова А., Бобров А. Формирование учебных умений и навыков учащихся на уроках физики. – М.: Просвещение, 1988. – 112 с.

Марія БАЯНОВСЬКА
(Ужгород, Україна)

ФОРМУВАННЯ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО НАЧАЛА ШКІЛЬНОЇ МОЛОДІ: НА ОСНОВІ РЕЗУЛЬТАТІВ ПЕДАГОГІЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

Духовно-моральне виховання – це прилучення вихованця до світу людських духовних цінностей. Політика у сфері національного виховання є одним із основних напрямів діяльності держави, яка набуває особливо важливого значення в контексті розбудови демократичного громадянського суспільства, процесів глобалізації та європейської інтеграції. Вхідження на світовий інформаційно-культурний простір спонукає до ширшого пізнання світових духовних цінностей. У той же час процес транснаціоналізації культур викликає протидію глобалізації як вираження потреби утвердження унікальності своєї культури, яка спирається на національно-культурні та духовні традиції і цінності. Саме тому виникла необхідність пошуку ефективних шляхів духовно-морального виховання шкільної молоді у динамічних умовах сьогодення й їхнього експериментального відпрацювання.

Відтворення культури, відродження духовності починається з поглибленого вивчення її давніх традиційних цінностей і кращих сучасних надбань, духовних практик.

Філософські засади духовно-морального виховання, як складової освіти ХХІ століття, обґрунтовані в працях С. Анісімова, І. Зязюна, М. Копака, В. Кременя, С. Кримського.

На необхідності формування духовності молоді генерації українців акцентується увага в державних нормативних документах, зокрема в Законі України «Про освіту», Національній програмі «Діти України», Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді.

Основні принципи духовно-морального виховання закладені в працях сучасних педагогів і психологів: І. Бега, О. Биковської, А. Богущ, Г. Ващенко, В. Вербицького, О. Вишневського, М. Євтуха, В. Жуковського, Л. Москальової, Е. Помиткіна, Т. Поніманської, Г. Пустовіта, С. Русової, Т. Саннікової, І. Сіданіч, В. Сухомлинського, О. Сухомлинської, В. Суценко, Т. Суценко, С. Шацького, Г. Шевченко.

Духовно-моральне виховання шкільної молоді у працях цих та інших науковців визначається як шлях і засіб формування особистості, що сприяє етнізації молоді, її національній самоідентифікації. Ефективність процесу духовно-морального виховання забезпечується засвоєнням духовних знань і цінностей, моральних норм, розвитком моральних якостей, поширенням духовної інформації, творчою участю в розвитку рідної культури та культур інших національностей.

На часі є дослідження змісту та організаційно-педагогічних умов формування духовно-морального начала шкільної молоді в умовах закладу загальної середньої освіти, окреслення способів реалізації духовно-моральної діяльності закладу загальної середньої освіти в контексті різних напрямів виховної діяльності, спрямованих на розвиток моральних якостей особистості.

Мораль є стрижнем духовності людини. Духовно-моральне начало є основою духовного розвитку людини, який відбувається під впливом зовнішніх і внутрішніх, керованих і некерованих чинників, провідне місце серед яких посідає виховання і навчання.

Особистість школяра поєднує в собі риси загальнолюдського, загальнонаціонального, суспільно значущого та індивідуального – неповторного, а також набутий життєвий, духовний і соціальний досвід.

Формування духовно-морального начала шкільної молоді – це, передусім, становлення молоді людини як соціальної істоти, яке проходить в результаті впливу середовища й виховання на внутрішні сили її розвитку, тобто її духовно-моральне начало. Можна виділити три види формування в особистості духовно-морального начала: стихійне; цілеспрямоване; свідоме самоформування.

Виховання в цих процесах виконує наступні функції: організовує життя і діяльність, в якій духовно розвивається особистість і формується її духовно-моральне начало; підбирає зміст для духовного виховання і формування її духовно-морального начала; створює духовне середовище; усуває впливи, які можуть негативно позначатися на заданих вище процесах; ізолює особистість від несприятливих для її духовного розвитку умов.

Одне з важливих завдань духовно-морального виховання вбачаємо в пробудженні в особистості свідомої потреби у духовному розвитку. Духовний розвиток спрямовує людину на шлях активного пізнання власної сутності та закономірностей буття, на вдосконалення себе і власного життя та основне – на допомогу іншим. Шлях від егоїзму до усвідомлення людської сутності й єдності у Всесвіті допомагає учневі зрозуміти, що його власні проблеми не є власними, а проблеми інших входять до числа його власних проблем. Тому допомогти іншим стає внутрішньою потребою духовно розвиненої людини, а ефективність цієї допомоги залежить від рівня духовного розвитку, що стимулює прагнення до самовдосконалення.

Формування духовно-морального начала шкільної молоді – процес безперервний і довготривалий у часі, він залежить значною мірою від умов середовища.

Сьогодні українська школа набуває нових обрисів. Внаслідок специфічності своїх завдань, до яких можна віднести високий фаховий рівень педагогічних працівників, можливість вибору навчального плану, внесення до нього за потреби змін, корегування виховних впливів, наявність класних наставників (керівників), психологічної служби, соціальних працівників, поліпшену матеріально-технічну базу. Звичайно, перелічені особливості накладають на керівників закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО) відповідальність за зміст і форму освіти, а основне – за її спрямованість, адже важливою рисою керівника є не тільки тактичне, а й стратегічне мислення.

У процесі експерименту з'ясувалось, що необхідними умовами успішного формування духовно-морального начала шкільної молоді є: створення творчої, духовної атмосфери в закладі загальної середньої освіти; наявність педагогічного дару в педагогів закладу, який проявляється в ефективності вибудування продуктивних взаємовідносин і творчій взаємодії всіх його суб'єктів; стимулювання праці педагогів; гармонійне і своєчасне задоволення в освітньому процесі потреб фізичної, духовної, інтелектуальної та ціннісно-сислової сфер життєдіяльності учнів; створення системи духовно-морального виховання шкільної молоді; розробка високоякісних духовно-інтелектуальних продуктів та використання їх в освітній діяльності ЗЗСО; творча співпраця педагогів, батьків, учнів у духовно-моральному вихованні; випрацювання універсальної системи духовних знань для педагогів, батьків, учнів за участі провідних науковців, спеціалістів у цій галузі: організація семінарів, тренінгів, віртуальних екскурсій тощо; залучення до цієї роботи наукових установ, громадських організацій, творчих спілок тощо.

Для перевірки ефективності визначення умов формування духовно-морального начала шкільної молоді необхідно було організувати педагогічний експеримент. Це складає зміст роботи на перспективу.

Література:

1. Жуковський В., Москальова Л. Теорія і методика викладання предметів духовно-морального спрямування у середніх навчальних закладах: науч. посіб. – Острог: Вид-во Національного ун-ту «Острозька академія», 2013. – 364 с.
2. Кримський С. Запити філософських смислів. – К.: Вид-во ПАРАПАН, 2003. 240 с.
3. Сагач Г. Духовно-моральні виміри культури, творчості, краси // Вісник Закарпатської академії мистецтв. – Ужгород, 2018. – Вип. 12. – С. 132–140.

Микола БЛИЗНЮК
(Косів, Україна)
Валерій МИХАЙЛЕНКО
(Київ, Україна)

ТЕОРЕТИЧНІ І ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ КАРПАТСЬКОЇ ШКОЛИ В РЕАЛІЗАЦІЇ ОСВІТИ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Наука і освіта відіграють ключову роль у процесі соціальної трансформації суспільства та досягненні цілей сталого розвитку в усіх частинах світу [1–4]. З метою підвищення ролі освіти в забезпеченні сталого розвитку Організація Об'єднаних Націй (ООН) започаткувала у 2005 році Декаду освіти для сталого розвитку (Education for Sustainable Development, ESD). Міжнародне співтовариство погодилося сприяти розвитку ESD як обов'язкового елементу якісної освіти і ключового фактору сталого розвитку. Досягнення цієї мети вимагає перегляду освітньої політики, нових форм і методологічних прийомів для опанування необхідних знань, навичок, умінь та цінностей, пов'язаних із поступом до сталості [3].

Сталий розвиток, як складна, інтегративна концепція, все ще залишається в Україні поза основним напрямком як у науковому, так і в освітньому плані. Питання сталого розвитку нехтуються на користь інших досліджень і, таким чином, розвиток такого важливого загальноосвітнього напрямку уповільнюється. Ряд експертних досліджень доводить, що ESD не стала пріоритетом національної освітньої політики [2].

Світовий досвід розвинених країн, а також таких, що знаходяться в перехідному стані, доводить ефективність і закономірність виникнення кластерних моделей в освіті. Формування освітніх кластерів стало важливою частиною державної кадрової політики багатьох країн світу. В українських реаліях на роль освітніх кластерів найбільше підходять університети, які мають стати дослідними майданчиками, науково-практичними центрами, відкритими до інновацій та нових освітніх технологій [5].

Проблемам впровадженню ESD в освітній процес, визначенню ролі зацікавлених Сторін та напрямів інноваційного розвитку наскрізної екологічної освіти в умовах глобалізації присвячено досить велика кількість наукових праць відомих вітчизняних та зарубіжних вчених.

Карпатська конвенція [6], яка у своїй засадничій основі передбачає гармонійний розвиток регіону, є прикладом впровадження принципів сталого розвитку на практиці. Природна та культурна спадщина цього гірського регіону визнається не лише цінністю, яку треба дбайливо оберігати та примножувати, але й основою для розумного планування людської діяльності. Одним із основних шляхів виховання молоді на принципах сталого розвитку є співпраця освітніх установ з об'єктами природно-заповідного фонду, де молоді люди наочно можуть побачити конкретні засоби збереження біорізноманіття та культурної спадщини і розвиток розумного й відповідального бізнесу. Сталий туризм, місцеві кулінарні традиції, народні художні вироби, а також виховання відповідального ставлення до природної та культурної спадщини – це творчі завдання для подальшого розвитку й створення комфортних для життя місцевостей.

Стратегія сталого розвитку орієнтує на розширення і подальший розвиток екологічної освіти, доповнення її освітою у інших галузях на основі комплексного підходу. Найбільш показовими в цьому відношенні є географічні науки, які поєднують сучасні соціально-економічні, природоохоронні та політичні аспекти з традиційними аспектами шкільної географічної освіти. Саме тому виникла ідея проводити спільні тематичні заходи Карпатської Школи представниками регіональної благодійної організації «Центр громадських ініціатив» міста Косів Івано-Франківської області та науковцями географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Карпатська школа вже третій рік поспіль застосовує кластерну модель як інструмент ESD на місцевому рівні. Вона покликана об'єднати освітні ресурси вищих навчальних закладів (ВНЗ), організацій громадського суспільства (ОГС), Національних природних парків (НПП), закладів культури (музейних працівників), органів місцевого самоврядування (ОМС) та приватного туристичного бізнесу. Це багатовекторна громадська платформа, яка за задумом організаторів покликана згуртувати викладачів і науковців ведучих університетів, просвітницької та мистецької сфери, громадських діячів, експертів і активістів, які опікуються формуванням суспільної свідомості та наскрізної екологічної освіти. Поєднання цих складових генерує синергетичний ефект творчої лабораторії та співпраці зацікавлених сторін.

Подібні об'єднання творчих зусиль в освітній кластер мають певні переваги в порівнянні з формалізованими підходами, притаманними класичним університетам. Особливої уваги кластерна модель набуває у світлі проголошеної реформи шкільної освіти «Нова українська школа».

Основним завданням кластеру організатори вважають висвітлення ролі громадянського суспільства, місцевих громад, підприємців та органів влади у розбудові конкретних напрямів діяльності, пошуку й фахової підготовки обдарованої молоді для досягнення Україною Цілей сталого розвитку до 2030 року (ЦСР). Сучасна освіта повинна бути більш всеохопною і краще пов'язана з сучасними тенденціями розвитку глобалізованого світу [4]. ЦСР надають унікальну можливість для переосмислення дослідницького потенціалу та покращення якості вищої освіти, зокрема ESD.

Карпатська школа об'єднала в одну цільову аудиторію не тільки науковців і магістрів і бакалаврів географічного факультету, але й гімназистів старших класів навчально-виховного закладу Косівської гімназії (тепер ліцею), вчителів місцевих загальноосвітніх навчальних закладів, а також фахівців неформальної освіти організацій громадянського суспільства.

Відкриті лекції, майстер-класи, круглі столи, наукові диспути, експозиції Національних природних парків, етнографічні екскурсії в історію Косова, Космача та Вижниць, зустрічі з майстрами народного мистецтва Гуцульщини, музеї, галереї та виставки народної творчості – такий неповний перелік навчальних заходів зимової сесії Карпатської школи. Навчальні заходи проходили на базах навчально-виховного закладу Косівської гімназії та двох Національних природних парків «Гуцульщина» і «Вижницький».

Університети мають більш активно брати участь у таких навчальних, проєктах з нарощування власного потенціалу, використовуючи спільні матеріальні та інтелектуальні ресурси для створення жвавої платформи для поширення нових знань та розвитку міжнародних зв'язків. Головними викликами щодо розвитку потенціалу Карпатської школи є архаїчна система фінансового менеджменту, яка гальмує впровадження нових форм неформальної освіти.

Основні досягнення в галузі наскрізної екологічної освіти на Косівщині – активна робота громадських організацій як з органами місцевої влади, широкою громадськістю, так і з окремими цільовими групами; співпраця з міжнародними програмами технічної допомоги та студентського обміну, що сприяють кращому розумінню спільних проблем збереження довкілля.

Подальшим кроком може стати удосконалення національної та міжнародної професійної мережі між академічними та бізнесовими структурами, що зробить освіту ключовим механізмом сталого розвитку.

Література:

1. Brennan, J., King, R., Lebeau, Y. (2004). The Role of Universities in the Transformation of Societies. An International Research Project. – London, Centre for Higher Education Research and Information, Open University, 2004. – P. 1–4.
2. Ochieng' O Benny (2017). Linking higher education to skills for sustainable development. *University world news*, № 211, 15 December 2017.
3. Гетьман О.О. Формування трудового потенціалу як напрям забезпечення економічної безпеки держави // Економічний вісник університету «Переяслав-Хмельницький ДПУ ім. Григорія Сковороди. – 2015. – Вип. № 26/1. – С. 7–15.

4. A Decade of Progress on Education for Sustainable Development Reflections from the UNESCO. Chairs Programme G. Michelsen and P. J. Wells (Editors) UNESCO. 2017.

5. Руденко Л., Лісовський С., Маруняк Є. Проблематика природокористування та сталого розвитку в працях Інституту географії Національної академії наук України // Український географічний журнал. – 2015. – № 2. – С. 3–9, 50–58.

6. Збереження і сталий розвиток Карпат: посібник для органів державної влади, місцевого самоврядування та організацій, що сприяють розвитку сільської місцевості. – К., 2010. – 72 с.

Олена БОВДИР
(Херсон, Україна)

РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ЮРИСТА: КОНФЛІКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

Визначено соціальні та особистісні джерела виникнення конфліктних ситуацій у діяльності юриста. Розглянуто основні теоретичні положення та змістовно-методичні складові педагогічного процесу психолого-конфліктологічної підготовки майбутніх юристів у вищому навчальному закладі. Обґрунтовані шляхи попередження конфліктних ситуацій у роботі юристів. Комунікативна культура особистості, зокрема юриста, безпосередньо пов'язана з реалізацією справжньої міри гуманності та людяності у спілкуванні між громадянами.

Увага до проблем розвитку комунікативної культури майбутнього юриста має виключно актуальне значення, а якісна освітня підготовка виступає гарантом формування високого рівня конфліктологічної культури, варіативності конфліктної поведінки юриста (С. Алексєєв, Н. Артикуца О. Бандурка, М. Пірен, О. Скакун, С. Сливка, Дж. Ходжонс).

У спілкуванні з громадянами юрист повинен виходити з розуміння того, що юридичні правовідносини – це частина нашої держави, а відносини юриста і клієнта – форма вираження суспільних вимог. Усвідомлюючи свою роль представника суспільства і дотримуючись його принципів, юрист не повинен відкрито демонструвати свої соціальні переваги. Для громадян слова і вчинки юриста повинні сприйматися як прояв його власних переконань, а не тільки як виконання обов'язку. Щирість у спілкуванні юриста – запорука його міцних контактів у відносинах з клієнтами. Вона ґрунтується на тому, що засвоєні вимоги суспільства, пропущені юристом через власні соціально-психологічні установки, стали стійкою потребою його особистості. З цієї точки зору для успішної взаємодії з громадянами юристу варто завжди адекватно оцінювати власну особистість. Особливої уваги вимагає вміння управляти своїм емоційним станом: іміджу юриста шкодить роздратований тон, домінування негативних емоцій, викрики [7, 18].

Пов'язаність тим або іншим чином з конфліктами є властивою, притаманною юридичній практичній діяльності. Конфлікт – це зіткнення протилежних сторін, думок, інтересів, суб'єктів тощо або зіткнення протилежно спрямованих цілей, інтересів, позицій, думок чи суб'єктів взаємодії. В основі будь-якого конфлікту лежить ситуація, яка включає: протилежні позиції сторін з будь-якого приводу; або протилежні цілі чи засоби їх досягнення за певних умов; або незбіг інтересів, бажань, потреб тощо [81]. Конфлікти поділяють на внутрішньоособистісні, міжособові, міжгрупові, організаційні, міжнаціональні, регіональні [2].

Конфлікти виникають у процесі здійснення юридичної практичної діяльності, тому що юристи представляють, захищають, забезпечують права однієї сторони щодо прав чи обов'язків іншої, а правопорушення, спір щодо права є конфліктами за своєю сутністю. Тому юридичну практичну діяльність можна розглядати як засіб попередження та вирішення конфліктів. Конфлікти можуть виникати й у взаємовідносинах між юристом та суб'єктом, інтереси якого він представляє тощо. Неприпустиме зіткнення інтересів може мати місце через суттєві розходжен-

ня у свідченнях сторін, несумісності позицій щодо протилежної сторони або того факту, що є різні можливості вирішити претензії чи відмови від зобов'язання [6].

З метою попередження конфліктів юрист не може: брати на себе ведення юридичних справ, якщо на його професійні рішення в інтересах клієнта вплинуть або можуть вплинути його фінансові, ділові, майнові або особисті інтереси; діяти як захисник протилежної сторони проти особи, яку він представляє з якоїсь іншої справи; представляти клієнта, якщо це представництво буде прямо порушувати інтереси іншого клієнта або може бути суттєво обмежене зобов'язаннями юриста перед іншим клієнтом чи третьою особою; використовувати інформацію щодо клієнта на його шкоду, за винятком випадків, коли це дозволяється або вимагається законом та професійними нормами; надавати допомогу клієнту в зв'язку зі справою, що розглядається судом або має бути розглянута судом, чи приймати винагороду за представництво клієнта від будь-кого, крім клієнта [3].

Разом з тим юристу також необхідно турбуватися про сприятливу самопрезентацію: вміти показати силу своєї особистості, демонструвати професійні знання та вміння, широту фахової та життєвої ерудиції, але в той же час не виставляти безпідставно свої достоїнства. Як зазначає І. Юсупов, привабливість фахівця при першій зустрічі визначається передусім *засобами невербального спілкування*. До них вчений відносить «міжособистісний простір, візуальний контакт, експресія, здатність партнерів до співпереживання» [2]. Наприклад, А. Ткаченко визначає такі види комунікативних жестів [4]. Важливим показником комунікативної культури юриста при взаємодії з клієнтами є створення у професійній діяльності сприятливих умов для домінування мовної активності клієнта за рахунок зменшення мовної діяльності юриста і в той же час непродуктивного мовчання, збільшення кількості контактів, в тому числі і шляхом діалогу (питання-відповідь). Активізації спілкування сприяють повторення юристом думок клієнтів, посилання на його висловлювання, зменшення прямих вимог [5].

Комунікативні жести та їх характеристика: привернення уваги – піднята до гори рука з відкритою долонею; підкликання – рух кисті або передпліччя в напрямку до тіла, заохочувальні рухи вказівним пальцем; вітання і прощання – потиск рук, помахування піднятою вгору рукою, уклін, кивок головою, обійми; вдячність – притиснута до грудей долоня, рукостискання, підняті руки зі зчепленим «замком» кистями; похвала – підняти вгору великий палець руки у стиснутому кулаці; схвалення, згода – кивки головою, аплодисменти; несхвалення, презирство – похитування головою з боку в бік, відвертання обличчя, повернення до партнера спиною.

З метою налагодження професійного контакту з клієнтом юристу слід останнього заохочувати – хвалити за обгрунтовану та важливу інформацію, використовуючи при цьому жести, міміку, погляд. Навіть якщо внаслідок професійного спілкування не спостерігається просування у справі, правознавцю не слід зловживати висловлюванням своїх скарг, не починати розмов з претензій. Завдання комунікативної взаємодії юриста – зробити клієнта союзником своїх професійних дій, викликати його на роздуми. Це цілком можливе у випадку, якщо юрист проявляє під час бесід щире зацікавлення у долі громадянина, показує прояви турботи до нього, у діалогах висловлює повагу до громадянина, проявляє щире бажання співробітничати. Фахівцю-юристу варто привносити в життя клієнта радість, бути його помічником, а не шукати в його особі засіб для збагачення.

Разом з тим можна сформувати установки на визначений стиль поведінки, котрі в реальних умовах підкажуть раціональну реакцію в ситуації, яка виникла. Із вищезазначеного можна зробити висновок, що у процесі формування зазначеної якості на особливу увагу заслуговує розвиток здібностей майбутнього юриста тактовно вступати в контакт, вміло організовувати дієве співробітництво у процесі спілкування.

Література:

1. Артикуца Н. Нові підходи до мовної підготовки майбутніх юристів і викладачів права // Право України. – 1997. – №12. – С. 58–60.

2. Пірен М. Конфліктологія: підручник. – К.: МАУП, 2003. – 360 с.
3. Гусарев С. Юридична діяльність: методологічні та теоретичні аспекти. – К.: Знання, 2005. – 375 с.
4. Педагогічна майстерність: хрестоматія: навч. посіб. / [упоряд.: І. А. Зязюн, Н. Г. Базилевич, Т. Г. Дмитренко та ін.; за ред. І. А. Зязюна]. – К.: СПД Богданова А. М., 2008. – 462 с.
5. Основы педагогического мастерства: учебн. пособие [для пед. спец. высш. учебн. заведений] / [И. Зязюн, И. Кривонос, Н. Тарасевич и др.; под ред. И. Зязюна]. – М.: Просвещение, 1989. – 302 с.
6. Бандурка О., Скакун О. Юридична деонтологія: підручник. – Х.: Вид-во НУВС, 2002. – 336 с.

Валентина БОЙЧУК, Ірина ПЕРЕХОДНЮК
(Білгород-Дністровський, Україна)

СОЦІАЛЬНО ПЕДАГОГІЧНІ ПРИЧИНИ ЛИХОСЛІВ'Я ТА ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ В ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

Сьогодні тривожним сигналом для нашого суспільства стало поширення явища лихослів'я в нашій мові. Ускладнення життя, прогрес безробіття, зростання напруженості в суспільстві – це призводить до зростання агресивності людей, яка, зокрема, проявляється на вербальному рівні шляхом використання в мові лайливих слів і нецензурної лексики.

Особливо критичною стає ситуація, коли нецензурну лексику починають вживати учні. Це змушує серйозно замислитися над проблемою лихослів'я.

Проблема підвищення культури спілкування підростаючого покоління завжди була актуальною, особливо в підлітковому віці. Адже підлітковий вік є перехідною ланкою від дитинства до дорослості, від незрілості до зрілості. Саме у цей період життя людини закладаються основи особистості, норми моралі, її здатність до адекватної оцінки суспільних процесів, уміння застосовувати набутий досвід для розгортання своєї життєдіяльності. Тобто те, що буде закладено у процесі формування особистості підлітка, буде супроводжувати людину протягом життя і буде важко корегуватися. Тому дуже важливо, щоб у підлітковому віці заклалася правильна культура спілкування.

Проблема культури мови загалом і підліткового лихослів'я зокрема розглядалася в працях вітчизняних та зарубіжних дослідників: Н. Арутюнової, Б. Баєвої, Р. Байярда, А. Бандури, Р. Берона, Л. Долинської, М. Жинкіної, К. Лоренца, Е. Носенкової, Д. Річардсона, Г. Сагач, З. Фрейда, Е. Фромма, Н. Чепелевої, та інших.

«Лихослів'я – вживання лайливих, соромітних слів; грубі, недоброзичливі слова і вирази, вживані щодо кого-небудь». Лихослів'я має два види: агресивне і не агресивне. Агресивне лихослів'я – це будь-яка форма мовної поведінки, спрямована на образу або заподіяння шкоди іншій людині. Не агресивне лихослів'я – це будь-яка форма мовної поведінки, яку вживають без наміру когось образити, або розрядити власну агресію. Прикладом не агресивного лихослів'я може бути: вживання лайливих слів для «зв'язку слів у реченні», а також у стані емоційного піднесення. [2, 14].

Людина, яка лихословить, уже не може побудувати елементарного словосполучення, не вживши лайливих слів. Вони стали виконувати роль заміників пауз між реченнями та словами. За допомогою їх заповнюються пробіли в мовленні, виражаються позитивні та негативні емоції. Зараз лихослів'я охопило майже всі вікові категорії людей. Ми часто можемо почути як діти дражняться, обзивають один одного. Чим старшими стають діти, тим більше зростає їх «лайливий потенціал» [5, 58].

Для підліткового віку характерним є почуття дорослості як суб'єктивне переживання підлітком готовності бути повноправним і рівноправним учасником колективу (групи), що знаходить віддзеркалення в таких проявах: заперечення належності до дітей; потреба у визнанні себе оточенням як дорослого, хоча й відсутнє відчуття повноцінної дорослості; потяг до самостійності, незалежності; високий рівень переживань, неадекватна поведінка як результат переоцінки власних можливостей; бажання самоствердитися.

У підлітковому віці, а саме 13–14 років, Я-образ стає нестійким, втрачає свою цілісність, що зумовлено невизначеністю рівня домагань, труднощами переорієнтації з оцінювання інших на самооцінювання. Це породжує суперечність між гострою потребою підлітків у самопізнанні і нездатності, стійкості самооцінки, стабільності розвитку Я-образу. Саме тому, через перераховані вище особливості, підлітковий вік є сенситивним до вживання лихослів'я [3].

Феномен лихослів'я належить до категорії «табуйованих» предметів дослідження, багато хто не хоче говорити на цю тему відкрито. Тому в рамках даної теми нами було проведено анонімне опитування.

Дослідження проводилося в Старостинській загально – освітній школі. В експерименті приймали участь учні 8 класу, 9 класу, батьки, вчителі.

За результатами дослідження можна стверджувати, причини вживання лихослів'я підлітками найперше пов'язані з сім'єю. Адже сім'я – перший і основний інститут соціалізації особистості. Саме в сім'ї дитина навчається вимовляти перші слова, робити перші кроки, засвоює певні ролі поведінки.

Тому якщо в сім'ї переважає агресивність, грубість, лихослів'я у стосунках між батьками і дитина є свідком цього, то не потрібно дивуватися агресивним проявам поведінки та вживання ненормативної лексики дитиною.

Наступним інститутом соціалізації який впливає на поширення лихослів'я серед підлітків є школа. Школа є місцем, де підліток проводить найбільше свого часу, тому можна вважати, що саме в стінах школи створюються умови для розвитку його особистості. В школі дітей навчають не тільки читати й писати, але й дають уявлення про загально прийняті цінності. Але в наш час девальвації моральних норм, лихі слова можна почути і в стінах школи, навіть з вуст вчителів. Діти, які це кожного разу чують і сприймають за норму починають використовувати ці слова на практиці.

Крім того, причина вживання ненормативної лексики серед підлітків є показом агресії, поганого ставлення до людини, яка не подобається. Респонденти відповіли, що лайливі слова вони вживають в тому випадку, коли їх щось дратує чи не влаштує. В колі друзів й однолітків підлітки вживають лайливі слова у тих випадках, коли їх ігнорують, знущаються або ображають; також сюди можна віднести показ неприємної, зухвалої поведінки ровесників.

З метою формування у дітей поняття лихослів'я та його шкоди для оточуючих використовувалися наступні методи: тренінги, бесіди, розігрування рольових ігор, дискусійні заняття.

Проаналізувавши дану ситуацію були розроблені наступні рекомендації з попередження поширення ненормативної лексики серед учнівської молоді: проводити просвітницьку роботу з батьками, з досвідченими і майбутніми педагогами, проводити психолого-педагогічну, корекційну і профілактичну роботу з дітьми; організація тренінг-семінарів для вчителів із підвищення їхньої психолого-педагогічної компетентності у розв'язанні проблем професійного та неформального спілкування; проведення бесід і роз'яснювальної роботи з батьками щодо налагодження неконфліктних і партнерських стосунків зі своєю дитиною.

Література:

1. Донін В. Психологія і педагогіка життєтворчості: навч.-метод. посіб. – К.: Центр навчальної літератури, 1996. – 179 с.
2. Єгонська Н. Криза підліткового періоду // Практична психологія і соціальна робота. 2002 – № 34 (148). – С. 14–15.

3. Жельвис В. Поле брани. Сквернословие как актуальная проблема. – М.: Ладомир, 1997. – 346 с.
4. Москаленко В. Соціальна психологія: підручник. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 624 с.
5. Стародуб Т. Слово – не горобець... Про особливості вживання лайливої лексики в сучасній українській мові // Тернопіль. – 1995. – № 3. – С. 58–59.

Неллі БОНДАРЕНКО
(Київ, Україна)

ІННОВАЦІЙНІСТЬ ЯК РЕСУРС ОНОВЛЕННЯ МОВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Глобалізаційно-цифрова епоха, в яку народилося і сформувалося нове покоління, змінила розуміння суспільством освіти, її призначення в соціальному прогресі. Істотно трансформувалася структура знань. Частина традиційних зменшилася. Водночас утричі зросла доля нових і вп'ятеро – знань, спрямованих на розвиток творчих здібностей. Попри це освіта не встигає адекватно реагувати на щоразу нові виклики суспільства, а її зміст і структура ще не відповідають сучасним реаліям і не зорієнтовані на перспективу. Освіта потребує увідповіднення новочасному стану суспільства і тенденціям його розвитку. А це можливо лише за умови глибокого її реформування й інноваційного оновлення.

Успішність інноваційних змін в освіті залежить від кількох чинників – їх запитаності, обґрунтованості, якості й темпів реалізації.

Своєрідним барометром суспільного розвитку є мова. Вона чутливо реагує на зміни в усіх сферах життя. ЗМІ, реклама, ділове спілкування, електроніка, наука і техніка є джерелами для оновлення мови.

Якісна мовна освіта, як цілісна лінгводидактична система, ґрунтується на **текстоцентризмі** вивчення української мови та **інноваційних підходах**, які інтегрував *компетентнісний*. Він скеровує освітній процес на формування в учнів предметних і визначених у Законі України «Про освіту» 11-ти груп життєво важливих наскрізних ключових компетентностей. Їх імплементація в освітній процес кратно посилить інноваційність і стійкість вітчизняної системи освіти.

Однак попри те що рівень інновацій в освіті мало відрізняється від інших галузей, вона значно відстає в якості й темпах їх упровадження. Причини – неперіоритетність галузі; брак цілеспрямованої державної освітньої політики, яка чітко виявляла б і визначала проблеми, справді актуальні для людини, суспільства, освіти і науки на близьку й далеку перспективу; недостатність фінансування галузі; її консервативність і фрагментованість; нерозуміння частиною освітньої спільноти суті інновацій; нетехнологічність пропонованих школі інновацій; косметичність незначних, але дороговартісних змін (закупівля новітніх засобів навчання в надії на те, що це докорінно змінить ситуацію і вплине на якість освіти); невіра вчителів-практиків у те, що ґрунтовні педагогічні дослідження уможливають розв'язання проблем; переконаність, що всі проблеми навчання й виховання вирішуються завдяки мистецтву талановитого педагога; брак стимулів і ресурсів для кодифікації професійних знань і практик тощо. Опитування TALIS засвідчило, що троє з чотирьох учителів навіть у промислово розвинених країнах вважають своє середовище ворожим до інновацій [8].

Дослідженню інноваційних процесів в освіті, вивченню їх потенційних можливостей присвячено праці В. Кременя, І. Зязюна, О. Савченко, В. Загвязинського, М. Кларіна, В. Лядюдіса, А. Моїсєєва, В. Нікітіна, І. Підласого, М. Поташника, Г. Селевка, В. Сластьоніна, С. Сисоєва, А. Хуторського та ін. Обґрунтовано наукові засади інновацій; розкрито поняттєво-термінологічний апарат; структуровано інноваційний процес; виокремлено етапи впровадження інновацій у закладах загальної середньої освіти; систематизовано нововведення; інновацію всебічно розг-

лянуто у контексті педагогічних процесів; простежено зміни в меті, змісті, структурі й технології навчання й виховання під впливом інновації як чинника піднесення ефективності освітнього процесу; розроблено критерії оцінювання інноваційної діяльності; поняття інноваційного співвіднесення з категоріями корисного, прогресивного, сучасного, передового.

Аналізуючи співвідношення *нового та інноваційного*, науковці відзначають, що нове може бути і добре забутим старим. Нове розглядають як тактику, форму, образ школи, порівнюючи з гілками на дереві, стовбур і корінь якого асоціюють з інноваційним. Саме воно є стратегією, фундаментом і пов'язане з принциповою зміною структур у бутті та в свідомості.

Розмежовуючи поняття *новація та інновація*, дослідники визначають перше як засіб (новий метод, методику, технологію, програму тощо), а друге – як процес освоєння цього засобу, цілеспрямовану зміну, що вносить нові стабільні елементи в освітнє середовище і зумовлює якісний перехід системи з одного стану в інший.

Дійсно інноваційний період у вітчизняній освіті розпочався з творення УНР, його нова хвиля збіглася з відновленням Україною незалежності. Нині він пов'язаний з євроінтеграційними процесами і впровадженням реформи Української нової школи.

Інноваційним ресурсом оновлення мовної освіти в Україні є внутрішній і зовнішній. Перший пов'язаний із суспільною і життєвою потребою формувати в учнів 11 груп надважливих ключових компетентностей на уроках з усіх предметів і насамперед української мови, яка володіє для цього найбільшим потенціалом. По-справжньому інноваційне «Вікно можливостей» відкривається завдяки побудові курсу на текстоцентричній основі, що передбачає спеціальну логічно вибудовану роботу з текстами найрізноманітнішої тематики, розгалуженої за всіма ключовими компетентностями. Приклад – проєкт підручника для 10 класу для російськомовних учнів (автори – Н. Бондаренко, С. Косянчук) [4], де для розвитку життєвих компетентностей застосовано такі інноваційні інтерактивні методи навчання як робота з текстом, метод проєктної діяльності, розумової мобілізації [його ще називають мозковою атакою, або штурмом], ситуаційний, пошуковий, круглий стіл, інтелект-карти, сенкан, есе, дискусія, рольова гра та ін. Авторами підручника теоретично обґрунтовано соціальну, громадянську та культурну ключові компетентності; надано методичні рекомендації щодо їх розвитку в учнів [2; 3; 4].

Зовнішнє джерело інновацій у мовній освіті – це досвід найуспішніших світових освітніх систем, враховувати який ми маємо з огляду на нашу унікальну історію, сильні сторони і специфічні проблеми України [1].

Опанування інноваційних технологій у мовній освіті пов'язане зі співпрацею науковців і вчителів-практиків. Провідниками змін мають стати учителі, які разом із науковцями розробляють технологічні інновації, а не лише впроваджують готові [6].

Постійна потреба зміцнювати, модернізувати й увідповіднювати вітчизняну систему освіти потребам і викликам сьогодення і майбутнього спонукає її оновлюватися інноваційно. А це можливо за умов надання державного пріоритету науці та освіті, законодавчого й урядового сприяння інноваціям, відкритості освітньої системи для творчих ідей зсередини та ззовні, технологічності пропонувананих інновацій.

Література:

1. Бондаренко Н. Українська нова школа у контексті світових трендів освіти // Science progress in European countries: new concepts and modern solutions: papers of the 7th International Scientific Conference. May 31, 2019. – Stuttgart, Germany: ORT Publishing, 2019. – С. 304–316.
2. Бондаренко Н. Виховання громадянськості старшокласників на уроках української мови // Дивослово. – 2019. – № 3. – С. 2–6.
3. Бондаренко Н. Соціальне спрямування сучасних технологій навчання української мови старшокласників // Дивослово. – 2018. – № 9. – С. 2–6.

4. Бондаренко Н., Косянчук С. Розвиток життєвих компетентностей старшокласників засобами підручника української мови // Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць. – К., 2018. – Вип. 21. – С. 44–56.
5. Гордон Драйден, Джаннетт Вос. Революція в навчанні / [пер. з англ. М. Олійник]. – Львів: Літопис, 2005. – 542 с.
6. Зеленова Л., Кравченко Т. Розвиток критичного мислення здобувачів освіти – вимога часу // Українська мова і література в школі. – 2019. – № 1. – С. 17–21.
7. Савченко О. Ключові компетентності – інноваційний результат шкільної освіти // Рідна школа. – 2011. – № 8–9. – С. 4–8.
8. Андреас Шлейхер. Найкращий клас у світі: як створити систему освіти 21-го століття / [пер. з англ. Ганна Лелів]. – Львів: Літопис, 2018. – 296 с.

Liana BUDANOVA, Lyudmila TORYANIK
(Kharkov, Ukraine)

THE SOURCE OF VIRTUAL LEARNING ENGLISH UNDER THE INFLUENCE OF GLOBALIZATION ON EDUCATION SYSTEM

Nowadays society information and communication technologies have become an integral part of our everyday life. These students of our university, like in other universities all over the world, have experienced the great influence of globalization on education system, that demands more knowledge in English for future skilled specialists.

Thanks to the technologies educational systems of the students have emerged, which transform the process of learning in an exciting game. It should be noted that new information technologies do not stand in one position, they quickly develop and renew. Internet resources that replaced audio materials, CD and DVD are opening great opportunities for students to study English.

There are obvious advantages of using the Global Network. Internet creates the conditions for obtaining various information in any point of the globe: the national science material, to get acquainted with articles from newspapers and magazines, use virtual tours, on-line radio, 3D panoramas, Google maps, to read an interesting book, for example about the lives of residents of different countries of the world, and so on. This information is on our view is necessary for students not only for preparation for classes, but also for leisure activities, for personal and intellectual development. Resources are provided in many languages, which become important for foreign students to improve the level of knowledge of foreign languages.

In the process of learning English with the help of the Internet a number of didactic tasks can be solved: to form skills of reading, using materials of the global network; to improve skills of the written language; to replenish the vocabulary of students; to motivate students to study modern English. In addition, the work is aimed at exploring the possibilities of Internet-technologies for expanding students; horizons, establishing and maintaining business ties and contacts with their peers in the English-speaking countries. Students can participate in tests, quizzes, competitions, Olympiads, conducted on the Internet, correspond with peers from other countries, participate in chats, video conferences, to be grouped according to interests, etc.

There are 5 types of educational Internet resources:

1. Hotlist – list of links to text-based Internet resources. This kind of Internet resource is useful in the learning process. It does not take time to find necessary information. All that is required for a student is just to type a keyword into a search engine the Internet system, and you can get the right hotlist.

2. Multimedia scrapbook contains links to text sites, photos, audio files and video clips, graphic information and the most popular animated virtual tours today. All scrapbook files can be easily downloaded by students and used as informational and illustrative material on a certain topic.

3. Treasure hunt is much like a hotlist. It has links to various sites. The only difference is that each of the links contains content questions of the site. With these questions teacher directs the student's search activity. At the end of the treasure hunt, students may be asked one more general question on holistic understanding of the topic.

4. Subject sampler. It also contains links to Internet text and multimedia (photos, audio and video clips, animation and graphic information). After study each aspect of the topic students would have been asked questions. The main feature subject sampler is that information retrieval would be based on an emotional level. No need just to get acquainted with the material, but also express and argue his own opinion regarding the study of subject. The activity of students here is quite large. Also it is possible to discuss thoughts with other group students.

5. Webquest. This, in our opinion, is the most difficult type of educational Internet material. It covers all the components of the four types mentioned above and provides the project involving all students. Before dividing students into groups, all groups get acquainted with the common data on the topic to study, this plunges into the problem for future project. The teacher selects Internet resources and classifies it so that each group get acquainted with only one problematic aspect of the topic. After study, discussion and a complete understanding of a particular problem, in each primary group, students are regrouped so that in the newly formed groups there will be only one representative from each primary group. In the process of discussion, students find out from each other all aspects of the problem which was being discussed. Students should communicate for the topics of discussion, make their own opinion, predict a further possible way of action (if it is reasonable). As a result the Webquest solution due to study the material and discussing it students have to answer one common question that has discussion character.

Thus, this article explores an underlying focus on information and communication technologies as the source of virtual learning English. Teaching the foreign language, Internet helps students to acquire knowledge and speaking skills, as well as in teaching vocabulary and grammar, providing a sincere interest and, therefore, efficiency.

References:

1. Dudeney G., Hockly N. How to Teach English with Technology. – Pearson Longman, 2008. – 192 p.
2. Echevarría J., Vogt M.E., Short D.J. Making Content Comprehensible for English Learners: The SIOP Model. – Pearson Education Inc, 2014. – 335 p.
3. Levy M. Culture, cultural learning and new technologies: Toward a pedagogical framework / Language Learning and Technology, 2007. – Vol. 11. – P. 104–127.

**Катерина ВАКУЛІК, Ігор КИРИЛЬЧУК,
Юрій КИРИЛЬЧУК
(Рівне, Україна)**

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД В ТРУДОВІЙ ПІДГОТОВЦІ УЧНІВ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ ПРОЦЕС

З впровадженням в навчально-виховний процес сучасних технологій вчитель все більше освоює функції консультанта, порадника, вихователя. Виходячи із асоціативно-рефлекторної теорії навчання, теорії проблемного навчання, теорії розвивального навчання трудова підготовка учнів закладів середньої освіти може здійснюватись лише як інноваційний процес. Термін «Інновація» (фр. *Innovation*) означає оновлення, зміну, нововведення або новоутворення [2].

Стосовно до педагогічного процесу інновація означає введення нового в цілі, зміст, методи і форми навчання та виховання, організацію спільної діяльності вчителя і учня. Педагогічні інновації передбачають вирішення завдань організації освіти оригінальними, нестандартними шляхами використання нових педагогічних ідей, технологій, заміною застарілих та неефективних педагогічних засобів навчання новими, які є більш ефективними для трудової підготовки учнів загальноосвітніх навчальних закладів адже провідні теоретичні положення сучасних освітніх концепцій знайшли розвиток у безлічі інших дидактичних концепцій. Як наслідок, інноваційні технології навчання є наборами методів та засобів поетапної реалізації нововведень, які викликають перехід системи загальної освіти із одного стану в інший. Складовими інноваційними педагогічними технологіями, відмічає А. Цина [7, 401], є внесення в організацію навчального процесу через запровадження нових ідей, деталізацію всіх особливостей педагогічного процесу і опис освітнього результату, який гарантується. Саме кінцева освітня мета і умови в яких вона може бути досягнута повинні визначати доцільність вибору певної технології трудового навчання. Як вірно відмічають П. Лузан, В. Манько, Л. Нестерова, Г. Романова [8, 43–44], інноваційні педагогічні технології на відміну від фахової методики вивчення навчальних дисциплін в закладах освіти відрізняються більшим ступенем узагальненості, вищими рівнями алгоритмізації, гарантованості результатів та ширшою сферою застосування. Керуючись аналізом результатів наукових досліджень І. Дичківської [2], П. Лузан, В. Манько, Л. Нестерова, Г. Романова [8], В. Стешенка [6], А. Цини [7] стосовно проектування педагогічних технологій ми можемо стверджувати, що діяльнісна, компетентнісна і особистісна орієнтація останніх визначають підхід до учнів закладів середньої освіти, орієнтації педагогічної взаємодії з ними. Необхідність в інноваційній спрямованості педагогічної діяльності в сучасних умовах розвитку освіти визначається низкою обставин.

По-перше, відбуваються соціально-економічні перетворення, які зумовили необхідність докорінного оновлення системи освіти, методології і технології організації навчально-виховного процесу в навчальних закладах різного типу. Інноваційна спрямованість діяльності вчителів, що включає в себе створення, освоєння і використання педагогічних нововведень, виступає засобом оновлення освітньої політики.

По-друге, посилення гуманітаризації змісту освіти, безперервна зміна обсягу, змісту навчальних дисциплін, в тому числі і трудового навчання вимагають постійного пошуку нових організаційних форм, технологій навчання.

По-третє, зміна характеру відносини вчителів до самого факту освоєння і застосування педагогічних нововведень. В умовах жорсткої регламентації змісту навчально-виховного процесу вчитель був обмежений не тільки у самостійному виборі нових програм, підручників, але й у використанні нових прийомів і способів педагогічної діяльності. Якщо раніше інноваційна діяльність зводилася в основному до використання рекомендованих зверху нововведень, то зараз вона набуває все більш вибіркового, дослідницького характеру. Саме тому важливим напрямом у роботі вчителів трудового навчання стає розробка і застосування педагогічних інновацій.

В наш час розвитку високотехнологічного суспільства продуктивність трудової діяльності залежить не від володіння спеціальною інформацією, а від уміння орієнтуватися в інформаційних потоках, ініціативності, уміння справлятися з проблемами, шукати і використовувати знання або інші ресурси для досягнення поставленої мети. Мало бути хорошим фахівцем, треба ще бути гарним працівником. Місце виконавчого співробітника займає образ співробітника ініціативного, який вміє брати на себе відповідальність і приймати рішення у невизначених ситуаціях, ефективно працювати в групі на загальний результат, самостійно вчитися [6].

Необхідність навчання подібним якостям (компетентностям) по суті і є відповіддю освіти на виклики сучасного суспільства, яке характеризується все зростаючою складністю і динамізмом. Звідси і компетентнісний підхід у навчанні зосереджується на тому, щоб не збільшувати обсяг інформованості людини в різних предметних областях, а допомогти людям самостійно вирішувати проблеми в незнайомих ситуаціях. У світовій освітній практиці поняття компетентності, як

мети освіти, виступає в останні роки в якості одного з центральних понять. Формування ключових компетентностей і пов'язані з ними зміни методів навчальної роботи є основним напрямком модернізації освіти. Причин для цього декілька. Основна причина: необхідність посилення орієнтації школи на зміну умов життя сучасного суспільства і, особливо, сфери праці. Саме компетентнісний підхід в освіті, на думку багатьох дослідників, здатний адекватно відповісти на ці вимоги тому, що: компетентність об'єднує в собі інтелектуальну і навичкову складові освіти; в понятті компетентності закладена нова ідеологія інтерпретації змісту освіти, що формується «від результату»; ключові компетентності мають інтегративну природу, так як вони вибирають в себе ряд однорідних або близькоспоріднених умінь і знань.

Проаналізуємо сутність компетентнісного підходу та погляди різних науковців щодо його реалізації. Е. Зеєр [3, 25] визначає компетентнісний підхід як пріоритетну орієнтацію на цілі – вектори освіти: здатність навчатися, самовизначення, самоактуалізацію, соціалізацію і розвиток індивідуальності. О. Овчарук [4] вказує, що компетентнісний підхід полягає у зміщенні акценту з накопичування нормативно визначених знань, умінь і навичок до формування й розвитку в учнів здатності практично діяти, застосовувати індивідуальні техніки і досвід успішних дій у ситуаціях трудової діяльності та соціальної практики.

Як зазначає О. Пометун [5, 66], компетентнісний підхід потребує від освітнього процесу спрямованості на формування та розвиток ключових (базових, основних) і предметних компетентностей особистості. Як наслідок, він потребує формування особливих умов для його реалізації.

Отже, навчальний процес має орієнтуватися на кінцеву мету навчання – формування ключових компетентностей особистості. Узагальнюючи вище сказане, можна зробити висновок: формування ключових компетентностей учнів є перспективним напрямом у науці і практиці освіти. Орієнтація на підготовку компетентної особистості дає змогу подивитися по-новому на сформоване освітнє середовище навчальних закладів і потребує перебудови навчально-виховного процесу в руслі нових тенденцій розвитку освітніх процесів. Відповідно формування компетентної особистості у процесі трудової підготовки може відбуватися як інноваційний процес.

Література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун». 2004. – 1440 с.
2. Дичківська І. Інноваційні педагогічні технології: навч. пос. – К.: Академвидав, 2004. – 352 с.
3. Зеєр Э., Симанюк Э. Компетентносный подход к модернизации профессионального образования // Высшее образование в России. – 2005. – № 4. – С. 23–30.
4. Овчарук О. Особливості запровадження компетентнісного підходу: досвід України та країн Європи // Збірник наук. пр.: Інформаційні технології в освіті. – 2009. – Вип. 4. – С. 218–225.
5. Пометун О. Компетентнісний підхід – найважливіший орієнтир розвитку сучасної освіти // Рідна школа. – 2005. – № 1. – С. 65–69.
6. Стешенко В. Модернізація змісту трудового навчання на компетентнісній основі // Трудова підготовка в рідній школі. – 2017. – № 3. – С. 26–30.
7. Цина А. Зміст технологічної освіти в умовах профільної школи // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2010. – № 1. – С. 21–23.
8. Лузан П., Манько В., Нестерова Л., Романова Г. Теорія і практика впровадження інноваційних технологій навчання у професійну підготовку кваліфікованих робітників: [монографія] / [за заг. ред. Г. Романової]. – К.: ТОВ НВП Поліграфсервіс. – 2014. – 216 с.

АЛГОРИТМІЗАЦІЯ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ: ДИДАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

Організація профільного навчання передбачає створення системи добору учнів для продовження навчання в старших класах, що дозволяє об'єктивно оцінити їх рівень готовності до продовження освіти за тим чи іншим профілем, створює основи для впровадження в масову практику механізмів раціонального і прозорого конкурсного набору в старшу профільну школу. Важливу роль у вирішенні цього завдання може відіграти введення накопичувальної оцінки (портфоліо), що враховує різні досягнення учнів щодо виконання тих чи інших проектів, написання рефератів, творчих робіт, реальні результати навчання на курсах за вибором тощо.

Організація добору в профільні класи надзвичайно болюча проблема, вирішення якої відбувається досить часто в напруженій обстановці, мають місце і конфліктні ситуації. Існує й сумний досвід вирішення цієї проблеми – коли набір у гуманітарні класи здійснюється за залишковим принципом: зараховуються всі ті, хто не пройшов відбір у природничо-науковий чи фізико-математичний профіль.

Складність полягає в тому, що при доборі учнів у той чи інший профіль є недостатнім застосування одного методу добору. Мають вживатися комплексні заходи, що дозволить уникнути моментів випадковості у процесі комплектування профільного класу. Треба забезпечити можливість переходу дитини в певний період з одного профілю в інший, тим більше, якщо має місце рання профілізація, розпочинаючи з 8–9 класу. Визначальним показником при виборі профілю, на наш погляд, має бути бажання (чи небажання) самої дитини.

У закладах загальної середньої освіти повинні використовуватися різні методи добору учнів у профільні класи, залежно від специфіки самого освітнього закладу, а саме: екзамен з двох обов'язкових предметів (математика, українська мова) та одного профільного; гнучка діагностика за рівнем музичної й естетичної обдарованості та виявлення здібностей дітей до певного виду діяльності; тестування учнів і батьків на предмет виявлення їхніх потреб і нахилів; урахування стану здоров'я, рекомендації фахівців: педагогів, медиків, психологів тощо; накопичувальна система навчальних досягнень учнів.

У практиці роботи багатьох шкіл існують класи з поглибленим вивченням окремих гуманітарних предметів (літератури, історії, української та іноземної мови), але є школи й особливо гімназії, які накопичили досвід роботи профільних класів, де гуманітарні предмети вивчаються в чітко організованій системі. Залежно від того, який профіль обере школа, визначається і система досліджуваних предметів і підтримуючих її курсів за вибором. Таким чином, профіль допускає гнучку систему навчальних предметів, на вивчення яких збільшується кількість годин за рахунок скорочення часу на непрофільні предмети.

Вирішення проблеми єдності інваріантної і варіативної складових можливе через створення системного, комплексного підходу до організації різноманітних зв'язків: усередині і міжпредметних, профільних курсів і курсів за вибором. Комплексний підхід до організації роботи одного профілю має кілька варіантів. Назвемо два з них для гуманітарного профілю.

Перший варіант, ядром такої системи стає один з ведучих профільно-базових предметів: література, історія або мова (рідна чи іноземна). При складанні програм тематичного і календарного планування велика увага приділяється розробці міжпредметних зв'язків, частіше технологічних (наприклад, між досягненнями української, західної і східної літератури; між порівняльною оцінкою певного явища в науці і мистецтві), рідше синхронних.

Водночас у центральному предметі (ядрі) зосереджені основні ідеї, теми, що поглиблюються або розширюються в інших курсах. Наприклад, окреслені в курсі літератури необхідні лінії

взаємозв'язку, вузлові проблеми змісту можуть бути різноаспектно висвітлені при вивченні історії, світової художньої культури, суспільствознавства та інших предметів.

Другий варіант передбачає таку стратегію в організації роботи, яка вибудовувалася б навколо не одного чи двох ведучих профільних предметів, а в основі своєї мала одну стрижневу ідею світоглядного, філософського плану. Наприклад: традиції і новаторство в українській (світовій) культурі XIX–XX ст.; особистість і творчість у пізнанні і перетворенні світу; проблема гуманізму в мистецтві і науці; аналіз і синтез історичних, літературних, лінгвістичних явищ; закон єдності і боротьби протилежностей у розвитку української і світової культури.

Залежно від профілю визначається не тільки набір пріоритетних предметів, але і система курсів за вибором, яка підтримує базові профільні предмети. Так, при основному предметі література (філологічний профіль) можуть засвоюватися такі предмети як українська література, українська мова, вітчизняна та світова історія, філософія (елементи етики і соціології культури), психологія творчого мислення, іноземна мова, світова художня культура.

Курси за вибором: сучасна українська література, зарубіжна література XX ст., основи журналістики, історія релігії, фольклор, давня література, музична культура, шедеври світового живопису – доповнюють і розвивають зміст профільних предметів, вони є невід'ємним елементом профільної освіти. Із запропонованого переліку курсів учні вибирають один чи два і складають за ними іспити.

Набір курсів за вибором художньо-естетичного профілю може бути наступним: танець, ритм, пластика; основи театральної культури; культура мого народу; міфологія і фольклор; філософія античності.

У деяких школах і гімназіях курси за вибором з гуманітарних предметів доповнюються практичними заняттями в одній з майстерень: літературна вітальня, клуб журналістики. Це також можуть бути майстерні: поетика художнього слова, риторика, стилістика, редагування, твір як вид творчої роботи.

Робота в майстерні (за вибором учнів) є обов'язковою, вона має бути включена у навчальний план і розклад. Узагальнення досвіду роботи деяких експериментальних шкіл, практика сучасних гімназій дають уявлення про цілу низку своєрідних прийомів, що відрізняються від загальноосвітніх шкіл. Так, доведена доцільність: концентрованого вивчення непрофільних предметів за півріччями (залік наприкінці півріччя); проведення спарених інтегрованих уроків: літератури та історії, літератури та української мови, світової історії та світової художньої культури. Це, з одного боку, руйнує «предметні рамки» у мисленні, формує основи світоглядної культури, з іншого боку, скорочує перевантаження учнів, чому значно сприяє і чітко розроблена технологія інтегрованого модульного навчання, що дозволяє здійснювати на уроці індивідуальний підхід, надає учням можливість вибрати рівень і темп вивчення навчального матеріалу.

Отже, за рахунок змін у структурі, змісті й організації освітнього процесу профільне навчання дозволяє повніше враховувати інтереси, нахили і здібності учнів, створювати умови для навчання старшокласників з урахуванням їхніх професійних інтересів і намірів щодо продовження освіти.

Література:

1. Васьківська Г. Реалізація педагогічних технологій в умовах профільного навчання: діяльнісний підхід // Гуманітарний вісник Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка: зб. наук. праць. – Полтава: ПолтНТУ імені Юрія Кондратюка, 2018. – Вип. 3. – С. 15–22.

2. Васьківська Г., Косянчук С. Організаційно-педагогічні умови профільного навчання // Молодь і ринок. – 2013. – № 5 (100). – С. 19–24.

ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ЗАВДАНЬ З БІОЛОГІЇ У ПРАКТИЧНІЙ СИТУАЦІЇ

В логіці компетентісного навчання має значення навченість школярів використовувати знання у практичних ситуаціях відмінних від тих, в яких вони були отримані. Уміння використовувати знання у власній продуктивній діяльності є складовою ключової компетентності – уміння вчитися. Вона передбачає, що ті, хто вміє вчитися, спираючись на попередні знання та життєвий досвід, здатні застосовувати знання, уміння, навички у різних контекстах – удома, на роботі, у процесі навчання та професійної підготовки. Використання знань та умінь у практичній діяльності – це заключний етап їх формування [1]. Два роки тому наукові співробітники відділу моніторингу та оцінювання якості загальної середньої освіти Інституту педагогіки НАПН України розробили та апробували на базі експериментального навчального закладу ліцею № 17 міста Хмельницького методик оцінювання предметної компетентності – уміння школярів використовувати знання з біології в практичній діяльності [2]. При цьому скористалися технологією міжнародного дослідження PISA, яке здійснює Організація економічного співробітництва та розвитку. Діагностичний інструментарій PISA організований спеціально для перевірки рівня розвитку компетентностей, предметом оцінювання стають не енциклопедичні знання, а можливість учня використовувати ті чи інші знання у власній продуктивній діяльності. Результати дослідження дали підстави зробити висновок про те, що ліцеїсти не маючи досвіду виконувати такі завдання, опинилися у незвичній ситуації. Вони не змогли вільно користуватися власними знаннями, а зазвичай діяли стереотипним способом, використовуючи звичні схеми дій. Трансформація життєвої ситуації у предметну утворила для них основну трудність. Було очевидно, що існує позитивний зв'язок між рівнем навчальних досягнень учнів і їх здатністю використовувати знання в ситуації, наближеній до реального життя. Тобто чим краще учень володіє знаннями з біології, тим більша ймовірність виконання ним цих завдань. Отже, відповідно до структури предметної компетентності, можна припустити, що здатність школярів використовувати знання та уміння з біології у власній продуктивній діяльності ґрунтується на глибоких предметних знаннях, уміннях, навичках, що стали інструментом дії та ставленні [1, 2].

Результати дослідження спонукали нас до вивчення питання щодо готовності вчителів біології до використання практико орієнтованих завдань, до навчання школярів використовувати знання у практичних ситуаціях відмінних від тих, в яких вони були отримані.

В основі використання знань та умінь у новій ситуації, на думку вчених, лежать певні психологічні процеси, які викладені концепціями моделювання та трансферу, що по-різному пояснюють як відбувається використання вивченого і від яких факторів залежить його ефективність [1]. В основі обох концепцій лежить здійснення аналізу структури завдання.

Аналіз психолого-педагогічної літератури та педагогічна практика свідчать про відсутність погоджених критеріїв належності завдання з біології до групи практико орієнтованих задач, здатних оцінити уміння учнів використовувати знання з біології у практичній діяльності в ситуації, що відрізняється від тієї, в якій вони їх отримали. Це значно ускладнює роботу вчителів щодо їх використання і відбір здійснюється, як правило, на власний розсуд.

Під час дослідження було проаналізовано завдання, які вчителі біології використовують на уроках. Педагогам було запропоновано скласти самостійно (або взяти з підручників) 2 практико орієнтованих завдання з різних розділів біології, за допомогою яких можна перевірити здатність школярів використовувати знання та уміння у повсякденному контексті. У дослідженні взяла участь 109 вчителів біології закладів загальної середньої освіти Хмельницька та області, Запоріжжя, Київської області та м. Києва, Волинської області. Педагогами було запропоновано для аналізу 219 тестових завдань з різних розділів біології та різної форми. Аналіз завдань ми

розпочали з вибору параметрів, за якими, на нашу думку, можна проаналізувати запропоновані вчителями завдання. Враховуючи викладене вище та мету дослідження було використано два параметри: формулювання умови завдання на звичній мові, описаній словами з якими учень стикається щодня і ситуативна значимість умови задачі, її проблемний характер, що передбачає важливість її розв'язання. Кожен параметр є дихотомічною величиною: у випадку наявності ознаки завдання отримувало 1, а у випадку її відсутності – 0.

Аналіз завдань дає підстави зробити висновок про різне уявлення вчителів біології про завдання, за допомогою яких можна перевірити здатність школярів використовувати знання та уміння у повсякденному житті. Результати викладені у таблиці 1. За обраними критеріями всі завдання ми об'єднали у чотири групи. До першої групи ввійшли практико орієнтовані завдання з біології, що відповідають двом параметрам: особливість формулювання та ситуативна значимість. Як видно з таблиці 1 – таких завдань лише 25 %. Вимозі тільки одному параметру – особливості формулювання умови відповідають 8% завдань.

Таблиця 1

Розподіл завдань, запропонованих учителями по групах

Кількість завдань об'єднаних за двома параметрами	% таких завдань	Кількість завдань за одним параметром – формулювання завдання	% таких завдань	Кількість завдань за одним параметром – ситуативної значимості умови завдання	% таких завдань	Кількість завдань, що не відповідають жодному з параметрів	% таких завдань
55	25	17	8	13	6	134	61

Ознака ситуативної значимості умови завдання виявилася характерною для 6 % завдань. Понад 60% завдань, що аналізувалися, не відповідають жодному з критеріїв. Вони складають четверту групу. Це, як правило, тестові завдання репродуктивного характеру. Окрім того, слід зауважити, що педагоги не звернули увагу на велику групу теоретично – експериментальних завдань, які перевіряють не лише знання фактичного матеріалу, але і уміння логічно мислити. Вони не запропонували жодного завдання такого типу.

У контексті мети дослідження ми узагальнили уявлення вчителів біології про практико орієнтовані завдання, що здатні оцінити уміння учнів використовувати знання з біології у практичній діяльності в ситуації, що відрізняється від тієї, в якій вони їх отримали. В результаті аналізу виявлено чотири групи завдань. Лише четверта частина всіх завдань (завдання першої групи), відповідає практико орієнтованим параметрам. Завдання другої та третьої групи лише частково відповідають заданим цілям, хоча вони також можуть використовуватися в педагогічній практиці. В залежності від мети і завдань уроку вчителю можуть слугувати і завдання четвертої групи. Педагог самостійно приймає рішення про те, які завдання використовувати на уроці, які найбільше підходять до теми, що вивчається, і які уміння та навички вони формують. Результати дослідження свідчать про те, що в одних випадках вчителі біології більше звертають увагу на новизну формулювання завдання, а в інших – на проблемність ситуації, що спонукає школярів до дії. Відсутність чітких критеріїв належності задачі до групи практико орієнтованих, здатних оцінити уміння учнів використовувати знання з біології у власній продуктивній діяльності, відсутність достатньої кількості джерел, в яких їх можна знайти значно ускладнює роботу вчителя щодо їх використання. Однак, всі опитані вчителі біології переконані, що вони в роботі викорис-

тують практико орієнтовані завдання. Понад 50% вважають, що їх достатньо у підручнику, але недостатньо – у відповідних посібниках; 23% – що таких завдань недостатньо ні у підручниках, ні у методичних посібниках; 30% – що їх достатньо і у підручниках і у посібниках. Ми розглядали лише тексти завдань без урахування результатів спостережень за контекстом їх використання на уроці і не мали можливості проаналізувати роботу вчителя з цими завданнями. Можливо у щоденній практиці вчителі біології працюють з іншими типами завдань. Отже, у нас відсутній повний набір даних, на основі яких можна було б зробити остаточний висновок про практику використання завдань, здатних оцінити уміння учнів використовувати знання з біології у практичній ситуації, що відрізняється від тієї, в якій вони їх отримали.

Література:

1. Ващенко Л. Про завдання на здатність використовувати знання та уміння з біології у практичній ситуації // Біологія і хімія у рідній школі. – 2018. – № 6. – С. 39–44.

2. Ващенко Л. Результати експериментального дослідження щодо оцінювання рівня сформованості предметної компетентності учнів основної школи – здатності використовувати знання та уміння з біології у практичній діяльності // Тестові технології оцінювання ключових та предметних компетентностей учнів основної та старшої школи: посібник / [за ред. Ляшенка О. І., Жука Ю. О.]. – К.: Педагогічна думка, 2015. – С. 84–102. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://undip.org.ua/upload/iblock/602/ПОСІБНИК%20Тестові%20технології%20оцінювання%20компетентностей%20учнів.pdf>

Ольга ВИШТАК

(Білгород-Дністровський, Україна)

ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ У ВИХОВНУ ДІЯЛЬНІСТЬ ОСВІТНЬОГО ЗАКЛАДУ

Розбудова України як суверенної, демократичної, правової та соціальної держави не можлива без випереджального розвитку та модернізації національної системи виховання підстаючого покоління. Це вимагає від науковців та вчителів-практиків інтенсифікації пошуку ефективних технологій виховання підстаючого покоління у нових соціокультурних реаліях.

Специфіку технологічного підходу до виховання підстаючого покоління у своїх працях висвітлювали І. Бех, Т. Дем'янюк, М. Савчин, Г. Селевко, Г. Сорока, І. Трухін та ін. [1; 4; 5].

У державній програмі «Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України» основною думкою є ідея кардинальної відмови від «педагогіки заходів» та переходу до педагогіки цілеспрямованого і свідомого формування цінностей особистісних рис та якостей молодшої людини тобто технологізації виховного процесу. У програмі визначається, що застосування проектно-технологічного підходу до здійснення процесу виховання у освітньому закладі дозволяє: практично реалізувати індивідуальний підхід; планувати і прогнозувати результати виховних досягнень; обирати найбільш ефективні для даного учня або класного колективу форми і методи виховної роботи; об'єктивно оцінювати ефективність і результативність виховної роботи [3].

Складовими виховних технологій є форми організації та способи виховання. Реалізація сучасних технологій виховної роботи у практиці можлива на основі проектування розвитку особистості вихованця. Застосування проектно-технологічного підходу до здійснення процесу виховання у навчальному закладі дозволяє: практично реалізувати індивідуальний підхід; планувати і прогнозувати результати взаємодії учасників виховного процесу; обирати найбільш ефективні для даного учня або класного колективу форми і методи виховної роботи; об'єктивно оцінювати ефективність і результативність виховної роботи [5].

Таким чином відбувається перехід від «педагогіки заходів» до педагогіки цілеспрямованого і свідомого формування особистісних рис і якостей молоді людини. Основними елементами виховної технології виступають: конкретизована (конкретна) мета виховної діяльності; завдання, що конкретизують дану мету; цільова група виховної діяльності (конкретний учень, група, клас, школа); очікуваний кінцевий результат; критерії, за якими будуть оцінюватись результативність та ефективність виховних впливів; власне зміст виховної діяльності як спільної діяльності вихователя і вихованця; форми виховання; методи здійснення виховної роботи; часовий проміжок, протягом якого буде здійснюватись виховна робота за даним проектом.

Кінцевим результатом реалізації усякого виховного проекту мають бути життєві компетентності учнів, тобто сформована можливість діяти у конкретній життєвій ситуації відповідно до власних цінностей, ставлень та переконань.

Технологічний підхід в галузі виховання був предметом гострих суперечок і дискусій протягом всього XX століття. А. Макаренко одним з перших в педагогічній історії послідовно і неухильно проводив в життя ідею виховання як технологічного процесу. На думку цього видатного педагога, виховна технологія обов'язково має передбачати досягнення визначеного результату.

Виховна технологія – сукупність форм, методів, способів, прийомів навчання і виховних заходів, що дозволяє досягати поставлених виховних цілей. Це один із способів впливу на процеси розвитку, навчання і виховання дитини.

Можна виділити характерні риси технології виховання: цілепокладання, процесуальність, поділ процесу, його послідовність, безперервність, раціональність і стабільність, гарантованість педагогічного результату на основі постійної корекції і зворотного зв'язку, індивідуальна майстерність педагога. Тому предмет технології виховної роботи – це конструювання системи виховного процесу, виходячи із заданих виховних установок (виховні орієнтири, цілі і зміст виховання).

Завдання виховних технологій: виховати інтелектуально розвинуту особистість (цінувати людину за розум, її ділові та людські якості; формувати творчу особистість для праці в ринкових умовах, з почуттям особистої гідності, розумінням суті приватної та державної власності; виховувати почуття потреби для отримання високих професійних якостей у майбутньому, вміння при необхідності змінювати професію).

Отже, технології виховної роботи передбачають самостійний вибір і використання доступних для сприйняття різноманітних форм і методів виховання, врахування вікових особливостей, здібностей та інтелектуальних можливостей особистості, будуватись на історично обумовлених традиціях виховання людини [2].

Складовими виховних технологій є форми організації діяльності та методи, що базуються на демократичному стилі взаємодії. До таких методів належать: ситуаційно-рольові ігри, метод відкритої трибуни, соціально-психологічні тренінги, інтелектуальні аукціони, «мозкові атаки», метод аналізу соціальних ситуацій з моралістичним характером, розв'язання проблем тощо. Крім цих методів доцільно долучити і традиційні: бесіди, диспути, лекції, семінари, різні форми роботи з періодичною пресою та інші.

Тому поряд із традиційними методами обов'язково треба використовувати інноваційні, що можуть активізувати активну енергію учнів, направивши її в потрібне русло. Важливу роль відіграє «дозування» традиційних та інноваційних. Воно залежить від безлічі факторів, зокрема рівня навченості учнів, рівня педагогічного досвіду, інтелекту педагога. Комбінуючи в процесі виховання інноваційні і традиційні методи роботи, потрібно намагатись створювати умови для розвитку і саморозвитку особистості учня.

Таким чином, аналізуючи досвід впровадження технологічного підходу в виховну діяльність освітніх закладів слід зазначити, що існування виховних технологій та технологій виховання є дискусійною проблемою та пояснюється складністю діагностики особистісних якостей і загальнолюдських цінностей вихованців. Впровадженням технологій виховання є одним із важливих

етапів роботи педагогічного колективу над формуванням виховної системи школи як цілісної моделі.

Література:

1. Бех І. Почуття успіху у вихованні особистості // Початкова школа. – 2004. – № 12. – С. 1–3; 2005. – № 1. – С. 1–5.
2. Пометун О., Пироженко Л. Інтерактивні технології навчання. – К.: А.С.К., 2004. – С. 79.
3. Програма «Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів ЗНЗ України // Наказ МОН №1234 від 30.10.2011.
4. Селевко Г. Воспитательные технологии. – М.: НИИ школьных технологий, 2005. – 320 с.
5. Сорока Г. Сучасні виховні системи та технології: навч.-метод. посіб. – Х.: Ранок, 2002. – 128 с.

Людмила ГАЛАЄВСЬКА

(Київ, Україна)

ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ЛІЦЕУ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Швидкий розвиток сучасного суспільства потребує змін у підходах до навчання та власне в змісті освіти. Зміни, покликані оновити освітню систему, були зафіксовані в законі «Про освіту», Концепції «Нова українська школа» тощо. Метою реформування шкільної освіти є формування та розвиток компетентного інноватора та відповідального громадянина, який вмє висловлювати свої думки, дослухатися до інших, самостійно приймати рішення щодо різних питань як у шкільному середовищі, так і поза ним.

У сучасному суспільстві вміння самостійно мислити, спираючись на знання й досвід, цінуються набагато вище, ніж просто ерудиція, володіння більшим обсягом знань без уміння застосовувати ці знання для вирішення конкретних проблем. Тому якість освіти зараз пов'язують із умінням здобувати нові знання, застосовуючи їх у реальному житті, з формуванням ключових компетенцій, з компетентнісним підходом [1, 24–27]

Досягнення цієї мети уможливилося через формування десяти ключових компетентностей учнів у процесі навчальної діяльності, серед яких важливе місце займає інформаційно-цифрова компетентність. Питання, дотичні до проблеми формування інформаційно-цифрової компетентності, розглядалися як вітчизняними (В. Вембер, А. Гуржія, О. Кузьмінська, Н. Морзе, О. Спіріна), так і зарубіжними науковцями (В. Браздейкіс, С. Джан, Дж. Равен, Б. Цваннефелд, Л. Салганік, Т. Сабаліускас, Д. Рікен, Д. Букантате, К. Пукеліс). Однак, особливості сучасного освітнього процесу зумовлюють потребу в уточненні досліджуваного явища.

Слід розрізняти поняття «компетенції» і «компетентності». На думку А. Хуторського, компетенція – це сукупність взаємопов'язаних якостей особистості, які є заданими для відповідного кола предметів і процесів і необхідними для якісної продуктивної дії відносно них. А компетентність – це володіння людиною відповідною компетенцією, що містить її особистісне ставлення до предмета діяльності. Тобто, під компетенцією слід розуміти задану вимогу, норму освітньої підготовки особистості, а компетентність – як реально сформовані її особистісні якості і мінімальний досвід діяльності [1].

Базуючись, на такому визначенні, ми розглядаємо інформаційно-цифрову компетентність як сукупність знань, умінь, цінностей і ставлень, а також стратегій, необхідних для використання інформаційно комунікаційних технологій та цифрових медіа з метою ефективного, критичного, творчого, самостійного та етичного-орієнтованого навчання [2]. Інформаційно-цифрова компетентність передбачає впевнене та водночас критичне застосування особистістю інформаційно-комунікаційних технологій для створення, пошуку, обробки, обміну інформацією на роботі, в

публічному просторі та приватному спілкуванні; інформаційну й медіа-грамотність; навички безпеки в Інтернеті; розуміння етики роботи з інформацією (авторське право, інтелектуальна власність тощо) [3]. Метою формування інформаційно-цифрової компетентності здобувачів освіти є розвиток здатності школярів орієнтуватися в інформаційних потоках, визначати в них головне і необхідне, усвідомлювати потребу в достовірній інформації, вміння формулювати питання, визначати джерела інформації й використовувати успішні стратегії її пошуку, вміння самостійно шукати, отримувати, систематизувати, аналізувати та відбирати необхідну для вирішення навчальних завдань інформацію, а також творчо опрацьовувати, зберігати та передавати її; вміння використовувати програмні засоби, орієнтовані на вирішення завдань у різних сферах діяльності.

Показниками сформованості інформаційної компетентності є комп'ютерна грамотність учнів, уміння користуватися різними джерелами інформації, критично оцінювати й аналізувати її вірогідність, а також уміння переводити інформацію з одного виду в інший. Учні здобувають досвід дослідницької діяльності, спрямованої на одержання нової інформації. Бажання досліджувати виникає тоді, коли об'єкт викликає інтерес. Завдання вчителя – підвести до ідеї, у якій вона максимально реалізується як дослідник, розкриє кращі сторони свого інтелекту, одержить нові корисні знання, уміння й навички. Мистецтво педагога й полягає в тому, щоб допомогти здобувачеві освіти зробити такий вибір, який він вважав би своїм. Ефективність будь-якого уроку при компетентнісному підході визначається не тільки тим, який обсяг інформації на уроці учитель намагався дати, а, насамперед тим, що саме вони взяли в процесі навчання для життя. Учнем можна назвати не того, кого навчають, а того, хто в нього вчиться. Головне завдання – активізувати навчальне заняття, створити умови для включення учнів у роботу на всіх етапах діяльності, у дослідження, у пошук з відкриття нових знань. Активне використання проектної діяльності на уроках української мови формує уміння вирішувати актуальні для них проблеми [2, 35–38]. Важливим є те, що учні вчатьеся використовувати наявні в них знання, уміння. Поряд із цим, недостатча знань спонукає учнів використовувати всі наявні ресурси: словники, довідники, Інтернет тощо. Необхідно навчити, знайшовши потрібну інформацію під час роботи з різними джерелами, критично оцінювати інформацію, виявляючи її вірогідність. Сучасний урок відрізняється інформаційною наповненістю, збільшенням частки самостійної навчальної діяльності учнів з різними джерелами інформації, високою інтерактивністю взаємодії учасників освітнього процесу, тобто, з використанням інформаційних технологій стає творчим та значно розширюється освітній процес. Компетентнісний підхід об'єктивно відповідає й соціальним очікуванням у сфері освіти, і інтересам учасників освітнього процесу. Формуючи інформаційну компетентність учнів на уроках української мови, забезпечується розвиток компетентності їх особистості та підготовка до успішного життя в сучасному суспільстві.

Отже, інформаційна компетентність – це інтегративна якість особистості, яка є результатом відображення процесів відбору, засвоєння, переробки, трансформації та генерування інформації в особливий тип предметно-специфічних знань, які дозволяють виробляти, приймати, прогнозувати та реалізовувати оптимальні рішення в різних сферах діяльності.

Формування інформаційної компетентності учнів включає цілісне світобачення і науковий світогляд, які засновані на розумінні єдності основних інформаційних законів в природі і суспільстві, можливості їх формального, математичного опису; уявлення про інформаційні об'єкти і їх перетворення в людській практиці, зокрема за допомогою засобів інформаційних технологій, технічних і програмних засобів, що реалізують ці технології; сукупність загальноосвітніх і професійних знань і умінь, соціальних і етичних норм поведінки людей в інформаційному середовищі XXI століття. Інформаційна компетентність дозволяє людині бути успішною в сучасному інформаційному суспільстві, приймати усвідомлені рішення на основі критично осмисленої інформації. Важлива роль у формуванні інформаційної компетенції учнів відводиться використанню інформаційних технологій.

Література:

1. Балакірова С., Павленко В. Інформаційна компетентність управління в контексті «культури реальної віртуальності» // Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. – К.: Центр навчальної літератури. 2012. – Вип. 1. – С. 7–10.
2. Богачик М. Формування інформаційної компетентності старшокласників загальноосвітніх навчальних закладів. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 232 с.
3. Головань М. Інформаційна компетентність: сутність, структура та становлення. Інформатика та інформаційні технології в навчальних закладах: наук.-метод. журнал. – 2011. – № 4. – С. 62–63.
4. Карпова Л. Компетентнісна модель: від ідеї до освітньої програми // Педагогіка. – 2003. – № 10. – С. 24–27.
5. Пометун О. Теорія і практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / [за заг. ред. О. В. Овчарук]. – К.: К. І. С., 2012. – С. 15–24.
6. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация. пер. с англ. – М.: «Когито-Центр», 2002. – 396 с.

Тарас ГАЛАТЮК, Михайло ГАЛАТЮК

(Рівне, Україна)

РЕАЛІЗАЦІЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО МЕТОДУ ПІЗНАННЯ У ВИВЧЕННІ ПРИРОДНИЧИХ ПРЕДМЕТІВ

У нормативних документах, які регламентують навчальний процес в загальноосвітній школі [3], важливе місце приділяється методологічним знанням. Це зумовлює актуальність пошуку нових ефективних підходів, засобів і технологій ознайомлення учнів з емпіричними і теоретичними методами наукового пізнання.

Як свідчить практика, у вивченні природничих предметів, зокрема фізики, важливе місце належить експериментальному методу пізнання. Особливо, якщо розглядати цю проблему в контексті діяльнісної теорії навчання, тобто з точки зору моделювання і реалізації відповідної навчально-пізнавальної діяльності.

Актуальним засобом проблемно-змістового забезпечення такої діяльності є навчальні експериментальні задачі, які були запроваджені у навчальний процес професором В. Зіббертом ще у 20-х роках минулого століття. Він вперше ввів поняття експериментальних задач з розвитком змісту, які назвав «живими задачами» [4].

Щодо означення поняття «експериментальна задача», то в методичній літературі існує декілька досить близьких формулювань. Але більшість з них розвивають поняття експериментальної задачі, яке в свій час було запропоноване С. Мошковим, а саме: «експериментальними задачами прийнято називати задачі, для яких експеримент служить: або засобом встановлення, вимірювання, визначення фізичних величин, необхідних для її розв'язку, або дає вирішальну відповідь на поставлене в задачі запитання, або є засобом перевірки виконаних згідно умови розрахунків» [5].

У процесі розв'язування експериментальних задач учні отримують можливість завдяки організації активної пізнавальної діяльності досліджувати конкретні матеріальні об'єкти і явища, здобувати нові знання, розвивати експериментальні уміння і навички, засвоювати досвід експериментування, знайомитися з експериментальним методом наукового пізнання. Розв'язування експериментальних задач сприяє також формуванню стійкого переконання у тому, що знання потрібні для того, щоб їх застосовувати на практиці.

Практика свідчить, що експериментальні задачі вимагають значного ресурсу навчального часу на їх підготовку і організацію розв'язку. Адже аналізуючи зміст експериментальної задачі, учні з'ясовують не тільки суть процесу, про який йдеться в задачі, і якими законами він описується, а й те, які саме величини треба визначити і в який спосіб, які потрібно поставити для цього досліди і як провести необхідні вимірювання. Крім того, впровадження у навчальний процес експериментальних задач передбачає наявність в учнів достатньо розвинутих практичних умінь і навичок.

Але, як уже зазначалося, експериментальні задачі є лише засобом реалізації експериментального методу у навчальному процесі. Для глибокого ознайомлення учнів з цим методом необхідно залучати їх до відповідної навчально-пізнавальної діяльності, процес і процедура якої передбачають виконання учнями відповідних розумових і практичних дій. Ці дії мають сприяти розвитку і формуванню експериментальних умінь і навичок, а також засвоєнню відповідних методологічних знань [1; 2].

Така навчально-пізнавальна діяльність є предметом педагогічного проектування. Для технологічного вирішення цієї проблеми необхідні певні технологічні інваріанти, тобто узагальнені моделі, які б слугували для вчителя орієнтувальною основою. Нижче ми пропонуємо таку узагальнену модель.

Узагальнена модель навчально-пізнавальної діяльності на основі розв'язування експериментальної задачі передбачає такі етапи:

1. *Постановка проблеми у вигляді експериментальної задачі.* На цьому етапі, який є одним із творчих, визначається об'єкт і предмет експериментального дослідження, а також мета і завдання навчально-пізнавальної діяльності.

2. *Розробка теоретичної моделі розв'язку експериментальної задачі.* Тут, як правило, розробляється фізична модель явища, яке є об'єктом дослідження, а також його математична модель у вигляді робочої формули.

3. *Розробка моделі експерименту.* Полягає у визначенні об'єкта спостереження, обладнання, необхідного для складання експериментальної установки і виконання експерименту, засобів і способів фіксації результатів. На цьому етапі також визначається процедура навчального дослідження, розробляється план виконання експерименту.

4. *Виконання експерименту.* Етап практичної реалізації моделі експерименту, тобто виконання досліду на основі розробленої моделі, в результаті якого формуються практичні уміння і навички учня.

5. *Аналіз і інтерпретація результатів експерименту.* Є заключним етапом, на якому перевіряється відповідність отриманих результатів вимогам поставленої задачі. Формуються висновки, запитання і нові проблеми, що логічно випливають із отриманих результатів.

Окремо зупинимося зупинитися на другому етапі розв'язання експериментальної задачі – розробці теоретичної моделі. Цей етап є одним із самих креативних. На цьому етапі, як правило, розв'язується теоретична задача. Як бачимо, тут відбувається поєднання теоретичного і емпіричного у процесі розв'язання експериментальної задачі, а також реалізується положення про те, що розв'язок будь-якої задачі є послідовністю розв'язування низки підзадач. Розвиваючи цю думку, ми пропонуємо, в ході реалізації цього етапу, задавати учням допоміжні теоретичні задачі. Ці задачі виконують евристичну функцію, вони виводять учнів на правильний розв'язок основної задачі. Таким чином, реалізується механізм опосередкованого керування пізнавальною діяльністю.

Узагальнюючи і підсумовуючи викладене, зазначимо, що експериментальні задачі є потужним і дієвим засобом реалізації експериментального методу у навчанні фізики. Їхні дидактичні функції досить різноманітні. Експериментальні задачі застосовуються для розвитку творчих здібностей учнів, формуванню методологічних знань, на основі поєднання теоретичного й емпіричного в організації навчально-пізнавальної діяльності учнів. І головне, вони є засобом проєк-

тування і організації навчальної експериментальної діяльності. Зауважимо також, що експериментальні задачі можуть використовуватися на будь-якому етапі уроку, як під час вивчення нового матеріалу, так і на етапі закріплення і систематизації знань. У процесі їх розв'язування відбувається засвоєння нових понять та законів.

Неабияке зацікавлення учнів викликає розв'язування експериментальних задач удома, що сприяє індивідуалізації навчання. Розв'язувати експериментальні задачі доцільно на уроках різних типів. Місце їх у кожному конкретному випадку визначається логікою структури уроку і його дидактичними цілями.

Складніші експериментальні задачі можна використовувати в контексті робіт фізичного практикуму, а також в позаурочній роботі: на заняттях фізичного гуртка, та в індивідуальній роботі з обдарованими учнями.

Окремо слід відмітити можливості експериментальних задач для моделювання творчих лабораторних робіт. Як показало наше дослідження, ця функція експериментальних задач, а саме як засобу проблемно-змістового забезпечення ще не до кінця розкрита і буде предметом подальшого нашого дослідження.

Література:

1. Галатюк Т., Галатюк Ю. Формування методологічної культури учнів у процесі розв'язування творчих фізичних задач // Фізико-математична освіта: науковий журнал. – 2017. – Вип. 2 (12). – С. 51–56.
2. Галатюк Т., Галатюк Ю. Емпіричні методи наукового пізнання у формуванні методологічної культури учнів при навчанні фізики // Фізико-математична освіта: науковий журнал. – Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2018. – Вип. 2 (16). – С. 30–34.
3. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF>
4. Зибер В. Живые задачи по физике. Методические искания. – Ленинград: Образование, 1925. – Вип. 1. – 148 с.
5. Мошков С. Экспериментальные задачи по физике. – Ленинград: Учпедгиз, 1955. – 204 с.

Оксана ГИНДА
(Дрогобич, Україна)

ОЗНАЙОМЛЕННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ З ТВОРЧІСТЮ СУЧАСНИХ ДІТЯЧИХ ПИСЬМЕННИКІВ

Важко переоцінити роль читання в становленні мовної особистості молодшого школяра. Окрім узвичаєних позитивних впливів (здобуття знань, розвиток мовленнєвих умінь, формування морально-етичних навичок, розвиток творчих здібностей), читання також сприяє покращенню пам'яті та концентрації, інтелектуальному збагаченню учнів, зародженню навичок критичного мислення, розвитку емпатії й уваги, ознайомленню з довідками і здобуттю досвіду. Однак усе перелічене вимагає не просто автоматичного читання, а цікавого, захопливого, сучасного. Тож програми для початкової школи осучаснили коло читання, ввівши імена сучасних дитячих письменників [3]. Зокрема учні знайомляться з творами Івана Андрусяка, Лесі Вороніної, Василя Голобородька, Івана Малковича, Зірки Мензатюк, Лариси Ніцой, Наталки Поклад, Володимира Сенцовського, Ганни Чубач, Марії Чумарної та ін. [4]. Однак варто заохочувати учнів і до читання інших творів, але головною умовою цього є цікаві, захопливі історії, доступно викладені в дитячому форматі. Таке читання не тільки сприятиме мовленнєвому та інтелектуальному збагаченню учнів, але урізноманітнить їхнє дозвілля, відірве від гаджетів, внесе неординарні теми в дитяче спілкування. Дитячі інформаційні портали, проаналізувавши творчість сучасних українських дитячих письменників, укладають кращу десятку. Скажімо, за версією KinderBook – це Тату-

ся Бо (Тетяна Комлик), Андрій Кокотюха, Тарас Прохасько, Мар'яна Прохасько. Сашко Лірник, Андрій Бачинський, Сашко Дерманський, Іван Малкович, Василь Федієнко, Наталія Чуб [2]. Як бачимо, сучасна українська література забата талановитими іменами, за якими стоять чудові твори. Так, Андрій Кокотюха створює дитячі детективи, повні пригод і загадок. Його твори «Таємниця козацького скарбу», «Таємниця зміїної голови» і «Таємниця підводного човна» заслужили любов і незмінний інтерес з боку юних українських читачів. Оригінальним автором дитячих пригод є Андрій Бачинський. Його «Детективи з Артеку» змушують читача на тлі дитячих пригод задуматись про одвічні цінності – добро і зло, підступність і щирість, любов і ненависть, дружба і ворожеча.

Великим попитом користуються книги Тараса Прохаська «Хто Зробить сніг», «Життя і сніг», «Як зрозуміти козу». Унікальною з усіх поглядів називають казку «Хто зробить сніг». Це тепла казка по родину кротів та їх тринадцять кротенят, про дружбу та взаємодопомогу, про турботу та домашній затишок, а також про те, хто насправді робить сніг.

Сашко Дерманський адресував дітям сповнені яскравих і харизматичних персонажів, захоп- ливі, веселі та актуальні твори «Стонадцять пригод Остапа Квіточки», «Чудове чудовисько», «Королева часу», «Король буків, або таємниця Смарагдової книги».

Найвідоміший український дитячий видавець – Іван Малкович. Окрім видавничої діяльності, він пише для дітей вірші й прозу. Лише ознайомимось з анотацією до книги «Велике місто, маленький Зайчик, або Мед для мами»: «Книга розповість історію про те, як матуся маленького Зайчика захворіла, і він вирушив за медом для неї. Адже всім відомо, що кращі ліки від застуди це – чай із медом. Але зайченятко – дуже маленьке, а місто – таке велике, і він заблукав... Чуйна історія з щасливим закінченням, та чудовими ілюстраціями». З перших слів книга захоплює, змушує співпереживати, дитина і не встигає задуматись, як на одному диханні прочитає її [1].

Однак не лише такими творами багата дитяча література сьогодення. Видавництво ІРІО, яке спеціалізується на коучинговій та бізнес-літературі, звернуло увагу на дітей як своїх споживачів. Видавці мотивувалися тим, що книжки на кшталт «Правила успіху» з дітьми не працюють – дітей треба надихати прикладами відомих персонажів. У 12 книжках серії «Видатні особистості» розповідають історії звичайних людей, які досягли небувалих успіхів [2]. Говорять простою, зрозумілою для дитини мовою, доповнюючи кожен історію яскравими ілюстраціями». Так учні можуть ознайомитись з історіями Стіва Джобса, Ілона Маска, Альберта Ейнштейна, Ніколо Тесли, Коко Шанель, Ігоря Сікорського, Роксолани тощо. Ці відомі імена сьогодні в усіх на ву- стах, тому зрозумілим є захоплення ними і учнями.

Як бачимо, сучасна українська дитяча література – це кагорта цікавих, непересічних авторів і їхніх творів, що занурюють учнів у світ читання. Науковці зазначають, що вміння й звичка читати пов'язані з вищим рівнем інтелекту, більшою фантазією та вищим соціальним статусом людини. Тож так важливо достукатись до дітей, організувати роботу так, щоб вони хотіли читати. Методика навчання читанню має у своєму арсеналі багато методів, прийомів і засобів навчання, однак завдання учителя – пошук найкращих, найефективніших способів, адаптація їх до сучасних умов. Одним з таких способів є врахування особливостей дітей. Так, дівчаткам цікавіше читати милі історії про дружбу і любов, хлопцям – про неймовірні пригоди та детективні сюжети. Тематично дівчаткам ближчі історії Коко Шанель і Роксолани, а хлопцям – Стіва Джобса і Ілона Маска. Такий гендерний підхід до відбору тематики читання дасть лише позитивні результати.

Важливо також заінтригувати дітей, розбудити їхню пізнавальну активність. Тут можна застосовувати метод розповіді учителя, трейлери, озвучення коротких повідомлень з самих книг, серію малюнків тощо. Варто не забувати, що прочитане дитиною на дозвіллі треба застосовувати на уроках: це може бути основою розповіді, твору, діалогу, листа тощо. Розробка завдань на основі прочитаного – це виклик для вчителя. Однак його реалізація сприятиме урізноманітненню навчання, зробить його цікавим, сучасним, захопливим.

Отже, ознайомлення учнів початкової школи з творчістю сучасних українських дитячих письменників – це важливий етап становлення особистості учня та осучаснення школи.

Література:

1. 10 найкращих дитячих сучасних українських письменників [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.kinderbook.com.ua/index.php?route=journal2/blog/post&journal_blog_post_id=39
2. Дитяче читання: 12 книжок про людей, які змінили світ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.the-village.com.ua/village/knowledge/knowledge-promo/279175-ipio>
3. Типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти (під керівництвом О. Савченко) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nus.org.ua/news/opublikuvaly-typoviv-osvitni-programy-dlya-1-2-klasiv-nush-dokumenty/>
4. Яремко Н. Сучасні дитячі письменники. Розповіді про життя і творчість: навчальний посібник. – Самбір, 2018. – 76 с.

Антоніна ГРИВКО
(Київ, Україна)

ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОТИВНО-ОЦІННОГО СТАВЛЕННЯ УЧНІВ ДО РІЗНИХ ФОРМ ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ ІЗ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У зв'язку з наявністю суперечностей у вивченні форм тестових завдань як чинників, які впливають на результати тестування, і необхідність їх розв'язання для посилення теоретико-практичної бази використання тестових технологій у педагогічному оцінюванні актуальним є проведення уточнювальних досліджень для комплексного різнобічного аналізу недостатньо вивчених питань. До них, зокрема, належить проблема афективного компонента діяльності з розв'язування здобувачами освіти тестових завдань різних форм. Особистісне ставлення учнів до різних форм завдань виявляється в оперативному образі тесту, що впливає на процес аферентного синтезу та визначає мотиваційну настанову й забезпечує постановку цілей щодо розв'язання їх (відповідно до теорії функціональної системи П. Анохіна [1], концепції оперативного образу Д. Ошаніна [5]), а тому можна припустити, що воно є одним із чинників, який впливає на результат тестування.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дав змогу з'ясувати, що для здійснення дослідження з визначення особливостей сприймання й емотивного оцінювання учнями різних форм завдань доцільно використовувати психосемантичні методи, зокрема метод семантичного диференціала [6; 7; 3], який було застосовано в комплексному дослідженні впливу різних форм тестових завдань на результати тестування. У дослідженні взяли участь учні 9 класів (104 ос.), які після тестування з української мови (за авторським тестом, що містив 4 блоки завдань різних форм), оцінювали запропоновані завдання за наперед визначеними біполярними ознаками. За основу для побудови шкал було прийнято традиційну ЕРА-методику Ч. Осгуда в модифікації І. Ільєсова (1974) [4, 106–128].

Здобуті вербально-числові дані за кожним блоком завдань (однієї форми) проаналізовано за допомогою статистичних методів оцінювання результатів: за допомогою відповідних функцій MS Excel здійснено аналіз середніх величин (мода, середнє арифметичне), що дало змогу окреслити зовнішнє узагальнене ставлення дев'ятикласників до запропонованих у тесті форм завдань; із використанням можливостей програмного пакету STATISTICA 6.0 здійснено факторний аналіз результатів шкалювання, що дало змогу визначити глибинні фактори, які характеризують сприймання респондентами різних форм тестових завдань і впливають на результативність їх розв'язання [2, 288].

Аналіз узагальненої семантико-емотивної оцінки учнями запропонованих у дослідженні форм тестових завдань підтвердив обумовленість загального ставлення учнів до діяльності з розв'язування їх перцептивно-емотивним образом складників тесту. Так, за результатами дослідження можна стверджувати, що загальна позитивна оцінка респондентами завдань із вибором правильної відповіді пов'язана зі сприйняттям їх як більш легких і швидких у розв'язуванні. Водночас одна і та сама форма відповідей сприймається учнями по-різному залежно від форми завдання: простішими для учнів виглядають ті з них, які передбачають вибір правильної відповіді без виконання додаткових дій. Аналогічні завдання, які передбачають аналіз певних елементів тексту для вибору правильної відповіді, визначені респондентами такими, що потребують додаткових зусиль. Завдання, спрямовані на довільне конструювання відповідей, здебільшого викликають у дев'ятикласників почуття невпевненості у своїх силах і сприймаються ними як найбільш складні, а тому непривабливі. Натомість сприйняття учнями завдань на встановлення відповідностей як оптимально складних зумовило формування позитивного інтересу до їх розв'язування.

Такі результати дають змогу зробити висновок про необхідність поєднання різних форм тестових завдань як для формування позитивних настанов і мотиваційного оптимуму в процесі їх виконання учнями, так і для перевірки й уточнення результатів тестування [2, 294]. Зіставлення результатів факторного аналізу числових показників оцінювання учнями кожної з запропонованих у тесті форм завдань дало змогу з'ясувати, що різні форми завдань зумовлюють виникнення різних, але відповідних кожній із них оперативних емотивно-оцінних образів тесту. Крім того, за результатами факторного аналізу можна зробити припущення про те, що форма тестових завдань є сенсорно-аферентним стимулом оперативного образу діяльності [2, 293].

Висвітлене дослідження є одним із низки наукових пошуків, пов'язаних із визначенням впливу функціонально-варіативних чинників на результати тестування, і не є вичерпним. Зокрема, необхідними є перевірка надійності результатів на інших вибірках респондентів, а також уточнення висновків шляхом коригування інструментарію дослідження – розширення когнітивних меж шкал використаного в дослідженні опитувальника.

Література:

1. Анохин П. Узловые вопросы теории функциональной системы. – М.: Наука, 1980. – 197 с.
2. Гривко А., Жук Ю. Використання засобів ІКТ у процесі експериментального дослідження емотивно-оцінного ставлення учнів до різних форм тестових завдань з української мови // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2019. – Том 70. – № 2. – С. 285–297.
3. Жук Ю. Образ шкільного підручника в уявленні старшокласників. Проблеми сучасного підручника. – 2016. – № 16. – С. 148–166.
4. Ильясов И. Психологические и физиологические методы психолингвистического исследования. Основы теории речевой деятельности / [под ред. А. А. Леонтьева]. – М., Наука, 1974.
5. Ошанин Д. Предметное действие и оперативный образ: избр. психол. тр. – М., Моск. психол.-соц. ин-т; Воронеж: Изд.-во НПО «МОДЭК», 1999. – 512 с.
6. Bauer C. F. Attitude toward chemistry: a semantic differential instrument for assessing curricular impacts. – J. Chem. Educ., 2015. – P. 1440–1445.
7. Klement M. et al. The use of the semantic differential method in identifying the opinions of university students on education realized through e-learning, Procedia-Social and Behavioral Sciences. – 2015. – P. 1214–1223.

КОМУНІКАТИВНА СПРЯМОВАНІСТЬ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ СТУДЕНТАМИ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННА СПРАВА»

За останні десятиріччя статус іноземної мови набув значного визнання у нових соціально-політичних умовах у нашій країні, у нових формах міжнародних відносин, що знайшло своє відображення, зокрема у змісті «Загальноєвропейських рекомендацій з питань освіти: вивчення, викладання, оцінювання». У рекомендаціях зафіксовано, що лише шляхом кращого володіння європейськими мовами можна досягти спілкування та взаємодію між європейськими країнами з різними мовами заради підтримки європейської мобільності, взаєморозуміння і співпраці та подолати упередження і дискримінацію. В контексті розвитку міжкультурної співпраці і засобів інтернаціональних зв'язків в усіх напрямках науково-технічного і соціально-культурного життя країн підвищилась орієнтація на міжнародні вимоги до рівня володіння іноземними мовами [3, 312–314].

В умовах стрімкого розвитку різноманітних міжнародних контактів однією з обов'язкових кваліфікаційних вимог до майбутніх працівників галузі знань 24 – «Сфера обслуговування» спеціальності 241 – «Готельно-ресторанна справа» є вивчення іноземних мов, що триває впродовж усього навчального процесу. Закінчуючи навчання, студенти мають вільно володіти іноземними мовами. Саме тому майбутні спеціалісти повинні володіти не лише певними знаннями з фахових дисциплін, а й передавати іншомовному співрозмовникові фахову інформацію, описувати явища, пояснювати факти й наводити аргументи іноземною мовою.

Подальший динамічний розвиток туризму та готельної індустрії зумовлює необхідність удосконалення якості підготовки кадрів, забезпечення галузі туризму та готельного господарства фахівцями, які відповідали б міжнародним стандартам.

Студенти вищого навчального закладу спеціальностей «Готельно-ресторанна справа» вивчають як загальнонавчання, так і професійну лексику, і саме тому викладач залишається в постійному пошуку найефективніших навчальних технологій. Робота над фаховою лексикою розпочинається з ознайомлення з основними характеристиками та особливостями термінів, що за сферою вживання поділяються на загальнонаукові або технічні, галузеві та вузькоспеціалізовані. Детальне вивчення електронних словників і довідників дає змогу не тільки узагальнити найбільш поширені способи перекладу термінів, а й ознайомитися з описовими засобами, що вирішують питання відображення в мові новоутвореного поняття. Вивчення фахової лексики саме за допомогою комп'ютера стає різноманітним та цікавим, а вдосконалення навичок перекладу термінів стає ключовим при виконанні тренувальних вправ [1, 26].

Важливо надати студентам необхідний обсяг знань для розуміння носіїв іноземної мови, особливо у сфері професійного спілкування, для активного володіння достатнім лексичним запасом, необхідним як в усному мовленні, так і для ознайомлення із фаховою літературою, досить важко в умовах невеликої кількості годин, наданих для вивчення фахової іноземної мови. При цьому продовжувати традиційно викладати іноземну мову, спираючись лише на ґрунтовне вивчення граматики, читання та переклад фахових текстів, закріплення матеріалу шляхом виконання граматичних та лексичних вправ стає недостатнім.

Отже, для того, щоб залучити до навчального процесу всіх студентів, присутніх в аудиторії, треба, по-перше, чітко диференціювати базовий рівень мовної готовності кожного студента; міру зацікавленості у засвоєнні фахової лексики; розуміння мовних труднощів, які їм доведеться подолати під час навчання. Потім (за умови більш-менш рівноцінної мовної підготовки студентів) можна пропонувати поступове входження в іншомовне професійне середовище з орієнтацією на комунікативний аспект через низку завдань, як письмових так і комунікативних.

Доречно створювати проблемні ситуації, пропонуючи студентам висловити своє бачення ситуації з обов'язковим наведенням аргументів із застосуванням поточної фахової лексики, що допомагає в активізації лексичного запасу, засвоєного під час попереднього виконання письмових вправ. Якщо в аудиторії є відповідне технічне обладнання, треба обов'язково залучити мультимедійні засоби навчання, через які можна вже на першому курсі симулювати різні професійні ситуації. На даному етапі бажано, щоб предметний зміст був до певної міри спрощений та зрозумілий навіть студентам з доволі слабкою мовною підготовкою. Ця умова важлива, оскільки внаслідок нерозуміння предмету у них зникає зацікавленість у подальшому навчанні, втрачається час, відведений на удосконалення базових знань з іноземної мови та опанування нового вузькопрофесійного матеріалу. Комунікативна спрямованість навчання вимагає підбору спеціалізованих вправ, в основі яких закладене монологічне та діалогічне мовлення з широким використанням термінологічної лексики. Оскільки усна мова має свою специфіку, треба звертати увагу на правильне використання граматичної бази, але надавати більшу перевагу простим реченням, доповнюючи їх фразеологізмами, звертаючи особливу увагу на використання прийменників (що є доволі istotною проблемою для іноземців, які вивчають англійську мову). Підготовка до монологічного або діалогічного мовлення відбувається через опрацювання різноманітних лексичних вправ, які укладені на базі поточної фахової лексики та націлені на багаторазове повторення. Так, пропонуються вправи, спрямовані на словотворення нових мовних одиниць (перетворення дієслова в іменник шляхом додавання суфікса: *to govern – government*; прикметника в іменник: *reliable – reliability*; іменника в прикметник: *assistance – assistant*; дієслова в прикметник: *to hope – hopeless* тощо). Нова термінологія добре закріплюється у процесі пошуку англійських еквівалентів у тексті (*Find the English equivalents in the text*), при об'єднанні двох частин речення у логічну пару (*Combine two parts logically to make complete sentences*), при доборі відповідного терміна для завершення речення (*Choose an appropriate word or phrase to complete the following sentences*).

Таким чином, традиційні та інноваційні методи навчання у процесі монологічного та діалогічного мовлення, читання, роботи з аудіотехнікою, перекладу, що базуються на функціонально-комунікативній моделі мови, дають можливість студентам «Готельно-ресторанної справи» накопичити певний комунікативний досвід.

Література:

1. Вороніна Г. Ефективні технології вивчення іноземної мови професійного спрямування // Інноваційні методи викладання іноземних мов у немовних вищих навчальних закладах: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (16 травня 2016). – К.: НУХТ, 2016. – 69 с.
2. Пассов Е. Коммуникативный метод обучения иномязычному говорению. – М.: Просвещение, 1985. – 298 с.
3. Ружин К., Каніболоцька О. Специфіка вивчення другої іноземної мови у вищій школі // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». – 2014. – Вип. 48. – С. 312–314.
4. Тряпицына А. Компетентностный подход в высшем профессиональном образовании. – СПб.: Изд-во РГПУ им. Герцена, 2005. – 292 с.

Ганна ДЕФОРЖ
(Кропивницький, Україна)

М.В. ПАВЛОВА ТА ЇЇ РОЛЬ, ЯК ПЕДАГОГА-НАУКОВЦЯ У ПРОВЕДЕННІ ФУНДАМЕНТАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ З ПАЛЕОЗООЛОГІЇ

Вітчизняна біологічна й педагогічна наука може пишатися багатьма талановитими науковцями та викладачами. Однією з таких особистостей була Марія Василівна Павлова – жінка-

вчена, яка об'єднувала навколо себе молодих науковців тих навчальних закладів, де їй довелося працювати.

Народилася М. Павлова в Україні 27 червня 1854 р. (за старим стилем) у місті Козелець Чернігівської губернії. Початкову освіту і виховання М. В. Павлова отримала вдома, а потім дістала середню освіту в Київському інституті шляхетних дівчат. Володіла 5-ма мовами: українською, російською, французькою, німецькою та англійською.

Марія Василівна – перша жінка-професор Московського університету, перша жінка-почесний академік Всеукраїнської Академії наук (ВУАН) (з 1921 р.), член-кореспондент Академії наук СРСР (з 1925 р.), почесний академік Академії наук СРСР (з 1930 р.), завідувач кафедри палеонтології Московського університету (1919–1930 рр.). Член багатьох іноземних Академії наук і кількох наукових товариств.

Палеозоолог Марія Василівна Павлова – це ціла епоха в розвитку палеозоологічної науки, вона її визначний організатор, популяризатор і пропагандист. Наукові праці М.В. Павлової, присвячені дослідженням родин викопних ссавців (коневих, слонових, носорогових, тапірових) їй належать фундаментальні дослідження мастодонтів, гіппаріонів, еласмотеріїв, динотеріїв та ін. М. Павлова зробила унікальний внесок у розвиток Палеонтологічного музею Московського університету. Разом зі своїм чоловіком О.П. Павловим вони створили цей музей, з окремим Палеонтологічним відділом, який існує і дотепер і носить їхні імена: Музей імені О. П. і М. В. Павлових.

М. Павлова викладала спочатку на Луб'янських жіночих курсах (1886–1889 рр.), а з 1910 р. і до 1918 р. – у Народному університеті ім. А. Л. Шан'явського. З 1919 по 1930 рр. – професор і завідувач кафедри палеонтології у Московському державному університеті.

Слід зазначити, що життя Марії Василівни розпочалося у кріпосницькій Росії, коли жінки навіть не могли мріяти про вищу освіту, а тим більше, займатися науковою діяльністю. Натомість їй це вдалося.

Марія Василівна створила свою палеозоологічну школу, зробила вагомий внесок у справу освіти багатьох поколінь палеозоологів. Підготувала плеяду обдарованих, талановитих вчених-палеозоологів, в тому числі і вчених-жінок.

Особливо цікавою є генеза палеозоологічної школи М. Павлової з дослідження викопних хребетних тварин. Академік М. Павлова цікава не тільки своєю роллю у становленні вітчизняної палеозоології, а й своєрідними якостями характеру.

У 1921 р. в Московському університеті лекції Марії Василівни слухала Т. Саричева, пізніше вона стала провідним палеонтологом Палеонтологічного інституту АН СРСР. Ось що вона казала: «М. Павлова очолювала кафедру палеонтології, читала лекції для геологів і зоологів і вела практичні заняття з групою зоологів, до якої входив її улюбленець В. Меннер. Іспити вона приймала у всіх, і геологів, і зоологів, причому приймала дуже суворо. Екзаменів боялися не тільки студенти, а й асистенти – М. Шульга-Нестеренко, М. Болховітінова і В. Теряєв.

Я займалася в групі М. Болховітінової і пам'ятаю, як перед екзаменом вона молилася Богу про благополучний результат, хрестила нас, а під час екзамену сиділа на підлозі за шафами і голосно пошепки підказувала нам відповіді. Марія Василівна була майже глухою і підказок не чула. Через незадовільні відповіді потерпали не тільки студенти, а й їх викладачі, з якими Марія Василівна особливо не церемонилася. Після розмов з нею і М. Шульга-Нестеренко, і М. Болховітінова часто заливалися слізьми.

На засіданнях геологічної секції Московського товариства дослідників природи, де збиралися усі московські геологи, постійно головував О.П. Павлов. Поряд з ним завжди сиділа Марія Василівна. Ми, студентки, зобов'язані були ходити на засідання».

Лекції М. Павлової в МДУ залишили яскраві спогади у її учнів. Їх вплив на вибір професії був дуже великий. Усе в цих лекціях було чудово – методика, форма викладу, зв'язок з аудиторією, чарівний загальний вигляд жінки-професора. У суворому вбранні, з відкритим поглядом, вона

входила до аудиторії – й усі замовкали, адже неможливо було пропустити жодного слова з лекції. Методично лекції були просто чудові – це не був набір фактів, одне випливало з іншого, детально розглядалося в розвитку і взаємозв'язку. Дивувала захопленість лектора, бажання передати нове, щоб захопити слухачів і прищепити любов до науки.

М. Павлова читала курс палеонтології, інколи – палеозоології. Її лекції були завжди насичені новими матеріалами, зовсім нестандартними і захоплюючими за формою. Марія Василівна вимагала від студентів справжніх, а не формальних знань і, в першу чергу, уміння самостійно розбиратися в матеріалі. Вона ніколи не шкодувала часу для підготовки майбутніх і починаючих спеціалістів, вона навчала численних студентів-практикантів, роблячи все можливе, щоб передати їм чудовий досвід польових спостережень і досліджень, навичок картування. Під її керівництвом було закінчено багато дипломних робіт; вона постійно керувала великою кількістю аспірантів. М. В. Павлова постійно заряджала молодих спеціалістів тим гарячим інтересом до проблем палеозоології і стратиграфії, які були так характерні для неї. Не дивно, що завдяки їй зі стін Московського університету вийшла ціла плеяда відомих радянських стратиграфів-палеонтологів.

У 1919 р. М. В. Павлова очолила кафедру палеонтології Московського університету. Усіх співробітників на кафедру Марія Василівна обирала сама. На кафедрі почали працювати М. Болховітінова, Т. Добролюбова, Д. Раузер-Черноусова, С. Семіхатова, Є. Сошкіна, М. Шульга-Нестеренко, а також чоловіки В. Меннер, В. Теряєв.

Величезна заслуга М. Павлової полягає у становленні талановитих палеозоологів, її послідовників в Україні: І. Підоплічка, В. Топачевського, Л. Рековеця.

З приходом весни кожного року Марія Василівна закликала своїх підлеглих вирушати в експедиції. Вона розповідала, якими необхідними є для кожного палеозоолога справжні експедиції. Сьогодні можна впевнено стверджувати, що саме учні М. Павлової визначали рівень палеозоологічних досліджень у першій половині ХХ ст. в Україні, Росії, Грузії та інших республіках колишнього СРСР.

Ось як яскраво описує М. В. Павлову її учень, згодом академік Д. Налівкін: «М. В. була типово українкою з усіма властивими для неї перевагами і недоліками. Як багато українок, вона в молодості була красивою. Чудове чорне волосся, завжди скромно прибране, темні, живі, блискучі, розумні очі, прямі чорні брови, прямий ніс, красиво вигнуті губи, велике пряме вольове підборіддя, правильний овал обличчя і високе чоло – чоло мислителя. Дивитися на її портрет 1874 р., коли їй було 20 років, приємно і сьогодні.

Вона була невисокого зросту, пряма, рухлива, життєрадісна, приємна, але з сильним характером, настирлива, іноді владна, справжній командир. Цю особливість характеру вважають недоліком, але чи так це? Часом на роботі бути гарним командиром зовсім непогано.

Коли мені довелося побачити Марію Василівну, їй було 57 років. Вона була заслуженим, відомим професором і з нами, студентами, поводитися суворо і непохитно. Ми виконували її найменші вказівки. На її обличчя ми, звичайно, не дивилися, воно нас мало цікавило, але гарячість і захоплення, з якими вона показувала нам свої колекції кісток, її глибока переконаність у правильності еволюції коневих, як я вже казав, нас глибоко вразили, і я цього ніколи не забуду. В музеї вона трималася як справжня господарка, і було видно, що там вона знає все і все робиться згідно з її вказівками».

Література:

1. Борисьяк А., Меннер В. Мария Васильевна Павлова // Вестник АН СССР. 1939. – № 6. – С. 77–80.
2. Павловская геологическая школа / [И.А. Стародубцева, З.А. Бессуднова, С.К. Пухонто и др.; отв. ред. Ю.Я. Соловьев]. – М.: Наука, 2004. – 211 с.
3. Наливкин Д. Мария Васильевна Павлова // Наши первые женщины-геологи. – Ленинград: Наука. Ленингр. отд-ние, 1979. – С. 13–36.

4. Павлова М. Палеозоология: Ч. 1. Беспозвоночные. – М.-Ленинград: Госиздат, 1927. – 320 с.
5. Павлова М. Палеозоология: Ч. 2. Позвоночные. – М.-Ленинград: Госиздат, 1929. – 335 с.
6. Северцов А., Карпинский А., Ферсман А. Записка об ученых трудах профессора М.В. Павловой // Известия Академии наук СССР. VI серия. 1925. – № 18. – С. 825.

Olga DOLGUSHEVA
(*Kropyvnytskyi, Ukraine*)

CULINARY RECIPES IN EFL TEACHING

Contemporary teachers' training in Ukraine undergoes rapid changes. To pursue the purpose of entering the European educational space and to prepare qualified EFL teachers the national educational system lays emphasis on the competences that are to be acquired by prospective secondary school instructors. The competences outline the framework of a successful personal and professional development that embraces skills and abilities to communicate in order to accomplish a set of professional tasks.

Thus, the academic curricula in pedagogical universities should take into account the formation of teachers' abilities to prepare their students to life in a multicultural and polyethnic world. So the socio-cultural competence, along with linguistic and communicative, is to become a leading one with an EFL teacher [8].

Foreign language proficiency of secondary school students cannot be formed without their being exposed to authentic teaching materials. The latter ones aim at enhancing the students' knowledge of the target culture, its customs and traditions, the peculiarities of the national lifestyles, realia, and cuisine etc. In addition, language and speech expertise can be enriched with the help of culturally marked vocabulary, speech etiquette formulae as well as non-verbal behavior patterns. All these testify to **the topicality** of the chosen paper.

Taking into account the mentioned ideas we may state that an authentic culinary recipe as a speech genre with peculiar set of features can serve as a didactic text in teaching a foreign language. The **objective** of the given case study is to define teaching implications of English recipes and design recipe-based instructive techniques to promote specific and integral competences with EFL learners.

The culinary recipe as well as the gastronomic discourse in general has recently become a subject matter of a number of linguistic studies. In particular scholars' attention has been drawn to the discussion of the following issues: a recipe as a text, an intertext and a precedent text [3,4], an oral recipe as an issue of an ethnographic studies [7], a recipe as a speech genre and spheres of its functioning [5], the structure and compositional pattern of recipes in various functional styles [3], cognitive components of recipes [7], lexical, morphological and syntactical peculiarities of a recipe [2] etc.

Despite the prevailing linguistic perspectives of the mentioned research areas they infer further EFL teaching implications that can be summarized in the following points:

- a recipe as a verbal text enhances the enrichment of students' linguistic register in terms of enlarging vocabulary with gastronomic lexical units such as food terminology and measurement units, cooking procedures, abbreviations, ingredient names, dishes, gadgets, and utensils etc. A wide variety of peculiar grammar structures (infinitival complexes, passive constructions, imperative, elliptical and non-personal sentences) is viewed as a tool to widen the range of students' syntactical patterns;
- a culinary recipe as a linguocultural phenomenon may serve as a means of forming linguistic and cultural competences with EFL learners;
- a recipe as a normative text with a clearly defined structure performs the function of a sample

(precedent) text for EFL students' own oral and written productions that require a strict chronological order pattern and cohesive devices (*first, the second step, the next move, finally*);

- a speech genre of a recipe can be considered as a scaffold in teaching a genre-oriented written production as well as enriching the students' knowledge of the texts' micro- and macrostructures [1, p. 160, 163];

- a culinary recipe within a fiction text becomes a source of stylistic imagery. Alongside with a food metaphor it helps EFL learners become aware of the a language's aesthetic potential;

- a gastronomic text can also expose language learners to new words that come into usage denoting things and phenomena that emerge on a constant basis (*concept café, globesity, food swamp*). In such a way it promotes the formation of students' lexical competence;

- a food metaphor which is not limited to a gastronomic discourse as an element of the world cognition allows young learners expand their world outlook and ideas about world mapping by people speaking other languages;

- a culinary recipe as well as gastronomic discourse in general (or its elements) may come in handy in cross disciplinary studies. First, it can secure the comprehension of the cultural and ideological component within the educational area of language and literature, as English literary texts often outline authentic food culture, peculiar names of dishes and drinks, evaluative judgments of gastronomic issues, food preferences, conceptual and imagery presentation of an ethnic gluttony culture. Second, the practical aspect of language acquisition can be enforced by its integration with labor studies. For instance, while covering the topics «National food traditions», «Kitchen utensils», «Kinds of dishes and drinks», «Table etiquette» secondary school students may be offered to conduct a group activity like «Eating with Harry Potter» (based on the novels by J. Rowling) and practice in cooking 'magic' *Butterbeer Ice-Cream, Golden Snitch Cake, Hogwarts House Cake, Elves Curry Puffs* etc. Due to such project work EFL learners will be able to apply their knowledge in a variety of subjects, develop their collaborative and communicative skills resorting to linguistic means of accomplishing practical tasks.

To draw a **conclusion** we can say that an English culinary recipe as a speech genre and a particular text type is a powerful tool of developing EFL learners' linguistic, literary, cultural and communicative competences, creativity, interpersonal interaction and group cooperation. **Further research** is suggested to determine the didactic potential of other speech genres.

References:

1. Bubel C., Spitz A. The way to intercultural learning is through the stomach – Genre-based writing in the EFL classroom. *Culinary Linguistics. The chef's special*. – Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2013. – P. 157–187.

2. Булыгина Е., Мелехова А. Морфологические характеристики текстов немецких кулинарных рецептов // Научно-методический электронный журнал «Концепт». 2016. – Т. 11. – С. 1661–1665. [Электронный журнал]. – Режим доступа: <http://e-koncept.ru/2016/86357.htm>

3. Буркова П. Кулинарный рецепт как особый тип текста (на материале русского и немецкого языков): автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.19 «Теория языка», 10.02.01 «Русский язык». – Ставрополь, 2004. – 29 с.

4. Земскова А. Лингвосомиотические характеристики англоязычного гастрономического дискурса: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04 «Германские языки». – Волгоград, 2009. – 22 с.

5. Кантурова М. Речевой жанр кулинарного рецепта в текстах СМИ. *Lingüistica juvenis // Сборник научных трудов молодых ученых*. – Екатеринбург: Изд. УрГПУ, 2010. – Вып. 12. – С. 73–81. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://journals.uspu.ru/attachments/article/1948/%D0%A1%D1%82%2012.pdf>

6. Колодько Т. Формування соціокультурної компетенції майбутніх учителів іноземних мов

у вищих педагогічних навчальних закладах: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.14 «Теорія і методика професійної освіти». – К., 2005. – 24 с.

7. Месеняшина Л. Устный кулинарный рецепт как жанр, сохраняющий народную философию питания // Вестник Челябинского государственного университета. – 2012. – № 21 (275). – Вып. 68. – С. 86–88.

Ірина ДРОЗІЧ
(Хмельницький, Україна)

КОНТРОЛЬ В УМОВАХ ДУАЛЬНОЇ ФОРМИ ЗДОБУТТЯ ОСВІТИ

Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта передбачає застосування нових технологій і методів навчання, що пов'язані не тільки зі змінами в освітньому процесі, а й з високими вимогами роботодавців до рівня фахової компетентності випускників. Значні можливості для цього має дуальна форма здобуття освіти, яка за своїм змістом означає паралельне навчання в закладі професійної (професійно-технічної) освіти (далі – ЗП(ПТ)О) та на підприємстві. Основна концепція дуальної форми здобуття освіти заснована на посиленні практичної спрямованості підготовки фахівця.

У законі України «Про освіту» [2] одним з принципів освітньої діяльності є забезпечення якості освіти та якості освітньої діяльності. У сукупності засобів, необхідних для забезпечення функціонування системи управління якістю підготовки фахівців в ЗП(ПТ)О, величезне значення відводиться науково обґрунтованому, ретельно спланованому і раціонально організованому контролю над навчально-виробничим процесом і результатами навчальної діяльності учнів.

Різні аспекти контролю й оцінювання навчальних досягнень учнів були в центрі уваги українських та зарубіжних науковців: В. Аванесова, Ш. Амонашвілі, Б. Ананьєва, С. Архангельського, Ю. Бабанського, С. Батишева, В. Беспалька, Р. Гуревича, Н. Ничкало, В. Сухомлинського, К. Ушинського, І. Харламова, Г. Шукіної та ін.

У «Енциклопедії освіти» контроль потрактовується як завершальний компонент оволодіння певним змістовим блоком і своєрідна зв'язуюча ланка в системі навчальної діяльності особистості [1, 417].

При здійсненні контролю в ЗП(ПТ)О керуються Положенням про організацію навчально-виробничого процесу в професійно-технічних навчальних закладах [3]. На кожному етапі підготовки майбутніх кваліфікованих робітників передбачається вхідний, поточний, тематичний, проміжний і вихідний (підсумковий) контроль.

Вхідний контроль передбачає визначення рівня засвоєння знань, вмінь та навичок на певному етапі підготовки, в процесі поточного та тематичного контролю проводиться коригування процесу навчання, проміжний та підсумковий контроль дозволяє виявити досягнення мети певного етапу підготовки майбутнього фахівця.

На початку навчання учні повинні бути ознайомлені з регламентами і технологіями оціночних процедур, а також повинні бути проведені контроль на встановлення рівня попередньої підготовки. Приблизний інструментарій для оцінювання компетентностей повинен бути розміщений у відкритому для учнів доступі: на сайті ЗП(ПТ)О, в бібліотеці (медіатеці), відповідних кабінетах (лабораторіях). Інструментарій для оцінювання загальних і професійних компетентностей включається в фонди оціночних засобів, що дозволяють оцінити знання, вміння та засвоєні компетентності. Фонди оціночних засобів розробляються та затверджуються ЗП(ПТ)О та погоджуються з роботодавцями.

Педагогічні працівники самостійно обирають форму поточного, тематичного контролю рівня навчальних досягнень учнів, слухачів. Періодичність і форми проміжного та вихідного контролю визначаються робочими навчальними планами [3].

В умовах дуальної форми здобуття освіти контроль – важливий засіб реалізації зворотного зв'язку в системі майстер в/н-учень, один з основних інструментів керівництва майстром в/н навчальною діяльністю учнів. При правильній організації навчально-виробничого процесу фактично зникають розбіжності між поточним інструктуванням та контролем, так як контроль перетворюється в складову частину поточного інструктування.

Поточний контроль освітніх результатів здійснюється майстром в/н і / або наставником, в процесі виконання індивідуальної самостійної роботи або в режимі тренувального тестування з метою отримання інформації про: виконання учнями необхідних дій в процесі навчальної діяльності, їх правильності; відповідність форми дій певному етапу засвоєння навчального матеріалу; формування дії з належною мірою узагальнення, засвоєння (автоматизму, швидкості виконання тощо). Поточні оцінки під час уроку виробничого навчання виставляє майстер в/н за підсумками виконаного учнями, слухачами кожного навчально-виробничого завдання, а також шляхом спостереження за правильністю виконання прийомів, організацією і культурою праці, за використанням обладнання, інструментів, пристосувань та виконанням вимог охорони праці. Контроль знань, умінь та навичок має необхідний навчальний та виховний ефект лише тоді, коли він проводиться своєчасно та систематично. Майстер в/н завжди повинен знати, які успіхи кожного учня. Це дозволяє вчасно визначити та виправити його помилки та надати необхідну допомогу. Для учнів контроль їх виробничих успіхів є стимулюючим фактором, який багато в чому визначає мотиви навчальної праці.

Проміжний контроль забезпечує оперативне управління навчальною діяльністю учня і її коригування та проводиться з метою визначення відповідності рівня і якості підготовки майбутнього фахівця вимогам до результатів засвоєння навчальних програм і здійснюється як оцінювання компетентностей учнів.

Підсумковою формою контролю є державна кваліфікаційна атестація, яка включає: кваліфікаційну пробну роботу, яка відповідає вимогам освітньо-кваліфікаційної характеристики випускника ЗП (ПТ) О відповідної професії та кваліфікаційного рівня; державний кваліфікаційний іспит або захист дипломної роботи, проекту чи творчої роботи, що їх замінює. Перевіряється готовність учня до виконання зазначеного виду професійної діяльності та / або формування у нього компетентностей. Вихідний контроль доречно проводити як процедуру зовнішнього оцінювання. Оціночні процедури повинні бути максимально наближені до умов професійної діяльності майбутніх фахівців. В оцінюванні якості оволодіння учнями професійними компетентностями беруть участь наставники учнів і доцільно залучати зовнішніх експертів (роботодавців, які не приймають участь в навчанні). Оцінювання результатів навчання здійснюється відповідно до реальних показників професійної підготовки, підтверженої в умовах виробництва. Акцент робиться на практичну спрямованість навчання, підкреслюється роль досвіду, умінь застосовувати знання в різних ситуаціях.

Таким чином, від правильної організації контролю результатів навчальної діяльності учнів в умовах дуальної форми здобуття освіти залежить ефективність управління навчально-виробничим процесом і якість підготовки фахівців.

Література:

1. Енциклопедія освіти // Академія пед. наук України / [гол. ред. В. Г. Кремень]. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
2. Закон України «Про освіту» від 05.09.17р. № 2145-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
3. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Положення про організацію навчально-виробничого процесу у професійно-технічних навчальних закладах» від 30.05.2006 р. № 419. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0711-06>

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ШКОЛЯРІВ ДО ДЕРЖАВИ І СУСПІЛЬСТВА

Сучасна школа є могутнім фактором виховання молоді, формування її життєвих компетентностей і орієнтирів, духовності, моральності, національної гідності і патріотизму.

Нові умови функціонування українського суспільства після проголошення незалежності привернули до цієї проблеми увагу широкого кола педагогів – Т. Мацейків, В. Кузя, В. Костива, В. Кравця, Н. Побірченко, Є. Приступи, Ю. Руденка, О. Сухомлинської, Б. Ступарика, Д. Тхоржевського, М. Шкіля та ін., на думку яких основою виховання національної самосвідомості є історико-культурна спадщина українського народу.

Як визначається в Програмі «Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України, «основою сучасного виховного процесу є людина як найвища цінність» [2, 3]. «Педагогічна система кожної історичної епохи, – зазначає академік М. Стельмахович, – висуває свій оригінальний чи актуальний, уже знаний образ людини. Кардинальні зміни в житті суспільства вносять відповідні корективи у виховному ідеалі» [3, 53].

Метою виховання є формування морально-духовної життєво компетентної особистості, яка успішно самореалізується в соціумі як громадянин, сім'янин, професіонал. Виховна мета є спільною для всіх ланок системи виховання та є критерієм ефективності виховного процесу.

У процесі привласнення особистістю вироблених людством морально-духовних цінностей коригується її потребнісна, когнітивна та діяльнісна сфери. Сучасна психолого-педагогічна наука вважає джерелом мотивації вчинків людини, її поведінки систему та ієрархію внутрішніх цінностей. У психічному здоров'ї людини ця система має три рівні: на нижчому рівні – особисті та матеріальні цінності (власні потреби, задоволення); на середньому – культурні цінності (мистецтво, наука, загальнонародні надбання, правопорядок); на вищому – духовні цінності (ідеали, ціннісні настанови, обов'язок перед суспільством) [1, 73].

Загальній меті виховання підпорядковується спеціально спроектована система супідрядних, поетапно конкретизованих цілей за напрямками виховання, сконцентрованих на вихованні цінностей природи, культури, соціальних цінностей та особистісних цінностей.

Найбільш глибоко ідеал, наприклад, національного виховання розкрито у працях довго замовчуваного українського педагога Григорія Ващенка (1878–1967) («Виховний ідеал», «Виховна роль мистецтва», «Тіловиховання як засіб виховання волі й характеру» та ін.). Основу його ідеалу національного виховання становлять загальнолюдські (моральний закон, пошук правди, справедливості тощо) й національні цінності, які стали духовним надбанням народу. Носієм загальнолюдських цінностей, на його думку, є християнська релігія, яка орієнтує людину на служіння вищому ідеалу [5].

Та оскільки людина народжується і живе в конкретному національному середовищі, що відрізняється серед інших своєю мовою, культурою, звичаями, вона проймається розумінням особливостей свого народу, етносу, нації. Тому ідеал національного виховання, за Г. Ващенком, повинен ґрунтуватися на служінні Богові та своїй нації. Така орієнтація категорично протиставляє українське національне виховання, з одного боку, більшовицькій моделі, в основі якої був матеріалізм та атеїзм; а з другого – націонал-соціалістичній ідеології фашизму, наскрізь проянтій культот сили і зневаги до людини [5].

Кінцевою метою виховання особистості є її підготовка до повноцінного суспільного життя, яка передбачає виконання ролей громадянина, трудівника, громадського діяча, сім'янина, товариша.

Програма «Основні орієнтири виховання» [3, 58] дає педагогу можливість обрати найефективніші різноманітні форми виховної роботи з дітьми та підлітками різних вікових груп, надаючи можливість обирати їх за врахуванням особливостей виховання конкретних учнів конкретного класу.

До засобів національно-патріотичної та правовиховної роботи слід віднести радіомовлення, телебачення, кінотеатри, клуби, газети, журнали, плакати, наочні посібники, але наявність засобів ще недостатня для досягнення кінцевого результату – формування правосвідомості. Для цього потрібно обрати відповідно форму. Практика свідчить про те, що таких форм виховання чимало, вони можуть впливати на свідомість неповнолітніх. До них слід віднести вечори запитань і відповідей, де приймають участь працівники правоохоронних органів, лекції, бесіди, диспути, вікторини, тижні права в школі, юридичні консультації, свята, усні журнали і заочні подорожі, екскурсії та походи по рідному краю. Важливим засобом патріотичного виховання дітей шкільного віку виступає ознайомлення з рідним містом, вулицею, як малою Батьківщиною.

В Україні, як і в інших країнах світу, історично склалася своя система виховання, яка максимально враховує національні риси і самобутність українського народу. Сучасна модель враховує такі важливі особливості сьогодення, як національне відродження усіх сфер життя українського суспільства і процес розбудови самостійної, незалежної держави.

Громадянські якості формуються в процесі безпосередньої участі дітей у навчально-виховних заходах, що здійснюються під час навчання в школі, а в позаурочний час – в позашкільних закладах, вдома батьками та громадськістю. І такі заходи надзвичайно багатопланові, всеохоплюючі, тому перша вимога до них – вони повинні бути ретельно сплановані та підготовлені, бажано, разом з дітьми, підлітками та за участі батьків. Друга вимога – заходи, спрямовані на формування в особистості ціннісного ставлення до держави і суспільства повинні логічно продовжувати урочну роботу, мати певну систему, враховувати принцип послідовності, наступності, вікові, індивідуальні особливості дітей, їхні інтереси та бажання. Третя вимога – виховні заходи мають бути доступними, цікавими, емоційно наповненими, щоб у процесі їх проведення струмувала учнівська творчість, проявлялась ініціатива, самовираження, щоб кожен учасник співпереживав від участі в них задоволення та насолоду.

Найважливішою громадянською рисою особистості є сформованість національної самосвідомості, патріотичних почуттів до рідної землі, свого народу, готовності до праці в ім'я України. Формування ціннісного ставлення школярів до держави і суспільства сприяє весь комплекс національно-патріотичного виховання, який охоплює і навчальну і, особливо, виховну сферу. Виховати свідомого громадянина і патріота означає сформувати в учня комплекс особистісних якостей і рис характеру, що є основою специфічного способу мислення та спонукального силою повсякденних дій, вчинків, поведінки.

Література:

1. Громадське виховання учнівської молоді: проблеми, досвід; навчально-методичний посібник. – Рівне, 2002. – 120 с.
2. Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України. Програма. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2010 – 80 с.
3. Стельмахович М. Теорія і практика українського національного виховання: посібник [для вчит. поч. кл. та студ. пед. факул.]. – Івано-Франківськ: Лілея НВ, 1996. – 180 с.
4. <http://www.makarenko.edu.ua/>
5. http://www.rokim.org.ua/pedagogics/eminent_teachers/vaschenko_pedagogic_ideas/

Євгенія ІВАНЧЕНКО
(Одеса, Україна)

ДО ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ STEM-ОСВІТИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ

Останнім часом освітнє поле України перебуває під потужним впливом світового тренду – STEM-освіти, яка за визначенням відділу STEM-освіти Інституту модернізації змісту освіти [1]

являє собою низку чи послідовність курсів або програм навчання та готує тих, хто навчається, до успішного працевлаштування й освіти протягом життя, вимагає різних і більш технічно складних навичок, зокрема із застосуванням математичних знань і наукових понять.

STEM в класичному варіанті об'єднує 4 предмети: науки природничі (S – science) – що визначають закони природи, пов'язані з фізикою, біологією, хімією; технологія (T – technology) – що визначає систему людей, організацій, знань, процесів і устаткування; інженерія (E – engineering) – що визначає систему знань про створення продуктів та способів вирішення питань; математика (M – mathematics) – що визначає закономірності та зв'язки між числами, величинами та формами.

Світова практика окрім класичного варіанту являє низку модифікацій STEM-освіти: ESTEM додатково включає екологію (E – ecology); STREM – робототехніку (R – robotics); MIHT – німецький аналог STEM, який містить замість інженерії інформатику; STEMM – додатково включає медицину (M – medicine); STEAM – мистецтво (A – art); METALS доповнює STEM мистецтвом та логікою (A – art, L – logics), STREAM – мистецтвом та релігією (A – art, R – religion); ISTEM – «позашкільний» STEM. Докладно питання походження поняття «STEM» вивчалися О. Гірним [3].

Якщо посилається на державу-засновника руху за поширення STEM-освіти – США – то однією із STEM-галузей, рекомендованих Національним науковим фондом США, є економіка. Отже, саме представники цієї галузі потребують введення до процесу професійної підготовки STEM-технологій, що означає створення навчального середовища з підвищеною активністю студентів та широким доступом до технологій. За будь-яких обставин у такому навчальному середовищі студенти включені до свого власного навчання: вони є активними «споживачами» освітніх послуг, а не пасивними «спостерігачами»; мають виявляти підвищені здібності мислити критично, працювати як в команді, так і самостійно.

Слід також відзначити, що STEM-освіта передбачає посилення у навчальних програмах природничо-наукового компоненту та інноваційних технологій, що є дуже слушним в умовах тотального скорочення годин на вивчення таких дисциплін, як «Вища математика», «Інформатика», «Теорія ймовірностей та математична статистика», «Оптимізаційні методи та моделі», «Інформаційні технології» тощо у навчальних планах підготовки фахівців галузі знань 07 «Управління та адміністрування».

Разом з тим низка авторів (наприклад, [2]) вважає, що STEM-освіта – це кроспредметний підхід, який не передбачає збільшення годин або додавання нових предметів. STEM-освіта вважається алгоритмом та базовими принципами роботи над проблемою для її креативного вирішення, що передбачає зміну форми викладання з викладацькоцентричної на командну роботу тих, хто навчається.

А це, в свою чергу, потребує викладача, який згоден пройти додаткову професійну підготовку та готовий працювати у єдиній системі природничо-наукових дисциплін та технологій, тим більше, що економічна галузь природним чином поєднує в собі ці два напрями.

Таким чином, можна стверджувати, що звернення до STEM-освіти у сучасних освітніх реаліях майбутніх економістів здатне суттєво змінити економіку нашої держави за рахунок поповнення цієї галузі фахівцями іншої формації, конкурентоспроможними, інноваційними та креативними, але, разом з цим такими, що володіють всім набором знань попередніх поколінь, мають їх власне бачення та шляхи застосування до конкретних умов та на перспективу.

Література:

1. STEM-освіта [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://imzo.gov.ua/stem-osvita/>
2. STEAM-образование – мировой тренд, пришедший в Украину [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mind.ua/ru/openmind/20185700-steam-obrazovanie-mirovoj-trend-prishedshij-v-ukrainu>
3. STEM-освіта в Україні – модернізація чи імітація? // Постметодика. – 2016. – № 1 (124). – С. 20–27.

ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ

*Творчість заразливо. Передай іншому!
А. Ейнштейн.*

Чи можна виховувати творчу особистість і при цьому не мислити творчо? Чи може людина, яка не вміє творити навчити творчості іншу? Чи можна вимагати оригінальності й при цьому не бути креативним? Починати потрібно з себе, а потім навчившись самому, навчати інших.

Творчість це не тільки спосіб мислення й діяльності, це спосіб життя. Традиційні способи навчання замінюють інноваційними. Інноваційні процеси це такий набір прийомів, методів або технологій, які в даній ситуації для даної дитини привели до яскравого, непередбаченого результату.

Змінюється світ, потрібно змінюватися нам. Інші методи, інші прийоми. Мета одна – допомогти учневі сформуватися як творча особистість здатну до самовдосконалення, готову до досягнень у сучасному світі.

Хочу поділитися своїми думками, дослідженнями, досягненнями, як стимулювати учнів до самовдосконалення. Від чого залежить виникнення цікавості до математики: від вміння вчителя змотивувати вивчення даної теми, від здібності здивувати на уроці незвичайним фактом, несподіваним прикладом, цікавою задачею, від бажання допомогти кожному зрозуміти, розібратися й сформувати нові навички. Дитині цікаво, коли вона розуміє. Не соромно не знати, соромно не робити.

Про деякі засоби підвищення ефективності навчання і прийоми формування творчої діяльності учнів, які використовуються мною, я хочу розповісти. У своїй роботі я використовую такий прийом: до дошки викликаю того, хто бажає, а разом з ним того, кому потрібна допомога, щоб розібратися. Доволі неочікувано чути від дитини: я не розумію, можна мені до дошки або нарешті я зробила це сама.

Як створити максимально сприятливі умови для математичного розвитку дитини? Як цікаво організувати діяльність учнів, знайти час для завдань творчого характеру? Для мотивації вивчення нового матеріалу доцільно використовувати історію математики. Згадати про теорему Ферма, перед вивченням теореми Піфагора. Перед початком розв'язування задач на побудову, познайомити з відомими задачами: квадратура круга, трисекція кута. Починати доведення тотожностей можна з прикладів софізмів.

Крім мотивації, необхідно сформуванню розуміння практичного значення матеріалу. Формули скороченого множення це можливість удосконалити навички усного рахунку. Навчитися аналізувати умову задачі, досліджувати різні варіанти можна на уроках однієї задачі. Викликати цікавість до предмета, бажання дізнатися щось нове самостійно, допомагають проекти, наприклад: чи можна назвати нашу цивілізацію параболічною, різноманітні види синусоїди в архітектурних шедеврах генія «романтичного хай-теку» Сантьяго Калатрава, як виграти у букмекера, біометрія й теорія ймовірності, як мої рідні використовують відсотки, чи допомогло моїй родині знання тригонометричних функцій у складній ситуації. Для вивчення перших геометричних та алгебраїчних властивостей допомагають створення казок з використанням математичних понять. Вивчення стандартного вигляду числа буде яскравим з використанням регіонального компонента.

Контроль знань, умінь, навичок теж зазнав змін. Замість контрольної роботи можна використовувати тестування для різноманітності процесу навчання. Онлайн олімпіади дозволяють

перевірити свій рівень великій кількості учнів, що підвищує інтерес до предмету, а сертифікати, які вони отримують, стимулюють до подальшого розвитку.

Використання ІКТ зумовлено швидким розвитком дитини при пізнанні комп'ютерних технологій. Застосування комп'ютера в навчальному процесі є дуже важливим, тому що зацікавлює дитину, відволікає її від віртуального життя. Діти навчаються використовувати комп'ютер не тільки для іграшок, а в першу чергу як засіб навчання, пізнання навколишнього світу.

Отже, щоб розвиток творчого мислення учнів був найефективнішим, потрібно поєднувати традиційні й активні методи навчання, в залежності від їхньої доцільності на цьому чи іншому етапі уроку. Докладний підбір змісту навчального матеріалу, систематичне використання проблемних ситуацій, можливих для розуміння учнів, створення доброзичливої атмосфери взаємного бажання успіху під час уроку й товариської допомоги це запорука формування творчої особистості.

Література:

1. Фіцула М. Педагогіка // Посібник. – К.: Вид. центр «Академія», 2002.
2. Історія педагогіки / [за ред. М. Гриценка]. – К.: Наука, 1973.
3. Пономарьов Я., Семенов І., Степанов С. Психологія творчості: загальна, диференціальна, прикладна. – М.: Наука, 1990.

Надія КАЛІНІЧЕНКО
(Кропивницький, Україна)

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПРИРОДНИЧИХ НАУК ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

На часі реалізація фахівцями кафедр біології та методики її викладання педагогічних університетів України освітньо-професійної програми «Середня освіта (Природничі науки)» для другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності «Середня освіта (за предметними спеціальностями)». Професійна кваліфікація – учитель природничих наук, фізики, хімії, біології старшої школи. Метою освітньої програми передбачено опанування майбутнім фахівцем: теоретичними та методологічними засадами природничих дисциплін, теоретико-методичними засадами навчання природничих наук на рівні повної загальної середньої освіти; освітніми технологіями та методиками формування ключових і предметних компетентностей учнів старшої загальноосвітньої школи; формування здатності до здійснення моніторингу професійної педагогічної діяльності та аналізу педагогічного досвіду; здатності до самоорганізації власної професійної педагогічної діяльності, рефлексії; здатності до проведення освітніх вимірювань, ефективних способів взаємодії всіх учасників освітнього процесу, враховуючи вплив з боку освітньо-наукового середовища; готовності до інновацій в професійній педагогічній діяльності. Для успішного виконання окреслених завдань обґрунтування професійної спрямованості підготовки майбутніх учителів природничих наук у процесі фахової підготовки є актуальним і прогностичним [3, 3–4].

Аналіз психолого-педагогічних та методичних джерел дозволяє стверджувати, що вітчизняними та зарубіжними вченими досліджено широкий спектр питань фахової підготовки майбутніх учителів. Вчені: В. Андрущенко, О. Артамонова, І. Бех, М. Гриньова, І. Дичківська, Е. Кодлюк, В. Кремень, А. Маркова, В. Семиченко, С. Сисоєва, Л. Хоружа, А. Хуторський, П. Айлз (P. Iles), К. Дулі (K. E. Dooley), Дж. Лінднер (J. R. Lindner), Дж. Уінтертон (J. Winterton) зазначають виняткову роль компетентнісного підходу у питаннях модернізації освіти. Над проблемою формування цілісності знань про живу природу, яка включає інтеграцію наукових знань на основі загальних закономірностей природи на усіх рівнях конструювання змісту освіти, працювали А. Степанюк, В. Ільченко, Л. Рибалко та ін. Сучасні науковці Ю. Бабанський, Є. Бабошина,

3. Курлянд, І. Харламов, О. Цокур визначили педагогічні умови формування моральних (гуманістичних) цінностей у вищих навчальних закладах, зокрема: гуманізацію та гуманітаризацію освітнього середовища вищого навчального закладу; реалізацію особистісно орієнтованого підходу в освітньому процесі; зосередження головної уваги на ціннісно-мотиваційній домінівності особистості, яка визначає її професійну підготовку. Спрямованість нашого наукового пошуку доповнює дослідження названих авторів, сприяє виокремленню провідних складових спрямованості підготовки майбутніх учителів природничих наук у процесі фахової аудиторної і позааудиторної роботи.

Формування цілісної самобутньої особистості майбутнього учителя природничих наук, його творчої індивідуальності, налагодження між студентами взаєморозуміння, поваги і підтримки сприяє засвоєнню норм спілкування на гуманістичних засадах у навчанні і вихованні учнівської молоді. Рядом дослідників запропоновані моделі гуманізації професійної підготовки майбутніх педагогів з врахуванням специфіки навчальних дисциплін, яка включає три блоки: концептуальний, змістово-операційний і аналітичний. Всі елементи моделі взаємопов'язані і доповнюють один одного. Модель включає методологічні підходи (індивідуальний, діалогічний, інтегративний), принципи (гуманізації, демократизації, оптимізації, системності, практичного змісту навчання), методи, засоби і форми та технології навчання, критерії (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, емоційно-емпатійний, комунікативно-діяльнісний), які ми враховували у процесі формування майбутніх педагогів природничих наук [4].

У методичну підготовку майбутніх учителів природничих наук в умовах вищого навчального закладу упроваджуються інтерактивні технології (наприклад, «мозковий штурм» «групування», «асоціативний куцц»), технології розвитку критичного мислення та проблемного навчання. На практичних заняттях передбачено спеціальні теми, присвячені формуванню технологічних вмінь і навичок студентів: «Технології групової навчальної діяльності», «Інноваційні технології навчання», «Інтерактивні методи навчання на уроках біології», «Технології проектного навчання», «Створення презентації уроку» (мультимедійні технології навчання), «Формування портфоліо учня та вчителя». Під час занять студенти моделюють використання технологій в конкретних навчальних ситуаціях, аналізують методичні особливості їх використання, а також переваги і недоліки. Цьому сприяють: рольові ігри, мікрОВикладання, моделювання уроків біології, а також аналіз і самоаналіз навчально-пошукової діяльності.

Майбутні педагоги активно користуються інтернет-ресурсами, сайтами МОН України, аналізують творчі лабораторії вчителів біології, створюють власні мультимедійні презентації до уроків біології, розробляють блоки завдань для взаємоконтролю, розширюючи навчальне інформаційне середовище. Це пов'язано передусім з чітким усвідомленням того, що ця сфера освіти набуває вагомого значення для розвитку та виховання людини, де особливе значення займає становлення основ сучасного, екологічно орієнтованого світогляду студентів і школярів.

Актуальною є проблема обґрунтування значення інтерактивних форм навчання в системі підготовки студентів до проведення позакласної роботи з біології. У педагогічній теорії та практиці роботи шкіл виокремлюють три форми позакласної роботи з біології: індивідуальну, групову та масову. Індивідуальна форма передбачає такі види позакласної роботи: робота з науково-популярною літературою, довідниками, словниками; підготовка доповідей, рефератів; досліди й спостереження в природі, теплиці, куточку живої природи; виготовлення годівниць для птахів; шефство над сільськогосподарськими тваринами; проведення фенологічних спостережень; самоспостереження; виготовлення таблиць, моделей, обладнання для навчальних занять, кабінету біології. До групової форми належать: робота в гуртках, учнівських об'єднаннях (товариствах, клубах), випуск біологічного бюлетеня, стендів рослин Червоної книги тощо; до масової – біологічні вечори, олімпіади, тижні біології, декади, місячники, вікторини, конференції, лекції, біологічні товариства, учнівські лісництва, екскурсії та ін. Поділ позакласної роботи на окремі форми та види є умовним: окремі їхні елементи тісно пов'язані між собою, взаємно інтегруються

[1; 2]. При вивченні методики навчання біології робота з студентами спрямовується на усвідомлення та засвоєння змісту нової програми з біології, спрямованої на формування ключових і предметних компетентностей у змісті кожного предмета шляхом реалізації наскрізних змістових ліній: «Екологічна безпека та сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека», «Підприємливість і фінансова грамотність». Система підготовки майбутніх учителів до проведення позакласної роботи з біології охоплює навчальний процес, виробничу практику, ботанічну, зоологічну та польову практики, позааудиторну роботу студентів. На нашу думку, доцільно формувати професійні знання і вміння майбутніх педагогів поетапно. Кожен етап передбачає засвоєння певних знань, формування умінь і навичок майбутніх учителів природничих наук.

Література:

1. Грицай Н. Методика позакласної роботи з біології: дистанц. посіб. – Рівне: Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, 2010. – 164 с.
2. Загальна методика навчання біології: навч. посібник [для студ. вузів] / [І. В. Мороз, А. В. Степанюк, О. Д. Гончар та ін.; за заг. ред.: І. В. Мороз]. – К.: Либідь, 2006. – 590 с.: рис., табл.
3. Освітньо-професійна програма. Середня освіта (Природничі науки). Міністерство освіти і науки України. Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, 2018 р. – 21 с.
4. Фесенко О. Формування методичної компетентності майбутнього вчителя початкової школи у процесі вивчення природничих дисциплін у педагогічному коледжі: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. – Кропивницький, 2018. – 249 с.

Василь КИЗЕНКО

(Київ, Україна)

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ВАРІАТИВНОЇ КОМПОНЕНТИ ЗМІСТУ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ

Соціально-педагогічні детермінанти науковці досліджують, зокрема, з огляду на здобувача освіти, котрий на достатньому рівні володіє рефлексійною культурою, формування якої уможливується у процесі реалізації варіативної компоненти змісту. Автори курсів за вибором для учнів старшої школи, зважаючи на чинні освітні вимоги, у варіативний зміст закладають ідеї і принципи, за яких якнайповніше можна врахувати інтереси учнів, їх здібності й уявлені ними життєві перспективи – з намірами продовжувати навчання у вищій школі або одразу включитись у виробничу сферу чи сферу послуг. Отже, варіативний зміст (курси за вибором) має бути природовідповідним, тобто віддзеркалювати соціальний досвід, доступний для аналізу, узагальнення та виокремлення у ньому найоптимальніших «рецептів» успішного функціонування у суспільстві.

Суб'єктний досвід учня виявляється (педагогічна площина), проявляється (індивідуально-особистісна соціальна площина) і реалізується (соціальна площина), узгоджуючись у процесі навчання зі змістом освіти, який задає соціокультурні зразки у вигляді понять, законів, правил, прийомів дії, поведінки, обов'язкових для всіх. Тож набуває ваги аксіологічний аспект розроблення змісту курсів за вибором, оскільки сучасні учні хочуть знати не лише те, що саме їм треба вивчати, а й навіщо це робити. Саме це в інформаційному суспільстві дасть змогу досягти головної мети освіти – розвитку творчих здібностей, які забезпечують можливості самовизначення, самореалізації та самозбереження. Отже, основним завданням навчання є передача засобів і методів, які дають змогу учневі самостійно здобувати навчальну інформацію та використовувати її для розв'язання певних життєвих проблем. Тобто, акцент робиться не на знанні

заради знань, а на знанні як засобі життєдіяльності, що уможливило формування в кожного учня власної системи цінностей з кореляцією на соціально-системну аксіологічність.

Під час засвоєння змісту профільних предметів важливе значення має структурування навчального матеріалу, що сприяє розвиткові особистісних якостей учня, забезпечує формування навичок міжособистісного спілкування, активної соціальної позиції, готовності постійно навчатися як у професійному, особистому, так і суспільному просторі, сприяє формуванню здатності адаптуватися до умов суспільного життя, готовності брати на себе відповідальність тощо. Особливої значущості набувають уміння здобувати, осмислювати і використовувати різноманітну навчальну інформацію, оволодіння інформаційними технологіями, що уможливають опанування навчального матеріалу в межах вивчаного предмета, а також – формування і розвиток навичок пошукової діяльності.

Сучасні інформаційно-комунікаційні технології відкривають значні можливості для здобуття освіти і водночас тягять важковиявні небезпеки, що «зіштовхують» зі шляху пізнання у прірву віртуальних вигод і примарних особистісних досягнень. Юнь як нестабільна соціальна субстанція у пошуках себе збивається зі шляху і поринає у голограмний соціум з його віртуальним досвідом. А відбувається це так, тому що компенсують нестачу соціального досвіду старшокласники у соціальних мережах, прикрашаючи своє уявлення про соціум викривленою інформацією, яка, за своїм характером, рідко буває нейтральною. Скоріш – інтервентною, агресивною, емоційно деструктивною. Якою є чи може бути альтернатива віртуальним компенсаторам? Подібні запитання ми поставили групі вчителів-експертів, визначених серед тих, хто викладає предмети і/чи інтегровані курси і курси за вибором у Київській гімназії східних мов № 1. Варіативність думок експертів не надто значна, однак, на нашу думку, заслуговують на увагу переконання тих учителів, котрі за альтернативу віртуальним компенсаторам беруть сучасні педагогічні технології з широкими можливостями їх варіювання і видозмінення. Наприклад, синхронне навчання як взаємодія педагога та учнів у режимі реального часу і скрайбінг як сучасна форма унаочнення навчального матеріалу можуть бути ефективним інструментом перебирання уваги дітей з віртуальних компенсаторів нестачі соціального досвіду на реальну взаємодію під час урочної діяльності, за якої педагогові можна і слід вивчати разом із учнями адекватні наукові, економічні, соціальні, політичні, екологічні та інші ситуації.

Досліджуючи педагогічні технології реалізації курсів за вибором, ми не можемо обійти увагою соціально-педагогічні детермінанти, що позначаються на формуванні та реалізації варіативної компоненти змісту обов'язкової загальної середньої освіти, особливо в умовах профільного навчання. Така детермінантність чутлива до змін у функціональних системах суспільства, і це, на думку Л. Величко, викликає нерівноважний стан освітньої системи. Дослідниця переконана, що такий стан «український, бо є надія, що в процесі еволюції утворяться нові структури і взаємозв'язки між ними, і це спричинить формування нового атратора, в очікуванні якого ми перебуваємо. Важливо вчасно згадати про закони існування синергетичних систем і впливу на них, навчитися мислити синергетично. Педагогічна наука може і повинна наблизити вихід освіти із нерівноважного стану, усунення науки від цього процесу є, щонайменше, нераціональним [1, 19].

Зі свого боку, ми також звертали увагу на проблеми виховання в учнів соціально-моральних цінностей громадянського суспільства, тож не хотілося б, щоб у школі формувався виключно «раціональний» («ринковий») тип людини – це не той єдиний внутрішній мотиватор, що сприятиме усвідомленню випускниками школи життєвого сенсу вибору тієї чи тієї професії, адже виховання їх суспільно-трудової свідомості, наразі, лімітується мінливими цінностями вітчизняного ринку праці [2].

Можливо, за атратор вважатимемо освітню дипломатію? Освітню дипломатію як специфічну педагогічну систему відносин, як педагогічну технологію? Зі шкільного досвіду відомо, що освітня дипломатія це – «визнання цінності людини в культурних, етичних вимірах; дипломатія як світосприйняття; гуманістична культура відповідального спілкування; вміння бачити позитив-

не та зміни в учасниках освітнього процесу; демократичне узгодження позицій, наявність комунікативних компетентностей; акумуляція і трансляція досвіду через гімназійні традиції; орієнтація на презентацію особистості та її ефективну соціалізацію в суспільстві; вдосконалення соціальної, громадянської практик педагогів, учнів, батьків у взаємодії; самоактивність керівників закладу освіти в національному культуротворенні, у міжкультурній комунікації, міжнародних відносинах; оперативне управління поточними справами; стимулювання діяльності професіоналів через спільну мету, вдосконалення практик народної дипломатії та оцінювання процесів освітньої дипломатії; навчання технології розвитку освітньої дипломатії; розробка та реалізація проєктів культурної дипломатії тощо [3, 223].

Окреслюючи деякі соціально-педагогічні детермінанти формування та реалізації варіативної компоненти змісту профільного навчання, ми водночас зазначаємо, що Нова українська школа стала на шлях оновлення, викликаного трансформаціями самого українського суспільства.

Література:

1. Величко Л. В очікуванні нового атрактора. Освіта XXI століття: теорія, практика, перспективи: мате. Першої міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (Київ, 18 квітня 2019). // Дидактика: теорія і практика: зб. наук. праць. – К.: Фенікс, 2019. – С. 17–20.

2. Кизенко В. Постнекласична раціональність – новітня методологічна проблема профорієнтаційної діяльності профільної школи // Біологія і хімія в рідній школі. – 2018. – № 4. – С. 37–43.

3. Проскура О. Освітня дипломатія: визнання інноваційності педагогічної системи для освіти України XXI століття. Освіта XXI століття: теорія, практика, перспективи: матеріали Першої міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (Київ, 18 квітня 2019) // Дидактика: теорія і практика: зб. наук. праць. – К.: Фенікс, 2019. – С. 222–225.

Ірина КОЗУБОВСЬКА, Оксана ШЕЛЕВЕР
(Ужгород, Україна)

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПРЕВЕНТИВНОЇ РОБОТИ З МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ В ІНТЕРНАТНИХ ЗАКЛАДАХ

Проблема девіантної поведінки серед неповнолітніх набуває все більшої гостроти в Україні. Здійснений аналіз наукової літератури з проблеми девіантної поведінки дозволяє стверджувати, що, незважаючи на певні здобутки вчених (І. Запорожан, В. Оржеховська, І. Парфанович, М. Фіцула та ін.), багато аспектів проблеми залишаються маловивченими. Зокрема, це стосується питання девіантних проявів серед учнів шкіл-інтернатів та їх профілактики. В той же час є всі підстави вважати, що учні шкіл-інтернатів – це особлива соціальна група учнівської молоді, оскільки діти, які виховуються в інтернатних закладах, мають специфіку психологічного розвитку, яка не може бути визначена за якимись чіткими критеріями норми і патології. Поза сім'єю розвиток дитини йде особливим шляхом, внаслідок чого у дітей формуються специфічні риси характеру, особлива поведінка, яка в багатьох випадках без відповідної виховної роботи стає в майбутньому делінквентною [1].

В процесі здійсненого експериментального дослідження нами виявлено найбільш характерні для вихованців інтернатних установ (учнів молодшого шкільного віку) відхилення, які зумовлюють їх важковиховуваність: високий рівень вербальної і фізичної агресії, емоційні розлади (тривожність, гнів, фобії), відхилення у перебігу психічних процесів (сприймання, пам'яті, мислення, уваги), аутистичні порушення, інфантильність, відсутність досвіду любові до ближніх, невміння встановлювати контакти з дорослими і ровесниками і продуктивно спілкуватися, неадекватна самооцінка, дезадаптованість.

З'ясовано, що відхилення у поведінці учнів інтернатів виникають в основному внаслідок порушення їх соціалізації (негативний минулий досвід, перенесене фізичне, моральне, психологіч-

не, сексуальне насильство, обмежений вибір зразків для наслідування; жорстка регламентація життя в закритих установах; обмеження особистого вибору та ін.)

На нашу думку, основою ефективної превентивної роботи з важковиховуваними учнями повинна бути своєчасна діагностико-корекційна робота. Нами розроблена і апробована методика діагностичної роботи, яка забезпечує отримання знань не тільки про окремі прояви особистості, але й дає інформацію про цілісну особистість; спрямована на діагностику типів і рівнів визначальних, базових основ особистості; орієнтована не тільки на актуальні, але і на потенційні здібності і можливості особистості, які дозволяють діагностувати особистість з позиції індивідуальних відмінностей, врахуванням того, якою особистість може бути; є основою для визначення головних причин труднощів в різних видах діяльності, поведінці, спілкуванні, взаємостосунках з іншими. Ці особливості зумовлюють ефективність системи як фундаментальної бази для індивідуальної корекційної і виховної роботи, спрямованої на максимальну реалізацію сутнісних здібностей особистості, корекцію базових основ особистості та ін.

Забезпечуючи корекційну роботу з важковиховуваними дітьми, слід здійснювати як корекцію психічних процесів, так і поведінки. Порівнюючи ефективність двох видів групових занять (розвиваючі і психокорекційні), можна стверджувати, що кожний з них має свої переваги. Заняття, спрямовані на формування комунікативних навичок і розвиток пізнавальної сфери, дозволяють розширити знання дитини про світ, про людину в цьому світі, її можливості. Але тут менше уваги приділяється роботі з індивідуальними проблемами дитини. Психокорекційні заняття дозволяють виявити і працювати з особистісними проблемами (страхи, тривожність, депресія, агресія). Для цих дітей така робота більш значима. Проте, не можна недооцінювати і важливість розвитку, розширення світогляду і соціальних навичок дитини.

В корекційній роботі з важковиховуваними дітьми слід працювати також над корекцією соціальної компетенції, яка може розглядатися як стан рівноваги між вимогами, які пред'являються до дитини на даному віковому етапі з боку суспільства, середовища, в якому вона живе, і її можливостями. Отже, можна говорити про соціальну компетенцію як про певні уміння і навички індивіда, достатні для виконання обов'язків, властивих конкретному життєвому періоду, в якому індивід знаходиться. Компетенція – це своєрідна модель дії.

Слід підкреслити, що організація ефективної корекційно-виховної роботи передбачає обов'язкову реалізацію низки принципів: принцип орієнтації на позитивне в поведінці і характері учня, принцип соціальної адекватності виховання, який вимагає відповідності змісту і засобів виховання в конкретній соціальній ситуації, принцип індивідуалізації виховання, принцип соціального загартування важковиховуваних дітей та ін. [2; 3].

Виявлено умови ефективності превентивної роботи (комплексний характер, який передбачає забезпечення первинної, вторинної і третинної профілактики в органічному взаємозв'язку на загальнодержавному, спеціальному та індивідуальному рівнях; одночасний вплив на інтелектуальну, мотиваційну, емоційну, вольову, предметно-практичну, екзистенційну сферу; забезпечення корекції як психічного розвитку, так і поведінки важковиховуваних дітей; корекція соціальної компетентності; своєчасне прогнозування девіацій; вдосконалення системи соціальної опіки дітей в цілому; підвищення ролі і значимості психологічної служби в організаційно-педагогічному забезпеченні профілактики девіацій.

Ефективність превентивних заходів може бути забезпечена тільки за умови обов'язкового включення таких складових: спрямованість на руйнування джерел дискомфорту, як в самій дитині, так і у соціальному середовищі й одночасно на створення умов для одержання неповнолітніми необхідного досвіду для вирішення проблем, які виникають; навчання новим навичкам, які допомагають досягти поставлених цілей.

Результати нашого дослідження дають підставу сформулювати деякі загальні рекомендації щодо підвищення ефективності превентивної роботи з важковиховуваними дітьми молодшого шкільного віку в школах-інтернатах. Для цього необхідно: забезпечити інтеграцію зусиль і ефек-

тивну взаємодію у профілактиці девіантної поведінки неповнолітніх всіх інституцій, залучених до соціального захисту, опіки і виховання дітей; поряд з вдосконаленням системи соціальної опіки дітей в школах-інтернатах ширше запроваджувати альтернативні форми опіки (патронатні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу та ін.); готувати у вищих навчальних закладах фахівців відповідної кваліфікації спеціально для роботи з дітьми групи ризику, включаючи дітей позбавлених батьківського піклування; домогтися ефективного функціонування психологічної служби у всіх закритих закладах і забезпечення психологічного супроводження дітей з відхиленнями у поведінці; здійснювати в школах-інтернатах опіку і виховання дітей в органічному взаємозв'язку; розширювати сферу надання психологічної, соціально-педагогічної допомоги дітям групи ризику та неблагополучним сім'ям; забезпечити комплексний характер соціальної профілактики, який передбачає одночасну реалізацію заходів первинної, вторинної і третинної профілактики на загальнодержавному, спеціальному та індивідуальному рівнях; ширше вивчати зарубіжний досвід соціальної опіки дітей групи ризику і можливості впровадження кращих його зразків в Україні.

Література:

1. Олифиренко Л. Социально-педагогическая поддержка детей группы риска. – М.: Академия, 2002. – 256 с.
2. Опіка дітей і молоді в добу трансформації суспільного устрою: [монографія] / [за заг. ред. Б. М. Ступарика]. – Івано-Франківськ-Ужгород: Мистецька лінія, 2002. – 140 с.
3. Шипицина Л., Казакова Е. Комплексное сопровождение и коррекция развития детей-сирот: социально-эмоциональные проблемы. – Спб: Институт специальной педагогики и психологии, 2000. – 108 с.

Ростислав КОЗУБОВСЬКИЙ, Інна ІВАНИЧКО
(Ужгород, Україна)

ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ ФАХІВЦІВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Сьогодні в Україні, на жаль, спостерігається загострення міжнаціональних відносин, прояви ворожості до представників окремих етносів, мають місце міжетнічні конфлікти, що пов'язано з певними недоліками соціальної політики держави і значним чином втручанням Росії у внутрішні справи України, намаганням дестабілізувати ситуацію в країні.

Особливої актуальності проблема міжетнічної толерантності набуває в поліетнічних регіонах, до яких, зокрема, належить Закарпатська область, яка межує з 4 державами (Угорщина, Словаччина, Румунія, Польща). Тут упродовж багатьох років проживають українці, росіяни, угорці, словаки, поляки, румуни, вірмени, молдавани, євреї, цигани та інші етноси, проте останнім часом відчувається напруження в міжетнічних відносинах, мають місце спроби окремих радикально налаштованих українських патріотів та агентів Росії роздмухати національну ворожнечу на Закарпатті між українцями та угорцями. Все це актуалізує проблему формування міжкультурної толерантності фахівців, особливо тих, які безпосередньо працюють з людьми (психологи, соціальні працівники, вчителі) [1; 2].

У процесі проведеного нами дослідження було виявлено, що всього 14% студентів – майбутніх соціальних працівників демонструють високий рівень міжетнічної толерантності, більше половини студентів (53%) мають середній рівень, 28% – низький, 5% – критично низький. Подібні показники були зафіксовані при опитуванні майбутніх учителів початкових класів (15% – високий рівень, 57% – середній, 38% – низький). Особливо низький рівень толерантності майбутніх фахівців спостерігається стосовно їх ставлення до роботи з мігрантами і ромським населенням. Зауважимо, що в Закарпатті проживає найбільша кількість ромів України.

Отримані дані зумовили проведення цілеспрямованої роботи з формування міжкультурної толерантності студентів факультету суспільних наук Ужгородського національного університету, деякі особливості якої проаналізуємо на прикладі спеціальності «соціальна робота».

Формування міжкультурної толерантності здійснювалося з 1 по 4 курс в контексті загальної професійної підготовки соціальних працівників і представлено системою, яка включає теоретичну і практичну підготовку, наукову роботу студентів, а також професійно спрямовану позааудиторну діяльність. Формування міжетнічної толерантності передбачає 3 етапи: мотиваційно-орієнтаційний (забезпечення прагнення студентів до формування особистісної міжетнічної толерантності, усвідомлення перспектив її використання у професійній діяльності); когнітивно-процесуальний (поглиблення знань з міжкультурної взаємодії і міжетнічної толерантності, формування вмінь використовувати ці знання у професійній діяльності, оволодіння навичками міжкультурної взаємодії); результативно-корекційний (закріплення й систематизація набутих знань і вмінь, удосконалення професійно-особистісних якостей полікультурно компетентного фахівця).

Етапи формування міжкультурної толерантності є взаємозалежними і передбачають чітку послідовність упровадження. Вони є умовними, оскільки складно розмежувати завершення одного етапу та початок іншого.

Під час I етапу здійснюється теоретична підготовка (курси «Вступ до спеціальності», «Історія соціальної роботи», «Історія культури України», «Політологія», «Загальна психологія», «Соціальна психологія», «Соціальна антропологія», «Соціальна політика» «Соціологія», «Соціальна робота з різними групами клієнтів», «Етика соціальної роботи» «Система соціальних служб» та ін..). Студенти отримують знання про сутність толерантності взагалі та міжкультурної толерантності зокрема, засвоюють теоретичні засади соціальної роботи з етнічними меншинами.

На практичних заняттях проводяться спеціальні тренінги, які сприяють формуванню міжкультурної компетентності. Ефективним є використання атрибутивного тренінгу, в якому акцент робиться на розумінні того, яким чином представники різних народів і культур інтерпретують причини поведінки і результати діяльності. Атрибутивний тренінг допомагає більш точно прогнозувати можливу поведінку члена іншої культури і сприяє виявленню атрибутів, характерних для культури, з представниками якої соціальному працівнику доведеться співпрацювати. Це також стосується культурного асимілятора. Культурні асимілятори складаються з описів ситуацій, в яких взаємодіють персонажі, представники двох культур, та інтерпретацій їх поведінки. Інформація підбирається так, щоб представити ситуації, в яких виявляються значні, ключові відмінності між культурами. При підборі ситуацій враховуються взаємні стереотипи, відмінності в рольових очікуваннях, звичаї, особливості невербальної поведінки та інші показники.

Отримані знання закріплюються і поглиблюються під час II етапу – проходження практики в соціальних установах та службах, навчальних закладах, громадських організаціях, які працюють з етнічними меншинами. У студентів формуються вміння соціальної роботи з етнічними меншинами. Особливо важливе значення має практика студентів в літніх таборах, де відпочивають діти різних національностей. Найчастіше – українці, угорці, росіяни. Частина таборів працює переважно з дітьми ромської національності. Студенти разом з дітьми проводять дозвілля: ходять в ліс, на річку, малюють, ліплять з пластиліну, виготовляють іграшки, готують фотовиставки і театралізовані свята, грають футбол, волейбол, теніс, знімають відеофільми. У таборах поряд зі студентами УжНУ зазвичай працюють студенти-волонтери з інших країн (США, Угорщини, Німеччини), що сприяє обміну досвідом волонтерської діяльності і формуванню міжкультурної толерантності.

Формуванню міжкультурної толерантності сприяє залучення студентів до наукової діяльності. Зокрема, студенти здобувають вміння вивчення полікультурного середовища, в якому вони живуть і будуть здійснювати професійну діяльність. У процесі підготовки майбутніх фахівців до вивчення полікультурного соціального середовища звертається увага: на формування спрямованості фахівця на професійну діяльність в поліетнічному регіоні, роботу з представниками

будь-якої національності, бажання оволодіти знаннями, вміннями і навичками, необхідними для успішної роботи з представниками різних етносів та ін.; на оволодіння знаннями законів розвитку націй, сучасних завдань і шляхів вдосконалення міжнаціональних взаємовідносин, ознайомлення з особливостями кожного етносу і національними відмінностями, озброєння знаннями засобів і методів вивчення етнокультурного середовища та ін.; уміннями раціонально використовувати методи і засоби вивчення етнокультурного середовища і здійснювати професійну роботу в конкретному полкультурному соціальному середовищі на основі результатів здійсненого дослідження.

III етап передбачає узагальнення інформації, корекцію окремих елементів системи формування толерантності.

Аналіз результатів проведеної роботи засвідчив підвищення рівня міжкультурної толерантності майбутніх фахівців соціальної роботи. Зокрема, збільшилася частка студентів, які демонструють високий і середній рівень міжкультурної толерантності, не виявлено критично низького рівня.

Література:

1. Агарков О. Організація соціальної роботи з національними меншинами: регіональний аспект // Грані. – Соціологія. – 2014. – № 4 (108). – С. 81–85.

2. Галицька М. Міжкультурна комунікація та її значення для професійної діяльності майбутніх фахівців // Освітологічний дискурс. – 2014. – № 2 (6). – С. 23–32.

Сергій КОСЯНЧУК
(Київ, Україна)

АТРАКЦІЯ СОЦІАЛЬНО СПРЯМОВАНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ: ІНТЕРАКЦІЙНИЙ АСПЕКТ

Останніми десятиліттями в системі освіти країни відбуваються об'єктивно несистемні і системно необ'єктивні перетворення, зумовлені хоч і соціально-культурними детермінантами, проте з часом починають превалювати індивідуум-констеляції (переконання, інші мотиви впливової особистості, її емоційно-поведінковий рівень тощо), за яких іноді продукуються не тільки політичні, а й економічні, соціальні на інші інституційні «віруси».

В окресленому контексті будь-який з цих констелятивних конструктів, як зазначають науковці, «жорстко пов'язаний з іншими конструктами, фіксує область приналежності об'єктів, що відносяться до нього» [4, 852]. Унаслідок такої фіксованості в суспільстві виникають різні атрактори, що перебирають на себе провідну роль. Тож, як би не хотілося науковцям і педагогам утілити в життя свої прогресивні ідеї та дидактико-методичні і практичні здобутки в галузі освіти, дисбаланс у саморегуляції системи не дає змоги зробити це швидко і в обґрунтованих та бажаних обсягах.

Педагогічні технології профільного навчання також складають свою систему, яка не є активно чутливою до змін, що відбулися у суспільстві, а тому слабо реагує на його запити і вимоги (надто – у рамках євроінтеграційних та глобалістичних процесів). Педагогічний досвід багатьох закладів загальної середньої освіти так і залишається тільки їх досвідом, досягненням і гордістю, і не поширюється теренами країни.

Відділ дидактики Інституту педагогіки НАПН України, маючи угоди про творчу співпрацю із закладами загальної середньої освіти, впродовж тривалого часу вивчає процеси, що відбуваються у їх освітніх середовищах. Передусім, це стосується змісту освіти старшої школи і технологій реалізації профільного навчання. Освітню технологію ми розуміємо як констеляцію чинників спільної діяльності педагогічного працівника та здобувачів освіти та як систему проектування освітнього процесу з його взаємозалежними елементами.

За результатами опитування учителів-експертів у 17 закладах загальної середньої освіти (Київська, Одеська, Сумська області та м. Київ; травень 2019 р.), ми дійшли певних висновків. Утім, розпочнемо з аналізу емпіричних даних.

1. Виявлено таке ставлення вчителів до активності учнів: *негативне* (1,14%), бо це часто заважає цілеспрямовано та планомірно здійснювати навчання й виховання; *регламентоване* (18,18%), тобто, активність учнів має проявлятися тільки з дозволу педагога; *позитивне* (80,68%), бо без активності учнів неможливий повноцінний їх розвиток.

2. Самооцінка експертами комфортності учнів на уроках: 37,21% учителів мали *зворотний* зв'язок від учнів у цьому питанні; 60,47% вважають, що некомфортних ситуацій на їхніх уроках не буває.

3. Обізнаність учителів у царині сучасних педагогічних технологій. 11,36% нічого не знають про кейс-технологію; 9,09% не обізнані з технологіями рівневої диференціації; 4,55% не чули про модульну технологію.

4. Найвикористовуваніші педагогічні технології у процесі реалізації профільного навчання: групові (88,64%); традиційні (класно-урочна система) (84,72); технологія інтерактивного навчання (81,82%); проектна технологія (80,68%); ігрова технологія (79,55%).

5. Нечасто використовувані технології: здоров'язбережувальна (57,95%); інтегрованого навчання (56,82%); розвивального навчання (52,27%); модульна (20,45%); кейс-технологія (13,64%).

6. Топ-5 педагогічних технологій, що, на думку вчителів-експертів, найкраще підходять для профільного навчання: 1-ше місце – технології особистісно орієнтованого навчання; 2-ге – технологія інтерактивного навчання; 3-тє – здоров'язбережувальна технологія; 4-те – технологія розвитку критичного мислення; 5-те місце – інформаційно-комунікаційні технології.

7. Малопридатні технології для реалізації профільного навчання: традиційна диференціація (класно-урочна система); модульна технологія; кейс-технологія; технології рівневої диференціації і технологія інтегрованого навчання.

Наскільки глибокою є суперечність останніх двох пунктів, наразі, сказати важко. Це питання потребує додаткових досліджень. Однак, індивідуалізація у профільному навчанні дає можливість реалізувати освітні траєкторії учнів навіть в умовах класно-урочної організації навчального процесу [2].

Особистісно-орієнтоване навчання важко уявити без якості знань, що актуалізується через освітню діяльність, через якість цієї діяльності і співдіяльності здобувачів освіти і педагогічних працівників. Коли учень відчує, що якість його знань є зеленим світлом у його житті, перепусткою в активну соціокультурну взаємодію, індивідуальний розвиток, особистісне зростання, самореалізація не забаряться [3, 134].

Аналіз здобутих даних спонукає до висновку, що необхідно всебічно вивчати констеляції чинників розвитку освітнього середовища, самовдосконалення педагогічної майстерності, внутрішньої свободи здобувачів освіти, обопільної відповідальності учасників суб'єкт-суб'єктної взаємодії і т.ін. Особистісна активність учасників освітнього процесу – чи не основна нелінійна домінанта, що спрямовується на сенс життя, у якому важливе місце посідає освіта.

Останніми роками «природа навчання, як конструктивний інтелектуальний і соціальний процес, починає враховуватися у різних моделях навчальних програм» [1, 112]. Тож таки маємо спроби наближення освіти до потреб її здобувачів.

За проаналізованими емпіричними даними простежується атракція саме соціально спрямованих педагогічних технологій у процесі реалізації профільного навчання (п. 6). Вважаємо, що соціальна активність, особистісна інтеракційність актуалізуються у відповідь на динамічність систем і виклики глобалізованого світу. Школа перестає бути закритою системою.

Література:

1. Бондаренко Н., Косянчук С. Реформування навчальних програм: більше запитань, ніж відповідей // Український педагогічний журнал. – 2017. – № 2. С. 112–119.
2. Васківська Г., Косянчук С. Організаційно-педагогічні умови профільного навчання // Молодь і ринок. – 2013. – № 5 (100). – С. 19–24.
3. Косянчук С. Формування ціннісно-смислових орієнтацій старшокласників в умовах особистісно-орієнтованого навчання. Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: зб. наук. праць // Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – Рівне: РДГУ, 2014. – Вип. 8 (51). – С. 132–136.
4. Социология: Энциклопедия / [сост. А. Грицанов, В. Абушенко, Г. Евелькин, Г. Н. Соколова, О. Терещенко]. – Минск: Книжный Дом, 2003. – 1312 с.

Oksana KRAVETS
(Uzhhorod, Ukraine)

PROBLEM-SITUATION TEACHING OF FOREIGN LANGUAGE FOR SPECIFIC PURPOSES AT HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENT

The growing role of a foreign language in the modern world contributes to improving the teaching methods and technologies. The use of the latter should be organized in such a way as to maximally disclose students' abilities and motivate their activities. The first task is to form students the skills they need in the future profession that will ensure competitiveness and help them adapt in a dynamic world.

Teaching a foreign language for specific purposes has its own peculiarities. Thus, learning, for example, the English language in non-philological higher education institutions of Ukraine after the adoption in 2005 of the Standard English Language Program for professional communication is clearly oriented towards the formation of students' professional linguistic competencies, which are considered to be the key to their fruitful activity in the cultural diversity of educational and professional environments. An analysis of the comprehensive goal of teaching English in non-language faculties has shown that mastering foreign language communication involves the achievement by students of a specialized foreign language-speaking communicative competence, the minimum sufficient level of development of which should ensure the opportunity and success of communication in the professional labour and everyday spheres in a limited range of typical speech situations of such communication, clearly selected in terms of the probability of their occurrence in the professional and non-professional activities [2, 70]. The achievement of the goal – the formation of students with the necessary vocational competence – requires a separate approach.

The traditional lesson with typical tasks for vocabulary and grammar rules is obsolete and irrelevant in this case. An important aspect is the formation of students' ability to apply their knowledge in practice. It is for this purpose that modern methods such as **problem-situational learning** is used (option is known case study method or case-study). The classroom as a form of organization of the pedagogical process creates favorable conditions for combining frontal, group and individual work [6, 138–139], the above-mentioned approach can be successfully applied. Problem-situation teaching involves immersing students in a particular situation where they can find practical application of their knowledge.

The basis of this methodology is **situation modeling** – modeling of specific situations, during interaction with which the participant learns the material, makes a choice, and makes personal decisions [5]. Situation modeling is part of the technology of interactive learning.

Interactive learning is a special form of organization of cognitive activity that has a specific intended purpose – to create comfortable learning conditions in which each student feels his or her success, intellectual ability. The essence of interactive learning is that the learning process occurs

only through the constant, active interaction of all students. It is mutual learning (collective, group, learning in collaboration), where both the student and the teacher are equal, equal subjects of learning and understand what they are doing. The organization of interactive learning includes modeling of life situations, the use of role-playing games, joint problem solving based on the analysis of circumstances and the corresponding situation [4, 9].

Problem-situation approach means work in a given situation. **The situation** carries the momentum and «energy» necessary for the deployment of meaningful educational resources in its dynamics and development, allows us to «engage» the system of intellectual, social and other relationships between individuals and entire groups involved in this situation (or in terms of pedagogical conditions), which is formed and developed on the basis of cooperation between subjects of the educational process, which is the teacher and students.

Adhering to the rules of regulated actions and the rules of behaviour of participants in specific events, outlined by the educational situation, in the course of analysis, evaluation and resolution of this situation, the student is formed as a specialist and a member of society within the framework of a given activity aimed at assimilating the content of education [1, 61].

The problem situation has a number of characteristic features: a state of intellectual or psychological stress; contains a certain contradiction; the situation is not consistent with the student's ideas about her; a need to find additional knowledge, information and evidence; understanding the events requires new approaches, views and

Situation modeling gives the participant the opportunity to test models of their own behaviour, their reactions in certain life circumstances, and that is especially relevant in professional situations. Using this method gives an exceptionally strong impetus to the development of the group process, since after passing (after experiencing or thinking) different situations, the participant is most often interested to share their observations or experiences with the group, discuss with other models of behaviour, hear the thoughts and comments of other participants [5]. The essence of the training method in specific situations, focused on the solution of situational problems, is to widely use in the process of training the bank practical situations and ready-made solutions.

The range covering the field of knowledge and the field of professional activity is virtually limitless; this explains a wide range of possibilities of situation methodology, which is why this approach can be actively used to teach a foreign language for specific purposes. So students are offered individual situations, where they should orient themselves and offer their own solutions to problems, plan of actions. In addition, their memory and communication skills are improved, because students learn to work in pairs and groups. It is necessary to pay attention to the right choice of situations. It depends, of course, on the foreign language for specific purposes and its program. Situations, cases serve as concrete examples for students for ideas and generalizations, provide the basis for a high level of abstraction and thinking, demonstrate human feelings and emotions, interest students and captivate their imagination. The teacher should prepare in advance a problem situation, a case, a dilemma that will be worked out on the lesson. There may be two conflicting parties, positions whose interests contradict each other [4, 50]. Thinking about the issues, students learn to take a position, provide reasoned arguments and understand the logic of the positions of others, in the process of developing communicative and speech skills. The instructor serves as an instructor, coach, judge, and consultant.

It should be noted that the simulation of real situations of communication is possible only if a positive emotional atmosphere is created in foreign language classes. The task of the teacher is now not the infinite correction of errors, but the creation of a positive atmosphere of joint search activity, the organization of role-playing games, learning using group and paired types of work, competitions, contests, etc. [2, 108]. So, it's worth remembering about the right mood and atmosphere in the class.

Therefore, the transition to collective and intensive methods of studying in a foreign language course and, in particular, through the introduction of problem-situation teaching in educational practice and the related type of organization and the impact on student of active teaching methods will help

students to successfully master knowledge in modern conditions. Application of the methodology of situational modeling facilitates creative communication, acquisition of skills of cooperation in the team and formation of a sense of responsibility for the tasks, ability to build a reasoned answer, effective and rapid mastery of lexical and grammatical material. Students in the case of study with a problem-situation approach have the opportunity to train the practical application of knowledge in certain situations (close to real), and the teacher can focus on the presentation of material that will be needed in their future professional activities.

References:

1. Вербицкий А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход. – М., 1991. – 207 с.
2. Гришкова Р. Формування іншомовної соціокультурної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей: [монографія]. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2007. – 424 с.
3. Пивкин С. Проблемно-ситуативное обучение как способ моделирования профессионально-ориентированной подготовки менеджера в техническом вузе: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.08. – Казань, 2000. – 268 с.
4. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. пос. / [за ред. О. І. Пометун]. – К.: А.С.К., 2004. – 192 с.
5. Ситуативное моделирование [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://zicerino.com/azbuka/situ_model.pdf
6. Сластенин В., Исаев И., Шиянов Е. Педагогика. Учебное пособие для студентов высших педагогических учебных заведений / [под ред. В. А. Сластени]. – М.: Издат. центр «Академия», 2007. – 576 с.
7. Foshay R., Kirkley J. Principles for Teaching Problem Solving. 1998 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.plato.com/pdf/04_principles.pdf
8. Hayes J. R. The Complete Problem Solver. 2nd Edition. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 1989.

Ольга КРАВЧУК
(Київ, Україна)

НА ШЛЯХУ ДО КОМПЕТЕНТІСНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ У ПРОФІЛЬНОМУ НАВЧАННІ ЗА ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИМ СПРЯМУВАННЯМ

Створюючи дидактичну модель профільного навчання за еколого-економічним спрямуванням у закладі загальної середньої освіти важливим орієнтиром є компетентісні результати, яких має гарантовано досягти випускник. Отже, мають знайти своє системне рішення питання створення дидактичних умов для досягнення їх у концепції, базовій педагогічній технології та структурі змісту навчання. Відповідно маємо декларацію з десяти компетентностей у концепції Нової української школи, які сформульовані на основі порад освітян Євросоюзу та визначають загальну освітню політику в нашій країні [3]. Серед них маємо дві, які вказують на актуальність еколого-економічної спрямованості навчання – це № 7 «ініціативність і підприємливість» та № 10 «екологічна грамотність і здорове життя». Якщо взяти ретроспективу становлення наукових досліджень з екології і економіки та впровадження сучасних уявлень про еколого-економічні важелі виживання в зміст шкільного навчання як на рівні предметів, так і у виховній роботі, то можемо відзначити, що зроблені певні кроки щодо нароблення методичного та академічного забезпечення для досягнення поставленої мети [1; 2; 4; 5].

Також в концепції Нової української школи маємо вказівку на бажаний портрет випускника – «особистість, інноватор, патріот», але запропоновані «наскрізні уміння» не є повноцінним інструментом досягнення сформульованої, але надзвичайно неконкретної освітньої суспільної

ціннісної мети. Мабуть йдеться про такі методологічні принципи: забезпечення особистісного розвитку в навчанні; створення умов для освоєння технологій та набування досвіду дослідницької (винахідницької) діяльності; забезпечення формування духовних цінностей, які об'єднують український народ і ведуть його до миру та злагоди.

Дослідження показують, що про питання цінності освіти замислюються від 45 до 70 відсотків учнів 9-х і 11-х класів. Переважає визначення і розуміння цінності не самої освіти, а отримання документу про неї. Це часто обумовлено присвоєними із спілкування з батьками (або іншими авторитетними дорослими) навчальних установок та пасивною позицією вчителів щодо роз'яснення розвивальної цінності навчання і методичної реалізації їх. Також виявлено, що про чітке усвідомлене освітнє замовлення в учнів та їхніх батьків поки рано говорити – для цього має вестись роз'яснювальна та спонукальна робота, яка і вплине на формулювання бажаних ціннісних результатів навчання у закладах загальної середньої освіти. Цікаво, що пояснити зміст прислів'я «Знання за плечима не носити» спромігся тільки кожен другий опитуваний (як серед учнів, так і серед дорослих).

Учитися за власним освітнім запитом, використовуючи якісні електронні ресурси, виставлені у відкритому доступі на теренах Інтернету, готові менше 20 відсотків учнів 9-х класів та біля 30 відсотків учнів 11-х класів. Так опосередковано ми формулюємо два припущення: 1) учнівська позиція у інших випускників не сформувано; 2) школа не готує учнів до самоосвіти і саморозвитку впродовж життя. Але ж країні потрібні сміливі освічені громадяни готові взяти на себе відповідальність за грамотне, активне, обґрунтоване, інноваційне перетворення нашого суспільного життя.

Нами виявлені сфери життєдіяльності, які більш-менш зрозумілі для учнів 9-х і 11-х класів, в яких вони бачать свою реалізацію, через які вони можуть скласти певний план на власне майбутнє, а саме: освоєння філософії здорового способу життя, втілення ідей збереження власного здоров'я та створення здорового простору життя у власній буденності; самореалізація у певному виді трудової діяльності, досягнення високих фахових результатів; самореалізація через спілкування з друзями, колегами, сусідами, однодумцями тощо); самореалізація у родині (створення власної родини, виховання нащадків, спілкування з батьками і рідними, вивчення родового коріння тощо); освіта / навчання; якісний відпочинок, розваги; досягнення популярності, авторитетного статусу в суспільстві.

Під час діагностичних бесід в контексті бачення власного майбутнього учні починають формулювати важливі для себе компетентності. Виявляється, що академічна успішність не є найважливішим особистісно ціннісним результатом навчання як його прийнято інтерпретувати.

Профільне навчання за еколого-економічним спрямуванням можна реалізувати взявши автономію і створивши унікальний освітній продукт з інноваційною педагогічною технологією, виходячи за межі академічного результату, окресливши зрозумілі гарантовані компетентнісні результати, які стануть ресурсом розбудови територіальної громади. Немає жодного населеного пункту, в якому свідомо відмовляться від освіти, яка допоможе вибудувати сприятливе для людини здорове середовище. Яка надихне обґрунтованим оптимізмом і винахідливістю мешканців на побудову раю на своїй рідній землі. Якщо цей виклик і відповідна можливість не знайдуть гідної реалізації – села і маленькі містечка України просто потроху зійдуть з мапи країни.

Нашому науково-методичному товариству потрібні сміливі системні педагогічні працівники, які у творчому тандемі з науковцями створюють і реалізують відповідну дидактичну систему.

Література:

1. Вовк В. Екологічна економіка – від доктрини до політики [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8971/Vovk_Ekolohichna_ekonomika_vid_doktriny.pdf?sequence=1&isAllowed=1

2. Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України. Бібліографія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=FNLOsh0AAAAJ&hl=uk>

3. Національний екологічний центр. Бібліографія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://neciu.org.ua/bibliografiya/>

4. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczerczija.html>

5. Хлобистов Є. Екологічна безпека трансформаційної економіки / Є. В. Хлобистов / [РВПС України НАН України; за ред. С. І. Дорогунцова]. – К.: Чорнобильінтерінформ, 2004. – 336 с.

Lyubov KUBRAK
(Kharkiv, Ukraine)

IT TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Introduction of information technologies in the educational process today is complicated mainly by the fact that teachers and adult learners are faced with the problem of time «inconsistencies», arising from the differences between the older and younger generations in the degree of efficiency of development of the information space. In addition, students in their quest for the study of computer (including the Internet), and other technologies are more focused on entertainment component of the information process, rather than training.

The development and the transition to the use of information technology in the educational process is the essence of dynamic processes in education. The mission of colleges at all levels of vocational education training centers has advanced knowledge-based information technology innovation and implementation of this knowledge in professional activities.

Now the priority is given to communicativeness, interactivities, authenticities of dialogue, to language studying in the cultural context, autonomy and a training humanisation. The given principles do possible development of the intercultural competence as component of the communicative abilities. In the given work attempt to reveal a way is undertaken and ways of optimisation of educational process by means of technologies the Internet.

Ultimate goal of training to foreign languages is teaching to free orientation in the environment speaking another language and to ability adequately to react in various situations, that is to dialogue. New sights at result of training promoted occurrence of new technologies and refusal from become outdated. Today new techniques with use of Internet resources are opposed to traditional teaching of foreign languages. Traditional concept associates first of all with learning of rules and performance of the language exercises, that is with conversations about the language instead of dialogue in the language.

Internet use in the communicative approach is motivated as well as possible: its purpose concludes in the interest of the students in studying of a foreign language by means of accumulation and expansion of their knowledge and experience. Students should be ready to use language for the real communications out of employment, for example, during visitings of the country of the studied language, during reception of foreign visitors of the house, at correspondence, at an exchange of audio-and videocassettes, results of tasks, etc.

Communicative training to language by means of the Internet underlines the importance of development of ability of students and their desire it is exact and to a place to use a studied foreign language for effective dialogue. Paramount value is given to understanding, transfer of the meaning and to sense expression, and studying of structure and the foreign language vocabulary serves this purpose. In addition to communicative requirements it is necessary for students to master a work

technique on the Internet, to be more responsible for their own learning. They need to develop ability to cope with situation when their language resources are insufficiently adequate; to have good educational skills, ability to estimate own speech and successes, and also the ability to define and resolve educational problems.

Teaching in original language the Internet helps with formation of abilities and skills of informal conversation, and also in teaching of vocabulary and grammar providing original interest and, hence, efficiency.

Moreover, the Internet develops skills, important not only for the foreign language. First of all it is connected with cogitative operations: the analysis, synthesis, abstraction, identifications, comparisons, comparisons, verbal and semantic forecasting and anticipation etc. Thus, skills and the abilities formed by means of Internet technologies, remain for limits of the competence speaking another language even within the limits of «language» aspect. The Internet develops social and psychological qualities of the students: their self-confidence and their ability to work in collective; creates favorable for teaching atmosphere, acting as means of the interactive approach.

References:

1. Kruglov I. V. NIT use in subjects of a school course // Internet education Questions. 2006. – № 34.
2. Parlo Singh, Faculty of Education, Queensland University of Technology. Globalization and Education. 2004.
3. Raka Shome and Radha Hegde, «Cultures, Communication and the Challenge of Globalization», Critical Studies in media Communication. – 2002. – Vol. 19. – № 2.

Інна КУКЛІНА
(Київ, Україна)

НАЦІОНАЛЬНИЙ МУЗЕЙ ПРОСТО НЕБА: ПИТАННЯ ЕТНОВИХОВАННЯ І ВИКЛИКИ ЧАСУ

За півстоліття свого існування Національний музей народної архітектури та побуту України став культурним осередком для українців різних поколінь, науково-дослідним закладом, де зростало нова плеяда експедиційних етнографів, місцем визнання самобутніх народних майстрів та експериментальною сценою для творчих колективів з різних куточків України.

У радянські часи тут формувався національний напрямок діяльності у всіх можливих про-явах. Вченими з великим ім'ям, молодими науковцями, краєзнавцями була зібрана унікальна колекція пам'яток архітектури та предметів побуту. Це все було і залишиться золотою колекцією держави, яка формує патріотичний стержень нових поколінь. Тому, фондова складова нашого музею, як і будь-якого іншого, є головним демонстраційним аргументом у процесі виховання школярів початкових класів і молоді.

Наукові працівники, як і працівники екскурсійного відділу, розуміють виклики, що стали перед працівниками гуманітарної сфери у цей складний історичний момент. Сьогодні необхідно розкрити і опрацювати проблеми розвитку життєвої компетентності особистості. Перший крок – це пізнання своїх витоків: які риси тобі притаманні і звідки це береться; чому себе треба поводити так чи інакше; чому є речі, які ти приймаєш, а які категорично відкидаєш. Початком власного пізнання школяра чи молодшої людини може стати етнографічний музей.

Методи подачі інформації стають у протистояння з проявами гібридної інформаційної війни. У музеях такого типу не складно довести унікальність нашого народу, його первинність. Через порівняння чи аналіз можна викреслити сумніви на рахунок меншовартості його історії, його мови та традицій.

Екскурсії, лекції інтерактивні програми, що базуються на чіткій науковій основі, на історичному фактажі, на польових дослідженнях є необхідною складовою для позашкільних занять підрастаю-

чого покоління. Багата фондова колекція використовується як для ознайомлення з предметним світом українців, так і для ілюстрування розповідей про різні історичні періоди і події.

Свого часу особливим моментом для подальшого розвитку музею було вирішення питання культурно-просвітницької діяльності. Сучасники відкривали для себе музей ще раз, коли потрапляли на перші обряди та народні свята, ярмарки народного мистецтва та тематичні фестивалі. На заходи викликалися кращі творчі колективи з різних куточків України. Ці поїздки фінансувалися державою, або органами місцевої влади. Скромні майстри народного мистецтва ставали зірками на столичному музейному полі. Відчувши повагу відвідувачів та науковців, вони бралися за навчання продовжувачів – юних майстрів традиційних ремесел.

Музей будувався у цікаві часи. Тоді викликали захоплення унікальні роботи сільських ремісників, від яких нещодавно відмовилися в побуті. Майстри старшого покоління згадують зустрічі з колегами по ремеслу, демонстрації нових робіт, творчих знахідок, спілкування з відвідувачами та науковцями.

Ситуація, що склалася з майстрами та творчими колективами сьогодні здебільшого залежить від ситуації в країні і від суцільного недофінансування культури як на рівні держави в цілому, так і на рівні влади на місцях. Не є таємницею те, що країна знаходиться у важкому стані через військові дії на Сході, через знищення економіку та інші виклики часу. Це не сприяє розвитку і розквіту культурної галузі. Але, на думку спадують мудрі слова Черчилля і виникає болюче питання – то кого та що захищають патріоти на передовій.

Країна, влада якої усвідомлено позбувається своїх культурних цінностей та, власне, культурного обличчя держави перестає бути ідентифікованою людьми, які в ній проживають. Тоді немає сенсу її захищати, а є думка продатися комусь якнайдорожче. Випробування такого ґатунку є вкрай небезпечними.

Те, що тепер пропонує Інтернет і ТБ, є половиною найгірших проявів глобалізації. Узагальнені, безликі мистецькі цінності. Пропаганда відверто споживацького підходу до будь-якої життєвої ситуації, не зважаючи на етичні принципи, що притаманні ментально нашому народу, вивертання на загал найгірших рис осіб, що втрачають людську гідність – ось чому має протистояти культурний пласт нашої держави.

Виховати хорошу людину на поганих прикладах неможливо. Народ мудро зазначав: що посієш, те й пожнеш. Тому маємо, передовсім, відтягти дітей та молодь від комп'ютерів та телебачення. Велика відповідальність лягає на педагогічні колективи. Спільна опіка і небайдужість до виховної роботи покладається як на заклади культури, так і на освіту. Цього року Національний музей вкотре довів, що сучасні діти не втрачають зацікавленості до історичної минувшини своїх предків, якщо існує виважена спільна стратегія в освіті і музейній справі.

Накопичувати людські знання про себе, навколишній світ, вдосконалювати форми передачі досвіду допомагає уява і пам'ять. Skorиставшись даними формами світобачення, працівники музеїв спроможні впливати на узагальнення знань про себе та навколишню дійсність і разом з тим створити передумови для нових творчих пошуків.

Чому це є важливим? Людина, захоплена творчістю не може бути байдужою, інертною, безініціативною. Важливо донести дітям і молоді таке: створити власними руками – значить виконати саморуч власну мрію. Але перш ніж творити щось, це треба наміряти чи уявити.

На думку автора, музеї просто неба ідеальне місце переходу від казки, яку діти ще не встигли забути, до уявного історичного світу, предмети з якого існують в реальності, їх можна навіть торкнутися.

Відношення людини до природи приводить до запитання: на якій підставі будується такого роду ставлення? Чому людина так сприймає природу, який образ формує, наділяє її суб'єктивними властивостями (олюднює) – від цього багато в чому залежатиме і її конкретне ставлення до природи. Тому здатність музеїв просто неба наблизити дитину до природи, до розуміння її через

календарну обрядовість предків є важливим фактором можливості вплинути на дії дорослого у майбутньому.

Відступаючи від загальновідомих правил музейних експозицій, у 2015 році Національний музей народної архітектури та побуту України створив відкритий музейний простір для дітей та юнацтва у хаті с. Бзів Лівобережної Наддніпрянщини. Будівля має типову для XIX–XX ст. архітектурну форму, яка доречно використовується під час проведення тематичних лекторіїв, інтерактивів, квестів, реконструкцій народних обрядових дійств. Комора, сіни, хата логічно вкладаються у процесі знайомства з побутом та світоглядом предків. Найдрібніші деталі, пропонувані музеєм молодшим школярам та підліткам проєктів, можуть викликати велике здивування та зацікавлення. Предмети, що наповнюють інтер'єр, можна взяти в руки, зблизька роздивитися, спробувати ними користуватися.

Наступним кроком пізнання для молодого українця стають майстер-класи від провідних умільців. Діти обирають собі захоплення на певний час, або на все життя. Окремо вони пізнають суть творчих процесів у різних мистецьких напрямках. Підсвідомо з'являється відчуття близькості до всього, що молода людина зустрічає в музеї, бо вона починає це розуміти.

Окремо почувши про умови життя, випробування, що ставали перед поколіннями наших предків, виникає повага до народу України, формується почуття патріотизму і бажання зберегти надбання, залишені предками.

Виховати патріота лише засобами пропаганди можливо, але вкорінити відчуття національної гідності, самоповаги, народного духу буде набагато ефективніше через пізнання своєї історії, починаючи від родинного вогнища.

Вікторія КУЛЕПЕСТИНА
(Білгород-Дністровський, Україна)

ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ СТАРОДАВНЬОЇ ГРЕЦІЇ

Сучасні світові тенденції розвитку України зумовили реформу освітньої галузі, за якою освіта має стати ключовою ланкою демократичного суспільства. Перед шкільною освітою постала низка проблем, що охопила процес формування духовно багатого, інтелектуально розвиненого випускника, а також розвиток і збереження в учня винятковості та особистості як соціальної цінності. На це спрямовані останні інновації в освітній галузі.

Одним з таких нововведень став впроваджений в цикл суспільних дисциплін середньої школи інтегрований курс «Всесвітня історія. Історія України», що є першим систематичним курсом історії. Вперше історія України за цією програмою вивчається цілісно з Всесвітньою історією, як невід'ємна частина світової. І хоча пройшло вже 5 років із запровадження курсу, проблематика методів викладання цього розділу є актуальною і сьогодні.

Міністерство освіти і науки України в пояснювальній записці до навчальної програми інтегрованого курсу визначило головним завданням: «формування у учнів розуміння цивілізаційної значущості стародавнього періоду в історії України, Європи та світу в цілому, античної цивілізації як основи для подальшого європейського суспільства» [3]. Тож розділ «Антична цивілізація» є важливим для розуміння учнями історичного процесу, що зумовив утворення і розвиток сучасного суспільства, і вивчатися повинен за допомогою методів які сприяють розвитку та становленню сучасної різнобічно розвиненої і затребуваної людини. Тому перед вчителем історії стоїть задача підібрати правильні технології і методи для досягнення головного завдання курсу і загальної мети базової середньої освіти – розвиток та соціалізація особистості учнів, формування їх національних і загальнокультурних світоглядних орієнтирів, толерантності і поваги до різних поглядів, релігій, звичаїв, культури.

Проблемою викладання курсу «Всесвітня історія. Історія України» є поєднання історичних процесів світової історії з історією України. Розділ «Антична цивілізація» є основоположним для розуміння єдності історії, цілісності і залежності людини від природи у сучасному світі, створення цивілізації, формуванню витонченої культури, зародженню демократичних і толерантних відносин. Для формування у дітей єдності історії потрібно сприяти тому, щоб учні мали можливість дізнатися більше про різні історичні події та суспільні явища, що пов'язують Україну і світ.

При вивченні теми «Давньогрецька колонізація», доречно проводити такі нестандартні уроки – уявна подорож, інтерактивна чи відео екскурсія до міст Тіра, Ольвія, Пантікапей, Херсонес, Феодосія. Найбільш ефективною формою організації уроку вважають групову роботу, в якій учні вчать працювати колективно, допомагаючи один одному [5]. Отже навчання відбувається шляхом взаємодії. Значущі є формування в учнів різних видів уміння, таких як описові, аналітичні, хронологічні, картографічні, практичні. Немаловажним у розвитку аналітичних здібностей відіграє вміння порівняння – встановлення схожості і відмінності [4]. Процес формування порівняння може здійснюватися через вирішення пізнавально-проблемних завдань різного типу складності. Доцільним буде залучення дітей до створення проєктів на тему «Причорноморські міста минуле і сьогодення». У проєктній діяльності діти зможуть прослідкувати зв'язок між грецькою колонізацією і сучасними українськими містами, зокрема Білгород-Дністровським, зрозуміти чому йому надано статус одного з 10 найдавніших міст світу з безперервним існуванням.

Варто зазначити, що підготовка проєктів у середній школі має особливості. Вчителю потрібно більше уваги приділити на формування у дітей алгоритму пошуку і аналізу інформації, становленню мети проєкту, тривалості, оформлення задуму [1]. Та витрачений на це час допоможе краще пізнати вчителю дітей і навпаки. Практика показує, що проєктна діяльність із захватом сприймається учнями, діти отримують задоволення від роботи над проєктом, а кінцевий результат запам'ятовується назавжди.

Урок за темою «Природно географічні умови Балканського півострова» можна провести у груповій діяльності. Клас об'єднується в чотири групи: 1-ша, 2-га і 3-тя це тогочасні жителі кожної з областей Балканського півострова, а 4-та мандрівники із сучасної України. Завданням для перших трьох груп буде опрацювати надану інформацію, обговорити в групі та створити буклет (картину, карту, путівник), що буде відображати характерні ознаки області яку вони представляють. Буклет має бути привабливим для мандрівників. Задача мандрівників полягає у відвіданні усіх областей, ознайомитися із буклетами та визначити де їм подобається найбільше, а де менше і чому і як на їх рішення вплинули географічні умови. Свої висновки четверта група оголошує публічно. Після виступу учасників 4-ї групи, спільними зусиллями виділяються схожості і відмінності у господарському житті Північної, Середньої і Південної областей Балканської Греції.

Такий вид уроку, що поєднує декілька інтерактивних технологій (робота в малих групах, аналіз ситуації, рольова гра) відповідає основним вимогам до сучасного уроку, він розвиває ключові та предметні компетентності, критичне мислення, творчі здібності є особистісно-зорієнтованим, тобто таким, що активізує індивідуальну розумову діяльність учнів.

Висвітлення теми «Виховання спартанців і афінян» можна обрати методи «обери позицію», вислови «за» і «проти», в яких учням пропонується зайняти позиції, і аргументувати свій вибір. Доцільним буде метод ведення дискусії «сократівський діалог», що врешті підведе учнів до висновку, що в Афінах, де діяли демократичні і гуманістичні методи виховання, культурний розвиток суспільства був на щабель вищий ніж у Спарті.

Практикою доведено, що високу ефективність мають уроки, на яких використовують методи колективного читання підручників, робота з текстами, історичними документами, питання до тексту тощо. Такі методи привчають учнів працювати з книгою.

Інтегрований курс «Всесвітня історія. Історія України» був першим курсом який змінив погляди на орієнтацію учнів у цілісності історичної картини всього світу в середній школі. Сьогодні вже перші шестикласники які вивчали цей курс стали випускниками, за цей період змінювалися і

вдосконалювалися методи та технології викладання. На сьогодні існує багато інтерактивних методів навчання дієвість яких доведена, сучасні випускники стали більш практичними, критично мислячими і медіа грамотними. Та все ж, наша освіта суттєво поступається за результативністю освіти провідних країн світу. Тому доцільно проводити аналіз методів навчання, шукати нові підходи і технології які допоможуть формувати погляди майбутніх випускників так, щоб вони відчували себе високоінтелектуальною особистістю що є частиною культурного життя, носієм найкращих людських якостей.

Література:

1. Димитренко К., Коновалова М., Семиволос О., Бекетова С. Звичайні форми роботи – новий підхід: розвиваємо ключові компетентності: методичний посібник. – Х.: ВГ «Основа» 2018. – 119 с.: табл., схеми, рис. – (Серія «Нові формати освіти»).
2. Крамаренко С. Інтерактивні техніки навчання як засіб творчого потенціалу учнів // Відкритий урок. – 2002. – № 5-6.
3. Навчальні програми [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas>
4. Пархоменко Н. Використання інтерактивних технологій на уроках історії. – Л., 2014.
5. Пометун О. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті // Компетентнісний підхід у сучасній освіті та українські перспективи / [за заг. ред. О. Овчарук]. – К.: К.І.С., 2004.

Alina LISINCHUK
(Kherson, Ukraine)

THE PRINCIPLES OF COMMUNICATIVE TEACHING AND THEIR ACTUALIZATION IN ONLINE LEARNING PLATFORMS

The studying goals and the process of teaching and learning have been changed recently. Major changes in approaches to language teaching, for example, include giving learners greater choice considering the content and process of studying, developing students' use of learning strategies, facilitating role of a teacher, new forms of assessment which comply with a developing communicative approach. But new goals as well as technical development nowadays require new means to study. The learning platform Moodle is one of the options. But is an online learning platform able to correlate with the basic principles of a communicative approach?

The thesis is focused on the problem of actualization of communicative approach principles in teaching Maritime English via the Moodle online learning platform. It is based on the experience of teaching Maritime English regarding the principles of communicative approach at Kherson State Maritime Academy. All the assumptions about using the means of the online learning platform Moodle are based on my personal experience of steering two Moodle courses.

The principles of teaching Maritime English communicatively are fully and elaborately stated in the IMO Model Course 3.17. These are the following [1, 206]: Language as a practical tool of communication; Student-centred teaching; Active learning via student involvement; English taught through English; Learning tasks reflecting real life communication.

The first principle *Language as a practical tool of communication* means that learners need to be competent in each of the skill areas (listening, speaking, reading, writing) in order to combine and utilize language systems effectively. On Moodle, listening and reading skills can be practiced by means of posted audios / videos or texts using such activities as File, Page, URL, etc., as well as copying them into the text section of any task. Writing may be trained by means of Essay, Forum or Chat. But it's barely possible to practice speaking skills on Moodle as there is no activity, resource or task which would include any element of oral communication.

Student-centred teaching itself encourages *active learning via student involvement*. It includes involving the student in the planning of the course, raising awareness of personal goals, encouraging self-correction and assessment, etc.. For many students, an individual learning plan (ILP) is essential to measure their progress [1, 208]. To reach this goal, a teacher can add the icons of completion which would tick every task which is already done, s/he can set the possibility to redo the tasks in order to encourage students' self-correction.

English taught through English is establishing an English-speaking environment in the class. Instead of using the students' first language to talk about English, the teachers explain in English. One of the best ways to establish an English-speaking environment on Moodle is to set up the forced language in your course settings. Whenever the students log in, they can read the information only in the default language, the one chosen by the teacher. It positively influences the students' ability to work with English software onboard.

Speaking about *Learning tasks reflecting real life communication* it is needed to mention that by means of the Moodle platform one cannot train the skills of VHF or internal onboard communication, but can possibly practice writing e-mails to a company or home with the Essay tasks.

It is obvious that learners nowadays should be engaged in interaction and meaningful communication. Communication for them is both the means and the goal to study English. At Kherson State Maritime Academy, the students mostly study English for their professional purposes but still need to develop their listening, speaking, reading, and writing skills. The Moodle platform partially actualizes the principles of communicative approach. It gives the possibility to practice listening, reading and writing skills or establish an English-speaking environment but Moodle teachers need to study themselves how to use this platform in the way that students also could practice their speaking. For now, the Moodle platform can be a usable supplementation to the classwork and develop the students' computer literacy.

References:

1. International Maritime Organization (2014) Principles of the communicative approach. *IMO Model Course 3.17 Maritime English*. London, pp. 205–212.

Людмила МАКАР
(Харків, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Засобом духовного впливу на засудженого є виховна робота у виправних колоніях, яка спрямована на покращення особистості засудженого шляхом поновлення або прищеплення засудженому навичок правильної орієнтації в системі духовно-моральних цінностей, психологічної та іншої підготовки до ведення соціально корисного способу життя після звільнення з місць позбавлення волі. Сьогодні існує необхідність у соціально-педагогічній підтримці засуджених в умовах закладів пенітенціарної системи. Це зумовлено, по-перше орієнтацією у розвитку системи суспільних відносин на зростання соціальної активності особистості та її самореалізацію, а по-друге лібералізацією діючим законодавством соціально-правового статусу особистості.

Як самостійний вид професійної діяльності соціальна робота в пенітенціарних закладах почала формуватися у зв'язку із змінами у кримінально-виконавчій політиці держави, які спрямовані на гуманізацію, що передбачає дотримання прав засуджених, забезпечення оптимальних умов відбування ними покарання, повернення у суспільство повноцінної людини.

Проблеми злочинності як однієї з форм девіантної поведінки присвячені дослідження Г. Антонова, А. Борбай, Я. Гилінського, Б. Голубцова, О. Ковальової, І. Михайловського, В. Панкратова. В роботах А. Зубкова, Л. Беляєвої, В. Філіпова досліджується структура і діяльність пенітенціарних систем.

Чітко організована соціальна робота із засудженими дозволяє створювати умови для успішної ресоціалізації засуджених; підвищувати адаптивні здібності людей, які звільняються з місць позбавлення волі; прискорювати процес гуманізації виконання покарання, а також створювати умови відбування покарання, які б відповідали прийнятним міжнародним стандартам.

Підвищена самооцінка своєї особистості та нехтування правилами і гідністю інших людей, а також пріоритет матеріальних благ над моральними цінностями, нерозвиненість духовної сфери – все це є характерним для злочинця. Дуже часто поведінка засуджених відрізняється низькими моральними якостями та егоїзмом.

Соціальна робота в кримінально-виконавчій системі покликана виступати одним із основних засобів виправлення осіб, засуджених до позбавлення волі. Соціальна робота повинна сприяти вирішенню соціальних проблем засуджених, а також вона покликана сприяти ресоціалізації осіб, засуджених до позбавлення волі, поновлювати зв'язки засуджених із суспільством, а також розвивати особистість засудженого.

Довготривалі строки, жорсткі умови ізоляції, каральні заходи, втрата суспільно корисних зв'язків, зниження соціального статусу дуже ускладнюють процес практичної ресоціалізації та реабілітації засудженого. Поновлення соціального благополуччя засудженого, яке сприяє результативності виховного процесу, профілактиці рецидиву, повноцінній самореалізації людини – одна із найважливіших задач пенітенціарної соціальної роботи.

Спеціаліст із соціальної роботи у виправній установі, перш за все, стикається із проблемами управлінського характеру. Діяльність спеціаліста здійснюється в рамках системи, що передбачає дотримання регламентованих адміністративних норм, а також обов'язкове виконання наказів та розпоряджень вищестоящих органів, що не дає можливості співробітникам установи виявляти власну ініціативу. Це питання є особливо актуальним при вирішенні соціальних проблем засуджених, адже регламентований і стандартизований підхід не завжди сприяє їх ефективному вирішенню.

Різноманітними є напрями соціальної роботи у виправній установі. Їх перелік визначається тим, що в сучасних умовах спеціаліст повинен взяти на себе відповідальність за організацію суміжних видів діяльності – виховної, культурно-масової, правової, спортивно-оздоровчої.

Підготовці засуджених до звільнення, поновленню й укріпленню соціально корисних зв'язків після звільнення сприяє надання допомоги у вирішенні соціальних проблем засуджених, забезпечення їх соціального захисту, а проведення виховної роботи допомагає засудженим сприйняти норми і правила відкритого суспільства та потребу в їх дотриманні.

Необхідним є вдосконалення правового регулювання соціальної й виховної роботи, а також пошук нових форм і методів організації й проведення такої роботи у виправних установах. Особливу увагу слід звертати на використання комплексного підходу, який охоплює соціальну, психологічну та виховну роботу із засудженими.

У зв'язку із загостренням проблеми ресоціалізації засуджених та їх подальшою соціальною адаптацією після звільнення з місць позбавлення волі проблема правового регулювання соціальної й виховної роботи із засудженими потребує більш глибокого її вивчення.

Однією з основних проблем соціальної роботи у виправних установах є відсутність комплексного підходу у вирішенні соціальних проблем засуджених. Відсутньою є в діяльності спеціалістів система соціально-педагогічних та психологічних заходів, спрямованих на отримання певних інформаційних даних, які дають характеристику особистості засудженого. Внаслідок цього, знижується ефективність застосування методів, що сприяють виправленню засудженого, а також виникають складнощі при наданні допомоги.

ВИМОГИ ДО ТЕХНІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ІТ-ФАХІВЦІВ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ

Створення системи навчання пов'язане з визначенням цілей, змісту, форми і засобів навчання, тому перед ВНЗ постає потреба в розробленні моделі майбутнього випускника, за якою буде налаштовуватися освітній процес. Отже професійна підготовка фахівців здатних працювати в умовах ринкової економіки, потребує вирішення низки головних питань: якими якостями повинен володіти випускник вищої школи; що має знати і уміти; які межі його професійної діяльності.

Навчальні програми з комп'ютерних наук повинні навчати випускників ЗВО справлятися з труднощами, викликаними швидким темпом змін в комп'ютерній сфері, враховуючи сучасні бренди інформатики та кібернетики, і навіть отримувати з цього користь [1]. В зв'язку з цим, з одного боку, швидкість змін потребує постійного оновлення навчальної програми та обладнання, з іншого боку, мотивує до зміни стратегії викладання, зміщення уваги з конкретних швидко старіючих технологій на моделі навчання, які заохочують студентів самостійно здобувати нові знання та навички.

Аналіз сучасних технологічних тенденцій інформатизації суспільства за останні роки [2; 3] надає змогу виокремити такі з них, що безпосередньо пов'язані з технічною компонентою професійної підготовки майбутніх фахівців з комп'ютерних наук:

- динамічний розвиток мобільних пристроїв та послуг мобільного Інтернету. На сьогодні мобільний стандарт передачі даних 5G за результатами тестування Samsung досягає швидкості з'єднання 7,5 Гбіт/с. Поширення систем платежів на базі безконтактної технології NFC;
- набуття популярності концепції BYOD (Bring your own device). Використання власного пристрою та забезпечення сумісності роботи декількох пристроїв значно розширили можливості для ІТ-індустрії;
- поширення IoT (internet of things) – концепції обчислювальної мережі фізичних предметів («речей»), оснащених вбудованими технологіями для взаємодії між собою або із зовнішнім середовищем;
- зростання інтересу до застосування робототехніки в промисловості, будівельній та побутовій сфері, медицині, охороні здоров'я. В поєднання з штучним інтелектом робототехніка має змогу динамічно розвиватися;
- розвиток технології віртуальної (VR) та доповненої реальності (AR), де перша замінює фактичний фізичний світ, а друга представляє собою прямий або непрямий вигляд фізичного, реального середовища, елементи якого можуть змінюватися і доповнюватися звуком, відео, графікою, даними GPS. Все це ефективно впроваджується в навчальний процес;
- розвиток і поширення системи CPS (cyber-physical system) – інформаційно-технологічної концепції, що являє собою інтеграцію обчислювальних ресурсів у фізичну суть будь-якого вигляду, в тому числі, біологічних і рукотворних об'єктів. В кіберфізичних системах обчислювальна компонента розподілена по всій фізичній системі, яка є її носієм і синергетично пов'язана з її складовими елементами;
- засоби інформаційної безпеки постійно затребувані, оскільки кібертероризм, кібершпionаж, тарінг атаки на інфраструктуру і інформаційні ресурси компаній та держструктур примушують розробників шукати нові рішення в області захисту. Інформаційна війна в світі досягла такого стану, що надзвичайно актуальними стають питання протидії інформаційному впливу на людину.

Питанням розроблення методичних систем навчання технічних дисциплін майбутніх фахівців з комп'ютерних систем у ВНЗ присвячували свої дослідження Т. Бодненко [4], І. Войтович [5], Ю. Жарких [6], Л. Мельник [7]. моделювання та побудова моделей систем навчання технічних дисциплін розглядалися в роботах І. Захарової та Н. Поліщук [6], Д Корчевського [7]. Огляд та аналіз програм підготовки ІТ-фахівців на магістерському рівні, а також розробки та обґрунтування підготовки відповідних навчальних планів досліджувала З Сейдаметова [9]. Проблема створення цілісної науково обґрунтованої методичної системи фундаментальної інформатичної підготовки фахівців у галузі інформаційних технологій у ВНЗ вирішувалася в роботі С. Семерікова [10]. В цих дослідженнях відзначається, що становлення ІТ-індустрії здійснюється на основі інноваційної методології за використанням комп'ютерів, операційних систем, програм новітніх засобів зберігання і передачі даних, що забезпечує досягнення найвищої горизонтальної спеціалізації. Однак, вітчизняна система підготовки фахівців з комп'ютерних наук ще не повною мірою відповідає вимогам галузі. Студенти зазвичай засвоюють чималий обсяг технологічних знань, які швидко застарівають і стають малопридатними для формування необхідних практичних навичок, а в кваліфікаційних вимогах, які розробляються з опором на застарілі поняття і підходи, не відстежуються сучасні вимоги ІТ-індустрії. Загалом, на основі детального аналізу опублікованих досліджень можна виявити наступні протиріччя: між традиційним змістом технічної підготовки в педагогічних університетах майбутніх фахівців з комп'ютерних наук і модернізацією цього змісту; між існуючою інформативною базою і можливостями використання ефективних моделей технічної підготовки майбутніх фахівців з комп'ютерних наук.

Спеціальність для підготовки бакалаврів і магістрів «Комп'ютерні науки та інформаційні технології» містить найбільш широке охоплення дисциплін галузі ІТ, а технічна підготовка є домінуючою основою їх фахової підготовки. Загалом, підготовка фахівців зазначеної спеціальності ґрунтується на вивченні нормативних (обов'язкових дисциплін) фундаментальної, гуманітарної та спеціальної підготовки, а також вибіркових дисциплін.

В сформованості професійного ІТ-середовища майбутні фахівці з комп'ютерних наук мають бачити головні аспекти: інтегрованість і міждисциплінарність, а також усвідомлювати тимчасовість меж такого середовища. Навчання має бути організованим таким чином, щоб студенти мали можливість реалізувати знання однієї дисципліни у процесі вивчення іншої, що сприяє поглибленню навчального досвіду.

Основою модернізації у формуванні змісту технічної підготовки фахівців зі спеціальності «Комп'ютерні науки та інформаційні технології» у контексті філософсько-світоглядних уявлень є постійне оновлення знань та архівація другорядної інформації. В основному інформаційний світогляд студентів ґрунтується на наявних інформаційних ресурсах, що утворює у них уявлення про цілісну картину світу. Інформаційна культура фахівців формується через систему інтегрованих знань, умінь і цінностей. Оптимальне використання потенціалу змісту професійної освіти спрямоване на усунення фрагментарного мислення студентів. Якщо модель фахівця з комп'ютерних наук розглядати як цілісну систему, то в її структурі необхідно виділити вхідний і вихідний параметри, це відповідно: особистість, яка потребує професійних знань через низку причин; фахівець, який володіє якостями, сформованими за певною моделлю, та професійна компетентність якого пройшла експертизу [11].

Таким чином, світ технологій невпинно змінюється досягаючи неймовірних результатів. Врахування структури сучасних тенденцій в галузі інформатизації надає можливість оновлювати навчальні плани та освітньо-професійні програми спеціальностей ІТ-галузі з метою формування в майбутніх фахівців готовності до професійної діяльності.

Література:

1. Осадчий В. Сучасні тренди інформатики і кібернетики // Тези доповідей ІV Міжнародної науково-практичної конференції «Інформаційні технології в освіті, науці і техніці» (ІТОН-2018): Черкаси, 17–18 травня 2018. – Черкаси: ЧДТУ, 2018. – С. 220–223.

2. Top 9 Computing Technology Trend for 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.computer.org/web/pressroom/Technology-Trends-2016>.

3. Top 10 Technology Trends for 2018: IEEE Computer Society Predicts the Future of Tech [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.computer.org/web/pressroom/top-technology-trends-2018>.

4. Бодненко Т. Професійно-орієнтоване навчання технічних дисциплін майбутніх фахівців комп'ютерних систем: монографія. – Черкаси: видавництво «ІнтерлігаТОР», 2016. – 372 с.

5. Войтович І. Професійно орієнтована технічна підготовка майбутніх учителів інформатики: [монографія]. – К.: РВВ НПУ ім. М. Драгоманова, 2013. – 352 с.

6. Жарких Ю. Застосування комп'ютерних технологій у навчанні // Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Наукові записки. – Т. IX: радіофізичний ф-т, військовий ін.-т. – 2005. – С. 42–47.

7. Захарова І., Поліщук Н. Формування моделі інформаційної галузі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.Nbuv.gov.ua/portal/soc-gum/vchu/N120p019-024.Pdf>. С.20.

8. Корчевський Д. Інтеграція змісту професійної підготовки майбутніх фахівців з інформаційних технологій: теорія і практика: [монографія]. – К.: Педагогічна думка, 2016. – 464 с.

9. Мельник Л. На порозі інформаційного общества. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2005. – 430 с.

10. Сейдаметова З. Методическая система уровневой подготовки будущих инженеров-программистов по специальности «Информатика»: дис. ... докт. пед. наук: 13.00.02. – К., 2007. – 559 с.

11. Семериков С. Фундаменталізація навчання інформаційних дисциплін у вищій школі: [монографія] / [наук. ред.. Жалдак М І.]. – К.: НПУ ім. М. Драгоманова, 2009. – 340 с.

Ольга МАЩЕНКО
(Полтава, Україна)

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОТИВАЦІЙНОГО КОМПОНЕНТУ ВИВЧЕННЯ ШКОЛЯРАМИ ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНИХ ЗНАТЬ

У сучасному інформаційному суспільстві успішно самореалізуватися та бути корисним для своєї держави громадянином може лише компетентна людина, яка засвоїла основи складних систем знань з різних галузей, має навички здобування інформації. Для досягнення достатнього початкового рівня компетентності необхідна систематична напружена праця упродовж усього періоду навчання у школі. Спонукати учнів до такої діяльності можливо лише за умови стійких внутрішніх мотивів до навчання.

Нами створена класифікація мотивів навчання на основі багатовимірної структури особистості, що мають включати в дію емоційно-чуттєву, інтелектуально-когнітивну, раціонально-потребнісну та морально-громадянську сфери учня. Класифікація включає чотири групи мотивів учіння: безпосередньо-спонукальні, перспективно-спонукальні, інтелектуального спонукування, соціальні мотиви.

Безпосередньо-спонукальні мотиви спираються на довільну увагу, викликану сильним впливом на органи чуття школяра, та на позитивні емоції, збуджені певними елементами навчального процесу, способами його організації тощо. Перспективно-спонукальні мотиви полягають у донесенні до свідомості учнів практичної користі пропонованої інформації з навчальної дисципліни для їхнього дорослого життя: здобування знань (навчитися учитися), роботи за фахом і здобування матеріального забезпечення (навчання для буття), навички спілкування (навчання для спільного життя). При такому підході слід задіювати інтерес до географії як до предмета, корисного для оволодіння досить широким спектром професій [1, 34].

Пізнавально-спонукальна мотивація у розвитку інтересу до самого процесу розумової діяльності. Для стимулювання когнітивних стремлень школярів географія має великі можливості: урізноманітнення та активації навчальної діяльності унаслідок застосування дослідницької, комунікативно-діалогічної, моделюючої, ігрової дидактичних моделей. Соціальна мотивація характеризується різними рівнями: широкі соціальні мотиви (обов'язок і відповідальність, розуміння значущості навчання для сучасної людини), вузькі позиційні мотиви (прагнення досягти певного статусу у відношенні з оточуючими, одержати їхнє схвалення), мотиви співпраці (орієнтація на отримання досвіду спілкування з іншими людьми) [1, 37].

Майбутніх учителів різних спеціальностей необхідно цілеспрямовано готувати до застосування компоненту мотивації у процесі вивчення шкільних предметів. Зрозуміло, що загальну теоретичну підготовку з цього питання студенти педагогічних спеціальностей мають отримувати з курсів педагогіки, зокрема дидактичних розділів. Специфіку реалізації мотиваційного компонента для різних навчальних предметів слід розглядати у галузевих методиках навчання. Більш детальну та змістовну основу для забезпечення мотиваційного компонента навчання шкільних дисциплін може забезпечити цілеспрямована систематична підготовка студентів у всіх навчальних дисциплінах з відповідним змістом. Підхід поєднання змісту та методики його вивчення у одній навчальній дисципліні практикується у низці зарубіжних країн, проте це поки що не знайшло широкої реалізації в Україні. Ми вважаємо такий підхід продуктивним. Так, для підготовки забезпечення мотивації вивчення школярами фізико-географічних знань слід використовувати можливості блоку галузевих та комплексних фізико-географічних дисциплін. Звичайно, маються на увазі курси метеорології та кліматології, гідрології, геоморфології, біогеографії, ландшафтознавства.

Опертя на особливості чуттєвого сприйняття особистості у поєднанні з онтологічною специфічністю географічної інформації дозволили виділити такі види мотивів у групі безпосередньо-спонукальної мотивації: використання цікавих фактів, відомостей про незвичайні явища, екзотичні об'єкти, географічні парадокси тощо; повідомлення про стихійні природні явища та їх негативні наслідки; наведення прикладів катастрофічних подій у результаті «екологічних прорахунків»; цікава форма подачі інформації – порівняння з відомими предметами, побутовими, у тому числі штучними, аналогії, прогнози природних явищ, цитування художніх творів з їх описами тощо [1, 32].

У курсі метеорології та кліматології можна знайомити студентів з багатьма цікавими явищами, наприклад з електричними, звуковими та оптичними, пов'язаними з хмарністю. При швидкому піднятті повітря нейтральні краплі розпадаються на додатньо і від'ємно заряджені складові. Земна поверхня загалом має додатний заряд, але деякі предмети на ній (дахи, дерева) набувають від'ємного заряду. І тоді між ділянками хмар з різними зарядами і між хмарами та землею виникають електричні розряди – блискавиці, які супроводжуються громом. У результаті відбиття, заломлення і дифракції світлових променів в крапельках і льодяних кристалах хмар виникають гало, вінці, веселки [2, 33].

Прикладом реалізації перспективно-спонукальної мотивації у аспекті навчання для буття є виявлення способів регулювання вологості повітря в домашніх умовах. У багатоквартирних будинках повітря, зазвичай, занадто сухе. При відносній вологості менше 50% доцільно її підвищувати. Найпростіший спосіб – розмістити в кімнатах ємності з чистою водою. З них буде постійно випаровуватися волога, що створить комфортніші умови для мешканців квартири. Добре зволожують повітря акваріуми. Але найбільш ефективно підвищують вологість повітря рослини. Випаровування ними вологи набагато інтенсивніше, ніж просто з води за рахунок спеціальних біологічних процесів та пристосувань. Отже, розмістіть рослини в кімнатах, на балконах та лоджіях. Різні види рослин мають різну випаровуючу здатність. Майте на увазі, що рослини з колючками та опушені, з шкірястим листям пристосовані до збереження власної вологи і випаровують мало. На прибудинкових територіях та присадибних ділянках насадіть дерева та чагарники, розведіть квіти, посійте траву на газонах.

Прикладом реалізації пізнавально-спонукальної мотивації є виконання практичних завдань на передбачення туману та роси, з'ясування метеопказників в горах тощо. Надаємо приклад такого завдання. Корінний житель Гімалаїв народився і прожив до 30 років у гірському селищі на висоті 2000 метрів. Якось йому розповіли про море і він дуже захотів побачити таку величезну кількість води і добрався до м. Карачі на березі Аравійського моря. Попри всю красу та велич побаченого мандрівник дуже погано почувався: боліла голова й нудило. Жителі високогір'їв пристосовані до меншого тиску. Визнач, до якого тиску звик організм цього гімалайця.

Галузева та регіональна варіативність географії дозволяє органічно і систематично задіювати соціальні мотиви співпраці у формі орієнтації на отримання досвіду спілкування з іншими людьми. У різних фізико-географічних предметах на цій особливості географічного знання поширена робота в групах. Так, у гідрології це може бути характеристика мікрогрупами студентів різних водних об'єктів одного виду, у ландшафтознавстві – різних типів природних ландшафтів.

Отже, специфіка географічного змісту надає широкі систематичні можливості реалізації різних груп мотивації навчальної діяльності школярів, до якої слід готувати майбутніх учителів географії в процесі вивчення ними усіх навчальних дисциплін географічного блоку.

Література:

1. Мащенко О. Мотивація навчальної діяльності школярів в умовах особистісно орієнтованого навчання // 36.наук. праць ПДПУ імені В. Г. Короленка. Серія «Педагогічні науки». – Полтава. 2004. – Вип. 5 (38). – С. 29–39.
2. Мащенко О. Метеорологія та кліматологія: навч. посібник. – Полтава: ПДПУ, 2010. – 68 с.

Наталія МОРДОВЦЕВА
(Старобільськ, Україна)

БАЗОВІ ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФІЛОЛОГА

Активне реформування освіти в Україні сьогодні дедалі інтенсивно дає можливість закладам вищої освіти вивчати і впроваджувати у свою діяльність європейські, а також інтегровані вітчизняні педагогічні технології на заняттях філологічного спрямування.

На думку О. Пехоти та співавторів, аналіз еволюції поняття «педагогічна технологія» дає змогу прогнозувати технологічні тенденції в освіті. Трансформація терміна – від «технології в навчанні» до «технології освіти», а потім до «педагогічної технології» – відповідає зміні його змісту [1].

Із суджень О. Пометун, педагогічна технологія дає відповідь на запитання *як, яким чином* (методами, прийомами, засобами) досягти поставленої мети, встановлюючи порядок використання різноманітних моделей навчання. Технологія – це комплекс, що складається з: запланованих результатів; засобів оцінки для корекції та вибору оптимальних методів, прийомів навчання, оптимальних для даної конкретної ситуації; набору моделей навчання, розроблених учителем на цій основі [3].

У сучасній педагогічній науці не можна провести чіткої демаркаційної лінії між технологіями для школи і вищих закладів освіти. О. Пометун, Л. Пироженко виділяють чотири групи технологій залежно від мети уроку та форм організації навчальної діяльності учнів: інтерактивні технології *колективно-групового навчання* – технології, що передбачають одночасну спільну (фронтальну) роботу всього класу; інтерактивні технології *кооперативного навчання* (організація навчання у малих групах учнів, об'єднаних спільною навчальною метою: робота в парах, карусель, робота в малих групах, акваріум тощо); технології *ситуативного моделювання* – побудова навчального процесу за допомогою залучення учня до гри, передусім, ігрове моде-

лювання явищ, що вивчаються; технології *опрацювання дискусійних питань* – широке публічне обговорення якогось суперечливого питання [3].

Педагогічна технологія функціонує і як наука, що досліджує найраціональніші шляхи навчання, і як система способів, принципів і регуляторів, застосовуваних у навчанні, і як реальний процес навчання (Г. Селевко).

В історії розвитку освіти сформувалися три основні типи навчання: догматичний, пояснювально-ілюстративний, проблемний. У теорії проблемного навчання основними поняттями є поняття *«проблемне запитання»*, *«проблемна задача»*, *«проблемне завдання»*, *«проблемна ситуація»*.

Проблемне навчання характеризується такими особливостями: викладач створює певне пізнавальне завдання, допомагає студентам виділити й усвідомити його, організовує їх на його розв'язання; студенти самостійно оволодівають належною сумою знань і умінь, які є передумовою успішної пізнавальної діяльності; викладач пропонує широкий спектр використання набутих знань на практиці. Включення студентів у систему проблемного навчання сприяє створенню оптимальних умов для інтелектуального розвитку особистості, оволодінню нею інструментами (методами) навчальної діяльності, формуванню пізнавальних мотивів навчання, соціально-психологічної підготовки до практичної діяльності. В основі проблемного навчання лежить низка об'єктивних обґрунтувань, зокрема: соціологічне; гносеологічне; психологічне; діалектичне.

Проблемне навчання як процес складається з низки етапів: виявлення суперечностей, усвідомлення їх як певних ускладнень – створення проблемної ситуації; осмислення проблемного завдання і прийняття його студентами, розуміння установки; аналіз умов пізнавального завдання, встановлення залежності між його складовими; членування основного проблемного завдання на мікрозавдання, визначення плану (програми) їх розв'язання; висунення й усвідомлення гіпотези; мобілізація ресурсу знань, умінь і навичок відповідно до умови завдання й гіпотези; добір методів і засобів розв'язання завдання; виконання системи дій і операцій, що сприяють розв'язанню завдання; перевірка одержаних результатів на практиці, зіставлення з гіпотезою, встановлення логічного зв'язку між знаннями набутими нині й раніше. Проблемність у навчанні зумовлюється самою природою художньої літератури, бо мистецький твір завжди будить думку. Наприклад, під час вивчення роману Панаса Мирного та Івана Білика «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» доречно сформулювати проблемне питання: Чи варто вважати Чіпку пропащою силою? Щоб розв'язати поставлене питання, необхідно проаналізувати:

- Чи може викликати Чіпка симпатію читача?
- У чому причина морального падіння головного героя?
- Чи диктується така поведінка героя логікою його характеру?
- Як пояснити, що Чіпка, з однієї сторони, виявляє велику силу волі, а з іншого – не контролює своїх вчинків?
- Чи були в Чіпки моменти морального прозріння?

Таким чином, для реалізації навчального процесу з філологічних дисциплін ефективність будь-якої педагогічної технології буде залежати від того, на якій науковій концепції вона побудована і які результати будуть очікуваними.

Література:

1. Освітні технології: навч.-метод. посіб. / [О. Пехота, А. Кітенко, О. Любарська та ін.; за заг. ред. О. Пехоти]. – К.: А.С.К., 2002. – С. 16–25.
2. Падалка О. Педагогічні технології. – К.: Укр. енциклопедія, 1995. – 245 с.
3. Пометун О. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: навч.-метод. посіб. – К.: Вид-во А.С.К., 2004. – 192 с.

ПЕДАГОГІЧНА ДОЦІЛЬНІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ ПАРИТЕТНОГО ФОРМУВАЛЬНОГО ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

Сучасні методи і підходи до навчання іноземних мов професійного спрямування (далі – ІМПС) спрямовані на комплексний розвиток студентів закладів вищої освіти з основними принципами орієнтації на студента, активного залучення студентів у навчальний процес, направленість на опанування навичок соціальної взаємодії, урахування засад диверсивності та інклюзивності студентства, засвоєння міжкультурних особливостей, формування загальних, спеціальних та інтегральних компетентностей, пов'язаних з майбутньою професійною діяльністю студентів.

Кооперативне навчання ІМПС сприяє активізації пізнавальної діяльності, підвищенню рівня самостійності студентів у навчальному процесі [1]. Саме динамічність навчального процесу в межах кооперативного навчання, пробудження та активізація в студентах природної допитливості, діяльнісний підхід і значущість навчальних завдань для студентів робить кооперативне навчання важливим для включення у навчальні програми [2]. Попри недостатню активність у його застосуванні, кооперативне навчання вважається корисним підходом у навчанні ІМПС, що оснований на співпраці в межах колективної та групової роботи. Цей підхід відповідає сучасним вимогам до випускників закладів вищої освіти, орієнтований на диверсивність учасників навчального процесу та активне залучення у нього усіх студентів з урахуванням основних чинників, що впливають на навчання ІМПС, серед яких варто назвати лінгвістичні фактори [3], соціокультурні та мотиваційні аспекти [4], афективні складові та інші змінні характеристики [5]. Виконуючи навчальну діяльність в кооперативному контексті, студенти розвивають лідерські якості, навички ефективного комунікації, побудови взаємної довіри та уміння вирішувати конфліктні ситуації для продуктивного функціонування групи. Кооперативне навчання з одного боку має на меті формування та розвиток певних соціально-професійних компетентностей [6], з іншого ж боку воно є залежним від особистісної відповідальності та міжособистісних навичок, крім того систематичного формувального оцінювання та обговорення роботи групи в цілому, а також ефективності кожного окремого члена групи. Активне залучення студентів у навчальний процес має бути підкріплене залученням студентів до надання формувального оцінювання ефективності роботи членів своїх груп. Так, паритетне формувальне оцінювання ефективності діяльності студентів-членів однієї групи необхідне для з'ясування аспектів успішності та невдачі, їхніх причин, та визначення шляхів покращення як процесу навчання, так і його результатів. Ця форма оцінювання є альтернативним видом, що, на відміну від підсумкового оцінювання з виставлянням балів викладачем, спрямоване на покращення самого навчального процесу і передбачає надання членами групи даних та відгуків щодо ступеню залучення у спільну діяльність, поведінкових і організаційних аспектів, відповідальності та готовності до співпраці тощо, які викладач не зможе коректно оцінити. До елементів групової роботи, що підлягають оцінюванню, відносять ступінь залучення у діяльність групи, ступінь академічного та творчого внеску, активність у співробітництві, що може проявлятися в умінні вислуховувати думку інших, висловлювати підтримку та створювати сприятливу робочу атмосферу в групі тощо. Паритетне формувальне оцінювання ефективності діяльності студентів як важливий для успішності та прогресу студентів аспект з формування компетентностей і навичок [6] є важливим з педагогічної точки зору, оскільки залучає студентів не тільки у навчальний процес, але й у процес оцінювання, який розширює їхнє розуміння вимог до навчального процесу та очікуваних результатів навчання. В результаті студенти і самі будуть зосереджуватися на цих факторах, змінюватися та покращувати якість навчання.

Проте, попри наявність переваг і позитивних моментів, пов'язаних з паритетним формувальним оцінюванням ефективності діяльності студентів, існує ряд факторів, від яких залежить коректність результатів оцінювання. В даному контексті потрібно враховувати відносини в межах навчальної групи, ставлення членів групи один до одного, рівень сформованості навичок критичного мислення, особистісні характеристики, схильність і бажання надавати критичні коментарі та зауваження щодо роботи інших тощо.

Паритетне формувальне оцінювання ефективності діяльності студентів виступає корисним інструментом, що сприяє покращенню не лише аспектів, пов'язаних з навчанням, але й готує студентів до залучання та виконання групових завдань у їхній майбутній професійній сфері як успішних і продуктивних галузевих фахівців-членів команди, що працює на реалізацію спільних цілей. Саме таким чином, реалізований принцип оцінювання заради навчання буде спрямований на формування та розвиток компетентностей, необхідних в сучасних умовах високої конкуренції серед випускників закладів вищої освіти на державному та світовому ринку праці.

Література:

1. Орлова Н. Навчання іноземної мови професійного спрямування студентів немовних спеціальностей закладів вищої освіти: багатогранність і комплексність наповнення концепту. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. – Дрогобич, 2019. – Вип. 23. – Том 3. – С. 93–99.
2. Орлова Н. Методи підвищення мотивації до вивчення іноземної мови за професійним спрямуванням // Вісник Черкаського університету: Серія Педагогічні науки. – Черкаси, 2016. – № 3. – С. 89–95.
3. Orlova N. Influence of linguistic factors on teaching and learning English at primary, secondary and tertiary educational levels // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. – IV (71). – Issue 173. – 2018. – P. 37–41.
4. Орлова Н. Соціально-мотиваційна підсистема вивчення іноземних мов студентами немовних спеціальностей вищих закладів освіти // Вісник ЧНУ: Серія Педагогічні науки. – Черкаси, 2011. – Вип. 206. – С. 103–108.
5. Орлова Н. Фундаментальні складові афективної сфери процесу вивчення іноземних мов // Вісник ЧНУ: Серія Педагогічні науки. – Черкаси, 2011. – Вип. 196. – С. 94–100.
6. Орлова Н. В. Варіативні характеристики процесу викладання і вивчення іноземних мов: Специфіка і орієнтація на дорослу аудиторію // Одеський лінгвістичний вісник. – Одеса, 2017. – № 9. – Том 3. – С. 164–196.
7. Brown, H. D. (2004) Language Assessment: Principles and Classroom Practices. New York: Pearson Education.

Інна ПАВЛЕНКО, Віра ЦАП
(Білгород-Дністровський, Україна)

КЕЙС – ТЕХНОЛОГІЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Одним з засобів розв'язання проголошених Державним стандартом завдань з модернізації шкільної освіти є кейс-метод. У перекладі з англійської кейс – це «випадок». З методичної точки зору кейс – це спеціально підготовлений навчальний матеріал, що містить структурований опис життєвої ситуації, пов'язаної з проблемою, яка потребує індивідуального або групового розв'язку. Кейс-метод (або метод конкретних ситуацій, аналіз ситуацій, кейс-стаді) – це засіб активного проблемно-ситуаційного аналізу, що ґрунтується на навчанні шляхом розв'язування

задач-ситуацій (кейсів). Головне його призначення – не надання готових знань, а розвиток в учнів здатності розв'язувати проблеми і знаходити їх рішення самостійно [1, 67].

Кейс-технологія як навчальний метод використовується для того, щоб за діями комунікативні та творчі здібності учнів, формувати пізнавальну активність, навчити їх здобувати знання та сформувані компетентності.

Кейс-технологія – це загальна назва технологій навчання, що представляють собою методи аналізу. Суть технології полягає у використанні конкретних випадків (ситуацій, історій, тексти яких називаються «кейсом») для спільного аналізу, обговорення або вироблення рішень учнями з певного розділу навчання дисципліни. З методичної точки зору кейс – це спеціально підготовлений навчальний матеріал, що «містить структурований опис ситуацій, що запозичені з реальної практики». Кейси (ситуаційні вправи) мають чітко визначений характер і мету. Як правило, вони пов'язані з проблемою чи ситуацією, яка існувала чи й зараз існує. При цьому проблема чи ситуація або вже мали якесь попереднє рішення, або їх вирішення є необхідним, а тому потребують аналізу. Кейс – це завжди моделювання життєвої ситуації і те рішення, що знайде учасник кейса, може служити як відбиття рівня компетентності й професіоналізму учасника, так і реальним рішенням проблеми. Як правило, кейси не мають єдиного рішення. Учасник завжди може придумати свій неповторний варіант рішення. Кейс – це одночасно і вид завдання, і джерело інформації для його виконання.

Цінність кейс-технології полягає в тому, що вона одночасно відображає не тільки практичну проблему, а й актуалізує певний комплекс знань, який необхідно засвоїти при вирішенні цієї проблеми, а також вдало суміщає навчальну, аналітичну і виховну діяльність, що безумовно є діяльним і ефективним в реалізації сучасних завдань системи освіти [3, 167].

Мета – спільними зусиллями групи учнів проаналізувати ситуацію – кейс, яка має місце у реальному житті і розробити практичне її рішення; закінчення процесу – оцінка запропонованих алгоритмів і вибір кращого в контексті поставленої проблеми.

Застосування КТ формує в учнів такі навички:аналітичні (виділяти суттєву і несуттєву інформацію, аналізувати, класифікувати, мислити чітко і логічно); практичні (вміння застосувати теоретичні знання на практиці)творчі (знаходити альтернативні рішення, розв'язки); комунікативні (вміння вести дискусію, переконувати, кооперуватися в групі); соціальні (вміння слухати, контролювати себе, оцінювати поведінку людей).

Переваги технології: можливість перевірити теорію на практиці; отримання навичок роботи у команді; уміння формулювати питання, аргументувати відповідь; розвиток системи цінностей, життєвих установок, своєрідного професійного світосприйняття; розвиток самостійного мислення; уміння вислуховувати і враховувати альтернативну точку зору; навчитися знаходити найбільш раціональне рішення поставленої проблеми.

Методи кейс-технології:

1. Метод ситуаційного аналізу дозволяє глибоко і детально дослідити реальну або імітовану ситуацію. Мета методу – спільними зусиллями групи учнів проаналізувати виникаючу ситуацію, розробити практичне рішення, закінчення процесу.

2. Метод інциденту (від лат. – випадок, зіткнення). Учень повинен сам відшукати потрібну інформацію для ухвалення рішення з даної проблеми. При цьому учень вчиться працювати з інформацією (повідомляти її, систематизувати, аналізувати), формувати власну позицію (або прийняти чийсь позицію) і на підставі цього робити висновки. Пропонується таке завдання, яке містить не всі дані, які потрібні для вирішення конкретної проблеми.

3. Метод розбору кореспонденції передбачає розв'язання кейса за допомогою документів, опрацювання яких допоможе учням знайти вихід із складного положення (у тому числі документи, які не відносяться до даної проблеми, щоб учні могли вибирати потрібну інформацію). Учні отримують від учителя папки з однаковим набором документів, що відносяться до певної події,

конкретної ситуації – залежно від теми і предмету; виступають у ролі осіб, які приймають рішення [5, 58].

4. Метод інсценування. Створюється правдива ситуація у вигляді інсценування перед класом, дається можливість оцінити вчинки і поведінку учасників гри. При «розігруванні ситуацій в ролях» учасники виконують роль так, як самі вважають за необхідне, самостійно визначаючи стратегію поведінки, сценарій, плануючи результат. Основне завдання – проявити творчі здібності до рішення несподівано виникаючих актуальних проблем.

5. Ігрове проектування – процес створення або вдосконалення об'єктів. Учасників можна розбити на групи, кожна з яких розроблятиме свій проект. Ігрове проектування може включати проекти різного типу: дослідницький, творчий, прогностичний, аналітичний.

6. Метод дискусії – обмін думками з якої-небудь реальної актуальної проблеми відповідно до правил процедури. Є групові та міжгрупові дискусії. [4, 123].

Отже, треба визначити, що застосування вчителем у навчальному процесі кейс-методу, з одного боку, стимулює індивідуальну активність учнів, формує позитивну мотивацію до навчання, зменшує чисельність «пасивних» і невпевнених у собі школярів, забезпечує високу ефективність їх навчання та розвитку, формує певні особистісні якості та компетенції, а з другого – надає можливість самому вчителю: самовдосконаливатися, по-іншому мислити та діяти й оновлювати власний творчий потенціал. Тому кейс-метод сьогодні має активне застосування в Україні, оскільки відповідає потребам часу і несе в собі великі можливості.

Література:

1. Пометун О., Пирожено Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посібн. / [за ред. О. Пометун]. – К.: Вид. А.С.К., 2004. –192 с.
2. Ситуаційна методика навчання: український досвід: зб. ст. / [упоряд.: О. Сидоренко, В. Чуба]. – К.: Центр інновацій та розвитку, 2001. – 150 с.
3. Сударева Г. Кейс-метод як засіб набуття соціального розвитку учнівської молоді // Освіта Сумщини. – 2013. – № 3. – С. 23.
4. Михайлова Э. А. Кейс і кейс-метод. – М.: Центр Марк. исслед. и менеджд., 1999.
5. Ситуаційна методика навчання: теорія і практика / [упор. О. Сидоренко, В. Чуба]. – К.: Центр інновацій та розвитку, 2001.

Інна ПАВЛЕНКО, Юлія МІТЄВА
(Білгород-Дністровський, Україна)

ФОРМУВАННЯ МІЖПРЕДМЕТНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ ТЕМАТИЧНОГО НАВЧАННЯ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Метою повної загальної середньої освіти є різнобічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка усвідомлює себе громадянином України, здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, трудової діяльності та громадської активності.

«Початкова школа має відповідати віковим особливостям дітей. Для таких дітей природно-відповідальний спосіб так званого інтегрованого навчання і прийняття світу через діяльність, зокрема через гру на ранньому етапі навчання – у шестирічному віці, а далі – через діяльнісне навчання», – зазначила Лілія Гриневич.

Ключеві компетентності НУШ: спілкування державною і рідною (у разі відмінності) мовами, спілкування іноземними мовами, математична грамотність, компетентності в природничих науках і технологіях, інформаційно-цифрова компетентність, вміння вчитися впродовж життя,

соціальні та громадянські компетентності, підприємливість, загальнокультурна грамотність, екологічна грамотність і здорове життя [1, 82].

Усі перелічені компетентності однаково важливі й взаємопов'язані. Кожну з них діти набувають під час вивчення різних предметів на всіх етапах освіти. У Державному стандарті початкової освіти визначено, що метою початкової освіти є всебічний розвиток дитини, її талантів, здібностей, компетентностей та наскрізних умінь відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, формування цінностей, розвиток самостійності, творчості та допитливості [2, 45].

Таким чином, міжпредметна компетентність формується упродовж всього процесу навчання та застосовується учнем до певного кола навчальних предметів і освітніх галузей у цілому. Реформування сучасної освіти передбачає подолання ізольованого викладання навчальних предметів і створення принципово нових навчальних програм, де освітній процес доцільно орієнтувати на розвивально-продуктивний інтегративний підхід [3, 82].

На думку Н. Костюка, «інтеграція – це процес взаємодії елементів із заданими властивостями, що супроводжується встановленням, ускладненням і зміцненням істотних зв'язків між цими елементами на основі достатньої підстави, в результаті якої формується інтегрований об'єкт (цілісна система) з якісно новими властивостями, в структурі якого зберігаються індивідуальні властивості вихідних елементів».

«Інтеграція» – не нове явище в освітньому процесі. Ще К. Ушинському інтеграцію письма і читання вдалося створити аналітико-системний метод навчання грамоти. Сьогодні за допомогою інтегрованих занять створюється можливість вийти за межі самодостатньої функціональної ролі його окремих складових. Формуємо в учнів якісно нові знання, які характеризуються вищим рівнем осмислення, динамічністю застосування в нових ситуаціях, підвищенням їх дієвості й системності [4, 123].

Інтеграція освітніх галузей, методів і форм навчання сприяє підвищенню рівня практичних умінь та навичок їх застосування. Використання інтегрованого підходу до організації навчально-виховного процесу відкриває цілий ряд можливостей для різнобічного, нетрадиційного, практичного засвоєння набутих знань. Інтегровані заняття є ефективними під час опанування учнями навчальної програми з багатьох предметів. Інтегроване навчання надзвичайно актуальне. Воно передбачає створення нової навчальної інформації відповідно до нових технологій. Суть полягає в тому, що учень сприймає предмети та явища цілісно, системно, емоційно. Цінними є інтегровані дні, в яких зміст навчальних предметів найповніше інтегрується за змістом і дидактичною метою [6, 78].

У сучасній школі узвичаїлася міжпредметна інтеграція, що здійснюється різними шляхами: створення інтегрованих курсів – навчальних предметів, які інтегрують знання кількох освітніх галузей; впровадження навчальних проєктів; організація тематичних днів і тижнів; проведення інтегрованих та бінарних уроків; проведення уроків з міжпредметними зв'язками.

Інтегровані заняття сприяють узагальненню та закріпленню знань, здобутих впродовж навчального року, формують творчу уяву, образне мислення, пробуджують інтерес до пошукової діяльності.

Література:

1. Концепція Нової Української школи.
2. Державний стандарт початкової освіти
3. Нова українська школа Порадник для вчителя / [за заг. ред. Н. Бібік]. – К.: «Літера» ЛТД, 2018. – 160 с.
4. Браже Т. Інтеграція предметів у сучасній школі // Література в школі. – 2004. – № 5. – С. 150–154.
5. Глинська Є, Титова С. Міжпредметні зв'язки в навчанні. – Тула: Інфо, 2007. – Вид. 3. – 44 с.

6. Зверев І., Масимова В. Міжпредметні зв'язки у зв'язку в сучасній школі. – М.: Педагогіка, 2006. – Вид. 3. – 195 с.

Павло ПАТА
(Глухів, Україна)

АКТУАЛЬНІСТЬ ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Сучасний період розвитку цивілізованого суспільства називають етапом інформатизації, що характеризується проникненням інформаційних технологій і систем в усі сфери діяльності суспільства. Одним з пріоритетних напрямків інформатизації суспільства є інформатизація освіти. Це перспективний напрямок в освіті направлено на інтенсифікацію процесу навчання, реалізацію ідей розвиваючого навчання, вдосконалення форм і методів організації освітнього процесу [1].

Прогрес освітньої галузі обумовлюється процесами розвитку культури, науки, економіки, політики і техніки. Глобальна інформатизація суспільства ініціює формування інформаційно-комунікативного середовища, забезпечуючи її всезагальну доступність через використання засобів та інформаційних технологій. Означені засоби сприяють здобуттю, збереженню, трансформації, відтворенню інформації, творчому використанню в житті, навчанні та професійній діяльності. Для вирішення завдань долучення сучасної людини до вільного доступу й опрацювання інформації, а також широкої комунікації в глобальній мережі, посилена роль освіти на основі опанування і використання інформаційних технологій в освітньому процесі пов'язана з процесами масової соціальної та міжкультурної комунікації, відкритості нового знання і нових технологій, нових поглядів і нової культури, нових умов життя й діяльності, нових способів спілкування й засобів реалізації творчого потенціалу [2].

Підготовка майбутніх фахівців до виконання ним професійних обов'язків – складна та багатогранна проблема, успішне розв'язання якої залежить від зусиль скоординованої професійної підготовки. Сучасні робітники, фахівці, техніки, інженери повинні мати широкий технічний світогляд, бути здатними до оперативного реагування на будь-які зміни в технологічному процесі, спроможними передбачити наслідки цих змін, планувати свої дії, самостійно визначити найбільш раціональні засоби праці. Переважаючою рисою у професійній діяльності інженера нині є креативність. У вищій школі триває процес переходу на ступеневу систему підготовки фахівців, розробки та затвердження державних стандартів вищої освіти, використання інноваційних та інформативно-комунікативних технологій навчання [3].

В умовах модернізації освітнього простору істотної ваги в становленні сучасного типу особистості набуває «концепція компетентності». Ця тенденція полягає в тому, що підвищується роль інформаційних засобів в освіті, а звідси більш адекватним стає поняття «компетентність» на відміну від поняття «кваліфікація».

Для розвитку технічних здібностей, зокрема технічної компетентності майбутніх фахівців технічних спеціальностей, необхідним є створення сприятливого освітньо-розвивального середовища.

У сучасному світі саме інформаційні технології визначають економічний та суспільний розвиток людства, тому необхідно нарощувати комп'ютерну та інформаційну грамотність населення. Насамперед шляхом створення системи освіти, орієнтованої на використання новітніх інформаційних технологій у освітньому процесі.

З прийняттям оновленої редакції ключових компетентностей для навчання впродовж життя (2018) відбулися зміни в термінології. Замість «ІST» (технології інформаційного суспільства) та «ІСТ» (інформаційно-комунікаційні технології), які використовувались у визначенні 2006 року, «цифрові технології» вважаються зараз найбільш відповідним терміном для називання повного

набору пристроїв, програмного забезпечення чи інфраструктури. З поширенням, різноманітністю та інтегрованістю використання мобільних пристроїв та програм, видалені посилання на «комп'ютери» та «Інтернет», але вони все-ж класифікуються під широким поняттям «цифрові технології».

Цифрова компетентність передбачає впевнене, критичне та відповідальне використання та взаємодію з цифровими технологіями для навчання, роботи та участі у суспільстві. Вона включає в себе інформаційну грамотність та грамотність даних, комунікацію та співпрацю, створення цифрового контенту (включаючи програмування), безпеку (включаючи цифрове благополуччя та компетентності, пов'язані з кібербезпекою) та розв'язання проблем [4].

Сьогодні існує велика кількість ресурсів, хмарних сервісів, середовищ для поліпшення якості викладання матеріалу викладачами, але ж чи формує це все саме цифрову компетентність майбутніх фахівців, яких вони готують. Формування цифрової компетентності саме майбутнього фахівця технічних спеціальностей відбудеться тоді, коли він сам задіяний в створенні цифрових інформаційних рішень.

Наприклад для майбутніх техніків-електромеханіків допомогою в формуванні цифрових навичок може реалізувати сімейство контролерів Arduino, що являє собою досить простий інструмент для створення електронних пристроїв і втілення в життя різних ідей. Студенти навчившись працювати з цими контролерами, мають змогу в подальшому розвивати свою креативність, розробляючи різноманітні електронні пристрої саме на лабораторно-практичних роботах [5].

Іншим результативним засобом формування цифрової компетентності є дослідно-проектна діяльність [6]. При проектній діяльності необхідно широко застосовувати традиційні, інноваційні та інформаційно-комунікативні засоби, а також прогресивні методики виконання проектної діяльності. Наприклад використання прогресивного підходу керування проектами SCRUM, з обов'язковою інтеграцією ІКТ технологій, наприклад багатоплатформну систему управління проектами Trello. Реалізація саме такого методу на практиці веде до зміни ролі викладача. З носія готових знань він перетворюється на організатора пізнавальної, дослідницької діяльності своїх студентів. Проектна діяльність з використанням цифрових технологій змінює психологічний клімат, оскільки вимагає переорієнтувати звичну навчальну діяльність на різноманітні види самостійної роботи, що носить в пріоритеті дослідницький, пошуковий та творчий характер; а також сприяє формуванню ключових компетентностей майбутніх фахівців технічних спеціальностей, а саме вміння вирішувати технічні проблеми, визначати потреби та знаходити відповідні технічні рішення.

Тому важливим аспектом для формування цифрової компетентності майбутніх фахівців технічних спеціальностей є використання традиційних й інноваційних засобів навчання та оволодіння майбутньою професією. Формування цифрової компетентності студентів відбувається під час їх роботи у гуртках та факультативах, лабораторних та практичних заняттях, науково-дослідній діяльності, створенні власних проектів за допомогою цифрових технологій.

Література:

1. Ковальчук В., Подольська І. Застосування цифрової педагогіки в підготовці майбутніх фахівців сфери підприємництва // Молодий вчений. – 2018. – № 5. – С. 523–526.
2. Ковальчук В. Тенденції інноваційного розвитку сучасної школи в Україні // Імідж сучасного педагога. – 2015. – № 7. – С. 3–6.
3. Петрук В. Теоретико-методичні засади формування базових професійних компетенцій у майбутніх фахівців технічних спеціальностей: автореф. дис. ... докт. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти». – К., 2008. – 40 с.
4. Ключові компетентності для навчання впродовж життя 2018 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://dystosvita.blogspot.pe/2018/01/2018.html>
5. Пата П., Андрусенко О. Використання засобів розробки електронних пристроїв ARDUINO у навчальних комплексах. – Шостка, 2016. – 238 с.

6. Методичні рекомендації щодо впровадження STEM-освіти у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах України на 2017/2018 навчальний рік [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/56880/

Віра ПАТЛАЄНКО
(Білгород-Дністровський, Україна)

ВИКОРИСТАННЯ РІЗНИХ ЗАСОБІВ ТА МЕТОДІВ АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА УРОКАХ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Розбудова національної системи освіти активізувала педагогічні пошуки, зокрема пошуки оптимальної організації навчально-виховного процесу, який поєднує практичні дії: планування, педагогічний аналіз, коригування, збір інформації, аналітичне оцінювання інформації, контроль, стимулювання.

Виховання в підлітків інтересу до занять фізичною культурою є предметом особливої уваги як у теорії педагогіки, так і в методиці фізичного виховання. Це пов'язано з тим, що в підлітковий вік у школярів відбувається перехід від природної потреби у рухах в усвідомлену необхідність занять фізичними вправами. Такий підхід, як відомо, потребує вольових зусиль учнів, що в підлітковому віці ще не достатньо сформовані. Тому в практичній роботі необхідно спиратися на інтерес, який є великою рушійною силою, може значно підсилити мотиви і заохотити старших підлітків до регулярних занять фізичними вправами [5].

Отже, інтерес до занять фізичною культурою належить до мотиваційної сфери особистості. Його психологічною основою є внутрішня мотивація, яка виникає за умов зовнішньої мотивації: вимог учителя, визначення мети занять фізичними вправами, необхідності підготуватися до занять тощо.

Виховання інтересу до фізичної культури передбачається на заняттях, які передбачені в режимі дня, в ході позакласної та позашкільної роботи. Більшість занять у режимі дня бажано проводити в ігровій формі.

Використання такого підходу запобігає перевантаженню учнів, забезпечує активний відпочинок й сприяє їх нормальному фізичному розвитку та руховій підготовленості. Потрібно регулярно проводити гімнастику до уроків, фізкультхвилинки, спортивні і рухливі ігри на перервах, практикуються домашні завдання. Постановка перед кожним учнем і класом перспективних цілей, сприйняття підлітками посильних обов'язків щодо виконання державних тестів і нормативів позитивно впливають на залучення їх до самостійних занять фізичною культурою, регулярних тренувань у спортивних секціях. Особливу популярність серед учнів користуються секції футболу, плавання, боротьби та легкої атлетики.

У вихованні в підлітків інтересу до занять фізичною культурою велике значення має тісне співробітництво школи і сім'ї. Учителі школи допомагають батькам здобути необхідні методичні знання, заохочують батьків виконувати роль тренера, пропагують створення в школі та сім'ях фізкультурних традицій і участь у спільних заходах. Цьому, зокрема, сприяють змагання на звання «Краща спортивна сім'я», які проводяться під час зимових і весняних канікул. Для батьків, які мало піклуються про фізичний розвиток своїх дітей, організуються групові та індивідуальні консультації.

В результаті такої роботи деякі з батьків зацікавилися пропозицією ввести щоденники самоконтролю за руховою активністю дітей. Такі щоденники необхідні вчителю для отримання цінної інформації про індивідуальні потреби учнів у заняттях фізичною культурою, про особливості виховання в них інтересу до регулярних занять фізичними вправами в домашніх умовах [3].

Основним у вихованні інтересу до занять фізичною культурою є: цілеспрямована робота з кожним учнем; включення у виховну роботу пізнавальних елементів (відомостей про історію

фізичної культури і спорту, значення того чи іншого фізкультурно-масового заходу в укріпленні здоров'я учнів тощо); формування в школярів системи знань про вплив фізичних вправ на розвиток організму на основі міжпредметних зв'язків фізичної культури з біологією людини та валеологією; широке застосування в підвищенні емоційності уроків фізичної культури ігрового методу; використання стимулів для формування в школярів позитивних мотивів до самостійних занять фізичною культурою; озброєння учнів знаннями, які необхідні для самостійних занять фізичною культурою; ознайомлення з методикою самоконтролю та методикою дозування фізичних навантажень під час самостійних тренувань; створення для підлітків ситуацій успіху, позитивного емоційного настрою під час занять фізичними вправами тощо [2].

Багато вчителів стимулюють діяльність школярів, варіюючи способи виконання знайомих вправ і, способи організації навчальної діяльності учнів і т. д. Подібна різноманітність створює визначений емоційний фон, викликає інтерес до фізичних вправ. Однак більш широкі можливості для підвищення в дітей інтересу до занять полягають, на наш погляд, в організації пізнавальної діяльності учнів та шляхом надання їм більшої самостійності, творчої ініціативи, шляхом ускладнення (у межах доступного) пізнавальних задач, що вимагають застосування набутих знань і навичок в різних змінних умовах навчальної діяльності.

Які ж реальні можливості виховання пізнавальної активності на уроках фізичної культури?

Щоб активізувати пізнавальну діяльність учнів було намічено: підвищити рівень знань по фізичній культурі в школярів, виробити у них свідоме відношення до освоєння рухових дій.

Насамперед важливо було визначити, які знання по техніці досліджуваних рухових дій треба дати учням. Враховувалося, що по нашому предмету немає підручника. Тому, щоб компенсувати цей недолік, звернулися до міжпредметних зв'язків. При повідомленні теоретичних відомостей з фізичної культури використовуються знання, що одержують школярі на уроках з інших навчальних предметів. Але спиратися тільки на наявні знання (коли пройдені відповідні теми) виявилось недостатнім [1].

Активність учнів тісно зв'язана з усвідомленням ними важливості виконуваних задач. Учень, що не розуміє мети своєї роботи на уроці, не одержує користі від вправ. Тому при навчанні руховим діям систематично подають відповідну інформацію, що, як правило, обов'язково розкриває і важливість, і необхідність того або іншого завдання, вправи. Наприклад, плануючи навчання опорному стрибкові, пояснюють, що сам стрибок не самоціль, що стрибок через козла, коня не життєво необхідне уміння, але що опанувати ним дуже важливо, тому що багаторазові стрибки зміцнюють силу м'язів, розвивають координацію рухів, виробляють уміння орієнтуватися в просторі в незвичайних умовах. Таким чином, щораз, повідомляючи теоретичні відомості, прагнуть виробляти в школярів переконання в важливості занять фізичною культурою для нормального, розвитку людини. Формуванню такого переконання допомагають і пояснення про вплив правильно застосовуваних фізичних вправ на здоров'я людини, на його поставу. Приводимо конкретні приклади, що показують, яку роль відіграють у житті людини такі якості, як сила, швидкість, витривалість. Використовують і протилежні приклади – про пагубний вплив малорухомого способу життя на людський організм.

Намічаючи навчання новій руховій дії, попередньо здійснюють перевірку готовності учнів до її освоєння. При цьому уточнюють, що повинен знати учень, що він повинен вміти, які вправи повинен уміти виконувати перш, ніж приступити до розучування намічуваної рухової дії. Така попередня перевірка готовності створює умови для диференційованого підходу до учнів. Диференційоване навчання, як відомо, основа успішного навчання [4].

Широкі можливості для підвищення в дітей інтересу до занять полягають, на наш погляд, в організації пізнавальної діяльності учнів та шляхом надання їм більшої самостійності, творчої ініціативи, шляхом ускладнення (у межах доступного) пізнавальних задач, що вимагають застосування набутих знань і навичок в різних змінних умовах навчальної діяльності.

Література:

1. Бахчанян Г. Мотивація інтересу до занять фізичною культурою і спортом // Педагогіка і психологія. – 2008. – № 4. – С. 41–47.
2. Васьков Ю., Пашков І. Уроки фізкультури в загальноосвітній школі. 10–11 класи. – Х.: Торсінг, 2004. – 256 с.
3. Остапенко О. Виховання в учнів 8-9 класів інтересу до занять фізичною культурою // Фізичне виховання в школі. – 2002. – № 2. – С. 19–23.
4. Островерхова Н. Аналіз уроку: концепції, методики, технології. – К.: Фірма «ІНКОС», 2003. – 352 с.
5. Шиян Б. Теорія і методика фізичного виховання школярів. В 2-х частинах: Навчальний посібник. – Тернопіль, 2001.

Сергій ПУГАЧ
(Вінниця, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ З ОБЛІКУ ТА ОПОДАТКУВАННЯ

Динамічна зміна економічних систем на національному та міжнародному рівнях, насиченість інформаційного середовища, бурхливий розвиток технологій формують нові вимоги та критерії щодо пошуку фахівців, здатних адаптуватися до цих вимог у найкоротші терміни. Таким чином, потрібні суттєві зміни у підходах до підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників у всіх галузях економіки України, адже, в освіті відбулася зміна парадигми від «навчання на все життя» до «навчання протягом усього життя».

Особливо це стосується фахівців з обліку та оподаткування, оскільки представники даної сфери мають не лише добре орієнтуватися у законодавчих новаціях, актуальних тенденціях національних фінансових ринків, але й бути компетентними щодо змін у глобальному середовищі та прогнозувати їх вплив на господарську діяльність на місцевому рівні.

Це твердження враховане у Рекомендації про розвиток освіти дорослих, прийнятому на Генеральній конференції ЮНЕСКО. Навчання для дорослих було визначене як «цілісність формальних та неформальних процесів навчання, незалежно від змісту, методів, рівнів, що складають розширення або доповнення освіти, отриманої в школах – також практична підготовка, завдяки якій дорослі члени суспільства розвивають свої навички, збагачують знання, підвищують технічну кваліфікацію або вони отримують нові кваліфікації, збагачують особисте життя і більш повно беруть участь у соціальному, економічному та культурному розвитку суспільства» [1].

Відповідно до Концепції розвитку економічної освіти, із завершенням навчання та отриманням освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» фахівець з обліку та оподаткування повинен мати змогу вдосконалювати свою фахову компетентність в системі післядипломної освіти. Метою післядипломної освіти є підвищення рівня економічних знань, ознайомлення з новітніми досягненнями економіки у всіх сферах людської діяльності. Базовий зміст післядипломної освіти полягає у формуванні сучасного уявлення про економіку предметно-просторового середовища, його склад, функціонування, стан та перспективи розвитку; розумінні понять і законів економіки, відомостей про основні перспективні напрями економічних досліджень і господарських трансформацій; знанні правових аспектів економічної діяльності [2].

Тобто, для забезпечення неперервності економічної освіти, відбувається організація діяльності закладів, які забезпечують функціонування післядипломної освіти економістів в межах якої відбувається вдосконалення правової компетентності фахівців з обліку та оподаткування.

Основна проблема післядипломної освіти України в тому, що, відповідно до чинного законодавства, для працівників економічних спеціальностей не існує чітких приписів та критеріїв

щодо основних форм післядипломної освіти, незважаючи на зростаючий попит. Крім того проблемою є відсутність критеріїв відбору змісту в конкретній галузі, рекомендацій щодо наповнення курсів підвищення кваліфікацій окремих груп фахівців, методик оцінювання фахової компетентності для аналізу результативності тих чи інших заходів щодо підвищення кваліфікації працівників непедагогічних спеціальностей. Як зазначає М. Дей, розвиток та реформування саме освіти дорослих в Україні здійснюється досить повільно, в тому числі не використовуються можливості соціального партнерства, не усвідомлюється потенціал неформальної та інформальної освіти дорослих, не конкретизовано андрагогічні засади навчання дорослої людини [3, 48].

Відповідно до дослідження С. Змеєва, сферу освітніх послуг, які надаються в межах післядипломної освіти, характеризує низка специфічних ознак, що відрізняють її від традиційної системи освіти: різноманітність змісту, видів, форм, методів навчання; свобода вибору тих, хто навчається, рівня, місця, часу, вартості, термінів і самих викладачів; орієнтованість на потреби клієнтів або споживачів: їх не примушують пристосовуватися до наявних освітніх послуг, а сфера освіти створює ті освітні послуги, які необхідні споживачу; не гарантованість якості освітніх послуг, що надаються; високий ступінь конкуренції між різними видами послуг; платність освітніх послуг [4, 28–29].

Загалом варіанти підвищення кваліфікації є досить багато. Отримати післядипломну освіту або пройти перепідготовку можна на базі окремих підрозділів університетів (філіали, факультети, відділення, інститути тощо) або в спеціальних науково-методичних центрах.

Заклади вищої освіти пропонують різні варіанти підвищення кваліфікації фахівців з обліку та оподаткування. Найпоширенішими є такі: тренінги («Управління ІТ-проектами», «Міжнародне право: механізми захисту прав людини», «Підприємницький стартап»); семінари («Англійська мова для переговорів і укладання угод», «Аналіз оподаткування та податкових розрахунків»); дистанційні курси; друга вища освіта.

Перші три напрями підвищення кваліфікації є направлені на поглиблене опрацювання вибраної теми, яка є цікавою конкретному працівнику, та значно обмежені в часі. Крім того, слухачами курсів та семінарів можуть бути представники різни професій, яким з певних причин необхідно поглибити знання із зазначеної тематики. Такі групи не є однорідними за своїм складом і виконують одне завдання – надати слухачам інформацію, якої вони потребують.

Тому, на нашу думку, можливість для формування правової компетентності фахівців з обліку та оподаткування є саме при отриманні другої вищої освіти. Потреба формування правової компетентності в процесі отримання другої вищої освіти з обліку та оподаткування полягає ще й в тому, що бухгалтерський облік все більше переходить у правову площину, тому даний час будь-якому фахівцеві в області економічних знань не обійтися без достатньої юридичної підготовки. Бухгалтери-економісти, чия діяльність може бути пов'язана з участю в адміністративному, кримінальному, цивільному або арбітражному процесах, повинні мати комплексні знання та уміння розпізнавати в бухгалтерській інформації ознаки протиправної діяльності.

При цьому варто врахувати, що особливості ж навчання дорослих впливають не лише на добір змісту навчання, а й на форми і методи навчання, на організацію й управління навчальним процесом.

Освіта дорослих характеризується також своєю рідною змістовою специфікою, зумовленою особливостями контингенту слухачів. В цілому освіту дорослих можна охарактеризувати як «продовжений процес і результат розвитку людини (особистості, громадянина, індивідуальності, фахівця), що відбувається упродовж усього життя, завдяки якому дорослі розвивають свої здібності або підвищують професійну кваліфікацію» [5, 23].

Висновки. Формування правової компетентності фахівців з обліку та оподаткування на етапі отримання післядипломної освіти відрізняється від попередніх етапів усвідомленою потребою в неперервному професійному зростанні. Суб'єкт, який приймає участь у такому навчальному

процесі має чітко визначену мету, усвідомлює наслідки від успішності або неуспішності у навчанні та має нагальну потреби у підвищенні кваліфікації.

Література:

1. Aleksander T. Cele, kierunki i funkcje edukacji doroslych // Wprowadzenie do andragogiki / Red. T. Wujek. – Warszawa, 1996. – S. 247.
2. Про затвердження Концепції розвитку економічної освіти, v12_7290-03, поточна редакція – прийняття від 04.12.2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v12_7290-03
3. Дей М. Світові тенденції розвитку освіти дорослих // Освіта дорослих у перспективі змін: інновації, технології, прогнози: колективна монографія / за ред. А. Василюк, А. Стоговського. – Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2017. – 248 с.
4. Змеев С. И. Андрагогика: основы теории и технологии обучения взрослых. – М.: ПЕРСЭ, 2003. – 208 с.
5. Клокар Н. Андроґогічна модель підвищення кваліфікації педагогів на засадах диференційованого підходу // Післядипломна освіта в Україні. – 2008. – № 2. – С. 23–28.

Олександра СВИРІДЮК
(Одеса, Україна)

ДО ПИТАННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ STEM-ОСВИТИ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ

Одним з шляхів реформування та інформатизації військової освіти є застосування технологій STEM-освіти у професійній підготовці майбутніх офіцерів Збройних сил України (ЗСУ) в процесі навчання у вищих військових навчальних закладах [5].

STEM-освіта як окрема галузь дидактики виокремилася з програми «Educate to Innovate» в 2009 році у США. Після визначення ефективних підходів у науці, техніці та математиці була розроблена програма успішної освіти K-12 STEM. З часом ідею впровадженням STEM-освіти підхопили інші країни світу: Австрія, Німеччина, Франція, Італія, Норвегія, Ірландія, Іспанія та інші.

В Україні впровадження та розвиток STEM-освіти координує відділ STEM-освіти Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти». Цим відділом було розроблено анотований каталог, в якому зазначено, що STEM-підхід в освіті ґрунтується на міждисциплінарних засадах у побудові навчальних дисциплін та має на меті комплексно формувати ключові фахові, соціальні й особистісні компетенції молоді, які визначають конкурентну спроможність на ринку праці [6, 4].

При впровадженні STEM-освіти, на думку А. Коломієць та В. Кобися, слід застосовувати програмовані, інтерактивні та проблемні методи навчання. Серед проблемних методів навчання особливе місце займають методи проектно-орієнтованого навчання, які залучають учасників освітнього процесу до набуття знань, умінь і навичок за допомогою дослідницької діяльності [1, 51]. У професійній підготовці майбутніх офіцерів така діяльність повинна базуватися на вирішенні військово-прикладних задач, наближених до їх професійної діяльності.

Згідно методичних рекомендацій Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» дослідно-проектна діяльність також визначається одним із ефективних засобів формування компетентностей в рамках STEM-освіти [3].

Мет'ю Лінч пропонує застосовувати наступні форми STEM-освіти [7]: віртуальні лабораторії. Завдяки інтерактивним технологіям експерименти можна проводити віддалено, повторюючи дослід кілька разів можна вчитися на помилках в режимі реального часу і вносити корективи; мобільні пристрої, які надають можливість використовувати продукти та сервіси, в основу яких покладено експериментальні модулі, які охоплюють фундаментальні науки; відеоматеріали, зміст яких охоплює великий спектр наукових інтересів.

Можливістю застосування технологій STEM-освіти у професійній підготовці майбутніх офіцерів ЗСУ можуть стати інтегровані дисципліни (курси, змістові модулі). Як зазначає О. Коваленко та О. Сапрунова, міжпредметні навчальні проекти давно вже стали звичними в американських та британських школах, їх використання дозволяє кожен предмет вивчати не автономно, а як одну з основних ланок, необхідних курсанту (слухачу) для цілісного сприйняття навколишнього світу і визначення місця в ньому самої людини [2].

Державною науковою установою «Інститут модернізації змісту освіти» визначені наступні напрями впровадження STEM-освіти в Україні: інтегровані, міжпредметні навчальні програми; робототехніка та інженерні розробки; «розумні пристрої» Інтернету речей; 3D-моделювання.

Найбільш поширеними засобами навчання для реалізації STEM-освіти, як зазначають О. Кузьменко та Н. Гончарова, є конструктори, робото-технічні системи, моделі, вимірювальні комплекси та датчики, лабораторні прилади, електронні пристрої (3D-принтери, комп'ютери, цифрові проектори, проекційні екрани різноманітних моделей, оверхед-проектори, копії-дошки, інтерактивні дошки, документкамери, проекційні столики та розробка ППЗ тощо). Саме їх використання надає курсантам (слухачам) змогу здійснювати проектну та дослідницьку діяльність, реалізувати завдання моделювання різноманітних процесів і явищ та усвідомлено формувати якісно нові трансдисциплінарні знання [4].

STEM-освіта представлена у різних формах, методах та напрямках впровадження у сучасну освіту. Однак, немає сумніву, що застосування саме технологій STEM-освіти у професійній підготовці майбутніх офіцерів є одним з шляхів формування в них професійних компетентностей, що визначені стандартом вищої освіти.

Література:

1. Коломієць А., Кобиця В. Впровадження елементів STEM-освіти у процес підготовки майбутніх педагогічних працівників. // Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції з міжнародною участю «Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання: досвід, тенденції, перспективи» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://conf.fizmat.tnpu.edu.ua/media/magazin/2017/09.11.2017.pdf>
2. Коваленко О., Сапрунова О. STEM-освіта: досвід упровадження в країнах ЄС та США // Рідна школа. – 2016. – № 4. – С. 46–49.
3. Патрикеева О., Гончарова Н. Зміст і завдання stem-освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lib.iitta.gov.ua/715616/1/Гончарова_Патрикеева_тези_семінар_2016.pdf
4. Програмно-педагогічне забезпечення у навчанні фізики як елемент STEM-освіти в технічних закладах вищої освіти / О. Кузьменко, Н. Гончарова. – Електрон. текстові дан. // Вища школа: науково-практичне видання. – 2018/1. – № 5/6. – С. 66–78.
5. Свірдюк О. STEM-освіта як засіб інтегрованого навчання у вищих військових навчальних закладах / STEM-освіта – проблеми та перспективи: збірник матеріалів III Міжнародного науково-практичного семінару (Кропивницький, 24-25 жовтня 2018) / [за заг. ред. О. Кузьменко та В. Фоменко]. – Кропивницький: ЛА НАУ, 2018. – С. 61–63.
6. STEM-освіта: проблеми та перспективи: анотований каталог / [упоряд., О. Патрикеева, О. Лозова, С. Горбенко, Н. Буркіна]. – К.: ДНУ «ІМЗО», 2017. – 20 с.
7. Matthew Lynch. Three Technologies Bolstering STEM Learning. March 28, 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://blogs.edweek.org/edweek/education_futures/2014/03/3_technologies_bolstering_stem_learning.html

THE PRINCIPLES OF WRITING SCIENTIFIC PUBLICATION (ARTICLES AND THESIS) IN ENGLISH

The main purpose of a scientific publication is to acquaint the scientific community with the results of the author's research, and also to indicate its priority in the chosen field of science. A scientific article is a brief, but sufficient for understanding a research report and determine its value for the development of this science. It should contain sufficient information and references to its sources so that colleagues are able to evaluate and test the results.

The scientific article is a complete and logically integral product, covering any topic within the range of the problems connected with the topic of the thesis. The article should clearly and concisely outline the current state of the problem, purpose and research methodology, results and discussion the obtained data. It can be the results of their pilot studies, generalization of practical experience, and analytical review of information in this area.

In the work devoted to the experimental (practical) research, it is necessary to describe the methodology of experiments to evaluate the accuracy and reproducibility of the results. It is desirable that the results of this work were presented in visual form: in the form of tables, graphs, charts.

When writing the article one should follow the scientific style of speech and the principles of designing a scientific publications. This provides an unambiguous perception and evaluation of the data readers.

The main characteristics of the scientific style – accuracy, consistency, objectivity. The need to comply with the accuracy requirement is that a significant place in the scientific text is the terms. Unambiguous statements is achieved in their correct use. For this the author need to follow certain rules: use common, clear and unambiguous terms; the introduction of new, rare-used term is necessary to explain its meaning; do not use the concept of having two values, without specifying which one it will be applied; do not use one word in two different meanings, and different words in the same meaning.

To meet the requirement of objectivity of scientific language it is impossible to prevent the use in the scientific article the emotional statements and personal assessments. A scientific paper has a clear structure and generally consists of the following parts: name (title); abstract; key words; introduction; a review of the literature; the main part (methodology, results); conclusions and future prospects of the study; the list of literature (references).

The *abstract* should not repeat the text of the article itself, abstract should present the essential facts of the work.

Keywords express the main semantic content of the article, and provide guidance to the reader and used to search for articles in electronic databases. They are placed after the abstract in the amount of 5-8 words. Should reflect the discipline, object of study, topic, purpose.

The *introduction* is intended to provide background information regarding the subject article, to explain what the purpose of the undertaken study

The main part includes *methodology* – this section describes the sequence of the research and justifies the choice of methods used; *results* – this part of the article includes analytical, systematic statistical material; *conclusion* that contains a brief summary of the research results. It compressed the main points repeat the main part of the work; *the list of references* – compulsory part, designed according rules.

Writing thesis. There are three types of abstracts that are welcomed by most of the scientific world: problem statement; results of the study; new method of work.

Some common positions: the statement should be short and capacious; the statement must be substantiated: logic or empiric; the reader should understand your text; brief introduction (relevance of the topic); an overview of existing points of view on the problem, or a description of the situation in the

visual field; some own thoughts on this topic; predictable studies; conclusion. This article is devoted to the basic principles of writing a scientific article, and thesis.

References:

1. Anderson T., Forrester K. Reading, Then Writing. From Source to Essay. – New York: Mc Graw-Hill, 1992. – 523 p.
2. Bailey S. Academic Writing: A Handbook for International Students. – London-New York: Routledge, 2006. – 2nd ed. – 260 p.

Ніна СЛЮСАРЕНКО
(Херсон, Україна)

МОДЕРНІЗАЦІЯ ОСВІТНІХ ПРОЦЕСІВ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ

Швидкі перетворення сучасного світового устрою обумовлюють необхідність підготовки на теренах України нової генерації педагогічних кадрів високого кваліфікаційного рівня. Фахівці повинні не тільки бути мобільними та конкурентоздатними, а й вміти працювати творчо і продуктивно, раціонально використовуючи інформаційне середовище для удосконалення свого фахового вдосконалення, професійної діяльності. Важливо розуміти важливість і цінність неперервної освіти протягом усього свого життя, бо це є фактором успіху на професійній ниві.

Сьогодні українське суспільство переживає складний та переломний період свого розвитку. За останні роки відбулася кардинальна трансформація соціального, економічного та політичного устрою в нашій державі, змінилися орієнтири культурно-ціннісного сприйняття педагогічної професії. Саме тому теорія модернізації на сьогодні є одна із найбільш популярних серед сучасних доктрин соціального прогресу. Бо модернізація, а не реформування, має вивести нашу державу до нових горизонтів розвитку, що передбачає перехід до суспільства інформаційного типу, в основі якого наявне нарощування потенційно невичерпного інтелектуального людського ресурсу.

Цілком логічно, що розвиток науки та культури зумовлює саме модернізацію системи освіти. Освіта є важливою складовою соціального організму держави, що бере на себе відповідальність за виховання молоді, формування особистості, підготовку кваліфікованих кадрів. Отже, з'являються нові вимоги щодо підготовки якісно нового типу сучасного вчителя, здатного реалізовувати окреслені завдання, швидко адаптуватися до вимог і потреб сучасної практики та динамічних змін, що відбуваються в середині держави так і на світовому рівні.

Ці процеси стають ключовими і передбачають розвиток, формування та реалізацію людського капіталу, зокрема її освітньої складової, що у свою чергу впливає на розвиток економічного потенціалу країни. Мабуть тому всі країни, виходячи з кризи, намагаються розвивати людський капітал розуміючи його цінність і важливість. Варто пам'ятати, що людина є не лише творцем як духовних так і матеріальних цінностей, проте й сама є найвищою цінністю у світі. Тому на сьогодні на першу сходинку виходить виробництво і передання знань самій людині – розвиток її інтелекту, нарощення людського капіталу. Відтак модернізація освітньої системи, де основною метою є забезпечення якості, доступності та продуктивності – гостра та дуже актуальна проблема сьогодення.

З кожним десятиріччям все більш важливими стають зміни в підходах до системи підготовки кваліфікованих робітників, оскільки від цього залежать основні чинники соціально-економічного розвитку країни. Процеси постіндустріального розвитку суспільства, сучасні виклики ринку освітніх послуг і праці корелюють зміни й характер освіти. У зв'язку з цим на перший план виступає не лише спосіб виробництва нового знаннєвого продукту а, власне, сама людина – її інтелектуальний потенціал.

В Україні сьогодні модернізація освітніх процесів потребує орієнтирів на виконання соціально пов'язаного передусім із формуванням соціально адаптованого, конкурентоздатного фахівця. Це стосується і професії педагога, який має не лише здійснювати якісну підготовку молодішої генерації працівників, а й сам бути компетентним професіоналом своєї справи. Учитель сьогодні повинен володіти сучасними педагогічними технологіями, прагнути до самовдосконалення, постійно оновлювати свої знання, розширювати науковий світогляд тощо. З цією метою в нашій державі створено систему навчання та підготовки педагогічних кадрів, що скеровує діяльність педагогічних навчальних закладів на ефективне навчання вчителів. Нарощення рівня якості та конкурентоспроможності української освіти, а також технологічного режиму побудови навчального процесу на всіх етапах життєвого циклу навчання у ЗВО (від моменту прийому абітурієнтів до їх випуску) – важливі і актуальні завдання педагогічної науки.

Вже науково прораховано і доведено, що інвестиції в освіту є джерелом економічного зростання і розвитку суспільства, а тому кожна держава повинна бути зацікавлена в цьому. «Стратегічним ресурсом XXI століття стануть знання і здібності людини їх використовувати», – вказує Л. Туроу. Таким чином констатуємо, що чим більші інвестиції в освіту в наш час, тим більша віддача від працівників у майбутньому, тим швидше ми подолаємо кризові ситуації в нашій країні.

Підводячи підсумок відмітимо, що останнім часом відбувається зміна суспільної думки в напрямку визнання ідеї теорії людського капіталу. Це стає відправною точкою у здійсненні реформування освітньої національної системи, бо освіта – це чинник формування освітньої складової людського капіталу як на особистісному так і на макроекономічному рівнях.

Література:

1. Дергачев В. Геозкономика (Современная геополитика): учебник для вузов. – К.: ВИРА-Р, 2002. – 512 с.

Ніна ТАРАСЕНКОВА
(Черкаси, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ ГЕОМЕТРІЇ В УМОВАХ ЗАПРОВАДЖЕННЯ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ

Нині побудова змісту й організації процесу навчання математики в різних ланках освіти здійснюється на засадах компетентнісного підходу [1]. Компетенізація освіти задає вектор побудови освітнього процесу та розробки системи засобів навчання математики – підручників та їх дидактичного супроводу.

В організації навчання геометрії потрібно ураховувати [2; 3], що предметну математичну компетентність, у т.ч. на предметному змісті планіметрії чи стереометрії, доцільно формувати на двох рівнях (фактологічному і праксеологічному) та в три етапи – фактологічному, буферному та праксеологічному.

Як зазначається нами в [3], фактологічний рівень предметної математичної компетентності – це здатність учнів застосовувати свої знання і досвід у суто математичній ситуації. У якості вимірників цього рівня математичної компетентності доцільно розглядати традиційні математичні задачі (М-задачі), наприклад, як у підручниках [4; 5].

На відміну від фактологічного рівня предметної математичної компетентності, праксеологічний її рівень пов'язаний із здатністю учнів застосовувати свої знання і досвід у практичній ситуації. Тут у якості вимірників доцільно розглядати не тільки і не стільки традиційні задачі практичного чи прикладного змісту (так звані компетентнісно орієнтовані задачі – КО-задачі), а й спеціальні, компетентнісні задачі (К-задачі).

КО-задачі наближені до К-задач за своєю фабулою. Але структура семіотичної оболонки [6] та змістова специфіка КО-задач більше наближує їх до М-задач. У КО-задачах заміна сюжетної

оболонки під час побудови моделі на суто математичну її форму потребує вичерпування всіх даних, а у К-задачах це не завжди так.

Фактологічний і праксеологічний рівні математичної компетентності хоча і є відносно самостійними та вимагають власних шляхів і засобів формування, але другий із них є залежним від першого. Його неможливо сформувати без достатньо сформованого першого рівня. Не потребує доведень той факт, що застосування математичних знань, навичок і вмінь на практиці можливе лише тоді, коли вони сформовані хоча б на елементарному рівні. У ході навчання цей рівень має ретельно перевірятися на досить вузькому навчальному змісті, тобто за допомогою М-контролю (як поточного, так і тематичного), бо лише такий контроль може бути і сфокусованим на головному, і досить детальним.

К-задачі можуть і мають виконувати іншу роль у навчанні геометрії школярів. Їх доцільно будувати на засадах комплексного застосування знань, навичок і вмінь, до того ж, на укрупненому обсязі навчального змісту. Крім того, окрема увага має приділятися встановленню дидактично виважених меж застосовності знань, дальності їх перенесення, міри самостійності учнів під час розв'язування К-задач.

Сказане вище вимагає удосконалення системи дидактичних вимог [7] до відбору й побудови навчальних текстів, системи задач і методичного апарату підручників з математики та шляхів їх реалізації, неодмінно залишаючись у полі вимог щодо забезпечення науковості, доступності, практико-орієнтованості спрямованості, цілісності змісту підручників.

Література:

1. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczepczija.html>.
2. Тарасенкова Н. Компетенція математики освіти: сутність та етапи реалізації // Матер. міжнар. наук.-метод. конф. «Проблеми математичної освіти» (ПМО – 2017), м. Черкаси, 26-28 жовтня 2017 р. – Черкаси: Вид. ФОП Гордієнко Є. І., 2017. – С. 16–17.
3. Тарасенкова Н. Компетентнісний підхід у навчанні математики: теоретичний аспект // Математика в рідній школі. – 2016. – № 11 (179). – С. 26–30.
4. Бурда М., Колесник Т., Мальований Ю., Тарасенкова Н. Математика (алгебра і початки аналізу та геометрія, рівень стандарту): підруч. [для 10 класу закладів загальної середньої освіти]. – К.: УОВЦ «Оріон», 2018. – 288 с.
5. Бурда М., Тарасенкова Н. Геометрія: підруч. [для 11 кл. загальноосвіт. навч. закладів; академічний та профільний рівні]. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2013. – 304 с.
6. Tarasenkova N. The theoretic-methodical principles of using of the sign and symbolic means in teaching mathematics of the basic school students: [thesis]. Bohdan Khmelnytsky National University at Cherkasy. – Cherkasy, 2003. – 630 p.
7. Бурда М., Тарасенкова Н. Теоретико-методичні вимоги до змісту шкільних підручників з математики. Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць / [ред. кол.; голов. ред. О. Топузов]. – К.: Педагогічна думка, 2016. – Вип. 17. – С. 32–40.

Олеся ТОКАРСЬКА
(Житомир, Україна)

ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАТИЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ НА УРОКАХ ІНФОРМАТИКИ ЗАСОБАМИ ІКТ

Впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в освітній процес є основним і пріоритетним напрямком національної системи освіти згідно «Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021рр», зумовлюючи появу не тільки сучасних технічних засобів, але й нових

форм і методів навчання, що впливають на формування необхідних компетентностей для успішної самореалізації особистості в сучасному світі.

Одними з найважливіших та пріоритетних компетентностей сучасних школярів є інформатичні, адже з перших днів навчання в школі учнів необхідно вчити працювати з різними джерелами інформації в тому числі і з цифровою. Формування інформатичної компетентності учнів потребує не тільки відповідного оновлення змісту освіти, а й використання адекватних методів та технологій навчання. Особливістю будь-якого компетентісно орієнтованого уроку є наголос на нову одиницю вимірювання навченості учнів. Компетентна особистість – це людина, яка може показати результат внаслідок своєї діяльності та її ефективність, здатність вирішувати практичні завдання.

Інформатика – це навчальний предмет, де найбільшою мірою учень вчиться шукати, аналізувати, перетворювати, опрацьовувати інформацію за допомогою комп'ютера та інформаційно-комунікаційних технологій. Використання останніх, в свою чергу, надає можливість організувати навчальний процес орієнтований саме на практичну діяльність, враховуючи індивідуальні особливості кожного здобувача освіти (учня, студента тощо) та формувати інформатичні компетентності.

Інформатичні компетентності як об'єкт педагогічного дослідження розглядалися у працях таких дослідників О. Спірін, М. Головань, М. Жалдак, В. О. Радкевич, Ю. Рамський, Ю. Дорошенко, С. Терещенко; їх формування І. Брілло; у майбутніх вчителів Л. Петухова, Н. Бовтрук; у студентів А. Хатько, М. Карпенко, Т. Тихонова, Н. Морзе та ін. О. Спірін пропонує розуміти інформатичну компетентність як підтверджену здатність особистості задовольнити власні індивідуальні потреби і суспільні вимоги щодо формування професійно-спеціалізованих компетентностей людини в галузі інформатики.

В межах нашого дослідження будемо розуміти **інформатичну компетентність учня** як *розуміння* ним ролі інформатики у пізнанні дійсності; *уміння* використовувати інформаційні технології для розв'язання прикладних завдань, здійснювати аналіз та оцінку отриманих результатів; *здатність* демонструвати знання, уміння і навички щодо пошуку, аналізу і використання інформації, даних і знань, ціннісне ставлення до інформаційної діяльності; *адекватність* самооцінки власних можливостей у використанні інформаційних технологій, інформаційних ресурсів, впевненість у їх виборі та реалізації.

До значущих ознак інформатичної компетентності відносять: знання інформатики як предмета; використання комп'ютера як необхідного технічного засобу у сучасному сьогоденні; сукупність знань, умінь та навичок пошуку, аналізу та перетворення інформаційних даних та в галузі теоретичної й прикладної інформатики.

Стрімкий технологічний розвиток суспільства зумовлює появу нових різновидів інформаційно-комунікаційних технологій: веб-технології, Інтернет-технології, хмарні технології тощо, що ефективно використовуються в освітній галузі. Застосування сучасних іт засобів у навчальному процесі дає можливість підвищити рівень якості навчального матеріалу, підсилити освітні ефекти активним унаочненням застосовуючи інноваційні педагогічні засоби, програми, методики, а також є дієвим інструментарієм для формування ключових та предметних компетентностей учнів.

Використання новітніх інформаційно-комунікаційних технологій (наприкладі MozaBook) у навчальному процесі дає можливість урізноманітнити інструментарій шкільних уроків за рахунок чисельних ілюстраційних анімацій і творчих презентаційних можливостей.

Застосування таких технологій на уроках інформатики в Озерненській гімназії, довело, що вони: спрямовують учнів до різних видів діяльності (індивідуальної, групової, колективної); розвивають навички проведення дослідницької діяльності та ілюстрування; пробуджуючи зацікавленість учнів; допомагають у легкому засвоєнні навчального матеріалу.

Важливим є використання інформаційно-комунікаційних технологій на всіх етапах уроку, що дає можливість продемонструвати процеси та алгоритми, розробляти та виконувати різноманіт-

ні тести, створювати слайди малюнків, схем, діаграм, таблиць тощо. Завдяки інтерактивним методам навчання, учень перетворюється з пасивного слухача на активного учасника навчального процесу.

Інформаційно-комунікаційні технології відкривають учням доступ до нетрадиційних джерел інформації, підвищують ефективність самостійної роботи, дають нові можливості для творчості, а учителям відкривають нові інструментарії для реалізації стратегій національної освіти. Все це зумовлює необхідність їх впровадження у навчально-виховний процес в загальноосвітніх навчальних закладах, адже формуючи інформатичні компетентності у кожного окремого учня, ми отримуємо компетентне суспільство у близькому майбутньому.

Література:

1. Головань М. Інформатична компетентність // Проблеми інженерно-педагогічної освіти: зб. наук. праць – 2007. – № 16. – С. 314–324.
2. Концедайло В. Застосування ігрових симуляторів у формуванні професійних компетентностей майбутніх інженерів-програмістів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/713249/1>
3. Морзе Н. Впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у навчально-виховний процес закладів ПТО: метод. посібник. – К.: Арт Економі, 2011. – 168 с.
4. Спірін О. Інформаційно-комунікаційні та інформатичні компетентності як компоненти системи професійно-спеціалізованих компетентностей вчителя інформатики [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/download/183/169>

Максим ТРУБІН
(Шостка, Україна)

СЕМАНТИКА В ОСНОВІ МЕТОДІВ СУЧАСНОГО ВИКЛАДАННЯ ЕЛЕКТРОТЕХНІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Освіта крокує вперед, змінюються програми і підручники. Однак формування культури інтелектуальної діяльності учнів завжди було і залишається однією з основних педагогічних і виховних завдань. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується інформаційним перевантаженням. Студентам вкрай необхідні критичне мислення, нестандартність, допитливість, впевненість. Але як виховати таку особистість? Адже соціальна потреба в таких діячах зростає як ніколи. Видатні розуми цього і минулого століття (Альфред Коржибски, Жак Фреско, Стюарт Чейз, Джордж Карлін, Алан Апворд) пропонують шукати відповіді в семантиці.

Семантика (з др.-грец. *σημαντικός* «той, що означає») – це розділ лінгвістики, який вивчає смислове значення одиниць мови [1]. Загальна семантика – це дисципліна, яка вивчає взаємодію людини з оточуючим світом, усвідомленість людини [2].

На заняттях питання проносяться в голову студента миттєво, наче блискавка. І більшість викладачів боїться тих питань, ігнорує їх. Обґрунтовуючи це тим, що у житті є багато подібних складних термінів (що їх треба просто запам'ятати). Або ж залишають ці питання на самостійне опрацювання.

Семантика не боїться таких питань. Навпаки. Як раз і займається такими проблемами. Вона вчить критично мислити, досліджувати. Допомагає шукати відповіді, розкласти складні терміни на більш прості, уточнювати, проводити паралелі [4]. До тих пір, поки не буде доведено, перевірено, зрозуміло.

Враховуючи вищесказане мною була проведена дослідницька робота та побудована концепція, яка дозволяє викладачу грамотно і доцільно використовувати методи семантичного аналізу в освітній діяльності.

Розглянемо приклад. Тема лекції «Закон Ома для ділянки електричного кола». Стандартний підхід викладання. Визначення закону Ома. Наочні матеріали. Математичні формулювання. Підхід викладання з використанням семантичного аналізу. Семантика вчить розділяти велике на дрібне [6]. Тому ми обов'язково розкриваємо кожний термін з визначення закону Ома: «сила струму», «опір», «напруга» тощо. Сила струму. Наочні матеріали. Визначення. Одиниці вимірювання. Відповідні формули. Електрична напруга. Наочні матеріали. Визначення. Одиниці вимірювання. Відповідні формули. Електричний опір. Наочні матеріали. Визначення. Одиниці вимірювання. Відповідні формули.

При цьому, відповідно до семантичного аналізу, ми роздрібнюємо терміни «скалярна величина», «різниця потенціалів», «перешкоди» тощо. До тих пір поки написані вище визначення не матимуть максимально прості формулювання [7]. І тільки після цього, за аналогією використовуючи семантичний аналіз, ми даємо формулювання закону Ома для ділянки електричного кола.

Метод семантичного аналізу та загальної семантики діє в трьох напрямках: руйнує будь-яку різницю між початковими рівнями підготовки студентів, тобто розширює цільову аудиторію учбового закладу; виховує у студентів (до речі у самих викладачів також) звичку знаходити шлях від складного до простого, тобто виховує дослідницький дух та критичне мислення; спонукає викладачів розширювати свій кругозір, більш глибоко розуміти учбові дисципліни та підвищувати свої освітні кваліфікації.

Не всі вищезгадані методи викладання підходять (в чистому вигляді) для освітніх закладів. Але всі вони базуються на таких принципах: планування, послідовність, індивідуальний підхід, спілкування та діалог (інтерактивність), кінцевий результат, універсальність (для будь-якого студента і викладача).

Семантика – це лише інструмент. Один з багатьох інструментів педагогічної діяльності. І важливо вміти застосовувати комплексний підхід: виробити найбільш оптимальну і ефективну освітню програму.

Література:

1. Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org/wiki>
2. Коржибски А. Наука и здравомыслие. М., 1994.
3. Большой энциклопедический словарь (БЭС) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.slovopedia.com>
4. Чейз С. Тирания слов. Л., 1938.
5. Brain [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://4brain.ru>
6. Васильев Л. М. Современная лингвистическая семантика. – М., 1990.
7. Коржибски А. Собрание сочинений. М., 1990.
8. Пікабу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://pikabu.ru>
9. Лайонз Дж. Лингвистическая семантика. Введение. Языки славянской культуры. М., 2003.

Максим ТРУБІН
(Шостка, Україна)

ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТІСНОГО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З АВТОМАТИЗАЦІЇ ТА ПРИЛАДОБУДУВАННЯ

Вже понад 50 років фахівці з автоматизації та приладобудування є не тільки учасниками науково-технічного прогресу, а й його рушійною силою. Втім, глобальний науково-технічний розвиток суспільства вносить корективи не тільки в вищезгаданий процес, а також висуває потреби вдосконалення безпосередньо підготовки майбутніх фахівців з автоматизації та приладобудування, формування у них компетенції особистісного самовдосконалення [1].

Світові тенденції розвитку сучасного суспільства спонукають керівників навчальних закладів до розробки та вибору покращеної моделі підготовки майбутніх фахівців, яка матиме суттєвий вплив на освітній заклад та національну систему освіти в цілому [2].

Сучасне суспільство ставить чимало вимог до майбутніх фахівців з автоматизації та приладобудування. Зокрема, до їхньої готовності до особистісного самовдосконалення, вміння отримувати нові знання та використовувати їх у діяльності, володіння відповідними манерами поведінки, різностороннім баченням, також мати змогу витримати конкуренцією на ринку праці.

Враховуючи теперішню інтеграцію України в Європейський Союз виникає нагальна потреба оновлення системи знань, включаючи при цьому формування компетентності особистісного самовдосконалення в ЗВО, особливо для навчання майбутніх фахівців з автоматизації та приладобудування [3].

Формуванню компетентності особистісного самовдосконалення майбутніх фахівців з автоматизації та приладобудування сприяє науково-обґрунтована система відбору фахівців до трудової діяльності та відповідна організація їхньої професійної підготовки у цьому напрямі на основі сучасних педагогічних, інформаційних та віртуальних технологій.

Проблема саморозвитку майбутніх фахівців цікавить багатьох науковців, як вітчизняних так і зарубіжних (В. Зінченко, Г. Костюк, Л. Кулікова, Ю. Брееус, А. Маслоу, К. Роджерс та ін.). Науковці приділяють увагу особливостям формування компетентності саморозвитку майбутніх фахівців (Ю. Забродін, Б. Ломов), психологічним концепціям професійного становлення та розвитку особистості (Г. Балл, Л. Мітіна), самоактуалізації особистості в процесі професійної підготовки й діяльності (О. Бодальов, Л. Ожигова).

Широкий міждисциплінарний діапазон проблем «управління якістю освіти» та «професійна готовність фахівця» зумовили потребу в аналізі наукових праць теоретиків наукового менеджменту (М. Альберта, М. Вебера, А. Файоля, Ф. Тейлора, М. Дяченко, А. Столяренко та ін., в яких аналізується професійна готовність та обґрунтовується залежність між «якістю» та набором необхідних компетентностей, які забезпечують її у фахівця.

На основі аналізу стану вищої освіти у ЗВО під час підготовки майбутніх фахівців з автоматизації та приладобудування визначено такі суперечності між: можливостями освітнього процесу ЗВО та відсутністю належного обґрунтування теоретичних та методичних засад змісту готовності фахівців з автоматизації та приладобудування до формування компетентності особистісного самовдосконалення; необхідністю формування компетентності особистісного самовдосконалення у майбутніх фахівців з автоматизації та приладобудування та традиційними учбовими підходами, що недостатньо ефективні [4]; необхідністю впровадження нових методів навчання для всебічного розвитку студентів, як молодих науковців та наявності спільних науково-дослідних робіт викладачів і студентів, наукового співробітництва між ЗВО;

Досягнення мети потребує розв'язання таких **завдань**: *здійснити* теоретичний аналіз проблеми компетентності особистісного самовдосконалення майбутніх фахівців з автоматизації та приладобудування засобами віртуальних технологій в теорії та практиці; *розробити* і теоретично *обґрунтувати* модель формування компетентності особистісного самовдосконалення майбутніх фахівців з автоматизації та приладобудування засобами віртуальних технологій; *здійснити* експериментальну перевірку моделі формування компетентності особистісного самовдосконалення майбутніх фахівців з автоматизації та приладобудування засобами віртуальних технологій; *розробити* методичні рекомендації для формування компетентності особистісного самовдосконалення майбутніх фахівців з автоматизації та приладобудування засобами віртуальних технологій.

Для розв'язання поставлених завдань використовувалися такі *методи дослідження*:

- *теоретичні*: вивчення й аналіз філософської, психолого-педагогічної, науково-методичної літератури для розгляду основних теоретичних питань проблеми формування компетентності особистісного самовдосконалення майбутніх фахівців з автоматизації та приладобудування засобами віртуальних технологій [5]; уточнення поняттєво-категоріального апарата

ту; теоретичне прогнозування, уточнення сутності й особливостей моделювання задля розробки авторської моделі формування компетентності особистісного самовдосконалення майбутніх фахівців з автоматизації та приладобудування засобами віртуальних технологій [6];

- *емпіричні*: педагогічне спостереження, опитування, тестування, вивчення результатів навчально-пізнавальної діяльності студентів, аналіз педагогічної діяльності викладачів для вивчення процесу формування компетентності особистісного самовдосконалення майбутніх фахівців з автоматизації та приладобудування засобами віртуальних технологій та виявлення її функціонально-структурних компонентів;

- *статистичні*: проведення дослідно-експериментальної роботи щодо перевірки дієвості моделі формування компетентності особистісного самовдосконалення майбутніх фахівців з автоматизації та приладобудування засобами віртуальних технологій та опрацювання результатів експерименту, аналізу отриманих даних і з'ясування кількісних залежностей між явищами та процесами, що вивчалися.

Наукова новизна одержаних результатів (передбачувана) полягає в тому, що *уперше будуть*:

- здійснений теоретичний аналіз проблеми формування компетентності особистісного самовдосконалення майбутніх фахівців з автоматизації та приладобудування в теорії та практиці;

- визначені педагогічні умови та критерії, за якими можна визначити рівень сформованості компетентності особистісного самовдосконалення майбутніх фахівців з автоматизації та приладобудування;

- розроблена і теоретично обґрунтована модель формування компетентності особистісного самовдосконалення майбутніх фахівців з автоматизації та приладобудування;

- здійснена експериментальна перевірка моделі формування компетентності особистісного самовдосконалення майбутніх фахівців з автоматизації та приладобудування;

- розроблені методичні рекомендації для формування компетентності особистісного самовдосконалення майбутніх фахівців з автоматизації та приладобудування.

Практичне значення полягає в тому, що основні результати дослідження можуть бути впроваджені у процес підготовки майбутніх фахівців з автоматизації та приладобудування. Також розроблені методичні рекомендації можуть бути використані у навчально-виховному процесі та практичній підготовці студентів [7].

Література:

1. Закон України «Про Вищу освіту», 2014
2. Закон України «Про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності», 2015.
3. Закон України «Концепція розвитку освіти України на період 2015-2025 років», 2014.
4. Проект національної програми виховання дітей та учнівської молоді в Україні, 2004.
5. Біл О., Гуменникова Т., Кічук Я. Компетентність саморозвитку фахівця: педагогічні засади формування у вищій школі, 2007.
6. Сухоленова О. Етапи саморозвитку особистості. Психологія: зб. наук. праць, 2000.
7. Міляєва В.. Формування фахової компетентності державних службовців у системі підвищення кваліфікації: [монографія], 2011.

Лариса ХАРЛАМОВА, Юрій ОЛІЙНИК
(Коноп, Україна)

ЗАДАЧІ ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ МІЖПРЕДМЕТНИХ ЗВ'ЯЗКІВ У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ ТЕХНІКІВ-ПРОГРАМІСТІВ

Інформатизація всіх сфер діяльності людини та швидкий розвиток комп'ютерних технологій вимагає підготовки фахівців, які мають ґрунтовні знання фундаментальних та фахових дисциплін,

аналітичне та критичне мислення, мають практичні навички використання інформаційних технологій у професійній діяльності. Тому перед освітянами постає завдання пошуку таких форм навчання, методів та дидактичних засобів, які сприяють ефективному формуванню професійної компетентності сучасного фахівця, інтенсифікують процес навчання, підвищують його ефективність.

Майбутній фахівець з інформаційних технологій повинен уміти створювати інформаційні моделі практичних задач, ефективно застосовувати математичний інструментарій для розв'язання задач професійної діяльності.

Аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду професійного навчання засвідчує, що основою формування професійної компетентності майбутнього фахівця, є «ключові компетенції», зокрема, «математична компетентність», яка на сучасному етапі розвитку педагогіки визначається як ключова і як предметна, є невід'ємною рисою кваліфікованого фахівця, одним із засобів його професійного зростання, що дозволяє швидко освоювати нові технічні засоби та технологічні процеси [1]. Тому математичній підготовці студентів другого курсу технікуму приділяється велика увага.

Мета статті – висвітлення різних типів задач як засобу навчання математики та реалізації міжпредметних зв'язків у процесі навчання студентів комп'ютерних спеціальностей другого курсу технікумів та коледжів.

Об'єктом дослідження є процес навчання математики студентів другого курсу технікумів та коледжів комп'ютерних спеціальностей в умовах підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання та вивчення фахових дисциплін. Предмет дослідження – форми, методи та засоби навчання математичних дисциплін у процесі підготовки техніків-програмістів.

У статті ми спиралися на дослідження вітчизняних і зарубіжних науковців В. Бондар, М. Скаткіна, Г. Бевз, З. Слєпкань, М. Жалдак, Н. Віленкіна, М. Бурда, О. Спиваковського, Н. Морзе, О. Зіміної та ін., аналіз галузевих стандартів вищої освіти України, існуючого навчально-методичного забезпечення математичних курсів, публікацій з наукової та професійної тематики, результатів проектною діяльності та використання інноваційних технологій навчання фундаментальних та фахових дисциплін, результати опитування студентів та викладачів.

Поняття «задача» та «завдання» у дидактиці не мають чітких відокремлень [2; 3]. При навчанні математики використовується термін «задача» як питання, яке розв'язується математичними методами, є одночасно і об'єктом вивчення, і засобом навчання, виконує чотири основні функції: навчальну, розвивальну, виховну і контролюючу [4]. Враховуючи сучасні вимоги до навчання математики, відповідність навчання принципам STEM-освіти, доцільно намагатися кожний з представлених видів задач використовувати як засіб навчання математичних дисциплін у технікумі:

1) Дослідницькі, їх розв'язання потребує знань математичної теорії та алгоритмів дослідження в межах одного або декількох розділів математики та\ або інших дисциплін;

2) Математичні (задачі на обчислення, доведення, побудову), для їх розв'язання використовується математичний апарат із різних розділів математики. Наприклад, доцільно розглядати різні способи розв'язання нерівностей шкільного курсу математики при підготовці до ЗНО, зокрема, методом математичного аналізу.

3) Прикладні (сюжетні), розв'язуються на основі здобутих знань математичних теорій, методів, вмінь та навичок їх застосування в ситуації, близької до життєвої, практичної;

4) Професійні, розв'язання яких частково потребує використання математичного апарату, побудови математичної моделі задачі, застосування класичних алгоритмів для знаходження розв'язків (у тому числі й інших типів) задач, пов'язаних із професійною діяльністю. Професійно орієнтовані математичні задачі для майбутніх програмістів пов'язані з будь-якою сферою діяльності людини, алгоритми їх розв'язання можна запрограмувати та неодноразово використовувати для цілого класу типових задач.

При диференційованому навчанні з використанням проектних технологій варто створювати кейси вказаних типів задач із використанням міжпредметних зв'язків, робити перевірку розв'язків,

які були отримані аналітичними або евристичними методами, за допомогою прикладного програмного забезпечення (пакетів MatLab, Mathcad), онлайн технологій, власних програм тощо.

Прикладом реалізації міжпредметних зв'язків кількох курсів математики, інформатики та фізики, курсів аналітичної геометрії та математичного аналізу, та патріотичного виховання молоді можна вважати наступні задачі на дослідження, які можна розв'язувати на заняттях вказаних дисциплін при вивченні відповідних тем:

1. Нехай крива лінія описує траєкторію руху снаряду. Скласти рівняння траєкторії його руху відносно прямокутної системи координат, якщо відома дальність польоту $2y$ о. довжини, максимальна висота підняття $4y$ о. довжини, площина, в якій відбувається рух тіла вертикальна (невертикальна). Для розв'язання задачі доцільно дослідити рух тіла, кинутого під кутом до горизонту з початковою швидкістю v , у полі сили тяжіння; виконати необхідні обчислення та скласти рівняння лінії відповідно до заданої умови задачі; виконати графічну побудову руху снаряду за допомогою програмного забезпечення. Як зміниться рівняння кривої, якщо гармату перемістити у місце з координатами $(a;b)$?

2. Побудувати лінію, яка задана рівнянням: $y = 4\sqrt{-x^2 + 2x}$. Необхідні аналітичні дослідження виконати двома способами: методом аналітичної геометрії та методом математичного аналізу. Для розв'язання задачі необхідно знати теорію кривих другого порядку на площині, методи їх дослідження, достатні умови зростання та спадання функції на інтервалі, вміти застосовувати теоретичні знання для розв'язання конкретних задач, створювати графічні зображення засобами пакету MatLab або в середовищі програмування за вибором.

Фундаментальні математичні знання, математичне мислення та вміння знаходити оптимальні рішення, застосовувати математичну аргументацію, правильно виконувати аналітичні розрахунки, складати математичні моделі задач, свідчать про готовність студентів технікумів та коледжів до подальшого вивчення фахових дисциплін та здобуття ступеневої освіти у вищих навчальних закладах технічного спрямування. Використання міжпредметних зв'язків, врахування їх при виконанні задач як засобу навчання математики, підвищує мотиваційні основи її вивчення, сприяє реалізації принципу фундаментальності освіти та її професійної спрямованості.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні процесу формування математичної та професійної компетентностей майбутніх програмістів засобами STEM-освіти.

Література:

1. Хом'юк В., Хом'юк І. Взаємозв'язок понять «математична компетентність» та «професійна мобільність» майбутніх інженерів // Професійна підготовка фахівця в контексті потреб сучасного ринку праці: мат. ІІ Всеукр. наук.-практич. Інтернет-конф. (28 лютого 2017). – Вінниця: ВНАУ, 2017. – С. 131–135.
2. Бондар В. Дидактика: підручник. – К.: Либідь, 2005. – 264 с.
3. Скаткин М. Проблемы современной дидактики. – М.: Педагогика, 1984. – 388 с.
4. Слєпкань З. Методика навчання математики: підручник. – К.: Вища школа, 2006. – Вид. 2. – 582 с.

Леся ЧОСІК
(Луцьк, Україна)

ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО РОБОТИ З ПІДРУЧНИКОМ МАТЕМАТИКИ

В освіті України відбуваються докорінні зміни. Освіта має стати найважливішим чинником формування особистості, яка, як зазначається в Концепції про нову українську школу, «здатна до самоосвіти та саморозвитку, вміє критично мислити, опрацьовувати різноманітну інформа-

цію, використовувати набуті знання і вміння для творчого розв'язання проблем...» [2]. Розбудова нової української школи передбачає оновлення всього навчально-виховного процесу і його навчально-методичного забезпечення, підготовленого з урахування найновіших наукових досягнень. Введення Державного стандарту початкової освіти дає можливість розробки варіативного навчально-методичного забезпечення змісту освіти для молодших школярів, а саме: авторських програм, варіативних підручників, навчальних посібників із різними методичними системами реалізації змістових ліній, вимог до кожної освітньої галузі [1]. Одним із провідних засобів навчання є підручник, від якого у значній мірі залежать результати навчально-виховного процесу.

В умовах процесуального забезпечення навчання підручник розкриває навчальний матеріал на рівні цілісної взаємодії його основних компонентів (інформативного, репродуктивного, творчого, емоційно-ціннісного) і конструє процес навчання. Проблема створення якісних підручників є однією з актуальних на сучасному етапі, особливо для початкових класів, оскільки в цих класах повинні бути закладені основи наукових знань, формуватися пізнавальна діяльність учнів, вміння самостійно поповнювати свої знання.

Перед учителем початкової школи стоїть завдання першим зробити крок практичної апробації оновленого змісту освіти, впровадити нові навчальні програми, нові підручники, реалізувати нові педагогічні технології, свою педагогічну майстерність. При цьому йому необхідно використовувати різні варіанти методик залежно від умов роботи, рівня підготовки учнів, їхнього розвитку, психічного та фізичного стану. Враховуючи реальні умови вчитель має виявити і використати закладені в підручниках можливості, конструювати на інваріантній основі підручника багатоваріантні (в залежності від педагогічної, навчальної ситуації) моделі уроку.

Для ефективного використання підручників вчителю необхідно глибоко і всебічно вивчити їхню структуру, зміст розділів, тем, засоби унаочнення навчального матеріалу, ступені його складності, відповідність діючій навчальній програмі, осмислити закладені ідеї, побачити майбутній сценарій організації навчальної діяльності. Адже нові підручники мають синтезувати новації педагогічної науки й авторські знахідки і цим самим пришвидшувати їх запровадження у педагогічний досвід.

У педагогічній та методичній літературі приділяється значна увага роботі з підручником. У ЗВО на заняттях з «Методики навчання освітньої галузі «Математика»» вивчають зміст навчальних тем, аналізують порядок розміщення навчального матеріалу та методику його викладання. Але мало уваги приділяється технології роботи з підручником та можливості залучення додаткових матеріалів до уроку, здійсненню дидактичної організації навчального матеріалу підручника з позицій свідомого і активного засвоєння матеріалу. Адже успішність навчання молодших школярів значною мірою залежить від включення їх у навчально-пізнавальну діяльність.

Вміння вчителя працювати з підручником пов'язане з його здатністю розглядати підручник як програму своєї діяльності, як основу в розробці всіх ланок навчального процесу, встановлювати зв'язки і призначення всіх тематично пов'язаних матеріалів підручника і на цій основі перетворювати і раціонально розподіляти матеріали підручника за ланками навчального процесу. Значною мірою ці проблеми можуть бути розв'язані у процесі вивчення спецкурсу «Науково-методичні основи роботи з підручниками математики для початкової школи», який ми рекомендуємо для запровадження у підготовку майбутніх вчителів початкових класів.

Метою такого спецкурсу є озброєння майбутніх вчителів початкової школи відповідними науково-теоретичними знаннями і формування в них професійно-прикладних вмінь і навичок роботи з підручниками математики.

Змістом лекційного курсу можуть бути такі питання: 1. Історія становлення підручника математики для початкової школи. 2. Сучасні проблеми побудови підручника математики для початкової школи. Процедура підготовки і експертизи підручників і навчально-методичних комплексів. 3. Основні функції підручника, його структура. Засоби втілення змісту освіти у підручнику. Дидактичні вимоги до підручника математики для початкової школи. 4. Дидактична організація нав-

чального матеріалу підручника як засіб розвитку пізнавальної активності молодших школярів. 5. Цільовий та інформаційний аналіз підручника. Технологічність підручника. 6. Реалізація основних функцій підручника в контексті особистісно орієнтованої моделі навчання. 7. Розробка мети і конкретних завдань уроку на основі аналізу навчального матеріалу підручника. 8. Робота вчителя з різними компонентами змісту підручника. 9. Підручник – основа для різних варіантів вивчення нового матеріалу та розробки етапів уроку. 10. Здійснення дидактичної організації та доповнення навчального матеріалу підручника.

На практичних заняттях доцільно заслуховувати повідомлення студентів, використовувати ділові ігри, проблемні бесіди, елементи дискусії з окремих питань, написання розробок уроків. Слід уважно вивчити особливості підручника, прочитати кожну сторінку. В результаті цієї роботи створюється чітка уява про перспективу, про те, до чого разом з своїми учнями (яких ще не знає майбутній вчитель) він повинен йти. Другий результат попереднього вивчення змісту і структури підручника – це складання опису і збирання додаткових навчальних матеріалів.

Дуже важливо для студентів зрозуміти систему вправ, що пропонується в підручнику. Розуміння системи дозволить здійснити психологічно обґрунтовану послідовність формування найнеобхідніших вмінь.

Особливу увагу слід звернути на формування у студентів умінь опрацьовувати окремі компоненти змісту підручника з позицій пошуку найбільш оптимальної для конкретної навчальної ситуації методики вивчення викладеного у підручнику матеріалу та забезпечення розвитку пізнавальної активності учнів, а також здійснювати дидактичну організацію та доповнення навчального матеріалу підручника. Здійснення дидактичної організації навчального матеріалу підручника на основі інтегрування компонентів змісту освіти забезпечує включення об'єкту пізнання у сферу пошукової діяльності школярів. Це створює основи для реалізації компонентів пошукової діяльності учнів при роботі з підручником, що сприяє розвитку їх пізнавальної активності.

Майбутні вчителі повинні вміти, використовуючи тексти, завдання, ілюстрації підручника, здійснювати процес самонавчання учнів: вчити їх ставити запитання й усвідомлювати мету, прогнозувати, усвідомлювати якість своєї роботи, використовувати різні прийоми роботи з навчальним матеріалом підручника та ін. Студенти мають розглядати елементи навчального матеріалу підручника у їх взаємозв'язку з урахуванням того, як вони створюють основи для реалізації компонентів пошукової діяльності молодших школярів, вчитися здійснювати дидактичну організацію і доповнення навчального матеріалу підручника. Забезпечення єдності теоретичної і практичної підготовки студентів може бути досягнуто завдяки інтеграції форм організації навчального процесу, використанню різноманітних методів навчання.

Література:

1. Державний стандарт початкової освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dano.dp.ua/attachments/article/.pdf>

2. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>

Ларуса ЧУМАК
(Херсон, Україна)

ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ ІДЕЙ АМЕРОЛОГІЧНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Необхідність нового методологічного підходу в сучасному освітньому просторі обумовлюється як системною кризою цивілізації і переорієнтацією суспільної свідомості, так і актуалізацією умінь комплексно мислити, швидко генерувати ідеї та приймати рішення в умовах безперервно мінливої ситуації, «де втрачаються колишні інтегральні смисли і стратегії» [4, 7].

«Подоланню кризової стихії поточного життя і проходженню до нових суспільних цілей сприяють утвердження нових світоглядних горизонтів, формування нового погляду на буття, народження нової культури, оформлення нових довготривалих ідеалів та імперативів, орієнтація на нові глибинні, позитивні тенденції життя соціуму, які вже не тільки чітко проявилися, але і вимагають нових соціальних і перспективних педагогічних технологій для розкриття нових можливостей людини і визначення шляхів її розвитку» [3, 37]. Одним із шляхів рішення означеної соціальної і педагогічної проблеми є амерологічна педагогіка, життєдайна сила якої відтворюється на науково-практичному рівні у гармонійному поєднанні філософії, освіти та виховання.

Проблеми амерологічної педагогіки досліджували В. Кизима, А. Паренюк, П. Саух та ін.

Постнекласичний маніфест, в якому вихідними принципами проголошуються: а) єдність людини в світі і світу в людини; б) одночасний розгляд суб'єкта як об'єкта, тобто вплив суб'єкта на об'єкт, частиною якого є сам [4, 5], спонукали В. Кизиму і науковців лабораторії постнекласичних методологій Центру гуманітарної освіти НАН України та ін. до заснування нової науково-методологічної парадигми. Дослідженнями в рамках українсько-російського проекту «Постнекласична методологія: становлення, розвиток, принципи, перспективи» (2005) [7] виявлено, що «окрема людина все більше стає епіцентром процесів глобалізації і стихійно, але неухильно вона набуває рис нової людини, для якої головним є не конфронтація (підпорядкування людиною світу або світом людини), а прагнення до узгодження (сизигії) і об'єднання й усіх сторін життя в загальну картину буття для власного адекватного самовизначення в ньому і комфортно-спокою кожного індивіда... Протиставлення людини і світу в традиційній – класичній і некласичній – освіті виявляється недостатнім і обмеженим, оскільки відштовхується від незмінності об'єкта або суб'єкта і від їх штучного протиставлення, яке потім завжди доводилося долати. У класичній педагогіці це подолання здійснювалося за рахунок «підгонки» внутрішнього світу учня під порядок здобутих класиками і попереднім досвідом суспільства норм, правил і стереотипів мислення і поведінки. У некласичної, навпаки, світ, що розглядається як хаос, впорядковується за правилами раціонального людського мислення (сизигійної раціональності на основі так званих вроджених, апіорних або придбаних в суспільстві принципів, ідей, правил, теорій і відповідних їм проектів – планів, стратегій, виробничо-індустріальних та інших технологій)» [3, 44].

Отже, навчання людини свідомому забезпеченню власних гармонійних відносин з середовищем на основі сизигійної раціональності сприяє амерологічна педагогіка.

Лінії освітніх процесів означеної галузі педагогічного знання А. Паренюк [5, 241–244] називає такі:

а) лінія когнітивного розвитку (ґрунтується на концепції Ж. Піаже (1896–1980 рр.), за якою головним є не кількість знань, включених у навчальний процес, а міра їхньої зорієнтованості на інтелектуальний, психічний і особистісний розвиток і виховання учня [6];

б) лінія психосоціального розвитку (за концепцією Е. Еріксона (1902–1994 рр.). Модель психосоціального розвитку особистості включає вісім стадій, обумовлених кризами, які повинні бути подолані протягом усього життя. При трансформаціях і змінах у процесі розвитку цілісність особистості досягається тоді, коли людина має внутрішню впевненість у виборі напряму свого життєвого шляху [10].

в) лінія морального розвитку (заснована на теорії Л. Кольберга (1927–1987 рр.) про те, що моральність вчинку залежить більше від намірів, а не від наслідків. «Зона найближчого розвитку» досягається постійним введенням дітей у судження на щабель вище їхніх власних для стимуляції їхнього розвитку на наступному ступені [1];

г) лінія духовного розвитку (ґрунтується на концепції Дж. Фаулера (1930–2015 рр.) щодо восьми стадій духовного розвитку, якими підтверджується необхідність пошуку нових смислів для переавантаження освіти і виходу з системної кризи цивілізації [9].

Вважаючи, що у навчальному процесі можна простежити деякі види невизначеності («меон – вже небуття (грець. – «неіснуюче») – ситуація загальної втрати зі станом, що веде до розпаду;

амер – ще небуття (грець. – «істинний атом») – постійна мінливість в елементах, що зникає при встановленні стійких станів і виробленні більше-менш стабільного фону; генерологізація – буття – (від лат. «депего» – «породжувати, створювати») – система стійких елементів, які утворюють визначеність в явищі), А. Паренюк наполягає на необхідності постійно підтримувати відповідні умови, за яких навчання стає зміною амерів. З погляду вченого, при постійному перебуванні учня в америчному стані пізнання він стає суб'єктом власного життя і має можливість управляти таким станом. «Якщо ж людина не зможе керувати америчним хаосом, то ризикує стати жертвою стихійного розвитку обставин. Володіти ситуацією можна лише в тому випадку, коли побічні впливи постійно аналізуються, як такі, які не носять випадковий характер» [5, 240].

Отже, приймаючи до уваги думку П. Сауха щодо нового образу освіти в контексті ідей сталого розвитку суспільства [8], концептуальними положення, які надають можливість реалізувати ідеї амерологічної педагогіки, можна визначити:

а) *на методологічному рівні* – рух від монотеорій, що односторонньо пояснюють причину складних явищ, до комплексних побудов, якими передбачається обґрунтування і шляхи реконструкції змісту освіти;

б) *на методичному рівні* – моделі освітнього процесу, що включають як дидактичний інструментарій для поглиблення цілісного знання, так і синтезуючі технології для удосконалення техніки аналізу, формування вмінь знаходити альтернативні можливості, варіативність засобів впливу на розвиток особистості через розкриття її індивідуальності, інтенсифікації здатності учнів не тільки сприймати і переробляти інформацію, а й знаходити смисл цієї інформації та пов'язувати її із смислом подій минулого, теперішнього і майбутнього;

в) *на практичному рівні* – синергія навчання (як «навчання пізнанню чогось») і виховання (як «навчання жити певним способом») для передачі молоді соціального досвіду і підготовки її до активної участі в суспільному житті. Адже, «якщо освіта – формує світорозуміння, знання законів світобудови, то виховання формує його світогляд, тобто відношення людини до світу» [2, 19].

Таким чином, враховуючи, що освіта – це складний, нерозривно пов'язаний, принаймні, з трьома сферами культури (пізнавальною, аксіологічно-регулятивною та художньою), шляхом реалізації амерологічної педагогіки можна визначити навчання здобуттю різнобічних знань, яке виступає засобом опосередкованого виховання/самовиховання і має бути пріоритетом системної конструктивної педагогічної діяльності.

Література:

1. Аткинсон Р., Аткинсон Р., Смит Э., Беем Д., Нолен-Хоксема С. Введение в психологию / [ред. В. Зинченко]. – Санкт-Петербург: Прайм-Еврознак, 2007. 816 с.
2. Каган М. Системно-синергетический подход к построению современной педагогической теории. Синергетическая парадигма. Синергетика образования. – М.: Прогресс-Традиция, 2007. – С. 212–245.
3. Кизима В. Новое образование для нового человека // Філософія освіти. – 2005. – № 5. – С. 36–59.
4. Кизима В. Человекомиренная тотальность. Постнеклассический манифест. – К.: ЦГО АН Украины, 1993. – 34 с.
5. Паренюк А. Концептуальный инструментальный амерического образования. // Totallogy-XXI. Постнекласичні дослідження. – 2013. – № 30. – С. 239–248.
6. Пиаже Ж. Речь и мышление ребенка / [сост., новая ред. пер. с фр., коммент. Вал. Лукова, Вл. Лукова]. – М.: Педагогика-Пресс, 1994. – 526 с.
7. Постанова Президії НАН України № 67 від 6.04.2005 р. Проект № 14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nas.gov.ua/legaltexts/Pages/regulation.aspx?fn1=ActID&fft1=Eq&ffv1=P-050406-67>

8. Саух П. Новый образ освіти в контексті ідей сталого розвитку суспільства. Транснаціональний вимір [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/20749/1/Novy%20obraz%20osvity.pdf>

9. Фаулер Дж., Кристакис Н. Связанные одной сетью. – Юнайтед-Пресс, 2014. 362 с.

10. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / [пер. с англ.; общая редакция и предисловие А. Толстых]. – М.: Прогресс, 1996. – 344 с.

Уляна ШВЕЦЬ
(Дрогобич, Україна)

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПІВ НАСТУПНОСТІ Й ПЕРСПЕКТИВНОСТІ В РОБОТІ З РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ПЕРШОКЛАСНИКІВ

Вивчення української мови у школі, як і всіх предметів загалом, підпорядковане певним принципам. Важливими серед них є принципи наступності й перспективності, які передбачають врахування рівня готовності дітей на початку певного етапу навчання. Учителі початкової школи мають ретельно й повно врахувати досягнення дошкільного віку не лише в змістовому й методичному аспектах, а й у контексті сформованості особистісних якостей дітей, їхньої вольової сфери, готовності до шкільного навчання. Тож в початковій школі, зокрема у 1–2-х класах, має продовжуватися розвиток усіх напрямків: широке використання ігрової діяльності, цілеспрямований розвиток сенсорних процесів (чутливості слуху, вправності руки, гостроти зору) [3, 86].

За такими принципами має вибудовуватися система роботи із розвитку мовлення учнів. Учитель має враховувати, що у шість років лексикон дитини складає орієнтовно 3000 слів. Дитина опановує всі властиві дорослим форми мовлення, окрім письмового. Варто пам'ятати, що шестирічні діти мислять конкретно, тому розуміють слова у буквальному значенні [1, 11–12].

Мовленнєва змістова лінія програми, яка є основною, передбачає розвиток усного і писемного мовлення учнів, їхнє вміння користуватися мовою як засобом спілкування, пізнання, впливу. З цією метою розвиваються, удосконалюються усні види мовленнєвої діяльності, якими учні певною мірою оволоділи у дошкільному віці (слухання-розуміння; говоріння), а також формуються, вдосконалюються види мовленнєвої діяльності, пов'язані з писемним мовленням (читання вголос і мовчки, робота з дитячою книжкою, письмові види робіт) [4].

Як бачимо, у програмі враховано принципи наступності й перспективності, тому завдання учителя з розвитку мовлення учнів 1 класу – активізувати словниковий запас дитини шляхом добору до назв предметів (іменників) їхніх ознак (прикметників), слів, які називають дію (дієслів). Дитина вчиться будувати з вивченими словами словосполучення і речення, відтак – зв'язну розповідь із 2–3 речень. Усі висловлення будуються усно. Важливо, щоб теми для них були цікаві й доступні дітям. Згодом учні практично опановують виражальні засоби мови: порівняння, метафори, епітети (без уживання терміна), вчать їх правильно розуміти та доречно вживати у своєму мовленні [1, 3]. Школярам пропонують редагувати деформовані тексти, будувати розповіді за запитаннями, поданим початком, опорними словами, складати опис предмета за допомогою запитань і опорних слів. З другої половини року варто починати записувати невеликі висловлювання (3–4 речення). Однак таку роботу потрібно починати з найпростіших завдань. скажімо, учитель називає слово, а учні кажуть свої реакції: ведмідь – білий, сильний, великий; білка – маленька, стрибуха, руденька; сонце – кругле, яскраве, тепле; трава – зелена, соковита, пахуча. Увагу варто приділити і збагаченню мовлення синонімами і антонімами. Наприклад, дібрати синоніми до слів:

гарний - ...
світлий - ...
веселий - ...

ранець - ...

лелека - ...

Для засвоєння антонімів учням пропонують спочатку визначити слова, протилежні за значенням:

Праця чоловіка годує, а лінь марнує.

Краще гірка правда, ніж солодка брехня.

Сміливий там знайде, де богуз загубить.

Або скласти речення з антонімами: новий – старий, білий – чорний, веселий – сумний, день – ніч, вранці – увечері. Також учням можна запропонувати пояснити прислів'я.

Великий потенціал для розвитку мовлення учнів мають прислів'я, приказки, скоромовки, загадки. Вони сприяють різнобічному розвитку усного мовлення та збагачення словникового запасу. Відгадування і складання загадок у формі гри формує предметно-образне мислення, здатність до узагальнення та аналізу, уміння робити висновки та виділяти основні ознаки предметів. Також ці мовленнєві форми дають змогу дитині пізнати переносні та вторинні значення деяких знайомих слів.

Отже, розвиток мовлення – провідний принцип навчання мови в початкових класах, що охоплює всі сторони мовленнєвої діяльності учнів. Найважливішим завданням учителя є розвиток уміння здійснювати всі види мовленнєвої діяльності (аудіювання, говоріння, читання, письмо). Робота над правильною вимовою, чіткістю й виразністю усного мовлення, над збагаченням словника, правильним і точним вживанням слова, над словосполученням і зв'язним висловлюванням, над орфографічно грамотним письмом має стати основою кожного уроку [3].

Мовленнєвий розвиток дитини є головною метою, що сприятиме встановленню контактів із довкіллям, завдяки якому відбувається соціалізація дитини. У початковій школі закладається фундамент культури мислення, мовлення і спілкування, розвиваються комунікативні здібності, пізнавальна активність, образне творче мислення. Саме учитель найперше формує в дітей інтерес до краси і мудрості живого слова, його значущості у житті людини.

Література:

1. Внукова М., Мартиненко О. Як розвинути мовлення вашої дитини. – Х.: Ранок, 2009. – 128 с.
2. Ковальова В. Розвиток мовлення – найважливіша умова успішного навчання молодших школярів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://osvita.ua/doc/files/news/85/8532/movlennya.doc>
3. Савченко О. Дидактика початкової школи: підручник для студентів педагогічних факультетів. – К.: Генеза, 2002. – 368 с.
4. Типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти (під керівництвом О. Савченко) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nus.org.ua/news/opublikovaly-typovi-osvitni-programy-dlya-1-2-klasiv-nush-dokumenty/>

Людмила ШЕЛЕСТОВА

(Київ, Україна)

ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ В УМОВАХ ПРОФІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Про важливість розвитку творчої самостійності, критичного і системного мислення, здатності розв'язувати проблеми та логічно обґрунтовувати власну позицію йдеться в Законі України «Про освіту» та Концепції профільного навчання у старшій школі. Проте в реальному навчальному процесі переважає репродуктивна та частково-пошукова діяльність, творчій діяльності педагогічні пріоритети значно менше уваги, рідко залучають дітей до творчої діяльності і відводять для

цього недостатньо часу в освітньому процесі [7]. У контексті сказаного важливого значення набуває проблема оптимізації шляхів розвитку творчих здібностей учнів старшої школи в умовах профільного навчання, використанню для цього ефективних педагогічних технологій.

Педагогічну технологію можна розглядати як модель взаємодії педагога й учнів, у процесі якої всі дії виконуються в певній цілісності й послідовності, а їх виконання передбачає гарантоване досягнення прогнозованого результату [7]. Предметом нашого інтересу є технології навчання, які спеціально орієнтовані на творчий розвиток особистості учнів. Зауважимо, що під творчими здібностями ми розуміємо такі загальні здібності людини, які забезпечують успішність виконання творчої діяльності у будь-якій сфері [2]. Творчі здібності мають складну структуру. Відрізняються повнотою аналізу компонентного складу творчих здібностей роботи В. Андреева [1]. Він виділяє такі компоненти творчих здібностей: мотиваційно-творча активність; інтелектуально-логічні здібності; інтелектуально-евристичні здібності; самоорганізаційні здібності; комунікативні здібності. Інтелектуально-евристичні здібності називають творчими, у вузькому значенні слова, креативними. Саме вияв цих властивостей характеризує діяльність як творчу.

За результатами емпіричних досліджень учителів в сучасній профільній школі використовують лише окремі технології розвитку творчих здібностей старшокласників [8].

Визнаною технологією розвитку творчих здібностей учнів є **технологія проблемного навчання**, яка передбачає таку організацію навчання, коли отримання знань поєднується із систематичною пошуковою діяльністю учнів. Для цього учителем створюються проблемні ситуації, а учні залучаються до активної самостійної діяльності щодо їх вирішення індивідуально або в мікрогрупах [3]. Метою технології є творче засвоєння знань та способів самостійної діяльності, отримання досвіду творчої діяльності, розвиток пізнавальних та творчих здібностей.

Переваги технології проблемного навчання полягають у формуванні необхідного обсягу знань, умінь та навичок; розвитку творчих здібностей та навичок самостійної роботи учнів; розвитку в них здатності до самонавчання та пізнавальної активності. Недоліками цієї технології є: її складно використовувати для формування практичних навичок; вона потребує більше часу для засвоєння нового матеріалу порівняно з іншими методами навчання; використання цієї технології можливе лише на основі такого змісту, який припускає неоднозначні рішення, думки, судження; ця технологія дієва лише тоді, коли в учнів є певна база знань.

Значний ресурс для розвитку творчих здібностей учнів в умовах профільного навчання має **технологія евристичного навчання** [6]. Ця технологія орієнтована на створення учнями зовнішніх (матеріалізованих) і внутрішніх (духовних) освітніх продуктів у предметах, що вивчаються; також на творчий саморозвиток учнів у процесі створення цих продуктів та вибудовування індивідуальних освітніх траєкторій в кожній із освітніх галузей. До освітньої продукції належать судження, гіпотези, тексти, малюнки поробки тощо (матеріалізовані продукти) та змінені особистісні якості (духовні продукти), які виявлялись, формувались і розвивались у процесі діяльності. Результати діяльності учня можуть мати не лише особистісну, а й суспільну значущість.

До методів евристичного навчання А.В. Хуторской відносить когнітивні (методи навчального пізнання), креативні (методи створення освітніх продуктів – «мозковий штурм»), метод емпатії, метод синектики, метод морфологічного ящика, евристики), організаційно-діяльнісні (методи навчання, методи учіння, управлінські методи) [6]

Технологія дослідницького навчання (англ. – *explorer education*) орієнтована на активізацію пізнання учнів, розвиток пошукової активності, дивергентного мислення (креативності); конвергентного мислення, які забезпечують успішність та якісну своєрідність процесу пошуку, здобуття й осмислення нової інформації [5].

Серед методів дослідницького навчання особливої уваги заслуговує експериментування учнів – особлива форма пошукової діяльності, в якій найбільш чітко виражені процеси цілепокладання, процеси виникнення і розвитку нових мотивів саморозвитку особистості

(О. М. Подьяков). У такому експериментуванні найбільш сильно виявляється власна активність учнів, яка спрямована на отримання нових знань (пізнавальна форма експериментування) та на отримання нових продуктів учнівської творчості (продуктивна форма експериментування). Учнівське експериментування є стрижнем будь-якого процесу творчості; в ньому найбільш органічно взаємодіють психічні процеси диференціації та інтеграції при загальному домінуванні інтеграційних процесів [4].

Розробленість у педагогічній теорії технологій, які спеціально орієнтовані на розвиток творчих здібностей учнів у процесі навчання, все ж не може забезпечити ефективність цього процесу. Значною мірою це залежить від педагога, який має бути не лише транслятором інформації, а забезпечувати успішність групової комунікації, мати схильність до творчості та дослідництва. Основним чинником розвитку креативності дітей є не лише залучення їх до творчості, а й наявність в їхньому середовищі «зразка творчої діяльності», оскільки неформалізовані (інтуїтивні) елементи творчої діяльності транслюються й засвоюються лише в прямому контакті з тими, хто сам здатен творити, уміє досліджувати різні проблеми, знаходити відповіді на будь-які запитання й може навчити цьому учнів [5].

Таким чином, в практиці сучасної профільної освіти педагогами використовуються окремі технології, які спеціально орієнтовані на розвиток творчих здібностей старшокласників. Серед них – технологія проблемного навчання, технологія евристичного навчання, технологія дослідницького навчання. Успішність використання педагогічних технологій розвитку творчих здібностей значною мірою обумовлена особистісними та професійними якостями педагога.

Література:

1. Андреев В. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности. – Изд-во Казанского университета, 1988. – 238 с.
2. Ильин Е. Психология творчества, креативности, одаренности – СПб: Питер, 2009. – 434 с.
3. Оконь В. Основы проблемного обучения. – М.: Просвещение, 1968. – 208 с.
4. Подьяков А. Исследовательское поведение: стратегии познания, помощь, противодействие, конфликт. – М., 2000. – 266 с.
5. Савенков А. Психологические основы исследовательского подхода к обучению: учебное пособие. – М.: «Ось-89», 2006. – 480 с.
6. Хуторской А. Дидактическая эвристика: Теория и технология креативного обучения. – М.: Изд-во МГУ, 2003. – 416 с.
7. Шелестова Л. Готовність учителя до розвитку творчих здібностей учнів старших класів в умовах профільної освіти // Освіта та розвиток обдарованої особистості. – 2019. – № 1 (72) / I квартал. – С. 10–16.
8. Шелестова Л. Дослідження процесу розвитку творчих здібностей старшокласників у практиці профільного навчання // Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи. – 2018. – № 1(20). – С. 21–32.

Ірина ШЕПЛЯКОВА
(Харків, Україна)

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ СУПЕРВІЗІЇ В ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Останнім часом важливе місце серед інноваційних практик у професійній соціальній роботі займає супервізія. Але через відсутність повноцінної супервізійної компоненти в системі професійної підготовки соціальних працівників майбутні фахівці лишаються не готовими до такої

роботи. Це актуалізує необхідність упровадження навчального напрямку супервізії як складової процесу професійної підготовки соціальних працівників.

Аналіз наукових джерел засвідчив, що окремі аспекти проблематики супервізії розкрито в наукових працях з медицини та психології (М. Авраменко, Дж. Вінер, П. Девід, Д. Джейкобс та ін.), педагогіки (Т. Волобуєва, К. Макарова та ін.), соціальної роботи (А. Браун, А. Боурн, О. Главацька, М. Лапіна, І. Мигович, І. Миргородська, О. Савчук, Т. Семигіна, Г. Слосанська, С. Ставкова, І. Ушакова та ін.). Установлено, що чітке визначення терміну «супервізія» (від *supervidere* – «спостерігати, бачити зверху») наразі відсутнє. Здебільшого його трактують як систему професійної підтримки фахівців професій, «які допомагають» (медики, психологи, соціальні працівники тощо); як метод консультування й оцінювання консультантів із метою зняття психологічної напруги й попередження емоційного вигорання фахівців; як інноваційний вид педагогічного супроводу; як спеціальну технологію соціальної роботи та інструмент підвищення ефективності діяльності соціальної служби; як метод професійного навчання й підтримки соціальних працівників. Щодо останнього, то, на думку М. Лапіної, у визначеному контексті супервізії здатна оптимізувати «процес пристосування соціальних працівників до нової діяльності, сповненої ... складних ненормованих професійних ситуацій» [3, 90]. Сутність методу полягає у тому, що у процесі професійної діяльності працівникові (супервізору) надаються повноваження (і покладається відповідальність) здійснювати супервізію (професійну підтримку та наставництво) одного чи кількох працівників (супервізованого(их)), з метою виконання ним (ними) певних організаційних, професійних і особистісних завдань; супервізований(ні), в свою чергу, звітує(ють) про свою роботу в установі супервізору. Така міжособистісна взаємодія допомагає «супервізованим» якнайпродуктивніше «виконувати зазначені в посадових інструкціях завдання відповідно до стандартів роботи» [1, 278] і, зрештою, бути «ефективнішими в допомозі людям» [2].

З'ясовано, що супервізію можна здійснювати на індивідуальному рівні, на рівні групи або організації. Регулярно організовані зустрічі супервізора і супервізованого(их) формують процес виконання завдання супервізії, у якому супервізований є активним учасником взаємодії.

При цьому (залежно від особливостей взаємодії супервізора і супервізованого) виокремлюють такі різновиди супервізії [1]: менеджерська, наставницька, консультаційна та *навчальна* (тренінгова) *супервізія*.

Щодо останньої, її особливості полягає в тому, що «супервізований є студентом, який перебуває в організації на практиці, а супервізор зобов'язаний сприяти йому в цьому і несе відповідальність за результат» [1, 280].

Мета навчальної супервізії – підтримати молодого фахівця на начальному етапі професійного становлення та накопичення практичного досвіду фахової соціальної роботи. Завдяки використанню навчальної супервізії у процесі практичної професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі здійснюється «супровід процесу їхньої професіоналізації, стимулюється розвиток ідентичності з новою професійною роллю» [4, 67].

За О. Главацькою, супервізію (як метод навчання) можна диференціювати на *три складові*: «власне навчальну супервізію (інструктаж, оперативне коригування, кураторство); навчальне консультування; підвищення кваліфікації, проектування кар'єри, навчання на моделі соціальної роботи» [2]. Виходячи з цього, супервізор (наставник) (у взаємодії зі студентами його функції можуть виконувати методисти практики від закладу вищої освіти та соціальної служби, інші провідні фахівці баз практики та практикумів) є центральною фігурою в процесі практичної підготовки майбутніх соціальних працівників, коли вони стикаються з реальними ситуаціями, вирішення яких передбачає грамотні й ефективні дії. При цьому наставники, на яких покладено відповідальність за зміст та якість дій студента, покликані допомогти йому опанувати ефективні стратегії практичної роботи, надати пораду, підтримати у прийнятті вмотивованих рішень. Це, у свою чергу, сприяє професійному зростанню студентів, розширенню досвіду професійних дій у складних ситуаціях.

Функції супервізора залежать від виду практики, і, за Г. Слосанською, можуть включати: «загальне знайомство студентів із соціальним закладом (формальною і неформальною структурою, провідними фахівцями, внутрішніми правилами, інструкціями); створення продуктивних робочих відносин із практикантом; надання емоційної підтримки, заохочення самостійності; управління діяльністю супервізованого через організацію безпосереднього спостереження за роботою інших, обговорення, спільне керівництво, ведення записів, рольові ігри; допомогу у виробленні професійних умінь і навичок (комунікативних, інструментальних, аналітичних); виявлення навчальних проблем та налагодження контактів із метою їх подолання; допомогу у виробленні адекватних установок по відношенню до клієнтів, до самих себе і до професії в цілому; контроль і оцінку діяльності студентів на всіх етапах практики» [5, 158].

Таким чином, навчальна супервізія спрямована допомогти студенту – майбутньому соціальному працівнику «краще зрозуміти філософію, ідеологію, політику та практику соціальної служби; дізнатися про ресурси, клієнтів, легальні та альтернативні цілі діяльності, проблемні моменти, професійні ризики, партнерів та конкурентів, напрями й пріоритети діяльності» [5, 157], розвинути здатність до самоорганізації, самокерування, саморозвитку в професійній діяльності, самооцінки її результатів. Її використання у процесі практичної професійної підготовки майбутніх соціальних працівників сприяє усвідомленню цінностей соціальної роботи, інтеграції її теорії і практики, фаховому зростанню та особистісному розвитку студентів, усвідомленні ними «динаміки взаємодії “соціальний працівник – клієнт”» [6, 75]. А, відтак, навчальна супервізія спрямована, з одного боку, на формування професійної майстерності майбутніх фахівців соціальної галузі, а, з іншого, – на підтримку стандартів соціальної роботи, формування позитивного ставлення до виконання професійних обов'язків.

Література:

1. Вступ до соціальної роботи: навч. посіб. [для студ. вищих навч. закладів] / [за ред. Т. В. Семигіної, І. І. Миговича]. – К.: Академвидав, 2005. – 304 с.
2. Главацька О. Менеджмент соціальної роботи: курс лекцій. – Тернопіль: ТДПУ, 2009. – 65 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/books-text-5182.html>
3. Лапіна М. Навчальна супервізія як метод професійної підготовки фахівців з соціальної роботи // Теорія і практика сучасної психології. – 2016. – № 2. – С. 89–93.
4. Савчук О. Стандарти супервізії в соціальній роботі // Наукові записки Нац. ун-ту «Києво-Могилянська академія». Серія «Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота». – 2012. – Т. 136. – С. 67–71.
5. Слосанська Г. Супервізія в соціальній роботі: основні підходи та принципи // Науковий вісник Ужгородського нац. ун-ту. Серія «Педагогіка, соціальна робота». – Ужгород: Говерла, 2014. – Вип. 30. – С. 155–158.
6. Ставкова С. Неперервна професійна підготовка соціальних працівників до супервізійної діяльності в Канаді: дис... канд. пед. наук: спец 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти». – Львів, 2018. – 374 с.

Таміла ЯЦЕНКО
(Київ, Україна)

КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У СИСТЕМІ СУЧАСНОЇ ШКІЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ: АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ

У сучасній парадигмі шкільної літературної освіти культурологічний підхід – один із важливих чинників її модернізації. Актуальність його реалізації на уроках української та зарубіжної літератури обумовлена кваліфікованістю комплексного підходу до використання культурологічного впливу різних видів образотворчості в процесі вивчення літератури, необхідністю формування в

особистості цілісної картини світу», що сприяє розвитку загальнокультурної компетентності учнів [1, 7]. Зважаючи на термінологічні розбіжності щодо визначення основних положень культурологічного підходу в шкільній освіті, зокрема й літературній, трактуємо *загальнокультурну компетентність* як інтегровану якість особистості, її здатність аналізувати й оцінювати досягнення національної та світової культури, орієнтуватися в культурному та духовному контексті сучасного суспільства. Ця ключова компетентність передбачає глибоке розуміння особистістю власної національної ідентичності як підґрунтя відкритого ставлення та поваги до розмаїття культурного вираження інших.

На предметному рівні (шкільні навчальні предмети «Українська література», «Зарубіжна література», «Література національних меншин» та інтегровані курси словесності) *загальнокультурну компетентність* трактуємо як здатність учнів-читачів зіставляти специфіку розкриття літературної теми (чи образу) в різних видах мистецтва; ідентифікувати себе як представника певної національної культури; визначати роль української літератури в загальноєвропейському і світовому контекстах; аналізувати та інтерпретувати художні твори, використовуючи досвід взаємодії з різними творами мистецтва; набувати досвід емоційних переживань, виявляти ціннісні ставлення до різних видів мистецтва та формувати відкритість до міжкультурної комунікації.

У культурологічній моделі сучасної шкільної літературної освіти організація навчальної діяльності визначається *діалогічністю*. Література як компонент художньої культури знаходиться у постійній і складній взаємодії з іншими видами мистецтва. Сприйняття художнього твору як виду мистецтва також має діалогічний характер. Поглиблення в учнів інтерпретаційних умінь аналізу літературного твору засобами різних видів мистецтва – це процес цілісного сприймання твору, що передбачає встановлення зв'язків як усередині літературного твору, так і в контексті літературного процесу, художньої культури певної доби, та усвідомлення цих зв'язків як діалогу митця зі світом, читача з митцем, а через нього – з іншою культурою, з іншим буттям [4, 18].

Ефективним засобом реалізації культурологічного підходу до шкільного навчання літератури є дидактико-методичний потенціал підручників української літератури (рівень стандарту) для 10 та 11 класу (автори – А. Фасоля, Т. Яценко, В. Уліщенко та ін.) [2; 3]. Культурологічна спрямованість цих навчальних книг увиразнюється розглядом художнього тексту як тексту культури, що відображає свідомість людей певної історичної доби, орієнтує на діалог у просторі культури та на діалог культур. У підручниках запропоновано вивчення літературного твору як тексту культури, що здійснюється шляхом прочитання смислів, образів, символів тексту, через які відбувається діалог з автором твору, осягнення картини його художнього світу. У процесі такого діалогу учень осмислює цінності культури конкретного історичного періоду та певного історичного типу свідомості, які відображає автор твору.

Кожен тематичний блок підручників розпочинається коротким оглядом розвитку української літератури певного історичного періоду в контексті тенденцій національної культури означеного часу. На прикладі життя і творчості письменників кінця XIX – початку XXI ст. досліджуються взаємовпливи художньої літератури, музики, театру та інших видів мистецтва.

У рубриці «Культурно-мистецький контекст» оптимально подано навчальні матеріали, що репрезентують адаптовані до сприйняття учнями 10-х і 11-х класів надбання вітчизняної культури. Сучасна, пізнавальна та доступна для учнів цієї вікової категорії інформація про українське мистецтво кінця XIX – початку XXI ст. (репродукції творів живопису, фото скульптурних, архітектурних пам'яток, ідейно-естетичний аналіз художніх полотен і музичних творів тощо) сприяє глибокому осмисленню ідейно-художнього змісту літературного твору, вдосконаленню вмінь проводити мистецькі паралелі у процесі аналізу та інтерпретації літературного твору, а також формуванню розуміння української літератури як невід'ємного складника світового мистецтва. Система запитань і завдань до цієї рубрики передбачає апелювання до культурно-читацького досвіду старшокласників та спрямована на вдосконалення їхніх умінь самостійної діяльності.

Розвитку загальнокультурної компетентності учнів 10-х і 11-х класів сприяють завдання пізнавально-пошукового характеру, презентовані в рубриці «Ваші читацькі проекти».

Широкі можливості для реалізації культурологічного підходу мають *літературні курси за вибором*. Так, спецкурс «Шедеври модернізму: вивчення української і зарубіжної літератури у мистецькому контексті» (автори – Т. Яценко, І. Тригуб; гриф «Схвалено для використання в закладах загальної середньої освіти», лист ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» МОН України від 27.06.2018 Р. № 22.1/12-Г-444) спрямований на вивчення творів української та зарубіжної літератури періоду модернізму у мистецькому контексті [5]. Компетентнісно орієнтована програмова рубрика «*Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів*» включає такі компоненти: *знаньсвий* – формування в учнів загального уявлення про модернізм; розуміння характерних ознак його напрямів і стильових течій, своєрідності явища українського модернізму; оволодіння інформацією про видатних європейських та українських митців-модерністів та їхні визначні твори; *діяльнісний* – розвиток в учнів умінь аналізувати й інтерпретувати мистецькі твори в контексті стильової естетики модернізму; *емоційно-ціннісний* – усвідомлення учнями високої художньої значущості шедеврів модернізму. Така організація навчальної діяльності сприятиме прилученню учнів до світових мистецько-літературних надбавь модернізму, поглибленню вмінь аналізувати й інтерпретувати художні твори у контексті естетики модернізму, досягненню літератури як виду мистецтва, формуванню інтелектуальної, духовно багатой творчої особистості, розвитку читацької та загальнокультурної компетентності, розширенню художньої ерудиції, вдосконаленню естетичного смаку учнів, вихованню поваги до світової та національної культурної спадщини. У програмовій рубриці «*Мистецький контекст*» презентовано яскраві зразки світових мистецьких шедеврів модернізму, розгляд яких сприятиме цілісному осмисленню певної літературної теми спецкурсу.

Отже, реалізація культурологічного підходу в реаліях сучасної шкільної літературної освіти зумовлює активні пошуки його результативних чинників, одним із яких є підготовка інноваційного програмово-навчального забезпечення.

Література:

1. Жила С. Теорія і практика вивчення української літератури у взаємозв'язках із різними видами мистецтв у старших класах загальноосвітньої школи: [монографія]. – Чернігів: РВК «Деснянська правда», 2004. – 360 с.
2. Українська література (рівень стандарту): підруч. для 10 кл. закладів загальної середньої освіти / [авт. А. Фасоля, Т. Яценко, В. Уліщенко та ін.]. – К.: Пед. думка, 2018. – 192 с.
3. Українська література (рівень стандарту): підруч. для 11 кл. закладів загальної середньої освіти / [авт. А. Фасоля, Т. Яценко, В. Уліщенко та ін.]. – К.: Оріон, 2019. – 240 с.
4. Яценко Т., Тригуб І. Шедеври модернізму: вивчення української і зарубіжної літератури у мистецькому контексті: програма спецкурсу. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2018. – 68 с.
5. Яценко Т., Шевченко З. Художня література в контексті світової культури: метод. посіб. – К.: Пед. думка, 2012. – 136 с.

ФОЛЬКЛОР ЯК ДЖЕРЕЛО СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ПОЕТИЧНОГО МОВОТВОРЕННЯ

Сучасна українська поезія безперервно живиться фольклорними джерелами. Це зауваження повною мірою стосується митців-сюрреалістів, зокрема – мовотворчості Василя Голобородька. Спостережено, що митець не просто використовує фольклоризми як вкраплення, як орнаментальні структури, а надає різнорівневим одиницям уснослоvesної творчості оновленого, «прирошеного» емоційно-експресивного та концептуального змісту.

Одним із фундаментальних чинників творення верлібру на основі фольклорного досвіду у мовотворчій манері В. Голобородька постає міфологізація оповіді, яка досягається шляхом переносного уживання слів. Переносність ґрунтується на прийомі антропоморфізації фольклорної реалії. Відтак митець надає своїм віршовим зразкам своєрідного казкового характеру, при цьому оригінальність власне поетового текстотворення не втрачається, не губиться. Скажімо, улюблений письменником фольклорно-пісенний фрагмент-локус біла хата у вишневому садку в Голобородьковій інтерпретації постає як антропоморфізований образ: біла хата у вишневому садку – хата пов'язана золотою солом'яною хусткою (дах – за зовнішнім виглядом нагадує жіночу хустку, якою пов'язана голова; разом з тим дах – це «голова» хати), з ясними очима/ на білесенькому обличчі (ясні очі – вікна, білесеньке обличчя – стіни), одягнена у зелену вишневу спідницю (довкола хати росте вишневий садок; зелень вишневих дерев – зелена вишнева спідниця хати). Розпочинається вірш із метафоричного обрамлення поняття хата, закінчується – прямим його називанням: інші хати – усе село –/ не схожі між собою/ і на нашу хату не схожі,/ але всі із золотою солом'яною покрівлею./ всі з ясними вікнами/ на побілених стінах./ всі поміж зелених вишневих садків. («Дорогою через літо»).

Зв'язок із фольклорною традицією спостерігаємо на прикладі використання у багатьох випадках інтертекстуальних компонентів. Інтертекстуальні прийоми, до яких звертається митець, – найрізноманітніші. Дуже часто – це цитування фольклорних текстів – введення міні-фрагментів у авторський текст. Так, у поезії «Веснянки: дівчата дражнять хлопців» фіксуємо шість жартівливих фрагментів інтертекстуального характеру, наприклад: «Всі парубки помарніли,/бо сирую кашу їли: /їли кашу недоварену, /їли свиню недосмалену». Складно однозначно сказати, чи це власне фольклорний текст, чи стилізований під народнопісенний.

Фольклорний струмін у тексті може бути зумовлений своєрідною ретроспекцією у минуле, прагненням відтворити побутово-історичну, естетичну тощо картини етнобуття; проте фольклорний фрагмент – це не просто кадр з далекого минулого, а факт для розвитку думки й уваги, для осмислення історії народу в деталях (поезія «Кривий танець»). Інтертекстуальні компоненти, запозичені з дум, – калина об Різді, о Петрі, синім цвітом процвітає, – своєрідні маркери історичної пам'яті, минулого, зв'язку поколінь тощо (поезія «Калина об Різді»).

Звичним, природним є для В. Голобородька уживання фольклорно-пісенних образів, скажімо, із веснянок: Перепілочка, Подоляночка, Білоданчик: І скільки б я не дивився цієї весні/ на дівочі хороводи на вигоні,/ на те, як дівчата, побравшись за руки,/ з піснями танок ведуть, –/ у середині кола бачу тільки тебе:/ і Перепілочка – ти,/ і Подоляночка – ти,/ і Білоданчик – ти! («Ладо мого»). Орієнтація на фольклорні джерела помітна у випадку використання фольклорної ономастики, що переплетена з фольклорними сюжетами, мотивами: Телесик (казковий персонаж), Сагайдачний (персонаж із легенд, переказів)...

Мовно-культурні одиниці фольклорного походження – органічні складники ідіолекту митця. Це мовно-естетичні знаки української культури (С. Я. Єрмоленко). У поезії В. Голобородька вони

об'єднують реалії рослинного світу: м'ята, калина, вишня, груша, яблуня, назви тварин: ведмідь, лисиця, назви явищ природи: вітер, сонце, дощ, найменування предметів побуту: рушник, полотенно, назви будівель та їх частин: хата, поріг, криниця, колодязь, тин, найменування посуду: глечик, відра, найменування просторових понять: гора, долина, степ, вишневий сад, ліс, город, луг... Знаки української етнокультури (В. В. Жайворонок) у інтерпретації Василя Голобородька позначені фольклорною семантикою й індивідуально-авторським смислом.

У поезії «Зелен день», що створена на основі фольклорно-пісенних образів сопілка, гай, верба, криниця, червона калина, відбувається трансформація фольклорно-пісенних конструкцій, ускладнення змісту понять, несумісне з загальноомовного погляду поєднання слів, що продукує метафоричний контекст: у зеленому гаї – у шумі зеленим гаїв, сопілка – сопілка засмучених слів, під вільхою, чи під вербою викопати криницю – під вільхою, чи під вербою, в краю, де родився і зріс, ми викопаємо з тобою/ криницю прозорих сліз. Митець «осучаснює» фольклорно-пісенні формули, за якими розкодовується етнодосвід поколінь, робить їх незізнаними: текстово-образні універсалії біла сорочка, білий рушник, біла хата, шити сорочку у контексті твору набувають потужного символічного змісту: білий колір і вишивання – це одвічні чисті мрії й сподівання, що протилежні життєвим негараздам (поезія «Біла хата»).

В. Голобородько віртуозно володіє прийомом обігрування запозичених з фольклору образно-пісенних ситуацій, звичних для українського побуту (використання фольклорно-пісенної події): біля криниці, копати криницю, ходити по воду, напоїти коня, принести води та ін.): Біля криниці хлопець злізе з коня,/ напоїти його з дороги («Калинове деревце»). Зберігаючи в пам'яті генетично заковані народнопісенні формули типу біля криниці, напоїти коня, калиновий цвіт, червона калина, фольклорно-пісенні універсалії-символи калина, дорога, козак, митець творчо послуговується ними і водночас моделює свої образи калинового деревця, калинового листка, що споріднені з фольклорними джерелами («Калинове деревце»).

Характерна для ідіолекту В. Голобородька компресія фольклорного слова-образу: автор не тільки використовує фольклорний знак-символ, а й водночас акумулює в ньому денотативно-конотативний зміст усього фольклорного (ширше – народного) досвіду. Наприклад, такий прийом фіксуємо у поезії «Чайка». Митець віртуозно єднає в образі чайки абсолютно різні знаки етнокультури – образ козацького судна і образ жінки-страдниці (чайки небоги, що вивела діток при битій дорозі) (у словнику – це омонімічні слова): козацька чайка/ метафорична посестра/ чайці небози що вивела діток/ при битій дорозі/ морем сліз/ виплаканих за своїми/ загиблими у далеких походах/ дітьми/ несе живих/ на непевних крилах/ на погибель і забуття/ уже оплаканих («Чайка»).

Фольклорні компоненти в ідіостилі письменника слугують переконливими і незаперечними свідченнями зв'язку поетичного творчого досвіду з уснословесною творчістю.

Література:

1. Беценко Т. П. Поетичний мовосвіт Василя Голобородька: прикмети ідіостилу // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. – 2017. – Вип. 31 (1). – С. 7–11. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_filol_2017_31\(1\)_4](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_filol_2017_31(1)_4).

2. Голобородько В. Повне зібрання віршів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: tisk.org.ua/?p=8440

Галина БРАТЧЕНКО
(Старобільськ, Україна)

ФІЛОСОФСЬКА ЛІРИКА ЛІНИ КОСТЕНКО

Актуальність статті. Серед літературознавців зростає увага до філософських жанрів лірики, тому що поезія репрезентує багатоглядне ставлення до суцього, яке зумовлено здатністю людини пізнавати дійсність, формуючи цілісний образ світу. Поезія Ліни Костенко, яка порушує

багато морально-філософських проблем, належить до найвищих взірців української класики. За допомогою більшості творів поетеса не просто висловлює почуття, описує природні краєвиди тощо, а ставить досить складні питання, на які намагається знайти відповідь чи приблизно визначити шлях її пошуку. Філософська лірика Ліни Костенко і в наш час залучає читача до філософських пошуків, роздумів разом із авторкою, ставлячи їй собі глобальні питання, шукаючи власної істини.

Мета статті – аналіз ключових проблем та дослідження мотивів, що є визначними для філософської лірики Ліни Костенко.

Завдання статті:

- розглянути пройдені та перспективні шляхи засвоєння філософської поезії Ліни Костенко;
- з'ясувати художні ознаки філософської поезії поетеси.

Однією з важливих і принципових ознак у поезії протягом останніх десятиліть є глибоке усвідомлення ваги художнього слова як документа часу, що відбиває глибинну суть фактів і явищ, соціально-емоційну атмосферу життя. Майстри поетичного слова засвідчили своєю творчістю, що найвище покликання літератора – «жити інтересами народу, ділити з ним радість і горе, утверджувати правду життя, наші гуманістичні ідеали» [2, 43].

Філософія – це, насамперед, проблематизація актуальних питань, вирішення яких вимагає інтелектуальної сміливості і вишуканості [7, 8]. Поезія як ніщо інше може відкрити таємниці сутності буття, зазирнути навіть у найпотаємніші куточки вашого серця та розв'язати найскладніші проблеми вашої душі.

Ліна Костенко – художник, вона творить за законами, нею прийнятими. Читач повинен зрозуміти. А це не просто, вже хоча б тому, що доводиться погоджувати нею написане з тим, що було написано раніше, тобто з відомим, відкритим [3, 161]. Творчість поетеси є багатобарвною і поліфонічною. Сучасний поет і критик Володимир Базилевський зазначав, що «поезія Ліни Костенко увірвала і явила дві найбільші чоловічі доблесті – мужність і розум» [1, 109]. Філософія життя й творчості поетеси – це постійна і наполеглива боротьба за справедливість, чесність, правду. Саме тому її вважають духовною донькою Григорія Сковороди, Лесі Українки, Тараса Шевченка.

Філософські мотиви виступають прикметною ознакою лірики письменниці. Неповторність і самоцінність людського існування, швидкоплинність часу, шаленство сучасного життя і пам'ять історії – ось основна вісь художніх роздумів поетеси, яка без напівтонів і компромісів говорить про вічні цінності.

Своїми віршами Ліна Костенко закликає людей зрозуміти, що життя – це цінний дарунок, велика відповідальність, важка праця мозку і серця, вічна боротьба добра і зла. Поетеса весь час нагадує, що саме від нас залежить, яким буде світ, що нас оточує, яким буде життя. Вона виділяє неповторність й індивідуальність людини, бо кожний з нас – це вінець творіння, ми маємо берегти те, що в нас є найкращим:

І не знецінюйте коштовне,
Не загубіться у юрбі,
Не проміняйте неповторне
На сто ерзаців у собі! [5, 48].

Людина повинна постійно думати про свої вчинки, своє життя, тільки тоді вона зможе прожити його гідно:

Єдине, що від нас іще залежить, –
принаймні вік прожити як належить [3, 172].

Життя людини є швидкоплинним, ми не маємо змоги викреслити те, що вже зроблено, тому маємо оцінювати можливі наслідки своїх дій. У простій поетичній формі висловлює поетеса свою думку:

Життя іде і все без коректур

І як напишеш, так уже і буде... [3, 174].

Народна мудрість говорить, що Бог людині дає стільки випробувань, скільки вона може здолати. Треба вірити у свої сили, не впадати у відчай. Найголовніше уміння – це почати спочатку життя, розуміння, дорогу:

І все на світі треба пережити,

І кожний фініш – це, по суті, старт... [3, 172].

Часто Ліна Костенко розмірковує над проблемою змізнення людської душі, яке не повинне відбуватися:

І в епіцентрі логіки і стресу,

Де все змішалось – рідне і чуже,

Цінує розум вигуки прогресу,

Душа скарби прадавні стереже [4, 33].

Сутність людини є однаковою за усіх часів, треба вміти не зміщувати акценти між вічним та минулим, попри обставини суспільні та історичні. Необхідно зберігати духовні скарби попередніх поколінь, що відобразились у мистецтві, фольклорі, філософії видатних мислителів минулого.

Авторка наголошує, що матеріальні цінності швидко змінюються, завжди треба пам'ятати про духовні: красу, мистецтво, любов до людей, відданість і вірність Батьківщині:

Усе як є – дорога, явори,

Усе моє – все зветься Україна.

Така краса, висока і нетлінна,

Що хоч спинись і з Богом говори [3, 172].

Головною статтею у моральному кодексі ліричної героїні поетеси – оберігати свою душу від гріхів, не множити вже здійснене колись зло:

Людині бійся душу ошукати,

бо в цьому схибиш – то уже навіки [3, 173].

Треба навчитися любити одне одного, поважати прагнення, думки й почуття людські, взяти за основу свого життя правило діяти лише за законами честі, моралі – тими складовими, що робить нас Людьми, – людяності. Тоді не виникатиме війн, у небуття підуть сварки й суперечки, головною ж цінністю стане життя кожного із жителів планети:

і якби на те моя воля,

написала б я скрізь курсивами:

– Так багато на світі горя,

люди, будьте взаємно красивими [3, 175].

Ліна Костенко володіє даром радості, умінням відчувати неповторність кожної хвилини, талантом ділитися з усіма своєю трепетною любов'ю, своїм щастям буття. Вона вдячна за красу навколишнього світу, за кожний прожитий день, чого пересічна людина часто не помічає та не розуміє. Поетеса знаходить прекрасне у найпростіших, найнепримітніших речах. У своїй любові до всього суцього вона ніби зливається з природою, стає невід'ємною і гармонійною її частиною:

Я дерево, я сніг, я все, що я люблю.

І, може, це і є моя найвища сутність [3, 177].

Велику увагу поетеса приділяє темі митця та мистецтва, їх ролі у житті людства. Митці завжди замислюються над таїною творчості, бо це є сенсом їхнього життя. «Поезія – це завжди неповторність, якийсь безсмертний дотик до душі», – пише Ліна Костенко [3, 179]. Поезію, як і кохання, як і любов до рідної землі, авторка відносить до найвищих цінностей.

Таким чином, людина як найвища цінність завжди перебуває в епіцентрі художніх роздумів Ліни Костенко – про що б вона не писала. Творчість поетеси – то мужність і зрілість сучасної української поезії, її безкомпромісність, небуденний талант у поєднанні з почуттям відповідальності перед минулим, сучасним і майбутнім. Вірші поетеси – це визначні шедеври української літератури, поетичний скарб, який захоплює та примушує зупинитися, замислитися, знаходить

відгук у серці й назавжди залишається в душі. Поетичне слово письменниці пробуджує національну свідомість і совість наших поколінь, її життя – яскравий зразок служіння Україні.

Література:

1. Базилевський В. Поезія як мислення: Ліна Костенко // Дніпро. – 1990. – № 3. – С. 106–116.
2. Бакула Б. Історія і поезія // Дивослово. – 2003. – № 3. – С. 43.
3. Брюховецький В. Ліна Костенко. Нарис творчості. – К., 1990. – 262 с.
4. Ключок Г. Ліна Костенко: Навчальний посібник-хрестоматія. – Кіровоград: Степова Еллада, 1999. – 320 с.
5. Ковальчук О. Життя як прозріння (Л. Костенко – «Вже почалось, мабуть, майбутнє») // Українська мова та література в школі. – 1998. – С. 48.
6. Кремень В., Ільїн В. Філософія мислителі, ідеї, концепції. Підручник // Київ. – 2005. – 530 с.

Kate VNUKOVA
(Kharkiv, Ukraine)

THE MODEL OF INTRODUCTION A DISTANCE EDUCATION ELEMENTS INTO STUDENTS SELF STUDY PROCESS (ON THE BASIS OF «ENGLISH IN PROFICIENCY» DISTANCE LEARNING COURSE)

The topicality of distance learning or e-learning is very important for modern education in Ukraine and abroad, it is one of the most available ways to get a meaningful education and a diploma of a higher educational institution without leaving home and country. There are a lot of different modern e – learning platforms, Moodle is undoubtedly one of the world's popular educational systems. It provides different toolbars, a tutor has an opportunity to monitor students progress, created in the system courses allow to make adapted even for mobile phones, actually, all this is due to modern way and rhythm of life. This type of education as a rule is chosen by self – confident people for whom it is not difficult to work or to study at several universities at the same time in order to improve their professional qualifications or just to engage in self – education.

IT – technologies quickly burst into our daily life, today it is impossible to imagine a quality educational process without them.

Since the beginning of the 2012–2013, system-oriented action to replace the traditional correspondence form of training by the modern distance education started at the National University of Pharmacy. It was developed the «Regulation on the evaluation of a distance-learning course at National University of Pharmacy» (December 2013). It was created and approved by the curriculum for specialty 226 «Pharmacy», the second (master's) degree, on the basis of the previously acquired qualification-level «specialist», the term of studying 1,5 years, by distance learning. Different types of controlling – training tests and tasks approved.

Distance learning courses are adapted under the current thinking supports of academic learning English in higher education institutions. Taking into account the broad experience of Ukrainian and foreign teachers who are actively using the e-learning in their work, Foreign Languages Department presents courses on «Basic English», «English in Proficiency» for pharmacy students of National University of Pharmacy. Distance learning course on «Basic English» for the first year pharmacy students geared toward a B1 + or pre-intermediate level of English language. Distance learning course on «English in Proficiency» for the second, third year pharmacy students geared toward a B2 level of English language.

Educational process is carried out on a Moodle platform according to the «Regulation on the evaluation of a distance-learning course at National University of Pharmacy».

Expected achievements:

- fluency in basic lexical and grammatical units necessary for: competent communication with foreign colleagues or clients (pharmacy visitors);
- business list literacy, writing the prescriptions, drug annotations, review, summary, scientific article, be able to make a report of the main aspects of business communication;
- to take part in business negotiations, engage in scientific activities;
- to have the opportunity to take over the experience of foreign scholars, to capture the information from various English-language sources;
- to demonstrate deep knowledge of English-language subjects covered by the KROK exam (analytical chemistry, organic chemistry, physical and colloid chemistry, pathological physiology, biochemistry, pharmaceutical botany, microbiology, pharmacology);
- to master the basic lexis on disciplines;
- to use grammar correctly;
- to deal effectively with authentic listening
- to write the summaries properly.

The training algorithm and evaluation criteria for each discipline and each task are developed. The main elements of the learning process are: educational forum, a seminar, interactive workbooks, use of English, grammar tests.

General methods and techniques used during the whole period of study: project, video lectures, on-line seminars, on-line lectures, pair work, project-oriented training, educational forums, etc.

On-line evaluation is compulsory for all tasks, the results are registered in electronic log of student performance. The Final Test is held at the department during the face-to-face session. Training elements which don't predict evaluation: peer support forum, forum in tutor's assistance, news forum, Self-Study Tests.

Thus, the task of the tutor is to provide training courses with quality material, adapted and developed according to all the curriculum requirements with further achievement of the language learning goal.

References:

1. Galiy L., Seropyan T. Distance learning implementation in pharmaceutical education (on the example of National University of Pharmacy) // Pharmaceutical journal. – 2017. – №3. – P. 102–107.
2. Distance learning course on «English in Proficiency Module 1» [electronic resource]: site. – Access mode: <http://pharmel.kharkiv.edu/moodle/course/view.php?id=1019> / (date of the last attending: 1.04.2019p.)
3. Distance learning course on «English in Proficiency Module 2» [electronic resource]: site. – Access mode: <http://pharmel.kharkiv.edu/moodle/course/view.php?id=1583> (date of the last attending: 1.04.2019p.)
4. Regulation on the evaluation of a distance-learning course at National University of Pharmacy. – Kh.:NUPF. – Положення про експертизу дистанційного курсу. – Х.:НФаУ. – Access mode: <http://www.pharmel.kharkiv.edu/page/doc05.pdf>

Рута ГЛАДКОВА, Ольга САВЧЕНКО
(Херсон, Україна)

ОТЛИЧИТЕЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ УКРАИНСКОЙ ФРАЗЕОЛОГИИ

Украинская фразеология также относительно молода, и чаще всего ее исследования опирались на теоретический материал, собранный русскими языковедами. В то время как практическая основа развивалась одинаково плодотворно в обоих языках.

Тем не менее, можно отметить некоторые отличительные особенности развития и в украинской фразеологии.

В украинской фразеологии продолжают разрабатываться синхронической и диахронический аспекты, уточняется терминология, исследуются системные связи ФО, раскрывается – с привлечением генетических и типологических параллелей – механизм фразеобразования. Многие из таких вопросов стали традиционными. Новыми же аспектами во фразеологии являются не только новые направления исследований фразеологии, но и более фундаментальное освещение и раньше очерченных, но недостаточно проработанных вопросов [6, 430].

На смену структурно-семантической парадигме постепенно приходит психокогнитивный аспект (А. Баранов, Д. Добровольский, Е. Бартминский, С. Небжеговская, С. Денисенко, А. Забуранная, А. Левченко). Из последних работ украинской фразеологии наиболее отчетливо он представлен в работах А. Селивановой, которая предложил новую концепцию мотивационных процессов. Она проследила закономерности знаковой интерпретации украинских фразеологизмов в сети культурных кодов этносознания (соматического, биоморфного, пространственного, предметного, духовного), исследовала факторы обозначения фразеологизмами концептосистемы народа, обобщив это в монографии «Очерки по украинской фразеологии (психокогнитивный и этнокультурный аспекты)» [3, 63]. Типология значительно расширила поле исследований, дала возможность использовать разнообразную внелингвистическую информацию.

Резко интенсифицировать изучение ареальной (диалектной) фразеологии украинского языка. Ученые пытаются обратить внимание на дальнейшее накопление диалектного материала (на этот период приходится публикация словарей или фрагментов словарей Г. Аркушина, Н. Бабиц, Г. Добролежи, А. Ивченко, В. Ужченко, Д. Ужченко, В. Чабаненко, М. Якима и др.), на необходимость подать ареальную фразеологию как систему, разработать эффективную методику ареального описания, проанализировать фразеологию в идеографическом и тематическом аспекте, уточнить и адекватно отразить деривационную базу, способы и факторы фразеобразования, включить фразеологию новых регионов как объект исследования, показать конкретные (активные) языковые процессы на фоне аналогичных процессов других говоров. Важно также установить объем и границы диалектной фразеологии, выявить ее основной корпус в украинском языке, определить основные факторы и пути развития украинской диалектной фразеологии. Украинские говоры в последнее время претерпевают существенные изменения, многочисленные поля лексических и фразеологических номинаций архаизируются, а потому потребность фиксации их в словарях и фундаментальных исследованиях является важной [6, 432].

Изучение украинской жаргонно-арготической фразеологии, ее адаптация в диалектах и литературном языке «находится на начальном этапе» [2, 179]. У ученых и у рядового говорящего сформировался устойчивый стереотип о «чисто русском характере жаргонного словоупотребления» [5, 179], не конкурентоспособности украинского языка в стилистически сниженных сферах коммуникации. Конечно, калек, суржика, «русских вкраплений» в современном украинском жаргоупотреблении очень много. Но все равно «это украинские черты». Мощный украинский этно- и лингвоментальный код «аж светится в русскоязычных дискурсах» [5, 181]. С другой стороны, в русский жаргон из украинского языка заимствованы такие лексико-фразеологические элементы, как *забивать баки*; украинский синтаксис легко прочитывается в жаргонизме *до лампочки* [5, 15–16].

Активно разрабатывается в сфере фразеологического значения антропоцентризм как движущая сила развития номинативных языковых средств, что дает возможность анализировать язык как систему культурных категорий, как константы культуры (Ю. Степанов, А. Баранов, Д. Добровольский, А. Забуранная, Ю. Караулов, Н. Кириллова). Под антропоцентризмом понимают направленность языковых (фразеологических единиц) для обозначения мира человека, «человека в языке», а языковое значение – это интерпретация мира человеком. Его воспринимают «как субъектность представления семантического содержания», «видеосубъектное про-

филирование когнитивного содержания». По А. Падучеву, «все значения являются субъективными, антропоцентричными и этноцентричными». Возврат к гумбольдтовской парадигме анализа языковых единиц, в частности фразеологических, поставило в центре лингвистических исследований оценочную деятельность человека в интерпретации речевой (фразеологической) картины мира. Считается, что около 95 % ФО тесно связаны с человеком, с его оценкой, изображением. Антропоцентрический подход позволил обратить внимание на психологические аспекты формирования речевой (фразеологической) картины мира, а культурные феномены рассматривать как константы культуры [6, 434].

Значительное внимание уделяется компонентной составляющей фразеологических единиц. Среди диссертационных исследований последних лет назовем, например, например, некоторые темы, как: «Собственные названия в украинской фразеологии и паремииологии», «Словацкая и украинская фразеология с компонентами – названиями метрологических и денежных единиц», «Фразеологизмы украинского языка с компонентом душа» и др. В этих работах компонент рассматривается как концепт, т.е. знания об обозначаемом во всех его связях и отношениях, фоновых сках, всего того, что мы знаем об объекте. Названное несколько меняет аспекты исследования фразеологических единиц, их внутренне-компонентных связей, взаимоотношения лингвистического и экстралингвистического. Хотя методика исследований концепта нуждается в усовершенствовании: сложность анализа концепта обусловлена и тем, что в нем выделяется центральная и периферийная зоны, он является объектом внимания не только лингвистики, но и философии, психологии, логики, культурологии [6, 435].

Всегда актуальными будут фразеологические инновации определенных временных срезов как проявление их динамики на синхронном срезе языка. В языке «все живое, все движется, все меняется» [1, 8]. К действию интеграционных, глобализационных процессов, процессов европеизации и интернационализации, вообще к изменениям в обществе, чувствительны лексико-семантическая и фразеологическая системы. Требуют исследования, в частности, образно-эмоциональная основа фразеологизмов на внутриязыковом и межъязыковом уровнях, выявление тенденций становления (особенно в средствах массовой информации как оперативном жанре), моделирование в пределах лексико-семантических систем, становления ФЕ в тесной связи с экстралингвистическими условиями, многоаспектная связь с экстралингвистическими условиями, многоаспектная связь фразеологизмов и общества, идеографической классификации ФЕ, выявления самых фразеобразовательных сфер (укажем на приоритет компьютерного языка), ревитализация (возрождения) устойчивых соединений, механизмы языковой эволюции, интенсивность пополнения фразеологическими неологизмами, стратификации ФЕ с точки зрения их функциональной целесообразности и фразеографичного статуса. В связи с этим возникает необходимость изучения развития неографии и неофразеологии. Здесь уместны были бы словари «Новое в лексике и фразеологии», ныне лишь в некоторой степени компенсируется публикациями в сборнике «Культура слова» [6, 438].

Стоит упомянуть и контрастивную (сопоставительную) фразеологию в ее связях с этнопсихологией, психолингвистикой и когнитивной лингвистикой, ее объект, метод изучения, вопросы межъязыковых различий и т.д. Перефразируя М. Покровского по семасиологии (50-е годы XX в.), отметим, что фразеология какого-то отдельного языка «немыслима без сравнения ее с другими языками», без освещения ее в зеркале фразеологии других языков: «нациоанльная фразеология, несомненно, должно исходить и на дальние «горизонты», поскольку игнорирование широкого лингвопространства вызывает некорректные выводы. Знаковая система одного языка отчетливо эксплицируется, проявляется лишь на фоне другой знаковой системы. Только начинаются исследования по этимологии и истории украинской фразеологии. Небезинтересным аспектом является и степень детализации объектов (ситуаций) окружающей среды, который зависит от «заинтересованности носителей языка» в его особенностях и который «определяет словарный состав языка» [4, 273].

Разноаспектная разработка фразеологического состава представляет интерес для построения истории языка, поскольку именно идиомы четко сохраняют информацию о предыдущих общественно-исторических формациях, территориальной группировке, для построения социальной диалектологии (фразеологизмы отражают менталитет разных слоев), наконец, для истории своего народа, освещения миграционных процессов, поскольку функционирование вторичных языковых ареальных единиц того или иного региона – несмотря на все потери отдельных цепей фразеологической системы – прямо указывает на материнские говоры метрополии.

Література:

1. Бодуэн де Куртенэ И. А. Избранные труды по общему языкознанию. – М.: Изд-во Академии наук СССР, 1963. – Том II. – 391 с.
2. Івченко А. Українська народна фразеологія: ономаціологія, ареали, етимологія. – Харків: Фоліо, 1999. – 304 с.
3. Селіванова О. О. Нариси з української фразеології (психогнітивний та етнокультурний аспекти). – Київ: Брама, 2004. – 276 с.
4. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии. – М., 1993. – 656 с.
5. Ставицька Л. Короткий словник жаргонної лексики української мови. – К.: Критика, 2003. – 336 с.
6. Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови: Навч. посіб. – К.: Знання, 2007. – 494 с.

Тетяна ДАЦЬКА, Наталія ГРИЦЮК
(Кропивницький, Україна)

ПОХОДЖЕННЯ СЛІВ РУБРИКИ “WORD OF THE DAY” (на матеріалі англійських онлайн-словників Merriam-Webster Dictionary, Longman Dictionary of Contemporary English та Oxford Learner’s Advanced Dictionary)

Робота із перекладними та тлумачними словниками – важливий інструмент в оволодінні будь-якою іноземною мовою, який вимагає від учнів певних специфічних знань про те, як організована інформація про конкретне слово у словнику. У сучасних умовах навчання іноземної мови перше місце за частотою використання отримують електронні онлайн-словники. Разом з тим, як свідчить практика, учні не виявляють надто великого інтересу до словникової роботи. Одним із засобів зацікавити учнів та сформувати у них навичку користуватися словниками й отримувати максимум інформації під час роботи зі словником, на нашу думку, може стати щоденно оновлювана рубрика “Word of the Day”, яка є на сайтах таких авторитетних онлайн-словників, як Longman Dictionary of Contemporary English, Oxford Learner’s Advanced Dictionary та Merriam-Webster Dictionary.

Під час комплексних досліджень лексики англійської мови важливим є визначення джерела її походження, адже, як відомо, словниковий склад англійської мови є різноманітним, бо англійська лексика містить велику кількість слів іноземного походження. Крім того, укладачі словника Merriam-Webster Dictionary зазначають, що цікава етимологія слова є одним із параметрів, за яким слова можуть включати до рубрики “Word of the Day”.

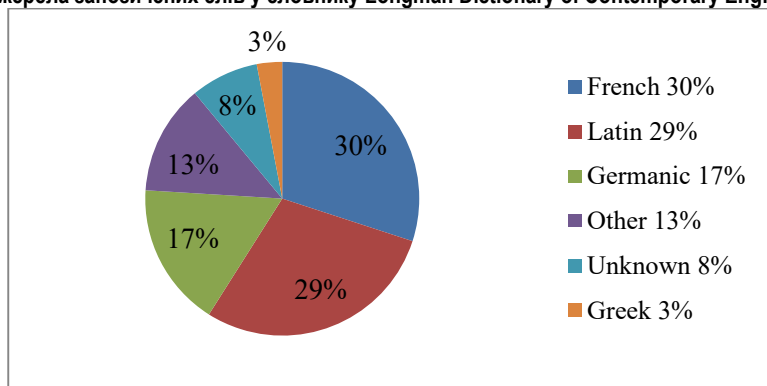
Етимологічна структура англійської лексики охоплює успадковані та запозичені лексичні одиниці. Кількість запозичених слів у англійській лексиці складає близько 65 – 70%, що є досить високим показником, та відповідно 30 – 35% успадкованих англійських слів [1, 52]. Іноземний вплив, особливо французький, вважається найважливішим фактором в історії розвитку словникового складу англійської мови [2, 159]. У лінгвістичній літературі щодо лексики використовуються терміни «pative» (слова, які існували в англійському лексиконі у 7-му столітті) та «boggowing», який позначає запозичені слова [2, 159].

Щоб встановити походження слів рубрики "Word of the Day" у період з жовтня 2018 року до квітня 2019 року було дібрано по 190 слів із кожного з трьох зазначених словників. Ми виявили, що в словнику Longman Dictionary of Contemporary English слова borrowed stock складають 70,5 %, native stock – 21,5%, слова невідомого походження – 8%. У словнику Oxford Learner's Advanced Dictionary слова borrowed stock складають 73,2 %, native stock – 13,2%, слова невідомого походження – 14,5%. У словнику Merriam-Webster Dictionary слова borrowed stock складають 71,1 %, native stock – 21,1%, слова невідомого походження – 7,8%.

Оскільки значна частина досліджуваних слів є запозиченими, ми встановили мови-джерела походження цих слів та унаочнили результати у вигляді діаграм.

Діаграма 1

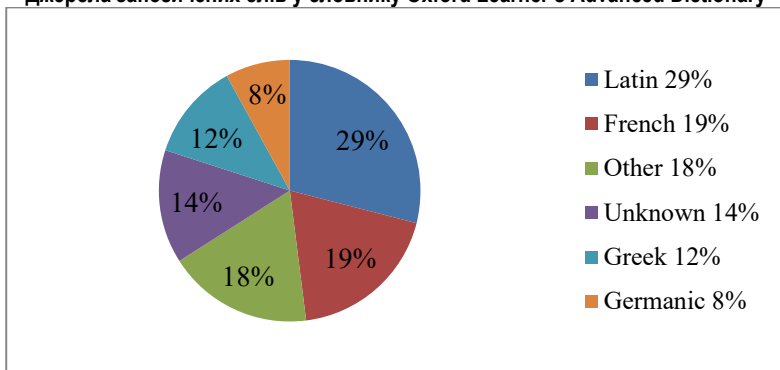
Джерела запозичених слів у словнику Longman Dictionary of Contemporary English

Наведемо деякі приклади слів, які походять з різних мов. Наприклад, слова французького походження: *abolish, conform, accomplish*; латинського: *confer, exclude, hilarious*; германського: *tackle, ghtastly, damp*.

Діаграма 2

Джерела запозичених слів у словнику Oxford Learner's Advanced Dictionary

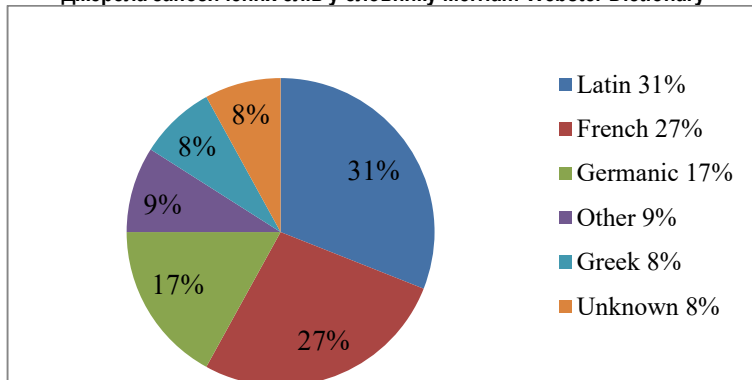

Приклади з латинської мови: *susurration, naevus, rete*; французької: *chirromancy, cama, rododomontade*; інших мов: *gyan (Hindi), kiasu (Chinese), slainte (Scottish)*. Слова невідомого похо-

дження: *shamus, hornswoggle, maunder*. Слова грецького походження: *phare, dolichocephalic, ectopic*.

Діаграма 3

Джерела запозичених слів у словнику Merriam-Webster Dictionary

Приклади з латинської мови: *rectify, manage, submit*; французької: *blistering, rubble, merchandise*. Слова германського походження: *yield, spotlight, betwixt*. Слова з інших мов: *pasta (Italian), Zibeline (Italian), parthian (Persian)*.

Як засвідчили результати встановлення джерел походження слів рубрики "Word of the Day" у трьох досліджуваних словниках, кількість запозиченої лексики складає у середньому близько 70%, що відповідає даним, які були встановлені германістами, щодо джерел походження загального складу лексики англійської мови.

Якщо ж порівнювати представленість мов-джерел походження слів, то Merriam-Webster Dictionary та Longman Dictionary of Contemporary English виявляють близькі відсотки щодо слів-запозичень з французької мови (27% та 30% відповідно), латинської мови (31% та 29% відповідно). Повний збіг спостерігаємо за словами, запозиченими з германських мов – 17% та за словами з невстановленим походженням – 8%.

Словник Oxford Learner's Advanced Dictionary має в рубриці "Word of the Day" 29% слів латинського походження, але водночас тут представлено дещо менше, ніж в інших словниках, слів французького походження – 19%. Цей словник засвідчив тенденцію до використання більшого відсотка слів із невстановленим походженням – 14%.

Література:

1. Антрушина Г. Б., Афанасьєва О. В., Морозова Н. Н. Лексикологія англійського язика: Учеб. пособие для студентов. 3-е изд., стереотип. – М.: Дрофа, 2001. – 52 с.
2. Гинзбург Р. З., Хидекель С. С., Князева Г. Ю., Санкин А. А. Лексикологія англійського язика (на англ. яз.). – М.: Высшая школа, 1966. – 159 с.
3. Longman Dictionary of Contemporary English, 1978. URL: <https://www.ldoceonline.com/> (Last accessed: 17.05.19)
4. Merriam-Webster Dictionary, 1996. URL: <https://www.merriam-webster.com/> (Last accessed: 17.05.19)
5. Oxford Learner's Advanced Dictionary, 1948. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/> (Last accessed: 17.05.19)

НАВЧАННЯ ПУНКТУАЦІЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У СТАРШІЙ ШКОЛІ: СТАН ПИТАННЯ

Пунктуація – це одна із компетенцій писемного мовлення, історично сформована система правил вживання розділових знаків [7, 502]. Правильне письмо не може існувати без розділових знаків, які ділять текст на абзаци та речення. За допомогою пунктуації також позначають граматичні явища (наприклад, підрядні речення), фонетичні (синтагми), лексичні (складні слова, які пишуться через дефіс).

Англійські педагоги вбачають в пунктуації ключовий аспект передачі смислу речення. Українські вчителі, з іншого боку, навчають лише тим правилам вживання розділових знаків, які швидше пов'язані з інтонаційним забарвленням речення чи структурою речення. Наприклад, вживання коми після фрази «Dear Ann, ...» у неофіційних листах. Проте, використання якраз цього розділового знаку не несе в собі ніякого додаткового смислу до написаного і ця фраза навіть без коми трактувалася б як звертання до адресата.

Імовірно, специфіка навчання пунктуації англійської мови в українських школах зумовлена трактуванням самого значення пунктуації при продукування писемного мовлення. До початку двадцять першого століття англійська пунктуація розглядалася переважно як засіб для полегшення читання тексту, адже розділові знаки ділили текст на менші частини, що були об'єднані одним смислом (наприклад, речення та абзаци). Лише у 1990 році Дж. Нюрнберг виділив пунктуацію як окрему компетенцію, яку учні повинні вивчати у школі на рівні з іншими, а також почав приписувати пунктуаційній компетенції «смисловий» аспект [8, 3]. Наприклад, речення «She finds inspiration in cooking, her family and her dogs» має смисл «Вона черпає натхнення у готуванні їжі, своїй родині та собаках», але якщо прибрати з речення кому, то ми отримаємо «She finds inspiration in cooking her family and her dogs» з відповідним смислом: «Вона черпає натхнення у приготуванні своєї родини та собак». Вищезазначене доводить, що вивчення правил англійської пунктуації в українських школах є важливим.

Проте, як свідчить Програма з англійської мови [9], а також низка вітчизняних підручників [1–6], питанню вивчення англійської пунктуації, на нашу думку, приділяється недостатньо уваги. Так само при перевірці відкритого типу завдання ЗНО враховуються граматична правильність написаного, яка включає лише морфологію, синтаксис та орфографію [10].

Огляд підручників для учнів старших класів засвідчив, що правила пунктуації частково згадуються в авторів О. Д. Карпюк [2; 3], А. М. Несвіт [5], В. М. Буренко [1] та О. О. Коломінової [4]. У підручниках В. М. Плахотник [6] відсутня будь-яка інформація стосовно пунктуаційних норм англійської мови.

О. О. Коломінова згадує правила оформлення прямої мови за допомогою коми та лапок: «We use Direct Speech to quote what someone has said “You remind me of my neighbour”, she said. She said, “You remind me of my neighbour”. “You,” she said, “remind me of my neighbour”. Punctuation – inverted commas (“ ”) or quotation marks (“ ”)» [4, 155].

О. Д. Карпюк, А. М. Несвіт, В. М. Буренко згадують у своїх підручниках правила використання коми у підрядних означальних реченнях: «Commas are used in non-defining relative clauses which give extra or unessential information, e.g. The book, which my brother gave me for my birthday, is really exciting» [3, 258]. Те ж саме вказано у підручнику А. М. Несвіт [5, 48] та в підручнику автора В. М. Буренко для учнів 9 класу [1, 229]. Окрім цього, єдине інше правило вживання розділових знаків, яке згадано у підручниках, стосується вживання коми в умовних реченнях, які починаються з «if» [2, 69; 5, 253].

Слід зазначити, що значна кількість пунктуаційних правил англійської мови дійсно є факультативними, тобто можуть ставитися за умови, якщо автор хоче додати певне додаткове значен-

ня до висловлювання, особливо в художній літературі. Такий стан справ і зумовлює, очевидно, більшу увагу авторів підручників до тих аспектів пунктуації, які зумовлені структурою речення, оскільки такі правила є інваріантними. Проте, на нашу думку, не слід недооцінювати і семантичні аспекти вживання пунктуаційних знаків.

Тому вважаємо доцільним на основі порівняльного аналізу вживання пунктуаційних знаків української та англійської мов розробити комплекс вправ для формування й розвитку в українських учнів англомовної пунктуаційної компетенції, яка б враховувала не лише структуру речення як основу для засвоєння правил, але і його смисл, що загалом сприятиме підвищенню рівня англомовної граматичної компетенції учнів старших класів.

Література:

1. Буренко В. М. Англійська мова (9-й рік навчання): підруч. з англ. мови для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. – Харків: Вид-во «Ранок», 2017. – 256 с.
2. Карпюк О. Д. Англійська мова (10-й рік навчання): підруч. з англ. мови для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. – Тернопіль: «Видавництво Астон», 2018. – 256 с.
3. Карпюк О. Д. Англійська мова (9-й рік навчання): підруч. з англ. мови для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. – Тернопіль: «Видавництво Астон», 2017. – 288 с.
4. Коломінова О. О. English, 9: підруч. з англ. мови для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. (п'ятий рік навчання). – К.: Інститут сучасного підручника, 2009. – 272 с.
5. Несвіт А. М. Англійська мова (9-й рік навчання): підруч. з англ. мови для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. – К.: Генеза, 2017. – 288 с.
6. Плахотник В. М., Мартинова Р. Ю., Александрова Л. Г. Англійська мова (10-й рік навчання): підруч. з англ. мови для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. – К.: Освіта, 2006. – 224 с.
7. Русанівським В. М. Українська мова. Енциклопедія / Редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тарасенко та ін. – К.: Укр. енцикл., 2000. – 752 с.
8. Nunberg G. The Linguistics of Punctuation. Center for the Study of Language and Information. – Stanford CA, 1990. – 141 pp.
9. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з англійської мови для учнів 10-11 класів (академічний рівень) [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. – Електронні дані. – Київ: МОН, 2017-2019. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/1-eng-ak.pdf>
10. Програма зовнішнього незалежного оцінювання з англійської мови [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. – Електронні дані. – Київ: УЦОЯО, 2007-2019. – Режим доступу: <http://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2017/09/english2017-1.pdf>

Оксана ДОБРОВОЛЬСЬКА
(Ужгород, Україна)

СПЕЦИФІКА ФАКТОРІВ МОВНОЇ СИТУАЦІЇ СЕРЕДНЬОАНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У сучасній лінгвістиці мовну ситуацію розглядають як безпосередню зумовленість чинниками соціальної й територіальної стратифікації суспільства, стану культури, розвитку літературної мови, контактів з іншомовними колективами т. ін. подій в історії суспільства, які безпосередньо не входять в історію мови, але видозмінюють її та впливають на її розвиток.

Мовна ситуація середньоанглійської мови (різноманітність впливів позамовних чинників на її розвиток) визначається такими факторами: –

– економіко-політичні зрушення, які видозмінювали контингент носіїв англійської мови упродовж XI–XV ст., як причина загального балансу трьох мов, вагомості суспільних прошарків – носіїв англійської мови та вирішальної ролі народних мас як носіїв мовних традицій;

– варіювання мов-джерел та існування мов - посередників поповнення словникового складу англійської мови шляхом запозичень упродовж її історії;

– слабкість впливу кельтської мови на англійську (більшість кельтських запозичень не була асимільована, зберігши свій екзотичний характер, або зазнала архаїзації та випала з ужитку);

– поширення латинської мови у Британії та ступінь романізації острова як одна з найважчих проблем історії англійської мови, що зумовлює розбіжності у визначенні кількості латинізмів та віднесенні їх до семантичних груп та періодів запозичення, а також труднощі у визначенні, чи слово запозичене безпосередньо з латинської мови, чи через французьку;

– вибірковість дії соціально-політичних змін (зокрема, основних за впливом політичних подій – скандинавського та нормандського завоювання Англії) на англійську мову як унікальний об'єкт впливу;

– специфіка скандинавського мовного впливу X–XI ст. – стилістична синонімія й дублетність у лексичному складі, а також специфіка міжмовної взаємодії як контактування між різнодіалектними одиницями тієї самої мови;

– унікальність процесу французького впливу, зокрема: а) специфіка процесів XIII ст., що полягає в актуальності та глибини запозичень, їх значущості при конкуруванні у сфері нейтральної лексики; б) специфіка потужності впливу в XIV ст., зокрема зростання кількості запозичень та частоти їх вживання у текстах, насиченість ними творів певних жанрів, внаслідок чого – утруднення комунікації на початковому етапі розмежування діалектів, швидке зникнення архаїзмів та навіть витіснення питомих номінацій простих понять;

– специфіка французьких запозичень, зокрема наявність великих цілісних семантичних або структурних систем, що спричинили кількісні та якісні зміни в семантичному й структурному плані (на відміну від групи слів, що лише кількісно поповнили словотворчі ряди та словниковий склад середньоанглійської мови);

– специфіка семантичних сфер нижньонімецьких запозичень, зокрема побутовий характер лексики, належність до галузі торгівлі та мореплавства;

– численність запозичень, які виражали ті ж поняття, що й питомі слова, їх функційна, смислова та стилістична диференціація, а також тривалість процесу запозичення як причини синонімії питомої та запозиченої лексики;

– дія закону мовної економії, семантичні та стилістичні характеристики слів, стратифікація слів за діалектами, архаїзація питомої та запозиченої лексики як чинники витіснення одних синонімів іншими у словниковому складі мови;

– значущість виражених понять, ступінь і повнота їх асиміляції, співвідношення із питомою лексикою у формі смислової або стилістичної диференціації як чинники вживаності запозичених слів у синонімічних рядах у словниковому складі мови, зокрема в середньоанглійський період;

– семантичні сфери (семантичні поля, лексико-семантичні і тематичні групи) як чинники специфіки запозичень, що характеризуються диференційованими тенденціями вибірковості та широти сфер у словниковому складі мови.

Поль ДОНЕЦ
(Одесса, Україна)

СПЕЦИФИКА ВІРАЖЕННЯ ТРАНСГУМАНІЗМА В ЦИКЛЕ М. І. КИДРУКА «БОТ» (ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ)

Настоящее исследование ставит своей **целью** пролить свет на место и роль украинской научной фантастики в дискурсе трансгуманизма, приобретающем всё большую **актуальность** не только в академической, но и в культурно-медийной среде. Достижение указанной цели

обеспечивается посредством изучения лексико-стилистической специфики трансгуманистического нарратива на примере книжного цикла отечественного писателя М. И. Кидрука «Бот».

Произведение написано на стыке технотриллера и нанопанка, во многом наследуя сюжетные приёмы Д. Брауна, Т. Клэнси и в особенности М. Крайтона (автор не скрывает, что при написании вдохновлялся его романом «Рой») [3, 461].

Действие книги берёт своё начало в секретной лаборатории, в недрах которой на протяжении 15 лет группа блестящих учёных выращивала генетически модифицированных, напигированных наноагентами детей, которые могли бы вырасти идеальными солдатами, но, по закону жанра, превратились в вышедших из-под контроля киборгов-убийц со сверхчеловеческими возможностями.

Транслируемый автором меседж носит подчёркнуто алармистский оттенок, что находит яркое отражение на лексико-стилистическом уровне. Приведённые в книге описания постлюдей не столько восхищают, сколько шокируют и пугают, избыливая характерной для хоррора поэтикой страха перед Иным и ужаса дегуманизации. Отчётливо преобладают следующие тропы: 1) сравнения с животной, хтонической стихией (очі палали, як у звіра; агресивний, мов ведмідь; «малюки» нагадують мурах); 2) сравнения с неживыми, нарочито искусственными объектами (хлопчик мав застигле, подібне на маску обличчя; близнюки скидалися на пластиків ляльки; очей ніби не було. Тобто вони були, але наче... застигли. Скляні кульки, обрамлені крововиливами); 3) антитезы «человеческому», «естественному» (не хлоп'я, а щось незнайоме і чуже в подібі невинної дитини; жест був настільки виражено нелюдським; з очей віяло чимось потойбічним, точно не людським; неприродно, в буквальному сенсі не по-людськи); 4) метафоры, эпитеты и отдельные лексемы, связанные с инфернальными, макабрическими силами (демон; злі істоти; сатанинська почвара в тілі шмаркатога пацана; людожери; монстри; зомбі; потвора; примара; невидимий паразит; зовсім не дитячі очі, з яких рвалося щось чорне); 5) гиперболы (не просто стоять на закрайку, а вже летять у пірву масштабної техногенної катастрофи).

Из вышеперечисленных примеров мы видим, что утрата человечности аккомпанирует перерождение в телесном аспекте. В данном случае это постчеловеческая монструозность, которая, как определяет О. Е. Гомилко, «пугает, отталкивает, вызывает отвращение, страх, неприятие, ностальгию по гуманизму, раздражает», оценивается как «упадок, деградация, зло, каннибализация человечности» [2, 186].

Эти и им подобные аргументы о дегуманизации типичны для художественной литературы, однако они оспариваются трансгуманистами. «Эволюция человека вовсе не означает преодоления его человечности», – пишет И. Ю. Алексеева [1, 17].

Всё вышесказанное подводит нас к следующему закономерному **выводу**: цикл Кидрука «Бот» в целом следует трендам англосферной предостерегающей фантастики «ближнего прицела», используя такие характерные для неё дихотомии, как «естественный / искусственный» и «человеческий / нечеловеческий». Идеино он скорее оппонирует трансгуманизму, нежели воспроизводит его технооптимистический дискурс. Наглядным тому подтверждением является задействованный писателем арсенал изобразительно-выразительных средств языка (тропов и стилистических фигур), несущих в себе экспрессивно-эмоциональную окраску, то есть содержащих элемент оценки – в подавляющем своём большинстве негативной.

Разумеется, делать выводы обо всей украинской фантастике на основе произведений одного автора не вполне репрезентативно. А потому существует явная необходимость в дальнейших исследованиях данного пласта отечественной литературы, равно как и в побуждении писательского сообщества к разработке упомянутой темы, актуальность и самосбывающийся характер которой с каждым годом даёт всё меньше поводов в себе усомниться.

Література:

1. Алексеева И. Ю., Аршинов В. И., Чеклецов В. В. «Технолюди» против «постлюдей»: НБИКС-революция и будущее человека // Вопросы философии. – М.: Наука, 2013. – № 3. – С. 12–21.
2. Гомилко О. Постчеловеческие тела: трансформация культурных стереотипов // Символы, образы и стереотипы современной культуры: исторический и экзистенциальный опыт. – СПб.: Эйдос, 2000. – С. 180–188.
3. Кідрук М. Бот. – Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2012. – 480 с.

Ольга ДОНІК
(Черкаси, Україна)

ПОРІВНЯЛЬНІ СПОЛУЧНИКИ ЯК ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ПОРІВНЯЛЬНИХ СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНИХ ВІДНОШЕНЬ

Порівняльні сполучники української мови становлять невелику групу, до якої традиційно зараховують близько 20 одиниць, зазначаючи, що вони розрізняються передусім за своїми функційно-стильовими характеристиками. До найуживаніших належать сполучники **як, мов, немов, наче, неначе, ніби, ніж**, до рідше вживаних – **мовби, немовби, мовбито, немовбито, начеб, начебто, неначебто, нібито, аніж**. Сполучники **буцім, буцімто, гейби, чим** кваліфікують здебільшого як стилістично марковані, уживані в розмовному мовленні та художній літературі [3, 78].

Книжними стилями обмежено використання похідних порівняльних сполучників складеної будови **так само як і, як і, точно як, подібно до того як** та ін. Для сполучника **що** порівняльні семантико-синтаксичні відношення є транспозиційними й до того ж збережені як реліктові лише в усній народній творчості [4, 82].

Ця група підрядних сполучників у межах своєї граматичної функції – виразників порівняльних семантико-синтаксичних відношень – неоднорідна й розпадається на три різні за обсягом підгрупи. Перша охоплює сполучники, які, поєднуючи підрядну порівняльну частину з головною підрядним детермінантним зв'язком або порівняльний зворот із цілим простим реченням цим самим підрядним зв'язком чи з якимось членом простого речення певним типом підрядного зв'язку або предикативним зв'язком, указують на подібність, схожість, близькість того, що чи кого порівнюють у головній і підрядній частинах складнопідрядного речення або в простому реченні й порівняльному звороті. До них належать **мов, мовби, мовбито, немов, немовби, немовбито, наче, начеб, начебто, неначе, неначебто, ніби, нібито, буцім, буцімто**, а також похідний сполучник **подібно до того як**.

Сполучники другої підгрупи вказують на однаковість або майже однаковість порівнюваних у головній і підрядній частинах ситуацій, або того, що означає член простого речення, і того, що називає порівняльний зворот, на їхнє повне уподібнення, що нейтралізує відтінок непевності, сумніву в порівняльних семантико-синтаксичних відношеннях, які вони виражають.

Із-поміж традиційних сполучників до них належать **як і що**, проте найрелевантніше таке порівняльне семантико-синтаксичне відношення передають похідні складені сполучники **так само як і, як і, точно як**.

Третя підгрупа порівняльних сполучників не вказує ні на часткове, ні на повне уподібнення ситуацій у головній і підрядній частинах складнопідрядного речення. Їхнє призначення як виразників порівняльних семантико-синтаксичних відношень полягає лише в констатації якісної чи кількісної переваги того, що чи кого порівнюють, над тим, із чим або з ким порівнюють. Таке порівняння вможливають предикати якості-відношення та кількості-відношення, виражені компаративними якісними прикметниками, компаративними означальними прислівниками чи

компаративними прислівниками міри й ступеня. До цієї підгрупи належать сполучники **ніж, аніж, чим, як** (= **ніж**).

У функційній граматиці української мови порівняльні сполучники постали тепер у двох взаємопов'язаних ракурсах сполучникової реалізації семантико-синтаксичних відношень – функційної спеціалізації і транспозиційної перспективи. За цими функційними виявами вони також неоднорідні. Порівняльні сполучники першої і другої підгруп належать до слабко спеціалізованих, тобто таких, які не закріплені за одним типом семантико-синтаксичного відношення, бо, крім власної функції виразника порівняльних семантико-синтаксичних відношень між підрядною порівняльною і головною частиною в складнопідрядному реченні або між порівняльним зворотом і відповідним йому членом простого речення чи порівняльним зворотом і цілим простим реченням, вони виражають широке коло вторинних семантико-синтаксичних і формально-синтаксичних відношень у складнопідрядному реченні, на підставі чого їх кваліфікують як багатозначні [2, 46].

Виянок становлять похідні складені сполучники другої підгрупи **так само як і, як і, точно як**, бо вони спеціалізовані на вираженні тільки повного уподібнення ситуацій, предметів, ознак тощо. Сполучники третьої підгрупи **ніж, аніж, чим** мають статус сполучників високого ступеня функційної спеціалізації, бо не можуть бути транспоновані у вторинні для них семантико-синтаксичні сфери [1].

Найбільше нам імponує наведена вище класифікація К. Г. Городенської, а саме поділ сполучників на такі групи: сполучники подібності (перша група), тотожності (друга група) та порівняльно-зіставні сполучники (третья група).

Література:

1. Городенська К. Г. Власна й транспозиційні функціональні сфери порівняльних сполучників подібності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://linguistics.kpspu.edu/webfm_send/1546 [08.06.2019].
2. Городенська К. Г. Сполучники української літературної мови: монографія. – К.: Інститут української мови; Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – 208 с.
3. Мараховська В. Г. Типи складнопідрядних речень з підрядними прикомпаративними: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 – українська мова. – Запоріжжя, 1998. – 23 с.
4. Стилістика сполучників [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://litmisto.org.ua/?p=5549> [08.06.2019].
5. Шитик Л. В. Методика опозиційного аналізу порівняльних конструкцій // Вісник Черкаського ун-ту. Серія: Психолого-педагогічні науки. – Черкаси, 1998. – Вип. 8. – С. 145–147.

Валентина ЗЕВАКО
(Тернопіль, Україна)

МІКРОАРЕАЛИ АКАННЯ НА ТЕРИТОРІЇ СХІДНОПОЛІСЬКИХ ГОВІРОК НОВГОРОД-СІВЕРСЬКОГО РАЙОНУ

Поліські діалекти поєднують фонетичні та лексико-граматичні риси, що зумовлюють їхню специфіку в межах ареального розподілу української мови. Унікальність цих говірок полягає в тому, що, перебуваючи в регіоні междіалектних контактів, вони не мають чітко визначеної мовної основи.

Східнополіські говірки Новгород-Сіверського району Чернігівської області протиставляються між собою за багатьма фонетико-граматичними ознаками і утворюють, як мінімум, два мікроареали, між якими пролягає вузька смуга перехідних явищ. Говірки північної та центральної частин району, які межують із західнобрянськими, умовно називаємо сіверськими; говірки південної частини досліджуваної території позначимо як типово східнополіські.

Одна з найважливіших ознак, що характеризує як окрему діалектну систему, так і наріччя в цілому, – це тип ненаголошеного вокалізму. Система ненаголошеного вокалізму, що є панівною на території Новгород-Сіверського району, представлена у вигляді акання.

Під аканням у широкому розумінні в сучасній лінгвістиці розглядають нейтралізацію голосних фонем неверхнього піднесення в ненаголошених складах у звуках, якість яких може залежати від позиційних умов [1, 75]. Як різновид акання іноді кваліфікують якання – тип ненаголошеного вокалізму, що характеризується нерозрізненням голосних неверхнього піднесення після м'яких приголосних. Акання протиставляється оканню, тобто розрізненню ненаголошених голосних в означеній позиції й реалізації цих фонем в тому ж звукотипові, що й під наголосом.

Ми розглядаємо акання як збіг у ненаголошених складах після твердих приголосних фонем /a/ та /o/ у звукові [a]; під яканням ми розуміємо тип вокалізму, при якому фонема на місці /e/, /a/ після м'яких приголосних збігаються у звукові [ʼa].

Акання як особливість говорив північній частині Чернігівщини відзначали О. О. Потєбня, О. І. Соболевський, Ф. Т. Жилко, Т. В. Назарова, Г. П. Півторак.

Сучасний ареал акання на мовній карті України включає головним чином північні й північно-західні території Чернігівщини, деякі райони Сумської, Київської та Житомирської областей. Відносно східнослов'янського масиву цей ареал є периферійним. Крім зазначеного, специфіку говорів з аканням на українській території, за словами Т. В. Назарової, визначають ще й такі фактори: відсутність, на відміну від південноросійських і білоруських діалектів, якання, що переважно супроводжує акання; відсутність підтримки системи акання з боку української літературної мови, де фонема /o/ і /a/ розрізняються у всіх ударних позиціях [2, 212–213].

Щодо говірок Новгород-Сіверщини, мовна картина тут дещо інша. Так, в сіверській говірці акання супроводжується сильним яканням, деякі окремі діалектні системи характеризуються обмеженням яканням; при цьому типово східнополіські говірки якання не виявляють взагалі. Поряд із зазначеними обставинами певну роль у процесі збереження саме цієї системи ненаголошеного вокалізму, що в цілому не властива українській мові, відіграли західнобрянські діалекти, де функціонують дисимілятивне акання і якання.

Ми проаналізували особливості акання у позиціях до і після наголосу. Стосовно переднаголошеного акання на території Новоград-Сіверського району виявлено три мікроареали. Перший обмежений з півдня умовною лінією Михальчина Слобода – Камінь – Ковпинка – Пушкарі – Лесконоги і характеризується недисимілятивним аканням зі слідами дисимілятивного. Ізогласа, яка відповідає лінії Лизунівка – Печеноги – Ларинівка – Форостовичі – Кірове – Горбове – Дробишеве, поділяє мовну територію, що залишилася, на два наступних мікроареали: північніше від зазначеної лінії локалізуються говірки з послідовним недисимілятивним аканням, південніше – говірки, що мають в системі недисимілятивного акання деякі обмеження.

Дослідження особливостей післянаголошеного вокалізму свідчить про наступне. Залежно від якості голосних неверхнього піднесення у позиціях після наголосу аналізована територія також розділяється на три мікроареали, межі яких дещо інші порівняно з розглянутими раніше. Перший з них утворює сіверська говірка, яка характеризується послідовним аканням і супроводжується сильним яканням. Другий мікроареал становлять перехідні говірки, зосереджені вузькою смугою між сіверським та східнополіськими. Тут спостерігається непослідовне вживання /o/ і /a/ на місці фонем неверхнього піднесення й непослідовне якання. Третій мікроареал локалізований у крайній південній частині району. Йому властиві обмежене післянаголошене акання і повна відсутність якання.

Отже, ізоглоси явищ, пов'язаних з особливостями переднаголошеного і післянаголошеного вокалізму, не збігаються. Даний факт свідчить про поступове згасання акання (в широкому розумінні) у напрямку з півночі на південь.

Література:

1. Князев С. В. К вопросу о механизме возникновения аканья в русском языке // Вопросы языкознания. – 2000. – № 1. – С. 75–102.
2. Назарова Т. В. Аканье в украинских говорах // Общеславянский лингвистический атлас. Материалы и исследования. 1975. – М.: Наука, 1977. – С. 211–260.

Іван ЗИМОМРЯ
(Ужгород, Україна)
Орест ДОРОФТЕЙ
(Дрогобич, Україна)

АВСТРІЙСЬКА ПЕРІОДИКА ТА ЇЇ ПОСЕРЕДНИЦЬКА РОЛЬ У КОНТЕКСТІ ЗВ'ЯЗКІВ ІВАНА ФРАНКА З НІМЕЦЬКОМОВНИМ ПРОСТОРОМ

Німецькомовні, передусім австрійські, видання від 1890-х років стали для Івана Франка зручною громадянською трибуною. Вхідження видатного українського культурно-громадського діяча в демократичну та соціалістичну німецьку публіцистику було органічним, адже ще від 1870-х років він розвивався як особистість і як громадянин під потужним інтелектуальним та ідейним впливом всегерманського соціалізму [2]. Таким чином, включаючись у потік віденської журналістики, І. Франко оперував знайомою проблематикою та добре знаними ідеологічними конструкціями [4]. У стильовому плані німецькомовна публіцистика І. Франка стоїть навіть вище за його україномовну публіцистику. Це пояснюється тим, по-перше, що від дитинства він володів німецькою мовою бездоганно, а по-друге, виражальні можливості й багатство німецької мови давали більший простір при висловлюваннях на абстрактні теми [7]. Вартує виділити й таку філологічну проблему, як зворотній вплив української мови й українського мислення на німецькомовні тексти в автоперекладах художніх творів І. Франка. Таких було кілька: «Розбійник і піп» («Der Räuber und der Geistliche»); «До світла!» («Zum Licht!»), «Вівчар» («Der Schafhirt»); «Мій злочин» («Mein Verbrechen»); «Панцизняний хліб» («Das Untertansbrot»).

Важливо зауважити, що сам І. Франко вважав свої німецькомовні статті, як і значну кількість своїх польськомовних публікацій, непроминальними фактами історії, своєрідними віхами в інтелектуально-громадянському поступі галицької культури українців. Тому в 1912 р., готуючи до друку збірку вибраних статей на суспільні теми під назвою «Гостем у німців», він переклав з німецької такі з них: «Еміграція галицьких селян», «Селянський рух в Галичині», «Галицькі вибори», «Інтерпеляція в раді державній у справі конфіскації повищої статті», «Паперові гроші пана Тишковського», «Найновіший галицький вибір», «Перша сесія галицького союму краювого». На жаль, ця збірка не побачила світу, залишившись в архіві письменника. За проблематикою німецькомовні статті І. Франка в багатьох аспектах подібні до його польськомовної публіцистики, часом її навіть повторюють [1]. Це зумовлено тим, що на початку 1890-х рр. І. Франко ще продовжував друкуватися в польській пресі.

Всі німецькомовні статті мають виразне політичне й соціальне забарвлення. Так, у 1892 р. у віденській газеті «Arbeiter-Zeitung» І. Франко опублікував дві великі статті, присвячені темі еміграції з Галичини: «Die Auswanderung der galizischen Bauern» («Еміграція галицьких селян») і «Aus Galizien» («З Галичини»). Обидві статті написані дуже емоційно, в протестному стилі [6]. Вони частково синтезували ту кричущу інформацію про соціально-економічний занепад краю, яка подавалася в польській та українській пресі. І. Франко чітко наголосив для німецькомовного читача: «...Галичина перелюднена; се значить властиво, що в ній живе людність, яка при данім стані культури і при теперішнім розділі продуктивних засобів, живучи головно з землі, не може добути з неї потрібного для себе виживлення» [5, 343]. Кількома цифровими статистичними та економічними даними український публіцист малював безрадісну картину галицького села. При

цьому наводив факти офіційної фальсифікації державних чиновників, які бездушно ставилися до господарської кризи в регіоні. Навіші страхотливі факти соціальних бідунь, які випливали з економічних і політичних закономірностей суспільної несправедливості, І. Франко полишив читачеві право зробити самостійно висновки про те, як діяти далі, аби зупинити загрозливу еміграцію.

І. Франко спробував розгорнути перед австрійською публікою широку панораму соціальних протиріч і негараздів Галичини. Хоча весь цей статистичний, демографічний, економічний фактаж був незрівнянно меншим за той, який він викладав протягом останніх 15-ти років у польській і українській пресі, все ж через публіцистичну гостроту проблематики, через політичне чуття суспільного моменту, через логічну концептуальність ці статті майже завжди справляли ефект розірваної бомби. Іноді Франкові статті виглядали як програмування і заклики до страйкової боротьби. Це – публікації «Die Lemberger Unruhen» («Львівські заворушення») і «Bauernstreiks in Ostgalizien» («Селянські страйки в Східній Галичині») в часописі «Die Zeit».

У 1898 р. І. Франко виступив у віденському журналі «Die Wagen» із великою статтею «Триумф австрійської ідеї в Галичині». Це був виступ, іронічний і водночас саркастичний, на захист української мови. Автор висміяв непоступливість і тупу хитрість державних чиновників, які, щоб не допустити поширення української мови як офіційної, вдаються до безглузвих формалістичних заборон. Подібне звучання мала пізніше стаття «Подвиги пана Бобринського» (ж. «Die Zeit», 1901), в якій висміювалася вже шкільна політика польських чиновників, які за всяку ціну гальмували народну освіту.

Найбільш промовистою й цілісною серед статей про польсько-українські стосунки була публікація «Поляки і русини» в ж. «Die Zeit» (1897, № №131, 132). І. Франко дав тут розгорнутий аналіз проблеми в діахронному і синхронному вимірах. Він знову повторив свої давні висновки про геополітичне призначення й сутність Польщі як країни і нації (зі статті «Наш погляд на польське питання», 1893). Вони зводилися до тез про Польщу як сутнісно балтійську країну, історичним обов'язком якої було консолідувати слов'янські народи між Ельбою і Віслою, щоб зупинити наступ германського світу. Натомість вся східна політика Польщі від XIV ст., коли вона вдалася до експансії на терени Литви, Білорусі і України, допровадила до безнастанних війн, руїн та історичного відставання цілого регіону.

І. Франко постійно прагнув відгукуватися на поточні болючі галицькі проблеми в німецькомовній пресі, тримаючи в напрузі увагу імперської публіки стосовно українського питання. Коли після 1902 р. він припинив жваву співпрацю із австрійською газетою «Die Zeit», то продовжував друкуватися в часописах Німеччини. До публікацій на актуальні теми належать наступні статті: «Die Folttern in Galizien» («Тортурни в Галичині») (ж. «Die Zeit», 1900), «Das Polentum nach zwei Fronten» («Поляки на два фронти») (ж. «Die Zeit», 1901) і «Polono-Ruthenica aus Galizien» («Полонорутеніка з Галичини») («Allgemeine-Zeitung», Мюнхен, 1901), «Polenpolitik» («Польська політика») (ж. «Die Zeit», 1902) і «Die Vorgänge an der Lemberger Universität» («Події у Львівському університеті») (ж. «Die Zeit», 1903), «Eine Heldentat der eisernen Hand» («Подвиг залізної руки»). І. Франко послідовно висвітлював події в Галичині під кутом зору соціального напруження й протистояння в краю, які були наслідком кількохсотлітнього безправ'я простого народу, загальної економічної відсталості регіону й класового гегемонізму, корпоративності польської шляхти. Незабаром І. Франко став «штатним» фахівцем з галицьких питань для німецькомовної преси, його запрошували друкуватися в інших виданнях. Очевидно, якби не хвороба, яка посилювалася в нього від 1901 р., то видатний український публіцист «завоював» би своїм пульсуючим критичним талантом весь німецькомовний світ.

Проблематика, концептуальність Франкової публіцистики німецькою мовою стала органічним продовженням його ідейних і громадянських змагань [3]. Вона цілковито стосується тільки української суспільної тематики. Німецькомовна преса упродовж 1890 – 1907 рр. використовувалася чільним українським публіцистом для поширення болючої в політичному плані інформації про національні і соціальні питання українців Галичини, регіону, який вважався найбільш

відсталим в усіх аспектах в Австро-Угорській імперії. Німецькомовні публіцистичні виступи І. Франка можна вважати етапним кроком розвитку української національної ідеології, оскільки вони зробили українські соціальні домагання важливою складовою загальноєвропейського демократичного поступу.

Література:

1. Дорофтей О. Польськомовна публіцистика Івана Франка: проблематика, жанр, стиль / Науковий редактор: М. Зимомря. – Дрогобич: Коло, 2005. – 128 с.
2. Зимомря І. Німецькомовний простір у духовних зацікавленнях Івана Франка як контекстуальна суголосність запитам суспільно-гуманітарних наук ХХІ століття // Іван Франко і парадигми соціально-гуманітарних наук початку ХХІ століття. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції «Нагуєвицькі читання – 2009». – Дрогобич: Посвіт, 2010. – С. 77–81.
3. Зимомря І. Феномен Івана Франка: знаковість творчості у контексті німецькомовного культурного простору // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. – Луганськ, 2010. – № 4 (191). – Ч. 1. – С. 144–148.
4. Зимомря М. До питання про роль Івана Франка-журналіста в контексті міжлітературних зв'язків в кінці ХІХ на поч. ХХ ст. // Іван Франко і світова культура: Матеріали міжнародного симпозіуму ЮНЕСКО, Львів, 11–15 вересня 1986. – К.: Наук. думка, 1990. – Кн. 1. – С. 455–457.
5. Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. – К.: Наукова думка, 1976–1985. –Т. 44. – Кн. 2.
6. Simonek S. Ivan Franko in der Wiener «Arbeiter-Zeitung» [1889 – 1901] // Wiener Slavistisches Jahrbuch. – Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2006. – Band 52. – S. 203–212.
7. Zymomyra M. Das Phänomen Iwan Franko: das Individuelle in Wort und Bild // Deutsch als Fremdsprache in der Ukraine. – Lwiw, 2006. – Nr. 18. – S. 9–10.

Микола ЗИМОМРЯ

(Дрогобич, Україна)

Олена ЗИМОМРЯ

(Ужгород, Україна)

ПЕРЕКЛАДИ ЮРІЯ ШКРОБИНЦЯ ЯК ЧИННИК МІЖКУЛЬТУРНОГО ДІАЛОГУ

З-поміж українських інтерпретаторів угорської літератури вирізняється своїм набутком визначний перекладач, відомий знавець та дослідник історії українсько-угорських літературних та культурних взаємин Юрій Шкробинець (1928–2001). З-під його пера вийшли українські видання творів Шандора Петефі, Яноша Араня, Жігмонда Моріца, Фрідеша Карінті, Дюли Йєша, Клари Бігарі, Ласла Балли, Пала Ілку. Ці та багато інших угорських авторів заговорили українською мовою саме у високохудожніх перекладах ужгородського гранослова.

Як українськомовний перекладач угорської літератури Юрій Шкробинець постав навесні 1948 року. Першим твором його перекладацького доробку значиться «Національна пісня» Шандора Петефі. Публікація цієї поезії угорського співця на сторінках обласної газети «Закарпатська правда» від 21 березня 1948 року окришила молодого перекладача, тоді двадцятирічного першокурсника філологічного факультету Ужгородського державного університету. Свій шлях на ниві художнього перекладу Ю. Шкробинець торував ще з шкільної лави. Закінчив початкову школу в рідному місті Хуст, а переїздом потрапив до Будапештської гімназії. Поступив в 1948 році до Ужгородського державного університету. Відтоді він – весь у творчих пошуках, пробує сили в поезії, прозі і, либонь, найбільше – в художніх перекладах. Дедалі нові й нові твори угорських поетів, зокрема, Шандора Петефі, з'являються в обласній пресі, альманахах.

1949 року молодий поет-перекладач підготував до друку збірку українських перекладів поезій найбільшого поета Угорщини. Переклад для Ю. Шкробинця – то його стихія, зміст життя.

Відтак журналістська робота в редакції газети «Закарпатська правда». Досконало володіючи нюансами рідної української та угорської мов, Ю. Шкробинець однаково добре перекладає не лише з угорської мови, але й плідно знайомить читачів Угорщини з творами письменників України. Його перу належить переклад угорською мовою оповідання «Коні не винні» М. Коцюбинського. Ю. Шкробинець одним із перших ознайомив угорських читачів із шедевром класика української літератури. Водночас Ю. Шкробинець перекладає прозовий твір угорського письменника Шандора Надя – «Примирення», видрукуваний 1952 року обласним видавництвом окремою книжкою. Переклад як твору М. Коцюбинського, так і Ш. Надя виконано на високому рівні, що засвідчували оцінки Ласла Балли, Степана Штефуровського, Степана Пойди.

У 1958 році широкий читацький загал отримав Шкробинців переклад популярного роману «Народжені в пустах» угорського прозаїка Дюлі Йєша. Названий роман – це складне прозове полотно. Автор з великою художньою силою змалював життя батраків в угорських пустах упродовж Другої світової війни [2]. Перекладач прагнув відтворити ідейний зміст твору, мовностилістичні особливості цього цікавого й своєрідного роману українською мовою. Ю. Шкробинець добре впорався з цим завданням. Слід відзначити, приміром, адекватне відтворення складних синтаксичних конструкцій, які нерідко переплітаються із суто науковою лексикою – характерною ознакою для цього роману – соціологічного дослідження. Ось як перекладено речення «A leány rám pillantott, majd, mintha hirtelen megértett volna valamit, elpirult s amikor kőnyűemből főpillantottam, ingre vetkezetten állt előttem» [6, 215]: «Дівчина глянула на мене, перегодом, ніби раптом щось збагнула, зашарілася, коли ж я відвів очі від книги, вона стояла переді мною, як мати породила» [3, 164]. Ю. Шкробинець зарекомендував себе у перекладі великого епічного твору вдумливим, уважним до кожної деталі оригіналу митцем. Скажімо, з низки синонімів, що найповніше передають значення угорського дієслова «megérteni» він вибрав найліпший відповідник – «збагнути». Перекладачеві вдалося майстерно відтворити ідіоматичні сполучення, так звані реалії, семантику окремих понять, ба навіть смислово-інтонаційне навантаження. Наприклад, речення «Ne lógasd a fejed, mint a szotyola» [6, 154] він точно відтворив на ґрунті рідної мови: «Не вертись, наче ота вертиголовка!» [3, 116]. Переклад роману Дюлі Йєша, без сумніву, була творчою перемогою Ю. Шкробинця. Працю високо оцінила критика. До речі, перевидання цього твору давно вже на часі. Щиру подяку висловив у листі до Ю. Шкробинця і Дюла Йєш, відзначивши «великий успіх перекладача».

Ю. Шкробинець у розмові з угорським вченим Яношем Надь стверджував: «Я в однаковій мірі закоханий у творчість як Дюлі Йєша, так і Шандора Вереша. До речі, особисті зустрічі з ними були для мене дуже корисними» [8, 89]. Ю. Шкробинець подарував українському читачеві такі твори: «Жага» Клари Бігарі (К., 1961), «Будь чесний до самої смерті» Жігмонда Моріца (К., 1963), «Ліс гуде» – лібретто оперети Ференца Фаркаша (1964), «Хмари без дощу» Ласло Балли (К., 1965), «Даруйте, пане вчителю!» Фрідеша Карінті (К., 1966), «Бунтарі з восьмого» Пала Ілку (Ужгород, 1971). Здебільшого – це епічні полотна; і в кожному є очевидна мистецька самобутність того чи іншого автора. Приміром, повісті «Жага» та «Хмари без дощу» просякнуті філософськими медитаціями, для яких притаманна заглибленість у людські характери. Головними героями повістей «Будь чесний до самої смерті» та «Даруйте, пане вчителю...» – діти. Цим пояснюється жанрово-композиційна структура, стильова манера цих творів. Ю. Шкробинцю пощастило віднайти той «стилістичний ключ» до оригіналу, що розкрив в органічному співвідношенні з усією повістю художнє звучання кожної її частини – зокрема. Ю. Шкробинець не захоплюється специфічними рисами угорського першотвору, проте й не українізує іншомовний текст. Він дотримувався засади Максима Рильського, який відзначав, що «перекладач повинен неухильно стежити за всіма стильовими поворотами тексту» [4, 81]. Так, Ю. Шкробинець зумів зберегти драматизм, багатство настроєвих відтінків, лаконічність, якість думок і філософські ремінісценції оригіналу. «Nagy ur... a kis pupos, jó ember s a magyarok dicsőséges ősi eredete, mind megmarkolta a szivét, hogy azt hitte, meghal, mire kiérnek a kapun, a még ráadásul e pillanat-

ban felcsendül a csengő, és ő összerezzent: a Csokonai csengője, amivel öt kiharangozzák a kolégiumból» [7, 297]. Перекладач вдається до коментування, витриманого на рівні оригіналу: «Любий горбань, який він був добрий до нього! Спогади хапали за серце, і Миші здавалося, що він не вийде з колегії живий... Враз ще й дзвінок пролунав. І хлопчик здригнувся: зовсім як у Чоконай – адже й того витурювали з цієї колегії з дзвонами!» [3, 307].

Видання перекладів Ю. Шкробинця окремою книжкою під назвою «Угорська арфа» [5] стало подією в історії українсько-угорських літературних та культурних взаємин. Це перша антологія угорської класичної та сучасної поезії українською мовою, в якій представлено п'ятдесят поетів – авторів різних епох – від XVIII століття до наших днів. «Угорська арфа» – плід двадцятирічної напруженої праці перекладача, одного з найактивніших популяризаторів письменства угорського народу в Україні. Майстерність, якої досягає Ю. Шкробинець у перекладі багатопланових, глибинних за змістом поезій класиків угорської літератури – Ференца Кельчеї, Мігая Верешмарті, Шандора Петефі, Яноша Араня, Ендре Аді, Аттілі Йожефа, Дюли Югаса, Міклоша Радноті, Мігая Бабіча – гідна подиву. Вона зумовлена передусім розумінням перекладача особливостей творчої манери угорських поетів різних епох. Переклади поезій угорських авторів представлені насамперед творами Лайоша Кашака, Дюли Ййеша, Шандора Вереша, Йожефа Фодора, Ласло Беньянца, Ференца Янковіча, Мігая Ваці та ін.

Перекладацька спадщина Юрія Шкробинця ще доцїла не досліджена. Одному з авторів цих рядків (М. З.) судилося особисто знати Юрія Шкробинця як унікального перекладача, який вписав на титульну сторінку видання поеми «Апостол» (Ужгород, 1968) такі слова: «Миколі Зимомрі, землякові й філологу, з побажанням наукового подвигу – український перекладач «Апостола» Ю. Шкробинець. Ужгород, 5 березня 1968». Давно судилося й писати про його духовні устремління, а саме ще в далекому 1973 році, зокрема, в статті «Визнання перекладача», що опублікована в липневому номері на шпальтах львівського журналу «Жовтень». Звідси – радісне відчуття, що тепер має місце переємність, яка – є сподівання – буде плідотворною.

Література:

1. Зимомря М. Визнання перекладача // Жовтень. – Львів, 1973. – № 7. – С. 137–138.
2. Зимомря О. Жанрово-тематичне розмаїття творчості Дюли Ййеша // Наукові записки Тернопільського національного університету ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2015. – № 43. – С. 268–273.
3. Ййеш Д. Народжені в пустах. Роман / Переклад з угорської Ю. Шкробинця. – Ужгород, 1958.
4. Рильський М. Твори в 10 томах. – К.: Держполітвидав України, 1962. – Т. 9.
5. Шкробинець Юрій. Угорська арфа. Переклади з угорської класичної та сучасної поезії. – Ужгород, 1970.
6. Illyé G. Puszták népe. Szépirodalmi könyvkiadó. – Budapest, 1962.
7. Móricz Zs. Légy jó mindhalálig. Regény. Móra könyvkiadó. – Budapest, 1969.
8. Nagy J. Most a János Vitéz forditon... // Alföld. – 1971. – No 6.

Анастасія КАТЮЖИНСЬКА
(Київ, Україна)

ІДЕЇ ВОЛІ, ЧЕСТІ Й ГІДНОСТІ ЯК ВИЯВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ПОЕЗІЇ ЕПОХИ РАНЬОГО БАРОКО

Концепти волі, честі й гідності як духовні універсуми належать до одного концептуального поля і є своєрідним виявом національної ідентичності та показником ментальної свідомості народу. Розуміння їх сутності в літературі епохи Раннього Бароко формується з огляду на історичні події, які актуалізували боротьбу проти соціального, національного й релігійного гноблення, а відтак, сприяли переосмисленню цих загальнолюдських національно-ментальних цінностей письменниками цього періоду.

Дослідження даної теми ставало предметом зацікавленень таких науковців, як В. Литвинов, Д. Наливайко, В. Нічик, Я. Стратій, П. Кралюк, В. Яременко, Л. Ушкалов, В. Шевчук та ін. **Актуальність дослідження** зумовлена необхідністю системного аналізу творчої спадщини поетів епохи Ранняго Бароко з огляду на актуалізацію в ній ідей волі, честі й гідності. **Мета роботи** – аналіз домінантних у героїчній поезії Ранняго Бароко ідейних концептів волі, честі й гідності, які є виявом національної ідентичності й показником ментальної свідомості народу. **Новизна роботи** полягає у системному розкритті універсальних для героїчної поезії Ранняго Бароко ідей волі, честі й гідності, акцентуючи увагу на їх значенні для реалізації національної ідентичності та існування нації загалом.

На думку В. Литвинова, поштовхом до пробудження національної самосвідомості в другій половині XVI – першій половині XVII ст. стала експансія католицизму. «Протест проти наступу католицизму, – пише науковець, – був основною формою боротьби проти соціального, національно-релігійного гноблення та духовного поневолення українського народу» [2, 11]. Після Люблінської унії 1569 р. загострюється питання національного самозбереження, розпочинається визвольна боротьба українського народу, що засвідчила високий рівень національної самосвідомості. В. Шевчук зазначає: «Люблінська унія відчинила двері насиллю, а саме польській, а з нею римо-католицькій експансії» [10, 8]. З огляду на це, відбувається зміна в суспільно-політичному мисленні українців, які усвідомлюють необхідність боротися за свою країну. Відтак, воля, честь, гідність нації, держави стають визначальними для літератури епохи Ранняго Бароко, знаходять втілення й своєрідну інтерпретацію у творах письменників цього періоду.

Посилення уваги до історичної тематики засвідчував ріст національної самосвідомості українського народу. Під впливом зацікавленості історичною тематикою поети першої половини XVII ст. творять цілісний літературний масив героїчної поезії народу. Без сумніву, героїчна поезія була спрямована на піднесення бойового духу, у ній лунали заклики до єдності, консолідації сили, до героїчного чину. Героїчна поезія охоплювала майже всі суспільні події свого часу, була відбиттям історичних подій і реакції сучасників на неї. Важливим є високе самоусвідомлення творців героїчної поезії, їхня прив'язаність до бід і слави свого часу. Для цієї поезії характерним був гуманний пафос, який надає їй неперехідного значення. Відтак, В. Яременко високо оцінює значення героїчної поезії і зазначає, що вона «сповнена пориванням у майбутнє – і цим вона «глибоко людська на всі часи», і в цьому її емоційне значення. Героїчна поезія творить між літературними та історичними епохами силове патріотичне поле, що єднає історичними споминами десятки поколінь в єдиний народ» [7, 22].

Варто зазначити, що ідейно-тематичний спектр героїчної поезії визначається викладом історії, звеличенням героїв, піднесенням народних, антифеодалних повстань, ідеями боротьби з Річчю Посполитою, осмисленням суті війни, звеличенням окремих родів. Основним образом була Батьківщина, яка для поетів першої половини XVII ст. уявлялася як вселюдська святиня. З огляду на це, жанри героїчної поезії спрямовані на образ Батьківщини, основними складовими існування якої є воля, честь і гідність. Відтак, у творі «Україна, татарами терзана, князів та панів прикордонних про порятунком із жалісним лементом просить» М. Пашковський створює образ України, від імені якого закликає українську шляхту на оборону країни проти турецько-татарської навали, говорить про необхідність об'єднання народу в спільній боротьбі проти ворога за його волю, честь і гідність: «Згляньтесь на мене, сини мої милі, ранену тяжко, рятуйте в цій хвилі...» [4, 150–151], «Єднайтеся знову, матір рятуйте...» [4, 157] Варто зазначити, що поета не цікавить війна заради війни, натомість, він виправдовує лише ту війну, результатом якої має стати здобуття волі. Саме таку боротьбу за вільне життя народу М. Пашковський називає святою: «Війни – святі, як боронять свободу...» [4, 155].

Акцентування уваги на ідеях волі, честі й гідності засвідчене у творі Й. Верещинського «Побудка». У назві простежується ідейне спрямування змісту твору – заклик до єднання народів у спільній боротьбі проти турецько-татарських загарбників. Автор вважає страшного ворога катом,

засуджує тиранство й жорстокість, діяння, спрямовані на те, щоб зробити народ невільним і підлеглим, позбавити природного права на вільне життя. Й. Верещинський пише: «Отож вас закликаю: вольність бороніте... разом щиро об'єднайтесь... християнина в неволю не дайте...» [1, 134–135] Окрім цього, поет звертається до образу «святої» війни, наголошуючи на тому, що вона, насамперед, спрямована на захист і визволення народу, тобто боротьбу за його волю, честь і гідність. На думку автора, це саме ті цінності народу, за які варто боротися і навіть можна померти: «Хто б то не готувався волю боронити, краще мужньо померти, ніж в рабстві не ходити...» [1, 135].

Готовність на самопожертву заради Батьківщини, смерть в ім'я волі, честі й гідності свого народу звеличується у творі «На герб світлості князя Костянтина Костянтиновича, князя Острозького». Д. Наливайко закликає: «Однослівно: будь звитязцем або вмири, змагавшись сміло за Вітчизну, щоби люди поминали тебе мило» [3, 147]. К. Сакович стверджував, що пролити кров за Батьківщину, загинути за віру, а значить за народ, – святе діло. Більше того, поет переконаний, що «коли хто не хоче за край умирати, той з Вітчизною згодом піде погубати». З огляду на це, ідея волі є однією з центральних у творі «Вірші на жалісний погреб Петра Конашевича Сагайдачного». К. Сакович акцентує увагу на «природному праві» кожного народу жити вільно, а волю, на думку поета, мають ті, хто обороняє Вітчизну. Окрім цього, поет переконаний, що волю потрібно виборювати, «купувати кров'ю». Відтак, варто зазначити, що К. Сакович називає волю золотою і вважає її найвищою цінністю: «Вольність – ось найважливіша річ поміж усіми... освідчити можуть цю думку народи, бо вони до свободи ідуть од природи. Золотою у світі її називають, доступитись до неї всі пильно жадають. Та не кожному може вона бути дана, тільки нам, що боронять вітчизну і Пана. Мужньо рицар у війнах до неї простує, не грішми, але кров'ю свободу купує» [5, 160–161]. Окрім цього, у творі подається нове тлумачення образу правителя – автор «підносить, оспіває, декларує козацького вождя як правителя нації» [9, 277]. Зокрема, поет підкреслює лицарськість і шляхетність П. Сагайдачного, зазначаючи, що справжній правитель завжди готовий боротися за волю нації, держави: «Вітчизні він готовий завжди послужити і за її свободу голову зложити» [5, 160]. Як бачимо, через прагнення волі, честі й гідності окремої особистості автор надає цим поняттям загальнонаціонального значення.

Отже, аналіз героїчної поезії епохи Ранняго Бароко дає підстави говорити про центральне місце в ній ідей волі, честі й гідності. Обґрунтовано, що розуміння сутності цих понять формувалося в письменників з огляду на історичні події, які актуалізували боротьбу проти соціального, національного й релігійного гноблення. Окрім цього, доведено, що ідеї волі, честі й гідності були в епоху Ранняго Бароко своєрідним виявом національної ідентичності та ментальної свідомості українського народу.

Література:

1. Верещинський Й. Побудка // Марсове поле. Кн. 1: Героїчна поезія на Україні Х – першої половини XVII ст. / [упоряд. В. Шевчук]. – Київ: Молодь, 1988. – С. 129–135.
2. Литвинов В. Україна в пошуках своєї ідентичності. XVI – початок XVII століття: іст.-філол. нарис: [монографія]. – Київ: Наукова думка, 2008. – 528 с.
3. Наливайко Д. На герб його світлості князя Костянтина Костянтиновича, князя Острозького // Марсове поле. Кн. 1: Героїчна поезія на Україні Х – першої половини XVII ст. / [упоряд. В. Шевчук]. – Київ: Молодь, 1988. – С. 147.
4. Пашковський М. Україна, татарами терзана, князів та панів прикордонних про порятунок із жалісним лементом просить // Марсове поле. Кн. 1: Героїчна поезія на Україні Х – першої половини XVII ст. / [упоряд. В. Шевчук]. – Київ: Молодь, 1988. – С. 150–159.
5. Сакович К. Вірші на жалісний погреб шляхетного лицаря Петра Конашевича-Сагайдачного // Українська поезія XVII ст. (перша половина) / [упоряд. В. Яременко]. – Київ: Радянський письменник, 1988. – С. 160–183.

6. Слово багатоцінне: В 4 кн.: хрестоматія укр. літ., створеної різними мовами в епоху Ренесансу (друга половина XV–XVI ст.) та в епоху Бароко (кінець XVI–XVIII ст.). Кн. 3. Література високого Бароко (1632–1709) / [упоряд.: В. Шевчук, В. Яременко]. – Київ: Аконіт, 2006. – 784 с.

7. Українська поезія XVII століття (перша половина): антологія / [упоряд. В. Яременко]. – Київ: Радянський письменник, 1988. – 352 с.

8. Шевчук В. Козацька держава. – Київ: Абрис, 1995. – 392 с.

9. Шевчук В. Муза Роксоланська: Українська література XVI–XVIII ст.: У 2 кн. Кн. 1: Ренесанс. Ранне Бароко. – Київ: Либідь, 2004. – 400 с.

10. Шевчук В. Суспільно-політична думка в Україні XVI – першій половині XVII ст. // Тисяча років української суспільно-політичної думки: В 9-ти т. – Т. 2. Кн. 1. XVI ст. / [упоряд. В. Шевчук]. – Київ: Дніпро, 2001. – С. 7–108.

Вікторія КВІЦИНСЬКА

(Київ, Україна)

ПРОБЛЕМА СПРИЙНЯТТЯ ОСОБИСТОСТІ В ОповідАННІ МИХАЙЛА ЖУКА

«Мені казали: «Ще молодий!»»

Прозовий доробок М. Жука – надто скромний, однак вписаний у жанрово-стильові пошуки раннього модернізму. В періодичних виданнях 1906–1921 рр. з'явився 8 його оповідань з 12-ти ним написаних. В архіві письменника зберігся аркуш під назвою «Зміст книжки», де автор зазначив 16 оповідань та п'єсу «Легенда».

Мала проза М. Жука вписувалася в контекст інтенсивних пошуків модерністської новелістики, збагаченої різними жанровими утвореннями, часто синтетичними й гібридними, переважно ліризованими. Крім фабульної новели, він звертався до а-фабульних новел-настроїв, різних мініатюр, які мали походження з інших мистецтв: етюд, шкіц, ескіз, образок, замальовка, ноктюрен, акварель, поезія в прозі тощо. Проте письменник більше тяжів до оповідання, характерного виразною послідовною композицією від зав'язки до розв'язки, з чіткою сюжетною лінією, одним або кількома епізодами з життя одного чи кількох персонажів. Однак деякі його твори мають новелістичні характеристики.

Труднощі жанрової ідентифікації малої прози М. Жука засвідчили перші його публікації в періодичних виданнях. Він дебютував як прозаїк на сторінках журналу «Літературно-науковий вісник». Першим твором, що з'явився на сторінках цього видання (1906. – Т. 10) стало оповідання «Мені казали: «Ще молодий!»» завдяки протекції М. Коцюбинського, який в листі від 30 серпня (12 вересня) 1906 р. до В. Гнатюка – директора «Украинско-русского издательского союза», пропонуючи до друку цей твір, зазначав: «Правда, се ще спроба молодого пера, але, на мою гадку, пера талановитого. Варто б захопити починаючого автора, бо, я сподіваюся, він може зробити дещо для нашої літератури» [4, 27].

Іронічне оповідання «Мені казали «Ще молодий!»» привертає увагу не так рефлексією оповідача, який почувався некомфортно в ситуації неадекватного сприйняття його особистості навколишнім оточенням, як складною для малої прози структурою. Воно мало в собі фрагменти поезії в прозі, новели-настрою (вираження), акційної новели, пісенної вставки. Це свідчило не так спроби дебютанта освоїти оповідну форму, як про його експериментальний пафос, прагнення її синтезу. Головний герой гостро переживає проблему неспівмірності внутрішніх поривів і проєктів, яких не сприймають люди, вважаючи юнака незрілим, не здатним до серйозної діяльності.

Юний мрійник не приховує своєї романтичної вдачі тому, що відколи, за його самозізанням, «прокинулась у мені свідомість життя, від коли почув я в своїх грудях силу, від коли зрозумів світ сонця, – я почав любити» [3, 62]. Його безмежне сердечне почуття охоплювало весь світ, знайшло в ньому Бога, переповнювалося творчим вогнем, захоплювалося аеролітами й «реготом

Вслухаючись у свою розмову серця, юний герой зрозумів, що віднайшов у пісні справжнього себе, що «вона була для мене гармонія, а своїм словом я боявся перервати музику» [3, 64]. Навколишній світ, переповнений урочистими церковними дзвонами, здавався йому повним злагоди і добра. У таку мить персонаж прагнув порозуміння в коханні, але й тут він почув жорстоку відмову, посилення на його незрілість: «Не знаю, як се сталося і не йму віри, що вона відказала так до мене, але в вухах усе чую її сміх і слова: «Ви – ж дитина, ви – ж молодий і багацько разів будете міняти свій погляд». Холодне «добраніч» закінчило все…» [3, 65].

М. Жук зобразив не просто конфлікт юного романтика з буденним прагматичним оточенням, а індивіда з глибоким серцем, яку називають «кардіоцентристом». Йдеться про українську людину, яка сприймає світ насамперед крізь призму душі, а не розуму, що доводять етнологи, про її внутрішнє багатство, не зрозуміле цьому оточенню. Тому фінал оповідання – трагічний: персонаж, відкинутий світом, захворівши на сухоти, гине. Але й тут ніхто не сприймає цю подію адекватно. Тому інтерпретація його смерті звучить вже знущально і цинічно: «За труною гурток людей, що тихо проміж собою балакають. «Скільки він мав літ?» – питає якась пані сусідку. «Двадцять чотири, чи п'ять – не тямлю.. Молодий зовсім». «Ще дитина...» До розмовників наближається ще кілька осіб і всюди чути: «Не до часу, молодий».

Закінчення оповідання фікційною смертю юного героя наповнене гіркою іронією: «Душа моя сміялася тихо: навіть до часу померти не зумів». У ній закладено значно глибший зміст, адже такому внутрішньо багатому індивіду не було місця у суспільстві «здорового глузду», тому він приречений на небуття:

«Ще один поцілунок сонця, ще одно останнє «бам» у повітрі і про мене забудуть. Ще молодий!».

Ідеться не тільки про драму однієї особи, а типового українського «кардіоцентриста», якому немає місця під сонцем. Тому висновок, якого доходить автор разом зі своїм героєм, має філософський смисл, стосується існування національної людини, потреби адаптації до суворих умов життя.

Література:

1. Білецький Ф. Оповідання. Новела. Нарис. – К., 1966. – С. 32.
2. Голобородько Я. Симфонізм Михайла Жука (Профілі мистецької постаті) // Голобородько Я. Південний ареал. Консорціум літературної Таврії: Роман-монографія. – К.: Факт, 2007. – С. 87–96.
3. Жук М. «Мені казали: «Ще молодий» // Літературно-науковий вісник. – 1906. – жовт.
4. Коцюбинський М. Твори: в 7-ми т. – К.: Наук. думка, 1973–1975. – Т. 6: Листи (1905–1909). – 1975. – 312 с.
5. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. [Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів]. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – Т. 1 – 608 с. (Бібліотека ерудита).
6. Лущик С., Яворська О. Оповідання М. Жука // Дом князя Гагарина: сб. статей и публикаций / Одесский литературный музей. – Одесса: Друк, 2001. – Вип. 2. – С. 111–147.

Катерина КОВАЛИШИН
(Дрогобич, Україна)

ФУНКЦІОНАЛЬНІСТЬ АВТОРСЬКИХ МАЛЮНКІВ

Взаємовплив літератури та мистецтва існував у всі часи. Перше має властивість занурити читача у світ слів і образів, друге робить те ж саме за допомогою штрихів пензля художника на полотні. Вони мають багато спільного, але складно добитися однакового результату в обидвох медіах. «Ідеальний» митець вмішує в собі вміння володіти майстерно пером і фарбами, серед таких талановитих особистостей можна назвати Т. Шевченка, Т. Готье і Д.-Г. Росетті, Б. Шульца.

Форма мислення в мистецтві – це картина. Образи з'являються в свідомості людей під впливом реальності, що сприймаються органами чуттів. Література відображує життя, використовує слово. Малярське мистецтво дає змогу реципієнтові осягнути думку митця візуально, прихований зміст посилання розшифровується на основі здобутого попередньо досвіду.

Мета публікації полягає у дослідженні особливості поетики, функції авторських малюнків у художньому творі.

Стиль письменника-художника, відображається в будь-якому його творінні. Певні риси поетики письменника будуть перенесені з літературного твору на картину і навпаки. Не без підстав, вміня володіти різними методами та техніками вираження внутрішнього світу, щоб досягнути яскравого результату так високо цінуються серед літературознавців. Вчені як Дж. Енсен досліджував видатних західноєвропейських художників-письменників ХІХ–ХХ ст. В. Демент'єв присвятив свої роботи літераторам, які мали певен стосунок до образотворчого мистецтва. Текстологи і мистецтвознавці також звернули увагу на цю тематику, проаналізувавши роботи Пушкіна, Жуковського, Ремізового та ін.

В історії української літератури є ряд письменників, що поєднували в своїй творчості також і малярський талант. Найвідоміший Т. Шевченко, всім знані його картини і вірші, деякі доповнюють один одного, справляючи на глядача подвійно інтенсивне враження. Наприклад, по сюжету поеми «Катерина», написана картина, яка в поєднанні з твором довшує образ матінки-України. Поет-художник пише в листі до Г. С. Тарнавського 25 січня 1843 року: «...Я намалював Катерину в той час, як вона попрощалася з своїм москаликом і вертається в село, у царині під куренем дідусь сидить, ложечки собі струже й сумно дивиться на Катерину, а вона сердешна тіль не плаче та підіймає передню червону запашину, бо вже, знаєте, трошки теє... а москаль дере собі за своїми, тілько курява ляга – собачка ще поганенька доганя його та нібито гавкає. По однім боці могила, на могилі вітряк, а там уже степ тілько мріє. Отака моя картина» [3, 26]. Символічний рівень класичний для української культури Катерина – це український народ, солдат – Російська монархія, яка гнобила Україну, селянин, на землі «живий образ» вільного минулого, бажання свободи рідного народу, яке повсякчас видне в поетичній і малярській творчості Тараса Шевченка. Сислове навантаження та підтекст в кожній деталі, будь-який штрих містить приховане посилання для реципієнта. Виявляється, сама картина піддавалася значним модифікаціям самого автора під час її створення. При дослідженні твору в інфрачервоних променях виявилось, що на небі, праворуч від млина, видно зображення ще одного ківера і кілька деталей біля лівого плеча Катерини, а також чотири передні ноги коня і незначне зміщення всієї його передньої частини вправо [4, 242]. Шевченко у своєму тоді листі до Г. С. Тарнавського додавав не тілько опис картини, але і намалював свій витвір, шукаючи ефективні ракурси вилу на читача, щоб максимально передати точний образ долі Катерини – долі країни, яка тривожила його на той час.

На противагу картині, поема з тою ж назвою розповідає ширшу історію. Це трагедія сільської дівчини, яка всупереч традиціям і моралі «покохала москалика, як знало серденько». Коханий покинув її, але так і не повернувся. Родина не витримавши сорому вигнала Катерину з дому. Композиція твору чергування епічних та ліричних мотивів, складається з вступу (звернення до читача), зав'язки (кохання Катерини і російського офіцера), розвитку дії (народження сина, Катерину виганяють з дому, вона відправляється на пошуки коханого), кульмінації (випадкова зустріч з офіцером, який прогнав її, немовби не впізнавши) та розв'язки (Катерина вчиняє самогубство, Івась жебракує і зустрічає свого батька, який від нього «одвернувся»). Образи-символи збігаються з картиною, а саме: Катерина – образ України, офіцер – негідник, символ пригноблення українців.

Аналізуючи художні твори і авторські малюнки до них, можна зробити наступні висновки: деякі картини виконують функцію візуального відображення твору; твір містить у собі додаткові деталі, які доповнюють образ, утворюючи цілісну картину авторської думки.

Можливість володіти більше, ніж одною технікою вираження внутрішнього світу цікавить літературознавців. Це питання варте більшої уваги ніж отримує на сьогоднішній день.

Література:

1. Дементьев В. В. Поэта быстрый карандаш. Молодая гвардия, 2000. – 192 с.
2. Рисунки писателей. – Академичный проект. – Спб., 2000.
3. Зібрання творів. В 6 т. / Т. Г. Шевченко. – Київ: 2003. – С. 11–56.
4. Шиленко Ю. Живописне полотно Тараса Шевченка «Катерина»: історія побутування, атрибуція та дослідження // Вісник Львівської національної академії мистецтв. – 2014. – Вип. 25. – С. 242.
5. Jansen J. C. Doppelbegabungen // Merkur. – Stuttgart, 1995. – Jg. 49. – № 4.

Олена КОЗЛОВА
(Старобільськ, Україна)

ПОСТАТЬ І. НЕЧУЙ-ЛЕВИЦЬКОГО У ЛІТЕРАТУРНОМУ ПРОЦЕСІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ

Друга половина ХІХ ст. – період дальшого потужного поступу української культури, літератури, розвитку кращих традицій попередніх етапів та визрівання нових художніх якостей.

Підпорядковуючись загальним закономірностям саморозвитку художніх систем, українська література мала й специфічні національні особливості, що вирізняли її з-поміж інших літератур світу. Ця особливість полягала в постійному тісному зв'язку літератури з національно-визвольним, гуманістичним рухом, у якому вона міцніла й набувала сили [4, 3]. *«Історія нашої літератури відродження, – писав М. Грушевський, – є заразом історією нашого відродження національного й культурного, нечасто літературі випадало таке важке значення в житті народу... українське слово... виртувало українсько-руський народ від видимої загибелі»* [2].

У 70–90-х роках ХІХ ст. починає інтенсивно розвиватися проза.

Іван Семенович Левицький вважається майстром української прози.

Його творча діяльність знаменувала розширення тематичних меж, проблематики та збагачення жанрів і образних засобів українського художнього слова [3]. У своїх естетичних деклараціях письменник закликав літераторів до найширшого відтворення життя українського суспільства в усіх його прошарках. *«Українська жизнь, – писав він, – то непочатий рудник, що лежить десь під землею, хоч за його бралися і такі високі таланти, як Шевченко; то безконецний матеріал, що тільки жде робітників, цілих шкпіл робітників на літературному полі»* [6]. Іван Семенович вважав необхідним змалювати в усій повноті народне життя, показати характерні типи, побут, звичаї, взаємовідносини різних класів і станів тогочасної України.

У своїх творах він змалював різні стани тодішнього суспільства. Письменник далеко вийшов за межі тем, традиційних для української літератури ХІХ століття, створивши, зокрема, *«цілу галерею образів української буржуазної інтелігенції, представників консервативної професури, артистичної богеми та людей суспільного «дна»* [1, 5].

Своєю творчістю Нечуй-Левицький довів критикам, що українська література не обмежується лише селянською тематикою.

У своїх творах велику увагу приділяв соціальному контексту дійсності. Наприклад, повість «Бурлачка» показує економічну безвихідь пореформеного села. Письменник з гнівом викриває *«українських губернаторів мужицького поту та сліз»* [5], які заманювали селян на фабрики, а там створювали надзвичайно жорстокі умови, бо заради наживи були здатні на все.

Іван Семенович мав багатогранний талант: був неперевершеним майстром сатиричного зображення («Баба Параска та баба Палажка»), тонким ліриком у змалюванні кохання й жіночої недолі («Дві москвички», «Бурлачка»), вдумливим аналітиком (романи «Гетьман Іван Виговсь-

кий», «Князь Єремія Вишневецький»). Він пробував себе у ролі драматурга, створивши історичні драми «Мотря Кочубеївна», «Маруся Богуславка», «В диму та в полум'ї»; сатиричну п'єсу «На Кожум'яках», яка нам відоміша під назвою «За двома зайцями». У його творчості відбувалося становлення і розвиток різноманітних жанрів української літератури [4, 100].

Розширення тематичних обріїв української прози, введення в літературу нових типів, успішно поєдналися у творчості Нечуя-Левицького з пошуками нової стильової манери. Недарма Іван Франко назвав Івана Семеновича великим артистом зору, колосальним, всеобіймаючим оком України. «*Те око обхапує не маси, не загальні контури, а одиниці, зате обхапує їх із незрівняною бистротою і точністю, вміє підхопити відразу їх характерні риси і передавати їх нам із такою випуклістю і свіжістю красок, у яких бачить їх сам*» [7, 370].

Іван Нечуй-Левицький вніс великий вклад у розвиток прозових жанрів української літератури, створивши нові жанри української прози, розкривши життя села XIX ст. з іншого боку.

Література:

1. Власенко В. О. Художня майстерність І. С. Нечуя-Левицького. – К.: Радянська школа, 1969. – С. 184.

2. Грушевський М. Українсько-руське літературне відродження в історичнім розвої українсько-руського народу // Літ.-наук. вісн. – 1898. – Т. IV. – Кн. 10. – С. 76.

3. Біографія Івана Нечуй-Левицького [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://md-eksperiment.org/etv_page.php?page_id=2887&album_id=119&category=STATJL

4. Історія української літератури. XIX століття: У 3-х кн. Кн. 3: Навч. посібник / За ред. М. Т. Яценка. – К.: Либідь, 1997. – С. 432.

5. Нечуй-Левицький І. С. Бурлачка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.rulit.me/books/burlachka-read-377854-1.html>

6. Нечуй-Левицький І. Сьогоднішнє літературне прямування // Правда. – 1878. – Т. 2. – С. 15.

7. Франко І. Я. Ювілей Івана Левицького // Збір. праць: [У 50 т.]. – К., 1982. – Т. 35.

Тетяна ЛЕВЧЕНКО, Тетяна ЧУБАНЬ
(Переяслав-Хмельницький, Україна)

ПОТЕНЦІАЛИ УКРАЇНСЬКИХ ДІЄСЛІВ

Серед основних питань морфології – питання про специфіку вираження самостійних та похідних категорій дієсловами сучасної української літературної мови. Категорії часу, способу, виду дієслова здавна привертати і продовжують привертати увагу дослідників. Про це свідчать численні наукові праці, в яких запропоновано різні тлумачення теоретичних засад цих категорій (Виноградов В. В., Маслов Ю. С., Бондарко А. В., Русанівський В. М., Вихованець І. Р. та інші), а також праці прикладного характеру.

Зміст лінгвістичного поняття дії, ставлення, становлення ознаки, стану як процесу розкривається за допомогою семантичної класифікації. Семантика дієслів тісно пов'язана з їх граматичними функціями. Широта граматичного діапазону дієслова дає можливість виділяти велику кількість диференційних ознак, що можуть бути покладені в основу його семантичного аналізу. У традиційній граматиці за наперед визначеними диференційними ознаками виділяється 41 семантична група.

Відіменні дієслова вживаються передусім як назви дій і процесів, значно рідше – станів. Значення дії виражає переважна більшість відсубстантивних дієслів і порівняно невелика частина відад'єктивних дієслів. Відсубстантивні дієслова із значенням дії передають насамперед різні види діяльності людини. Проте похідний характер таких дієслів спричинився до того, що їх зручніше диференціювати в межах лексико-семантичної групи або безвідносно до неї за словотвірні-

ми типами, тобто за словотворчими афіксами як виразниками словотвірних значень. Так, зокрема, серед відсубстантивних дієслів на позначення різних видів трудової діяльності людини виділяються дієслова кількох синонімічних словотвірних типів з суфіксами -ува-, -и-, -а-, -нича-, -ствува-, що виражають словотвірне значення «бути кимось за професією, видом занять тощо» (пор.: *лісникувати, мірошникувати, пекарювати, директорувати, вівчарити, кухарити*), а також дієслова з суфіксом -ува-, що передає значення «займатися діяльністю, визначеною твірною іменниковою основою» (пор.: *мародерствувати, критиканствувати, вільнодумствувати*).

Відсубстантивних дієслів конкретної фізичної дії, що вказують на спрямування дії на певний об'єкт, значно менше, ніж вербальних. До них належать дієслова з суфіксами -ува-, -и-, -изува-/изува-, що виражають словотвірне значення „покривати зверху або обробляти чи забезпечувати тим, що визначено твірною іменниковою основою”.

Відсубстантивних дієслів звучання, на відміну від вербальних, зовсім мало. Це дієслова з суфіксами -а-, -і-, -и-, що передають словотвірні значення «видавати, створювати те, що визначає твірна основа» (пор.: *кричати, звучати, верещати, пиццати, шуміти*) та «створювати, видавати звуки, сигнали тощо за допомогою інструмента, названого твірною іменниковою основою» (пор.: *сурмити, трубити, дудити, трембітати*). Відсубстантивні дієслова із значенням мовлення, мислення та інтелектуальної діяльності у складі відповідної групи, як уже зазначалося, посядають помітне місце. Їх розрізняють не за словотвірною, а за лексико-семантичною ознакою, виділяючи відсубстантивні дієслова мовлення (*мовити, бесідувати, гомоніти, дебатувати* і под.) та відсубстантивні дієслова мислення, сприймання розумом (*думати, мислити, мізкувати, розуміти, тямити* і под.). Із значенням дії вживаються лише ті відад'єктивні дієслова, які виражають словотвірне значення робити що-небудь якимсь за ознакою. До них належать дієслова з суфіксом -и-, дії яких спрямовані тільки на зміну кольору предмета (пор.: *білити, чорнити, синіти, зеленити, червонити* й под.), та дієслова з суфіксом -изува-/изува-, дії яких можуть змінити будь-яку ознаку предмета (пор.: *стерилізувати, модернізувати, стабілізувати, нейтралізувати, активізувати, систематизувати* й под.). Значно частіше це словотвірне значення виражають префіксально-суфіксальні відад'єктивні дієслова, утворені за допомогою суфікса -и- і різних префіксів (пор.: *випорожнити, витончити, уповільнити, удосконалити, спростити, завищити, осквернити, обкрулити, подовжити, поліпшити, продовжити* і под.). На позначення процесів вживаються передусім відад'єктивні дієслова з суфіксами -і-, -ну-, що мають словотвірне значення «ставати, робитися якимсь за ознакою» (пор.: *білити, блакитніти, дрібніти, тужавіти, мужніти, сліпнути, худнути, гіркнути* і под.), та відад'єктивні дієслова з суфіксом -а-, що передають словотвірне значення «ставати, робитися якимсь за ознакою в більшому ступені її вияву» (пор.: *важчати, вищати, вужчати, глибшати, солодшати, тоншати, ширшати* й под.). Значення процесу властиве тільки поодиноким відсубстантивним дієсловам з суфіксом -і-, який вказує на уподібнення за якоюсь ознакою до того, хто названий твірною іменниковою основою, пор.: *совіти, бараніти, збюркратіти*.

Статичну ознаку передають відад'єктивні дієслова з суфіксами -ува-, -а-, що виражають словотвірне значення «бути таким, як визначено твірною прикметниковою основою» (пор.: *бравувати, гордувати, хитрувати, скромничати, ліберальничати* і под.) та суфіксом -і-, що має словотвірне значення «виділятися певною ознакою» (пор.: *біліти, чорніти, темніти, сивіти, кругліти, горбатіти* та ін.). Серед відсубстантивних вживається зовсім небагато дієслів на позначення психічного або фізичного стану людини (*сумувати, голодати, морозити, температурувати*) та стану природи (*дощити, морозити, хмарити, зоріти*).

Вербальні дієслова функціонують як назви трьох ономасіологічних сутностей, а саме як назви дій, процесів, станів. Дієслова із значенням дії становлять домінуючу дієслівної системи. Вони позначають діяльність, яка породжується людиною. Саме тому ядро вербальних дієслів формують дієслова конкретної фізичної дії, що належать до лексико-семантичної групи із значенням творення, різних видів діяльності (напр.: *будувати, пекти, варити, жати, кувати*,

ліпити, молоти, м'яти, прясти, терти, сіяти, строчити, шити й ін.), та лексико-семантичної групи дієслів, що вказують на спрямування дії на відповідний об'єкт переважно з метою його знищення (напр.: *бити, гризти, дерти, різати, топтати, тиснути, щербити* й ін.).

Велику лексико-семантичну групу у складі вербальних дієслів із значенням дії утворюють дієслова звучання, звукового вияву, що відтворюють звуки людей, тварин, птахів, машин, пристроїв, просто предметів, пор.: *бекати, гавкати, крякати, кувати, кукурікати, курликати, някати, мукати, мурчати, рохкати, сквачучати, сюрчати, туркотати, бряжчати, грюкати, ревіти, скрипіти, стогнати, торохкотіти* й под.

Децю меншу за обсягом групу становлять вербальні дієслова мовлення, мислення, інтелектуальної діяльності людини, пор.: *говорити, казати, балакати, гомоніти, базікати, белькотати, лепетати, верзти, бовкати, мимрити, бурмотіти, гундосити, гугнявити, джеркотати, варнякати, міркувати, метикувати, гадати, петрати, вчити, просвіщати, творити* й под. Окрему лексико-семантичну групу в межах вербальних дієслів на позначення дії формують дієслова із значенням переміщення в просторі та руху, пор.: *бігти, бігати, везти, возити, вестити, водити, їти, ходити, їхати, їздити, мчати, летіти, літати, сунути, совати, котити, качати, носити* та ін. Вербальні дієслова, що називають процеси, характеризують динамічні явища, переважно в рослинному світі, пор.: *рости, буяти, опадати, осипатися* і под.

Отже, відсубстантивні і відад'єктивні дієслова вживаються передусім як назви дій і процесів, значно рідше – станів. Домінанту дієслівної системи становлять вербальні дієслова із значенням дії.

Ганна ЛЕДНЯК
(Слов'янськ, Україна)

СВОЄРІДНІСТЬ ТВОРЧОГО МЕТОДУ ОСКАРА УАЙЛЬДА-ДРАМАТУРГА

Для мистецтва та літератури другої половини XIX століття були характерні декадентські умонастрої. Декадентська доба припадає на 70-ті роки XIX століття. У цей період, по-перше, відбувалася міфологізація «кінця століття» як епохи глобальної кризи, переоцінки цінностей, по-друге, в літературі декадансу декларувалася й широко застосовувалася сугестивність, тобто процес психологічного впливу однієї особистості на іншу засобами художнього твору.

Творча особистість, якою постав Оскар Уайльд на арені світової літератури, попри всю свою неповторну індивідуальність, могла з'явитися лише в певну, декадентську, добу. Ця індивідуальність письменника була реалізована через естетичні та світоглядні принципи декадансу.

До історії світової літератури він увійшов як найбільш яскравий представник естетизму. Творчість для письменника стала лише одним із багатьох засобів ствердження нової релігії – обоження прекрасного. Під поняттям «нова краса» письменник розуміє не лише стилістичну досконалість чи новаторство форми, а й глибину філософської думки, яка по-новому, з позиції краси, оцінює все навколишнє, перетворюючи сам процес буття на мистецтво. Тому саме краса стає змістом і способом існування персонажів Уайльда, зокрема в його трагедіях та комедіях.

Драматичні твори письменника поділяються на дві групи, які різко відрізняються одна від одної. Першу створюють його трагедії: «Віра, або нігілісти», «Герцогиня Падуанська», «Саломея», незакінчена «Флорентійська трагедія» та фрагмент «Свята блудниця, або жінка, вкрита коштовностями». Два останніх уривка було знайдено в паперах письменника та опубліковано після його смерті.

Трагедії не претендують на зовнішню правдоподібність. Їхні сюжети є далекими від сучасності, вони можуть бути псевдоісторичними («Герцогиня Падуанська», «Віра, або нігілісти»), базуватися на легенді («Саломея»), по ходу дії перед нами можуть поставати реальні історичні особистості (Прод, Саломея, цар Іван). У центрі уваги – зображення сильних рокових пристрас-

тей. Акцентування емоційного життя наголошувалося Уайльдом на противагу сучасній побутовій драмі. У цих творах, змальовуючи образи героїв, Уайльд постає перед нами як пізній романтик та символіст. Але у деяких трагедіях можемо також побачити елементи реалізму, наприклад у зображенні побуту простих людей.

Друга група драматичних творів Уайльда – це його комедії: «Віяло леді Уіндермір», «Жінка, що не варта уваги», «Ідеальний чоловік» та «Як важливо бути серйозним». Свого часу вони мали величезний успіх, і навіть зараз їхні постановки приваблюють глядачів. Ця частина драматургічного спадку Уайльда є найціннішою.

Оскар Уайльд відродив одну з найкращих традицій англійської драми. Він виступив як продовжувач комедії звичаїв періоду Реставрації (XVII ст.) та Шерідана. У п'єсах письменника глядачі бачать перед собою світське суспільство, де люди сперечаються та влучно характеризують одне одного й усе суспільство, до якого належать.

Комедії Уайльда цікаві не лише тим, як діють персонажі, не лише протиріччями, у яких заплуталися герої, а й мовою дійових осіб. Щоразу ми чуємо з уст звичайних персонажів уайльдовських комедій усе нові й нові епіграми, афоризми та парадокси, сповнені влучності та дотепності.

Особливо близькі до типу комедії звичаїв «Віяло леді Уіндермір» та «Жінка, що не варта уваги». «Ідеальний чоловік» – комедія більш високого класу, головним чином завдяки сатиричним мотивам, що містяться в ній. Найбільш оригінальною є комедія «Як важливо бути серйозним». У ній Уайльд найбільш повно втілює свій принцип мистецтва, вільного від якихось утилітарних цілей.

Комедії Уайльда головним чином носять реалістичний характер, але в деяких із них ми можемо знайти риси символізму, романтизму та ін. Слід зазначити, що героїв комедій письменника не можна назвати всебічно розвиненими особистостями: кожного з них наділено певними рисами, щоб підкреслити індивідуальність головного героя. У кожній п'єсі знайдеться один персонаж, який не відповідає своєму середовищу, здатний кинути йому виклик (таким, наприклад, є лорд Горінг у комедії «Ідеальний чоловік»). Певні речі (предмети) у деяких комедіях набувають характеру символів (наприклад, віяло в комедії «Віяло леді Уіндермір» стає символом кохання для леді Уіндермір, зради – для її чоловіка, нагадуванням про добру справу – для її матері).

Antonina LITAK
(Uzhhorod, Ukraine)

PURE VERSUS MASS LITERATURE IN THE EARLY 21st CENTURY

People are constantly interacting with texts: social networks, advertisements, news, books. We are inside the revolution of reading. Yet reading tendencies change with time. Some of us choose «pure» literature while the rest – «mass» literature. However, the idea of classifying literature in this way is somewhat vague. Moreover, there are a variety of terms such as mass, popular, pure, elitist which cause confusion in understanding. Since the end of the 20th and beginning of the 21st century new coordinates in literary and cultural field have been sought. The period is characterized by the phenomenon of postmodernism. The paper aims at clarifying the peculiarities of the literature division.

M. C. Strecher in his work mentions about Japanese critics who assume that not all literature is created equal meaning that some texts are worthy of eminent critics' attention whereas the others are claimed to be unworthy which are read by common readers, the masses [8]. M. A. Chernyak states that the contemporary literature features the apparent polarization: «there are intellectual, the so-called elitist novels for a very narrow circle of readers, and at the same time – yearning for fictionalization, to some extent, simplification of the code of writing [4]. It is connected with similar divisions between «high» and «low» culture that has been traditionally sustained in the West. Besides,

«in Western scholarship of Japanese literature this kind of distinction between high and low culture, or between serious and popular literature has been largely maintained» [8]. M. C. Strecher believes this must be due to the influence of the Japanese literary guild which is responsible for claims regarding Japanese literature. Admittedly, it occurs that works which are viewed as high or pure literature prove dull and writing of mass appeal, mass literature, proves to be of high interest [8]. The idea to divide culture into mass and elite appeared in the first half of the 20th century. In one way, mass culture is culture for all, in another way, it is far from being culture. In her paper O. Dovbush states that the market orientation of our society, along with industrialization, urbanization and democracy caused within culture the rise of such phenomenon as mass literature [5, 141]. This word combination is frequently associated with something negative; to determine it such adjectives as lowbrow, cheap, illusive, conveyer, primitive, shoe, cliché, formula etc. are used. Mass literature (para-literature, pulp fiction, trivial literature) gained high popularity among the readers. It includes melodramas, romance (pink), chick lit, spy, criminal and costume-historical novels, thrillers, detectives, action novels, fantasy, etc. [9]. It might seem that the language they are written in is not complicated whereas elitist literature is usually characterized by sophisticated poetics. This may concern themes correspondingly. Yet there is an opinion that elite literature is literature read by college professors and book reviewers.

On the other hand, there exists an opinion that in the late 20th century the idea of division has evolved into the concept of the combined mass and elitist culture. It is stated that the then realities finally mixed the classes. The term «mass culture» gives birth to the paradox: there is no possibility to talk about different classes any longer but the term is actively used. The division of culture into mass and elitist became outdated. Furthermore, the terms «mass» and «elitist» belong to philosophy and culturology, not to philology [3]. Stereotypically, mass literature is believed to include cheap books with soft cover and primitive contents. P. Nagourney highlights that a review of studies of popular literature makes apparent that most of what is studied as popular literature is closer to elite literature than to what people really read [7]. The researcher pays our attention to the fact that the dictionary definitions of «literature» range from the elite notion of belles-lettres to the popular one of printed material of any kind. He also explains that any written language, which, in any context is read by large numbers should be considered a part of popular literature. As a matter of fact, the terms «mass» and «popular» are frequently used synonymously. However, it is thought that samples of high culture can also be popular among readers, hence the terms should be distinguished.

The distinction between elites and non-elites or the masses, put forth by the fathers of elite theory, V. Pareto and G. Mosca, is a gross misrepresentation of the character of modern democratic societies. It is the simplification of social reality for studying ancient and feudal societies in which power was concentrated in the hands of a small hereditary nobility [6]. The term «elite» as well as «mass» is contradictory. According to J. Ortega y Gasset, the elite are neither patrimonial aristocracy nor the privileged layers of society, these are people whose perceptual system is unique. It is this part of society that contributes to social progress [2]. Different sources claim that the most gifted representatives of society belong to the elite. It should be mentioned that the word «elite» comes from French meaning selection / choice. Then the question rises why the word is utilized to denote something different. The division is abhorrent considering it from the angle that each person is unique.

Anyway, mass literature, as it is traditionally viewed, should not be underestimated. Y. M. Lotman underlines that the notion of «mass literature» determines the relations of some collective to a certain group of texts [1]. Hence, it might mean that the talk is not about quality at all. O. Dovbush refers to A. Martuszevska who believes that it is very often the case that mass literature can be utilised by an inquisitive reader in order to reach the literature of higher flight, prepare the ground for its reception [5, 143]. E. Shiels does not agree with sharp opposition of high to low, and offers to develop the existing cultural dyad into a triad: these are superior or refined culture, mediocre culture, and brutal culture [5, 144]. In the middle of 70s in the domain of Soviet literature studies the term boundary or intermediate zone appeared for the works which simultaneously embody elements both of high or mass culture [5, 144].

Notwithstanding the existence of various interpretations linked to literature division, it is erroneous to make comparisons in terms of literature since it is very conditional. Different circumstances are quite specific for each country. A relatively appropriate way of viewing literary texts is through the prism of depth. It means that the text can be read as something simple if a reader's background is limited or reading can be deep due to the possession of necessary knowledge. For instance, such mystery novels with non-detective as «Gentlemen and Players» (2005), «Different Class» (2016) by J. Harris and Z. Heller's «Notes on a Scandal» (2003), «The Believers» (2008), «Love Life» (2016) by O. Lutsyshyna written in the tendency of chick lit are considered genres of mass literature. Provided we look at the novels superficially, they do not manifest their depth to us, however, if we read and address them in the light of gender studies, feminist theory, queer theory, ethnic studies they turn out to be field viable for researching. Furthermore, genres tend to evolve and, consequently, transform; and those who are inclined to dwell upon their worthlessness, are predominantly too biased to get acquainted with the latest literary texts of these genres and to look at them from another perspective.

References:

1. Лотман Ю. М. Массовая литература как историко-культурная проблема [Электронный ресурс]. «О русской литературе». Санкт-Петербург: Искусство-СПб, 1997. – Режим доступа: <http://www.ad-marginem.ru/article18.html> [06.05.2019].
2. Массовая и элитарная культура как два пласта культуры XX века. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://studfiles.net/preview/4112262/page:51/> [05.05.2019].
3. Незамеченное убийство массовой культуры [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://newtonew.com/culture/nezamechennoe-ubiystvo-massovoy-kultury> [03.10.2019].
4. Черняк М. А. Революция чтения: что такое современная литература? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://newtonew.com/culture/revolyuciya-cteniya-cto-takoe-sovremennaya-literatura> [02.05.2019].
5. Dovbush O. The Ideology of Mass Literature: American Model vs Soviet // Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Seria Filologiczna. Zeszyt, 60/2009. Studia Anglica Resoviensia 6 [Online]. – available from: file:///C:/Users/litak/Downloads/sar_v6_14.pdf [01.05.2019].
6. Hoffmann-Lange U. Chapter 5: Studying Elite vs Mass Opinion [Online] // The SAGE Handbook of Public Opinion Research, [Edited by W. Donsbach & M. W. Traugott. – available from: https://sk.sagepub.com/reference/hdbk_pubopinion/n6.xml [05.05.2019].
7. Nagourney P. Elite, Popular and Mass Literature: What People Really Read // The Journal of Popular Culture. – 1982. XVI (1). – Pp. 99–107.
8. Strecher M. C. Purely Mass or Massively Pure? The Division Between «Pure» and «Mass» Literature [Online] Monumenta Nipponica. Sophia University. 1996. Vol. 51. No. 3. Autumn. Pp. 357–374. – Available from: https://www.jstor.org/stable/2385614?seq=1#page_scan_tab_contents [01.05.2019].
9. Temirbolat A. B., Daribaev S. D., Imakhanbet R. S., Ospanova A. A., Ospanova A. A. Influence of Mass Literature on the Readers Consciousness [Online]. – Available from: <http://www.globalmediajournal.com/open-access/influence-of-mass-literature-on-the-readers-consciousness.php?aid=72857> [03.05.2019].

Тетяна ЛУНЬОВА
(Полтава, Україна)

КОНЦЕПТУАЛЬНА МЕТАФОРА В МИСТЕЦТВОЗНАВЧОМУ ЕСЕ ДЖУЛІАНА БАРНСА ПРО ЖОРЖА БРАКА

Обстоючи ключову тезу про те, що метафора є не лише мовним явищем, а й феноменом мислення, Дж. Лакофф і М. Тернер наводять як ілюстративний приклад перелік об'єктів мислен-

ня, що можуть набувати метафоричної репрезентації: «... метафора – це феномен думки – різних думок: думок про емоції, про суспільство, про людський характер, про мову, про природу життя і смерті» [2, xi]. До цього переліку варто також додати думки про мистецтво як особливий аспект життя людини. Твори мистецтва становлять предмет думки у мистецтвознавчих есе, у яких у вербальній формі представлено осмислення та інтерпретацію витворів живопису, графіки, скульптури тощо. Метою даної розвідки є проаналізувати уживання концептуальної метафори в есе Джуліана Барнса про творчість Жоржа Брака [1].

З'ясовуючи сутність живопису Жоржа Брака, Джуліан Барнс використовує ряд концептуальних метафор, які вважаємо за доцільне класифікувати насамперед за цариною мети, оскільки саме царина мети являє собою предмет думки – те, що автор мистецтвознавчого есе намагається осмислити, збагнути, а затім розкрити, пояснити, розглумити читачеві. Методом суцільної вибірки в аналізованому есе нами було ідентифіковано такі концептуальні метафори:

МИСТЕЦТВО – ЦЕ ПОЖИВА, наприклад: «*On a visit to Italy, he [Braque] declared that he had "had it up to here" with the Renaissance – though there does not seem to be much evidence of previous over-consumption.*» [1, 200];

РОЗВИТОК МИСТЕЦЬКОГО НАПРЯМУ – ЦЕ ПОДОРОЖ, наприклад: «*Fauvism was all about heat; and while the thrilling discoveries of the next ten years are about form and colour – [...] – the journey to analytic and then synthetic Cubism also plays out in terms of temperature.*» [1, 196], а також: «*And there were other ways in which Cubism's voyage might have ended.*» [1, 198];

ХУДОЖНЄ ДОСЯГНЕННЯ МИСТЕЦЬКОГО НАПРЯМУ – ЦЕ ВЕРШИНА, а саме: «*At times it is an astonishment that two great artists, so aesthetically indistinguishable at the high moment of Cubism, could have had such radically different temperaments, beliefs, politics, personal habits and social tactics.*» [1, 201];

МИСТЕЦЬКИЙ СТИЛЬ – ЦЕ МІСЦЕ В ПРОСТОРИ, наприклад: «*Afterwards, he [Friesz] wandered his way through various styles, inclining more and more to the empty magniloquent gesture – a painter shouting not to be forgotten.*» [1, 195], а також: «*Braque, he [Picasso] says, merely has "charm"; he has gone back to "French painting", becoming "Vuillard of Cubism."*» [1, 204]

ФОВІЗМ – ЦЕ АЕРОПОРТ, ДЕ РОБЛЯТЬ ПЕРЕСАДКУ НА БАГАТО ІНШИХ НАПРЯМКІВ, а саме: «*Fauvism was like some hub airport with multiple destinations.*» [1, 198];

КУБІЗМ – ЦЕ ЛАБОРАТОРНИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ, а саме: «*Cubism was a profound reinvention of how and what we see; it was, as Picasso told Françoise Gilot, "a kind of laboratory experiment from which every pretension or individual vanity was excluded"...*» [1, 198–199];

КУБІЗМ – ЦЕ ПОШУК, а саме: «*Cubism [...] it was eventually unsuccessful search for what Braque called "anonymous personality"...*» [1, 198–199];

ПРОФЕСІЙНЕ ЖИТТЯ ХУДОЖНИКА – ЦЕ ПОДОРОЖ, наприклад: «*While Braque moved on with his new Spanish friend [...], Friesz had to get on with the rest of his life and the rest of his career.*» [1, 195];

ПРОФЕСІЙНИЙ ВИБІР СТИЛЮ ХУДОЖНИКОМ – ЦЕ ВИБІР ПЕВНОГО ШЛЯХУ, а саме: «*Braque pursuing his own, known, "limited" path...*» [1, 205];

ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК ХУДОЖНИКА – ЦЕ ПОШУК, наприклад: «*In a very long career, he [Braque] weaker periods, and his larger paintings tend to dilution rather than monumentality; but he never strayed from his principles, or stopped searching...*» [1, 201];

ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК ХУДОЖНИКА – ЦЕ РУХ УПЕРЕД, наприклад: «*... Braque, returning from l'Estaque, would combine with Picasso to take the great discoveries forward.*» [1, 196];

ДОСЯГНЕННЯ ХУДОЖНИКА – ЦЕ ПРОРИВ, наприклад: «*Braque's great breakthrough was at l'Estaque rather than later: with paintings that absorb all Cézanne had taught, then go beyond, and culminate in his pictures of the Rio Tinto factories, which pitch us fully into Cubism.*» [1, 196];

СПІВВІДНОШЕННЯ КОЛЬОРУ І ФОРМИ – ЦЕ БИТВА, наприклад: «*So it [colour] had to be whipped into line – literally: that old French battle between colour and line was now taking a new turn.*» [1, 196];

КОЛІР – ЦЕ ПОВСТАНЕЦЬ, а саме: «*He [Braque] began in riotous colour ...*» [1, 200];

ХУДОЖНИКИ ПЕВНОГО НАПРЯМУ – ЦЕ ПАСАЖИРИ, наприклад: «*This was not just a question of style, but also of personnel. Who was on board, who had signed up merely for the trip around the bay, and who for the whole voyage?*» [1, 198];

ГУРТ ХУДОЖНИКІВ-ОДНОДУМЦІВ – ЦЕ БАНДА, наприклад: «*The new gang were constantly, frenetically metamorphic none more so than Picasso*» [1, 198]

ЗНАМЕНИТИЙ ХУДОЖНИК – ЦЕ СВІТИЛО, наприклад: «*You might be tempted to conclude, as their careers developed, that Picasso overshadowed Braque as Braque had once overshadowed Friesz.*» [1, 199];

ХУДОЖНИК ЖОРЖ БРАК – ЦЕ АВІАТОР, наприклад: «*Too much facility and the artist may fall in love with his own virtuosity; too little and a "Wilbour" won't get off the ground.*» [1, 199–200];

ХУДОЖНИКИ БРАК І ПІКАССО – СКАЛОЛАЗИ В ОДНІЙ ЗВ'ЯЗЦІ, наприклад: «*The two of them [Braque and Picasso] were, as Braque put it, "like climbers rope together on a mountain" ...*» [1, 196], а також: «*... the two of them – roped together on the mountain – would remain in one another's thoughts and studious until death.*» [1, 201];

ХУДОЖНИК ЖОРЖ БРАК – ЦЕ ЗАМОК НА ПАГОРБІ, ПІКАССО – ЦЕ НАПАДНИК НА ЗАМОК, а саме: «*Braque was like some hilltop castle that Picasso was constantly besieging. He invests it, bombards it, mines it, assaults it – and each time the smoke clears, the castle is as solid as ever. Thwarted, he declares the site of no strategic interest anyway.*» [1, 204];

ВЗІРЦЕВА МОРАЛЬНІСТЬ БРАКА – ЦЕ ПІВНІЧНИЙ МАГНІТНИЙ ПОЛЮС, а саме: «*These are revealing side-encounters, which confirm the painter as the moral equivalent of magnetic north (true north too for that matter).*» [1, 201].

Аналіз отриманих даних щодо метафоричної репрезентації творчості Жоржа Брака в есе Джуліана Барнса дозволив виявити такі закономірності: 1) метафоричного осмислення набула власне творчість Брака, а також мистецькі напрями, у яких цей художник працював, та творчі стосунки митця з іншим художником, завдяки чому читачеві представлено широке коло мистецьких явищ, що є необхідним для посутньої інтерпретації творчості художника; 2) ужиті в есе концептуальні метафори мають різні джерела: а) базові концептуальні метафори, міцно вкорінені у свідомості мовців, насамперед метафору ЖИТТЯ – ЦЕ ПОДОРОЖ (виділена й описана Дж. Лакоффом і М. Тернером [1, 3–4]); б) метафори, застосовані самими художниками Браком і Пікассо для осмислення своїх стосунків, а саме ХУДОЖНИКИ БРАК І ПІКАССО – СКАЛОЛАЗИ В ОДНІЙ ЗВ'ЯЗЦІ (метафора Жоржа Брака) і ХУДОЖНИК ЖОРЖ БРАК – ЦЕ АВІАТОР (метафора Пікассо); в) власне авторські метафори Барнса, наприклад: ФОВІЗМ – ЦЕ АЕРОПОРТ, ДЕ РОБЛЯТЬ ПЕРЕСАДКУ НА БАГАТО ІНШИХ НАПРЯМКІВ, а також ХУДОЖНИК ЖОРЖ БРАК – ЦЕ ЗАМОК НА ПАГОРБІ, ПІКАССО – ЦЕ НАПАДНИК НА ЗАМОК. Це дозволяє читачеві есе використати для розуміння смислу цього тексту наявні у його, читацькій, свідомості концептуальні моделі, а також побудувати нові метафоричні проєкції для отримання нового знання; 3) власне авторські метафори в есе використовують інформацію з тих самих царин джерела, що й базові концептуальні метафори та метафори художників. Так, метафора ФОВІЗМ – ЦЕ АЕРОПОРТ, ДЕ РОБЛЯТЬ ПЕРЕСАДКУ НА БАГАТО ІНШИХ НАПРЯМКІВ використовує концепт ПОДОРОЖ у якості царини джерела, а метафора ХУДОЖНИК ЖОРЖ БРАК – ЦЕ ЗАМОК НА ПАГОРБІ – концепт ПАГОРБ, який має асоціативний зв'язок із концептом ГОРА, що входить до царини джерела метафори ХУДОЖНИКИ БРАК І ПІКАССО – СКАЛОЛАЗИ В ОДНІЙ ЗВ'ЯЗЦІ. Такий вибір царин джерела для метафоричної проєкції сприяє концептуальній єдності, цілісності й стрункості аналізованого есе; 4) в тексті есе вживаються метафори різних регістрів: високого, наприклад, ЗНАМЕНИТИЙ ХУДОЖНИК – ЦЕ СВІТИЛО, і зниженого, наприклад: ГУРТ

ХУДОЖНИКІВ-ОДНОДУМЦІВ – ЦЕ БАНДА. Це дозволяє утримувати увагу читача і робить есе доступним більш широкому загалу, аніж лише вузькому колу спеціалістів, надаючи читачам можливість переключитися із серйозного мистецтвознавчого розгляду порушеної теми на більш повсякденне (побутове) сприйняття. Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що в есе Джуліана Барнса про творчість Жоржа Брака концептуальна метафора є як засобом осмислення розглядуваних феноменів, так і засобом організації тексту есе в єдине смислове і стилістичне ціле.

Література:

1. Barnes J. Braque: The Heart of Painting // Barnes J. Keeping an Eye Open: Essays on Art. – New York: Vintage International, Vintage Books, 2015. – P. 195–208.
2. Lakoff G., Turner M. More than Cool Reason. A Field Guide to Poetic Metaphor. – Chicago, London: The University of Chicago Press, 1989. – 230 p.

Світлана МАКУХІНА

(Херсон, Україна)

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПОДОЛАННЯ БАР'ЄРІВ СПІЛКУВАННЯ З НОСІЯМИ МОВИ

Уміння використовувати іноземну мову в повсякденному житті передбачає спілкування іноземною мовою, її залучення в усну чи писемну комунікацію. Водночас ефективність оволодіння знаннями у процесі навчальної діяльності у вищій школі значною мірою залежить від психологічної готовності тих, хто навчається. Однією з проблем, що виникає при вивченні іноземної мови є широко відоме явище бар'єру спілкування, який перешкоджає опанувати іноземну мову. Мовний бар'єр часто є суто психологічним явищем. Він виникає, коли людина є недостатньо мотивованою або занадто сором'язливою. У більшості груп є студенти, які не виявляють бажання брати участь в інтерактивних завданнях і намагаються змовчати навіть тоді, коли їм необхідно відповідати на безпосередньо поставлене запитання. Вони намагаються ухилитися від можливості виступити перед іншими студентами і ввічливо надають слово іншим учасникам дискусії. Такі студенти не використовують повною мірою комунікативні ситуації в класі для практики усного мовлення і, таким чином, мають менше можливостей для засвоєння іноземної мови. Така поведінка може мати різні причини, які важливо проаналізувати для того, щоб створити сприятливу атмосферу для подібних студентів у класі задля сприяння їх вивченню іноземної мови.

Однією з причин виникнення мовного бар'єру є страх перед необхідністю висловлюватися іноземною мовою. Це може спричинитися цілим рядом причин, серед яких виділяють три найбільш розповсюджені. Вважається, що причини виникнення мовного бар'єру тісно пов'язані з низькою самооцінкою. Такі студенти постійно хвилюються про те, що інші скажуть чи подумают про них і занадто зосереджені на тому, щоб справляти позитивне враження на оточуючих. Вони часто вважають, що їхні мовленнєві уміння слабші, ніж у інших і нервують при необхідності говорити перед аудиторією.

Іншою причиною виникнення страху перед говорінням може бути особистість викладача. Деякі педагоги намагаються домінувати над аудиторією, забагато говорять, постійно надають інструкції, коментують інших, часто вважаючи, що інакше втратять контроль над студентами. Вони часто поспішають виправляти кожну зроблену помилку, що нервuje студентів і перешкоджає їх вільному говорінню.

Тому дуже важливою є мотивація до вивчення іноземної мови і розуміння важливості комунікативного спілкування. Виділяють два типи мотивації: інтегровану і інструментальну. Інтегрована мотивація є внутрішньою, тобто студенти вчатьсya тому, що їм подобається вчитися, пізнавати щось нове, розвиватися як особистість. Інструментальна мотивація спричиняється

зовнішніми факторами, вона спонукає студента вивчати мову, керуючись такими переконаннями, як наприклад, отримання кращої роботи. Ефект такої мотивації є тимчасовим – багато студентів перестають вивчати мову, отримавши бажаний результат. Деякі студенти починають вчити мову, маючи досить сильну мотивацію досягти успіху, але зіткнувшись з певними труднощами, частково або повністю втрачають бажання вчитися і перестають брати участь у комунікативній діяльності на занятті.

Для залучення менш активних студентів до заняття існує цілий ряд прийомів. Найголовнішим з них є, на нашу думку, створення емоційно сприятливої атмосфери в аудиторії, щоб допомогти студентам подолати можливо існуючі страхи, зокрема, перед викладачем, страх зробити помилку тощо. Гарним способом зменшити напруження є початок заняття з жарту або короткої гри. Іноді викладачу навіть доцільно навмисно зробити помилку на дошці і попросити студентів виправити її, щоб показати їм, що викладач толерантно ставиться до помилок, не боїться їх і тому студентам теж не слід соромитися робити помилки чи замовчувати їх.

Ставлення викладача до помилок є важливим фактором створення спокійної дружньої атмосфери під час комунікації іноземною мовою. Слід не забувати висловлювати схвалення намаганням студентів висловитися, підтримувати їх, терпляче вислуховувати їхню думку. Слід слідувати, щоб студенти, які мають тенденцію домінувати в групі й більш замкнуті мали однаковий шанс висловити свою думку. Це посилює відчуття взаємної участі у всіх студентів і стимулює їх подальшу участь у комунікації.

Важливо враховувати особистісні якості кожного з таких «тихих» студентів. Отже виникнення бар'єрів переважно психологічного й мотиваційного типу посилює негативні переживання студентів на практичних заняттях з іноземної мови. Подолання мовленнєвих бар'єрів та успішність навчання іноземної мови залежить від створення ситуацій спілкування, у яких студент переконується в тому, що його успіхи є результатом його здібностей; спільної впевненості викладача та студентів у досягненні успіху; позитивного психологічного клімату на заняттях з іноземної мови; урахування викладачем індивідуально-психологічних особливостей студентів; адекватної оцінки навчальних досягнень студента викладачами й одногрупниками, що сприяє його особистісному самоствердженню; створення толерантних довірливих взаємин на заняттях з іноземної мови, що сприяє активному включенню студентів в іншомовну діяльність, приносить задоволення від навчальної діяльності та стимулює їхні когнітивні процеси.

Література:

1. Лозова О. М. Психологічні аспекти засвоєння іноземної мови. – Київ, 2010. – 143 с.
2. Сопілко Н. В. Особливості подолання психологічних бар'єрів у студентів у процесі навчання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». – Хмельницький, 2008. – 20 с.

Роман МАЇЦЬЮК
(Ужгород, Україна)

САМОБУТНІСТЬ КОНЦЕПТУАЛЬНО-ОБРАЗНОЇ ХУДОЖНЬОЇ СВІТОБУДОВИ В ТВОРЧОСТІ АВТОРІВ «ПІВДЕННОЇ ШКОЛИ»

В американській літературі самобутнім явищем постає доробок митців, які репрезентують «південну школу». Про її окремішне вагоме значення в розвитку американського письменства свідчить тяглість літературної традиції Півдня, витоки якої припадають на початок XIX століття [3, 527]. Творчість авторів-південців вирізняється своєрідною концептуально-образною художньою світобудовою, позначеною впливом реалій життя на Півдні США, а відтак – специфікою соціально-історичних умов цього регіону. Йдеться тут, зокрема, про чинник плантаторської моделі суспільної та економічної формації [2, 48]. Вона послужила підґрунтям для осмислення

дискурсу історичної пам'яті Півдня, позбавленого ідеалізації, задля виведення на передній план теми пошуку особистості свого призначення в безперервно мінливому суспільстві. При цьому особлива роль відводиться місцю дії. Саме воно й визначає мислення й характер протагоністів, життя яких корелюється замкнутим простором південної провінції.

Прагнення майстрів слова виразити трагічне відчуття розпаду взаємозв'язку «Я-особи» та соціуму втілюється в особливу систему образів. В її носіях химерно поєднується сила духу з жорстокістю поведінки та ганебними вчинками. Відтак, патетичний тон нарації нерідко змінюється гротескністю образів та саркастичністю. Умовний світ гротеску, в якому в загостреному й перебільшеному вигляді за допомогою несподіваних поєднань віддзеркалюються кардинальні протиріччя буття людини, виступає межовим узагальненням сутності певного негативного явища, про яке той чи інший автор оповідає своєму реципієнту [1]. Така форма художнього зображення проступає передусім у творах Вільяма Фолкнера (1897–1962), Томаса Вулфа (1900–1938), Ерскін Престон Колдвелл (1903–1987), Роберта Пенна Воррена (1905–1989), а також у прозі представниць післявоєнного покоління – Фланнері О'Коннор (1925–1964) та Карсон МакКалерс (1917–1967). Їхні твори, що побачили світ після 1945 р., засвідчили актуальність «південної» проблематики, викладеної в оновленому трактуванні, й у другій половині ХХ століття.

Глибокі й незворотні зміни в США загалом і Півдня зокрема, наклали свій відбиток на світогляд Карсон МакКалерс. Звідси – домінування в творчій стратегії мисткині націоналістичної фіксації процесу розпаду усталених соціальних норм на прикладі сюжетних ліній своїх героїв, які намагаються адаптуватись до байдужого або ж ворожого оточення. Однак, в її творах відсутні настрої фатальності та детермінованості хаотичного існування в відчуженому середовищі. Цей ефект досягається завдяки відновленню певного соціального та морального порядку, здатного повернути цілісність світу і гуманність зв'язків між дійовими особами. Герої, як правило, усвідомлюють сутність суспільних процесів, а відтак спроможні визначити своє місце в соціумі. Як це властиве репрезентантам «південної школи», місце дії в прозових текстах Карсон МакКалерс (збірки оповідань «Балада про невеселий шинок», 1951; «Серце в заставі», 1972; романи «Серце – самотній мисливець», 1940; «Відблиски в золотому оці», 1941; «Учасниця весілля», 1946; «Годинник без стрілок», 1961) зазвичай обмежується маленьким південним містечком зі своїм герметично замкнутим простором. Час, у свою чергу, стискується до внутрішніх переживань протагоністів.

В цілому, багатогимірне використання гротеску в художній структурі прози Карсон МакКалерс постає однією з найбільш стійких естетичних особливостей кращих зразків «південної школи» в американській літературі.

Література:

1. Elements of Literature: Literature of the United States with Literature of the Americans: Fifth Course: Indiana Edition. Houghton Mifflin School. Holt Rinehart and Winston, 2002. – 1284 pp.
2. Lawson L. A. The Grotesque in Recent Southern Fiction. – Madison: University of Wisconsin, 1964. – 740 pp.
3. Rosenberg R. Native American Literature // The companion do southern literature: themes, genres, places, people, movements and motifs / edited by J. M. Flora, L. H. MacKethan. – Baton Rouge: Louisiana State University Press, 2002. – Pp. 526–530.

Альона МАНЬКО
(Старобільськ, Україна)

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ОБРАЗ ДОНБАСУ В ІДЮСТИЛІ ІВАНА НИЗОВОГО

Образ Донбасу – один із найнеоднозначніших та найтрагічніших у поетичних і прозових текстах І. Низового. В одних віршах він постає в метафоричній номінації «раю» [2, 679]. В інших –

це «антирай» [2, 674] – окаціоналізм зі значенням пекла, у якому перебував митець упродовж більшої частини свого життя.

До зображення своєї другої батьківщини І. Низовий підходив особливо ретельно, адже його концепцію важко одразу трактувати правильно без глибокого аналітичного підходу. Літературознавець О. Неживий, сучасник, колега і товариш І. Низового, в одному зі своїх досліджень слушно зазначав з цього приводу: «*Чи став для нього рідним Донбас? – нерідко запитують читачі. Думаю, що так ставити питання не зовсім правильно, адже поет насамперед відчуває всю Україну, долю і майбутнє українського народу. Але рідна земля для поета не є чимось декларативним, бо асоціюється із власним життям. І підтвердженням сказаного є численні поезії, нерідко переповнені болем, бо без нього не буває справжньої творчості*» [1, 7].

Мета роботи – дослідити та проілюструвати за допомогою окремих прикладів тропіку та стилістичні фігури поезії І. Низового, пов'язану з ідейно-смісловим розкриттям концептуального образу Донбасу.

Серед багатства засобів художньої виразності, використаних автором для втілення власної концепції Донецько-Луганського краю, можна виділити такі:

1. Епітети. У пориві емоційного вибуху митець нагороджує свій другий рідний край невідомими епітетами: «**зрусифікований Донбас**» («У прекрасний, неповторний час...», 1993 р.) [2, 662]; «в **окраденім Донбасі**» («Вивірюється дух...», 1995 р.) [2, 672]; «**люмпенізований Донбас**» («Ще диптих», 1996 р.) [2, 674]; «**безбожницький Донбас**» («На перехресті, наче на хресті...», 2010 р.) [2, 767]; «**раю недонищений, / Недоросійщений до пня**» («...раю недонищений...», 1997 р.) [2, 679]; «над **сарматським Донбасом**» («Глупої ночі прокинувся я, коли людство...», 2010 р.) [2, 761]; «**Донбасе мій, / Джигунисто-вогнистий / В минулому, / <...> / Донбасе мій, басисто-голосистий**» («Донбасе мій...», 2003 р.) [2, 697]; «**Мови тут / Не почуєш – ординська раса / Скрізь нав'язує свій статут, / Свій устав, / Свій «совецький» статус, / У якому ї рядка нема / Про особу – суцільна стадність, Праординська ще, зокрема**» («Не допродали ще – не встигли...», 2003 р.) [2, 710]; «**Закурғанений, / Заукраїнений, / Заруїнений рай – Донбас?!**» («Закурғанений...», 2004 р.) [2, 714]; «...Наша **прабатьківська, / Стокровно полита земля, / Віками прибрехана байками / Езопа орди – москаля**» («Запрошення в придінцеві степи», 2005 р.) [2, 717]; «**терплячий по-волячому Донбас**» («Від виборів до виборів», 2006 р.) [2, 720].

2. Порівняння «**Я знаю, що тут, на окрайчику краю / солоно-гіркого, немов Сиваш, / в засланні-захланні й померти маю**» («Місце прописки», 2009 р.) [2, 756].

3. Психологічний паралелізм є одним із важливих прийомів у змалюванні образу Донбасу. Природа – це не просто фон зображуваної картини, а реакція на суспільно-політичні колапси: «**Бермудська спекота в тьмутаракані / луганській. Бомбардують абрикоси / стежки-доріжки вздовж Дінця й Лугані, / де ходять вічно п'яні малороси**» («Спека з національним забарвленням», 2008 р.) [2, 748]; «**На кожного щирого українця / в Луганську по п'ятеро злих шовіног. / Втопився в болоті (куди ж нам подіться?! / колишній козацький Великий Луг**» («На кожного щирого українця...», 2008 р.) [2, 749]; «...А за вікном лунають матюки... / То йдуть на штурм останній бандюки, / яких веде червоний піп-розстрига. / Трищить асфальт, ламаючись, мов крига» («І відлягає на душі... Відлига...», 2010 р.) [2, 766]; «**Ще походжу в донбасівських «бандьорах», / Хоч «ковпаківцем» чуюсь наяву / Спадчанський ліс прикриє від негоди / Напалмових регіональних бур**» («Ранковий подих вересня бадьорий...», 2007 р.) [2, 744]; «**Ослизла стежка завузька / Через мерзоту і мерзлоту, / Й не обійтися патріоту / Без поводирського ціпка. / Ціпка колючість будяків / В безкрайнопах шматує поли, / Щоб я не втішився ніколи / В тісних обіймах земляків**» («З реальним світом не в ладу...», 2007 р.) [2, 740]; «**Північний „вітер дружби” допіка / до серцевини – капосні морози / мої останні витиснули сльози... / Кріпка досмертна дружба отака! / <...> /...Сніговий / переміта стежини і дороги. / Замерзла руки. Відмерзають ноги. / А „дружба” квітне буйно, Боже ж мій!**» («Північний „вітер дружби” допіка...», 2010 р.)

[2, 766]; «Забур'яніле суржикове тирло, / Донбасе, будь вовік благословен! / Тут моє горло, / А Дінцеві гирло / Чуже свавілля здавлює здавен, / Здичавлює й без того дике поле, / Вичавлюючи з нього корінне / Праукраїнське. Перекопшопле / Північний вітер в безвісті жене... / Де край нарузі, за яким курганом / Пасеться справедливості гроза, / Залякана дошкульним ураганом, / Що вуркаганом в душу заповза?» («Забур'яніле суржикове тирло...», 2003 р.) [2, 704]; «Донбас перетворився на Сахару: / Трава горить, вода в річках кипить... / <...> / О Господи, пришли бодай хоч хмарку, / Запліднену дощиськом – оросить / Всі спрагли душі й погасити сварку / В суспільстві, де панує ненасить!» («Донбас перетворився на Сахару...», 2002 р.) [2, 688]; «Зима ще президентствує: / За владу / Хапається з останніх сил... / <...> / «А поки що терплю і потерпаю: / Того – нема, а тому – ще не час, / І ще не знаю, із якого краю / Дихне теплом в остужений Донбас» («Зима ще президентствує...», 2003 р.) [2, 701]; «Дикополюється / Осінній степ, затериконений / І закурганений, де „вольниця” / Поза всіякими законами, / Руйнує лад, колись усталений... / А в пролетарському юрмовищі / Блукає знову привид Сталіна / На тлі, що має колір крові» («В шахтарських селищах осідло ще...», 2003 р.) [2, 706]; «Ми ж повертались в дику спеку / І в «здичавілий» регіон, / В оте «гніздо сепаратизму», / Де банди йдуть на «абордаж» / <...> / Де люди, власне, й не погані, / Лиш патріоти – навпаки...» («Львів'яни і дрогобичани...», 2006 р.) [2, 738].

4. Метафори: «червоний антраці» («Ще диптих», 1996 р.) [2, 674]; «Я прихисток в Луганську відшукав, / Хоча душа до нього й не лежала, / Бо він аж цвів у прапорних шовках, / А суть була холодна та іржава» («Я втратив Буськ і втік в Новоайдар...», 2008 р.) [2, 753]; «Це ще не Україна – лиш окрайчик / Країни України, що здаля / Ледь-ледь міріс... Пісня ж понад часом / Самотнім птахом, гублячи перо, / Летить, щоб за зросійщеним Донбасом / Вмочить крило в прапервісний Дніпро» («Ще пісня у зросійщеному місті...», 2003 р.) [2, 707]; «Донбаські ж „регіони” розсобачились / Докраю – точать зуби й пазури!» («Від виборів до виборів», 2006 р.) [2, 720]; «В злободенній нічкємності / Край наш донбаський заслаб, / Роз'ятрла до крайнощів / Темні інстинкти незгода» («Між свободою і жраттям...», 2006 р.) [2, 722]; «Задикополюлося знов, / Зарегіюлось на сході, / Все, що ховалося насподі, / Наверх злетіло стрімголов!» («Задикополюлося знов...», 2006 р.) [2, 725].

5. Персоніфікація: «Донбасе мій, прокашляйся від пилу / Вугільного, горлянку сполосни / Горілкою гіркою, і надсилу / Напружившись, пласти переверни / Історії козацької своєї» («Забур'яніле суржикове тирло...», 2003 р.) [2, 704]; «Донбасе мій, / <...> / Тебе не впізнаю: / Лицем ти спохмурнів / І серцем вистиг, / Свою надійну втратив / Колю... / <...> / О хто ж тебе, / Зловмисно-зненависний, / Поставив біля пріреви, / На краю» («Донбасе мій...», 2003 р.) [2, 697]; «Донбасе, де твій бас? / Захрип і згас – / Відлуння рознесли вітри по світу... / Питай чи не питай – нема одвіту: / Мовчить в недобрый час титан-Донбас / <...> / Донбас мій, де сил твоїх запас? / Куди снаги подівся дужий спалах?» («Донбасе, де твій бас?...», 2003 р.) [2, 698]; «Донбас?! / Що ж ти сварився з Україною / Так, що хрипне густий твій бас?! / Що ж ти ділиш дітей приплудних / На своїх і чужих?! / Нехай / В буднях цих неймовірно трудних / Україниться ріднокрай!» («Закурғаненний...», 2004 р.) [2, 714].

6. Символи:

– «**Вертеп**» – символ як балаганного суспільно-політичного дійства, місце вакханалій злочинців, у якому втілено бандитську сторону життя Донбасу: «Мій степе – нескорима цілино / Історії, трагедії, вертепу / Епох швидкоминулих! / Все одно, / Де б я не жив, / Вернуся в лоно степу / / Хоч вітром, хоч повір'ям – / Хоч не хоч... / Я – степовик від роду і до роду» («Мій степе – нескорима цілино...», 1995 р.) [2, 670]; «А в мене – свій «Вертеп», / Своя мета і роль своя, / І сцена-терностап, / І біль-чорнобиль свій, / <...> / Це – мій вертеп: / Нещасний і щасливий, / Солодкий і гіркий – / Це мій вертеп!» («Ще диптих», 1997 р.) [2, 674–675]; «Я не свій / У цьому чужомовному вертепі, / Де стільки пережив і перетерпів» («Луганськ мені зчужів...»,

2001 р.) [2, 687]; «Завжди чужий, я ще чужішим / Стаю в оцім глухім вертелі» («Проходять мимо подорожні...», 2003 р.) [2, 700].

– «**Сарматський горб**» – у цьому символі криється образ Донбасу як ласого шматка до ворожих зазіхань: «*Сам я хворий, / Бо я – в Донбасі... / На сарматському ще / Горбі...*» («Персічного українця...», 1977 р.) [2, 678].

7. Оксिमорон «глухий галас» як показ слабких, непродуманих належним чином намагань та спроб края змінити власне життя на краще. Водночас троп можна потрактувати як глухість до таких несміливих акцій державного апарату: «*В глухому галасі Донбасу / Все одновимірне й нудне: Лежачі страйки, / Маячня / Тисячонога мітингова, / Де ти не виокремиш слова, / Що мудру думку здоганя... / <...> / Й оце – життя, оце – доба? / Ані кохання, ні любові, / Ні крапельки живої крові / У венах вічного раба!*» («Ніхто, ніхто не здожене...», 1995 р.) [2, 671].

8. Гіпербола: «*Немає жодного обличчя, / Знайомого, щоб привітатись, – / Луганськ неначе обезличивсь, / І знеособився, і втративсь*» («Луганськ. Пам'ятник Шевченку», 2003 р.) [2, 700]; «*Ніколи вже на простори Донбасу / Не зійде світла Божа благодать!*» («Я сам себе лякаю час від часу...», 2003 р.) [2, 701].

9. Апострофа: «*Слізно молимося, / Аби родила ще земля / І не висхали наші корені, / Мій краю...*» («...раю недонцишений...», 1997 р.) [2, 679]; «*Рідна моя / Східна Україно, / Доле упосліджена / Моя!*» («За моїм вікном...», 1997 р.) [2, 679]; «*О, краю мій, окрадений до краю, / Як ти болши мені, / О, краю мій!*» («Проснувшись, я завжди чекаю дива...», 2003 р.) [2, 697]; «*Прости, Луганську – звалище надій, / Загублених романтиком в безчассі, / за те, що я прописаний в Донбасі / та не причетний до його подій!*» («Я, мабуть, став жорстокішим, ніж слід...», 2008 р.) [2, 747].

10. Алюзія на твір І. Франка «Каменярі»: «*А поки що в піку злу / В найглибшій норі Донбасу / Лупаю свою скалу*» («Я втратив усе, крім віри...», 2005 р.) [2, 717].

Отже, амбівалентне зображення І. Низовим концептуального образу Донбасу як багатого природно-ресурсного регіону та водночас історично змодельованого осередку національної трагедії постає через багатство тропів та стилістичних фігур, серед яких провідне місце належить психологічному паралелізму. Також важливо наголосити на творенні автором оказіоналізмів як неповторної складової його ідіостилю: «*антирай*», «*джигунисто-вогністий*», «*басисто-голосистий*» та ін. Дослідження не є цілковито вичерпним, адже його метою було часткове ознайомлення з особливостями зображення Донбасу в ліриці І. Низового. Подальші розвідки в цьому напрямку допоможуть більш глибоко розкрити особливості творення досліджуваного художнього образу.

Література:

1. Неживий О. Поет праці // Ракурс-плюс. – 2007. – № 1(231). – С. 7.
2. Низовий І. Д. Бути – народом!: Вибрані твори: У 5 т. Т. 2: Визбирувать розкидане каміння: поезії. – Київ: Український пріоритет, 2018. – 792 с.

Світлана ОСАДЧА

(Білгород-Дністровський, Україна)

НАВЧАННЯ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ НА УРОКАХ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ В УМОВАХ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

Сучасна освіта вимагає від учнів умінь використовувати власні знання в практичній повсякденній діяльності. Якщо йдеться про іноземну мову, то це перш за все вміння висловити власну думку, вміння пояснити ситуацію користуючись засобами іноземної мови.

У школі важливо зацікавити учнів у вивченні іноземної мови, викликати в них позитивне ставлення до предмета, вмотивувати необхідність і значущість володіння іноземною мовою як неповторним засобом міжкультурного спілкування. Вона має виховувати комунікативні потреби

у пізнанні інших країн і народів, у пошуку друзів не тільки для спілкування, але й для розв'язання певних проблем власної життєдіяльності.

Саме тут здійснюється формування навичок і вмінь спілкування в усній і писемній формах у межах визначених сфер і ситуацій у відповідності до вікових особливостей учнів і їхніх інтересів, на основі використання для цього прийнятих мовленнєвих зразків.

Головне призначення іноземної мови – стати засобом іншомовного спілкування учнів завдяки сформованим комунікативним умінням. У цьому контексті навчання і оволодіння навичками говоріння є тією метою, яку повинні ставити учителі і прагнути досягати їх учні. Тому під час сучасного заняття іноземної мови потрібно велику увагу приділяти навчанню діалогічного і монологічного мовлення.

Найважчим у формуванні навичок діалогічного мовлення є формування навичок реплікування, вміння реагувати на репліку співрозмовника та подати самому репліку, яка зможе продовжити діалог. З метою розвитку цих навичок дуже дієвим є метод навчання діалогічного мовлення «зверху-вниз», під час якого учні спочатку знайомляться з діалогом-зразком, а потім завдяки підстановочній таблиці складають власні діалоги, отримуючи як зразок репліки з початкового діалогу.

Однією з найважливіших психологічних особливостей діалогічного мовлення є його ситуативність. Ситуативним діалогічне мовлення є тому, що часто його зміст можна зрозуміти лише з урахуванням тієї ситуації, в якій воно здійснюється.

Слід зазначити, що у процесі навчання діалогічного мовлення цікавими є не будь-які ситуації діяльності, а лише такі, що спонукають до мовлення. Такі ситуації і називають мовленнєвими або комунікативними. Вони завжди містять у собі стимул до мовлення. Так, наприклад, можна розпочинати кожний урок з одночасного привітання учнів у парах, далі учні цікавляться один у одного як справи і якою вони вважають сьогоднішню погоду, крім того пропоную дітям придумати вдома один одному питання дня, тобто питання по темі, яку ми зараз вчимо. Так, вивчаючи тему «Хвороби», учні питають один одного, „Wie fühlst du dich heute?“ – як ти почуваш себе сьогодні. Такий вид роботи, який триває з уроку в урок, але забирає небагато часу, завдяки повторюваності дозволяє учням засвоїти основні моменти побудови реплік та розвиває вміння невимушено починати, продовжувати та закінчувати діалог. Характерною особливістю діалогічного мовлення є його еліптичність, наявність «готових» мовленнєвих одиниць, співзаповнювачів пауз. І вищевказаний вид роботи сприяє автоматизації навички використання таких «заготовок» [1, 69].

Діалогічне мовлення має двосторонній характер. Спілкуючись, співрозмовник виступає то в ролі мовця, то слухача, який повинен реагувати на репліку партнера [1, 67]. Обмін репліками не може здійснюватися без взаємного розуміння, тому під час навчання діалогічного мовлення ми розвиваємо у учнів навички аудіювання і говоріння. І саме тому цей вид усної мовленнєвої діяльності є складним для навчання, бо хід діалогу залежить від двох або більше осіб і саме так виявляється вміння працювати в команді, вміння спілкуватися з іншими співрозмовниками, з'являються навички постановки питань або спонування до говоріння.

Мотивацією у діалогічному мовленні можуть бути рольові ігри, які показують можливість використання набутих навичок у повсякденному житті, бо рольова гра – це найпростіший спосіб пізнання життя, навколишньої дійсності, та чудовий метод покращити свої навички та вміння використовувати вивчене в ситуації близької до реальної. Оскільки учні опиняються в ситуації, коли актуалізується необхідність щось сказати, попросити, дізнатися, довести, чимось поділитися зі співрозмовником, то рольова гра спонукає учнів до пошуку, до розвитку вміння скористатися набутими знаннями в майже реальній ситуації. Відомо, що рольова гра являє собою умовне відтворення її учасниками реальної практичної діяльності людей, створює умови реального спілкування. Ефективність навчання тут обумовлена в першу чергу вибухом мотивації, підвищенням інтересу до предмета.

Звичайно такому виду роботи передують підготовка і організація, та атмосфера, в якій буде проводитися рольова гра має бути приємною і цікавою для учнів, має викликати почуття задоволення і радості. І найголовніше, гра має бути організованою так, щоб учні могли використати вивчений на уроці матеріал і зрозуміти, що те, що вони вчать в класі, може бути використано в реальному житті і їх праця не марна. Так, наприклад, під час вивчення теми в 10 класі «Інтернет «за» та «проти» можна провести дискусію між учасниками, або діалог між сином і матір'ю, де син повинен знайти доводи для матері, чому він так часто і довго сидить за комп'ютером. При проведенні такого уроку учні показують вміння висловлювати свою точку зору. Таким чином, рольова гра – простий та ефективний спосіб навчити дитину спілкуватися іноземною мовою.

Отже, в умовах загальноосвітньої школи при вивченні іноземної мови діалогічне мовлення допомагає спілкуванню, сприяє передачі життєвого досвіду, одержанню нових знань, розвитку комунікативних навичок людини, а також вихованню таких рис як активність, спостережливість, уважність.

Література:

1. Бойко Н. В. Шкільний курс німецької мови з методикою викладання. Навчально-методичний комплекс. Навчальний посібник. – Кам'янець-Подільський, 2008. – 167 с.
2. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах: Підручник / кол. авторів під керів. С. Ю. Ніколаєвої. – К.: Ленвіт, 1999. – 320 с.
3. Роман С. В. Методика навчання англійської мови у початковій школі: Навчальний посібник. – К.: Ленвіт, 2005. – С. 45–130.

Світлана ПОШКО
(Ужгород, Україна)

СТРУКТУРА ТА ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНЕ НАВАНТАЖЕННЯ ПОРІВНЯЛЬ- ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ЯК КОМПОНЕНТІВ СКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ

Лексичне багатство мови, рівень її розвитку і досконалості, її неповторність, оригінальність і самобутність залежать від різноманітності виражальних засобів, якими багата дана мова. Специфічну структурно-семантичну групу порівняльних конструкцій становлять стійкі, нерозкладні, фразеологічні образні сполуки у функції об'єкта порівняння у складних синтаксичних конструкціях. На цю специфіку звертають увагу більшість мовознавців, зокрема, А. Загнітко [1, 381–382], І. К. Кучеренко [3, 36], В. Д. Ужченко та Л. Г. Авксент'єв [6, 42–43], Г. О. Козачук і Н. Т. Шкурятяна [2, 317], О. Г. Тодор [5, 64]. Зважаючи на наші дослідження особливостей фразеологічних порівнянь у семантико-синтаксичній структурі простого речення [4], зацікавлення викликає і функціонально-семантичне навантаження порівнянь-фразеологізмів як компонентів складних речень.

За нашими спостереженнями, порівняльні конструкції із фразеологічними сполученнями у ролі об'єкта порівняння нерідко функціонують як відповідні предикативні компоненти складного речення, з урахуванням того факту, що порівняння-фразеологізми багатьма авторами вводяться в речення нерідко не в «натуральній», відшліфованій віками живорозмовною практикою формі, а «препаруються», «відредаговуються» і навіть створюються власні сполуки на базі загальноновживаних живорозмовних чи за аналогією до них. Напр.: – Але чого я [Кочубей – Р. С.] отеє на ті візерунки, **як теля на нові ворота**, гляджу? (Б. Лепкий)³;... він [Богдан Черногор – Р. С.] мовчить, **наче води набрав у рот...** (П. Куліш); [Хівря – Р. С.] Ходить так легенько, **наче в ступі горох товче...** (І. Неучай-Левицький); Бурлаки впізнали той [жидівський – Р. С.] дух під

³ Примітка. Тут і надалі суб'єкт порівняння виділяємо підкресленням однією прямою лінією, об'єкт порівняння – жирнішим шрифтом.

багатою одежею, **як вовки впізнають вовчий дух у вовчій шкурі** (І. Нечуй-Левицький); Ноги шаруділи в болоті, **немов шептали раки в мішку**,... (М. Коцюбинський) і ін.

Найтиповішими і найекспресивнішими складними порівняльними конструкціями є прислів'я, співвідносні в структурно-синтаксичному відношенні з різними типами складнопідрядних речень, у яких і головна і залежна частини становлять єдине, нерозкладне структурне і смислове ціле (фразеологізм у широкому розумінні цього терміна), причому головна частина звичайно має у своєму складі співвідносно-вказівне слово і є суб'єктом порівняння, а підрядна – об'єктом порівняння. Такі складні порівняльні конструкції структурно найчастіше співвідносяться:

1) із складнопідрядними реченнями з підрядними присудковими, напр.: **Який батько, такий син** (Нар. тв.); **Яка матка, така й Катка** (Нар.тв.); **Яке коріння, таке й насіння** (Нар. тв.); **Яке зіллячко, таке й сім'ячко** (Нар. тв.);

2) із складнопідрядними з підрядними додатковими, напр.: **Яке ішло, таке знайшло** (Нар. тв.); **Яке їхало, таке здибало** (Нар. тв.);

3) із складнопідрядними з підрядними обставинними способу дії, напр.: **Як собі постелиш, так і виспишся** (Нар. тв.); **Як прочистиш зерно, так і зійде воно** (Нар. тв.);

4) із складнопідрядними з підрядними обставинними міри й ступеня, напр.: **У дівчини стільки ласки, як на тихім ставку ряски** (Нар. тв.); **У нього стільки грошей, як у жабі пір'я** (Нар. тв.); **Стільки має, як голодний за зубами** (Нар. тв.); **Такий багатий, як церковна миша** (Нар. тв.).

Проте в сучасній (новій) українській літературній мові найчастіше простежуються порівняльні конструкції, у яких тільки підрядна предикативна частина становить собою фразеологічну структуру, що і є об'єктом порівняння. Специфіка таких підрядних фразеологічних структур полягає в тому, що вони лише в формально-синтаксичному відношенні співвідносні з підрядною частиною складнопідрядного речення, що проявляється у наявності формально-граматичних, синтаксичних взаємозв'язків узгодження, керування чи прилягання між повнозначними лексемами такої підрядної частини. Однак спроба встановлення логіко-смислових взаємозв'язків, синтаксичних відношень між такими лексемами призводять до формалізму, а іноді навіть до абсурду: у смисловому відношенні така підрядна частина становить собою єдине нерозкладне ціле, а в функціонально-синтаксичному відношенні є еквівалентом підрядного речення. Напр.: **Шавкун мовчав, як у рот йому води наливо** (П. Мирний); Ат, **живемо і маємося, як горох при дорозі**... (І. Котляревський); **Тепер мені так до обнімання, як грішнику до гарячої сковороди** (П. Куліш) і под.

Порівняння-фразеологізми – підрядні предикативні компоненти складних речень поєднуються з головними реченнями, як і звичайні розчленовані підрядні речення, різноманітними порівняльними сполучниками, зокрема, **як, мов, немов, наче, ніби** і под. У головному реченні можуть бути наявні співвідносно-вказівні слова **так, такий (-а, -е, -і)**, які безсумнівно вказують на те, що фразеологізм є саме підрядною частиною складнопідрядного речення, а не порівняльним зворотом – членом простого речення.

За своєю формально-граматичною структурою порівняння-фразеологізми у ролі підрядних речень можуть бути як повними, так і неповними, як поширеними, так і непоширеними, як двоскладними, так і односкладними. За своїми синтаксичними функціями вони співвідносяться з різними типами підрядних порівняльних речень, причому не тільки найпоширеніших обставинних способу дії та міри й ступеня, але й причини, означальних, підметових тощо. Характерною особливістю порівнянь-фразеологізмів – предикативних еквівалентів підрядних компонентів складних речень є те, що вони за своєю структурою в більшості випадків бувають неповними, хоч нерідко простежуються і повні структури.

Серед порівнянь-фразеологізмів, співвідносних з підрядними обставинними реченнями способу дії, простежуються як повні, так і неповні двоскладні (рідше односкладні) структури, напр.:

1) повні: **Циганчата кричать не своїм голосом, мов з них чорт лика дере** (Г. Квітка-Основяненко); – **З ким? – закричала генеральша, мов хто ножем шпигонув її** (П. Мирний);

2) неповні: Чіпка викрутився цілий місяць, як муха в окропі... (П. Мирний); Він так воює, як зуби рве і мерців поре,... (Б. Лепкий); ...Лесиха вміла з'їдати чужу душу, як іржа залізо (І. Франко); Однак новина впала, як грім з ясного неба (М. Коцюбинський).

Вживаються порівняння-фразеологізми і у ролі підрядних порівняльних обставинних компонентів міри й ступеня, як повних, так і неповних. Напр.:

1) повні: – Пече мене... отут пече... мов хто жару насипав... (П. Мирний); Е, тільки того зарібку, як кіт наплакав (І. Франко);

2) неповні: Такий я [Мазепа – Р. С.] щасливий, як віл під обухом,... (Б. Лепкий); ...У нас стільки всякого хліба, як води в морі,... (І. Карпенко-Карий).

Іноді розглядувані порівняння-фразеологізми можуть вживатися і в ролі обставинних підрядних порівняльних речень причини, напр.: Петро п'є, гуляє, ...головою трясє, хвилини спокійно не всидить, ніби чорт у нього вселився... (Б. Лепкий); Цар глянув і нахмури брови; нараз, ніби ним трясця затрясла, заперечив рукою: не треба! (Б. Лепкий).

У спадщині майстрів українського художнього слова простежуються також вживання фразеологізмів у ролі підрядних порівняльних означальних речень, напр.: Но сей служивий таку веремію підняв, як чорт в потоках (І. Котляревський); Та вже ж і синок у Василя Семеновича, – сказано: якби такий розум – батько, як дві каплі води (П. Мирний); Таку мені долю Бог дав, ніби курям на сміх (Б. Лепкий).

Отже, при синтаксичному аналізі складнопідрядних речень різних типів завжди слід враховувати не тільки структуру підрядної частини, але й синтаксичні взаємовідношення між окремими її структурними компонентами та функціонально-семантичний аспект цієї частини. Якщо виявиться, що підрядна частина не членується у логіко-смісловому відношенні, тобто становить собою нерозкладну смислову єдність, то аналіз такої частини за членами речення здійснювати неправомірно.

Література:

1. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови: Синтаксис: Монографія. – Донецьк: ДонНУ, 2001. – 662 с.

2. Козачук Г. О., Шкурятяна Н. Т. Практичний курс української мови: Навч. посібник. – К.: Вища школа, 1993. – 367 с.

3. Кучеренко І. К. Порівняльні конструкції мови в світлі граматики. – К.: Вид-во КДУ ім. Т. Г. Шевченка, 1959. – 107 с.

4. Рошко С. Порівняльна фразеологічна синтаксема у семантико-синтаксичній структурі простого речення // Фундаментальні та прикладні дослідження: сучасні науково-практичні рішення та підходи: збірник матеріалів І-ї Міжнародної науково-практичної конференції / редактори-упорядники А. Душний, М. Махмудов, В. Ільницький, І. Зимомря. – Баку–Ужгород–Дрогобич: Посвіт, 2016. – С. 297–299.

5. Тодор О. Г. Порівняльні фраземи у психолінгвістичному сприйнятті // Мовознавство. – 1994. – № 2–3. – С. 64–69.

6. Ужченко В. Д., Авксентьев Л. У. Українська фразеологія: Навч. посібник. – Харків: Основа, 1990. – 167 с.

Ірина ШИСАРЕНКО, Олена ДРОЗД
(Кропивницький, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕКЗИСТЕНЦІЙНИХ THERE-КОНСТРУКЦІЙ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ ТЕКСТІВ ЕКОЛОГІЧНОЇ ТЕМАТИКИ)

У статті розглянуто структурно-семантичні особливості екзистенційних there-конструкцій та визначено специфіку їх функціонування у англомовних текстах заяв про стан глобального клімату.

Упродовж останніх десятиліть проблема кліматичних змін, як глобальних, так і регіональних, привертає увагу представників різних галузей знань, зокрема, метеорологів, біологів, екологів та соціологів. Одним із способів представлення інформації про зміни у кліматі є заяви від *ВМО (World Meteorological Organization)* [1], які повідомляють про загальний метеорологічний стан планети і становлять інтерес для дослідників мови з точки зору граматичної репрезентації зазначених текстів.

Розглянувши специфіку граматичних конструкцій у текстах заяв *ВМО* з 1993 року до 2018 року [1], ми виявили наявність різноманітних типів синтаксичних утворень, серед яких, екзистенційних *there*-конструкцій. На нашу думку, саме семантичний потенціал екзистенційних конструкцій є валідним для повідомлення інформації про наявні та усунуті екологічні проблеми.

Об'єктом нашої розвідки є екзистенційні *there*-конструкції у текстах щорічних заяв про стан глобального клімату «*WMO Statement on the state of the global climate*»[1].

Предмет дослідження – функціональні та семантичні особливості екзистенційних *there*-конструкцій у текстах вищезгаданих заяв.

Мета дослідження полягала у з'ясуванні специфіки функціонування екзистенційних конструкцій в англомовних текстах заяв про стан глобального клімату.

Екзистенційні конструкції констатують факт існування певного об'єкта чи групи об'єктів [2]. Указані конструкції використовуються з метою введення нового референта у конкретну ситуацію, а отже, переважно виконують функцію маркування фактичної інформації. Ця функція корелює з інформативною функцією заяв про стан клімату, які повідомляють про існування певних кліматичних явищ.

Для того, щоб перевірити частотність вживання екзистенційних конструкцій у текстах заяв «*WMO Statement on the State of the Global Climate*» [1], необхідно спершу ідентифікувати структурні та семантичні риси екзистенційних конструкцій.

Синтаксично, обов'язковими елементами екзистенційної конструкції є експлетив *there*, дієслово *to be* та іменникове словосполучення з неозначеним артиклем. Дієслово *to be* у складі екзистенційних конструкцій може вживатися у заперечній формі, а самі конструкції можуть трансформуватися у «конструкції з підйомом» (*raising constructions*) та використовуватися як підрядна частина у межах складнопідрядного речення. Головна ж особливість досліджуваних конструкцій полягає в тому, що ініціальне слово, тобто *there*, слугує у їх складі граматичним суб'єктом та формальним підметом [3, 468–473; 4].

Наша розвідка охопила 131 екзистенційну *there*-конструкцію у текстах заяв «*WMO Statement on the State of the Global Climate*» за 1993–2018 рр. [1], які були проаналізовані: 1) за наявністю та типом обставини/обставин; 2) за часовою формою дієслова *to be*; 3) за значенням конструкції «причина-наслідок».

Аналіз фактичного матеріалу дозволив виявити, що у структурі 26 екзистенційних *there*-конструкцій (19,9%) відсутні обставини часу та місця, у той час, як у структурі 105 досліджуваних конструкцій (81,1%) наявний або тільки один із зазначених типів обставин, або одночасно обидва типи. Зокрема, власне обставини місця наявні у 86 екзистенційних *there*-конструкціях (65,6%) із загальною кількістю конструкцій. Також виявлено, що в 19 екзистенційних *there*-конструкціях (14,5%) вжито або тільки обставину часу, або одночасно обставину часу з обставиною місця.

Визначаючи часову форму дієслова *to be* в аналізованих *there*-конструкціях, ми з'ясували, що 72 екзистенційні *there*-конструкції (55%) використовуються з дієсловом *to be* у часовій формі *Past Simple*. Частка *there*-конструкцій з дієсловом *to be* у *Present Simple* становить 30,5% (40 конструкцій). Часова форма *Present Perfect* дієслова *to be* вживається у 18 досліджуваних *there*-конструкціях, що становить 13,7% загальної кількості проаналізованих одиниць.

28 екзистенційних *there*-конструкцій з дієсловом *to be* у *Past Simple* (38,9%) виражають причину, у той час, як 44 екзистенційні *there*-конструкції з дієсловом *to be* у *Past Simple* (61,1%) виражають наслідок.

Причина виражається 31 екзистенційною *there*-конструкцією з дієсловом *to be* у *Present Simple* (77,5%), а наслідок – 8 одиницями з дієсловом *to be* у *Present Simple* (22,5%). Семантично, граматичні форми з *to be* у *Present Perfect* та *Past Perfect* (19 конструкцій) маркують наслідок явищ та процесів. Екзистенційні *there*-конструкції все частіше вживаються у текстах заяв про стан глобального клімату (пор. 2013 р. – 3 конструкції, 2014 р. – 6 конструкцій, 2015 р. – 14 конструкції [1]), що підтверджує актуальність дослідження зазначених конструкцій.

Проведене дослідження дало нам змогу дійти висновку, що аналізований тип конструкцій є важливим інструментом для повідомлення інформації, зокрема, для звітування про кліматичні явища. Виявлена загальна тенденція до підвищення частотності використання екзистенційних *there*-конструкцій у текстах указаних заяв за 2009–2018 рр. порівняно з текстами заяв попередніх років (1993–2008 рр.). Домінуючою часовою формою, у якій використовується дієслово *to be* в екзистенційних *there*-конструкціях, є *Past Simple*. У випадку, коли важливим є результат певних кліматичних змін, вживаються екзистенційні *there*-конструкції з дієсловом *to be* у *Present Perfect*. З'ясовано, що досліджувані конструкції лаконічно презентують інформацію стосовно кліматичних проблем що, у свою чергу, підвищує здатність останніх привертати увагу громадськості до негативної динаміки змін стану навколишнього середовища.

Література:

1. WMO Statement on the Status of the Global Climate in 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://library.wmo.int/index.php?lvl=notice_display&id=97
2. *Concise Oxford Companion to the English Language*. – Oxford University Press: Oxford, 1998. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://books.google.com.ua/books?id=wiQjAQAAlAAJ>
3. Lakoff G. *Women, Fire, and Dangerous Things*. – University of Chicago Press: Chicago, 2008. – 632 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://books.google.com.ua/books?isbn=0226471012>
4. Полховська М. В. Структурні особливості ранньоновангійського екзистенційного речення з повнозначним дієсловом *to be* // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2012. – Вип. 65. – С. 178–181. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VZhDU_2012_65_37

Ірина СОЛОВЦОВА, Ольга ЯКИМЕНКО
(Херсон, Україна)

ЖАНРОВА СПЕЦИФІКА «ЗОЗУЛІ» АНДРЕ МОРУА

Хоча жанр різдвяного оповідання в Західній Європі зазнає розквіту у другій половині XIX ст. (цикл Ч. Дікенса «The Christmas Books», 1843–1848; малі прозові твори В. Ірвінга, В. Скотта, У. Теккерея, У. Коллінза тощо), проте його вивчення літературознавчою наукою розпочинається лише у другій половині XX ст. Вивченню генезису жанру різдвяного оповідання в світовій літературі присвячені дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників: Сергія Аверінцева, Марини Бондаренко, Олени Душечкіної, Івана Єсаулова, Тетяни Козіної, Галини Козлової, Світлани Ленської, Ольги Приймачук, Наталії Шевчук тощо. Поетика англійського різдвяного оповідання досить докладно розглянута в монографіях та наукових працях Т. Боборикіної, Є. Генієвої, Н. Дьяконової, Н. Єремкіної, В. Івашевої, З. Лібмана, Н. Михальської, Т. Сільман, В. Толмачова, М. Мерекутової, тощо.

Водночас слід зазначити, що, хоча найбільш поширеними європейськими мовами XIX ст. «були французька та німецька, проте всесвітню славу різдвяним оповіданням безумовно створили письменники вікторіанської Англії і насамперед, безумовно, Чарльз Діккенс. При цьому ми

не знаємо імен багатьох англійських письменників, що працювали в цьому жанрі, проте німецьких і французьких письменників ми знаємо ще менше» [1]. Подібна ситуація зумовлюється, у відповідності із припущенням автора публікації, тим, що «<...> зразки національної літератури не вийшли за межі, так і залишившись читивом для домашнього споживання» [1]. Отже спроба виявити атрибутивні ознаки різдвяного оповідання хоча б в одному з прозових творів малої форми французького майстра художньої біографії Андре Моруа є досить актуальною.

До теми Різдва як часу, коли щасливо розв'язуються будь-які конфлікти і знаходиться місце диву, активно звертаються, як свідчать дослідження літературознавців, європейські романтики: Е. Т. А. Гофман у казці «Лускунчик і Мишачий король» (1816 р.), В. Жуковський у баладах «Людмила» (1808 р.) та «Світлана» (1815 р.), М. Гоголь у повісті «Ніч перед Різдвом» (1830 р.) та багато інших авторів. О. Душечкіна зазначає також, що у французькій літературі один з «різдвяних» фрагментів роману В. Гюго «Знедолені» про щастя, яке зазнала дівчинка Козетта «напередодні Різдва не тільки друкувався у вигляді окремого тексту, але й вплинув на низку творів з мотивом «різдвяного дива»» [2, 146]. До жанру різдвяного оповідання у французькій літературі в ХІХ ст. зверталися також Гі де Мопассан «Різдвяна казка», А. Доде «Свято дахів», А. Франс «Валтасар», «Новорічний подарунок мадемуазель Дусін» тощо.

Згідно спостережень науковців, з середини ХІХ ст. різдвяні жанри – нарис, казка, оповідання, повість – були звернені вже переважно не до релігійної, а до світської чи соціальної тематики. Окремі риси твору А. Моруа «Зозуля» («Le soucou»), написаного у ХХ ст., дозволяють відзначити його схожість із «різдвяними» оповіданнями: «смісловим центром різдвяного оповідання є ідея дива», для нього характерна насамперед «присутність явищ містики та чар, які ілюструють божественну сутність Святок як релігійного свята» [3, 22]. Отже визначення цього твору як «різдвяного» оповідання видається цілком обґрунтованим тому, що, по-перше, його сюжет будується навколо події Святвечора, хоча й в творі не відтворюється біблійний сюжет, не затверджується перемога світла над темрявою, життя над смертю.

По-друге, видається не випадковим, що події твору розгортаються не у Франції, а в далекій Англії, що славиться збереженням вірності традиціям і в якій саме й була започаткована традиція написання «різдвяних» оповідань. Оповідача запрошує зустріти Різдво в їхньому маєтку подружжя, що втратило в минулому році єдину дочку. Господарі завбачливо попереджають гостя, що, коли його не лякають усамітнення в глушині сільської місцевості та англійська зима («*la solitude*», «*l'hiver anglais*»), то вони запрошують його відсвяткувати з ними Різдво («*de venir passer les fêtes de Noël à la champagne*» [5, 6]).

Святвечір саме для англійців був традиційним часом, коли вони збирались разом якщо не для спиритичного сеансу, то, принаймні, для оповідань про привидів та паранормальні явища. Такі вечори біля каміну або при свічках, коли вулиці заповнені густим туманом, крізь який ледь пробивається світло ліхтарів, були нормою, і спілкування медіумів з духами і потойбічним світом було звичайною справою. Саме таку картину й поетично змальовує А. Моруа, в «Зозулі»: «*La veille de Noël, nous passâmes la soirée dans la bibliothèque; un feu de bûches brûlait très haut dans la cheminée; la vaste pièce n'était éclairée que par des bougies; au clair de lune, on apercevait, à travers les petits carreaux qu'encadraient des lames de plomb, le jardin blanc sur lequel la neige descendait en vol plané*» [5, 6]. Ще двічі письменник протиставить у творі такі антиномічні ознаки різдвяного хронотопу, як палаючий в каміні вогонь та хлоп'я білого снігу за вікном: «*adehors la neige tombait toujours*» [5, 7], «*l'ouate molle de la neige*» [5, 8] «*et les pûtillements du feu*» [5, 7], «*dans ma chambre brûlait un grand feu de sapin*» [5, 8].

Того вечора компанію розважав розповідями також запрошений у гості лорд Туллок. Усі три досить фантастичні розповіді колишнього посла то про тварин, що попереджають людину про близьку смерть, то про мерців, що обов'язково відвідують свої домівки на Різдво або місце своєї смерті, видавалися оповідачеві або безтактними, бо нагадували господарям будинку про їх непоправну втрату, або неправдоподібно-наївними. Скептично налаштований, оповідач особис-

то прочитає рядки В. Шекспіра, що звеличать, насамперед, святість Свята: «*And then, they say, no spirit dare stir abroad, // The nights are wholesome; then no complaints strike, // No fairy takes, nor witch has power to charm*» [5, 7].

Отже у творі змальовується характерна для «різдвяної» історії атмосфера сімейного свята, збору близьких людей біля каміну, що символізує світ душевного та фізичного тепла, певної захищеності [2, 145]. Підвищена схильність усього товариства у напівосвітленому приміщенні до спогадів [2, 148], переважно до спогадів про фантастичні події, свідчить про напружене очікування присутніми надзвичайного дива [2, 147].

Цей різдвяний твір, безумовно, є новелою: зламним моментом у розвитку сюжету якої є мить, коли скептично налаштований оповідач вирішує покинути бібліотеку, щоб не вислухувати чергової «вигадані різдвяної нісенітниці». Реакція на його поведінку господарів та їх гостей досить очевидна: «*Le Général et Mrs. Bramble me regardaient d'un air si réprobateur que je m'en*» [5, 8].

Проте саме з цієї миті за іронією, якою, як зазначає Ф. Наркір'єр, А. Моруа «досконало володіє <...> гострою і гнучкою, як рапіра<...>» [4, 271], оповідач мимоволі відчуває щось не зовсім зрозуміле: починаючи з опівночі, він чітко чує, як зозуля відраховує кожен наступний час в сусідній кімнаті, кімнаті, що належала покійній дочці господарів. Справжнім різдвяним дивом, вочевидь, слід вважати, насамперед, те відчуття, яке охопить гостя цієї ночі: «*c'était un peu comme si une présence mystérieuse, impalpable, avait apporté dans ma chambre un air d'intimité et de tendresse*» [5, 8]. Проте наступне зауваження оповідача, що нарешті він забудеться під ранок сном, дозволяє припуститися думки, що ніч/сон вносять певні корективи у сприйняття описаних подій.

Абсолютно несподіваним, у відповідності із поетикою новели, виявляється фінал твору: під час сніданку наступного ранку оповідач, що при світлі дня побачить в столовій стіл, сервірування якого достеменно описується («*la table chargée de haddock, de porridge, de marmalade*» [5, 8]), цілком буденно в абсолютно повсякденній атмосфері повідомить господарям про свій нічний відпочинок, невинно зауваживши, що звук їх годинника не дошуляв йому. І тільки по реакції господарів будинку він зрозуміє, що його невинне повідомлення стає неочікувано для нього майже фактичним свідченням, до того ж з боку переконаного скептика, що Різдвяної ночі в будинку генерала сталося диво: годинник його дочки, який з миті її смерті ніхто не заводив, відлічував усю ніч години. Отже марно одна з розповідей напередодні свідчила, що душі померлих відвідують свої домівки у Різдво.

Таким чином майже парадоксальний фінал цього твору полягає в тому, що оповідач, поперше, несподівано сам для себе розповість господарям історію про саме неймовірне, але таке важливе для них різдвяне диво, що начебто дійсно відбулося в їх будинку. По-друге, одним з важливих наслідків «різдвяних» історій є переродження душі одного з її героїв. В описаному випадку душа переконаного прагматика та скептика, внаслідок того, що сталося з оповідачем цієї Різдвяної ночі, як видається, зазнає суттєвих змін: в усі наступні свята він вже ніколи не дозволить собі так відверто зневірено із роздратуванням або зневагою слухати неймовірні «різдвяні» історії.

Внаслідок парадоксального фіналу цієї «різдвяної» новели читачеві залишається самому дійти висновку, чи дійсно чув оповідач звуки годинника вночі, чи вони уявлялися йому уві сні, тобто чи дійсно у реальності завжди залишається місце для чогось таємничого, незрозумілого, містичного тощо. Зазначимо також, що Андре Моруа створює такий зразок різдвяної новели, яка синтезує в собі реалістичні та модерністські риси.

Література:

1. Буккер И. Рождество глазами любимых героев [Электронный ресурс]. *Правда.Ру*. 2011. 20 декабря. – Режим доступа: https://faith.pravda.ru/1102454-christmas_literature/ [15.03.2019]
2. Душечкина Е. В. Русский святочный рассказ: становление жанра. – СПб., 1995. – 256 с.
3. Меретукова М. М. Жанровые инварианты и поэтика «рождественской прозы» (на материале английской и русской литературы): автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.01.08

[Текст]. – Теория литературы. Текстология. – Краснодар, 2017. – 25 с.

4. Наркирьер Ф. С. Моруа-новеллист [Текст] // Иностранная литература. – 1964. – № 11. – С. 271–272.

5. Maurois A. Le coucou [Техт]. Testament et les autres nouvelles: зб. текстів та завдань з фр. мови для самост. роботи студентів 3–4 курсу, які навчаються за напрямом підгот. 6.020303 – Філологія / Нар. укр. акад., [каф. герман. та роман. філол.; упоряд. С. В. Смолянкіна]. – Харків: Вид-во НУА, 2015. – Р. 6–9.

Марія СОЛОДКІНА
(Кам'янське, Україна)

ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ ЛІТЕРАТУРНИХ ТВОРІВ ТА ПРОЦЕСУ ЧИТАННЯ АУДІАЛЬНИМИ ЗАСОБАМИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Дана робота присвячена такій проблемі соціального характеру, як знецінення книг та самого процесу читання. Більшість соціальних продуктів ЗМІ присвячені: насиллю у сім'ї, стану екології, різним видам залежності тощо. Звичайно, всі перелічені теми важливі й потребують уваги, але варто не забувати й про той фундамент, який допоможе в боротьбі з цими проблемами. Популяризація літературних надбань може бути одним з способів боротьби з більш глобальними проблемами.

Актуальність теми зумовлена реаліями сьогодення: більша частина населення надають перевагу лише екранізаціям літературних надбань.

Метою дослідження є встановлення відмови населення від читання проблемою та обґрунтування необхідності її подолання за допомогою соціальних проєктів на радіо.

Предметом дослідження є радіо-матеріали соціального спрямування, які націлені на популяризацію літературних творів та читання як процесу.

Вважаємо, що приділивши увагу такій проблемі, як занепад книг та читання, можна частково запобігти більш глобальним: книги дають більш глибокий погляд на світ, розвивають критичне мислення, читаюча людина легше піддається навчанню тощо. Каналом для подачі соціальних матеріалів доцільно обрати радіо, адже саме цей вид засобів масової інформації є найвпливовішим.

Авторський задум радіо-матеріалів полягає в тому, аби спонукати слухачів до читання через буденні ситуації, які близькі кожному. Тому доцільним є використання радіоп'єси, адже це «особливий жанр драм, мистецтва, розрахований в міру своїх специфічних можливостей не на глядача, а на слухача».

На думку дослідника Іллі Хоменка, радіоп'єса узагальнила можливості радіожурналістики, літератури, театральної драматургії, музичної композиції і стала кульмінаційною точкою культури. Радіоп'єса не дає візуального ряду, тим самим дозволяючи слухачам самим створювати образи, а автору – простір для створення інтриги.

Короткі радіоп'єси обов'язково привернуть увагу слухачів, оскільки такого формату на радіо зараз практично немає. Героями варто обрати пересічних людей, в яких слухач впізнаватиме себе. Відомо, що занадто довгі тексти/аудіо/відео матеріали аудиторія в наш час сприймає важко, втрачає концентрацію уваги чи навіть просто інтерес, саме тому, потрібно зберігати динаміку подачі. Підсумком кожної радіоп'єси має бути слоган, який й нагадає слухачам про необхідність читання літературних творів.

Цільовою аудиторією є:

- люди, що не хочуть читати, не вбачають це корисним для себе;
- читачі, котрі шукають для себе нові книжки;
- молодь, яка має доволі суперечливу позицію щодо самого процесу.

Окресливши аудиторію, було обрано іронічну манеру викладу, яка є своєрідним викликом слухачам.

Кожна радіоп'єса має прив'язку до певного літературного твору. Найлегше обрати класичну літературу, оскільки, обираючи сучасну літературу, матеріал можна розцінити як звичайну комерційну рекламу книжки.

Проблема знецінення книг сьогодні дуже актуальна та потребує дій щодо її вирішення. Українські засоби масової інформації повинні приділяти увагу й тим соціальним проектам, які мають на меті формування корисних звичок.

Література:

1. Марченко Т. Радіотеатр: страницы истории и некоторые проблемы. – М.: Искусство, 1970. – 221 с.

2. Слушаєнко В., Гірієвська Л. Соціальна реклама: світовий досвід та українські реалії // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право: Зб. наук. праць. – Київ: ІВЦ «Політехніка», 2009. – № 4. – 193 с.

3. Філатов А. Буктрейлери: від реклами до нового виду мистецтва [Електронний ресурс]: Стаття // Літакцент, 2013. – 23 січня. – Режим доступу: <http://litakcent.com/2013/01/23/buktrejleriy-vid-reklamy-do-novooho-vydu-mystectva/> (14.06.2014). – Назва з екрану.

4. Хмельовська О. Буктрейлери по-українськи: додаткова промоція книги чи забавки для видавця [Електронний ресурс]: Стаття // Читомо, 2013. – 26 лютого. – Режим доступу: <http://www.chytomo.com/news/buktrejler-po-ukrayinsky-dodatkova-promotsiya-knyhy-chy-zabavky-dlya-vydavtsya> (14.06.2014). – Назва з екрану.

5. Хоменко І. Драма жанру (маловідомі сторінки з історії радіомистецтва) // Сіверянський літопис. – 2000. – № 5. – С. 105–114.

6. Хоменко І. Оригінальна радіодрама: Навч. посіб. / За ред. В. Я. Миронченка. – К., 2002. – 320 с.

7. Хоменко І. Українська радіоп'єса в контексті світового акустичного мистецтва: Навч. посіб. до дисципліни «Основи радіодраматургії і радіо режисури». – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2006. – 120 с.

8. Хоменко І. Український шлях розвитку оригінального драматичного радіомистецтва: погляд соціального дослідника: Конспект лекцій. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2011. – 368 с.

9. Хоменко І. Радіомистецтво як відповідь нації на виклики часу: лінгвістичний аспект феномена [Електронний ресурс]: Наукова стаття // Електронне наукове фахове видання «Українознавство» Режим доступу до публікації: <http://www.ualogos.kiev.ua/fulltext.html?id=70> (19 травня 2014 року). – Назва з екрану.

10. Хоменко І., Фоменко В. Суспільно корисний вплив оригінальної радіодраматургії [Електронний ресурс]: Наукова стаття // Електронна бібліотека Інституту журналістики. – Режим доступу до статті: journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1241 (14 травня 2014 року). – Назва з екрану.

Дар'я СТРИЛЬЦОВА
(Севєродонецьк, Україна)

МІФІЧНІ ОБРАЗИ В РОМАНІ ЮРІЯ ВИННИЧУКА «АПТЕКАР»

Роман Юрія Винничука «Аптекарь» – це інтригуюча гра в реальне-нереальне, де історичні постаті існують поряд із вигаданими, а розповідь ведеться то від третьої особи, то написана в жанрі записок головного героя Лукаша Гулевича.

Багато українських і зарубіжних письменників використовували джерела міфології для написання власних творів. Так, Юрій Винничук у своєму романі звертається до міфу, де переосмислює міфічні образи, дещо доповнює та оновлює їх.

Одним із найпоширеніших міфічних жіночих образів в українській літературі є образ відьми – жінки, яка володіє надприродними здібностями, знається з «нечистою силою». «Це слово походить від відати, тобто знати все. Відьом не треба плутати з чарівниками, які можуть робити й добро. Бувають відьми родимі, які продовжують свій нечистий родовід від народження, і навчені, яких змалку вчать чаклувати [2, 70].

Ю. Винничук у своєму романі «Аптекарь» традиційно змальовує образ відьми – старої Вівді. Вже саме помешкання жінки-демона не викликає ніякого сумніву щодо приналежності його господарки до темного світу: «Хата Вівді стояла на пагорбі і, коли починали дути вітри, а сухотні карачкуваті гілки, наче воронячі лапи, ковзали і пронизливо вищали по шибках зі свинячого міхура, димар гудів несамовито, аж завивав, і холод, як не пали, все ж протискався крізь щілини у дверях і вікнах, стара відьма куталася у шмаття, забивалася в куток і цокотіла зубами», «... незліченна кількість усіялої комашні, яка оселилася на її обійсті і навіть у хаті, ознака її добробуту і запорука щастя» [1, 54].

У романі автор відтворює народні уявлення про відьом. Зокрема, згадується повір'я про доїння відьмами чужих корів уночі, поки ніхто не бачить. Звичайно, «Відьва уміла причарувувати і багатому помагала, але, щоправда, уже двічі чари старої подіяли зовсім не так, як бажалося» [1, 294]. Так, у романі описано обряд причарування чоловіка-гульвіси. Відьма наказала жінці гультя запалити вогонь і виконувати всі її вказівки: однією рукою насипати просо в ринку й тримати над жаром, а другою – роздмухувати вогонь. Потім Відьва подала пані глечик із заліпленим усередині живим кажаном, щоб жінка поставила його на вогонь, і пояснила: «Як він у тому глечичку з усіх боків пропечеться, так ся хай пече серце його» [1, 295]. Сам процес ворожіння супроводжується закляттям-примовлянням. Щоб завершити обряд, потрібен ще один елемент – річ людини, яку причаровують. Жінка дала відьмі хустку чоловіка, якою він, спітнівши в танці, витер чоло. Відьва кинула її у вогонь, і на дворі одразу почувся стукіт у браму: чоловік повернувся додому. Також стара наказала жінці повторювати закляття, аби покарати коханку чоловіка. Символічним у цей момент є пугання сови в лісі.

Ворожіння на чоловіка подіяло неоднозначно: «чоловік сидів у кріслі, поклавши руки на коліна, й тупо дивився просто себе. Вона щось йому говорила, але він мовби не чув» [1, 296]. Тоді Відьва продовжила ворожіння за допомогою яйця, адже відомо, що воно має сильну енергетику. Вона розбила яйце над головою чоловіка, воно потемніло, а колишній зрадник прийшов до тямий одразу пішов спати. А вже за декілька днів пані приспала відьмі поросля на знак подяки.

Стара Відьва, як представниця потойбіччя, товаришує з іншими його репрезентантами. Так, до неї в гості навідується чорт Франц – «... худорлявий, стрункий панич, вбраний за німецькою модою у штани, що застібалися під колінами, та в чорні панчохи і мешти з пряжками. Каптан з вилогами сидів на ньому, як влитий. Під чорними тоненькими вусиками грала заводіяцька усмішка, на щоках палали вогнем кудлаті бурці» [1, 56]. З'явився старий знайомий відьмі, як водиться, містично. Спочатку з димаря викотився на підлогу чорний клубок, потім підскачив угору, вдарився об стіну й попрямував до виходу, де згодом уже постукав у двері. Хоча чорт і відьма – істоти темного світу, та їхні зустрічі проходять зовсім буденно. Чорт приніс із собою гостинця: пляшку горілки, кисет із тютюном, шматок сала, відьма дістала квашену капусту, паляницю й цибулю та накрила на стіл. Мета самої зустрічі також прозаїчна як для міфічних істот: Франц просить у Вівді магічного зілля та масті. Чорт вирішив допомогти корчмарці та ченцю з монастиря, які небайдужі один до одного, та все не наважуються на рішучий крок. «Дай мені якого зілля, щоб я тому ченчикові сипонув, аби він за корчмаркою незлецьки увихнувся» [1, 58], – так пояснює своє прохання злий дух. Також він просить масті, за допомогою якої відьми літають на Лису гору: «Корчмарка моя не від того, щоб і собі полетіти та подивитися, як той сабаш відьомський

виглядає. А я намовлю її, аби й ченчика спокусила та разом із ним полетіла. Ото вже я там порозважаюся!» [1, 58].

Лиса гора – загадкове місце, про яке існує багато легенд і повір'їв. Так, стара слов'янська легенда каже, що велетенська змія обвиває всю землю, а місце, де її голова кусає хвіст, знаходиться у Києві на Лисій горі [3]. Сама назва пояснюється густотою рослинності: найбільше її на схилах, а верхівка – майже гола. До річі, на вершині знаходиться ідол бога Перуна, де язичники проводили й проводять свої обряди. Тут відьми збирають чарівне зілля, що є неодмінним атрибутом для ворожіння, і, звичайно, проводять відьомські шабаші (сабаші) – збори з головним відьмаком і нечистою силою.

Ідучи лісом, Віддя вітається ще з однією міфічною істотою – Вовкуном, вовчим пастухом. Автор розкриває цей образ досить нечітко, знаємо лише, що «в темряві засвітилися дві червоні жарини», Вовкун мав басовитий голос і, ймовірно, був величезних розмірів: «А потім з гуркотом впав сухий граб, і затріщало на увесь ліс, здалося, що то крокує лісом велетень, бо невагом гугупнуло ще одне дерево» [1, 60].

Підтримує дружні стосунки відьма й з водяником – господарем водяного світу й володарем усіх його мешканців. За народними уявленнями, водяник голий, рудий, часто волохатий, з хвостом, крильми, часом як свиня, з малими ріжками; він сміється та показує руками [2, 88]. Символом влади є золотий тризуб, за допомогою якого він добуває із землі джерельну воду, щоб поповнювати свої водні багатства. Справжньою насолодою для водяника є дощ.

У романі описано історію про те, як водяник декілька разів ставав у нагоді Відді. До відьми звернувся по допомогу мірошник, щоб та зняла вроки з млина. Вона допомогла чоловікові: попросила водяника Жбура, щоб не зупиняв лотоки. За це водяник отримав цідлол молока. А наступного разу Віддя попросила водяника, щоб він навмисне зупинив лотоки, і мірошник знову прийшов за поміччю. Звичайно, кожен отримав користь з цього: мірошник – млин, що працює, відьма – мішок борошна від мірошника, а водяник – тернову хустку від Відді. До річі, ця хустка була чарівною: якщо її постелити на воді й лягти зверху, то людина на ній не потоне.

Отже, бачимо, що міфічні істоти, зображені в романі Юрія Винничука «Аптекарь», такі, якими вони є в уяві та віруваннях українців. Хоча не можна говорити, що кожен персонаж – це автоматичне повторення образів нечистої сили, що утворилася у фантазії українського народу. Автор залишив образи відьми, чорта, водяника, вовкуна вигаданими, але наділив їх людськими рисами: вони товаришують, допомагають один одному, навіть риси зовнішності подібні до людських. Тож у романі «Аптекарь» тісно переплітається вигадка й реальність.

Література:

1. Винничук Ю. П. Аптекарь: роман. – Харків: Фоліо, 2016. – 443 с.
2. Войтович В. М. Українська міфологія. – Київ: Либідь, 2002. – 664 с.
3. Лиса гора в Києві [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://we.org.ua/mistychna-ukrayina/lysa-gora-v-kyuevi/> – Заголовок з екрану

Валерія ТУПЧЕНКО
(Харків, Україна)

РОЛЬ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У ФОРМУВАННІ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ

У сучасний період вивчення іноземної мови є невід'ємною частиною ознайомлення з культурою країни мови, яка вивчається, її історією, культурними традиціями, особливостями національного сприйняття світу. В останні роки філологічна наука активно розвивається, проблема мовної картини світу розглядається у новому ракурсі. Кожне заняття з іноземної мови – це практика міжкультурної комунікації, тому що кожне іноземне слово відображає іноземний світ та

іноземну культуру. Взаєморозуміння між національними культурами – процес виключно складний, але іншомовній культурі можливо вчитися.

У процесі вивчення іноземної мови, поступово опановуючи словник і граматичні категорії, людина стикається з тим, що мовний бар'єр – не єдина перешкода для успішної комунікації. Основним завданням викладання іноземних мов у сучасний період є навчання мові як реальному та повноцінному засобу спілкування.

Навчити людей спілкуватися, навчити розмовляти іноземною мовою, а не тільки її розуміти, ускладнюється ще й тим, що спілкування це не просто вербальний процес. Його ефективність залежить від багатьох факторів, умов та культури спілкування, правил етикету знання невербальних форм вираження і таке інше. Подолання мовного бар'єру недостатньо для забезпечення ефективності спілкування між представниками різних культур. Необхідно подолати бар'єр культур. Підвищення рівня навчання комунікативному спілкуванню між людьми різних національностей можливо досягти тільки розумінням соціокультурного фактору. Одна з умов усунення цього недоліку – поглиблення ролі соціокультурного компонента у розвитку комунікативних здібностей. Отже, виникає необхідність більш ретельного вивчення світу носіїв мови, їх культури, способу життя, національного характеру, тому що використання слів у мові значною мірою визначається знанням соціального і культурного життя мовного колективу, який розмовляє цією мовою. Відображення світу в мові – це колективна творчість народу, який розмовляє цією мовою, і кожне нове покоління отримує з рідною мовою повний комплект культури, в якому вже закладено риси національного характеру, світосприйняття, моралі.

Мова, таким чином, відображає культуру і світ, а також формує свого носія. Ці функції реалізуються в процесі спілкування, комунікації, головним засобом якої є мова. Мова – це основний засіб вираження думки, передачі знань, центр всієї комунікативно-когнітивної діяльності, оскільки саме мова встановлює кореляцію між предметом, явищем, ситуацією та їх опануванням і обраним для їх назви мовним знаком. Ось чому мова як загальний когнітивний механізм знаходиться у центрі уваги когнітивної лінгвістики.

Когнітивна лінгвістика базується на положенні про те, що діяльність і поведінка людини визначаються його знаннями, а мовна поведінка – мовними знаннями. У центрі уваги когнітивної лінгвістики знаходиться загальний когнітивний механізм як система знаків, які відіграють свою роль в репрезентації (кодуванні) і в трансформації інформації, тобто у механізмах мови важливі не тільки розумові структури як такі, але й матеріальне втілення цих структур у вигляді знаків.

У сучасний період перед когнітивною лінгвістикою стоять три основні проблеми: природа мовного знання, його засвоєння та його використання. Предметом вивчення є когнітивна семантика, оскільки зміст знаку тісно пов'язаний з пізнавальною діяльністю людини. Когнітивна лінгвістика встановлює схеми, в рамках яких людина пізнає світ. З когнітивної точки зору досліджуються метафора і метонімія. З когнітивних позицій досліджується дискурс, з позицій когнітивної лінгвістики вчені намагаються проникнути в інші форми представлення знань, які грають важливу роль у функціонуванні мови, – фрейми, сценарії, пропозиції і таке інше. Предметом дослідження когнітивної лінгвістики є концепти, точніше моделювання світу за допомогою концептів.

Концепти дозволяють зберігати знання про світ і виступають будівельними елементами концептуальної системи, сприяють обробці суб'єктивного досвіду шляхом підведення інформації під визначені категорії і класи, які були вироблені суспільством.

У процесі комунікативно-когнітивного навчання монологічному висловлюванню студентів необхідно розглядати і зміст, і форму, і поведінку мовних одиниць у реченні і в тексті як продукті мовної і розумової діяльності людини. Під час організації процесу оволодіння мовними реаліями необхідно враховувати не тільки ті ментальні репрезентації, які виникають під час обробки або вилучаються із довгострокової пам'яті, але і ті операції, які при цьому використовуються. Отже,

мову необхідно розглядати як когнітивний процес отримання і переробки інформації, який закладено у будь-якому мовному витворі.

Усі ці факти необхідно брати до уваги для розробки ефективної методики комунікативно-когнітивного навчання монологічному висловлюванню студентів.

Таким чином, отримані нові дані у когнітології про процеси породження і сприймання мови вплинули на методику викладання іноземної мови і мають велике теоретико-методологічне значення під час організації процесу комунікативно-когнітивного навчання монологічному висловлюванню студентів.

Людмила ЮЛДАШЕВА
(Київ, Україна)

ОНИМНА ПАЛІТРА СУЧАСНИХ ФАНТАСТИЧНИХ ТВОРІВ ДЛЯ ДІТЕЙ ТА ЮНАЦТВА

Література для дітей та юнацтва належить до окремого літературного типу, її художня й мовна організація орієнтована на реципієнта-дитину, його потреби та особливості сприйняття. У фантастичних творах для дітей та юнацтва своєрідно відображено навколишню дійсність і світорозуміння.

Створення художніх творів, орієнтованих на дитяче сприйняття, потребує ретельного відбору специфічних форм, засобів і прийомів, завдяки яким реалізовано вдале співвідношення тексту і підтексту. Одним із таких засобів є ономастична лексика. Літературні оніми – найменування індивідуальних художніх об'єктів, створені уявою письменника і введені ним у текст твору.

Функційні характеристики онімів залежать від мовної належності, мотивації, семантики аспективної основи, морфемного значення форманта власної назви, граматичної кореляції компонентів власної назви, фонетичних особливостей, ставлення учасників комунікації до позначуваного об'єкта, особи тощо. Оніми в дитячій літературі виконують номінативну, репрезентативну, характеристичну, імпресивну, естетичну та ігрову функції.

Автори оригінально використовують власні назви. Кожне ім'я уведене в ономастичну парадигму тексту, вступає в різноманітні зв'язки, взаємодіє з іншими словами тексту; стає залежним від найближчого і загального контексту, набуває індивідуально-художнього значення. Ономастична лексика відіграє важливу роль у структурно-семантичній організації художнього тексту.

Усі досліджувані твори дитячих письменників засвідчують уважне ставлення авторів до добору та створення власних назв. У сучасних творах для дітей та юнацтва використано різні розряди онімів, які створюють дивовижний та цілком конкретний художній світ, сприяють розумінню естетичних ідей письменника. Серед літературних онімів переважають антропоніми. За своїм функційним значенням до них близькі зооніми, які називають тварин – дійових осіб, і міфоніми. Характеристичними ознаками наділені літературні топоніми.

Аналіз зафіксованих найменувань дає підстави стверджувати, що онімний простір творів для дітей та юнацтва сформований як частина інформаційного поля тексту, у якому оніми акумулюють інформацію про художні об'єкти.

В ономастичному масиві трапляються реальні назви та промовисті номени. Оніми з прозою внутрішньою формою первинно означають не конкретну особу чи місце, а своєрідний типовий образ. Промовистість онімів підтримує й притаманна їм конотативність, що пронизує всі досліджувані твори, додає до сюжетної лінії текстів неймовірні поліфонічні елементи, привертаючи увагу юного читача. Персонажі отримують промовисті прізвища зі зрозумілою внутрішньою формою, топоніми містять точну характеристику об'єкта. Використання таких колоритних номенів створює бажаний стильовий ефект, що надає тексту відповідної тональності, у якій виражено

ставлення автора до предмета зображення. У літературі для дітей і юнацтва особливо важливим є доонімне, етимологічне значення власної назви.

Літературні оніми утворені різними способами. Одночленні власні назви – найчастіше лексико-семантичним способом. Дитячі письменники використовують перехід загальних назв у власні, що полегшує дитині сприйняття й розуміння змісту твору. Привертає увагу фонетична продуманість і вишуканість онімних лексем, що увиразнює образність об'єктів найменування насамперед під час трансформації апелювативних okazionalizmів у власні назви, для відповідного акцентування префіксальних, суфіксальних та кореневих морфем, використання прецедентних номенів для називання художніх об'єктів [2]. Оніми-композиції, маючи потужний характеристичний потенціал, наділені високими образно-стилістичними можливостями. Крім того, поширене використання онімів-словосполучень. Мотивація імен нерідко відображена в тексті.

Для ономастикону дитячих літературних казок характерна багатоплановість, багатовимірність, експресивність та інформативність як реальних, так і вигаданих автором номенів, простота, фонетична, структурна й семантична прозорість власних назв. Про позитивне сприйняття поетонімів сучасних творів для дітей і юнацтва свідчить проведений асоціативний експеримент.

За допомогою онімів юні читачі мають змогу ідентифікувати об'єкт художнього зображення з об'єктом реального світу, задіявши при цьому механізм асоціативних зв'язків. Структура літературних онімів, моделі і їхнє змістове наповнення мають послідовне й мотивоване вживання. У сучасних творах для дітей та юнацтва переважають метонімічно мотивовані оніми, також трапляються випадки метафоричної мотивації та псевдомотивації.

Отже, назви персонажів, різноманітних об'єктів у фантастичних творах для дітей та юнацтва зорієнтовані на дитяче сприйняття, дають змогу точно уявити й відтворити в уяві образи персонажів, значно розширюючи уявлення дитини про навколишній світ.

Власні імена є важливим елементом словникового складу художнього твору. Виявлення специфіки відбору і вживання літературних власних назв у творах для дітей збагачує уявлення про експресивний потенціал ономастичної лексики.

Література:

1. Бардакова В. В. «Говорящие» имена в детской литературе // Вопросы ономастики. – Екатеринбург, 2009. – № 7. – С. 48–57.
2. Петренко О. Д. Ономастика дитячих творів Роалда Дала: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04 – германські мови. Одеса, 2006. – 19 с.
3. Юлдашева Л. П. Прецедентно мотивовані заголовки сучасних українських творів // Studia Slawistyczne: Etnolingwistyka i komunikacja międzykulturowa. – Lublin, 2017. – Vol. 4. – P. 515–524.

В'ячеслав АГАЛАКОВ, Марія ПРИСЯЖНА
(Дніпро, Україна)

ПЛАВАННЯ ЯК РОЗВИТОК І ЗДОРОВ'Я СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В ЗВО

Виникнення плавання у слов'ян сягає давніх часів. Розвитку плавання сприяла велика кількість водойм, на берегах яких оселились наші пращури. Тут вони займались рибальством, полюванням. Життя, пов'язане з водою, було неможливе без припинення навичок плавання, пірнання й довгого перебування під водою без рухів. Землі слов'ян підлягали нападу кочівників, але й самі слов'яни здійснювали походи на сусідні народи. Військові дії були пов'язані з подоланням водних перешкод, що вимагало окремих навичок в плаванні. Про це свідчать літописи. Так, візантієць Маврі Ківі розповідає, що слов'яни краще за всіх могли перепливати через річки, тому що більше й краще інших вміли триматися на воді. Іпатівський літопис розповідає про хлопчика-плавця з Києва, котрий у 968 році під час облоги міста печенігами переплив Дніпро і повідомив князя Святослава про напад ворогів. В результаті кочівники були переможені. У «Слові о полку Ігоревім» говориться про бій слов'ян і розкривається значення плавання та інших фізичних вправ у ратному ділі. Перші учнівські групи, в яких проводилися організаційні навчання з плавання, виникли на початку XVIII ст. Велика заслуга в цій справі належить Петру I. Плавання у військових навчальних закладах стало обов'язковим предметом. В уставі імператорського корпусу вказувалося: «Всі новобранці без винятку повинні вчитися плавати – не завжди є мости».

Розвиток плавання у другій половині XVIII ст. пов'язаний з іменем полководця О. Суворова. Він вважав, що вміння плавати – це найважливіша навичка, необхідна солдату для переборювання водних перешкод вброд та вплав. Плавання як фізична дія означає вміння людини триматися на поверхні води і пересуватися у заданому напрямку без допомоги.

Кожна людина повинна вміти плавати. І чим раніше вона навчиться, тим краще. Купання, ігри на воді, плавання, змагання зі спортивного плавання благотворно впливають на фізичний розвиток людини. Працездатність м'язів у студентів ЗВО України знизилась, вони доволі швидко втомлюються при статичних навантаженнях. Молоді (особливо) студентській властива динаміка. В процесі плавання чергується напруга з послабленням роботи різних м'язів, що збільшує їх працездатність і силу [1].

У воді зменшується статичне напруження тіла, зменшується навантаження на хребет людини. Плавання сприятливо впливає на зміцнення хребта, формування правильної постави, а активний рух ніг у воді у безопорному положенні зміцнює ступні людини й запобігає розвитку плоскостопості.

Систематичні заняття плаванням сприяють покращенню роботи органів кровообігу і дихання. Це можливо завдяки ритмічній роботі м'язів, необхідності долати опір води. Покращується серцева діяльність, рухомість грудної клітки, збільшується життєва ємкість легенів.

Постійні заняття плаванням загартовують організм студента: вдосконалюється механізм терморегуляції покращується адаптація до різноманітних змін у навколишньому середовищі. Зміцнюється також нервова система, міцнішим стає сон, покращується апетит, зростає загальний тонус організму, вдосконалюються рухи, розвивається витривалість.

Одночасно з навчанням студентів ЗВО плаванню їм прищеплюється вміння та навички самообслуговування, самоконтролю, гігієни, що дуже важливо для їх виховання та самовиховання.

Плавання благодійно впливає не тільки на фізичний розвиток людини, а й на формування її особистості. Заняття плаванням розвивають такі риси особистості як цілеспрямованість, напо-

легливість, рішучість, сміливість, дисциплінованість, вміння діяти в колективі, виявляти самостійність.

Загартування людини займає важливе місце в загальній проблемі боротьби за здоров'я підрастаючого покоління, молоді, дорослих, а також у профілактиці захворювань серед населення України різних вікових груп [1].

Загартування студентів ЗВО України – це підвищення здібності організму пристосуватися до оточуючого середовища та розвивати його захисні сили. Загартовані студенти менше хворіють інфекційними захворюваннями. Вони спокійні, врівноважені, радісні, доброзичливі у відношеннях з педагогами ЗВО і однолітками, швидше засвоюють матеріал, краще вчаться.

Загартування – одна із складових частин дисципліни «Фізичне виховання» у ЗВО України. Ефективні засоби загартування – природні фактори: повітря, сонце і вода.

Хвороби негативно відображаються на фізичному розвитку студентів, їх моториці, рівні засвоєння основних рухів, розумовому та психічному розвитку[3].

Бронхіти, запалення легенів гальмують фізіологічне зростання об'єму легенів, а недостатній кисневий обмін в організм негативно впливає на стан м'язів, обмін речовин, на стан головного мозку.

На наш погляд, запорукою успішного опанування студентами ЗВО основних плавальних рухів та навчання їх успішно долати будь-які дистанції, є правильна методика занять з фізичного виховання у плавальному басейні як засіб формування рухових навичок у воді та розвитку фізичних якостей.

У роботі спробуємо покращити та вдосконалити методики проведення занять з плавання.

Формування цілей роботи. Мета даної роботи полягає у вдосконаленні існуючих методик проведення занять з навчання плаванню зі студентам ЗВО у плавальному басейні, що дозволяє використати воду як один із засобів їх фізичного виховання, а також – як потужний стимулюючий фактор для всебічного розвитку, поліпшення фізичного, емоційно-психологічного стану та здоров'я людини в цілому.

Для досягнення вказаної вище мети слід вирішити наступні задачі:

1. Оздоровчу (оздоровлення студентів ЗВО відповідними заходами та засобами).
2. Навчальну (навчити руховим вмінням у воді відповідно до вікових груп та статі).
3. Спортивну (підготувати студентську молодь, що навчилася плавати, до виступу на змаганнях з плавання в кінці навчального року).

Результати дослідження. Оскільки, на превеликий жаль, у нашому ЗВО – ДНУ ім. О. Гончара (який, до речі, має власний плавальний басейн) багато ослаблених студентів, котрі займаються фізичною культурою у спеціальних медичних групах, то в своїй роботі на перше місце ставимо оздоровчу задачу. Застосовуючи на заняттях з плавання спеціально підібрані комплекси дихальної гімнастики, які студенти виконують на суші та у воді, можливо впливати на розвиток дихальної системи, тим самим знижуючи показники захворюваності.

Різноманітні рухи, яку студенти виконують на суші та у воді, сприяють зміцненню опорно-рухового апарату, а також розвитку таких якостей як гнучкість та сила. Горизонтальне положення знімає навантаження з органів кровообігу і є прекрасною профілактикою порушення постави та хвороб, пов'язаних з цим.

Вода дуже позитивно впливає на нервову систему студентів. Після заняття вони стають спокійнішими, з'являється апетит. Зі слів багатьох студентів, які навчаються плавати, вони краще й довше (спокійніше сплять). Це відбувається тому, що властивості води дозволяють встановити більш стійке співвідношення процесів збудження та гальмування в корі головного мозку людини, а здобуте студентом на таких заняттях навантаження, прискорює процес обміну.

Змінюючи температурний режим у приміщенні та у басейні, поступово досягається ефект загартування. Можна стверджувати, що студент, який приходить у басейн та систематично відвідує заняття, стає фізично розвиненим, менше хворіє, має гарну поставу.

Методика проведення занять у басейні. Типи занять. Попередження травматизму.

Заняття – основна форма організації навчання студентів плаванню. За своєю структурою воно поділяється на три частини: підготовчу, основну, заключну. Перша – може проводитись тільки на суші та частково у воді, основна – тільки у воді, а заключна – у воді й на суші. Кожна частина має свої конкретні завдання, причому головне з них розв'язується в основній частині. Заняття будується так, щоб зміст підготовчої і заключної частин був спрямований на розв'язання основного завдання і підпорядкованості йому. Наприклад, основне завдання заняття – навчання ковзання. Отже, матеріал підготовчої частини повинен включати вправи, що сприяють засвоєнню найважливішого елемента техніки, готувати студентів до виконання ковзання – координаційна, функціонально, фізично тощо.

Тривалість заняття від 60 до 80 хвилин.

Підготовча частина (10-20 хв.) – шиккування студентів, повідомлення конкретного змісту заняття в доступній формі, виконання основних рухів.

Основна частина (40-50 хв.) – вивчення нового матеріалу і вдосконалення раніше набутих навичок за допомогою вправ, ігор з елементами змагання естафет.

Заключна частина (10 хв.) – зниження фізичного й емоційного навантаження, виконання індивідуальних завдань, тобто самоперевірка засвоєння матеріалу, підведення підсумків.

Перші заняття повинні бути короткочасні – до 30-40 хв. Якщо температурний фактор не перешкоджає, тривалість заняття залежить лише від терміну занять плаванням, після 4-5 занять тривалість стабілізується і доводиться до загальноприйнятої норми. Фізичні навантаження треба збільшувати поступово на кожному з занять під навантаження має припадати на другу третину основної частини, після чого відбувається його зниження [2].

Виконання різних за складністю вправ, їх дозування рівною мірою доступні юнакам та дівчатам. Перші заняття з плавання проводяться на глибині до пояса, а на наступних заняттях глибина залежить від ступеня освоєння студентами навчального матеріалу.

Специфіка плавання полягає в тому, що всі рухи плавець виконує горизонтально у безопорному положенні. Ось чому на виконання вправ, спрямованих на вивчення і вдосконалення цього положення має відводитись до 80% часу основної частини заняття (включаючи ігри, естафети, розваги).

Трапляються випадки вимушеного порушення запланованої у занятті послідовності матеріалу. В чому ж полягає причина таких порушень? Насамперед, втрата інтересу студентів до вправ заняття. У такому випадку слід запитати студентів щоб вони хотіли сьогодні робити? Виходячи з їх побажань, будують заняття так, аби розв'язати основні завдання щодо формування навичок плавання, фізичного розвитку та загартування для цього використовують інші цікаві прийоми [3].

З дидактичною спрямованістю заняття плаванням зі студентами різних вікових груп можуть бути такі: навчальне, навчально-ігрове, ігрове, індивідуальне навчання, контрольне, масове купання.

Навчальне заняття присвячується вивченню нового матеріалу. Наприклад, на одному з перших занять студенти ходять по дну (глибина води по пояс) різними способами: шеренгами, «змійкою», по діагоналі, обличчям і спиною вперед тощо. На наступному занятті ті ж самі пересування ускладнюють швидким кроком, бігом, навчають нових варіантів ходьби – лівим(правим) плечем вперед. На кожному наступному занятті доцільно повторювати вправи попереднього заняття [2].

Навчально-ігрове заняття передбачає вивчення нових вправ та їх наступне вдосконалення під час гри або вдосконалення матеріалу попереднього заняття. Тут може бути кілька варіантів.

А. На заняттях вивчають нові вправи або елементи техніки, на що відводять певний час, далі проводять гру, що містить тільки-но вивчені вправи, потім ті самі вправи знову вивчають у навчальній формі.

Б. Приблизно дві третини основної частини заняття присвячують вивченню нового матеріалу, після чого проводять гру, що включає вивчений елемент і спрямована на його подальше вдосконалення.

В. Вивчають новий і досить складний матеріал, після чого проводять гру, що не включає тільки-но вивчені вправи, а має головним чином емоційну спрямованість. Далі проводять іншу гру, до якої включені рухи вивченого матеріалу. Роблять це для фізичного й психічного розвантаження організму людини.

Вибір варіантів визначається фізичною й плавальною підготовленістю студентів, ступенем засвоєння ними матеріалу, температурними умовами, попередньої або наступною їх діяльністю [2].

Ігрове заняття містить ігри та розваги. Завдання його можуть бути різноманітними: вивчення і вдосконалення матеріалу, перевірка ступеня його засвоєння в іграх, емоційний вплив. Проте не можна в роботі зі студентами на перших заняттях захоплюватися командними і сюжетними іграми, коли у студента наявний різний ступінь плавальної підготовленості. Якщо не підготовлена до перебування у воді людина буде наполегливо залучатись до гри, а педагог не помічатиме витівок уже «досвідчених» студентів (наприклад, бризкання в обличчя), подібні вільності можуть викликати страх у людини до води. Спершу студенти виконують нескладні вправи, потім їх повторюють в ігровій ситуації на суші – такий шлях новачків до «великої» води [2].

Після засвоєння студентами початкового курсу (вивчення нескладних вправ) проведених ігрових занять, що містять уже знайомий матеріал, стає необхідним і обов'язковим. Ігрові заняття мають бути варіативними. Наприклад, навчання дихання і ковзання. Для цього можна провести ігри, що містять тільки ковзання на грудях або на спині, а після кожної з них виконувати вправи на дихання, можна чергувати ігри у такій послідовності: з ковзанням на грудях, потім з переважними видихами у воді, далі з переважним ковзанням на спині. В ігрових, як і в інших заняттях, обов'язково виконують вправи на дихання.

Заняття з масового купання. Його можна проводити зі студентами влітку на природних водоймах, у студентських оздоровчих таборах, звичайно, вимагаючи виконання правил поведінки на воді. Заняття цього типу, як правило, мають сприяти загартовуванню студентів, розвитку їх рухових властивостей, виробленню вміння орієнтуватися у воді, вдосконаленню раніше набутих навичок. Основні засоби таких занять – ігри та ігрові вправи. Інші засоби у цьому випадку менш ефективні, бо навіть короткочасні зупинки студентів для словесних пояснень можуть стати причиною переохолодження або перегрівання [2].

Заняття індивідуального навчання проводять самі студенти у природних і домашніх умовах. Незалежно від умов проведення воно має свою специфіку і вимагає реальної організаційної та методичної підготовки. Індивідуальне навчання в домашніх умовах має свої переваги та недоліки. По-перше, студент перебуває у себе вдома, у звичайній обстановці, в оточенні рідних і знайомих (варіант гуртожитку), і маленький домашній басейн (ванна кімната) вже йому знайомий. По-друге, він у свого постійного (що у даному випадку обов'язково) домашнього педагога – батька чи матері. І, по-третє, це можна віднести до недоліків: студент перебуває поза колективом, немає з кого брати приклад, немає кому наслідувати, немає з ким змагатися. Якщо за даних умов батьки зможуть замінити студенту однолітків, виховне значення такого заняття буде неоціненним.

Таке заняття зберігає загальноприйнятну структуру. Його тривалість у домашньому басейні або природних умовах визначають за позначеними раніше факторами. У першому випадку на початку курсу навчання, воно триває 4-6 хв. на суші (підготовча частина) і 6-10 хв. у воді (основна частина). В міру адаптації студента час його перебування у воді доцільно збільшити до 45-60 хв. активних занять. Для студентів початківців вправи підготовчої частини рекомендується проводити так, вони стають перед дзеркалом, а за їх спиною – домашній педагог. Починається вправа «Праву руку в сторону», – каже і виконує педагог, те ж саме повинен зробити студент. Якщо він самостійно не справляється із завданням, педагог бере його праву руку у свою і відво-

дить у сторону. Повторюючи, що це права рука і вона відведена в сторону, студент бачить у дзеркалі рухи педагога та свої й підкорюється словесним вказівкам. Добре розвинутий рефлекс наслідування допоможе студенту засвоїти такі рухи та кілька занять і виконувати їх самостійно.

Необхідно (особливо в умовах домашнього басейну) вести щоденник навчального процесу, в якому необхідно фіксувати план кожного заняття з урахуванням вправ, що вивчають, та їх датуванням, ступінь і тривалість засвоєння вправ, використані методичні прийоми, допоміжні засоби (навіть іграшки) та їх вплив на засвоєння матеріалу [2].

Контрольне заняття. На ньому аналізують результати поточної і кінцевої успішності. Під поточною успішністю розуміють засвоєння студентами окремих груп вправ плавального курсу або підготовчих вправ (для засвоєння з водою тощо). Кінцева успішність (в умовах ЗВО) є підсумком роботи за рік. Аналіз поточної успішності доцільно проводити у тестовій або загальній формі, підсумковою – у загальній, причому студенти мають виконувати обов'язкові нормативи.

Найбільш успішно навчальний матеріал студенти засвоюють тоді, коли він вивчається комплексно майже на кожному занятті. Уявімо собі, що на занятті будуть виконуватися тільки вправи для вивчення рухів ногами. Студенти швидко стомлюються фізично та психологічно й якщо подібна одноманітність триматиме протягом кількох занять, то вони можуть втратити зацікавленість до занять плаванням. Ось чому заняття необхідно насичувати різноманітними вправами, іграми, що включають як новий, так і пройдений матеріал і сприяють розв'язанню завдань технічної, функціональної та спеціальної підготовки. Крім того, більшість вправ повинні мати емоційний вплив на студента. Кожне заняття покликане розв'язувати основне завдання, пов'язане з вивченням нового матеріалу. Наприклад, основне завдання заняття – вивчення рухів ногами. Для його розв'язання вправи для засвоєння рухів ногами чергують з вправами для вивчення і вдосконалення рухів руками, іграми, естафетами, а також раніше засвоєними вправами. Отже, вивчення рухів руками буде додатковим завданням, що значною мірою сприятиме відновленню частоти серцевих скорочень [2].

У навчально-виховному процесі головну роль відіграє педагог. Його авторитет в очах студентів будь-якого віку, особливо новачків-першокурсників, базується насамперед на високому професіоналізмі, що означає творче ставлення до справи, знання техніки плавання, вправ на суші та у воді, методів і засобів навчання, фізіології та психології, методичних прийомів підвищення активності дітей, а також постійний пошук нових, нетрадиційних, доступних і цікавих методів та засобів навчання.

У навчальному процесі студенти інколи самі підказують педагогу, що і як слід вивчати. Ось чому не слід стримувати їхню ініціативу, а, навпаки, заохочувати активність і самостійність, прояви творчості [4].

Крім навчальних завдань, заняття має розв'язувати й виховні завдання. Саме тому у педагогічній діяльності потрібні суворість і справедливість, а в разі необхідності – покарання (якщо порушення дисципліни стали причиною тілесних ушкоджень чи травм). Якщо зауваження не дають позитивних наслідків, порушників дисципліни виводять з води або не дозволяють бути присутніми на наступному занятті.

Педагог повинен бути максимально терплячим і наполегливим, адже далеко не всі студенти мають однакову здатність до засвоєння «плавальної» грамоти. Всі вони по різному тямущі та допитливі, а вміти плавати необхідно навчитись кожному. А навчити плавати можна й треба кожного, проте в одному випадку для цього витрачається менше часу і праці, а в іншому – більше. Ось чому педагог повинен ретельно і терпляче шукати засоби, за допомогою яких студент ЗВО, що займається у групі з навчання плаванню, абонементній групі басейну в процесі індивідуального навчання зможе набути хоча б початкові навички, а в майбутньому навчитися добре плавати [5].

Заняття, як основна форма навчання, передбачає цілий комплекс вимог, як безпосередньо до його змісту, так і до педагога (зовнішній вигляд, манера триматися, культура мови, вміння

керувати групою, володіння матеріалом тощо). Успішному засвоєнню навчального матеріалу, розвитку уваги, орієнтуванню в нових умовах, поліпшенню дисципліни сприяють сигнали: звукові (голос, свисток, оплески в долоні, барабан і т.д.), зорові (за допомогою жестів) і комбіновані (поєднання звукових і зорових). Наприклад, трель свистка закликає студентів, які пливають на спині за допомогою ніг, зосередитися. Рухи однієї руки до потилиці, а вказівного пальця іншої руки вгору – означають, що потилицю слід тримати на воді і дивитися вперед. Жести можуть визначати напрямок, його зміну під час руху, способи пересування і положення рук, темп виконання вправ, а також мати тільки технічне призначення. Студентам найбільш зрозумілі й цікаві поєднання команд, вказівок і розпоряджень голосом і жестами. Наприклад, студенти повинні виконати ходьбу «равликом» або «спіраллю». Педагог командує: «Равликом – руш! – і, одночасно, виконуючи ходьбу на місці, однією рукою показує напрямок руху, а іншою повільно «вплисує» у повітрі спіраль – «Равлик вповзає в раковину». Своїм темпом ходьби на місці педагог визначає і темп руху студентів, уповільнюючи його в міру «скручування» равлика. (Студенти-новачки у плаванні – це теж діти!). Далі подається команда «Стой!», поворот кругом і рух у протилежному напрямку – «Равлик виповзає з раковини» [5].

З основними розпорядженнями, сигналами і жестами студентів докладно знайомлять до початку занять у воді (в залі, на стадіоні, на стартовому майданчику у басейні), а в самому плавальному басейні до і під час виконання завдань педагог лише нагадує їх і підказує в ході навчання.

Вибір місця для проведення занять (особливо, якщо педагог перебуває у воді) залежить від умов їх проведення, віку, статі, плавальної та фізичної підготовки студентів. Перед початком заняття доцільно намітити основні «керуючі точки» і шляхи пересування студентів – індивідуальні або групові. Наприклад, студенти вперше засвоюють ходьбу вдовж квадрата. Педагог іде у голові колони до кута басейну, показуючи і підказуючи, як виконувати повороти на 90 градусів без зупинок: студенти продовжують рух уздовж бортика, а педагог, змістившись в бік і назад, показує і пояснює те саме іншим студентам, стоячи біля кута басейну. При повторному проходженні квадрата студентам надається можливість виконати вправу самостійно, що стимулює їхні подальші дії.

Необхідний для занять інвентар слід готувати заздалегідь. Заняттю у басейні обов'язково передують гігієнічні процедури. Перед тим, як прийняти душ, студенти обов'язково відвідують туалет, щоб попередити небажані явища у воді. Потім вони швидко, але ретельно, миються в душі, привчаючись робити це самостійно (без нагляду тренера). Після занять студенти знову приймають нетривалий душ, витираються рушником, одягаються і, якщо це можливо, відпочивають деякий час у вестибюлі басейну чи роздягальні, висушують волосся.

На занятті плаванням у всіх студентів повинні бути спеціальні купальні трусики й купальники (для дівчат), а також гумові шапочки, можливо, спеціальні захисні для очей плавальні окуляри, мокроступи.

Правила поведінки в плавальному басейні для студентів всіх вікових категорій єдині, передбачають суворе їх дотримання і беззаперечне виконання [6].

Для запобігання нещасним випадкам і травмам на заняттях необхідно дотримуватись таких вимог:

1. На заняттях повинна бути сувора дисципліна. Не допускати неорганізованого купання та плавання. Самовільних стрибків і пірнання. Не дозволяти студентам штовхати один одного у воду, сидати один на одного, хапати за руки та ноги. На заняттях у закритому плавальному басейні треба суворо стежити за дотриманням правил внутрішнього розпорядку, за тим, щоб студенти не бігали по басейну, не пустували в душових. Не можна входити у воду без дозволу інструктора, методиста, вихователя, тренера-педагога.

2. Не дозволяти студентам входити у воду при поганому самопочутті, якщо у них нежить або кашель.

3. Не допускати переохолодження студентів. Пам'ятати, що студенти-новачки у плаванні охолоджуються значно швидше, ніж ті, хто вміє плавати.

Починати перші заняття плавання можна при температурі води не нижче 23°C, температурі повітря не нижче 25-26°C. Перші заняття у воді слід проводити протягом 10-15 хв. Поступово тривалість вправ у воді для студентів-новачків можна довести до 40-50 хв. При температурі води 25-27°C і повітря близько 30°C займатися плавання можна до 60 хв.

Чим прохолодніша вода, тим менше має бути пауз між вправами і більше енергійних рухів. Коли з'являється легке тремтіння «гусяча» шкіра, студент має вийти з води, розтерти тіло рушником, насухо витерти волосся, надіти одяг. Так роблять після кожного виходу з води.

4. Пускати студента у воду не раніше, ніж через 1,5 – 2 години після їжі.

Перед плаванням слід запропонувати студенту відвідати туалет (або ж нагадати йому про цю обставину). Уважно стежити за студентами, які перебувають у воді. Не залишати їх біля води без догляду навіть тоді, коли вони вміють непогано плавати. Пам'ятати: плавальні круги і пояси, надувні та гумові матраци не зменшують, а навпаки, збільшують ймовірність нещасного випадку.

Безпека студентів має бути першочерговою турботою педагога, вихователя, тренера під час організації навчання плавання. Насамперед треба пам'ятати, що допускаються до них лише студенти, які пройшли попередній медичний огляд. Заняття проводяться лише з однією, сформованою за віком та ступенем вміння плавати, підгрупою студентів (до 20 – 25 осіб)

Навчаючи студентів правил поведінки на воді, тренер, інструктор, педагог не повинен обмежуватися суворою заборонаю. Розумне пояснення причини заборони – найкращий стимул для запам'ятовування і дотримання правил [5].

Висновки.

1. Для того, щоб навчити студентів ЗВО плаванню (зокрема, кролем), слід використовувати стандартну методику, сутність якої зводиться до наступних етапів:

- Ознайомлення з водою (біг, ходьба, бризкання, вмивання, обливання);
- Навчання зануренню у воду із затримкою дихання;
- Навчання видиху у воду;
- Лежання на воді та спливання (вправи «Поплавець», «Зірочка» на грудях та на спині);
- Ковзання;
- Рухи ногами кролем на грудях та спині;
- Рухи руками кролем на грудях та спині;
- Навчити координувати дихання з руками ніг кролем на грудях та на спині
- Навчити координувати рухи ніг та рук при плаванні кролем на грудях та на спині;
- Навчити координувати дихання з руками рук та ніг при плаванні кролем на грудях та на спині.

2. У своїй роботі тренер, інструктор, педагог з плавання повинен велику увагу приділяти навчально правильно робити видих у воду. На нашу думку, без цього студент ніколи не навчиться правильно плавати чи гарно триматись на воді. Завдяки спеціальним вправам на дихання у воді, які тренують міжреберні м'язи, сприяють збільшенню об'єму легенів, студент поступово привчається спокійно і ритмічно робити вдих над водою і видих у воду з будь-якого положення.

3. Для того, щоб повністю закінчити навчання студента плаванню, тобто навчити його координувати дихання з рухами рук та ніг, слід включати в заняття вправи, які привчають його до наступного: по-перше, робити вдих, повертаючи голову в сторону, а по-друге – привчають дихати через три цикли рухів руками і в різні сторони.

Перспективи:

1. Завдяки запропонованій методиці кожен інструктор, викладач, тренер-педагог з плавання у ЗВО в кінці навчального року здатен і повинен підготувати команду студентів для участі у

змаганнях на рівні навчального закладу. Тобто студентів можна не тільки навчити плаванню, а й відібрати з них найкращих.

2. Переможці вказаних змагань можуть у подальшому вдосконалювати свою майстерність у групі вміючих плавати, а потім навіть стати членами збірної команди ЗВО з плавання.

3. Впровадження обов'язкової програми навчання студентів ЗВО України плаванню дозволить суттєво зменшити сумну статистику загибелі людей на воді, яка на жаль, в Україні з року в рік зростає.

Література:

1. Загорский Б. И., Залетаев И. И., Пузырь Ю. П. и др. Физическая культура. – М.: Высшая школа, 1989. – 383 с.

2. Канишевский С. М. Легкая атлетика. Методические указания по организации и проведению практических занятий основного учебного отделения всех специальностей. – К.: КИСИ, 1990. – 60 с.

3. Калінський М. І. Якщо хочеш бути здоровим. – К.: Т-во «Знання», Україна, 1990. – 48 с.

4. Масляков В. А., Мятязов В. С. Массовая физическая культура в вузе. – М.: Высшая школа, 1991. – 240 с.

5. Платонов В. Н. Теория и методика спортивной тренировки. – К.: Высшая школа, 1984. – 180 с.

6. Полневский С. А. Физическое воспитание учащейся молодежи. – М.: Медицина, 1989. – 160 с.

7. Плавання: Методичні вказівки до практичних занять з фізичного виховання для студентів усіх спеціальностей / Уклад: С. В. Пех, Д. М. Шарапов. – К.: КНУБА, 2004. – 60 с.

**Олена АНТИПЮК, Роман КАЧАРОВСЬКИЙ,
Лариса ЧИЖЕВСЬКА, Зоя КАРПЮК**
(Луцьк, Україна)

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ ПРИКОРДОННИХ З БІЛОРУССЬЮ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Прогресивний розвиток туризму залежить від багатьох факторів, одним з них є наявність туристичних об'єктів на певній території. Існують різні їх категорії, проте історико-культурні об'єкти є визначальними для функціонування пізнавального та релігійного туризму. Волинський край багатий на історико-культурний спадок, що включає в себе пам'ятки археології, історії, містобудування та архітектури. В сучасних реаліях існування держави, проведення різного роду реформ, зокрема децентралізації влади [2], проблема збереження, реставрації та відновлення історико-культурної спадщини фактично лягає на плечі місцевої влади. Оскільки владні повноваження та ресурси передаються до об'єднаних територіальних громад (ОТГ), саме вони стають відповідальними за долю таких туристичних об'єктів. Зазвичай наявні у них кошти є недостатніми для приведення пам'яток у відповідний стан для оглядин туристами, тому, враховуючи вагомимі місце туризму у наповненні місцевих бюджетів, керівництво громад здійснює пошуки різних варіантів вирішення цих питань. Одним із них є залучення транскордонної та сусідської допомоги, іноземних інвестицій прикордонних територій. Така співпраця передбачена угодою в рамках функціонування транскордонного об'єднання Євро регіону «Буг», утвореного у 1995 р., куди увійшла й Волинська область. У 2014 р. в рамках такої співпраці Волинська обласна рада прийняла Стратегію транскордонного співробітництва на період 2014–2020 рр., яка включає в себе заходи по збереженню та відновленню історико-культурного надбання прикордонних територій трьох країн, зокрема Волинської області [2–4].

Нині у регіоні є дев'ять прикордонних громад (п'ять з Польщею та чотири з Білоруссю), що складає майже 20 % від їх кількості в області. На північному кордоні діє три селищні: Любешівська (Любешівський район), Заболоттівська (Ратнівський) та Шацька (Шацький) громади, а також Самарівська сільська (Ратнівський). Вони утворені у 2016–2017 рр. і разом містять 71 населений пункт (37, 4, 11 та 19 відповідно), де три селища та 68 сіл [2].

Території прикордонних ОТГ багаті історико-культурним спадком. Ці туристичні ресурси охоплюють пам'ятки археології, історії та культури, архітектури та містобудування, музейні установи [1, 4].

На території Любешівської ОТГ налічується ряд об'єктів історико-культурної спадщини. Археологічні пам'ятки – це поселення культури шнурової кераміки (кін. III- поч. II тис. до н. е.) мідно-бронзового віку, городище IX-XIII ст. у с. Ветли, що належить до давньоруського періоду, городища у с. Цир та смт Любешів та селище давньоруського періоду у с. Лахвичі, могильник цього ж періоду у с. Підкормілля. Із пам'яток архітектури є муровані споруди келій монастиря піарів (1684 р.), В'їзна брама садиби, виконана у стилі бароко та костел і келії монастиря капуцинів (XVIII ст.), розташовані в смт Любешів. У с. Залізниця збереглася Покровська церква (дер., 1745 р.), в с. Залаззя – Почаєво-Богородицька церква (дер., 1773 р.), яким притаманні риси архаїчного типу. Разом з тим у с. Бірки можна споглядати Іосафівську церкву (дер., 1769 р.), а у с. Бихів – Хрестовоздвиженську церкву (дер., 1757 р.), виконані у волинському архітектурному типі. Крім того, у с. Цир можна відвідати Хрестовоздвиженську церкву (дер., 1819 р.), що являє собою зразок хатнього типу архітектури. Наймолодшою пам'яткою архітектури ОТГ є Покровська церква (дер., 1914 р.), виконана у псевдоруському стилі. На території функціонує Лобненський музей партизанської слави (с. Лобна), відкритий у жовтні 1971 р. [1; 5]. Візитівкою ОТГ є народні промисли – ткацтво та осередок вишивки у с. Седлище [1]. Ткацтво як давній спосіб виготовлення тканин і сьогодні дуже поширене. Хороші зразки цього мистецтва (килими, рушники, рядна) можна побачити у сс. Проходи і Угриничі. Історико-культурна спадщина достатня для організації заходів пізнавального характеру: екскурсій, майстер-класів, фестивалів [1; 5].

У Заболоттівській ОТГ пам'яткою архітектури є Хрестовоздвиженська церква (дер., 1795 р.) у смт Заболоття – яскравий приклад хатнього типу архітектури; у с. Тур – Миколаївська церква (дер., 1778 р.) та Церква Параскеви (дер., 1794 р.), виконані в архаїчному типі. Із пам'яток архітектури XX ст. збереглася Михайлівська церква (дер., 1934 р.), що є зразком волинського типу. До наших часів на території громади функціонують осередки ткацтва (с. Тур). На багатих лісами землях ОТГ здавна займалися обробкою дерева. Поширеними галузями деревообробництва є бондарство, столярство, декоративне різьблення. У селах покрівля часто закінчувалася вирізаними із дерева «шпилями». Із побутових предметів різьбленням найчастіше оздоблювали ложки, черпаки, миски, сільнички. Традиції волинської різьби продовжують і тепер народні майстри смт Заболоття [1; 6].

У Самарівській громаді археологічні знахідки – практично тільки поселення різного віку. Зокрема є поселення кам'яного віку епохи мезоліту (X-VII тис. до н. е.) у с. Самари та епохи неоліту волинської неолітичної культури (V-III тис до н.е.) у с. Щитинська Воля. Крім того, у с. Хабариче знаходиться поселення бронзового віку культури шнурової кераміки (кін. III – поч. II тис до н. е.). Архітектурними об'єктами є Михайлівська церква (дер., 1794 р.) у с. Залухів та Успенська церква (дер., 1865 р.), що є яскравими представниками архаїчного типу архітектури. Крім того, у с. Самари є ще Церква Параскеви (дер., 1830 р.), де виражені всі риси хатнього типу. З народних промислів збереглися осередки вишивання (с. Самари) [1; 6].

З археологічних пам'яток на території Шацької об'єднаної громади розташовані городище та могильник давньоруського періоду (IX-XIV ст., смт Шацьк, урочище Сад). Архітектурні пам'ятки – церква Різдва Богородиці (мур., 1838 р.) у смт Шацьк та хата І. Забродовського (XIX ст.) у с. Мельники. Найпоширенішим видом декоративного мистецтва на території ОТГ є вишивка. У

ній переважає насичений червоний колір з додаванням чорного або синього. Поширена також вишивка, виконана білими нитками в поєднанні з ажурним шиттям – «мереженням». Улюблені мотиви – птахи. На сьогодні збереглися осередки вишивання у смт Шацьк та с. Прип'ять [1; 4].

Висновки. Історичний розвиток території зумовив наявність значної кількості об'єктів історико-культурної спадщини у прикордонних ОТГ, що стали основою пізнавального та релігійного туризму. Транскордонна співпраця в рамках міжнародних об'єднань, залучення інвестиційних і грантових коштів, а також місцеві ресурси дозволять зберегти та відновити основні об'єкти туристичної галузі. Це допоможе завдяки інформаційно-рекламній політиці збільшити потік туристів, зокрема іноземних з прикордонних територій, що дасть змогу покращити соціально-економічне становище прикордонних ОТГ.

Література:

1. Атлас історії культури Волинської області / відп. ред. Ф. В. Зузук. – Луцьк: Ред.-вид. від. «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – 112 с.
2. Децентралізація влади [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://decentralization.gov.ua/region/item>.
3. Закон України «Про транскордонне співробітництво». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>.
4. Карпюк З., Чижевська Л., Качаровський Р., Антипюк О. Перспективи розвитку туристичного співробітництва прикордонних громад Волинської області // Матер. міжнар наук-практ. конф. «Туризм, географія, краєзнавство: актуальні проблеми теорії і практики»: (м. Тернопіль, 16-17 травн. 2019 р.). – Тернопіль: РВВ Терн. нац. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка, 2019. – С. 41–50.
5. Чир Н. В., Качаровський Р. Є. Дослідження питання туристично-рекреаційного потенціалу Ратнівського району Волинської області // Науковий вісник Київ. нац. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка. – 2017. – № 3(68)/4(69): Географія. – С. 113–117.
6. Чир Н. В., Качаровський Р. Є. Туристична привабливість Любешівського району Волинської області // Науковий вісник ХДУ. Серія: Географічні науки. – 7/2017. – № 2. – С. 241–248.

*Людмила БАЛУШКА, Олександр ФЛУД, Микола КМИЦЯК,
Юлія СТЕЛЬМАХ, Юрій РАКОМІН
(Львів, Україна)*

РІВЕНЬ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНОСТІ КУРСАНТІВ ЛЬВІВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Постановка проблеми. Сучасні потреби суспільства до рівня фізичної підготовленості молоді визначають необхідність всебічного розвитку фізичних якостей, що є одним із основних напрямків процесу фізичного виховання, значно сприяють формуванню рухових здібностей, необхідних у повсякденному житті. Вітчизняні науковці [3, 5] підкреслюють, що людина, яка має високий рівень фізичної підготовленості, характеризується відносно великим обсягом опанованих рухових умінь та навичок, високими функціональними можливостями серцево-судинної, дихальної та терморегуляційної систем, правильною тіло будовою, а також ознаками здорового способу життя.

Одним з головних завдань фізичного виховання юнаків 17–19 років, які навчаються у вищих навчальних закладах МВС [4, 6], є досягнення ними наприкінці навчання високого рівня фізичного стану. Згідно визначення Міжнародного комітету із стандартизації тестів [9], фізичний стан – це «...характеристика особистості людини, її здоров'я, статури і конституції, функціональних можливостей організму, фізичної працездатності та підготовленості». Отже, в самому загальному вигляді після закінчення навчання в університеті, юнаки повинні мати високий рівень стану

здоров'я, функціональних і фізичних можливостей, рухової підготовленості та відповідні морфологічні параметри.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За даними низки авторів [О. І. Камаєв, 2003; Ю. А. Бородін, 2004; Ю. С. Фіногенов, 2005; С. І. Глазунов, 2007] у більшості курсантів спостерігається низький вихідний рівень розвитку фізичних якостей. Недостатній рівень фізичної підготовленості ускладнює успішне оволодіння курсантами військово-професійних навичок, оскільки від рівня розвитку фізичних якостей залежать адаптаційні можливості до фізичних навантажень і, зокрема, до умов майбутньої діяльності (Б. В. Єндальцев, 1994; В. Ф. Киричук, Н. Г. Коршевер, 1997; О. І. Камаєв, 2000).

Відомо, що досягнення програмних результатів потребує відповідного організаційно-методичного забезпечення навчального процесу. Згідно державних вимог [1] підходи, технології та окремі методики фізичного виховання повинні ґрунтуватись на диференціації й індивідуалізації педагогічного впливу у процесі занять фізичною культурою, характеризуватися розвиваючою спрямованістю. Проте, робіт виконаних на контингенті курсантів, ми не знайшли; вони поодинокі [2, 7], якщо говорити про 17–19-річних хлопців.

Отже, для визначення конкретного впливу на розвиток необхідних фізичних якостей учнів ліцею треба оцінити рівень фізичної підготовленості, що і визначило актуальність нашого дослідження.

Мета роботи – оцінка рівня фізичної підготовленості курсантів військового ліцею імені Героїв Крут.

Методи дослідження: 1. Аналіз та узагальнення наукових літературних джерел, документальних і архівних матеріалів; 2. Педагогічне спостереження; 3. Методи математичної статистики.

Організація дослідження. Для тестування фізичної підготовленості нами застосовувалися державні тести і нормативи. Для визначення швидкісно-силових якостей використовувалися: метання гранати «Ф-1» та стрибок у довжину з розбігу; силові якості – підтягування на перекладні, підйом на перекладену силою та переворотом, згинання та розгинання рук на брусах та кут в упорі на брусах; швидкісні якості – біг 100 м; витривалість – крос 1000 та 3000 м.

Протягом дослідження було обстежено 119 курсантів Львівського державного університету внутрішніх справ.

Результати дослідження. Державна система тестів і нормативів оцінки фізичної підготовленості населення України є основою нормативних вимог до фізичної підготовленості населення як критерію фізичного здоров'я, життєдіяльності, здатності до високопродуктивної праці та захисту Батьківщини. Основною метою державних тестів та нормативів оцінки фізичної підготовленості населення України є стимулювання та спрямування подальшого розвитку фізичною культурою серед усіх груп та категорій населення для забезпечення його здоров'я [1].

Аналізуючи дані дослідження ми керувалися наступною шкалою оцінювання рівня фізичної підготовленості курсантів: 1 – 3 бали – низький рівень, 4 – 6 – середній, 7 – 9 – достатній та 10 – 12 балів – високий.

Як видно з таблиці найкращі результати (8,17 балів – достатній рівень) спостерігаються за результатами кросу на 3000 м, що характеризує загальну витривалість курсантів. Інший тест на витривалість (крос 1000 м) має середній рівень (5, 92 бали). Найгірші результати (1,86 балів) виявлені у результатах лижної гонки на 1000 м.

Таблиця.

**Фізична підготовленість учнів ліцею
з поглибленою військово-фізичною підготовкою**

№ п/п	Показник фізичної підготовленості	X сер.	σ	X сер. балів	Норматив на 12 балів
1.	Метання гранати «Ф-1», м	35,2	$\pm 7,63$	6,91	42
2.	Стрибок у довжину з розбігу, м	3,97	$\pm 0,53$	4,81	4,80
3.	Підтягування на перекладенні, кількість разів	9,21	$\pm 4,41$	6,10	14
4.	Підйом силою, кількість разів	3,09	$\pm 2,39$	6,50	5
5.	Підйом переворотом, кількість разів	2,61	$\pm 2,50$	4,63	6
6.	Згинання та розгинання рук на брусах, кількість разів	9,68	$\pm 5,81$	6,58	15
7.	Кут в упорі на брусах, с	49,9	$\pm 30,0$	6,47	71
8.	Біг 100 м, с	14,19	$\pm 2,47$	6,16	13,6
9.	Крос 1000 м, с	232,0	$\pm 18,0$	5,92	200
10.	Крос 3000 м, с	762,7	$\pm 60,7$	8,17	730

Швидкісно-силові якості визначалися за двома державними тестами для даної категорії населення. Кращі результати (6,91 балів) учні показали у метанні гранати (35,2 \pm 7,63 м). В стрибку у довжину з місця хлопці в середньому виконали норматив на 4,81 бал.

Результати у силових тестах коливалися на середньому рівні. Найкращі дані спостерігалися у виконанні тесту згинання та розгинання рук на брусах. Учні віджилися в середньому 9,68 \pm 5,81 разів та отримали 6,58 балів.

Найгірші результати (4,63 балів) були за результатами тесту підйом на перекладену переворотом. При нормативі на 12 балів 6 разів – курсанти в середньому виконали цю вправу 2,61 \pm 2,50 разів.

Швидкісний норматив біг 100 м також виконаний на середній рівень (6,16 балів).

Таким чином, рівень фізичної підготовленості оцінюється як середній. Для покращення рівня фізичної підготовленості курсантів доцільно звернути увагу на розвиток усіх фізичних якостей.

Стимулом для покращення фізичної підготовленості може бути також розробка рейтингу з фізичної підготовленості курсантів, що дозволить підвищити мотивацію курсантів з низьким рівнем фізичної підготовленості та спонукати більше часу приділяти самостійним заняттям фізичними вправами.

Висновки. 1. За державними тестами та нормативними оцінками найкращі результати у курсантів спостерігаються за показниками у кросі на 3000 м. 2. Середній рівень фізичної підготовленості виявлено у 9 показниках.

Перспективи подальших досліджень. В подальшому ми плануємо розробити експериментальну програму вдосконалення фізичної підготовленості курсантів з використанням засобів спортивної боротьби.

Література:

1. Державні тести та нормативи оцінки фізичної підготовленості населення України. – К., 1996. – 32 с.

2. Дорохов Н.Р. Развитие силовых качеств школьников 7–11 классов различных соматических типов и вариантов развития: Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04. – М.: ВНИИФК, 1997. – 21 с.
3. Круцевич Т. Ю. Методы исследования индивидуального здоровья детей и подростков в процессе физического воспитания. – К.: Олимпийская литература, 1999. – 230 с.
4. Методика фізичного виховання в ліцєях з посиленою військово-фізичною підготовкою / Під заг. ред. Г. А. Єдинака. – Кам'янець-Подільський: ПП Пантук С.І., 2003. – 196 с.
5. Платонов В. М. Система підготовки спортсменів в олімпійському спорті. Загальна теорія і її практичне застосування. – К.: Олімпійська Література, 2004. – С. 178.
6. Фізична культура. Експериментальна програма Кам'янець-Подільського ліцею з посиленою військово-фізичною підготовкою / За ред. Г. А. Єдинака: Рекомендовано МОН України, лист №14/18.1–152 від 26.02.04р. – Кам'янець-Подільський, 2004. – 54 с.
7. Фильченков Д. А. Методика реализации индивидуального похода в физическом воспитании старшеклассников: Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04. – М., 1994. – 23 с.
8. Convention Guide. The Fitness Event of the Century. IDEA. – 2000. – 450 p.
9. Klesins S. E. Reliability of the AAHPED youth fitness test items and relative efficiency of the performance measures // The Research Quarterly. – 1968. – Vol. 39. – No 3. – P. 809–811.
10. Phillips V. Body for life. 12 Weeks to Mental and Physical Strength. – HarperCollinsPublishers. 1999. – 201 p.
11. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.sealptcourse.com>
12. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.afnews.af.mil/iraq/ki-rkuk/100104-taebokirkuk.htm>
13. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.mma-tx.org/athletics.htm>
14. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.dukeofyorksschool.com/intro.htm>

Ольга КАКОВКИНА, Віктор ПАСЬКО
(Дніпро, Україна)

ЩОДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІ ДО ЗАНЯТЬ ФІЗИЧНОЮ КУЛЬТУРОЮ СТУДЕНТІВ НА ОСНОВІ ЗАСТОСУВАННЯ КВЕСТ-ПРОГРАМ

Актуальність. Всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей є головною метою української освіти (Закон України «Про освіту», 2017 № 2145).

У процесі розвитку молоді, важливу роль відіграє особистісна спрямованість та власні мотиви людини, які ще недостатньо сформовані. На думку таких вчених, як Пастернацький В. В., Куртов І. І., (2013), студентство, особливо на початковому етапі навчання, є найбільш вразливою частиною молоді, тому стикається з низкою труднощів, пов'язаних із збільшенням навчального навантаження, невисокою руховою активністю, відносною свободою студентського життя, проблемами в соціальному та міжособистісному спілкуванні. Нинішні студенти – це основний трудовий резерв нашої країни, це майбутні батьки, і їхнє здоров'я й благополуччя є запорукою здоров'я і благополуччя всієї нації. У зв'язку з цим величезну роль відіграє вивчення мотивів, інтересів і потреб сучасної молоді в заняттях фізичними вправами.

Вивченням питання мотивації навчання у психології та педагогіці займалися Т. В. Бланк, (2009); П. А. Гончарук, Л. Савченко, (2017); В. А. Семиченко, І. М. Жовтоніжко., (2004); А. Алексюк, С. Висоцька, Л. Зоріна, (2011); А. Е. Симановський, (2018) та ін.

Сучасні науковці у сфері фізичного виховання (О. Ю. Марченко, 2010; І. Д. Смолякова, 2011; Г. В. Безверхня, 2014; М. І. Масвський, 2015; С. С. Льченко, 2018) у своїх працях доводять, що для успішного залучення студентів до занять фізичною культурою і спортом, важливим завдан-

ням є вивчення їхньої мотивації, включення до програми занять різних видів фізкультурно-оздоровчої активності, які б відповідали інтересам студентів, та використання інноваційних технологій, що сприятимуть формуванню мотивації до фізичного самовдосконалення та поліпшенню фізичної підготовленості студентської молоді.

Окрім цього, науковці (С. С. Ільченко, Г. В. Безверхня, 2018; В. В. Цибульська, 2015; Т. Ю. Круцевич, Н. В. Пангелова, 2016) зазначають, що сучасна система фізичного виховання студентів перебуває у кризі і потребує суттєвих змін, тому, в даному вигляді, не може здійснювати необхідний вплив на формування мотивацій та стимулів.

Дослідження рівня мотивації та факторів, що впливають на показники відвідуваності занять з фізичної культури доводять, що більшість студентів (82,8%) взагалі, не задоволені організацією та проведенням занять з фізичного виховання, що призводить до погіршення режиму відвідування занять з фізичного виховання, що призводить до погіршення режиму відвідування занять та зниження фізичної активності у поза навчальний час (Ю. П. Ядвіга, 2011; Н. В. Москаленко, Н. Л. Корж, 2016).

Така ситуація загострює кризовий стан зі здоров'ям студентів. Одним із важливих шляхів активізації рухової активності є залучення молоді до різних форм фізкультурно-оздоровчої та спортивної діяльності. У зв'язку з цим постає проблема пошуку дієвих технологій формування мотивації у студентів до занять з фізичної культури. Процес фізичного виховання у ЗВО вимагає створення умов для індивідуального і диференційованого фізичного навантаження студентів з урахуванням рівня їх фізичного розвитку, стану здоров'я, фізичної підготовленості, морфофункціонального статусу інтересів тощо. (Благий О. Л., Ячнюк М. Ю, 2015).

Однією з таких технологій є квест або інтерактивна гра. Дослідження мотиваційної сфери студентів (Н. В. Москаленко, Н. Л. Корж, 2016) також свідчать, що найбільшу зацікавленість та інтерес у студентів викликають рольові ігри, основним завданням яких є навчання креативному мисленню, умінню сприймати критику та аналізувати помилки, формування творчо підходити до освоєння навчального матеріалу та створення умов для професійного розвитку кожного студента. Технологія квесту є інтерактивним процесом, у ході якого студенти виявляють мотиви до самостійного здобуття необхідних знань. Фактично, квест є дидактичною структурою, в рамках якої викладач формує пошукову діяльність студентів, задає параметри цієї діяльності та визначає часові межі. При цьому, викладач перестає бути «джерелом знань», створює необхідні умови для пошуку інформації, а студенти перетворюються з пасивних об'єктів навчальної діяльності на її активних суб'єктів. Саме ці особливості дають підстави вважати квести дієвими засобами з формування мотивації. (Л. Савченко, 2017).

Так, С. В. Дмитрук (2013) було обґрунтовано теоретико-методичні засади розвитку креативності студентів засобами туристських ігор в умовах дозвілля; розроблено методику проектування й реалізації поліфункціональних ігрових туристських програм за модульним принципом, визначено зміст та послідовність основних модулів та блоків, розроблено їх науково-методичне забезпечення, обґрунтовано базові принципи організації туристських ігор (Ю. О. Васильковская, 2009).

Проведений нами аналіз літературних джерел доводить, що пошук та використання новітніх підходів у формуванні мотивації у студентів є важливим питанням та відображається у напрацюваннях сучасних вчених (І. Бех, 2010; А. І. Олійник, 2008; Т. Ю. Круцевич, О. О. Біліченко, 2014; Н. В. Москаленко, Н. Л. Корж, 2016; О. Ю. Марченко, 2010; Г. В. Безверхня, М. І. Маєвський, 2016; С. С. Ільченко, 2018; В. В. Цибульська, 2015; Г. І. Гончар, 2013; Н. Бондарчук, 2014; О. В. Голець, 2014; О. Л. Благий, М. Ю. Ячнюк, 2015 та ін.). А дидактичні ігри, що є основою квестів, вже використовуються для формування мотивації студентів до занять фізичною культурою та спортом. Однак, використання засобів квест-програм для формування мотивації у студентів ще не знайшло достатнього висвітлення в нау-

ковій літературі, що обумовлює необхідність дослідження та наукового обґрунтування впливу квест-програм на формування мотивації та удосконалення фізкультурної освіти студентів.

Мета дослідження: науково обґрунтувати та експериментально перевірити методику використання квест-програм для формування мотивації до занять фізичною культурою у студентів 18-19 років.

Організація дослідження буде проводитися на базі Придніпровської державної академії фізичної культури і спорту згідно Тематичного плану наукових досліджень Дніпропетровського державного інституту фізичної культури і спорту 2016–2020 рр. «Психолого-педагогічні аспекти соціалізації студентів ЗВО фізкультурного профілю» (№ державної реєстрації 0116U003009).

Література:

1. Безверхня Г., Маєвський М. Формування ціннісних орієнтацій в процесі фізичного виховання студентів // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми ФВ і С. К. – 2010. – С. 10–13.

2. Біліченко О., Гендерні особливості формування мотивації до занять фізичним вихованням у студентів: автореф. дис... канд. наук з фіз. виховання і спорту.: спец. 24.00.02 - фізична культура, фізичне виховання різних груп населення Дніпро, 2014. – 2 с.

3. Ільченко С., Мотивація до занять спортом і відвідування занять з фізичного виховання студентів педагогічних спеціальностей // Олімпійська література. – 2017. – № 1. – С. 11–14.

4. Корж Н. Культурологічні аспекти формування цінностей фізичної культури у студентів технічних спеціальностей // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка. – Чернігів, 2012. – Вип. 98. – Т. 2. – С. 77–79.

5. Серих Л. Квест - творческая интеллектуально логическая игра [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://7universum.com/ru/psy/archive/item/3171> [01.12.2016]

Роман КАЧАРОВСЬКИЙ, Ірина ЄРКО

(Луцьк, Україна)

Надія ЧИР

(Ужгород, Україна)

ОБ'ЄКТИ ТУРИСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ПОШТОВОГО ЗВ'ЯЗКУ ПАТ «УКРПОШТА» В ПРИКОРДОННИХ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Важливою є роль зв'язку, як сегменту інфраструктури туризму, у забезпеченні поточних потреб туристів, особливо на прикордонній території регіону. Саме він забезпечує отримання та передачу необхідної інформації. До його складу входять багато системних елементів, серед них і поштовий зв'язок, що в умовах прикордоння (де часто відсутній нормальний Інтернет) стає невід'ємною складовою забезпечення зв'язку туристів із зовнішнім світом.

Волинський регіон географічно межує з Польщею на заході та Білоруссю на півночі. Нині на прикордонних територіях, у шести районах, згідно Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [3] створено дев'ять об'єднаних територіальних громад (ОТГ), зокрема: на кордоні з Польщею одна міська Устилузька (Володимир-Волинський район), чотири сільських – Вишнівська, Рівненська (Любомльський), Литовезька, Поромівська (Іваничівський), а з Білоруссю – три селищні Заболоттівська (Ратнівський), Любешівська (Любешівський), Шацька (Шацький), одна сільська Самарівська (Ратнівський) [1].

На території Волинської області діють два великих оператори поштового зв'язку – ПАТ «Укрпошта» та ТОВ «Нова пошта». Їх діяльність врегульовується Законом України «Про поштовий зв'язок» [2] та підзаконними нормативними актами. Обидва оператори мають достатню розгалужену мережу відділень, зокрема ПАТ «Укрпошта» – 470, ТОВ «Нова пошта» – 76 [4]. Проте, більшість відділень ТОВ «Нова пошта» знаходяться в районних центрах та містах обла-

сного значення (віддалені від прикордонних ОТГ), тому доцільно розглядати забезпеченість туристичною інфраструктурою поштового зв'язку цих територій лише в розріз структури ПАТ «Укрпошта» (табл. 1).

Таблиця 1

Структура розміщення відділень національного оператора поштового зв'язку ПАТ «Укрпошта» у ОТГ прикордоння Волинської області [1; 5].

Назва ОТГ, район розташування	Площа, км ²	Населення, осіб	Кі-сть відділень, од.	Забезпеченість відділень	
				од./км ²	осіб/од.
на кордоні з Польщею					
Устилузька міська (Володимир-Волинський)	413,70	7 551	5	0,012	1 510,2
Вишнівська сільська (Любомльський)	455,30	7 090	4	0,009	1 772,5
Литовезька сільська (Іваничівський)	122,40	4 191	4	0,033	1 047,8
Поромівська сільська (Іваничівський)	110,10	5 811	4	0,036	1 452,8
Рівненська сільська (Любомльський)	333,17	5 620	5	0,015	1 124,0
Всього по кордону	1 434,67	30 263	22	0,015	1 375,6
на кордоні з Білоруссю					
Заболоттівська селищна (Ратнівський)	253,72	9 546	4	0,016	2 386,5
Любешівська селищна (Любешівський)	1108,96	28 758	17	0,015	1 691,6
Шацька селищна (Шацький)	307,45	8 648	3	0,010	2 882,7
Самарівська сільська (Ратнівський)	257,20	5 508	4	0,016	1 377,0
Всього по кордону	1 927,33	52 460	28	0,015	1 873,6
Разом	3 362, 0	82 723	50	0,015	1 654,5

Примітка: Таблиця складена за матеріалами Головного управління статистики у Волинській області та офіційного сайту ПАТ «Укрпошта».

На сьогодні у дев'яти прикордонних громадах функціонує 50 відділень ПАТ «Укрпошта», що складає 10,63% їх загальної кількості в регіоні (22 на північному кордоні, 28 – на західному). Площа обслуговування в цих громадах складає 3 362,0 км² або 16,72 % території області (1 434,67 км² або 7,17 % на польському та 1 927,33 км² або 9,55 % на білоруському кордоні). Потенційними клієнтами є 82 723 осіб або 8 % населення області (на заході – 52 460 осіб на півночі – 30 263 осіб, або відповідно 5 % і 3 %).

Згідно з наведеними у табл. 1 даними пересічний коефіцієнт забезпеченості відділеннями зв'язку ПАТ «Укрпошта» в прикордонних ОТГ складає 0,015 од/км² (він такий же для обох прико-

рдонних територій), що істотно менший за обласний 0,023 од/км², при цьому найбільший він на півночі у Поромівській (0,036) і Литовезькій (0,033), а найменший – у Шацькій (0,010) та Вишнівській (0,009) громадах. За кількістю осіб, що припадає на обслуговування одним відділенням, пересічно у ОТГ – 1 654,5 осіб (що істотно менше обласного показника – 3 004,6) найбільше навантаження припадає на північний кордон – Шацьку (2 882,7) і Заболоттівську (2 386,5), найменше на західний – Рівненську (1 124,0) та Литовезьку (1 047,8). В цілому ПАТ «Укрпошта» має розгалужену сітку відділень у прикордонній місцевості, хоча показники коефіцієнта забезпеченості нижчі ніж пересічні в області, проте навантаження на одне відділення є дещо легшим. Це дозволяє повністю забезпечити потребу подорожуючих у поштових послугах, проте слід звернути увагу на збереженні існуючої мережі та можливості її розбудови.

Значний набір наявних послуг задовольнить бажання вибагливих туристів. Тут є можливість: отримати та відправити різні види кореспонденції за кордон та в межах України; через системи переказів (національну (поштовий переказ) і світову Євро жиро) можна у короткий термін отримати чи надіслати фінансові кошти туристу; подорожуючи краєм (зокрема і прикордонними ОТГ), туристи купують сувеніри, які можуть надіслати додому у вигляді посилок чи бандеролей; зручним є отримання періодичної преси, цікавими є послуги «власна марка» (зображення себе на фоні різних відвідуваних об'єктів) і посткросингу – надсилання листівок з привабливими видами туристичних об'єктів, розширюючи коло потенційних туристів; для внутрішнього туриста корисним є отримання пенсійних і соціальних виплат а також продаж полісів автостраховання у будь-якому куточку України [4; 5]. Комплекс поштового зв'язку є цілком підготовленим елементом інфраструктури туризму для обслуговування туристів, проте й тут виникають проблеми, які вирішуються завдяки розробленим заходам, а саме: 1) розширити мережу поштового зв'язку у ОТГ, залучивши пересувні офіси «на колесах») для надання поштових послуг у важкодоступних місцях біля об'єктів туризму; 2) забезпечити всі відділення безперервним Інтернет-зв'язком; 3) реформувати наявний прайс-лист послуг поштового зв'язку, впровадивши новинки, що зацікавлять туристів; 4) забезпечити доставку специфічних та нестандартних вантажів; 5) здійснювати окремі платіжні операції як банківська установа (особливо для пересувних відділень); 6) створити поштову продукцію із зображенням туристичних та об'єктів для проведення інформаційно-рекламної політики [4].

Існуючі виклики туристичної галузі слід вирішувати системно і комплексно, звертаючи увагу на нові та існуючі можливості, що не використані. Поштовий зв'язок як елемент інфраструктури дозволяє віднайти додаткові важелі розвитку галузі, особливо на прикордонних територіях, зокрема у ОТГ, де контакт з туристами є найближчим, вивчаючи їх потреби і удосколюючи надання різних видів послуг.

Література:

1. Децентралізація влади [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://decentralization.gov.ua/region/item>.
2. Закон України «Про поштовий зв'язок» від 04.10.2001 р. № 2759-III // Відомості Верховної ради України. – 2002. – № 6. – 39 с.
3. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19>.
4. Поштові відправлення як важливий елемент рекламно-інформаційної підтримки розвитку туризму Волинської області / Н. В. Чир, Р. Є. Качаровський, І. В. Єрко, О. В. Антипюк // Матеріали III Міжнародної наук.-практ. Інтернет-конф. «Суспільно-географічні чинники розвитку регіонів» (м. Луцьк, 11–12 квітня 2019 р.) / за ред. Ю. М. Барського, С. О. Пугача. – Луцьк: Волиньполіграф, 2019. – С. 119–122.
5. Укрпошта. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – <https://ukrposhta.ua/vol/>

ПЕРСПЕКТИВИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ АГРОЛАНДШАФТІВ ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Одним із суттєвих показників, що відображає якість агроландшафтів, є їхня інвестиційна привабливість. Зокрема, це стосується ріллі, яка безпосередньо являє собою предмет праці, і питома частка якої в Україні, зокрема на Луганщині, є найбільшою. В. В. Медведєв, І. В. Пліско та О. М. Бігун виділяють такі чинники інвестиційної привабливості земель, як ґрунтові, кліматичні, технологічні, організаційно-економічні та соціальні [3].

На підставі аналізу вищезгаданої праці, зокрема вміщеного до неї картографічного матеріалу, стверджуємо, що територія Луганської області відзначається, в цілому, середніми (щодо всієї території держави) характеристиками ґрунтового чинника [3, 41–42]. За деякими критеріями ґрунти Луганщини є навіть серед найкращих в Україні. Це, зокрема, показники придатності ріллі за глибиною кореневмісного шару для вирощування сільськогосподарських культур, за вмістом рухомого калію та реакцією ґрунтового розчину (рН). Середні показники Луганська область має за значеннями вмісту рухомого фосфору, рівноважною щільністю будови в шарі 0–50 см, кількістю днів із вологістю оптимального кришення під час весняної передпосівної культивуації та посіву озимих зернових. Найгірші показники Луганщина має щодо вмісту вологи в орному шарі ґрунту (в тому числі доступної вологи в шарі 0–20 см під час сівби та появи сходів і в шарі 0–100 см під час цвітіння й формування генеративних органів ярих зернових культур) [3].

Істотно гіршими, порівняно з ґрунтовим покривом, є кліматичні характеристики Луганської області. Її територія розташована в секторі семіаридного клімату, що визначається як перехідний від помірно континентального до континентального, та є регіоном ризикованого землеробства [5]. Безсумнівно, кліматичний чинник не сприяє підвищенню інвестиційної привабливості агроландшафтів Луганщини.

Неоднозначним є вплив технологічного чинника на якість ріллі на Луганщині, а отже – на інвестиційну привабливість ріллі. З одного боку, позитивне значення має властива степовій місцевості велика довжина гонів (понад 400–600 м). Негативну роль відіграють значна кам'янистість земель і, особливо, крутизна схилів, яка на більшій частині території перевищує 2° [1]. Як зазначають В. В. Медведєв та ін., крутизна схилу зумовлює ефективність застосовуваної технології та економічні параметри (витрати на одержання продукції, рентабельність і прибутковість виробництва) [3].

З великими значеннями крутизни схилів (крім незручності використання в землеробстві крутосхилів як таких) пов'язана ерозійна безпека, виражена у проявах як площинного змиву, так і лінійного розмиву (яружної ерозії), на чому неодноразово наголошувалося [2; 4].

Ще одним несприятливим чинником, що проявляється на правобережній (кряжовій) частині території Луганщини, є експозиція схилів. В умовах сильно розчленованого рельєфу агровиробничі відмінності при вирощуванні сільськогосподарських культур на схилах північної та південної експозиції є досить істотними.

Не менш несприятливим фактором, що впливає на якість сільськогосподарських земель на Правобережжі області, є перебування великих площ угідь у зонах впливу відвалів і териконів, часто тліючих, а також на територіях шахтних полів, де існує небезпека просідання та підтоплення. Загальним наслідком зазначених процесів є деградація ґрунтового покриву. Отже, технологічні характеристики земель Луганської області не відповідають критеріям інвестиційної привабливості агроландшафтів.

Серед позитивних організаційно-економічних чинників інвестування в агроландшафти В. В. Медведєв відзначає, зокрема, велику частку високородючих ґрунтів – чорноземів (що

цілком стосується Луганщини), до негативних – суттєвий вплив держави на ціноутворення, неналежно розвинуту сільськогосподарську інфраструктуру тощо [3].

На нашу думку, істотно різняться в лівобережному та правобережному фрагментах території Луганської області соціальні чинники інвестування в сільське господарство (зокрема, землеробство): якщо на Лівобережжі (попри те, що майже тридцять років проявляється від'ємний природний приріст населення) поступово складаються всі умови для розвитку міцних фермерських господарств, то на Правобережжі до традиційно несприятливого екологічного чинника в останні п'ять років додалися й фактор воєнних дій та відсутність контролю України над тимчасово окупованими російськими бойовиками територіями.

Оцінюючи в цілому можливість залучення інвестицій в агроландшафти Луганщини, можна зробити висновок про недостатній рівень привабливості ріллі, що пов'язано, передовсім, із високим ступенем деградованості (в тому числі еродованості) та семіаридним кліматом для всієї території, а також низькими технологічними характеристиками земель (розчленований рельєф, високий рівень антропогенної перетвореності) та воєнно-політичними чинниками для Правобережжя (Донбасу).

Разом із наведеним вище, необхідно відзначити, що значно більшу інвестиційну привабливість, на нашу думку, мають галузі сільськогосподарського виробництва, не пов'язані з ріллям. З рослинництва це, передовсім, садівництво та виноградарство, розвиток яких можливий на схилах значної крутизни, і продукція яких уже не один рік є складовою експорту України. Перспективним є вкладення інвестицій у тваринництво, зокрема вирощування рогатої худоби та конярство, що потребують наявності досить великих площ під пасовищами й сіножатями (збільшити їх видається можливим за рахунок вилучення зі структури ріллі земель, приурочених до схилів із крутизною понад 2°, та порушених і різного роду «незручних» земель). Перспективним є бджільництво, умови для розвитку якого є оптимальними в лівобережній частині Луганщини, і продукція якого має попит не лише на внутрішньому, а й на світовому ринку.

Інвестиційна привабливість земель Луганської області, на нашу думку, суттєво зросте після реструктуризації не лише сільськогосподарського землекористування, а й земельного фонду взагалі. При цьому, про інвестиційну привабливість земель Правобережжя області, що й досі потерпає від ворожого навали, говорити ще зарано.

Література:

1. Кисельов Ю., Кононенко С., Сопов Д. Досвід картографування площинного змиву на території Луганської області // Матеріали Міжнародної науково-технічної конференції молодих учених «GeoTerrace-2017» (м. Львів, 14–16 грудня 2017 р.). – Львів, 2017. – С. 198–201.
2. Кисельова О. О., Сопов Д. С. Екологічна оцінка ерозійної враженості земель Луганщини через площинний змив // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Суспільно-фізико-географічні та геоекологічні проблеми старопромислових районів», присвяченій 75-річчю утворення кафедри географії Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (17–19 жовтня 2011 р., м. Луганськ) / Відп. ред. І. Г. Мельник. – Луганськ: Вид-во «ДЗ ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011. – С. 157–160.
3. Медведєв В. В., Пліско І. В., Бігун О. М. Інвестиційна привабливість орних земель України (методика визначення і картографо-аналітичні оцінки). – Х.: ТОВ «Смуґаста Типографія», 2014. – 186 с.
4. Сопов Д. С. Проблема інвестиційної привабливості сільськогосподарських земель Луганської області // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції «Геодезичні вишукування та землевпорядні дослідження в умовах Правобережного Лісостепу України», присвяченої 175-річчю Уманського національного університету садівництва (м. Умань, 17 квітня 2019 р.). – Умань, 2019. – С. 56–58.
5. Фисуненко О. П., Жадан В. И. Природа Луганской области. – Луганск, 1994. – 234 с.

ОСОБЛИВОСТІ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТА ТУРИСТИЧНИХ РЕСУРСІВ ІСПАНІЇ ТА ФРН

Важливе значення для туристичного потенціалу та розвитку як міжнародного, так і внутрішнього туризму мають туристичні ресурси країни, відвідування яких є одним із основних мотивів подорожей. Завдяки цьому фактору, з точки зору С. Кузика, туристичні ресурси зумовлюють та визначають такі найважливіші економічні показники туризму, як кількість туристів, ціна на послуги, географія подорожей, їхній сезонний розподіл, тривалість перебування [1, 253]. Для дослідження нами було обрано Іспанію та Федеративну Республіку Німеччину (ФРН), які є лідерами світового туризму з початку ХХІ ст. [2, 71] й індустрія туризму котрих пропонує високоякісний та різнохарактерний туристичний продукт – від пляжно-купального відпочинку і гірськолижного туризму до паломництва й екологічних турів.

За даними, опублікованими Всесвітньою туристичною організацією ООН (UNWTO), Іспанія за кількістю туристів займала друге місце (81,8 млн відвідувачів) після Франції (86,9 млн туристів) у 2017 р., а ФРН – шосте (37,5 млн туристів) [7]. Протягом перших чотирьох місяців 2019 року Іспанія отримала вже 21,4 млн. відвідувачів, що на 4,4% більше, ніж у 2018 р. [5]. Важливо зазначити, що в ФРН кількість туристів з 1992 по 2017 рік збільшилася більш ніж удвічі [6], а 2018 рік навіть побив усі рекорди попередніх років завдяки теплому та сонячному літу, ідеальній погоді для купання, що спонукало німців відпочивати в своїй країні на узбережжях Північного і Балтійського морів. За даними Федерального відомства статистики, кількість ночівель між Сілтом і Альпами досягла близько 477 млн. осіб – це найвищий показник для ФРН, а чисельність іноземних туристів становила 87,7 млн. ночей [6].

Щодо кількості об'єктів світової спадщини ЮНЕСКО, то обидві європейські держави володіють одним з найбільших показників своєрідного «знаку визнання» в світі. Зокрема, Іспанія має 47 об'єктів [7], а кількість об'єктів Світової культурної спадщини на території ФРН становить 43 – сорок об'єктів культурної спадщини та три унікальні природні комплекси [3].

Для порівняльного аналізу особливостей туристичного потенціалу та туристичних ресурсів вказаних країн, охарактеризуємо обрані для дослідження держави. Королівство Іспанія розташоване на південному заході Європейського континенту та займає більшу частину Піренейського (Іберійського) півострова. Іспанія складається з 17 автономних областей та двох міст на Африканському континенті. Її історія, природні ландшафти, гори та водоймища свідчать про багаті природні й історико-культурні туристичні ресурси та високий рівень туристичного потенціалу країни. Королівство навіть називають величезним «музеєм під відкритим небом», адже на території держави дбають про збереження пам'яток культурної спадщини, які мають світову славу. Іспанці зуміли зберегти для своїх нащадків більшість пам'яток, що яскраво унаочнюють історичний розвиток їх батьківщини. Найбільший туристичний потенціал та туристичний попит мають такі **історико-культурні туристичні ресурси в Іспанії**, як: в Мадриді – будівлі на вулицях Алькала та Майор, Пуерта-дель-Соль в центрі, Площа Іспанії, міжнародний аеропорт Бараксас, Стадіон Сантьяго Бернабеу, Ворота Алкала, Площа Лас Вентас в Барселоні – Церква Св. Сімейства, або Саграда Фамілія, Торре Акбар, Палац каталонської музики, Лікарня Св. Хреста і Св. Павла, Дім «Ла Педрера», Будинок Амаль, Будинок Бальо [4, 24–26]; в Севільї – Барріо Санта-Крус, Кафедральний собор, Хіральда, Каса де Пілатос та десятки інших туристичних візитівок багатьох іспанських міст.

Щодо **природних туристичних ресурсів Іспанії**, то в туристів найбільший інтерес для відвідування в Іспанії викликають численні пляжі на Атлантиці та Середземномор'ї, Національний парк Тейде на о. Тенеріфе, Національний парк Сьерра-де-Гуадаррама, недалеко від столиці Мадрид,

Національний парк Ордеса-і-Монте-Пердідо в Піренеях, Національний парк Айгуес-Тортес-і-Лаго-Сан-Маурісіо – дикий гірський регіон в Піренеях, Національний парк Пікус-де-Європа між Кантабрією, Астурією, Кастилією та Леоном, Національний парк Сьєрра-Невада біля Гранади, Національний парк Кабаньєрос в горах Толедо, Королівський парк Саванна в Мадриді тощо.

Якщо порівнювати туристичні ресурси Іспанії та ФРН, то варто констатувати, що ФРН як найбільша країна Центральної Європи, також володіє потужним туристичним потенціалом. Будучи однією з найвпливовіших у фінансовому, політичному та культурному відношенні, ФРН славиться якісною високотехнологічною продукцією, але, незважаючи на сильний технологічний вплив, країна намагається зберегти туристичну привабливість так званого «Старого світу», притаманний їй затишок та гостинність («Gemütlichkeit»), тому Німеччина вважається прекрасним місцем для відвідування туристами.

Що стосується адміністративно-територіального поділу, то ФРН, будучи однією з найбільших промислових держав в Європі, складається зі 16 федеральних земель, 13 з яких є «державами-областями». Щодо **історико-культурних ресурсів ФРН**, то туристично атрактивними пам'ятками є Бранденбурзькі ворота, будівля Рейхстагу, палац Шарлоттенбург, Курфюрстендамм, Олімпійський стадіон, Александерплац, Потсдам, палац Сансусі у Берліні, пізньоготична церква Лібфрауенкірхе, церква Азамкірхе в стилі барокко та театр «Кювіє» у стилі рококо, церква Св. Петра і Св. Михаїла, ультрасучасна штаб-квартира компанії «BMW» в Мюнхені, замки Людвіга II (Нойшванштайн та Ліндергоф поблизу Фюссена і Герренкімзе на острові посеред озера Кім-Зе) у баварських землях. У Дрездені знаходиться один з найкращих музеїв Збройна палата, Культурний «маяк» ФРН, Музей транспорту, Міст Блакитне Чудо, Палац Цвінгер, де розташована всесвітньо відома Дрезденська картинна галерея, Історичний музей, Оперний театр та ін.

До найбільш відвідуваних **природних туристичних ресурсів ФРН** відносять: у центральних і південних областях лісисті пагорби, а також покриті снігом гори Альпи та долини річок Дунай, Майн та Рейн. Відомі регіони туризму пов'язані з Баварією, Шварцвальдом, Балтійським побережжям. Південь країни цікавий великими озерами. На території ФРН розташовано близько 500 природоохоронних зон. Найбільше значення мають природні парки: Парк Тіргартен (м. Берлін), Олімпійський парк (м. Мюнхен), Ботанічний сад та озеро Альстер (м. Гамбург), озера Ауенвальд і Ауензеє (м. Лейпціг), Державний парк Фюрстенлагер (м. Гессен), Народний парк (м. Кельн), озеро Амсель (Саксонія), Парк Ротшильда (м. Франкфурт-на-Майні) та ряд інших. До заповідних зон відносяться: Національний парк Смола (Саксонія-Ангальт, Нижня Саксонія), Природний парк Північний ліс верхнього Пфальца (Баварія), Національний парк Хайніх (Тюрінгія), Національний парк Баварський ліс (Баварія), Національний парк Келлервальд-Едерзеє (Гессен). Особливо потрібно відмітити водні ресурси ФРН, оскільки, маючи на своїй території густу річкову систему, Німеччина є домівкою для двох найважливіших комерційних водних шляхів Європи: річок Рейну та Дунаю. А для туристів, які подорожують з метою гірськолижного туризму, відвідування ФРН представляє значний інтерес, адже держава пронизана гірською системою. До прикладу, район середньовисотних гір Шварцвальд є одним з улюблених місць проведення канікул та відпусток в місцевих жителів Берліна, Мюнхена, Гамбурга, Бремена, Ганновера, Дюссельдорфа, Нюрнберга та Штутгарта.

В обох державах проводиться велика кількість фестивалів, які об'єднують відвідувачів з усього світу. Таким чином, можна констатувати, що різноманітні природні та історико-культурні туристичні ресурси ФРН та Іспанії, узвичаєна століттями система туристичної гостинності, високі гарантії безпеки туристів, міжособистісна, міжетнічна та міжконфесійна толерантність та інші чинники розвитку туризму сприяли реалізації туристичного потенціалу обох держав Європи, перетворивши їх на взірцевий туристичний простір, тому досліджувані нами країни вже давно закріпилися на верхніх позиціях переліку туристичних лідерів світу. Досвід використання та

збереження туристичних ресурсів Іспанії та ФРН потрібно перейняти й Україні, яка є особливо багатою на природні та історико-культурні пам'ятки.

Література:

1. Кузик С. П. Географія туризму: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.]. – К.: Знання, 2011. – 271 с.
2. Мальська М. П., Антонюк Н. В., Ганич Н. М. Міжнародний туризм і сфера послуг: підруч. [для студ. вищ. навч. закл.]. – К.: Знання, 2008. – 661 с.
3. До списку Світової спадщини ЮНЕСКО додали поселення вікінгів на півночі ФРН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.dw.com/uk/до-списку-світової-спадщини-юнеско-додали-поселення-вікінгів-на-півночі-фрн/a-44472763> [07.06.2019]
4. Balan D. Cultural attractiv enessasa determinanto fhthetourist destination scompetiti ven essin the european union countries // Revista economica. – 2010. – No 5 (52). – Vol. 1. – P. 23–29.
5. El turismo en España, imparable [Electronic resource]. – Mode access: <https://espanaglobal.gob.es/actualidad/turismo/el-turismo-en-espa%C3%B1a-imparable> [03.06.2019]
6. More tourists in Germany than ever in 2018 [Electronic resource]. – Mode access: <https://www.deutschland.de/en/topic/life/more-tourists-in-germany-than-ever-in-2018> [06.03.2019]
7. The Top 10 Most Visited Countries in Europe [Electronic resource]. – Mode access: <https://www.schengenvisa.info.com/travel-guide/top-10-most-visited-european-countries/> [30.06.2018]

Інна ЛЕОНТЬЄВА, Олег ЛЕОНТЬЄВ

(Старобільськ, Україна)

ЗДОРОВ'Я ЯК НАЙВИЩА СОЦІАЛЬНА ЦІННІСТЬ

Здоров'я – це стан повного фізичного, духовного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб чи фізичних вад. Основною метою здоров'я є повноцінне життя й активне довголіття. Здоров'я – це найголовніша цінність людини, її найважливіший пріоритет у житті, пріоритет, який визначає можливість для реалізації всіх її прагнень, як особистих, так і соціальних. Зазвичай для будь-якої людини поняття «здоров'я» невідривно пов'язане з поняттями «життя», «смерть» і «хвороба». Спочатку життя здається, що здоров'я – це відсутність хвороби. Але з роками стає зрозуміло, що здоров'я – це ще і стан організму, при якому нормально функціонують усі органи, це відчуття гарного самопочуття в певному середовищі.

Чи буде людина здоровою залежить тільки від неї. Це підтверджують і дослідження вчених: серед чинників, від яких залежить здоров'я людини, яка проживає в цивілізованій країні в умовах миру за відсутності природних катаклізмів (землетруси, повені, засухи), приблизно 20 % припадає на економічні умови; 20 % – на спадковість і генетичні порушення; 10 % – на розвиток медицини і якість медичного обслуговування, а близько 50 % припадає на спосіб життя людини, на її ставлення до власного життя.

Виклад основного матеріалу. Поняття здорового способу життя складається з декількох компонентів. А саме це:

- заняття спортом, висока рухова активність;
- збалансоване харчування та дотримання режиму харчування;
- загартовування, яке особливо цінне в дитячі та юнацькі роки;

Завдання кожної людини – навчитися зберігати та зміцнювати здоров'я, використовуючи резерви організму, природні та соціальні фактори довкілля, досягнення науки та багатий народний досвід.

На шляху до збереження ціннісного показника здоров'я встає фізична культура. Фізичне виховання є головним напрямом впровадження фізичної культури і становить органічну частину

загального виховання, покликану забезпечити розвиток фізичних, морально-вольових, розумових здібностей та професійно-прикладних навичок людини.

Розглядаючи історичний процес виникнення, становлення та подальшого розвитку фізичної культури, необхідно подивитись на ті цілеспрямовані зусилля, яких докладали наші пращури, що жили на території сучасної України в різні історичні епохи, як виховували молодь, яку роль у цьому процесі відіграла фізична культура, які ігри, змагальні фізичні вправи, пігієнічні чи лікувальні рухливі засоби застосовувались у побуті та військовій підготовці. Ажже протягом всієї історії людства фізична культура посідала провідне місце у його побуті, була органічною частиною національної культури. Як підкреслював відомий вчений В. Елашвілі, «...немає у світі народу, в якого б не було б своїх видів фізичних вправ і рухливих ігор, що складають один із елементів фізичного виховання...». Підтвердження цьому є наявність у світі великої кількості народних фізичних вправ та рухливих ігор, частина з яких не тільки побутує у цього народу, але й адаптувалась і розвивається на світовій арені практики фізичного виховання.

Фізична культура в Україні є часткою загальної культури суспільства, що спрямована на зміцнення здоров'я, розвиток фізичних, морально-вольових та інтелектуальних здібностей людини з метою гармонійного формування її особистості. Практика свідчить, що фізична культура, до складу якої входять фізичне виховання, спорт та фізична рекреація, є важливим засобом підвищення соціальної і трудової активності людей, задоволення їх моральних, естетичних та творчих запитів, життєво важливої потреби взаємного спілкування, розвитку дружніх стосунків між народами і зміцнення миру. Спорт як органічна частина фізичної культури є сферою діяльності людей, виявлення та уніфікованого порівняння у змаганні їх досягнень в певних видах фізичних вправ. В той же час спорт є часткою міжнародного спілкування, дає можливість демонстрації досягнень суспільства у цій сфері діяльності, сприяє утвердженню гуманістичних цінностей та спортивного авторитету України у світовому співтоваристві.

Розвиток фізичної культури і спорту в Україні, як і в кожній країні світу, обумовлений потребами суспільства, рівнем соціально-економічного розвитку, станом освіти, науки, культури, традицій та ін. Формування основ державної програми розвитку фізичної культури в Україні відбувалося з урахуванням радянської системи фізичного виховання і спорту, яка постійно реформувалася, та традицій українського народу.

Отож фізичне виховання в Україні, що має тисячолітню історію, розвивалося нерівномірно й залежало від багатьох політичних, економічних і географічних умов. Творче використання цієї народної скарбниці в сучасних умовах має велике виховне, освітнє та оздоровче значення.

Важливою складовою частиною державної соціально-економічної політики є розвиток фізичної культури і спорту. Останні роки гостро стоїть проблема погіршення стану здоров'я населення області, збільшилася кількість людей які вживають алкоголь, наркотики та палять. До основних причин, що негативно впливають на стан здоров'я населення слід віднести погіршення умов праці, навчання, відпочинку, стану навколишнього середовища, якості та структури харчування, збільшення надмірних стресових навантажень та зниження рівня фізичної підготовленості та фізичного розвитку всіх соціально-демографічних груп населення.

Гострою проблемою є низька фізична підготовленість та фізичний розвиток учнівської молоді. Реальний об'єм рухової активності студентів та школярів не забезпечує повноцінний розвиток та укріплення здоров'я підростаючого покоління. Збільшується число молодих людей, віднесених за станом здоров'я до спеціальної медичної групи, з якими через відсутність належного фінансування в деяких районах та містах області взагалі не проводиться фізкультурно-оздоровча робота. Також викликає занепокоєння згортання позакласної та гурткової роботи з фізичної культури і спорту в закладах системи освіти.

Дослідження, проведені Українським інститутом охорони дітей та підлітків МОЗ України та дані медичної статистики свідчать, що здоровими можна вважати лише 27 % дітей дошкільного віку, 90% випускників мають відхилення у стані здоров'я, у 41 % дітей шкільного віку – хронічні

захворювання. Медична статистика вказує на те, що у перший клас іде 15–16 % хворих дітей, а до 15–17 років хворими стають 53–54 % учнів. Кабінет Міністрів України у цільовій комплексній програмі «Фізичне виховання – здоров'я нації» зазначено, що понад 50 % дітей та учнів мають сьогодні незадовільну фізичну підготовку і за станом здоров'я до Збройних Сил України у 18-річному віці не призивається кожний четвертий.

З метою покращення здоров'я населення України, охоплення їх заходами фізичної культури і спорту, держава використовує цілий арсенал вчителів, тренерів, інших кадрових працівників, які працюють на ниві фізкультури. На сьогоднішній день одним з головних завдань, яке стоїть перед управлінням з питань фізичної культури і спорту та усією фізкультурною громадою, це ефективно використання можливостей фізичної культури і спорту в оздоровленні громадян України, сприяння укріпленню їхнього здоров'я, підвищення працездатності, формування високих моральних якостей, виховання здорового підростаючого покоління, створення необхідних умов для організації фізкультурно-масової та спортивної роботи в сільській місцевості та досягнення високих результатів спортсменів на Всеукраїнських та міжнародних змаганнях.

Для реалізації цих важливих завдань першочерговими кроками буде створення організаційно-управлінських, матеріально-технічних, соціально-педагогічних і медично-біологічних умов для залучення різних категорій і груп населення області до регулярних занять фізичною культурою і спортом, підготовка спортсменів високого класу, забезпечення міжвідомчого та багаторівневого підходу в питанні формування здорового способу життя населення, створення постійно діючої інформаційно-пропагандистської системи, яка направлена на залучення до активних занять фізичною культурою і спортом на всіх етапах життєдіяльності людини.

Державним органам виконавчої влади у сфері фізичної культури і спорту спільно з громадськими фізкультурно-спортивними організаціями необхідно звернути увагу на те, як вирішуються питання на місцях фінансування дитячих спортивних клубів за місцем проживання, дитячих масових змагань, заходів по зміцненню фізичної підготовленості та фізичного розвитку дітей та учнівської молоді, зміцнення матеріальної бази дитячо-юнацьких спортивних шкіл усіх типів та форм власності, матеріального стимулювання праці дитячих тренерів, педагогів та спеціалістів, підготовки фахівців дошкільного фізичного виховання, громадських організаторів та волонтерів.

Потребує уваги органів державної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування робота по реалізації заходів Концепції Загальнодержавної цільової соціальної Програми розвитку фізичної культури і спорту на 2013 – 2016 роки. Всього в рамках Програми планується будівництво стадіонів та футбольних полів в кожному селі та селищі, Програма дасть змогу збудувати у кожному селі області сучасний стадіон із стандартним футбольним полем, біговою доріжкою, баскетбольною та волейбольною майданчиками, роздягальнями та обладнаними місцями для глядачів.

Висновки. Тільки спільними зусиллями фізкультурно-спортивної громади при всебічній підтримці органів державної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування вдасться досягти значних позитивних зрушень в реалізації стратегії розвитку галузі фізичної культури і спорту України. А це значить, що вдасться зберегти здоров'я нації, народу та забезпечити добробут та процвітання нашої держави.

Література:

1. Бібік Н. М., Бойченко Т. Є. Основи здоров'я. – Київ: Навчальна книга, 2003.
2. Ведмеденко Б. Ф. Теоретичні основи і практика виховання молоді засобами фізичної культури. – Київ, 1993.
3. Круцевич Т. Ю. Теорія і методика фізичного виховання. – К., 2011.
4. Станкін М. І. Спорт і виховання підлітків. – М.: ФіС, 1983.
5. Постанова Верховної Ради України «Про прийняття за основу проекту Закону України про загальнодержавну соціальну програму розвитку фізичної культури і спорту на 2013-2017 роки 05.09.2013 №460-V11.

ТУРИЗМ ЯК ОДНА З НАЙБІЛЬШ ЕФЕКТИВНИХ ФОРМ ОРГАНІЗАЦІЇ ОЗДОРОВЛЕННЯ І ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Формування, зміцнення та відновлення здоров'я підростаючого покоління, збереження майбутнього нації – одне з основних завдань держави. Особливо актуальним воно є щодо дітей дошкільного віку, оскільки негативний екологічний вплив навколишнього середовища, неефективність системи охорони здоров'я, зниження життєвого рівня переважної більшості родин призвели до погіршення здоров'я людей від самого народження.

Сьогодні як ніколи гостро стоїть проблема переорієнтування змісту освіти в бік оздоровлення та рекреації дітей, створення умов для повноцінного, всебічного розвитку особистості. Сприяти розв'язанню цієї проблеми на рівні дошкільних навчальних закладів може раціональна організація системи фізичного виховання, в тому числі використання дитячого туризму та краєзнавства.

Як показує аналіз останніх досліджень і публікацій, то умови впровадження фізичної культури в навчально-виховний процес дошкільної установи аналізували С. Лайзане, О. Вікулов, І. Бутін, М. Єфименко, проблемою перспективного планування займались Е. Вільчковський, Л. Пензулаєва та інші.

Питання туристичної діяльності в дитячих дошкільних закладах проаналізовані Т. Дмитренко, Н. Пангелова, Д. Мазоха [5]; дитячий туризм як суспільне явище розглядав Ю. Кан, аспекти оптимізації рухової активності дітей старшого дошкільного віку в процесі туристсько-краєзнавчої діяльності – Т. Круцевич [3]. Практичні рекомендації щодо планування, організації та проведення прогулянок, піших переходів та тривалих походів надали в своїх дослідженнях О. Вілігорський, А. Медвідь, О. Цибанюк [2; 4; 6].

Дитячий туризм – це, насамперед, здоров'я дітей, їх фізичний гарт, рух, а також захоплюючий вид активного відпочинку. Він дає змогу не тільки коригувати розвиток рухової сфери дошкільнят, а й формувати їхні особистісні якості, зокрема сприяє формуванню здатності прогнозувати результати власної діяльності та поведінки, створює умови для розвитку прагнення пізнати навколишній світ, самих себе, свої можливості.

Таким чином, туризм як форма роботи складається з трьох важливих аспектів: оздоровчого, виховного й пізнавального. Виокремлюємо такі форми і види туристичної діяльності, як пішохідні переходи, прогулянки-походи, екскурсії, цільові прогулянки, походи вихідного дня разом з батьками тощо. Під час яких діти ознайомлюються з правилами поведінки у природі, на маршруті, набувають початкових навичок орієнтування на місцевості, опановують основні елементи техніки туризму, освоюють основи топографії (план, карта місцевості, вивчають умовні знаки на карті, складають план спортзали, групової кімнати, території дошкільного навчального заклад тощо, беруть участь в іграх-пошуках, де необхідне вміння читати і креслити плани та карти місцевості).

Т. Андрущенко у своєму дослідженні визначає підготовчий та основний етапи організації та проведення туристичних походів і свят [1, 24–25].

Викладач кафедри фізичної культури і спорту Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича О. Цибанюк, що працює фізінструктором в одному із дитячих садків Буковини наголошує на виокремленні більшої кількості етапів, враховуючи мету кожного.

Туризм є однією з найбільш ефективних форм організації оздоровлення і фізичного виховання саме завдяки різноманітності походів, змагань, зльотів, позитивному емоційному сприйняттю природи на маршрутах. Спеціальні вправи допомагають відпрацювати технічні й тактичні прийоми, розвивати необхідні фізичні якості в невимушеній обстановці [4, 24–25].

Необхідною і важливою рисою туристично-краєзнавчої роботи колективу є тісна співпраця педагогів-дошкільників із викладачами факультету фізичної культури та здоров'я людини.

Дитячий туризм – не лише надійний засіб фізичного розвитку й оздоровлення дошкільнят, а й у поєднанні з краєзнавством – чудова можливість для закріплення знань про історію та природні особливості місцевості, проведення природоохоронної роботи.

Отже, туристично-краєзнавча діяльність у дошкільних навчальних закладах – не тільки цікава форма організації дозвілля дітей, а й ефективний засіб розв'язання фізкультурно-оздоровчих, природоохоронних, пізнавальних та екологічних завдань виховання. На сьогоднішній час є доцільним аналіз багатого історичного досвіду регіону щодо проведення туристично-краєзнавчої роботи із дошкільнятами та школярами з метою впровадження в роботу сучасних освітніх закладів.

Література:

1. Андрущенко Т. Туризм – нетрадиційна форма оздоровлення // Дошкільне виховання. – 2007. – № 7. – С. 19–20.

2. Вілігорський О. Аспекти планування та організації туристичної діяльності дошкільника в умовах сучасного закладу освіти // Вісник державного педагогічного університету. – Чернігів, 2009. – Вип. 64. – С. 111–113.

3. Круцевич Т. Ю. Оптимізація рухової активності дітей старшого дошкільного віку в процесі туристсько-краєзнавчої діяльності // Гуманітарний вісник ДЗВО Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди. – Переяслав-Хмельницький, ПП «СКД», 2008. – С. 88–90.

4. Медвідь А. Рухова активність дошкільнят: шляхи оптимізації в процесі туристичної діяльності // Вісник державного педагогічного університету. – Чернігів, 2009. – Вип. 64. – С. 482–484.

5. Пангелова Н. Є., Мазоха Д. С. Фізична підготовка дітей старшого дошкільного віку в процесі занять з елементами туризму // Гуманітарний вісник ДЗВО Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди. – Переяслав-Хмельницький, ПП «СКД», 2008. – С. 98–100.

6. Цибанюк О. Планування та організація туристичної діяльності дошкільника в умовах сучасного закладу освіти // Вісник Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича: педагогіка та психологія. – Чернівці, 2009. – Вип. 452. – С. 169.

Тетяна МІРЗОДАЄВА

(Київ, Україна)

ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ SMM В ТУРИЗМІ

Використання соціальних мереж й мобільних технологій є однією з тенденцій сьогодення. Як і в інших сегментах бізнесу, у туризмі спостерігається бурхливий розвиток цієї тенденції. Туристи стали більш мобільними, регулярно входять й моніторять інформацію в Інтернеті зі свого смартфона й більшість із них зареєстровані в кількох соціальних мережах. Звичайною практикою для туристів стають інтерактивне бронювання, мобільні путівники й поради закордонних друзів з планування подорожі в їхню країну.

Проблемам розвитку Інтернет-маркетингу та окремим аспектам соціального медіа-маркетингу приділили увагу такі іноземні та вітчизняні вчені, як: Ф. Вірін, А. Ярликов, І. В. Лилик, І. В. Успенський, Г. В. Мозгова, О. Ф. Грищенко та ін. Методичні аспекти дослідження конкурентних позицій туристичних підприємств висвітлюють у своїх працях такі вчені: О. Азарян, Л. Балабанова, І. Бочан, О. Виноградова, С. Гаврилюк, А. Дурович, Ф. Поклонський, В. Полюга, О. Сидорова, Т. Ткаченко, Н. Цопа, Л. Шульгіна. Аналіз досліджень показав, що сьогодні багато питань, що стосуються як теоретичних, так і практичних аспектів підвищення конкурентоспро-

можності туристичного підприємства на основі SMM, досліджуються недостатньо, що й зумовлює необхідність даного наукового дослідження.

Метою дослідження є проаналізувати досвід застосування соціального медіа-маркетингу в туристичних підприємствах.

У зв'язку з стрімким розвитком технологій, неабияке значення починає займати digital-маркетинг на туристичному ринку.

Цифровий маркетинг (англ. digital-marketing, інтерактивний маркетинг) - загальний термін, який використовують для позначення таргетингового і інтерактивного маркетингу товарів і послуг, що використовує цифрові технології для залучення потенційних клієнтів і утримання їх як споживачів [1].

Використання digital-маркетингу допомагає економити кошти, як на персоналі, так і на рекламі. Саме застосування новітніх технологій digital-маркетингу сприяє підвищенню конкурентоспроможності.

Сучасний Digital-маркетинг включає у себе безліч інструментів, основними з яких є: контекстна реклама; SEO (пошукове просування сайтів); контент-маркетинг; E-mail маркетинг; SMM (просування в соціальних мережах).

Social Media Marketing (SMM) – комплекс заходів щодо просування продуктів, компаній, брендів у соціальних мережах [2].

У соціальних мережах є низка переваг порівняно з іншими інструментами онлайн-маркетингу (пошуковою оптимізацією, контекстною і банерною рекламою), а також над традиційними рекламними інструментами (телевізійною та зовнішньою рекламою, BTL, product placement). Головними серед них є наступні.

1. Наявність зворотного зв'язку із потенційними споживачами, що дає змогу знизити витрати на маркетингові дослідження.

2. Ненав'язливий характер реклами в соціальних медіа.

3. Соціальні мережі містять багато можливостей для таргетингу.

4. Можливість виходу на зовнішні ринки.

5. Економія фінансових коштів.

6. Можливість збільшення трафіку на корпоративний сайт компанії.

Маркетологи можуть використовувати такі види соціальних медіа: соціальні мережі (Facebook, Twitter, MySpace, Druzi.org.ua, WeUA kozakam.com, combine.pp.ua, ukrface.com.ua, i.ua), фото- та відеосервіси (YouTube, Instagram, Dailymotion), соціальні закладки (contentle.com, links.i.ua, Mister Wong, Delicious, Habrahabr), соціальні новини (Pikabu, Chuv.com.ua, Newsland), підкасти (Ustream), веб-форуми (BbPress, FluxBB, eurotourist.club, forum.kolomyia.org, forum.rukzak.ua), геосоціальні мережі (Swarm, Google Locator, AlterGeo, Gowalla, Foursquare), системи контент-менеджменту (WordPress, Blogspot).

Незважаючи на те, що соціальні медіа дуже різноманітні, закордонні маркетологи-практики здебільшого надають перевагу саме соціальним мережам.

Більшість маркетологів використовують соціальні медіа для формування відданих шанувальників (69%). Зазвичай використовуються соціальні медіа-платформи: Facebook (94%), Twitter (68%), LinkedIn (56%), Instagram (54%), YouTube (45%), Pinterest (30%), Snapchat (7%).

Facebook є провідною соціальною мережею в 153 з 167 проаналізованих країн з майже 1,6 млрд. активних користувачів щомісяця. Серед мереж, що займають другу позицію лідером за кількістю країн є Instagram (41 країна) (див. табл. 1) [3].

Таблиця 1.

Найбільш використовувані соціальні медіа у світі

Social Media	Зареєстровані користувачі	Щомісячні активні користувачі	Щоденні активні користувачі	Джерело
Facebook	n.a.	2320000000	1523000000	Facebook
YouTube	n.a.	1900000000	n.a.	YouTube blog
Instagram	n.a.	1000000000	500000000	Instagram
Qzone	n.a.	571100000	n.a.	Tencent
Douyin-Tik Tok	n.a.	800000000	150000000	China Daily
Weibo	n.a.	431000000	190000000	Weibo
Reddit	n.a.	330000000	n.a.	Reddit
Twitter	n.a.	330000000	134000000	Twitter
Quora	n.a.	300000000	n.a.	Quora
Snapchat	n.a.	(E)250000000	186000000	Snapchat
Pinterest	n.a.	265000000	n.a.	Pinterest blog
Linkedin	562000000	106457000	n.a.	LinkedIn
VK	n.a.	97000000	n.a.	VK
Odnoklassniki	n.a.	71000000	n.a.	OK
Foursquare	60000000	50000000	n.a.	Venture Beat

Аналіз використання інформаційних технологій показав, що провідні туристські оператори України використовують найбільш популярні ресурси соціальних мереж, такі як Facebook, YouTube, Instagram, Twitter, LinkedIn. Разом з тим, їх діяльність зводиться до епізодичного інформування аудиторії про існуючі тури, акції та нові туристичні продукти. Тим часом, такі соцмережі, як Facebook і Instagram, гратимуть набагато більшу роль в туристичному бізнесі в найближчий час або в якості рекламної платформи для самих туристичних підприємств, або в якості листівок-«привітів з подорожей» для їх клієнтів.

Провівши оцінку інтернет-контенту туристичних підприємств, було з'ясовано, що туроператори розміщують інформацію не про всі власні ресурси соціальних мереж у контактах сайту, що було б доцільно для підвищення кількості дописувачів у їх ресурсах.

Перспективною соціальною мережею для просування турпродукту невеликими туристичними компаніями є соціальна мережа Pinterest, яка користується популярністю серед мандрівників. Розробники Pinterest почали займатися створенням сервісу у 2009 році. Новий сайт був запущений і відкритий для безкоштовних реєстрацій в серпні 2012. Сьогодні це одна з найпопулярніших соціальних мереж в усьому світі. Тисячі підприємців вже оцінили цей ефективний інструмент для бізнесу будь-яких розмірів і галузей, тому що він допомагає досягти багатьох цілей – від залучення трафіку до підвищення впізнаваності бренду.

Однією з переваг використання соціальної мережі Pinterest для туриста полягає в тому, що після того як мандрівник створить «дошки» з прикріпленими на них знімками його ідеальної відпустки і позначить місто призначення, віртуальний консьєрж мережі Four Seasons, виходячи з складеної користувачем Pinterest «дошки», запропонує йому персональні рекомендації та маршрути.

Література:

1. Вільна енциклопедія «Вікіпедія». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Цифровий_маркетинг

2. Терехов Д. С. SMM-Маркетинг у системі управління сучасним підприємством // Наука й економіка. – 2015. – № 1 (37). – С. 77–79.

3. VincosBlog. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://vincos.it/social-media-statistics/>

**Анна ЧЕПЕЛЮК, Анатолій ВЕСЕЛОВСЬКИЙ,
Світлана-Іванна СЕНЮХ**
(Дрогобич, Україна)

АЕРОБІКА ЯК ЗАСІБ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ У ВЗО

Зміцнення здоров'я населення в умовах розвитку сучасного суспільства, з властивими його особистостями соціально-економічного розвитку є проблемою актуальною. З кожним роком зростання кількості студентів з ослабленим здоров'ям, які належать до спеціальних медичних груп на заняттях з фізичного виховання, простежуються щорічно.

Одним із головних завдань сучасної вищої школи є розкриття засобами фізичного виховання, здібностей кожного студента, підготовка та виховання його як особистості, готової до безпечної життєдіяльності в не простих умовах сучасного суспільства [5].

Останнім часом спостерігається зростання інтересу студентської молоді до занять аеробікою та її різновидами. На сьогодні цей вид занять є популярний, модний та сучасний, що сприяє зацікавленню та залученню молоді до фізичного виховання. Багатогранність різновидів аеробіки, дає можливість займатися нею не тільки дівчатам, а і хлопцям, що дає можливість урізноманітнити заняття з фізичного виховання [3].

Поняття «аеробіка» – це комплекс фізичних вправ (ходьба, біг, стрибки та ін.), які виконують під музику. Зазвичай заняття з аеробіки відвідують з метою схуднути, покращити свою статуру. Але основним завданням цих занять є – зміцнення здоров'я, підвищення життєвого тону, зростання загальної та спеціальної працездатності, виховання фізичних якостей, формування та корекція статури, психопрофілактика, психокорекція, психорегуляція, набуття життєвої енергії, бадьорості, життєрадісного настрою, протидії та опору до стресів [1].

Існує понад 200 систем аеробіки. Основні напрями в аеробіці розрізняються між собою за:

- Віковими особливостями – аеробіка для дітей, підлітків, дорослих;
- Рівнем підготовленості – для початківців, програми для удосконалювання, для представників різних видів спорту, тощо;
- Застосуванням – різних снарядів, наприклад, степ-платформ;
- Використанням – різних предметів, а саме: м'ячів, скакалок тощо [2].

У Дрогобицькому педагогічному університеті імені Івана Франка зі студентами для урізноманітнення занять з фізичного виховання проводять заняття з таких видів аеробіки: аеробіка класична (базова), степ-аеробіка, танцювальна аеробіка, аеробіка з силовою спрямованістю.

Аеробіка класична (базова) – система гімнастичних вправ для загального розвитку, різновидів бігу, стрибків, підскоків, які виконуються під музикальний супровід (120-160 ударів на хвилину). Основна фізіологічна спрямованість занять базовою аеробікою – розвиток витривалості, зміцнення серцевої та легеневої систем організму [6].

Степ-аеробіка – вид аеробіки, в якому використовують спеціальні степ-платформи. Платформа дозволяє застосовувати різноманітні кроки, підскоки на неї та через неї в різних напрямках, її можна також використовувати для виконання вправ для черевного пресу, спини тощо. Висоту платформи можна регулювати і завдяки цьому змінювати фізичне навантаження. Підйом та спуск з платформи за інтенсивністю прирівнюють бігу зі швидкістю 12 км/год [4].

Танцювальні види аеробіки – фанк-аеробіка та хіп-хоп аеробіка. У танцювальній аеробіці використовуються різні танцювальні рухи під музику, які відповідають тому чи іншому танцю. Танцювальна аеробіка зміцнює м'язи, особливо нижньої частини тіла, стимулює роботу серцево-судинної системи, поліпшує координацію рухів та поставу, позбавляє зайвої ваги [5].

Аеробіка з силовою спрямованістю – це вид аеробіки, в якому широко використовуються гантелі, гумові амортизатори, еспандери, гімнастичні палки. Головна спрямованість цього виду – це розвиток силових можливостей. Різноманітність програм та емоційний фон дозволяють аеробіці утримувати тривалий час високий рейтинг серед інших занять з фізичного виховання [4].

Висновок. Використання у фізичному вихованні студентів занять аеробікою та її видами на основі дотримання сучасних принципів дидактики сприяють оптимальному розв'язанню низки оздоровчих, освітніх і виховних завдань.

Література:

1. Аэробика. Теория и методика проведения занятий: Учебное пособие для студентов вузов физической культуры / Под.ред. Е. Б. Мякинченко, М. П. Шестакова. – М.: ТВТ Дивизион, 2006. – 304 с.

2. Лисицкая Т. С., Сиднева Л. В. Аэробика: в 2 т. Том 1. Теория и методика. – М.: «Федерация аэробики», 2002. – 232 с.

3. Оздоровительная аэробика в высших учебных заведениях / Г. А. Зайцева, О. А. Медведева. – М.: Физкультура и спорт, 2007. – 104 с.

4. Чепелюк А. В., Вихованець Г. М. Значення педагогічного контролю на заняттях оздоровчою аеробікою // Актуальні проблеми фізичної культури, олімпійського і професійного спорту та реабілітації у навчальних закладах України. Випуск VIII / РВВ Кіровоградського державного педагогічного університету імені В. Винниченка. – Кіровоград, 2010. – С. 138–141.

5. Чепелюк А. В., Михайловський О. Б. Теорія і методика викладання аеробіки та шейпінгу. Тексти лекцій. – Дрогобич: РВВ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2010. – 80 с.

6. Чепелюк А. В., Кушнір Р. Г. Види оздоровчо-рекреаційної рухової активності: посібник (курс лекцій). – Дрогобич: Видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2016. – 96 с.

Надія ЧИР

(Ужгород, Україна)

Лариса ЧИЖЕВСЬКА, Зоя КАРПЮК, Роман КАЧАРОВСЬКИЙ

(Луцьк, Україна)

ОБ'ЄКТИ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ ПРИКОРДОННИХ ОБ'ЄДНАНИХ ТРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ЯК ВАЖЛИВИЙ ЕЛЕМЕНТ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Пошук ефективної моделі державного управління створює передумови для прийняття зважених державницьких рішень, серед них початок децентралізації влади та утворення об'єднаних територіальних громад, в рамках Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» (ОТГ) [2]. Нині в Україні є понад 850 громад, з них понад півсотні у Волинській області, а у прикордонних районах діє дев'ять громад (п'ять на кордоні з Польщею, чотири – з Білоруссю), де одна міська, три селищних та п'ять сільських громад. Вихід до державного кордону з Польщею мають Устилузька міська громада у (Володимир-Волинський район) і чотири сільських: Поромівська і Литовезька (Іваничівський), Рівненська, Вишнівська (Любомльський), з – Білоруссю діють чотири громади – три селищні Любешівська (Любешівський), Заболоттівська (Ратнівський) та Шацька (Шацький) та Самарівська сільська (Ратнівський) [1].

Велику роль у розвитку території цих громад відіграє транскордонне співробітництво з прилеглими воєводствами Польщі та областями Білорусії. Підвалини цієї співпраці були закладені ще 1995 року, при створенні транскордонної організації Єврорегіону «Буг», що об'єднує прикордоння трьох країн: Білорусі, Польщі, і України [6], де згідно норм Закону України «Про транскордонне співробітництво» [4] розроблена Стратегія транскордонного співробітництва для координування діяльності на період 2014 – 2020 рр., затверджена рішенням Волинської обласної ради від 15.05.2014 р. № 25/32. В ній зазначено необхідність розвитку туризму та спільні дії по збереженню та відновленню природно-заповідного фонду волинського прикордоння [6].

Важливим елементом розвитку різних видів туризму, зокрема екологічного є функціонування природно-заповідного фонду (ПЗФ). За нормами Закону України «Про природно-заповідний фонд України» до них належать природні території та об'єкти (біосферні заповідники, регіональні ландшафтні парки, національні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища) та штучно-створені (ботанічні сади, дендрологічні парки, пам'ятки природи та парки пам'ятки садово-паркового мистецтва) [3]. При цьому вони є загальнодержавного та місцевого значення. Прикордоння Волинської області об'єднує різні за рангом і призначенням об'єкти ПЗФ, що є важливою складовою розвитку пізнавального та екологічного туризму.

Територія прикордоння з Польщею налічує 27 об'єктів ПЗФ місцевого значення: у Вишнівській громаді – 13 (5 070,3 га), в Устилузькій – сім (2 824,1 га), Рівненській – чотири (3 574,7 га), Литовезькій – два (1338,9 га), Поромівській – один (1 182,1 га). У заказниках ландшафтних: «Бистряки» (площа – 488,0 га, утворений 20.12.1993 р.), «Заставненський» (156,8 га, 12.12.1995 р.), загальнозоологічних: «Буг» (3556,6 га, 12.12.1995 р.), «Ішівський» (152,0 га, 26.05.1992 р.), «Устилузький» (295,0 га, 26.05.1992 р.), «Прибужжя» (1182,1 га, 03.03.1993 р.) та гідрологічному «Луґа» (2181,4 га, 30.05.2000 р.) охороняються частини заплав р. Західний Буг і її правої притоки р. Луґи зі старичами, болотами, луками, надзаплавними терасами, чагарниковими заростями, сосново-дубовими лісами із домашню вільхи чорної *Alnus glutinosa* і берези повислої *Betula pendula*. Насадження із переважанням дуба звичайного *Quercus robur*, сосни звичайної *Pinus sylvestris*, ялини звичайної *Picea abies*, модрині європейської *Larix decidua* використовуються як лісонасінневі у ботанічних заказниках: «Любомльський» (8,2 га, 04.10.1985 р.), «Генетичний резерват сосни» (3,8 га, 31.07.2014 р.) і ботанічних пам'яток природи: «Грядя-1» (6,0 га, 20.12.1993 р.), «Грядя-2» (5,6 га, 20.12.1993 р.), «Група дубів звичайних» (0,2 га, 11.07.1972 р.), «Ділянка дубового лісу» (2,1 га, 31.07.2014 р.), «Дев'яте» (9,2 га, 20.12.1993 р.), «Корокоровець» (8,9 га, 20.12.1993 р.), «Ялина» (5,3 га, 28.11.2008 р.), «Модрина» (0,5 га, 28.11.2008 р.). Болотяно-лісові комплекси, соснові і березово-вільхово-соснові середньовікові та пристиглі насадження знаходяться під охороною держави у заказниках: ландшафтному «Замлинщина» (687,0 га, 07.03.2001 р.), ботанічному «Мосирський» (307,0 га, 26.11.1984 р.), заповідне урочище «Гута» (435,9 га, 21.06.2012 р.). У ландшафтному заказнику «Мочиська» (127,0 га, 20.12.1993 р.) у природному стані зберігається лісовий масив сосново-березових молодняків та середньовікових насаджень 1–2 бонітету з домашню *Quercus robur*, *Picea abies*, *Larix decidua*, клена *Acer platanoides*, чисті березові насадження 1 бонітету – у ландшафтному заказнику «Березовий гай» (36,7 га, 17.03.1994 р.). На території Рівненської і Вишнівської ОТГ ростуть вікові дерева *Quercus robur* віком понад 600 і 400 років, зі стовбуром заввишки 30,0 м, окружністю стовбура 6,0 м і 4,5 м, що охороняються у ботанічних пам'яток природи «Пам'ять Дулібів» (0,01 га, 04.11.2011 р.) і «Дуб Болеслава Пруса» (0,01 га, 04.11.2011 р.) [5].

В межах прикордоння з Білоруссю налічує 29 об'єктів ПЗФ загальнодержавного та місцевого значення: у Любешівській громаді – 18 (43 813,1 га), Самарівській – п'ять (1 852,0 га), Заболоттівській – три (4 684,0 га), Шацькій – три (49 049,9 га). Тут є два об'єкти комплексної охорони природи Шацький національний природний парк (площа – 48 977,0 га, утворений 28.12.1983 р.) та Національний природний парк «Прип'ять-Стохід» (39 315,9 га, 13.08.2007 р.), де в межах

програм збереження довкілля ведеться робота по відновленню рідкісних видів фауни і флори водних плес озер Світязь, Люцимер, Пісочне, Кримне та заплави річки Прип'ять з її притоками. В структурі НПП виділяють заповідну зону, регульованої рекреації, стаціонарної рекреації та господарську, що дозволяє розмежувати призначення земель і дати комфортні умови співіснування рослинного, тваринного світу та людей [5; 8].

У гідрологічних заказниках місцевого значення «Ветлівський» (600,0 га, 23.11.1979 р.), «Ямно» (218,3 га, 25.07.2003 р.), «Прип'ятський -1» (340,0 га, 04.09.1985 р.), «Прип'ятський -2» (220,0 га, 04.09.1985 р.), «Прип'ятський -3» (320,0 га, 04.09.1985 р.), «Цирський» (210,0 га, 23.11.1979 р.), «Седлищенський» (350,0 га, 23.11.1979 р.), «Грківський» (400,0 га, 23.11.1979 р.), «Березичівський» (6,3 га, 18.03.1982 р.), «Бірківський» (850,0 га, 04.09.1985 р.) збереженню підлягають болотні масиви заплави р.Прип'ять та її приток рр.Стохід, Цир, стиглі і перестиглі вільхові, березові та соснові насадження. У деяких акцент робиться на збереженні озер та болотних плес їх фауни у флори, зокрема «Рогізенський» (600,2 га, 09.12.1998 р.), де охороняється оз. Рогізне (карстового походження), «Броно» (67,0 га, 17.03.1994 р.) – оз. Броно (льодовикового), «Залухівський» (839,4 га, 03.03.1993 р.) – оз. Волянське (льодовикового) в оз. Святе (карстового), «Орхівський» (824,0 га, 16.10.1996 р.) – оз. Велике Орхіве (льодовикового), «Гірницьке болото» (120,5 га, 17.03.1994 р.) болота сфагнового типу. Такі ж дії здійснюються у гідрологічній пам'ятці природи загальнодержавного значення «Озеро Святе» (44,0 га, 14.10.1975 р.) – оз. Святе (карстового), у ландшафтному заказнику загальнодержавного значення «Чахівський» (72,9 га, 10.12.1994 р.) – оз. Чахове (карстового) і болота осоко-сфагнового типу та у заповідному урочищі місцевого значення «Озеро Тур» (1 346,0 га, 23.11.1979 р.) – оз. Турське (одамбоване). У лісових заказниках «Білоозерський» (276,5 га, 25.07.2003 р.), «Північний» (10,3 га, 25.07.2003 р.), «Дольський» (73,6 га, 25.07.2003 р.), під охороною перебувають стиглі, пристиглі вершняки, березняки та сосняки, середньовікові та вільхово-березові насадження, у заказнику «Гірницький» (1,1 га, 26.07.1983 р.) – масив ялини європейської *Picea abies*, (понад 90 років).

Для загальнозоологічного заказника місцевого значення «Липине» (3 294, 0 га, 26.05.1992 р.), характерні хвойні насадження віком понад 60 років з домішками дуба звичайного *Quercus robur*, берези повислої *Betula pendula*, осоки звичайної *Populus tremula*, вільхи чорної *Alnus glutinosa* та існують умови для розмноження безхребетних, земноводних, плазунів, птахів. В ботанічних пам'ятках природи акцент робиться на збереженні окремих насаджень та дерев, зокрема у «В'язівненська» (0,1 га, 09.12.1998 р.), високобітнітних насаджень *Pinus resinosa*, в «Сосна веймутова» (0,5 га, 09.12.1998 р.), сосна *Pinus strobus*, віком 35 років, а у «Дуб велетень -1 (0,01 га, 27.12.1972 р.) – дуб черешчатий *Quercus robur* (понад 170 років). Для парку пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення «В'язівненська» (12,0 га, 11.07.1972 р.), основою є охорона сосни смолистої *Pinus resinosa* (понад 55 років) [5; 7].

Висновки. Значна заповідність території прикордонних ОТГ Волинської області сприяє розвитку туризму і рекреації завдяки наявному потенціалу природно-рекреаційних ресурсів, що дозволяють забезпечити стійкий розвиток туристично-рекреаційного комплексу цих територій та забезпечити задоволення потреб широкого спектру потреб туристів. Тут створена, функціонує або формується мережа туристичних маршрутів, забезпечуються належні умови розміщення та обслуговування туристів, покращується транспортна доступність, що сприяє прогресивному розвитку галузі туризму.

Література:

1. Децентралізація влади [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://decentralization.gov.ua/region/item>.

2. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19>.

3. Закон України «Про природно-заповідний фонд України». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2456-12>
4. Закон України «Про транскордонне співробітництво». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>.
5. Карпюк З. К., Фесюк В. О., Антипюк О. В. Природно-заповідний фонд Волинської області: альбом-каталог. – Київ: ТОВ «ОК–ПОЛІГРАФ», 2018. – 136 с.
6. Проскура В. Ф., Фозекош М. Л. Проблеми та перспективи реалізації транскордонного співробітництва на місцевому рівні // Економіка і суспільство електор. наук. фахове вид-я Мукачівського державного університету. – 2018. – Вип. 14. – С. 139–146.
7. Чир Н. В., Качаровський Р. Є. Туристична привабливість Любешівського району Волинської області // Науковий вісник ХДУ. Серія: «Географічні науки. – 7/2017. – № 2. – С. 241–248.
8. Чир Н. В. Оцінка сучасного стану та перспектив розвитку туристської інфраструктури Любомльського району Волинської області / Н. В. Чир, Р. Є. Качаровський, О. В. Антипюк // Природа Західного Полісся та прилеглих територій: зб. наук. пр. / за заг. ред. Ф. В. Зузука. – Луцьк: ПП Іванюк В. П., 2017. – № 14. – С. 88–92.

АНАЛИЗ ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ ФОНДОВ В НЕФТЕГАЗОВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Нефтехимическая промышленность является базовым сегментом в экономике Азербайджана, закладывает основы ее долгосрочного и стабильного развития, оказывает существенное влияние на уровень национальной конкурентоспособности и темпы роста экономики в целом. Нефтегазовая промышленность влияет на становление топливно-энергетического комплекса, а также на развитие таких отраслей как нефтехимия, машиностроение, транспорт и т.д.

Потребителями его продукции являются практически все отрасли промышленности, транспорта, сфера услуг, сельского хозяйства, торговля, наука, культура и образование, оборонный комплекс. Объемы внешнего спроса (экспорта) и поступлений (импорта) на перспективу заданных с помощью индексов изменения объемов поставок, учитывающих тенденции развития мирового рынка [1].

Внешняя торговля нефтехимического комплекса определяется следующими факторами: ростом мировых цен, расширением спроса со стороны внутреннего рынка, прежде всего со стороны строительной индустрии и бытового сектора. В отличие от экспорта номенклатура импорта обширна и традиционно в ней преобладают товары конечного назначения – изделия из пластмасс, лакокрасочные материалы, шины, товары бытовой химии, то есть товары с высокой добавочной стоимостью.

Современное общественное производство зависит в большей мере от потребления нефти и нефтепродуктов, так как пока на данном этапе производство альтернативной энергии развито слабо. Но, для увеличения нефтедобычи нужно проводить дополнительные технико-геологические работы, а это увеличивает трудовые и финансовые затраты.

В нефтедобывающей отрасли классификация затрат ведется следующим образом: с точки зрения ведения технологических процессов производится отбор основных и вспомогательных производств; добыча нефти и попутного газа, проведение сложных технологических процессов для их производства; применение различных технических средств, сложного оборудования (в том числе многофункциональных); сбор информации о затратах [2].

Ведение по параллельному или независимому типу классификации затрат считается более целенаправленным. Для решения различных задач управления затратами можно пользоваться различными комбинациями. Также при создании классификации затрат нужно учитывать ниже следующие условия: производство нужно рассматривать как минимум с трех аспектов: технологического, экономического и институционального; при разработке и создании классификации нужно учитывать своеобразные характеристики, какие типы затрат (трудовые, материальные, информационные) используются для добычи; добыча нефти и газа делится на два вида производства технологическое и обслуживающее; окончательные затраты зависят также от времени места добычи.

Что бы уменьшить затраты нефтегазовой добычи важно изучить строение производства. Анализ уровня и динамики затрат добычи нефти показывает, что здесь нужно разделять две группы причин, действующих в различных направлениях: место установки производства, географическое и горно-геологическое условия; применение научно-технических производств, установка новой техники и технологий.

Для проведения конкретных мероприятий по обновлению и модернизации нефте-промышленных оборудований важно иметь устойчивые финансовые источники. Однако, повышение трудовых результатов связано с привлечением высококачественных производств-

венных оборотов высококачественных нефтяных залежей. Учитывая типичные особенности нефтяной промышленности для обеспечения повторного производства и компенсируя ухудшение объективных условий производства необходимы крупные капитальные вложения.

Отметим, что в нефтяной промышленности для целенаправленного использования проектируемых залежей выбор эксплуатационных вариантов обосновывается на технических и экономических показателях. А это очень важно для определения границ приложения методов добычи. Основным критерием считается учет дебита воды на дне нефтяной скважины. Экономической целью, считается уменьшение затрат на каждую тонну жидкости добываемой с одной скважины.

Как было сказано выше, отдача скважины помимо других условий зависит также от геолого-геофизических параметров, систем управления, от расстояния между скважинами, снижения давления, дебита воды в скважине и т.д. Как правило, при использовании фонтанного метода обеспечивается высокая доходность. Нужно отметить, что на расходы добычи нефти и газа больше всего влияют природно-технологические условия. Это в основном связано со значительными расходами на содержание и использование оборудования.

При анализе планирования затрат добычи нефти и газа один из основных этапов, расчет зависимости расходов нефти между расходами на энергию и дебита воды на одну тонну нефти. Однако, в зависимости от методов добычи здесь нужно учитывать и другие факторы, например, виды насосов, глубину опускания, количество жидкости и т.д.

Увеличение потока воды находит свое отражение на уровне затрат технологической подготовки нефти. В нефтяной промышленности увеличение экономической выгоды производства, зависит от обработки, улучшение качества транзитной нефти. Как известно, в состав добываемой из залежей нефти в некоторых количествах входят вода, соли и механические примеси. В понятие технологическая подготовка нефти входят следующие процессы: осушение, очищение от соли и т.д. Сокращение производственных затрат зависит также, от основного капитала, от рационального использования материальных ресурсов, прикладного использования научно-технических исследований [3].

Уровень затрат добычи нефти отражает итоги производственно-хозяйственной деятельности нефтедобывающей организации. По этим показателям можно сделать вывод о степени рационального использования материальных ресурсов, всех видов энергии, уровня заполнения скважины, о состоянии используемой техники, об организации труда и производства. Для уменьшения затрат на единицу продукции всех отделов нефтедобывающих предприятий большое значение имеет соблюдение экономии ресурсов.

Нефтяная промышленность является фондоемким производством. Здесь основные производственные фонды разделяются: по принадлежности к разным отраслям и видам деятельности (промышленность, строительство и т.д.); по производимым функциям; по срокам обслуживания и т.д. Научно-технический прогресс в составе основных фондов способствует неотъемлемому росту роли оборудования. Анализ основных фондов в разработке нефтяных промыслов показывает, что здесь большую роль играют передаточные устройства, разные строения и т.д. Отметим, что нефтяные скважины составляют 70-80% основных фондов. На нефтяных промыслах используются различного рода трубопроводы, по которым, транспортируют нефть, воду, газ; электроэнергией обеспечивают высоковольтные линии электропередач. К составу основных фондов также, относятся: условия использования и различная глубина скважин, размеры нефтяных промыслов, различные методы добычи и использования, кооперативные связи между предприятиями. На промышленных предприятиях, в том числе и на нефтедобывающих, учет основных фондов и планирование проводятся как в натуральной, так и в стоимостной оценке.

Производственные структуры основных фондов зависят от особенностей их материальной-технической базы, географического размещения, концентрации производства, специализации и

развития кооперации, уровня механизации и автоматизации и др. А на производстве нефти-газодобычи эта структура, также характеризуется горно-геологическими условиями и разработкой систем нефтяных залежей. Как было отмечено выше, в состав активной части основных фондов в нефтедобыче включены машины и оборудования, приборы, а также передаточные устройства и скважины. Активная часть основных фондов непосредственно участвует в производственном процессе, определяет и воздействует на производственные силы и на объем производимой продукции. При рассмотрении задачи снижения зависимости производственных затрат от основных фондов в нефтедобыче, нужно акцентировать внимание на экстенсивное и интенсивное использование скважин и на их своевременный ремонт. Методы эффективного использования нефтяных скважин и основных фондов можно сгруппировать следующим образом: увеличение времени использования (экстенсивное); улучшение производственной силы (интенсивное).

Итак, в результате исследования показаны пути экономии затрат на единицу продукции в нефтегазовой отрасли и на производственные затраты. Показана связь между конкретной скважиной, нефтегазодобывающей организацией, методом использования, геолого-техническими мероприятиями и полученным конечным результатом на единицу продукции.

Литература:

1. Эксперт. – 2017. – № 43.
2. Алиев А., Алиев Н. Некоторые особенности экономической неопределенности и риска в геолого-экономическом анализе // Известие Национальной Академии Наук Азербайджана: Наука и инновация. – Баку, Элм, 2011. – № 5. – С. 70–78.
3. Алтунин А., Семухин М. Системный анализ потенциалов нефтяных скважин // Нефть и газ. – 2003. – № 6. – С. 74–77.

Вадим БАЮРА
(Кривий Ріг, Україна)

СТРУКТУРА ВИРОБНИЧОГО КОМПЛЕКСУ ПРОМИСЛОВОГО РЕГІОНУ І ВПЛИВ НА НЕЇ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ПРОГРЕСУ

Прискорення темпів НТП в промисловості та інтенсифікація народного господарства потребують серйозних структурних змін в економіці, яка повинна гнучко й своєчасно перебудовувати свою структуру у відповідності з останніми досягненнями науки, техніки, технології, зрушеннями в суспільних і індивідуальних потребах.

Питання про напрями впливу НТП на структурну перебудову народного господарства країни досі недостатньо пророблені, особливо в плані регіональних народногосподарських структур.

Регіональна структура виробництва й невиробничої сфери відчуває вплив НТП за двома напрямками: зростанням витрат на НТП і економічних та соціальних досягнень науки і техніки. Ці два напрями тісно взаємозв'язані – збільшення частки зайнятих науково-технічною діяльністю має сенс лише тоді, коли в інших галузях народного господарства, на інших підприємствах, в інших регіонах буде вивільнено не менше цієї кількості працівників внаслідок застосування нової техніки.

Отже, НТП, впливаючи на структуру виробництва, неминуче повинен переміщувати частину праці з галузей, що отримують ефект від результатів НТП, в галузі, що створюють нову техніку. Це проявляється в збільшенні числа зайнятих науковою діяльністю і виробництвом нової техніки, нових матеріалів.

Особливо сильно такий напрямок впливу НТП на структуру проявляється у великих містах і крупноміських агломераціях, які мають більш сприятливі можливості розвивати науково-технічний потенціал і наукомісткі галузі промисловості. Вплив НТП на структуру виробничого комплексу великих міст та агломерацій проявляється, в першу чергу, в зростанні в його складі

комплексу НТП. У склад комплексу НТП слід включити три провідні галузі: наука і наукове обслуговування, машинобудування і металообробка, хімія і нафтохімія. Перша з галузей, що входять в комплекс НТП, повинна забезпечити виробництво наукових знань, дві інші – активно забезпечити впровадження досягнень науки у виробництво шляхом виготовлення машин, обладнання, пристроїв, а також нових видів матеріалів. Включення хімії разом з машинобудуванням у склад комплексу НТП зумовлене, з одного боку, високою науковістю хімічного виробництва, з іншого – створенням останнім часом великої кількості нових видів конструктивних матеріалів, без яких розвиток багатьох видів техніки було б неможливим.

Концентрація і прискорення розвитку комплексу НТП спостерігається насамперед у великих містах в зв'язку з наявністю там працівників високої кваліфікації.

Не менш сильний вплив здійснює НТП на структурний розвиток виробничих комплексів великих міст в зв'язку з економічним і соціальним ефектом за реалізації досягнень науки у виробництві.

Ефект НТП проявляється в зростанні продуктивності праці працівників, озброєних значною кількістю техніки чи технікою більш високого рівня, економії матеріальних і енергетичних витрат на виробництві продукції, зміні структури і якості продукції, підвищенні озброєності невиробничої сфери й збільшенні її можливостей в забезпеченні потреб населення. Більшість цих видів ефекту пов'язана з абсолютним чи відносним скороченням потреби в працівниках певних виробництв і професій. Складністю регулювання територіальних структурних зсувів під впливом НТП є те, що в одних регіонах і містах НТП здійснює вплив переважно на зростання чисельності зайнятих в комплексі НТП (там, де представлені наука, машинобудування, хімія), в інших – на скорочення зайнятих у галузях, що виготовляють деякі види матеріалів (наприклад, металургія), харчової, легкої промисловості тощо.

Збалансована перебудова структури виробничих комплексів великих міст в зв'язку з НТП повинна передбачати таку перебудову виробництва, щоб чисельність працівників і ресурси, які вивільнюються в зв'язку з отриманням від НТП ефектом зростання продуктивності праці, спрямовувались для розвитку галузей комплексу НТП. При цьому доведеться вирішувати складні задачі перенавчання й підвищення кваліфікації працівників, а також міжгалузевого й внутрішньогалузевого перепрофілювання підприємств.

Література:

1. Винслав Ю. В. Социальная переориентация экономических преобразований: макро и мезоуровневые аспекты [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.wolters-kluwer.ru/ai/book.2677/file_chapt
2. Драчева О. Л. Проблемы определения и классификации интегрированных корпоративных структур // Менеджмент в России и за рубежом. – 2001. – № 4. – С. 67–79.
3. Сухорукова А. І. Гірничо-металургійний комплекс України в сучасних ринкових умовах // Стратегічна панорама. – К.: НІСД, 2009. – № 2. – С. 107–114.
4. Сущенко О. А. Формування інтегрованих територіальних утворень мезорівня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbu.gov.ua

Анна БОЛОТНА
(Київ, Україна)

НАПРЯМКИ ПЕРЕЙНЯТТЯ ДОСВІДУ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН В ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО ТА ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ БАТЬКІВ, ЩО ВИХОВУЮТЬ НЕПОВНОЛІТНІХ, ЯКІ МАЮТЬ ПРОБЛЕМИ ІЗ ЗАКОНОМ

Актуальність теми дослідження. Вітчизняна статистика вказує на дані, у відповідності до котрих, динаміка кількості неповнолітніх, що перебувають на обліку відносно скоєння злочинів та проблем із законів зменшилась на 1/3. Однак, дана тенденція не є наслідком активного про-

тидіння чи зміни суспільства – радше навпаки – це наслідок зменшення населення нашої держави. Проблема супроводу та реабілітації сімей, що виховують проблемних підлітків залишається сталою і потребує сучасного методологічного підходу побудованого на успішному зарубіжному досвіді.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням організації соціально-педагогічного та психологічного супроводу сімей, що виховують неповнолітніх, які мають проблеми із законом присвячено праці наступних вчених: А. Варга, О. Шапіро, Т. Андрєєва, Д. Леви, О. Холостова, О. Безпалько, А. Капська, Л. Кузнєцова. Однак, динаміка зміни нормативно-правового регулювання даної проблематики, часткова модифікація методологічних підходів вимагає додаткового досвіду вдалих змін на прикладі зарубіжних країн та розгляду можливості його запровадження в умовах вітчизняного сьогодення.

Виклад основного матеріалу. Світовий досвід організації соціально-педагогічного супроводу батьків, що виховують неповнолітніх, які мають конфлікт із законом, свідчить про те, що належна організація даного процесу значно підвищує рівень суспільного існування, повернення підлітків, що оступилися до нормального життя, підвищення загального рівня єднання та моральності в середині сім'ї.

Якщо в загальному проаналізувати рівень наявного досвіду з вище окресленої проблематики в Україні, то варто відзначити: існування програми «Соціальний супровід неблагополучної сім'ї», котра має на меті збереження адекватних сімейних цінностей, захист прав кожного з членів, створення належних умов для їх розвитку; надання допомоги на регіональному рівні через функціонування соціальних служб для сім'ї, що діють за напрямками: підготовки молододі пари до сімейного життя, побудови гармонійних та взаємоузгоджених сімейних стосунків, запобігання конфліктів, в т.ч. й із законом; та інше.

Так, наприклад, у Німеччині організація психолого-педагогічного супроводу батьків та неповнолітніх, що мають конфлікт із законом здійснюється на в розрізі трьох рівнів. На першому рівні передбачено діагностику (або профілактику). Передбачено застосування цілої низки методів: організація співпраці з соціальним педагогом, тренінги та курси з конфліктології та психології для батьків і родичів неповнолітнього; організація навчання з соціальної компетентності та юридичної грамотності. На другому рівні здійснюється супровід молоді, організація дозвілля, консультативна допомога. На третьому етапі відбувається активна соціалізація неповнолітнього: шляхом позасудового примирення з конфліктуючою стороною, залучення до суспільної праці, сприяння у працевлаштуванні [4, 82].

Особливу увагу в частині запозичення досвіду Німеччини відіграє програма «Проти агресії та насильства», що функціонує з 1991 р. Дана програма передбачає проведення активних профілактичних дій в межах навчального закладу (школи). Передбачається: надання кваліфікованої первинної психологічної допомоги педагогом-консультантом, що знаходить в школі та є загальнодоступним; організація консультування зовнішніх спеціалістів (психологів, педагогів, соціальних працівників) з питань агресії, насильства, сімейного виховання [2].

У США сім'я поставлення в першочергову основу суспільства, і тому соціально-педагогічний супровід здійснюється сімейним соціальним працівником, до компетенції якого належить надання допомоги з наступних питань: подружні конфлікти, нездатність або небажання піклуватися про власну дитину, нестабільність, тощо. Функціонування соціально-педагогічного супроводу сімей з проблемними підлітками здійснюється на основі трьох базових програм: 1) поліцейських (створення спеціалізованих мотивуючих атлетичних клубів, що заохочують підлітків та членів їхніх сімей до корисних справ); 2) сусідів щодо реабілітації підлітків, що здійснили певне правопорушення; 3) шкільні, котрі сприяють соціалізації та уникнення шкільної ізоляції підлітків, що мають проблеми із законом [3].

У Великобританії соціально-педагогічний супровід батьків, що виховують дитину, котра має конфлікт із законом реалізується двома напрямками: перший – це активна індивідуальна

співпраця в освітньому просторі через закріплення за навчальним закладом соціального працівника, котрий діагностує проблемного підлітка, співпрацю з вчителями з приводу розробки окремих програм, виховного процесу, відвідування сім'ї та організація шкільного життя; другий – більш комплексний – спрямований на підтримку сімейного єднання проблемного підлітка шляхом консультування, сприяння у вирішенні матеріальних проблем, пошуку робочого місця, отримання адресної державної соціальної допомоги [1].

Таким чином, на сучасному етапі розвитку соціально-педагогічного супроводу батьків, що виховують підлітка, котрий має проблеми із законом, здійснено цілу низку заходів, однак описаний досвід вказує на подальші можливості модернізації методологічної складової шляхом: сімейного патронажу соціальних працівників, сприяння в організації дозвілля неповнолітніх, комплексну допомогу у вирішенні матеріальних, правових та психологічних проблем кожної окремо взятої сім'ї.

Література:

1. Ершова И. А. Подготовка педагога к профилактике девиантного поведения подростков в отечественном и зарубежном социально-педагогическом опыте [Электронный ресурс]: На материале: Англии и США: Дис... канд. пед. наук: 13.00.05, 13.00.08. – М.: РГБ, 2005. – 157 с.
2. Гайдамашко І. А. Зарубіжний досвід попередження агресивної поведінки підлітків // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2018. – № 23. – С. 32–34.
3. Любецька М. М. Аналіз зарубіжного досвіду надання соціальних послуг, здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах // Інвестиції: практика та досвід. – 2018. – № 19. – С. 109–116.
4. Mansel J., Hurrelmann K. Aggressives und delinquentes Verhalten Jugendlicher im Zeitvergleich // Keolner Zeitschrift fuer Soziologie und Sozialpsychologie. – 2018. – № 50. – S. 78–109.

Ольга БОРОВИКОВА-АБАЖЕР
(Білгород-Дністровський, Україна)

ДО ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОДІЇ ФІЛОСОФІЇ І ТЕОЛОГІЇ

Сьогодні переважає парадигма незалежності філософії і теології. Однак це зовсім не означає відмову від їх взаємодії. Навпаки, діалог з філософією для теології – щеплення від фундаменталізму. Разом з тим цей діалог залишається проблематичним, враховуючи радикальну відмінність цих форм знання і, особливо, світський характер філософії.

Сучасна християнська теологія постулює універсальність теології, розглядає теологію як універсальний світоглядний дискурс. Тим самим вона переступає межі між світським і релігійним, не визнає існування автономного секулярного простору. Будь-яка культурна діяльність людини в інтерпретаціях богословів виявляється релігією або квазі-релігією.

В якості одного з варіантів постметафізичного богословського шляху сьогодні виступає Радикальна ортодоксія – установка на те, що основне завдання теології - тлумачення християнської практики. «Ця практика, коли ми уявляємо собі «Бога», говоримо про Нього, звертаємося до Нього, так чи інакше поводимося по відношенню до Нього, не може бути нічим обґрунтованою, не може бути представленою більш раціональною і навіть – поза власним дискурсом – більш бажаною, ніж нігілізм» [2, 110].

До характерних особливостей радикальної ортодоксії слід віднести: орієнтація на постмодерністські стратегії мислення; широкі розуміння досвіду, в якому народжуються всі значення і смисли, які не можуть бути поставлені під сумнів. Вони очевидні, безпосередньо дані. Упор на те, що релігійний досвід набувається в молитві і богослужінні; прагнення бути максимально традиційним (радикальним); опора на Біблію: «звернення християн до Біблії повинне зосереджуватися на нарративних презентаціях віри, а не на розвитку метафізичної системи, яка виводить непогіршені логічні висновки з даних одкровення» [3, 93].

У Радикальній ортодоксії філософія і теологія виявилися в несподіваній близькості один до одного: «Якщо ми хочемо бачити в Радикальній ортодоксії творчу спробу поновлення християнства, як говорить Мілбенк, ми маємо розглядати її як молодий, спонтанний рух. Ми можемо витлумачити її як певну «технологію себе», на кшталт того, що П'єр Адо називає духовними вправами. Іншими словами, Радикальну ортодоксію слід розглядати не просто як академічну ініціативу, певний тип чутливості чи то метафізичне налаштування, але як дещо, тісно пов'язане із досвідом та повсякденною практикою» [1, 147]. Значення досліджень П. Адо бачиться в зближенні християнства і філософії: християнство представлено як філософія в значенні особливої парадигми духовних вправ.

Отже, філософія і теологія сьогодні знову співпрацюють, але вже на новому ґрунті – конкретного історичного досвіду людини, «глибинній правді його екзистенції». Вихідним пунктом діалогу віри і розуму повинна стати конкретна ситуація людини. Нова культурна та ідеологічна ситуація є загальним полем їх дослідження і предметом плідного діалогу. Пропозиція «розширення горизонтів раціональності» має стимулювати до нового відкриття реальності, в якій існує сучасна людська особистість у своїй одиничності і цілісності.

Література:

1. Гуневич Б. Гостросюжетний роман Радикальної ортодокси. Духовні вправи. – ФД-Sententiae. Спецвипуск. III. – 2012. Християнська теологія і сучасна філософія. ВНТУ Вінниця. 2013. – С. 139–154.

2. Милбанк Д. Постмодерный критический августинизм: Краткая сумма в 42 ответах на незаданные вопросы (пер. с англ. Дарьи Морозовой) // Філософська Думка-Sententiae. Спецвипуск. III. – 2012. Християнська теологія і сучасна філософія. ВНТУ Вінниця. 2013. – С. 108–121.

3. Соловій Р. Передумови формування богослов'я Виникаючої церкви: пост-лібералізм, пост-консерватизм і радикальна ортодоксія // Філософська Думка-Sententiae. Спецвипуск. III. – 2012. Християнська теологія і сучасна філософія. ВНТУ Вінниця. 2013. – С. 89–108.

Narmin GADIROVA
(Baku, Azerbaijan)

MISSIONS OF INTERNATIONAL ORGANIZATIONS IN THE FIELD OF SCIENCE, EDUCATION AND CULTURE

Giriş. Müasir mərhələdə YUNESKO-nun dünyada rolu əhəmiyyətli dərəcədə artmaqdadır. Təbii ki, təşkilatın fəaliyyət profilinə uyğun olaraq, intellektual və insanın mədəni dünyası ilə bağlı olan bütün sahələrdə beynəlxalq əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsində YUNESKO-nun rolu əvəzolunmazdır. XXI əsrin müvafiq sahələrdə çağırışlarına əsas cavab platforması məhz YUNESKO-dur. Təsədüfi deyildir ki, hazırkı tarixi mərhələdə elm, təhsil, mədəniyyət sahəsində əməkdaşlıq sisteminin qurulması və inkişaf etdirilməsi, ayrı-ayrə dövlətlərin xarici siyasətinin prioritet istiqamətlərindən birini təşkil edir. Bu istiqamətdə fəaliyyətin koordinasiyası baxımından YUNESKO unikal platforma kimi nəzərdən keçirilə bilər.

YUNESKO-nun yaranmasını şərtləndirən amillər. Təsədüfi deyildir ki, BMT-nin Baş katibi H. Peres de Kuelyar YUNESKO-nu «düşünən baş» adlandırmışdır [1, 26]. Təbii ki, belə yanaşma təsədüfi deyildir. Belə ki, beynəlxalq terrorizmə qarşı mübarizədə, inkişaf etmiş ölkələrlə inkişaf etməkdə olan ölkələr arasında disbalansın aradan qaldırılmasında, ekoloji balansın planetin bioloji müxtəlifliyinin saxlanılmasında, dünya okeanının öyrənilməsində, elmi-texniki tərəqqinin etik aspektlərinin müəyyənləşdirilməsində, bəşəriyyətin təbii və mədəni irsinin saxlanılmasında və s. digər çoxsaylı sahələrdə YUNESKO-nun rolunu obyektiv olaraq yüksək qiymətləndirmək lazımdır.

YUNESKON-nun səlahiyyət çərçivəsinin mərkəzində insan hüquqları sahəsində təhsil məsələsi dayanır. Milli və dil azlıqlarının maraqlarının qlobal miqyasda qorunması istiqamətində stratejiyanın hazırlanması və həyata keçirilməsi, bu istiqamətdə fəaliyyətin səmərəli koordinasiyası YUNESKO-nin ən böyük töhfələrindən biridir. Nəzərə almaq lazımdır ki, nümüasir dünyuuda ksenofobiya və rasizm halları kifayət qədər sürətlə genişlənməkdədir. Əksər hallarda bunun genişlənməsini mədəni və təhsil səviyyəsinin aşağı olması şərtləndirir. Müvafiq olaraq, YUNESKO-nun fəaliyyətində bu məqamların diqqət mərkəzində saxlanılması, elm, təhsil, mədəni əlaqələr və s. sahələrdə dərin inteqrasiyanın təmin olması YUNESKO-nun fəaliyyətinin və səlahiyyətlərinin səciyyəvi tərəfləri kimi qiymətləndirilə bilər [2, 227]. Əslində YUNESKO çərçivəsində həyata keçirilən layihələr, reallaşdırılan əməkdaşlıq aydın şəkildə göstərir ki, beynəlxalq sabitliyin və sülhün qorunmasında onun ciddi potensialı vardır. Çünki, YUNESKO kifayət qədər strateji fəaliyyət sahələrində əməkdaşlığı davamlı olaraq, təşviq edir. Bu əməkdaşlıq isə istənilən halda dünyanın müxtəlif regionları arasında konstruktiv dialoqu təmin edir. Belə olan halda isə, təbii ki, beynəlxalq sülhə və təhlükəsizliyə təhdid yaradan halların aradan qaldırılması istiqamətində daha səmərəli addımların atılması, fəaliyyətin koordinasiya olunması üçün imkanlar əhəmiyyətli dərəcədə genişlənməmiş olur. Bu, yeni qlobal çağırışların mövcudluğunu fonunda daha aşkar hiss olunmaqdadır. Məsələn, müasir mərhələdə terrorizm aktlarının genişlənməsi, təbii və texnogen qəzaların miqyasının genişlənməsi təhlükəsizliyə ciddi təhdidlər kimi qiymətləndirilməlidir. Belə ihalların qarşısının alınması və postfaktum birgə fəaliyyətin təmin olunması istiqamətində YUNESKO-nin kifayət qədər ciddi resursları və potensialının mövcud olduğunu vurğulamaq lazımdır.

YUNESKO öz mandatı çərçivəsində münaqişələrin preventiv önlənməsi istiqamətində də ciddi fəaliyyət üçün unikal platformadır. Belə ki, YUNESKO hazırda öz fəaliyyətində «dünya mədəniyyəti» konsepsiyasına fəal istinad etməkdədir. Bu, millərlərarası və mədəniyyətlərarası yeni ünsiyyət konsepsiyası kimi təqdim oluna bilər. Belə konsepsiya hər şeydən öncə, silahlı münaqişələrin tamamilə aradan qaldırılmasını, insan birgə yaşayışının yeni tipini çoxmədəniyyətliliyə, ənənələrə, dinlərə hörməti, insan hüquqlarının aliliyinə yönəlik baxışları dəstəkləyir. Həqiqətən, konsepsiyanın dəstəklədiyi məqamlar insanlar arasında harmoniyanı və bərabərliyi təmin etmələri baxımından olduqca əhəmiyyətlidir. Xüsusi olaraq, qeyd etmək lazımdır ki, BMT Baş Asambleyası tərəfindən bu konsepsiya ciddi dəstək almışdır.

Son illərdə YUNESKO-da xüsusi əməkdaşlıq fəlsəfəsi və üsulu formalaşmışdır. Bu artıq tendensiya kimi ciddi şəkildə dərinləşməkdədir. Maraqlı olan vacib reallıq ondan ibarətdir ki, bu yeni əməkdaşlıq forması və fəlsəfəsi dünya dövlətlərinin xarici siyasətlərinin konseptual əsaslarına və prioritetlərinə cavab verir. Xüsusilə də, dünyada sülhü, təhlükəsizliyi, konstruktiv inteqrasiyanı və davamlı inkişafı dəstəkləyən istənilən dövlət YUNESKO çərçivəsində əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsində maraqlıdır. Bu isə ondan xəbər verir ki, iştirakçı dövlətlər hazırkı mərhələdə YUNESKO-ya öz problemlərini, həmçinin, qlobal problemləri səmərəli həll etməyə imkan verən platforma kimi baxırlar. Hətta, digər təşkilatlarla müqayisə edərək, belə qənaətə gəlmək olur ki, YUNESKO dünyada sülhyaratmanın yeni modeli kimi təqdim oluna bilər.

Nəzərə almaq lazımdır ki, müasir mərhələdə müşahidə olunan əsas tendensiyalardan biri də beynəlxalq həyatın dönməz şəkildə qloballaşmasından ibarətdir. Bu da təbii ki, dünyada qarşılıq əlaqələri və qarşılıqlı asılılığı gücləndirir. Müvafiq olaraq, dünya miqyasında ideoloji qarşıdurma sürətlə əhəmiyyətini itirməkdədir [3, 12]. Belə bir reallığın meydana gəlməsi bir sıra cəhətdən vacib və əhəmiyyətlidir. Hər şeydən öncə, ideoloji qarşıdurmanın tam və ya qismən aradan qalxması beynəlxalq təhlükəsizlik sisteminin daha səmərəli mövcud olması və fəaliyyət göstərməsi üçün əhəmiyyətlidir.

Məsələnin digər tərəfi ondan ibarətdir ki, ideoloji qarşıdurmanın olmadığı şəraitdə əməkdaşlıq imkanları genişlənir. Xüsusilə də, intellektual əməkdaşlıq sahəsində əhəmiyyətli irəliləyiş müşahidə olunur. Məhz bu istiqamətdə YUNESKO-nun bir platforma olaraq unikallığı aydın hiss olunur.

Нەқиқەтەن دە, тەдқиқатларımız айдін шەкілдە гۆстєрї кї, гۆтблэшмєнін сонa чатması ілє YUNESKO-nun фєalıyyəтїнін җенї кейфіyyət мәрһələсі башламышdır. Бір мəқамı да нəзərə алмақ лaзıмdır кї, Соууқ мұһарібєнін сонa чатması ілє YUNESKO-nun фєalıyyəтїнін мұсбəт дөнүш нөгтєсі ола да, мұєyyəн бөһранлі вєзіyyət дє тэшкїлатın ішїндє мєнфі із бурaxmışdır. Белє кї, АБШ вє Бөуүк Британиya тэшкїлатı дєрк етmişлєр. Лакın бунa бaxmayaraq, қıса замaн кєсіyїндє YUNESKO җенїдєн универсал хaрaктерїнї өзүнє қayтара бїлmişдїр.

Мəдєні ірсін қорунması вє humanitar missiya. Мəлумдур кї, хазırкї мәрһələдє мəдєні мұхтєліфік сїддї һүцумларa мəрүз қалмақdadır вє җенї дөзүмсүзлүк формаларı ілє қарşıлашмақdadır. Elmı бїлїклєр чох да үүксєк дəyєр кїмї қəбул олунмур, фїкїр азaдлїғı ісє сїддї тəһлүкє қарşıсїндадїр. Тəбїї кї, бүтүн бунлар YUNESKO үчүн җенї чaғırışларdırлар вє бу чaғırışлар бүтүн бəшєрїyyət үчүн сїддї тəһлүкє yaradır. Бунu нəзərə алaraq, тэшкїлат чəрчївєсїндє дaһa конструктив дїалог формаларıнın тапїлması, elmı, тəһсїл, мəдєніyyət саһєсїндє дaһa sıх əмєкдашлїғın тємїн едїлмəsi істїqамєтїндє сїддї intensivлїклє фєalıyyət һəyата кєчїрїлмəкдєдїр.

Бїр сۆзлє, YUNESKO elm, тəһсїл вє мəдєніyyət саһєлєрїндє humanitar missiyasını дaһa сїддї yerїнє yetїрмєк zərurəтї ілє қарşı-қарşıya қалmışdır. Мүvafıq оларaқ, бу істїqамəтдє əмєкдашлїғın sərһədlərїнın davamlı оларaқ, ғенїшлənməsi оnа дəлəлєт едїр кї, тэшкїлат мұасїр дүnyada тəһлүкєсізлїyїн, сүлһүн вє harmoniyանın тємїн едїлмəsi саһєсїндє үзєрїнє дүшєн öhtөлїклєрї дєрк едїр вє фєalıyyətїндє bundan чїxїş едїр.

Ədəbiyyat:

1. Белекова А. Основные направления деятельности юнеско на современном этапе // Вестник Томского Государственного Университета. – 2007. – № 305. – С. 26–28.
2. Устав ЮНЕСКО // Культурный обмен в документах и материалах: хрестоматия / [сост. Боголюбова Н., Николаева Ю.]. – СПб., 2004. – С. 227–241.
3. ЮНЕСКО и Россия / [сост. Комиссия Российской Федерации по делам ЮНЕСКО]. – М., 2005. – С. 12.

Вїра ГАЛУНЬКО
(Херсон, Україна)

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В СИСТЕМІ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРИМУСУ ТА ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Теорїя адмїнїстративного права свїдчить, що держава постає єдиним юридичним інститутом легалїзованого примусу щодо всього суспїльства. Право у даному випадку стає не тїльки засобом легалїзацїї примусової дїяльності, але й, як правило, засобом її легїтимацїї. Однак для виконання останньої ролї саме право має бути легїтимним в уявленнях населення, вїдповїдати загальнолюдським цїнностям, виробленим тисячолїтньою практикою людства, включеним до сучасних демократичних конституцїй. Державно-правовий примус постає, з одного боку, механїзмом, що забезпечує дотримання та належне виконання правових норм, а з іншого – заснований і реалїзується на пїдставї правової норми [1, 11].

Вїдомий нїмецький юрист і соціолог Макс Вебер фіксує, що «держава так само, як і політичні спїлки, які їй передують, є вїдношенням панування людей над людьми, що спирається на легїтимне (тобто таке, що вважається легїтимним) насилля як засіб...», «держава є тою людською спїльнотою, яка всерединї певної сфери (середовища, галузі, кола дїяльності) включається до ознаки і претендує (успїшно) на монополїю легїтимного фізичного насилля. Оскїльки для нашої епохи характерно, що право на фізичне насилля приписується всім іншим спїлкам або окремим особам лише настїльки, наскїльки держава, зі свого боку, допускає це насилля: єдиним джере-

лом права на насилля вважається держава», і навіть якби існували соціальні утворення, яким було б не відоме насилля як засіб, тоді відпало б поняття «держави» [2, 646].

Як зазначає провідний вітчизняний вчений в цьому питанні А. Т. Комзюк, державна влада і примус настільки взаємопов'язані, що в загальнотеоретичній літературі ці поняття розглядаються неодмінно разом як такі, що окремо існувати не можуть. На його думку, адміністративний примус – це застосування відповідними суб'єктами щодо осіб, які не перебувають в їх підпорядкуванні, незалежно від волі і бажання останніх, передбачених адміністративно-правовими нормами заходів впливу морального, правового, майнового, особистісного та іншого характеру з метою охорони суспільних відносин, які виникають у сфері державного управління, шляхом попередження і припинення правопорушень, покарання винних за їх вчинення [3, 35].

У той же час не слід вважати, що примус завжди супроводжує державну владу, а тим більше ототожнювати ці поняття, оскільки примус – це не причина, а наслідок певного типу влади. Тобто державна влада передбачає можливість використання державного примусу, але зовсім не означає реальне його застосування у кожному конкретному випадку. У правовій літературі державно-правовий примус розглядається в парі з переконанням. Переконання – це метод активного впливу держави на свідомість і поведінку людей. Воно знаходить свій прояв у вигляді психічного впливу, в процесі якого особа добровільно схиляється до громадянської думки, свідомо привласнює цю думку як особисту цінність, із розумінням ставиться до цієї думки, а також до такої поведінки, яка їй, цій думці, відповідає. Це, так би мовити, система заходів як правового, так і неправового характеру стосовно громадян, державних і громадських організацій, яка виявляється у вживанні виховних, роз'яснювальних, заохочувальних заходів із метою формування у громадян розуміння необхідності чіткого виконання вимог нормативно-правових актів [4, 87].

У правовій науці виділяються загальні умови правильного застосування примусу в його співвідношенні із переконанням. По-перше, примус може застосовуватися лише щодо меншості на базі переконання більшості; по-друге, спочатку повинен використовуватися метод переконання і лише потім, якщо результату досягти не вдалося, метод примусу. Ф. Гегель зазначав: «людину можна примусити, тобто підкорити владі інших, її фізичний і зовнішній бік взагалі, але воля, вільна в собі й для себе, не може зазнати примусу, хіба лише якщо вона сама не відступає із зовнішнього, в якому її утримують, або в уявленні про нього. Примус в абстрактному плані не правомірний. Однак він має реальне уявлення про те, що руйнує себе в своєму понятті, оскільки примус усувається примусом, тому він не лише зумовлений правом, але й необхідний, а саме як другий примус, який усуває перший примус» [5, 91–92].

У нашому випадку зміст переконання як особливою засобу правового впливу полягає в тому, щоб суб'єкти дотримувались правових вимог в силу їх внутрішнього визнання, а не внаслідок підкорення велінням влади. Але застосування методу переконання щодо громадян, особливо до іноземців та осіб без громадянства має суттєву специфіку, яка полягає у тому, що, по-перше, іноземці та особи без громадянства виховуються в іншому суспільному середовищі порівняно з громадянами України, мають сформовану, відмінну від вітчизняного менталітету культуру тощо; по-друге, не завжди вони володіють державною мовою; по-третє, не знають вітчизняного законодавства.

Таким чином, державне регулювання правовідносин, одним із суб'єктів яких є іноземець або особа без громадянства, засобами державно-правового примусу в цілому та шляхом притягнення їх до адміністративної відповідальності зокрема має більш важливе значення, ніж у відносинах з громадянами України.

Література:

1. Новий тлумачний словник української мови: 42 000 слів: у 4 т.: для студ. вищих та серед. навч. закл. / уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. – Київ: Вид-во «АКОНІТ», 1998. – Т. 2. – 910 с.

2. Вебер М. Избранные произведения. – Москва: Прогресс, 1990. – 804 с.
3. Комзюк А. Т. Заходи адміністративного примусу в правоохоронній діяльності міліції: поняття, види та організаційно правові питання реалізації: монографія. – Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. – 336 с.
4. Коломоєць Т. О. Адміністративний примус у публічному праві України: теорія, досвід та практика реалізації: дис... докт. юрид. наук: спец. 12.00.07. Харків, 2005. – 403 с.
5. Гегель Г. В. Ф. Философия права. – Москва: «Мысль», 1990. – 524 с.

Ірина ГОРБАН

(Білгород-Дністровський, Україна)

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УЧБОВО-ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ В УМОВАХ КРИЗ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ

Формування особистості, яка здатна до свідомого й активного саморозвитку та творчої самореалізації є важливою задачею Національної доктрини розвитку освіти України. Актуальність проблеми самореалізації особистості збільшується у зв'язку з такими особливостями нашого суспільства, як нестабільність, невизначеність, непередбачуваність. Крім того, на складний процес самореалізації впливають і особливості переживання криз професійного становлення.

Проблема самоактуалізації в навчально-професійній діяльності знаходить своє вирішення в роботах Л. С. Виготського, Г. С. Костюка, О. М. Леонтьєва, С. Л. Рубінштейна [3, 127]. Водночас проблема самоактуалізації особистості на такому важливому віковому етапі, як професійна підготовка, залишається недостатньо досліджена, незважаючи на її теоретичну і прикладну значимість.

У дослідженнях вітчизняних психологів самоактуалізація розглядається: як проблема становлення особистості, як характеристика спрямованості (С. Л. Рубінштейн) [1, 85]. Розвиток детермінується не тільки особистісними якостями і станами, які сформовані соціумом, а й природними, індивідуальними характеристиками і потенційними можливостями людини (Л. С. Виготський, Б. Г. Ананьєв, Г. С. Костюк) [2, 98]. Варто зауважити, що для аналізу процесу саморозвитку особистості С. Л. Рубінштейном була запропонована тріада «хочу-можу-є», яка виявилася дуже вдалою схемою цього процесу. Глибокий аналіз процесу розвитку особистості як проблеми самореалізації було здійснено у працях Л. В. Сохань. На її думку, саме в самореалізації особистості і полягає сенс її життєвого шляху. Необхідною передумовою самореалізації є свідомо поставлена особистістю мети своєї діяльності. Процес самореалізації починається із соціального самовизначення і триває все життя людини. Перш за все, необхідно сказати, що суттєві зміни у самосвідомості поступово готуються (і здійснюються) у процесі повсякденної діяльності студентів [4, 71].

Професійний розвиток особистості студента на етапі, де домінує учбово-професійна діяльність, будується на базі вже сформованих на попередніх етапах навчання учбових вмінь і особистісних якостей студента. Специфіка цього етапу: учбові завдання носять переважно такий характер, який наближається до професійної діяльності; форми підготовки також наближені до видів майбутньої діяльності.

Тобто, на кожному етапі навчання відбувається поступовий розвиток таких соціально і професійно важливих якостей, як пізнавальна активність, цілеспрямованість, здібність планувати і організувати свою діяльність, рефлексивність, вміння переборювати труднощі, креативність, комунікативність (М. Р. Гінзбург) [3, 68].

Багато хто із студентів на стадії професійного навчання переживає розчарування своєю майбутньою професією. Виникає невдоволення окремими предметами, з'являються сумніви щодо правильності зробленого професійного вибору, знижується інтерес до навчання. За дани-

ми багатьох досліджень, криза вибору професії найбільш яскраво проявляється у першій і останній рік професійного навчання. Найчастіше ця криза перемагається зміною учбової мотивації на соціально-професійну. Тобто, криза вибору професії не доходить до критичної фази, коли виникає конфлікт. Дослідники відмічають в'яло текучий характер цієї кризи. Зрозуміло, що і при неправильному виборі з часом відбувається адаптація до обраної професії, проте її невідповідність потенціалу розвитку значно гальмує процес самореалізації особистості, що згодом проявляється в професії у «синдромі вигорання», а в житті – в «кризі середини життя».

Наступна криза – криза професійних експектацій також виникає при кардинальній зміні професійної ситуації розвитку, основним показником якої є провідна діяльність [4, 169]. При цій кризі відбувається перебудова соціальної ситуації розвитку: молоді люди починають самостійну трудову діяльність, змінюється провідна діяльність (з учбово-професійної на професійну), змінюється колектив, цінності тощо. Уявлення молодих людей про професію, їх очікування можуть серйозно розійтися з реальністю і наслідком цього протиріччя може бути криза професійних експектацій. У дослідженні мусимо говорити про цю кризу, оскільки певна кількість студентів вже під час навчання у вищому учбовому закладі працюють у школах.

У дослідженні приймали участь студенти 4-х курсів, віком від 18-21 років, загальний об'єм вибірки – 90 осіб. Дослідження проводилося в ВНКЗ «Білгород-Дністровське педагогічне училище» Одеської області.

Отже, для вивчення різних складових учбово-професійної самореалізації особистості в дослідженні використовувалися такі методики:

«Готовність до саморозвитку» (В. Павлова). Методика складається із 14 питань, які стосуються різних аспектів готовності до саморозвитку: бажання пізнати себе, впевненість у своїх силах, прагнення до ефективності в праці, прагнення до вдосконалення себе тощо.

За результатами, найбільше (46%) досліджуваних показали середній рівень готовності до самовдосконалення і 30% – низький. Зауважимо, що у переважної більшості досліджуваних, які (за показниками методики) проявили високий рівень готовності до саморозвитку, цей рівень досягається за рахунок параметру «хочу знати себе».

Когнітивно-цільова складова досліджувалася за допомогою методики «Визначення професійної самооцінки». Методика визначення професійної самооцінки дозволяє дослідити уявлення студентів про фахову готовність до праці. Дослідження показує, що: занижена професійна самооцінка притаманна 42% студентів-педагогів; лише 26% респондентів є носіями адекватної професійної самооцінки; 32% студентів схильні до переоцінки своїх професійно спрямованих досягнень. З метою створення психологічних умов учбово-професійної самореалізації студентів-педагогів, проводились навчально-розвивальні тренінги.

Для розширення теоретичних знань студентів про рефлексію та методи самоаналізу, відпрацювання звички до самоспостереження використовувалися вправи: «План роботи над собою», «Я – майбутній спеціаліст», інтерпретація малюнків «Чого я боюсь». Після кожної вправи – обговорення, усвідомлення власних проблем щодо учбової самореалізації і зміна ставлення до цих проблем.

З метою оволодіння способами розвитку впевненої поведінки застосовувалися вправи: «Ознаки впевненості», «Бути зрозумілим для іншого», «Довіряй, але перевіряй». Для формування у студентів конструктивної стратегії переживання і подолання кризи апробації і фахової готовності застосовувалися вправи: «Я-ідеальне і Я реальне», «Проблема», «Проектування професійної перспективи».

Таким чином, в запропонованому комплексі навчально-розвивальних тренінгів були поєднані два головних підходи: особистісно-діяльнісний і суб'єктний. В процесі особистісно орієнтованих професійних тренінгів зміни особистості опосередковуються спеціально організованою діяльністю, у ході тренінгових вправ, які релевантні завданням професійної підготовки.

Література:

1. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни. – М.: Мысль, 1991. – 299 с.
2. Костюк Г. С. Принцип развития в психологии // Методологические проблемы психологии. – М.: Наука, 1969. – С. 118–152.
3. Маслоу А. Мотивация и личность; [пер. с англ]. – СПб.: Евразия, 1999. – 478 с.
4. Мосійчук В. В. Психологічний зміст поняття «самореалізація» в різних напрямках психології // Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України у 12 томах / [за ред. В.О.Моляко]. – Житомир: Видавництво ЖДУ ім. І.Франка, 2010. – Т. 12. – Вип. 10. – Ч. II. – С. 259–266.

Остан ГОРОДЕЦЬКИЙ
(Львів, Україна)

ІНОЗЕМЕЦЬ ТА ОСОБА БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА ЯК УЧАСНИК АДМІНІСТРАТИВНИХ СПРАВ ЩОДО НАДАННЯ СТАТУСУ БІЖЕНЦЯ

Право оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб є конституційною гарантією, що поширюється на усіх осіб, які перебувають під юрисдикцією України [1]. Цій гарантії кореспондує закріплене в Законі України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» право іноземця, особи без громадянства оскаржити дії та рішення міграційних органів пов'язаних з наданням статусу біженця [2].

Процесуальний закон, Кодекс адміністративного судочинства України гарантує іноземцям та особам без громадянства можливість користуватися в Україні таким же правом на судовий захист, що й громадяни та юридичні особи України [3].

Судовий захист є однією з найефективніших форм захисту прав, свобод, законних інтересів фізичних і юридичних осіб, оскільки він дозволяє забезпечити максимально широкі можливості безпосередньої участі зацікавлених осіб у вирішенні існуючого між ними спору про право, внаслідок чого забезпечується безконфліктність правовідносин, а отже створюються умови для подальшого поступового якісного їх розвитку, отримання правосудного рішення, що гарантує законність і правопорядок у державі, для відновлення порушеного права [4].

Іноземець чи особа без громадянства, реалізуючи своє право на подання позовної заяви, стає стороною у справі та учасником адміністративного процесу.

Як зазначає І. В. Топор, учасником адміністративного судочинства (адміністративного судового процесу) є особа, яку чинним законодавством України наділено процесуальними правами та обов'язками у сфері розгляду адміністративних справ адміністративними судами, та яка вступає до адміністративного процесу для захисту своїх прав та законних інтересів, захисту прав та законних інтересів інших осіб, або з ціллю сприяння здійсненню адміністративного процесу [5].

Найважливішою ознакою учасника адміністративного процесу і однією з передумов виникнення правовідносин, що складаються під час здійснення адміністративного судочинства, є наявність адміністративної процесуальної правосуб'єктності [6].

О.Ф. Скакун розглядає правосуб'єктність як самостійну правову категорію, що існує поряд із правами й обов'язками. Вона свідчить про правову здатність особи бути носієм цих прав та обов'язків [7].

Адміністративна процесуальна правосуб'єктність поєднує в собі здатність особи мати процесуальні права та обов'язки в адміністративному судочинстві (адміністративна процесуальна правоздатність) і здатність особисто здійснювати свої адміністративні процесуальні права та

обов'язки, у тому числі доручати ведення справи представникові (адміністративна процесуальна дієздатність) [8].

Зміст адміністративної процесуальної правоздатності та дієздатності іноземця та особи без громадянства в Україні визначається частинами першою та другою статті 43 Кодексу адміністративного судочинства України.

Наявність адміністративної процесуальної правосуб'єктності дає змогу учасникам адміністративного процесу використовувати процесуальні права та обов'язки, закріплені в законодавстві, для досягнення бажаних для них цілей.

Сукупність процесуальних прав та обов'язків учасників адміністративного судочинства визначають їх процесуальне становище та дають їм можливість відігравати активну роль в адміністративному процесі. Іноземець чи особа без громадянства, беручи участь у справі для повноцінного захисту своїх прав, свобод та інтересів в адміністративному суді, наділені комплексом процесуальних прав, а разом з тим несуть також певні обов'язки, що кореспондують процесуальним правам інших осіб та дають змогу суду здійснювати ефективний розгляд адміністративної справи.

Процесуальні права – це права, які має суб'єкт адміністративних процесуальних правовідносин і які визначають його правові та фактичні можливості у справі [9].

Процесуальні права та обов'язки позивача, в ролі якого виступає іноземець чи особа без громадянства у справах пов'язаних із наданням статусу біженця, є доволі різноманітні. Класифікують їх за різними критеріями та поділяють як на загальні та спеціальні, диспозитивні та змагальні, права пов'язані із самостійним вирішенням обсягу захисту своїх прав та інтересів та права з використанням засобів захисту прав сторін, права пов'язані з можливістю добиватися перевірки законності та обґрунтованості судового рішення та права пов'язані з примусовим виконанням рішень [5].

Процесуальним правам позивача кореспондують також процесуальні обов'язки, які забезпечують динамічне функціонування адміністративного процесу та є процесуальними гарантіями захисту процесуальних інтересів однієї зі сторін від зловживання процесуальними правами іншою.

Наявність адміністративного спору між сторонами означає, що сторони є носіями протилежних юридичних інтересів. Позивач в адміністративному процесі, як і всі особи, що беруть участь у справі, має особистий, як матеріальний, так і процесуальний, характер, тобто юридична заінтересованість є матеріально-правовою та процесуально-правовою. Зважаючи на повноваження адміністративного суду, визначені Кодексом адміністративного судочинства України, бажаним матеріальним благом для позивача у справі щодо надання статусу біженця є зобов'язання міграційного органу повторно розглянути заяву позивача щодо надання такого статусу, та, як результат, отримати такий статус. Процесуальний же інтерес полягає у скасуванні рішення міграційного органу щодо відмови у прийнятті заяви про отримання статусу біженця, відмови в оформленні документів для вирішення питання про визнання біженцем та відмови у наданні статусу біженця, тобто тих рішень уповноваженого органу, які перешкоджають позивачу домогтись бажаного нього результату – набуття статусу біженця.

Іноземці, особи без громадянства на час розгляду справи щодо надання статусу біженця наділяються певними правовими пільгами та гарантіями як процесуального, так і матеріального характеру, в тому числі: право на безкоштовну правову допомогу, послуги перекладача, у випадку не володіння українською мовою, право на перебування в пунктах тимчасового утримання іноземців та осіб без громадянства, звільнення від сплати судового збору, захист від примусового видворення на час розгляду заяви щодо надання статусу біженця та пов'язаних із цим судових справ, тощо.

Наведене вище зумовлює висновок про те, що чинне українське законодавство гарантує іноземцям та особам без громадянства оскарження рішень міграційного органу до адміністрати-

вних судів. При цьому для участі в адміністративній справі щодо надання статусу біженця іноземці та особи без громадянства, які беруть участь у ній, повинні мати як адміністративну процесуальну правоздатність так і адміністративну процесуальну дієздатність іноземних суб'єктів. Відповідно до національного законодавства, процесуальна правоздатність та дієздатність іноземців та осіб без громадянства в Україні визначається відповідно до норм права України. Іноземці та особи без громадянства беруть участь у справах щодо надання статусу біженця як позивачі, та мають на меті власний юридичний інтерес, що має як матеріальний, так і процесуальний характер. Ці особи наділяються процесуальними пільгами та юридичними гарантіями.

Література:

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – С. 141.
2. Закон України «Про біженців та осіб, які потребують допоміжного або тимчасового захисту» // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 16. – С. 146.
3. Кодекс адміністративного судочинства України // Відомості Верховної Ради. – 2005. – № 35–37. – С. 446.
4. Ківалов С. В. Понятійно-правова характеристика сторін як учасників адміністративного судочинства // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»: зб. наук. праць / редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.), М. В. Афанасьєва (заст. голов. ред.), В. М. Дрьомін [та ін]; відп. за вип. В. М. Дрьомін; МОН України, НУ «ОЮА». – Одеса: Юрид. л-ра, 2015. – Т. 15.
5. Топор І. В. Поняття та види учасників адміністративного судочинства: проблеми теорії // Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. – 2011. – № 58.
6. Адміністративне судочинство України: підручник / [О. М. Пасенюк, О. Н. Панченко, В. Б. Авер'янов та ін.]. – Київ: Юрінком Інтер, 2009.
7. Скакун О. Ф. Теория государства и права (энциклопедический курс). – Харків: Эспада, 2007.
8. Основи адміністративного судочинства в Україні. (навчальний посібник для юридичних факультетів та юридичних клінік) / За заг. редакцією Н. В. Александрової, Р. О. Куйбіди. – Київ: Конус-Ю, 2006.
9. Кравчук В. М. Науково-практичний коментар до Кодексу адміністративного судочинства України. – Харків: Видавничий дім «Фактор», 2011.

Анастасія ДЕМЧЕНКО, Павло ДАВИДОВ
(Львів, Україна)

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ХОСПІСНОЇ ТА ПАЛІАТИВНОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ

Актуальність теми. Сьогодні розвиток українського суспільства припав на період економічної, соціально-політичної кризи, що позначається на всіх напрямках забезпечення конституційних прав його громадянам. Особливої уваги з боку держави та її громадських інституцій потребує фізичний стан здоров'я та рівень захворювань в суспільстві, який невпинно погіршується через невиліковні та затяжні хвороби і потребує державного втручання та удосконалення паліативної і хоспісної допомоги, адже її потребують більш ніж 400 тис. українців, які мають проблеми зі здоров'ям і віднесені до паліативних чи хоспісних пацієнтів.

В Україні робляться тільки перші кроки в напрямку створення державної системи підготовки медичних і соціальних фахівців, які надають паліативну допомогу. Вітчизняне законодавство потребує подальшого реформування у галузі охорони здоров'я, в тому числі і паліативно-хоспісної допомоги.

Мета роботи: проаналізувати чинне законодавство України яке регулює надання хоспісної і паліативної допомоги та надати пропозиції щодо їх подальшого вдосконалення.

Методи: під час роботи методом критичного аналізу було проаналізовано основні вітчизняні правові джерела, що регулюють ці правовідносини, зокрема Закон України «Про внесення змін до Основ Законодавства України про охорону здоров'я... від 7 липня 2011 року №3611-VI «Стаття 35-4. Паліативна допомога»; Наказ МОЗ України №463 від 26 червня 2009 року «Про затвердження заходів щодо розвитку паліативної допомоги в Україні на 2009–2010 рр.»; Наказ МОЗ України від 15 липня 2011 р. «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку потреби населення у медичній допомозі. П. V – Розрахунок потреби населення у паліативній допомозі»; Наказ МОЗ України від 25 квітня 2012 р. № 311 «Про затвердження і впровадження медико-технологічних документів зі стандартизації медичної паліативної допомоги при хронічному больовому синдромі»; Наказ МОЗ України «Про організацію паліативної допомоги в Україні», затверджений за №41 від 21 січня 2013 р. та інші.

Виклад матеріалу. Актуальність проблеми паліативної та хоспісної допомоги населенню суттєво зросла вже у другій половині, а особливо – наприкінці ХХ сторіччя у зв'язку із глибокими демографічними та соціальними змінами, які є характерними для більшості постіндустріальних країн світу, у тому числі (в останні десятиріччя) і для України та характеризуються постійним зростанням кількості людей, що вмирають від хронічних, важких, невиліковних хвороб. Вивчення світового досвіду в розвитку допомоги особам з важкими невиліковними хворобами та обмеженим терміном (прогнозом) життя дозволяє зробити висновок, що, згідно із сучасними концепціями, всі пацієнти, які підпадають до означеної категорії (а не тільки хворі у IV стадії онкологічного захворювання), в термінальному періоді життя (від 6 місяців до року) повинні обов'язково підлягати професійному паліативному медико-соціальному та психологічному нагляду та опікуванню, який здійснюється в спеціалізованих установах стаціонарного типу – хоспісах, так званих «паліативних» відділеннях закладів охорони здоров'я або в домашніх умовах.

Згідно із визначенням ВООЗ (2002) головною метою паліативної допомоги є підтримка якості життя людини в фінальному періоді, максимальне полегшення фізичних та моральних страждань пацієнта та його близьких, збереження людської гідності пацієнта на порозі неминучого.

Згідно з визначенням, прийнятим в заключному документі Комітету Міністрів Ради Європи державам – учасникам Наради по організації паліативної допомоги (2003), паліативна допомога охоплює період з моменту встановлення діагнозу невилікового захворювання до кінця періоду важкої втрати; тривалість цього періоду може варіювати від декількох років до тижнів (або рідше – діб). Вона не є синонімом термінальної допомоги, але включає в себе останню. («Про затвердження та впровадження медико-технологічних документів зі стандартизації паліативної медичної допомоги при хронічному больовому синдромі»: наказ МОЗ України від 25.04.2012 №311).

Основними завданнями паліативної допомоги, згідно з Наказом МОЗ України №41 від 21.01.2013, є забезпечення максимально можливої якості життя Пацієнту і членам його родини шляхом вирішення фізичних, психологічних та духовних проблем, які мають місце у Пацієнта. Основні складові паліативної допомоги: попередження та лікування хронічного больового синдрому; симптоматична терапія, догляд, психологічна і духовна підтримка Пацієнта та його родини.

Спеціалізована паліативна допомога надається мультидисциплінарною командою, до складу якої входять медичні працівники, які отримали спеціальну підготовку з надання паліативної допомоги, психологи, соціальні працівники, спеціалісти з надання духовної підтримки та інші фахівці за потребою, а також волонтери, найближчі родичі або законні представники Пацієнта. Загальна паліативна допомога надається вдома та в закладах охорони здоров'я, які надають первинну медичну допомогу.

Знеболення є основною складовою паліативної допомоги пацієнтам з Хронічним Больовим Синдромом (Далі ХрБС). Воно надається лікарями загальної практики/сімейними лікарями за територіальною ознакою в амбулаторних умовах (центр сімейної медицини, поліклініка, сільська амбулаторія) та/або в умовах спеціалізованого медичного закладу з паліативної допомоги за місцем проживання пацієнта шляхом діагностики наявності та визначення ступеню больового

синдрому, розробки та реалізації письмового комплексного плану контролю ХрБС у відповідності до потреб та переваг пацієнта за допомогою немедикаментозних та медикаментозних втручань.

За наявності організаційних та фінансових можливостей створюється виїзна (мобільна) бригада фахівців (лікар, медична сестра, психолог, соціальний працівник) для надання паліативної медичної допомоги пацієнтам з ХрБС в домашніх умовах.

За клінічної необхідності лікар загальної практики / сімейний лікар направляє пацієнта з ХрБС у відповідний багатопрофільний або онкологічний заклад охорони здоров'я (ЗОЗ), або в хоспіс для вторинної медичної допомоги в амбулаторних/стаціонарних умовах. Порядок направлення пацієнтів з ХрБС у ЗОЗ вторинної (спеціалізованої) медичної допомоги визначає МОЗ України.

Психологічні фактори можуть мати значний вплив на сприйняття болю і як поведінково та емоційно реагує хворий. Хронічний біль, як хронічний фактор стресу, може призвести до зростання інвалідності та дистресу, але це може бути опосередковано психологічними факторами. Існує великий обсяг наукових доказів, які підтверджують роль тривоги і депресії, страху, переконань, пов'язаних з болем і способом подолання в посередництві сприйняття болю при хронічних невеличких захворюваннях. Когнітивно-поведінкові втручання, спрямовані на мінімізацію впливу болю на настрої і функції, ефективні у цій групі пацієнтів.

Існуюча доказова база свідчить про необхідність корекції психологічних проблем невеличково хворих з важким больовим синдромом. В Україні такі потреби в професійній допомозі психологів та консультуванні і психіатрів задовольняються досить обмежено. В деяких онкодиспансерах вже запроваджені посади медичних психологів або психотерапевтів. Зокрема, наказом МОЗ України № 33 від 23.02.2000 «Про штатні нормативи та типові штати закладів охорони здоров'я» введено посаду лікаря-психотерапевта в онкологічних диспансерах.

Висновки. Під час проведеного ретроспективного аналізу літературних джерел законів та нормативно-правових актів МОЗ України було виявлено наступні проблеми: майже повна відсутність спеціалізованих закладів з надання паліативної допомоги, недостатність компетентних спеціалістів в даній галузі та неможливість забезпечення адекватного знеболення. В Україні здійснюються певні заходи в напрямку створення державної системи підготовки медичних і соціальних фахівців, які надають паліативну допомогу, створено нормативно-правові засади паліативної допомоги. Система організації паліативної допомоги в Україні потребує подальшого розвитку, у тому числі відповідного нормативно-правового забезпечення, та модернізації структури надання висококваліфікованої допомоги, створення паліативних відділень та хоспісів та їх достатнього фінансування.

Література:

1. Про затвердження та впровадження медико-технологічних документів зі стандартизації паліативної медичної допомоги при хронічному больовому синдромі: наказ МОЗ України від 25.04.2012 №311 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.moz.gov.ua/ua/portal/dn_20120425_311.html.

2. Про організацію паліативної допомоги в Україні: наказ МОЗ України від 21.01.2013 № 41 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0229-13>.

3. Про затвердження Загальнодержавної програми боротьби з онкологічними захворюваннями на період до 2016 року: Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1794-17>.

4. «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку потреби населення у медичній допомозі. П. V - Розрахунок потреби населення у паліативній допомозі» Наказ МОЗ України від 15 липня 2011 р.

ВИБОРИ ЛІДЕРА ДЕРЖАВИ: СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ТА ТЕНДЕНЦІЇ

У сучасних умовах демократичного устрою європейської країни питання вибору лідера (зокрема президента) не завжди має вирішальне значення для країни. Насамперед сама ця посада за наявності парламенту набуває переважно презентаційного значення (хоча державу оцінюють зокрема й за таким показником, як привабливість її лідера). Проте це актуально в розвинених демократичних країнах, а для «початківців» постать лідера все ж таки має значення – і саме для суспільства, чимала частина якого генетично заряджена на патерналізм. Недарма серед пересічних громадян побутують фрази-моделі на кшталт «Кучма дав...», «Янукович виділів...» тощо, де суб'єктом будь-якого державного рішення уявляється саме президент.

Серед майбутніх публічних службовців потрібно впроваджувати думку, що вони – не пересічні громадяни (хоча, можливо, й не непересічні), що вони перебувають на щаблі суспільної драбини, з якого мусять не лише надавати допомогу тим громадянам, а й просвіщати їх у питаннях державного устрою.

Щодо довготривалих тенденцій розвитку української державності є чимало науковців – істориків і державників (зокрема В. Заблоцький, С. Кульчицький, К. Левківський, В. Скрипнюк та ін.), які з діахронічного боку досліджували цей процес, відзначаючи його закономірності. З іншого боку, більш креативні думки про це можна отримати з творів письменників, які сполучають художнє слово з історичним знанням, логічно його трактуючи, тобто є своєрідними істориками-письменниками [1].

У цій розвідці пропонуємо аналіз поглядів сучасного французького письменника Б. Вербера на вибір суспільством свого лідера – президента, зважаючи на пріоритети сучасної цивілізації. Цей автор відомий своїми фентезійними творами, герої яких – янголи чи мурахи, що проте мають людські потреби й почуття. Звісно, вони підкоряються певним цивілізаційним нормам свого суспільства, що особливо виразно описано в колізіях мурашиного світу.

У чомусь автор є пророком, оскільки ситуація, наприклад, із науковими експериментами зі сновидіннями чи взагалі штучними смертями певною мірою реальна. Проте нас зацікавила інша пропозиція Б. Вербера – щодо владних пріоритетів держави. Так, у романі «Танатанавти» описано поведінку президента Франції, який організував і любив дослідження пожиттєвого світу (танатанавтику). Такі дослідження, звісно, передбачали чимало людських жертв (ними були спочатку засуджені пожиттєво особи), громадянське суспільство висловлювало свою невдоволеність. Зрештою це призвело до загрози відставки президента, однак вдалий публічний дослід, навпаки, зумовив справжній бум у суспільстві, а надалі навіть моду на праведне життя, що, як було практично доведено, насправді гарантує людині вдалі подальші реінкарнації. Звісно, і президент після цього отримав пожиттєвий кредит довіри населення [2].

Що ж до пророцтва Б. Вербера, то його вбачаємо в кінцівці роману, коли літак у результаті фантастичної послідовності дрібних подій (на кшталт колізій у кінофільмі «Пункт призначення») вривається в центр танатанавтичних досліджень, і всі герої-спеціалісти гинуть. Тобто будь-яке людське вторгнення в Божий світ, світ ангелів зрештою буде покаране. Герої роману переміщуються в інший роман – «Імперія ангелів», де вже існують у формі ангелів (можна відразу звернути увагу на термін «імперія» у назві, що верифікується як автономний статус описаної спільноти – без орієнтації на всевладність).

Для сьогоденної ситуації в Україні актуальним є інше пророцтво Б. Вербера. Так, у романі «Сміх циклопа» (2010 рік) він наводить історію гумору (власне анекдоту), доходячи зрештою висновку про його концептуальне значення для людського світу, цивілізації, оскільки лише людина здатна сприймати гумор і сміятися. Це пріоритетне значення гумору письменник розг-

лядає навіть через призму владних відносин: спочатку володарював той, хто був сильніший (влада трималася на побоюванні побиття); далі влада перейшла до господарів-хліборобів або скотарів (влада трималася на побоюванні голоду); далі – влада церковників (побоювання потрапити до пекла); далі влада перейшла до державників (побоювання покарання – поліції, суду, ув'язнення); ще далі – влада виробників продуктів споживання (бажання бути задоволеним життям і бути нарівні з іншими); нарешті влада переходить до керівників медіа, які здатні перетворити звичайну, навіть не талановиту, людину на зірку екрану, що має суттєві привілеї (бажання володіти інформацією); і останній етап – це влада тих, хто розважає натовп.

Тут наведемо аргументи Б. Вербера дослівно: «Нині влада належить тим, хто вміє розважати натовп. Це каста представників засобів масової інформації, верхній ешелон влади. Їх могутність заснована на тому, що вони можуть примусити людину забути про негаразди або хоча б полегшити її страждання. Вона базується на вмінні розважити тих, хто перенасичений та зморений одноманітним життям. Наразі всі бояться нудьги. Здається, що нині владу над людьми має той, хто може їх розсмішити. І в нього немає суперників» [3].

Реакція співбесідника на таку тезу доволі передбачувана: «так то ж просто блазні!», як і аргумент: «звичайно, тому їх і недооцінюють, і від того їх могутність лише зростає». Чому? – Тому що на відміну від влади політиків і медіа у владі коміків ніхто не сумнівається, адже вони «стоять над законом», це неофіційна реальна влада. Кожному політику його референти радять починаючи виступ із жарту, щоб позитивно налаштувати аудиторію [3].

Пророцтво ж полягає в такій тезі: «Рональд Рейган став першим президентом-актором. В Ісландії мером Рейк'явіка обрали Йона Гнарра, відомого у країні коміка. Побачите, що колись у якійсь великій державі ПРЕЗИДЕНТОМ СТАНЕ ГУМОРИСТ» [3]. У самій Франції відомий комік Колюш був претендентом на президентство 1980 року (поряд із Миттераном), однак саме в Україні шоумен В. Зеленський виграв президентські вибори 2019 року, причому отримав потрібну перевагу над колишнім президентом. Тобто пророцтво Б. Вербера, зрештою, реалізувалося саме в нашій країні.

Попри непрозорість майбутнього з новим президентом, попри колізійність антиномії «демос» – «охлос», можемо визначити як позитив дуже високий рівень демократичності українського суспільства, яке для своєї УНІТАРНОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ держави керівником (презентантом) вибрало особу іншої національності – єврея, що трапилося, можливо, вперше в історії людства (крім Ізраїлю). Уже цей факт компенсує всі випадки будь-якої гомофобії в історії України. Україна – насправді демократична країна.

Література:

1. Демченко В. М. Державна мова як об'єкт національної безпеки: монографія / За наук. ред. проф. І. Лопушинського. – Херсон: Вид-во ФОП Вишемирський В.С., 2019. – 176 с.
2. Вербер Б. Танатонавты [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://libking.ru/books/prose-/prose-contemporary/216897-bernard-verber-tanatonavty.html>
3. Вербер Б. Смех циклопа [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ruwapa.net/book/smeh-ciklopa-bernar-verber-4060/>

Ганна ЗАКІНА
(Суми, Україна)

ПІЗНАВАЛЬНИЙ СТАТУС УЧНІВ ЯК КРИТЕРІЙ ПРОГНОЗУВАННЯ УСПІШНОСТІ НАВЧАННЯ

Успішність формування шкільних вмінь та навичок визначається, у першу чергу, дозріванням та ступенем збереженості аналізаторних систем, а також повноцінним психічним розвитком школярів. Стейкі труднощі під час навчання можуть виникати у учнів з нормальним інтелектом,

збереженою усною мовою, повноцінним зором та слухом, але з недостатньою сформованістю деяких психічних процесів, в основі яких лежить відставання функціонального дозрівання структури мозку від вікової норми. Ці специфічні порушення майже не проявляються у повсякденному житті, не призводять до грубих порушень інтелекту, але створюють труднощі у навчанні і виступають однією з основних причин низької успішності. Сучасна загальна середня освіта, згідно закону України «Про загальну середню освіту», представляє цілеспрямований процес оволодіння систематизованими знаннями засобами пізнавальної та практичної діяльності. Отже, однією з основ освіти і трудової діяльності виступає розвиток пізнавальної сфери, які разом з властивостями нервової системи можуть визначати пізнавальний статус (ПС) школяра.

На сьогодні, відсутні чітко розроблені підходи до вивчення цієї проблеми та критерії оцінки ПС учнів, який може бути критерієм прогнозування успішності навчання (УН). Вирішення цього питання дозволить розв'язати такі практичні задачі, як діагностику пізнавальних властивостей на ранніх етапах навчання, розробку методів особистісної орієнтовної освіти та психофізіологічної корекції школярів, що і визначає актуальність дослідження.

Метою дослідження було вивчити психофізіологічні та психологічні особливості пізнавальної сфери учнів, що навчаються у закладах загальної середньої освіти з різними рівнями інтенсивності навчального навантаження.

У дослідженні прийняли участь 264 учня 12-15 років гімназії м. Суми, які склали основну групу дослідження (ОГ), а також 255 учнів відповідного віку загальноосвітніх шкіл м. Суми, що представляли групу порівняння (ГП). УН кожного учня оцінена за середнім балом успішності, виведеним з усіх навчальних предметів. Для встановлення ПС були проаналізовані рівні розвитку пізнавальних властивостей за загальноприйнятими психологічними методиками: слухової оперативної та зорової пам'яті, уваги, гнучкості мислення, наочно-образного мислення, словесно-логічного (понятійного) мислення.

Крім того була оцінена сила нервової системи (СНС), як показника інтенсивності працездатності головного мозку, за максимальним темпом руху кисті у часі. Для діагностики була використана методика «теппінг-тест», запропонована Ільїним Є.П. Сила нервової системи визначалася за типом кривих працездатності (Макаренко М.В., 2006), при цьому виділені особи із сильною (4), середньою (3), середньо-слабкою (2) та слабкою (1) нервовою системою.

Згідно отриманих даних, УН у цілому є вірогідно вищою у учнів ОГ на відміну від учнів ГП ($8,60 \pm 0,12$ та $6,15 \pm 0,14$ – у хлопців, ($p < 0,01$) та $9,48 \pm 0,1$ і $7,55 \pm 0,2$ ($p < 0,01$) – у дівчат відповідно), що можна пояснити високою мотивацією до навчальної діяльності та попереднім відбором гімназистів у класи з профільним навчанням.

Розподіл за рівнями УН показав, що серед учнів ОГ відсутні ті, які мають низький її рівень (1-3 бали за 12-бальною системою), а також низький відсоток гімназистів, що навчаються на 4-6 балів (2 рівень). УН у 69,8% учнів ОГ оцінюється як достатній рівень (7-9 балів) та 25,5% – як високий, що надає перевагу організації навчального процесу школи нового типу. Протилежні результати шкільної УН отримані у учнів ГП, більшість з яких (54,5%) навчається на 4-6 балів, що відповідає середньому рівню.

Для пояснення отриманих результатів слід звернутися до оцінки рівнів розвитку пізнавальних властивостей учнів обох навчальних закладів. Встановлено вірогідні переважання за рівнями розвитку пізнавальних властивостей, особливо мисленневих процесів, у дівчат, ніж у хлопців ($p < 0,05-0,001$). Ймовірно, ця особливість дає змогу дівчатам успішно використовувати різні способи сприйняття і мислення, адаптуватися до умов навчального середовища, що забезпечується високою гнучкістю мислення, та мати вищу УН у порівнянні з хлопцями.

Виходячи з того, що типологічні властивості вищої нервової діяльності детермінують становлення і формування психофізіологічних якостей та створюють умови для реалізації відповідних функцій, є необхідність співставлення показників СНС та розвитку пізнавальних властивостей. Отримані результати не виявили залежності розвитку пізнавальних властивостей від СНС. Слід

відмітити, що серед учнів, СНС яких належить до сильного типу (4), переважають представники ГП, у яких рівні розвитку пізнавальних властивостей у цілому значно нижче, ніж у учнів ОГ ($p < 0,05-0,001$). Більшість учнів як ОГ та і ГП мають потужність нервової системи середнього та слабо-середнього типу. Виходячи з того, що велика потужність нервової системи стимулює розвиток вищих психічних функцій, можна зробити припущення про неоднозначний вплив СНС на розвиток більшості пізнавальних властивостей у різні вікові періоди, так як у дослідженні приймали участь школярі від 12 до 15 років.

Усе вище викладене стало підґрунтям для визначення інтегрального показника ПС учнів з метою проведення порівняльного аналізу між школярами обох груп. Оцінка ПС учнів здійснена за усіма дослідженими властивостями з використанням математичної формули:

$$ПС = \frac{\sum_{i=1}^n X_i}{n},$$

де: X – показник розвитку пізнавальної властивості (у балах);

n – кількість показників, що визначалися у ході дослідження

Отримані показники пізнавальних властивостей кожного учня були оброблені за допомогою запропонованої формули та згруповані за такою градацією: $ПС < 1,8$ – низький рівень – I; $1,8 \leq ПС \leq 2,4$ – середній рівень – II; $ПС > 2,4$ – високий рівень – III. Учні, які віднесені до групи з низьким ПС, мають вірогідно нижчі показники розвитку ($p < 0,05-0,001$) усіх пізнавальних функцій у порівнянні з учнями груп середнього та високого ПС. Крім того, у ході дослідження було визначено, що 10,7% учнів ОГ та 22,3% учнів ГП мають низький ПС; у діапазоні середніх величин знаходяться результати 51,9% та 53,4% учнів ОГ та ГП відповідно; статус 37,4% гімназистів та 24,3% школярів характеризується найвищими показниками. Отримані дані свідчать про те, що учні з високим ПС мають вищу УН у порівнянні з учнями, які мають нижчі показники ПС. На підтвердження цього виступають і прямі кореляційні зв'язки, які отримані між середнім балом успішності та показниками розвитку пізнавальних властивостей: обсягом оперативної слухової пам'яті ($r=0,36$; $p < 0,05$), обсягом зорової пам'яті ($r=0,35$; $p < 0,05$), обсягом уваги ($r=0,35$; $p < 0,05$), рівнями розвитку понятійного мислення ($r=0,43$; $p < 0,01$), гнучкості мислення ($r=0,36$; $p < 0,05$) та наочно-образного мислення ($r=0,34$; $p < 0,05$).

Таким чином, УН значною мірою залежить від рівня розвитку пізнавальних властивостей, які у сукупності аналізують ПС учнів та дають змогу прогнозувати успішність виконання ними певних видів діяльності. Виявлений також позитивний вплив впровадження профільних класів (з поглибленим вивченням певних навчальних предметів) на розвиток психічних функцій, що спостерігалось у учнів гімназії. Запропонований спосіб оцінки ПС дозволить проектувати навчальний зміст і методичне забезпечення закладів загальної середньої освіти у відповідності до вікових та індивідуально-типологічних особливостей школярів. ПС виступає відображенням потенційних можливостей дітей та дозволяє створювати моделі розвитку особистості, на яких ґрунтується застосування особистісних орієнтованих педагогічних технологій. Визначення ПС кожного учня сприятиме формуванню ціннісних орієнтацій та різнобічному розвитку індивідуальності на основі задатків та здібностей, що виступає одним із завдань концепції загальної середньої освіти.

Олександр ЗИМОМРЯ
(Ужгород Україна)

ІНТЕГРАЦІЙНА ВЗАЄМОДІЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІК ЯК ВИЩА ФОРМА МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ КРАЇН ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ

Зародження основ сучасних міжнародних відносин відбулося ще в глибоку давнину. Вони почалися з елементарних форм торгівлі на базі натурального обміну між окремими особами,

сім'ями й племенами. У своєму розвитку міжнародні відносини пройшли цілу низку етапів трансформації.

У зв'язку зі швидкими темпами економічного розвитку, глобалізації та інтернаціоналізації зростають обсяги в міжнародній торгівлі, інвестиціях, диверсифікуються світові фінансові ринки та ринки робочої сили, все більше впливу мають транснаціональні корпорації на світові господарські процеси, загострення світової конкуренції, а на світовій арені з'являються нові потужні регіони та країни.

Західна Європа – регіон Європи, який охоплює 26 держав. На територію припадає — 3,7 млн км², населення – близько 370 млн. людей, а це 5% населення усього світу [1].

Усі суб'єкти світової економіки взаємодіють між собою через систему міжнародних економічних відносин. Сучасні міжнародні економічні відносини є системою відносин економічного взаємозв'язку і взаємозалежності національних господарств.

Характерними рисами міжнародних економічних відносин як сфери розвинутого ринкового господарства є:

- економічне відокремлення учасників на базі світового поділу праці й національних меж;
- міжнародний обмін факторами і результатами виробництва, що призвів до створення і функціонування світових ринків товарів, послуг, капіталів, робочої сили, технологій тощо;
- дія законів попиту, пропозиції, вільного ціноутворення;
- конкурентна боротьба продавців, покупців, товарів і послуг;
- схильність монополізації до концентрації виробництва і збуту [4].

Західноєвропейська економіка у виробничих відносинах характеризується всебічним розвитком ринкових сил, підприємництва й конкуренції. Економічний розвиток регіону відзначається посиленням концентрації виробництва та капіталу, інтеграційних процесів, що помітно виходять за рамки Європейської спільноти [5].

Західноєвропейський регіон – найбільший у світі центр міжнародного туризму. Прибутки від туризму найвищі в Австрії та Швейцарії, а за кількістю туристів попереду Італія та Іспанія. Для обслуговування туристів у Західній Європі працює біля 6 млн. чоловік. Найулюбленіші місця відвідувань – Альпи та Середземномор'я. Тут обладнано численні бази, пансіонати, готелі тощо [2].

У багатьох країнах сезонна зайнятість у системі обслуговування туристів частково допомагає розв'язати проблеми безробіття, відроджує традиційні промисли. Залучення прямих іноземних інвестицій закордонних компаній, стало одним із напрямків структурної політики держав Західної Європи, що призвело до суттєвого зміцнення позицій західноєвропейських компаній в світовій економіці [3].

Інтеграційна взаємодія національних економік як вища форма міжнародних економічних зв'язків призводить до глобалізації світової економіки.

В результаті процесу економічної глобалізації посилюються інтеграційні тенденції в міжнародному розподілі праці:

- національні кордони все менше розглядаються як критерій для сегментації ринку;
- спеціалізація підприємств визначається їх транскордонною інтеграцією в багатонаціональних виробничих мережах;
- глобальні інформаційні мережі зв'язують світ в єдине ціле: зростає взаємозалежність найважливіших фінансових центрів;
- формуються нові міжнародні механізми накопичення і руху капіталів.

Отже, сучасні міжнародні економічні відносини виходить на новий вищий рівень свого розвитку – інтеграцію, яка в свою чергу приводить до активізації процесів глобалізації [5].

Сьогодні Західна Європа переживає перебудову економіки і державного макроекономічного регулювання. основними завданнями для західноєвропейських держав є реорганізація промисловості на основі енерго- і матеріалозберігаючих технологій, опанування новітніми досягнення-

ми науки і техніки. Уряди країн особливу увагу приділяють цілеспрямованому «зростанню» і перебудові «структурно хворих» галузей, розвитку нових і новітніх галузей.

Література:

1. Загальна економіко-географічна характеристика країн Західної Європи – [Електронний ресурс]: <http://moyaosvita.com.ua/geografija/zagalnaekonomiko-geografichna-xarakteristika-kra%D1%97n-zaxidno%D1%97-yevropi/>
2. Західна Європа у системі світових зовнішньоекономічних зв'язків – [Електронний ресурс]: <http://buklib.net/books/30486/>
3. Козак Ю. Г., Лук'яненко Д. П., Макогон Ю. В. Міжнародна економіка: [навч. посіб.]. – К.: Центр навч. літератури, 2004.
4. Козик В. В., Ланкова Л. А., Даниленко Н. Б. Міжнародні економічні відносини: Навч. посіб. – К.: Знання, 2008.
5. Семенов Г. А., Семенов А. Г., Томарева В. В., Жилінська Л. О. Міжнародні економічні відносини: аналіз стану, реалії і проблеми: навч. посіб. для студ. ВНЗ. – Запоріжжя, 2010.

Владлена КЛЕБАН, Павло ДАВИДОВ
(Лиман, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВІДНОСИН МІЖ ПРАЦІВНИКАМИ АКУШЕРСЬКО-ГІНЕКОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ ТА ПАЦІЄНТАМИ

Актуальність теми. Основною тенденцією XXI століття є старіння населення про що свідчать дані приросту населення на 2017 рік, які становлять – 0,36%. З кожним роком негативний відсоток приросту населення складає, значна кількість антенотальних втрат в структурі перинатальної смертності, перинатальних втрат серед доношених дітей. Змушують пильно вивчати проблему, й гостро акцентувати увагу на відносинах між працівниками акушерсько-гінекологічної служби та жінками.

В умовах сьогодення вимоги суспільства до лікарів і надання ними медичних послуг виходять на якісно новий рівень, вимагаючи від лікаря максимального професіоналізму і відповідальності в своїх діях.

Мета роботи: проаналізувати чинне законодавство України яке регулює відносини між працівниками акушерсько-гінекологічної служби та жінками та надати пропозиції щодо їх подальшого вдосконалення.

Методи: У роботі ми методом критичного аналізу проаналізували основні вітчизняні правові джерела, що регулюють ці правовідносини, зокрема Міністерства охорони здоров'я України (МОЗ) Наказ від 03.11.2008 № 624 Про внесення змін до наказу МОЗ України, від 15 грудня 2003 року № 582 «Про затвердження клінічних протоколів з акушерської та гінекологічної допомоги» (v0582282-03) «Про затвердження клінічних протоколів з акушерської та гінекологічної допомоги», Розділ «Нормальне ведення пологів» та «Невиношування вагітності»; Наказу МОЗ від 31.12.2004 року № 676 «Про затвердження клінічних протоколів з акушерської та гінекологічної допомоги» (v0676282-04, va676282-04) «Про затвердження клінічних протоколів з акушерської та гінекологічної допомоги», Розділ «Передчасні пологи», та ін.).

Виклад матеріалу. Правові відносини у сфері надання медичних послуг, особливо у галузі акушерства та гінекології суворо регламентовані наказами МОЗ України це наказ № 503 (про амбулаторну допомогу) та наказ № 620 (про стаціонарну акушерсько-гінекологічну допомогу), та протоколами лікування і надання відповідної медичної допомоги виходячи з тяжкості стану і потреб жінки.

Найчастіше жінки потрапляючи в акушерсько-гінекологічне відділення, стаціонар, пологового будинку знаходяться в стані шоку (больового або психологічного) не здатні тверезо оцінити

ситуацію, не знають як діяти і як захистити себе і свою ще не народжену дитину на правовій основі. Даний стан вагітної жінки пояснюється комплексом біохімічних, структурних, нейроендокринних, психофізичних змін в організмі вагітної особливо при відчутті або помітному зневажливому ставленню медичного персоналу.

Виходячи з чого раціональним є проаналізувати права вагітних, згідно зі статтею 34 «Основ законодавства України про охорону здоров'я» (від 9.11.1992 року), пацієнт має право:

Самостійно вибрати собі лікаря або вимагати його заміни, від гарного настрою, оптимістичного погляду в майбутнє в цьому особливому «положенні» залежить дуже багато. Не обов'язково ставати на облік в жіночу консультацію за місцем прописки – в тих само «Основах» (стаття 38) зазначено, що *«пацієнт має право бути прийнятим у будь-якій державній лікувальній установі на свій вибір, якщо ця медустанова має можливість забезпечити відповідне лікування»*. Крім того, не обмежена можливість питати свого лікаря про причини призначення будь-яких лікарських препаратів або медичних процедур – лікар зобов'язаний у доступній формі пояснити мету запропонованих досліджень і лікувальних заходів та прогноз на майбутнє, у тому числі ризику для здоров'я жінки та її дитини (стаття 39).

Право на психологічну підготовку до пологів. Наказом № 503 МОЗ України затверджені школи відповідального батьківства при жіночих консультаціях, які готують родину до пологів і батьківства. Дуже важливо кожному подружжю пройти цю школу. Саме там їх поінформують, як себе поводити під час вагітності, пологів і які вони мають права.

Право вибору пологового будинку і лікаря. У сімейному кодексі зазначено, що кожен пацієнт має право обрати лікувальний заклад і фахівця. Також це підтверджено наказом № 620 МОЗ України. Але варто звернути увагу – якщо заздалегідь відомо, що під час пологів у жінки може виникнути планова операція, а обраний лікар не володіє цією технікою. Питання вибору лікаря треба узгодити з адміністрацією пологового будинку.

Право на інформацію. Медперсонал зобов'язаний інформувати жінку про її стан здоров'я та майбутньої дитини, результати аналізів, будь-які маніпуляції, які робитимуть, тощо. Всю подібну інформацію жінка має право отримати не лише в усній, а й у письмовій формі. Це передбачено Сімейним кодексом України.

Право на психологічну підтримку. У пологовому будинку закритого типу вагітна залишається наодинці зі своїм страхом, хвилюваннями. Якщо медпрацівники з нею не спілкуються, не пояснюють її стан, звичайно, жінка дуже непокоїться. Така стресова ситуація негативно впливає на розвиток пологової діяльності. Коли ж вагітна має психологічну підтримку з боку родини і медичних працівників, вона стає співучасником пологів і не відчуває такого стресового навантаження. Такі пологи відбуваються набагато легше як для породіллі, так і для акушерів. Адже дискоординація пологової діяльності може спричинити кровотечу, підвищення тиску та появу інших ускладнень, які негативно впливають на стан жінки та новонародженого.

Права породіллі розписані детально у двох важливих документах Міністерства охорони здоров'я України: «Методичних рекомендаціях...», «Клінічний протокол з акушерської допомоги «Нормальні пологи» – (Наказ МОЗ № 624), «Протоколи медичного догляду за здоровою новонародженою дитиною» – №152 від 04.04.2005 року (далі – «Протокол»), з перших хвилин перебування в пологовому будинку у майбутніх мам є «право на високу культуру медичного обслуговування» (п. 1.21. «Методичних рекомендацій»). Згідно з п. 2.10. того самого документа, «всі працівники акушерського стаціонару повинні володіти сучасними методиками психологічної підтримки вагітних і роділь». За таких умов і народжувати вже не так страшно, і природні, немедикаментозні пологи цілком можливі – родовий процес, який проходить нормально, не потребує введення в організм жінки якихось чужорідних речовин. Проте, якщо треба провести які-не-будь додаткові лікувальні або діагностичні заходи – лікар зобов'язаний отримати згоду пацієнтки (згідно зі ст. 43 «Основ законодавства України про охорону здоров'я»). Звичайно, в невідкладних випадках, коли є загроза здоров'ю або життю пацієнтки (або дитини), згода на медичне

втручання не потрібна (наприклад, екстрений кесарів розтин призначається за показаннями і оскарженням не підлягає).

Право на сімейні (партнерські) пологи. Подружня пара має завчасно звернутися до адміністрації пологового будинку (головного лікаря, заввідділення) і повідомити про своє бажання партнерських пологів, при цьому ніхто не має права відмовити їй у цьому.

Присутніми під час пологів можуть бути не більше 2 осіб. Якщо жінка бажає взяти до пологової зали не чоловіка, а матір, сестру чи іншу людину, вони мають право пройти навчання у школі батьківства і підготуватися до своєї ролі в пологах.

Пологи мають відбуватися лише в індивідуальному пологовому залі. Величезні пологові зали з двома ліжками сьогодні є порушенням прав людини і заборонені законодавством.

Право на свободу дій у пологах. Сьогодні не обов'язкова класична позиція народження дитини на рахманівському ліжку. Кожне породілля може народжувати в такій позі, яка для неї є зручною. Можна народити на звичайному ліжку, на стільчику, на м'ячі, на колінах у чоловіка. Словом, повна свобода вибору і ніяких обмежень. На сучасному етапі організації акушерської допомоги в Україні оптимальним є проведення нормальних пологів в умовах акушерського стаціонару з забезпеченням права роділлі залучення близьких до підтримки її при пологах.

Висновки: під час проведеного ретроспективного аналізу літературних джерел та законів МОЗ України, де чітко регламентовані права роділь і стратегія дій лікаря та медичного персоналу, в разі чіткого дотримання протоколів, налагодженого контакту між породіллям та лікарем і медичним персоналом, наявності довірчих відносин, індивідуального підходу до породіллі, мінімізації стресу. Ризик розвитку ускладнень зводиться до мінімуму.

Навчаючись в медичному університеті студенти медики вивчають таку дисципліну як біоетика, сьогодні біоетика владно втручається в повсякденну практику лікарів акушерів-гінекологів. Особливістю взаємовідносин доктора і вагітної, породіллі, роділлі, гінекологічної пацієнтки є їх тривала інтеракція, що передбачає розвиток партнерських взаємин, заснованих на довірі і повазі.

Література:

1. Про внесення змін до наказу МОЗ України від 15 грудня 2003 року N 582 «Про затвердження клінічних протоколів з акушерської та гінекологічної допомоги». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [zakon.rada.gov.ua/ rada/show/v0624282-08](http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0624282-08)

2. МОЗ України 26 лютого 2015 р. за №220/26665 Про затвердження Порядку транспортування вагітних, роділь та породіль в Україні [Електронний ресурс] – <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z20220-15>

3. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>.

1. 4 Державна статистика України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

2. 5 Саверський А. В. Права пацієнтів на папері і в житті [Електронний ресурс]. А. В. Саверський. – 2009. – Режим доступу: <http://pravo.co.nf/terminiy-opredeleniya-24417.html>.

Юлія КУЗЬМЕНКО, Валерія БОНДАР
(Херсон, Україна)

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Сьогодні стрижневим чинником національної безпеки нашої держави, і це закономірно, є банківська сфера. Проте, аналізуючи сучасний стан нормативно-правового регулювання банківських послуг на теренах України можемо констатувати, що він не відрізняється особливою чіткістю, системністю і стабільністю. Банківське законодавство України, на жаль, не досконале, а

тому є вимагає постійних корекцій відповідно до нових викликів фінансового ринку на світовому та внутрішньому рівнях. Окреслені суперечності вказують на актуальність досліджуваної проблеми для сучасної правової науки.

У Законі України «Про банки і банківську діяльність» закріплено поняття банківська діяльність: «залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб» [1]. Вона є складовою реалізації фінансової політики країни. Не варто забувати про те, що в обігу знаходяться як державні так й приватні фінансові ресурси. Їх потоки є нерозривними елементами фінансової системи кожної держави.

Структура банківської системи в Україні є дворівневою: найвищий щабель займає центральний банк – Національний банк України, другий рівень визначено колом державних, комерційних, націоналізованих банків, а також філій іноземних банків. Розглянемо поняття «державний банк» – «це банк, сто відсотків статутного капіталу якого належать державі», «кооперативні банки створюються за принципом територіальності і поділяються на місцеві та центральний кооперативні банки» [3].

Національний банк України (НБУ) це юридична особа, що виступає центральним керуючим органом держуправління «юридичний статус, завдання, функції, повноваження і принципи організації якого визначаються Конституцією України, цим Законом та іншими законами України» [2]. Форма власності – державна. Його функції широкоформатні і прописані в Законі України «Про Національний банк України» (стаття 6 і 7). Серед завдань які покладає суспільство на НБУ зокрема такі як: забезпечення стабільності грошової національної валюти, підтримка цінової стабільності, емісія грошей, безпереймна організація обігу готівки, кредитування банків, організатор рефінансування банків, випускання норм і правил щодо банківських операцій, бухгалтерію та звітності, захисту інформації, коштів та майна, ведення Держреєстру банків, Кредитного реєстру Національного банку України, підготовка статистичних даних та прогнозованих орієнтирів фінансових механізмів держави та багато інших.

Узагальнюючи усі функції і завдання, що окреслені у 6 і 7 статті вищезгаданого закону, ми можемо висновувати, що НБУ наділений значним колом різнопланових повноважень щодо здійснення грошово-кредитної політики в державі.

Окреслимо Закони України що регламентують банківську діяльність банків нищого рівня: «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні», «Про банки та банківську діяльність», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», «Про цінні папери та фондову біржу», «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», «Про захист персональних даних», «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», «Про акціонерні товариства», «Про споживче кредитування», «Про фінансову реструктуризацію», «Про споживче кредитування», «Про спрощення процедур реорганізації та капіталізації банків», «Про валюту і валютні операції» та ін.

Відповідно до закону банки – це юридичні особи, що здійснюють свою діяльність відповідно до державної реєстрації, внесення до Державного реєстру банків і ліцензування.

Банківська справа є різновидом підприємницької діяльності, яка націлена на отримання прибутків від продаж (товарів – валюти, банківських металів, ювілейних монет тощо; послуг – обслуговування рахунків фізичних та юридичних осіб, надання кредитів, оформлення депозитів тощо). Проте здійснювати банківську діяльність можливо лише після державної реєстрації юридичної особи, внесення до Державного реєстру банків та отримання відповідної ліцензії.

Дослідивши статистичні показники Міністерства фінансів України, було з'ясовано, що у 2018 році в Україні діяло 81 комерційний банк. Різке скорочення кількості банків на теренах нашої країни почалося з 2016 року. Цей спад був пов'язаний із введнням кроків щодо рефор-

мування нормативно-правового поля банківської сфері. Зміни на законодавчому рівні стали причиною різкого скорочення кількісних показників, особливо банків із іноземним капіталом. Така особливість пов'язана із тим фактом, що банківська діяльність їх регулювалася з публічно-правових позицій, і лише потім на засадах захисту приватних інтересів банків та їх клієнтів.

Висновки. На сьогодні усі напрями банківської діяльності повинні ґрунтуватися на максимальному захисту прав та інтересів, як клієнтів так і самих банківських установ, що повинно стати конкурентною перевагою. Варто також підкреслити той факт, що лише функціонування банківської системи в правовому полі є запорукою фінансово-економічного розвитку нашої країни. Щодо специфіки банківської діяльності в Україні, то було:

- зменшено кількість не конкурентоздатних банків;
- у зв'язку з зовнішньою агресивною політикою Росії відносно України, діє обмеження на здійснення банківської діяльності на українській території російськими банками;
- основні напрями діяльності Центрального банку в Україні сконцентровано у руслі контролю за дотриманням правил функціонування банківської системи та її розвитку;
- реформи банківського сектора дозволили усунути прогалини щодо регулювання споживчого кредитування.

Література:

1. Про банки та банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III. Дата оновлення: 09.02.2019. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14> (дата звернення: 17.05.2019).

2. Про Національний банк України: Закон України від 20.05.1999 р. № 679-XIV. Дата оновлення: 07.02.2019. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14> (дата звернення: 07.05.2019).

3. Кількість банків в Україні (за даними Міністерства фінансів України) URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/banks/stat/count/2018> (дата звернення: 28.05.2019).

Матлаб МАХМУДОВ, Фаріда БАГИРОВА
(Баку, Азербайджан)

РОЛЬ ЖЕНЩИН В ЭВОЛЮЦИОННОМ РАЗВИТИИ ОБЩЕСТВА

По сей день довольно часто женщин обвиняют в консерватизме, излишне разумной уверенности в своих действиях, однако женщины также отличаются терпимостью, снисходительностью. Во все времена женщины выступают за эволюционное развитие общества, а не за революционное, которое исторически себя показало не с лучшей стороны. Во все времена налицо их неравные возможности, а патриархальные взгляды господствующие во все исторические периоды, отрицательно сказывались на активной деятельности женщин. На протяжении истории ограничение деятельности женщин семейным кругом, невозможность самостоятельно обеспечивать себя и детей средствами к существованию способствовали укоренению представлений об их неполноценности. Демократические изменения в обществе, сегодня изменили положение женщин, так и отношения к ним в общественном сознании. Женщины научились генерализировать в себе способность сочетать семейные и внесемейные, материнские и трудовые обязанности. Трудовая, внедомашняя занятость женщин – не ошибка исторического развития и не каприз женщин, не желающих выполнять семейные обязанности, это объективный процесс является одним из критериев перехода от традиционного к модернизированному обществу.

На протяжении истории изменение оценки общественного сознания по отношению к женщинам было тесно связано с крупными социальными потрясениями так например, широкие участие женщин в производстве в западном обществе стало допустимым и привычным в ходе Второй мировой войны и не прекратилось по окончании войны. К сожалению, оборотной сторо-

ной подобного объективного и безусловно прогрессивного процесса стало распространение «двойной занятости». Современная интеллектуализация труда, появление новых высокотехнологических отраслей промышленности, банковского и информационного сервиса, иных сфер деятельности, привели к появлению высокооплачиваемых женских рабочих мест, утверждению стереотипа успешной карьерной деловой женщины, которая добивается высокого положения в жизни собственным трудом. Новые сферы занятости сегодня, предъявляющие требования к ловкости, внимательности, создают, с одной стороны, потребность в женской рабочей силе и дали возможность женщинам самостоятельно обеспечивать себя и своих детей.

История может меняться быстро или медленно в зависимости от общественного прогресса или проводимой политики и все это сильно отражается на социальном статусе женщины. Женщина в процессе своей жизнедеятельности отражает прямо или косвенно, все стороны жизни, элементы, факторы общественного бытия. Экономические кризисы, протекающие в стране, в первую очередь, сказываются на женщине и на ее семейном положении. На протяжении всей истории исследования социального статуса женщины вызвали особый интерес. В условиях формирования новых социально-экономических отношений женщины оказались самой незащищенной группой нуждающимся, в поддержке на государственном уровне. С каждым годом в ходе формирования рынка труда нарастают дискриминационные тенденции по отношению к женщинам, падает их конкурентоспособность, возрастает риск потерять квалификацию, снижается возможность получения нового места работы. Тем не менее, в настоящее время растет число женщин, занятых в сфере управления и в политической сфере. Сегодня женщина стала выступать больше как субъект, чем как объект в жизни общества.

Научно-социологический подходы, исследующий крупные исторические общности, позволяют сделать вывод, что женщины до последних лет не были достаточно активизированы. Акцент ставится на том, что общественное бытие оказывает различное воздействие на сознание различных групп женщин и влияет на уровень их образования, характер мировоззрения, профессиональную подготовку. Вместе с тем, еще в эпоху крупных исторических перемен, политических и экономических кризисов женщины нередко выступали в роли инициаторов общественного движения, оказывая влияние на поведение, взгляды, оценки мужчин, побуждая их к активным действиям. Вторая половина XIX века исследователями характеризуется как «женская революция». Растёт число женщин, занятых в сфере управления. В ряде стран женщина стала политической силой, с которой приходится считаться, постоянно растет её активность.

В историю Азербайджана навеки вписаны имена таких женщин, как: Нигяр Шихлинская – первая женщина, получившая высшее образование (1889), Набат Ашурбейли – нефтепромышленник и меценат, построившая мечеть «Тезе Пир», Сона Велихан, первая азербайджанка, получившая диплом врача в Санкт-Петербурге (1908) и Гамида Джаваншир – супруга писателя Д. Мамедкулизаде, основавшая первую азербайджанскую общую школу в 1908 году.

Во второй половине XIX века во времена Нефтяного бума в Баку, изменилось и общественное мнение к азербайджанской женщине. У женщин появилось право голоса на выборах в органы местного самоуправления. Так, в выборах в Бакинскую городскую думу (1906–1909) участвовало более 200 женщин. Таким образом, Азербайджан стал первой в мире мусульманской страной, в которой женщинам было предоставлено подобное право. Азербайджанские женщины даже опередили в этом плане большинство европейских стран. В годы советской власти сохранилась тенденция независимости женщин, их равные права с мужчинами, что наглядно видно по их деятельности во многих сферах общественной жизни страны. Вспомним плеяду замечательных женщин врачей, вернувшие здоровье многим тысячам больных, доктора медицинских наук, действительные члены Национальной Академии Наук Азербайджана, врач – офтальмолог Зарифа Алиева, врач-педиатр Аделя Намазова и т.д. Женщины – поэтессы Азербайджана также оставили неизгладимый след в истории развития азербайджанской литературы. Это яркие представительницы мусульманского возрождения Мехсети Гянджеви,

Хуршудбану Натаван, Нигяр Рафибейли, Мирварид Дильбази, Медина Гюльгюн, Хоюма Биллури и др. Следует выделить общественного деятеля Айну Султанову являющуюся первым редактором журнала «Шарк гадыны», а также Аиду Имангулиеву – азербайджанского арабиста и востоковеда. Среди 580 Героев социалистического труда Азербайджана, почти третью часть составляли женщины – 171 (29.3%) человек. Это на их плечи легла трудная работа сельского хозяйства – выращивание хлопка, овощей, винограда, табака, животноводство. Как не вспомнить годы нагорно-карабахского конфликта 2000 из 74000, когда азербайджанских военных составляли женщины, и 600 из них непосредственно принимали участие в военных операциях. Национальные герои Азербайджана, журналист Салатын Аскерова и врач Гюльтекин Аскерова, погибшие на карабахском фронте, стали символом самоотверженности нового периода.

Прослеживая историю женских движений в Азербайджане можно уверенно сказать, что сегодня предпринимаются важные шаги по обеспечению гендерного равенства, постоянно уделяется внимание вопросам по защите прав женщин. В результате политики, основу которой заложил общенациональный лидер Гейдар Алиев, вопрос по защите прав женщин сохранил свою актуальность. Анализируя исторические периоды можно сказать, что с каждым годом растет число азербайджанских женщин представленных в парламенте, органах исполнительной власти, муниципалитетах, в сферах образования, здравоохранения, бизнес-структурах и т.д. Благодаря деятельности Первого вице-президента Мехрибан Алиевой, возрос интерес к деятельности азербайджанских женщин в общественно-политической жизни страны, принимая активное участие в международных организациях, они защищают интересы нашей страны. Следует довести до внимания, что предоставление АДР женщинам избирательного права, имело важное значение не только для восточных стран. Исторически сложилось так, что даже те общества, которые объявляли демократию, не предпринимали шагов по признанию прав женщин быть избранными. Отметим, что 2018 год объявлен в нашей стране «Годом Азербайджанской Демократической Республики» неслучайно, стоит расценить это, как почтение Азербайджанского государства, в частности Президента Ильхама Алиева, к истории нашей государственности. Сегодня современная независимая Азербайджанская Республика продолжает традиции АДР по решению задач для повышения активности женщин в жизни общества. Наши женщины сегодня вносят особый вклад в развитие азербайджанского общества во многих сферах. К примеру в секторе здравоохранения, образования, доля участия женщин больше, чем мужчин. Число девушек, получающих образование по ряду специальностей, также выше, чем юношей. А это свидетельствует о том, насколько широко развито женское движение в Азербайджане. Немаловажной задачей предстоящей перед государством является расширение деятельности наших женщин и в управленческой сфере. Отметим что, 30 мая 2018 г. в Бакинском конгресс-центре состоялся V Форум азербайджанских женщин посвященный, 100-летию предоставления азербайджанским женщинам избирательного права. Посвящение этого форума 100-летию предоставления избирательных прав женщинам в Азербайджане неслучайно. Обратившись к истории, увидим, что в Азербайджане женщины в тот период были обеспечены правами, позволяющими участвовать в общественно-политической жизни страны, а предоставление всем гражданам страны одинаковых прав устранило расовую, национальную, религиозную, классовую дискриминацию. Выступившая на заседании омбудсмен Эльмира Сулейманова довела до внимания, что наряду с предоставлением избирательных прав женщинам, Азербайджанская Демократическая Республика приняла неизвестные многим постановления, связанные непосредственно с судьбой женщин.

Таким образом, азербайджанские женщины вносят вклад в дело разрешения конфликта. Женщины – герои, доказали, что не отстают от мужчин в этом вопросе. Азербайджанские женщины готовы пожертвовать жизнью ради сохранения территориальной целостности нашей страны. В этом заключается равенство мужчин и женщин.

МЕСТО И РОЛЬ ИДЕИ ТОЛЕРАНТНОСТИ В РАЗВИТИИ НАЦИОНАЛЬНЫХ КУЛЬТУР

Формирование правил толерантного сознания, поведения и культурной терпимости приобретает актуальность в современном обществе. Эта актуальность обуславливается тем, что в современном мире происходит процесс развития и освоения межкультурного многостороннего пространства.

Идеи толерантности являются необходимым условием существования и бесконфликтного проживания людей входящие в различные социальные и этнические слои. Необходимо отметить, что в XXI веке идеи толерантности отличаются особой актуальностью в условиях глобальной трансформации культур, национальных идентичностей и цивилизаций разных народов.

Иногда пытаются приравнять толерантность с "терпимостью". Но к ней нужно относиться как к определенному типу терпимости. Поэтому толерантность – это не только покорная терпимость, но и активная духовная жизненная позиция, и психологическая подготовка между культурами, народами, этносами. Они, в свою очередь, составляют основные компоненты толерантности.

Толерантность как форма саморефлексии и путь к диалогу в условиях существования чужих, других культур. Толерантная культура является составной частью общей культуры личности, будучи философским феноменом, приобретает более широкое понятие чем «терпимое отношение». В исследования азербайджанского ученого Р. Аслановой отмечается, что специфические стороны идей толерантности в межкультурных отношениях характеризует принятием форм самоконтроля и проявления, правильного понимания и уважения человеческой личности, богатых, ярких культур нашего мира. А также, знание, ясность, общение, мысль, совесть и свобода идеи служат формированию толерантности [3, 178]. По ее мнению, толерантность – это также понимание и уважение различных культур человечества.

Таким образом, толерантность должен подходить с призм моральной ценности не только к культурной принадлежности людей, но и к их социокультурным группам - таким как этнические, религиозные представители. Здесь, несомненно, главное место также занимает уважение к моральной идентичности, национальным ценностям других, их языку, нормам поведения.

Затронувшийся к вопросу культурной толерантности, российский ученый Н. Медушевский, утверждает, что она является равной возможностью для граждан участвовать в культурной жизни, обеспечения сохранения и развития их языков, культурного своеобразия национальных меньшинств, свобода вероисповедания, сотрудничество в решении общих проблем и реализации национальной солидарности, а также избегание негативных стереотипов в межкультурных отношениях.

Значит, идеи толерантности выражают уважение к различным культурам и составляют основу взаимных социокультурных отношений. Именно по этой причине, диалог культур в формировании толерантных принципов занимают основное место.

В демократических обществах межцивилизационный диалог, толерантный стиль мышления, совместное существование культурного разнообразия считаются основными принципами межкультурных отношений. Идеи толерантности являются феноменом, тесно связанным с самоуверенностью, гуманизмом, человечеством, свободолюбием, ответственностью. Именно благодаря этим идеям любая национальная культура может быть интегрирована в мировое культурное пространство без конфликта. Доктор философских наук Л. Перевозчукова показывает сущность толерантности как принципа ценности, что в общефилософском, аксиологическом аспекте толе-

рантность является средством, отражающим в себе позитивное восприятие разнообразия, выражающим принципы гармоничности, существования спокойствия рядом [8, 86].

В современном периоде в Азербайджане идеи толерантности в межкультурных отношениях отличаются некоторыми специфическими особенностями. Идея национальной толерантности, сформированная веками, является одним из наиболее ценных факторов, которые повышают репутацию нашей страны среди народов мира. Толерантность в Азербайджане, отличающаяся исторически терпимым подходом к различным культурам, другим народам и небесным религиям, возникает из национально-нравственных ценностей народа, системы мышления [7, 181]. Исходя из вышеизложенного, можно отметить, что толерантность в Азербайджане является его неотъемлемой составной частью, исторически существовавшим социально-философским событием, объединяющим в современном периоде национальность с общечеловечесством, локальность с универсальностью.

В нашей республике модель толерантности в межкультурных отношениях характеризуется привязанностью к своей национальной культуре, историческим корням, защитой национально-нравственных ценностей, открытостью к другим культурам, созданием свобод окружающей среды, предотвращением дискриминации в отношении культур.

Взаимопонимание и обмен, уважение, равенство, обогащение, диалог, национальная солидарность и культура мира в межкультурных отношениях являются основными чертами азербайджанской модели толерантности. Именно на основе этой модели в нашей стране предотвращаются проблемы, конфликты, создается стабильность, безопасность. Азербайджанский исследователь М. Гасанов считает необходимым достичь следующих важных целей для дальнейшего развития модели толерантности в Азербайджане: делиться мировоззрением, нормально принять тот факт, что весь мир не находится в том же мышлении и культурном развитии, что и мы; выявить сходные и отличительные черты среди разных национальных обычаев и традиций; урегулировать споры путем достижения консенсуса, а не насилия; внести важные изменения в социальные и политические взгляды, в демократической форме управлять культурным разнообразием; создать общение между сторонами, которые воспринимают разнообразие как угрозу или богатство; поделиться опытом межкультурного диалога, управления социальным разнообразием и развития; развить проекты в этой области [9, 181]. Этим становится ясно, что азербайджанская модель толерантности проявляется как принятие культурного разнообразия, отрицание пристрастного отношения, интолерантности, идеологии радикализма и экстремизма.

Модель толерантности Азербайджана выражает не только уважение к другим культурам, но и принятие обогащения новыми культурными ценностями. Политика толерантности в многонациональном азербайджанском обществе занимает ведущее место в развитии нашей национальной культуры. Идеология толерантности, как теоретически, так и практически, влияет на гармоничное развитие, играет важную роль в поддержании этнокультурных ценностей в нашей стране. По мнению Первого вице-президента Азербайджана М. Алиевой толерантность в нашей стране превратилась в стиль жизни: «В Азербайджане, многонациональной, многоконфессиональной стране, представители разных религий и этнических групп являются равноправными гражданами. Религиозная и этническая толерантность, принятая в качестве важной опоры демократии в прогрессивном мире, стала нормой в азербайджанском обществе» [10]. Другими словами, в Азербайджане развивается не только религиозная, этническая, но и культурная толерантность, которая играет решающую роль в межкультурных отношениях. Помимо толерантности, богатого культурного потенциала, взаимосвязи и национальной идентичности, ясность интеграции в мировое культурное пространство является одной из неотъемлемых частей национальной культуры Азербайджана.

Ссылаясь на вышеизложенные, требования азербайджанской модели межкультурной толерантности можно классифицировать следующим образом: необходимость межкультурного и

межцивилизационного диалога; взаимосвязь и обогащение культур; плюрализм, оценка человеческого достоинства.

Таким образом, толерантность в современных многокультурных обществах – это феномен, который является универсальным богатством, основанным на равенстве культур, диалоге и взаимопонимании. В современном и глобализирующемся мире нет альтернативы толерантности.

Литература:

1. Əhədova C. Müasir dünyada mədəniyyətlərarası münasibətlər. – Bakı: Elm, 2014. – 348 s.
2. Vəliyev İ. Sabitlik və rifahə naminə siyasət. – Bakı: Təhsil, 2018. – 627 s.
3. Перевозчикова Л. Толерантность как базовая социокультурная ценность современного общества // Вестник ВГУ. Серия: Философия. – 2010. – № 2. – С. 85–98.
4. Həsənov M. Azərbaycanın mədəniyyətlərarası dialoq və mədəni dəyərlərin təbliğində oynadığı rol // İdentiklik, multikulturalizm, dialoq fəlsəfəsi. – Bakı: Elm və təhsil, 2018. – С. 177–193.
5. BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansının VII Qlobal Forumunun II plenar iclasında Mehriban xanım Əliyevanın çıxışı // «Respublika» qəzeti. – 28 aprel. – 2016-cı il.

Halidə NƏZƏROVA / Халида НАЗАРОВА

(Баку, Азербайджан)

TÜRK DASTANLARINDA AİLƏ MÜNASİBƏTLƏRİNİN TƏSVİRİ

Əski türk cəmiyyətində ən əhəmiyyətli ictimai birlik olan ailənin təməlinin əsaslarından olan qadın, türk dastanlarında və türk fəlsəfəsində elə uca bir mərtəbədə qurulmuşdur ki, uca varlıq halına gətirən nəsə və mədəniyyətə heyran olmamaq mümkün deyil. Qadın, kişinin yeganə yoldaşı və uşaqlarının anası olmaq kimi əhəmiyyətli bir vəzifəyə vəzifələndirilmişdir. Daha da əhəmiyyətli türk millətinin tək bərekət mənbəyidir. Özünə verilən bir sıra hüquqlara görə xanların, xaqanların, cəngavər qarşısında hörmətlə əyildikləri bir şərəf abidəsidir.

Qırğızların Manas Dastanında qadın, evin namusunun qoruyucusudur. Qazaxlardan qadına verilən dəyər bu ata sözüylə nə gözəl izah edilmişdir: «Birinci zənginlik sağlamlıq, ikinci zənginlik isə qadındır». Bütün Türk dastanlarında sarsılmaz bir hörmət, sevgi və sədaqət vardır. Gərdəyə girdiyi gün murad alıb vermədən yalnız qalan qadın əri ölənə qədər onu gözləyəcəyinə və üzərinə bir kişi ağcaqanad belə qondurmayacağına dair and içərdi. Qadınların döyüşdə düşmənin əlinə keçməsi böyük bir zillət sayılırdı. Oğuz Kağan dastanından təcavüz edənlərin öldürüldüyü və ya gözlərinə mil çəkildiyi ifadə edilmişdir. İrənlilərin bir tarixçi olan Gerdizi də «Məlumdur ki, Türk qadınları çox iffətlidirlər» deyərəkən Türk qadınının əxlaqi təmizliyini tərifləyir. Bu tərif boşuna deyil. Necə ki qadın adları arasında təmiz, fəzilətli mənasına gələn «Hun, Sabir, Arik, Uyuşur, Kazan» kimi adların olması səbəbsiz deyil. Eyni şəkildə İbni Batuta Şahnaməsində Kırmdakı xatirələrini izah edərkən belə deməkdədir. Burada qəribə bir hala şahid oldum ki o da türklərin qadınlarına göstərdiyi hörmətdi. Burada qadınların qiyməti və dərəcəsi kişilərdən daha üstündür. İslamiyyət əvvəli Türk toplumlarda qadınsız bir iş görülməzdi. Qadın kişinin tamamlayıcısıydı. O davamlı kişinin yanında idi. Hakan buyruqları yalnız «Hakan buyurur ki» ifadəsiylə başlamışsa etibarlı qəbul edilməzdi.

Türk dastanlarında qəhrəmanların əhəmiyyətli vəzifələrindən biri ailənin bütövlüyünü və dincliyini qorumaqdır. Bəzi dastanlarda qəhrəmanı hərəkətə keçirən əsl ünsür, ailənin yağmalanması və ya ailə fərdlərindən hər hansı birinin düşməni əlinə keçməsidir. Dastan qəhrəmanı, yurdunu yağmalayaraq yoldaşını və ya uşaqlarını əsir edən düşməni qarşı mübarizə aparır. Mövzuyla əlaqədar nümunələrin başında Dədə Qorqud kitabında iştirak edən Salur Qazanın evinin yağmalanmasını və Salur Qazanın dustaq olan anasını, arvadını və oğlunu qurtarmasını izah edən boy gəlməkdədir.

Dastan qəhrəmanı isə yağmalanaraq alınan yoldaşını və mallarını geri gətirmək üçün hərəkətə keçər. Yağma reallaşdıran adam və ya varlıqlarla döyüşən qəhrəman, onlara qalib gəlməyi bacararaq həm ailəsini həm də mallarını geri alıb yurduna döner. Dastan qəhrəmanları üçün ideal və xoşbəxt həyatın bütün və sağlam bir ailədən keçdiyini bir çox dastanda görə bilir. Dastanlarda ailənin hansı mərhələlərdən keçilərək qurulduğunu bir çox dastandan təqib edə bilərik. Bəzi dastanlarda evliliklə əlaqədar çox az məlumat verilərək bir qisim dastanda isə bir ailənin necə qurulduğu ətraflı bir şəkildə izah edilərkədir. Məsələn, Oğuz Kağan dastanında qəhrəman gördüyü bir qızı sevdiyi və onunla evləndiyi izah edilir. Bundan başqa evliliklə əlaqədar başqa bir məlumat verilmir. Oğuzun evləndiyi qızların ilki səmadən işiq içində enir.

Manas dastanında qənimət və ya qaçırma yolu ilə edilən evlilikləri rast gəlinməkdədir. Manas, iki yoldaşını döyüş meydanında qənimət olaraq almışdır. Bu tərz bir evlilik də çöldən evlilik başlığı altında qiymətləndirilə bilər. Dastanlarda gənc alplar, evlənəcəkləri yoldaşlarını tapmaq üçün tez-tez uzaq ölkələrə səyahət edirlər, ancaq alplar, uğrunda böyük təhlükələrə atıldıkları yoldaşlarının də bəzi xüsusiyyətlərə sahib olmalarını tələb edirlər.

Baba Türk dastanlarında baba, ataerkil cəmiyyət quruluşunun da təsiriylə ailənin əsl qoruyucusu və nüfuzu mövqeyindədir. Ailə, parçalanma təhlükəsiylə qarşı-qarşıya qaldığında atalar dövrəyə girər və ailənin salamatlığını təmin edər. Bir çox Türk dastanı, yoldaşını və ya uşaqlarını qurtarmağa çalışın bir atanın macəralarını izah edər, çünki cəmiyyətin ataya qoyduğu missiya, ailəni qorumaq və lazım olduğunda düşmən əlindən qurtarmaqdır. Dədə Qorqud Kitabında keçən Salur Qazanın evinin yağmalandığı boyda Qazan, ova çıxdığında yurdunu düşmən yağmalayaraq anasını, arvadını və oğlunu əsir alır. Vəziyyətdən xəbərdar olan Qazan, hekayə ərzində ailə fərdlərini qurtarmağa səylər göstərir və sonunda da müvəffəq olur. Yenə Qazan Bəy, başqa bir boyda oğlu Uruzu düşmən əlindən qurtarar. Türklərinin dastan qəhrəmanı Alday-Buuçu, Dag-İrgekəyə məhbub olan oğlunu qurtar. Ovlanmaq üçün evindən ayrılan Han Buuday, ov əsnasında nəhəng kimi Dag-İrgəyin əlində dustaq qalır. Oğlunun ovdan dönmədiyini gören yaşlı Alday-Buuçu, silahlanaraq onu axtarışa çıxar. Oğlunun nəhəng bir məxluc əlində dustaq olduğunu gören Alday-Buuçu, yaşlılığına Türk Dastanlarındakı Dag-İrgəklə döyüşərək oğlunu qurtarar. Eyni dastanda Han- Buuçu, bir gecə oyandığında arvadının yanında olmadığını görəncə arvadını qaçıran Eriik-Lövün xanla döyüşməyə gedir.

Dastanlarda qadının vəziyyətini Mehmet Aça belə ifadə edir: «Qəhrəmanlıq mövzulu dastanlar», alp tipini təmsil edən kişi qəhrəmanlar ətrafında inkişaf edən hadisələrindən danışırlar və qadınlar, bu cür qəhrəmanlıq anlatılarında, bəzi arxaik dastanlarla mərkəzində qadınların iştirak etdiyi qəhrəmanlıq dastanlarının xaricində, təyin edici bir rol oynamamaktadır. Qəhrəmanlıq dastanlarının, atlı-köçəri mədəniyyətin bir gərəyi olaraq, ictimai həyatın kişilər tərəfindən idarə edildiyi dövrlərin mübarizələrini izah etdiyi düşünülərsə, bunun heç də pis bir vəziyyət olmadığı görüləcək.

Müsbət tərəfləriylə önə çıxan bu tip, yazıdan yabandan evə bir qonaq gəlsə, ər adam evdə olmasa, o adamı yedirir, içirir, qonaqpərvərlik göstərər. Gördüyü kimi tərifiənən qadın, evdə kişi yoxkən onun əsikliyi hiss etmədən lazım olanı edən bir qadındır. Qadının ana olaraq iştirak etdiyi dastanlarda ailə kommunası daha güclü olduğunu söyləyə bilərik. Ailədə anaların fikri alınır və tövsiyələrinə uyulur. Dirsə xan, çocuksuzluğu səbəbiylə Bayındır Xanın toyunda qara otağa oturtulduğunda düz yoldaşına gedib vəziyyəti izah edər və həll üçün yoldaşının düşüncələrini maraqlanar.

İdeal bir ana və yoldaş olaraq dəyərlənəcək Dirsə xanın həyat yoldaşı və Boğaçın anası olan bu qadın, qadının ailə içində ata qədər və hətta ondan daha əhəmiyyətli olduğunu göstərən bu qadın xarakter Türk cəmiyyətində ailənin ayaqda dayanması və davamlılığı üçün qadının mövqeyini vurğulayır. Dastanlarda analar oğullarına dəyər verirlər, lazım olduğunda onlar üçün edə bilməyəcəkləri bir şey yoxdur. Rəşidəddin Oğuznaməsində Oğuz Xanın anası, oğlunun həyatını

qurtarmaq üçün oğlu tərəfindən yuxuda təbliğ edilən dini mənimsemişdir. Burada ana, eynilə Dirse xan və Buğac arasında tarazlığı tutdurmağa çalışan ana fiquruna bənzəməkdədir.

Çakır Han və iki oğlu, Manasın oğlunu öldürmək istədiklərində buna ana mane olur. Dul qalmış gəlininə dəstək olur, nəvəsini da digər bəylərin şəridən qorumağa çalışır. Hətta bu uğurda yoldaşını tərk edər və çətinlik çəkər. Eyni dastanda Kanıkey də bir ana olaraq özünü oğlunu qorumaqla vəzifəli qəbul etməkdədir. Semetey, düşmənlə qarşılaşmağa çıxacağı sırada Kanıkey də onunla birlikdə döyüşmək istər.

Edilən təsbit və qiymətləndirmələrin nəticəsində Türk dastanlarında möhkəm bir ailə quruluşunun iştirak etdiyi deyilə bilər. Dünyanın yaradılmasında və təbiətin formalaşmasında sonra insanın ortaya çıxışını və ictimai quruluşun meydana gəlməsini izah edən dastanlarda ailə, ictimai həyatın ən əsas ünsürlərindən biri olaraq təsvir edilir. Onsuz da dastanlarda qarşımıza dərhal bir ailə və ailə fərdlərin xüsusiyyətləri çıxar. Başqa bir ifadəylə Türk dastanlarında ilk olaraq qəhrəmanın ailəsi tanındılır. Ana və atanın ictimai həyatdakı mövqelərindən, yaşlarından və varsa problemlərindən bəhs edilir. Bu sayədə dastan qəhrəmanının bir ailəyə mənsub olduğu mesajı verilir.

Альона ОГАР
(Севєродонецьк, Україна)

ВИКОРИСТАННЯ ХМАРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОМУ БІЗНЕСІ

Хмарні технології – це важливий інструмент, який зробив революцію в готельній та ресторанній індустрії та продовжує залишатися для неї життєво важливим. Готелі, які запровадили у себе цю технологію, виявили, що вона полегшує управління їх діяльності та робить їх бізнес більш прибутковим [2].

З використанням хмарних сервісів, сфера послуг може отримати можливість відстежувати, тестувати і впроваджувати рішення більш високої якості, які покращують якість обслуговування споживачів, оптимізують операції і забезпечують більш високий рівень безпеки даних, яка є життєво важливою функцією для обробки платежів, оскільки щотижня повідомляється про нові витоки з POS-систем. Підприємства як готельного, так і ресторанного бізнесу обробляють звіти про доходи і видатки, записи про співробітників, дані про час, рахунки продавців, квитанції і звіти про продажі. Всі ці дані повинні зберігатися в місці, де вони будуть захищені від крадіжки, втрати або пошкодження. Будь-яка компанія, що має справу з інформацією про кредитні картки, також повинна відповідати PCI-DSS – стандарту, досягти якого можна за допомогою хмарних провайдерів.

Готелі можуть використовувати хмарний хостинг, керувану безпеку і віртуальні робочі столи для: спрощення управління робочим столом, скорочення витрат на ІТ та обслуговування, поліпшення загальної якості обслуговування клієнтів, розширення або впровадження бездротового доступу по всьому готелю, посилення заходів безпеки, автоматизація резервного копіювання та відновлення.

Відмінною особливістю хмарних сервісів є те, що вони можуть бути отримані в міру необхідності в найкоротші терміни, що допомагає скоротити витрати і ресурси та скоротити процес розгортання. Хмарні сервіси забезпечують доступність необхідної інформації в зручній для користувача формі, доступ до якої можливий не тільки з персонального комп'ютера та ноутбука, але і з мобільних пристроїв. Це дозволяє співробітникам отримувати доступ до актуальних і важливих даних з будь-якого місця і в будь-який час. Зміни в документах можна побачити в режимі реального часу.

Хмарне програмне забезпечення бронювання готелів і управління майном дозволяє створювати більш ефективні системи бронювання: воно надає зручну платформу для клієнтів, яка в режимі реального часу повідомляє інформацію про зайнятість та вакансії в готелі. Коли справа

доходить до управління технічним обслуговуванням, програмне забезпечення полегшує зв'язок з обслуговуючим персоналом і його графіками. Стійкі реєстрації спрощують планування, реєстрацію заїзду і від'їзду, розклад пробудження гостей, відстеження ходу роботи прибиральника і призначення різних завдань[3].

За допомогою хмарних додатків керуючі і власники ресторанів можуть забути про деякі стреси за допомогою спеціалізованих програм, які спрощують навчання і використання системи для серверів, управління фінансами, скорочують експлуатаційні витрати, зменшують витрати на програмне забезпечення. Менеджери ресторанів мають можливість контролювати використання додатків і інвентаризацію, можуть отримувати цінні повідомлення зі звітами в режимі реального часу з одного або декількох місць.

За допомогою хмарних додатків гурмани та офіціанти можуть створювати персоналізовані облікові записи, що зберігаються на місці, які включають в себе обране, переваги та дієтичні обмеження. Зміни в замовленні реєструються в електронному вигляді і доставляються безпосередньо шеф-кухарю, гарантуючи, що «без помідорів» фактично означає відсутність помідорів. Системи обробки кредитних карт в точках продажів можуть бути інтегровані з хмарними додатками на iPad, що дає покупцям можливість легко оплачувати і навіть отримувати квитанції за вечерю по електронній пошті. А гарна CRM-система буде направляти рекламні акції та інформацію гурманів в залежності від їх переваг, дієтичних обмежень і поведінки при покупці, а також інформувати їх про спеціальні події, таких як гостьовий шеф-кухар або спеціальне меню[1].

Отже, хоча хмарні технології не є чимось новим для індустрії гостинності, здається, що деякі все ще обережні в прийнятті. Сервіс, який забезпечує більш швидку окупність інвестицій, мінімізує експлуатаційні витрати і збільшує конкурентні переваги, але при цьому пропонує підвищену надійність і безпеку, а також легко переходить на платформу, не може бути несприятливим для готельного або ресторанного бізнесу.

Література:

1. Dinner in the Cloud. How cloud-based applications are changing the restaurant experience. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.trackvia.com/blog/cloud-computing/dinner-in-the-cloud-how-cloud-based-applications-are-changing-the-restaurant-experience/> [05.06.2019]
2. Hospitality Industry Provides Better Service with Cloud Hosting [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.greenhousedata.com/blog/hospitality-industry-provides-better-service-with-cloud-hosting> [05.06.2019]
3. How cloud computing can help the hospitality industry [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.hgem.com/opinion/how-cloud-computing-can-help-the-hospitality-industry> [05.06.2019]

Тетяна ПАЦУК
(Київ, Україна)

ШЛЯХИ ПОЛІПШЕННЯ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВ

Фінансова діяльність будь-якого підприємства як складова частина господарської діяльності націлена на забезпечення цілеспрямованого надходження та витрат грошових ресурсів, а також дотримання розрахункової дисципліни та забезпечення раціональних пропорцій і ефективного використання власного та позикового капіталу. Саме тому фінансовий стан організації є найбільш важливою складовою у системі управління господарською діяльністю, що лежить в основі розробки та прийняття управлінських рішень.

На основі аналізу наукових джерел встановлено, що фінансовий стан підприємства – це характеристика його діяльності у певний період часу, яка формує реальні та потенційні можливості

певного підприємства забезпечувати достатній рівень фінансування фінансово-господарської діяльності, а також можливість ефективно здійснювати її в майбутньому [3].

Зауважимо, що фінансовий стан підприємства є комплексним поняттям, яке включає в себе елементи системи фінансових відносин у підприємстві, та визначається сукупністю показників, які відображають розміщення та використання фінансових ресурсів у певних підприємствах [1].

Варто відмітити, що забезпечення стійкого фінансового стану підприємства вимагає не лише раціонального розміщення наявних фінансових ресурсів, але й ефективне їх використання. Сучасні ринкові умови потребують від підприємств підвищення рівня ефективності та якості виробництва, конкурентоспроможності продукції та послуг, що можливо за умови наявності ефективних форм, методів та підходів щодо господарювання і управління виробництвом, а також залучення інноваційних технологій у виробничо-господарську діяльність. Отже, очевидним є те, що фінансовий стан підприємства залежить від результатів його господарської, виробничої, комерційної та фінансової діяльності. Саме тому пошук резервів, які у майбутньому можна використати для підвищення рівня фінансового стану підприємства, необхідно проводити через ґрунтовну оцінку всіх складових його діяльності [2; 5].

Покращення фінансового стану підприємства передбачає виконання наступних заходів [1; 3; 4]:

- оптимальне співвідношення власного та позикового капіталу, що, у свою чергу, характеризує рентабельність власного капіталу. Оптимізація ліквідності підприємства здійснюється шляхом проведення певних заходів, які основною метою яких є зниження рівня фінансових зобов'язань і збільшення активів. Фінансові зобов'язання у підприємстві зменшуються за рахунок: скорочення постійних витрат; відтермінування виплат дивідендів і відсотків, продовження терміну кредиторської заборгованості. Збільшення суми грошових активів можливе за умови рефінансування дебіторської заборгованості;

- зниження рівня собівартості продукції або послуг, що дозволить у майбутньому підприємству бути конкурентоспроможним на певному ринку. Це можливо за умови формування інноваційного потенціалу підприємства, раціонального використання матеріальних, фінансових, технічних, трудових та інших видів ресурсів, раціонального управління витратами;

- отримання додаткових коштів від використання основних фондів шляхом можливої здачі вільного майна в оренду, реалізації зайвих виробничих і невиробничих фондів, а також продажу застарілих основних фондів. Це дасть можливість підвищити коефіцієнт абсолютної ліквідності підприємства;

- зміна структури боргових зобов'язань, що передбачає детальний аналіз даних зобов'язань, а також можливі варіанти їх погашення з метою підвищення ліквідності в майбутньому. За умови неможливості погашення даних зобов'язань розглядаються варіанти зміни їх структури;

- оптимізація збутової політики, через активізацію маркетингових досліджень з метою просування своєї продукції чи послуг на певний ринок, а також розширення ринків збуту;

- прогнозування фінансового стану підприємства завжди має здійснюватися після комплексного аналізу з метою визначення перспективного фінансового стану в найближчому майбутньому і, як наслідок, розробки відповідних заходів.

Отже, варто відзначити, що фінансовий стан підприємства – це комплексне та системне поняття. Проведення аналізу фінансового стану має включати повну оцінку, що передбачає глибокий аналіз фінансового стану та фінансових результатів в кожен момент діяльності підприємства з урахуванням особливостей діяльності та вибором найбільш ефективних методів оцінки.

Література:

1. Денисенко М. П., Зазимко О. В. Основні аспекти оцінки фінансового стану підприємств // Агросвіт. – 2015. – № 10. – С. 52–59.

2. Деркач О. В. Проблеми аналізу фінансового стану підприємства. Ефективна економіка. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/op=1=z> 1982

3. Ладунка І. С., Кучеренко Є. А. Шляхи покращення фінансового стану підприємств в сучасних економічних умовах // Економіка і суспільство. – 2016. – № 5. – С. 185–188.

4. Урманбекова І. Ф. Улучшение финансового состояния предприятия // Молодой ученый. – 2017. – № 17. – С. 391–394.

5. Ясіновська І. Ф. Оцінка фінансового стану підприємств регіону // Регіональна економіка. – 2016. – № 1. – С. 188–195.

Діана ПОПОВА
(Київ, Україна)

МЕНЕДЖМЕНТ НА МІЖНАРОДНИХ РИНКАХ НА ОСНОВІ ПОСТАВЛЕНИХ ЦІЛЕЙ

Найважливіші напрям діяльності суб'єктів господарювання на міжнародних ринках і конкретні завдання, які потребують вирішення, визначаються менеджерами-керівниками на основі обраної цілі – пріоритету діяльності та стратегії в іноземній країні. Ціль – це конкретний кінцевий стан або бажаний результат, якого прагне досягти менеджер-керівник з групою людей, працюючи разом. Цілі можуть бути різноманітними, наприклад, займатися бізнесом з меншими витратами, отримати максимально можливий прибуток, збільшити частку на цільовому ринку тощо.

Успіху на міжнародних ринках будь-який вітчизняний суб'єкт господарювання досягає в тому випадку, коли його працівники є єдиний колектив, в якому зусилля кожної людини спрямовані до загальної цілі. Кожен працівник тут вирішує свою, специфічну задачу, а все разом прагнуть до загального результату. Організація менеджменту на основі поставлених цілей вимагає чималих зусиль і комплексного використання інструментів маркетингу і логістики.

Більшість менеджерів суб'єктів господарювання, відносяться саме до тих, хто свідомо обмежує себе рамками тієї чи іншої спеціалізованої роботи. На самому ж ділі кількість таких менеджерів необхідно звести до мінімуму і, навпаки, універсальних, «загальних» менеджерів, керуючих суб'єктом господарювання в цілому і безпосередньо відповідають за економічну ефективність його діяльності та результати, має бути якомога більше».

Щоб успішно досягати поставленої цілі, менеджери-керівники повинні чітко знати найзагальніші правила її вибору і значення в бізнесі. При системному підході до вибору цілі її структура в деталях формується шляхом побудови «дерева цілі». Для управління по цілях на міжнародних ринках менеджери суб'єктів господарювання всіх рівнів спочатку повинні їх сформулювати, обґрунтувати і обговорити з персоналом. У 90 випадках з 100 в Україні цього не робиться і в цьому основна причина кризи в економіці.

В умовах глобалізації, розвитку ринкових відносин і зростання конкуренції, щоб зберегти і помножити замовлення на вітчизняні товари і послуги на цільових міжнародних ринках, необхідно, перш за все, виділяти виробничу стратегічну ціль, наприклад, максимально задовольнити потреби (замовлення, попит) за обсягами товарів, робіт і послуг та інтереси споживачів.

Встановлення цілей – складний і трудомісткий процес, в якому поєднуються знання і досвід осіб, відповідальних за їх формулювання, а також облік об'єктивних чинників, що відбивають ситуацію в середовищі, стан виробничого потенціалу суб'єкта господарювання та вплив інших об'єктивних факторів.

Завдання менеджера-керівника усунути протиріччя і чітко сформулювати стратегічну ціль з урахуванням максимуму економічної самостійності колективу в поєднанні з високою зацікавленістю і повною матеріальною відповідальністю за результати. Менеджер-керівник зобов'язаний не упускати вигоду, а нарощувати доходи в умовах спаду обсягу випуску продукції і зростаючої конкуренції.

Сьогодні вітчизняні менеджери прагнуть до професійної майстерності при виконанні функціональної та спеціалізованої роботи, а це скриває в собі певну небезпеку тому, що функціональна робота перетворюється на самоціль. Ця небезпека в Україні за роки самостійності набрала чинності. Кількість фахівців з вищою освітою, які працюють на суб'єктах господарювання щорічно різко зростає. Все більше у молодих фахівців проявляється тенденція до перетворення майстерності, або спеціалізації, в самоціль. Однак нова інформаційна ера ХХІ століття і технології ноу-хау вимагають «більш тісної координації між фахівцями. І це, безсумнівно, вимагає, щоб «функціональні фахівці, навіть на нижчих рівнях менеджменту, бачили бізнес як єдине ціле і розуміли, що він вимагає від них. Нова ера господарювання вимагає «не тільки прагнення до професійного інтелектуалізації кожного менеджера, але й орієнтації їх на всіх рівнях управління в загальному напрямку». Таких спеціалістів в країні вкрай недостатньо і тому керівниками галузей та великих суб'єктів господарювання назначаються квотові непрофесіонали, а також іноземці. В результаті, в Україні панує системна криза в економіці та політиці.

Література:

1. Аксенов И. М. Маркетинго-логистический менеджмент. Учебное пособие. –Москва: МИД Основание, 2018. – 289 с.
2. Даулинг Г. Р. Наука и искусство маркетинга. Профессиональный взгляд на маркетинг. – Санкт-Петербург: Вектор, 2006. – 392 с.
3. Кийосаки Р., Флеминг Дж. Бизнес ХХІ века. – Минск, 2013. – 191 с.
4. Практика менеджмента / Питер Ф. Друкер. – Издательский дом «Вильямс», 2009. – 397 с.
5. Петер Друкер. Эффективное управление предприятием. – Издательский дом «Вильямс», 2008. – 224 с.
6. Лайнер Дж., Хосеус М. Корпоративная культура Toyota: Уроки для других компаний. – М.: Альпина Паблишер, 2017. – 334 с.

Юлія ПРИДАТКО
(Луцьк, Україна)

СТРАТЕГІЧНИЙ УПРАВЛІНСЬКИЙ ОБЛІК: ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ

Впровадження стратегічного управлінського обліку на підприємствах нині є одним з важливих факторів якісного володіння усіма стратегіями ведення бізнесу і використання їх у практичній діяльності.

Одночасно, огляд літератури теоретичного характеру стосовно зазначеної проблеми показав, що досі повного обґрунтування стратегічного управлінського обліку немає. Такі автори, як П. Й. Атамас, М. А. Вахрушина, С. Ф. Голов, К. Друрі, М. С. Пушкар, Б. Райан, К. Уорд по-різному трактують сутність та напрями розвитку стратегічного управлінського обліку [4], а А. Аткінсон, А. Ентоні, Банкер, Д. Раджив, С. Роберт Каплан, Янг, С. Марк взагалі не виділяють його в окремий напрям досліджень, хоча і розкривають важливість управлінського обліку для досягнення стратегічних цілей функціонування підприємства.

Метою поданого дослідження є вивчення економічної сутності стратегічного управлінського обліку для його повного використання в діяльності менеджерів вищої ланки управління підприємством.

Л. А. Некрасова та К. І. Некрасова вважають, що формування обліково-аналітичної системи, здатної задовольнити вимоги оперативності, повноти, прозорості, достовірності інформації, передбачає постановку і введення системи управлінського обліку. Прагнення зберегти стійкість, зміцнити конкурентоспроможність неминуче призводить до питання організації стратегічного управлінського обліку, спрямованого на оцінку зовнішніх факторів кон'юнктури ринку, стратегіч-

них змін, фінансового становища компанії. Дослідниці переконані, що стратегічний управлінський облік дозволяє розробити систему економічного управління, що спрямована на оптимізацію фінансових потоків організації, мінімізацію витрат, підвищення рівня конкурентоспроможності [1, 150; 4]. Ми повністю погоджуємось із міркуваннями цих вчених.

На думку В. Р. Шевчука, розробка стратегії на будь-якому підприємстві складається з виконання кількох функцій (етапів): аналізу стратегічного положення підприємства, формування стратегічного плану підприємства і подальшої перевірки на відповідність розробленого плану з ресурсами, доступними підприємству [3, 282].

Місце стратегічного управлінського обліку в вище визначеному процесі, на нашу думку, повністю відповідає тому визначенню, яке подав К. Уорд. Автор зазначає, що «функція управлінського обліку в межах стратегічного менеджменту полягає в тому, щоб в межах відведеного часу надавати всю потрібну інформацію для прийняття рішень менеджерами певного рівня. Однак стратегічні рішення, що приймаються в конкретній організації, можуть значно відрізнятись залежно від того, які завдання стоять перед цією організацією, а також від рівня, на якому в ній приймають ці рішення. Система стратегічного управлінського обліку повинна бути побудована так, щоб забезпечити організацію інформацією, що задовольнятиме саме ці специфічні умови прийняття стратегічних рішень, причому самі умови можуть змінюватися в міру коректування стратегії в зв'язку зі змінами зовнішнього середовища» [2, 46].

В зв'язку із викладеним, доцільно узагальнити, що хоча стратегія і вважається функцією планування на певний тривалий період і передбачає виділення загальної мети діяльності, формування місії та кредо організації, аналізу не тільки внутрішнього, але й зовнішнього середовища діяльності, впливу на організацію передбачуваних, очікуваних, непередбачуваних, раптових чинників, все таки стратегія підпорядковується поточній діяльності суб'єкта господарювання. Важливо, щоб вона була гнучкою до перегляду, коли запланований процес і очікувані результати відхиляються. Тоді потрібно шукати і причину відхилення, і, головне, негайно реагувати і шукати стратегію випалення ситуації, перебудову дій таким чином, щоб дійти до вибраної мети, отримати позитивний результат і не втратити очікувану вигоду.

Саме стратегічний управлінський облік повинен виробити таку систему індексів, ключових показників, які мають вплив на ситуацію всередині організації під впливом зовнішніх факторів. І саме стратегічний облік з програмним забезпеченням і аналітичними навичками головного економіста організації повинен, на нашу думку, формувати передбачувану схему дій і отримані результати від можливої зміни на всі етапах здійснення процесу господарювання.

До ключових показників, які мають вагомий внесок в досягнення оптимальної мети, слід віднести:

- 1) показники внутрішнього стану (кваліфікація, склад працівників, потужності підприємства, фінансові потоки, боргові зобов'язання);
- 2) показники ближчого зовнішнього середовища: стан на ринку, продуктові ніші, конкуренти, цільові групи споживачів, демографічні дані території, політика місцевої влади;
- 3) показники глобального зовнішнього середовища: конкуренти в межах країни, відкритість простору для бізнесу, перепони в форматі монопольного володіння, дозвіл на права власності ресурсами, що використовуються, політика держави і уряду, форс-мажорні обставини ведення бізнесу в країні.

Окреслена нами модель стратегічного управлінського обліку, яка має бути запроваджена на підприємстві, повинна володіти головними показниками глобального зовнішнього, найближчого зовнішнього і внутрішнього середовища і, головне, об'єднувати ці дані в модель для формування реальної картини становища організації в даний момент і в момент очікуваної події. Модель повинна забезпечувати так подати інформацію, щоб вище керівництво могло в найоптимальніші терміни зреагувати на негативні зміни і створити умови для уникнення втрат, досягнення мінімальної вигоди або утримання в обраній ніші.

Література:

1. Некрасова Л. А., Некрасова К. І. Стратегічний управлінський облік як інформаційне підґрунтя розробки стратегії підприємства // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2016. – № 8. – С. 150–154: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2016/18-2016/32.pdf>
2. Уорд К. Стратегический управленческий учет. – М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2002. – 448 с.
3. Шевчук В. Р. Стратегічний управлінський облік як система інформаційної підтримки конкурентної стратегії підприємства // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2012. – № 722. – С. 281–285.
4. Шматковська Т. О., Мачулка О. В. Концептуальні засади стратегічного управлінського обліку // Науковий вісник Одеського національного економічного університету. – 2016. – № 4 (236). URL: http://www.rusnauka.com/16_PN_2016/Economics/7_212939.doc.htm
5. Шматковська Т., Демедюк Л., Рудь Т. До проблематики генезису та дефініції економічної категорії «витрати» // Науковий вісник [Одеського національного економічного університету]. – 2016. – № 2. – С. 169–182.

*Гарун САДЫГЛЫ
(Баку, Азербайджан)*

ПОЛИТИЧЕСКАЯ СИСТЕМА И ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКИ КАТАРА

Эмиратство Катар расположено на Катарском полуострове, на берегу Персидского залива, на Северо-Востоке Аравийского полуострова. С начала VII века Катар входил в состав Арабского халифата, с XIII века им управляли Бахрейнские эмиры, в XVI веке он попал под власть Португалии. С 1871 года страна была под контролем Османской империи, с 1916 года стал протекторатом Великобритании. Наконец в 1971 году Катар стал суверенным государством.

Катарское эмиратство является абсолютной монархией. Страной управляет династия Тани. С 1971 года 3 сентября отмечается как национальный праздник – День Независимости. После того, как 9 апреля 2003 года 97 % голосующих граждан была утверждена первая Конституция Катара, она официально была объявлена в 2004 году, а в 2005 году вступила в законную силу. Эмир Катара, который избирается среди 3000 мужчин властвующей семьи, согласно существующей Конституции считается атрибутом национального и религиозного единства, гарантом национальной независимости, территориальной целостности, прав граждан, а также главнокомандующим вооруженных сил и главой государства. Одновременно он на высшем уровне представляет свое государство в международных отношениях. Эмир Катара также имеет исключительные полномочия в реализации исполнительной и законодательной власти, в назначении всех гражданских и военных служащих, в формировании совета обороны и др. Своим указом он может отменить любое постановление Суда [1].

С 25 июня 2013 года эмиром является Тамим бин Хамад Аль Тани. Эмир, как глава государства:

- Назначает премьер-министра и министров;
- Назначает в рамках новой Конституции 15 советников из 45 членов существующего Консультативного Совета;
- Исполняет должности министра обороны и главнокомандующего вооруженных сил, а также контролирует внутренние органы правопорядка и безопасности;
- Консультируясь с кабинетом министров, развивает государственную политику;
- Подписывает и объявляет новые законы;

- В тех заседаниях, где члены Консультативного Совета не присутствуют, эмир может дать указ, равный закону. Такие указы должны подтверждаться Советом и могут ликвидироваться или же повторно рассматриваться;

- В исключительных случаях может объявить военное положение. Указ о военном положении должен в течение 15 дней рассматриваться Консультативным Советом. Срок военного положения может быть продлён с согласия членов Совета.

- По важным вопросам может проводить референдум [4].

Совет министров эмирата является высшим исполнительным органом и помогает эмиру в реализации законодательной власти. Эмир, как премьер-министр имеет полномочия управлять правительством, назначать или увольнять всех министров. С 1996 года в Совете министров, ранее состоящего из членов династии Тани, 1/3 мест была выделена представителям других общин [2]. С 26 июня 2013 года премьер-министром является Абделла бин Насер бин Халифа Аль-Тани. **Премьер-министр:** назначается эмиром; председательствует в заседаниях кабинета министров, контролирует координацию между разными министерствами; несет ответственность перед эмиром за проведение государственной политики; премьер-министр обязательно должен быть из династии эмира.

Кабинет министров: формируется указом эмира, на основе предложения премьер-министра; готовит законы и указы, которые перед тем, как подписываться эмиром, передаются Консультативному Совету; поддерживает резолюции и правила, которые готовились разными министерствами в сфере их юрисдикции; осуществляет контроль над исполнением судебных постановлений, законов, указов и резолюций эмира; готовит проект государственного бюджета и контролирует финансовую политику государства [4].

По прежней системе однопалатный Законодательный Совет состоял из 35 членов, которые назначались главой государства (при необходимости эмир мог увеличить количество членов), имели относительные и ограниченные полномочия в реализации законодательной власти под руководством эмира. Законодательный Совет считался уполномоченным органом в обсуждении разных сфер общегосударственной политики; обсуждаемые проекты подтверждались и объявлялись эмиром. Законодательным органом являлся однопалатный Законодательный Совет.

Согласно Конституции 1970 года, Совет, состоящий из 35 членов, назначенный эмиром должен был действовать 4 года. Не имея законодательной власти Совет помогал правительству и давал советы.

Согласно изменениям Новой Конституции: в составе Совета должен быть 45 членов, из них 30 выбирают, 15 назначаются эмиром; новый Совет имеет законодательные полномочия; законы, принятые Советом, для подтверждения отправляются эмиру; эмир может распускать Совет, но в течение 6 месяцев должен проводить новые выборы; все заседания Совета по требованию 1/3 часть членов или же правительства могут проводиться открыто; законодательным Советом руководит спикер Совета, в состав Совета входят офисы и комитеты. По Новой Конституции Совет через каждые 4 года выбирает спикера и его заместителя.

Судебная система Катара основывается на законах Наполеона и на принципов Шариата. Члены Суда назначаются эмиром на основе предложений Высшего Судебного Совета. Он был создан в 1999 году с целью обеспечить независимость закона. Высший Судебный Совет предлагает законы для судебной системы и даёт советы по назначению судей. Этот Совет состоит из Суда Кассации, Суда Шариата, Апелляционного Суда и председателей судов Первой Инстанции, а также состоит из членов жюри двух высших чинов каждого из названных судов [4]. Согласно закону 1999 года существует трёхступенчатая судебная система.

В Катаре хоть и в ограниченных рамках, но все же действуют местные органы самоуправления. Государство разделено на 10 административных районов и 7 муниципалитетов. На Организацию Свобод Человека и группам женщин правительство лицензий не даёт. Централь-

ный Муниципальный Совет несёт ответственность за контроль реализации законов и постановлений Министерства Сельского Хозяйства. Премьер-министр контролирует безопасность окружающей среды и населения, пищевых продуктов, сельское хозяйство, дорожные службы, плана экономического развития и т.д., он может распускать Муниципальный Совет [4].

Универсальный возраст на право выбора составляет 18 лет. Не могут голосовать полицейские и военнослужащие. Законом запрещается действие политических партий. По сравнению с мужчинами у женщин ограничено право унаследования.

Внешняя политика Катара многосторонняя. Катар придаёт большое значение усилению работы Совета по Сотрудничеству Региона Залива и активно участвует в решении проблем этого региона. Катар активно действует для создания хороших отношений среди арабских государств [8].

С 1982 года приоритетное направление внешнеполитического курса Катара составляет развитие отношений арабских государств залива (25 мая 1982 года был создан Совет Сотрудничества Залива). Эмир участвует во всех саммитах Совета. В то же время Катар развивает свои отношения с другими арабскими государствами, а также призывает весь арабский мир к укреплению солидарности.

Одна из проблем арабского мира – Палестинская проблема, для Катара считается самой важной, так как Катар считает большой угрозой для региона нападение Израиля на палестинцев и отмечает важность безоговорочного вывода войск Израиля из оккупированных территорий Сирии.

Катар в первые годы независимости, если и не стремился к военному сотрудничеству, но предпринимал некоторые шаги для обеспечения внутренней безопасности. С этой целью 21 февраля 1982 года было подписано двухстороннее соглашение с Саудовской Аравией. Во время войны между Ираном и Ираком Катар защищал Ирак. Что касается войны между Ираком и Кувейтом в 1990 году, он открыто осуждал Ирак. Дипломатические отношения, которые испортились в ходе названной войны, возобновились только 1993 году. После этой войны Катар с целью повысить и укрепить свои оборонные способности начал строить военное сотрудничество с крупными государствами. В этой связи можно отметить соглашения заключенные в 1992 году с США, а также соглашение заключенное в 1993 году с Великобританией и Францией. В рамках этих соглашений Катар приобрёл военную технику и оборудование в размере миллионов долларов. А соглашение с США 1995 года дала право Соединённым Штатам создавать на территории эмирата военные базы [2].

До последнего дипломатического кризиса Катар имел более тесные отношения с США, Великобританией, а из стран региона с Саудовской Аравией. Внешнеполитический курс эмира Хамида поддерживался этими государствами. Эмират также старался упорядочить напряженные отношения с Бахрейном. При посредничестве государств Совета Сотрудничества Залива высокопоставленные лица этих двух стран встретились в феврале 1997 года в Лондоне, а в марте того же года в Манаме. После этих встреч дипломатические отношения возобновились. Противоречия, возникшие в связи со спорными островами, дошли даже до Гаагского Международного Суда. В 2001 году суд объявил своё решение: спорные острова принадлежат Бахрейну. Это решение позволило окончательно определить морские границы Катара с Бахрейном и Саудовской Аравией. По разным причинам неблагоприятные отношения Катара с Ираком и Ираном тоже развиваются по прежним принципам [2].

Катар придает большое значение развитию отношений с мусульманскими государствами. В 2000-2003 годах Катар во время председательства в ОИК провел очень эффективную работу с целью оживления функций организации. Катар оказывает финансовую поддержку многим развивающимся государствам Азии и Африки. Эмират в 2006-2007 годах был непостоянным членом СБ ООН. Катар является членом ООН, МВФ, ЛАГ, ОИК и др. организаций.

Дипломатические отношения между Катаром и Азербайджанской Республикой были установлены 14 сентября 1994 года. Государство Катар в рамках международных организаций

(ООН, ОИК и др.) всегда отстаивал позиции Азербайджана по вопросу военной оккупации Республикой Армении территории Азербайджанской Республики. Согласно Указу Президента Азербайджанской Республики от 28 сентября 2002 года Посол Азербайджанской Республики в Саудовской Аравии в то же время был назначен Чрезвычайным и Уполномоченным Послом и в Государстве Катар. 6 марта 2007 года аккредитованный в Азербайджане Посол Государства Катар Абдуль Джалил Аль Абдульгани представил свою верительную грамоту Президенту Азербайджанской Республики Ильхаму Алиеву [8].

Летом 2017 года Катар оказался в поле зрения со своим дипломатическим кризисом. Саудовская Аравия, Бахрейн, Египет и Объединенные Арабские Эмираты ссылаясь на национальную безопасность прекратили с Катаром все дипломатические отношения и объявили для него закрытым свое воздушное и морское пространство. В том числе было предъявлено требование Катарским дипломатам в течение 48 часов покинуть эти 4 государства. Саудовская Аравия, которая обвиняла Катар в пособничестве террористическим группировкам, призвала все страны отозвать своих послов и прекратить дипломатические отношения с Катаром. Отметим, что после вышеназванных государств Йемен и Ливия тоже прекратили с Катаром все дипломатические отношения. У этих стран было 13 требований, среди которых можно перечислить следующие: прекращение дипломатических отношений с Ираном; прекращение связей с такими террористическими организациями, как Братья Мусульмане, ИГИЛЬ, Аль Каида и Ливанский Хизбуллах; закрытие телеканала «Аль-Джазира»; закрытие таких, принадлежащих Катарскому фонду медиа каналов как «Араби 21», «Рассд», «Аль-Арабия», «Аль-Джадид», «Миддл Ист Ай»; закрытие военной базы Турции в Катаре; прекращение пособничества и сдача тех лиц, группировок и организаций, которых Саудовская Аравия, ОАЭ, Египет, Бахрейн, США, Канада и другие страны признают террористическими; прекращение всех связей с оппозиционными группировками в Саудовской Аравии, ОАЭ, Египет и Бахрейне [5].

После произошедшего дипломатического кризиса в 1961 году Катар объявил о выходе из ОПЕК. Министр Энергетики Катара Саад аль Кааби сказал об этом в своём интервью ещё в декабре 2018 года. Министр заявил, что причины этого решения не политические, а стратегические и технические; что Катар принял такое решение, чтобы в будущем ещё больше развить сектор природного газа.

Литература:

1. Гасанов А., Велиев А. Современные политические системы стран мира. – Баку: «Зардаби ЛТД», 2013. – 766 с. (на азерб. языке)
2. Исмаилов Р., Ахундова Н., Багирова А. Современная история стран Азии и Африки: период после 1945 года. II книга. – Баку: Адильоглы, 2004 (на азерб. языке)
3. Ferran Izquierdo Brichs. Political Regimes in the Arab World. – London: Routledge, 2012. – 336 p.
4. Qatar political system [Electronic resource]. – Access mode: <http://carnegieendowment.org/2008/03/06/arab-political-systems-baseline-information-and-reforms-pub-16918>
5. Qatar-Gulf crisis: All the latest updates [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.aljazeera.com/news/2017/06/qatar-diplomatic-crisis-latest-updates-170605105550769.html>
6. Bölgedeki kriz Katar'ı OPEC'ten kopardı [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.haberturk.com/bolgedeki-diplomatik-kriz-katar-a-opec-i-biraktirdi-2247466-ekonomi>
7. Ministry of Foreign Affairs Qatar official website [Electronic resource]. – Access mode: <https://mofa.gov.qa/en#The-World>
8. Katar [Electronic resource]. – Access mode: [http://mfa.gov.az/files/file/Qatar\(1\).pdf](http://mfa.gov.az/files/file/Qatar(1).pdf)

СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ КАТЕГОРИИ «СВОБОДА»

Обращается внимание на то, что для всестороннего и глубоко изучения сути проблемы свободы личности, современного содержания, отношения с другими ценностями в обществе, новшеств, происходящих во взаимосвязи с моралью и правом, прежде всего, требуется рассмотреть методологические вопросы, связанные с ним. В противном случае невозможно дать общепризнанное адекватное понятие свободы личности и, в частности, определить его место и роль в системе социально-философских категорий.

Необходимость исследования социально-философской сущности свободы личности объясняется следующими двумя причинами. Во-первых, несмотря на достаточность произведений про свободу и на то, что их подавляющее большинство было написано в советское время, они сосредоточились на общих и более политико-практических ролях этого понятия, их место в системе социально-философской классификации не было должным образом освещено. Во-вторых, существенные изменения, происходящие в нашей стране, расширении тенденций глобализации во всем мире, переосмысление системы ценностей, развитие мировоззрения и самооценки людей и др. процессы создают много качественных улучшений во внутреннем содержании этого понятия, а также с другими концепциями социальной философии, чей анализ и обобщение важны с научной и практической точки зрения.

Свобода личности напрямую связана с повседневной жизнью и деятельностью людей. Она также неотъемлема от интересов каждого человека и, в целом, общества. Поэтому все члены общества глубоко заинтересованы в свободе. Но чтобы четко и всесторонне представить реалистичную сторону идеи и всеобщей ценности свободы, прежде всего, необходимо иметь ее научно-теоретический смысл. В истории философии и общественного мнения практически нет мыслителя, который не высказал бы свое мнение об идее свободы. Наряду с этим, следует отметить, что из-за того, что она имеет обширное содержание и сложную сущность, носит изменчивый и гибкий характер в историческом процессе, интерпретируется по-разному (даже иногда противоположно друг другу). Подчеркивая это качество свободы, Гегель писал: «Ни про одну идею с полным правом не говорят как о свободе, что эта идея – неопределенна, многозначна, может породить самые большие недоразумения и поэтому, поистине порождает» [7, 253].

Вообще, в философии традиция подхода к свободе как к необходимости широко распространена. Его корни уходят в научное творчество Б. Спинозы [8, 194]. Позднее эта идея была вновь подчеркнута в произведении Ф. Энгельса «Анти-Дюринг». Он описывал сущность свободы следующим образом: «Свобода состоит не в воображаемой зависимости от законов природы, а в способности направлять законы природы на конкретные цели, осознывая все законы и основываясь на эти знания. Это относится как к внешним природным законам, так и законам, управляющим физической и духовной сущностью человека» [4, 116].

Стоит отметить, что в современной социально-философской литературе почти, что нет общего определения свободы. Большинство авторов ограничены показом ее как необходимости. По нашему мнению, такой подход, безусловно, вызывает определенный научный интерес, но нельзя этим ограничиться. Прежде всего, вопрос о том, что такое необходимость и как она воспринимается, остается открытым (отметим, что он сам по себе не является однозначным процессом и проходит через различные внутренние этапы). С другой стороны, на передний план выходит связь свободы с необходимостью, внутреннее содержание, важные и отличительные признаки этого понимания не раскрываются в нужной мере.

В целом, в философской литературе в объяснении понятия свободы существует два взгляда (слишком ограниченный и слишком расширенный). Первый свое выражение нашел в «Философ-

ской энциклопедии»: «Свобода – это осознанная необходимость и поведение человека в соответствии со своими знаниями, способность и возможность выбора в своих действиях» [5, 559].

Как известно, здесь понятие свободы характеризуется только как осознанная необходимость и способность человека выбирать на основе знаний, которыми он обладает. Другими словами, не раскрыты объективные и субъективные факторы, обуславливающие свободу, а также ее социально-психологические особенности остались в стороне.

Другой чрезмерный предел – позиция расширенного осмысления свободы, который отражается в определении, данным Л. Столовичем: «Любой вид деятельности - изменение мира, его понимание, принятие ценностей и даже общение между людьми можно рассматривать как свободу. Свободное действие предполагает понимание необходимости, создание чего-то умело и тонко, свойств трудовых материалов и средств, а также четкое определение направления деятельности» [9, 67].

При внимательном рассмотрении этого определения выясняется, что оно охватывает все. Ничто в общественной жизни не существует вне его. На наш взгляд, такой подход к свободе не оправдывает себя, потому что, хотя она в неопределенной форме, создается такое впечатление, что в социальной науке нет другого понятия кроме «свободы» и нет в нем необходимости.

Хотя трудно дать определение свободе, крайне важно попытаться определить ее бремя. По нашему мнению, с точки зрения раскрытия социально-философского содержания свободы, следующее определение, которое мы предлагаем, может быть приемлемым: «Свобода – это способность активно и свободно реализовывать потенциальную жизненную силу, свои собственные потребности, интересы и желания, основываясь на знаниях и социальном опыте в рамках существующих условий и возможностей, созданных существующим обществом».

Это определение представляет большой научный интерес, поскольку в нем перечислены все ключевые элементы, определяющие содержание свободы. Помимо этого, логический акцент делается на две основные стороны. Во-первых, человек может делать свободный выбор и свободно действовать только тогда, когда могут быть достигнуты реальные условия, когда субъект может обладать всесторонним знанием о существующих альтернативах. Другим важным моментом является то, что люди имеют четкое и ясное представление о своих собственных потребностях, интересах и целях. Кстати, иногда в философской литературе встречаются случаи, когда роль последнего оценивается недостаточной мере, что неверно [2, 166].

Следует отметить, что независимо от того, в какой форме выражается свобода, такой аспект всегда должен быть в центре внимания: свобода – это атрибутивное качество, вытекающее из внутренней сущности человека, то есть, это не временный или случайный признак, данный кем-то. Ее основу составляет осознанный выбор человека, являющегося активной и созидательной сущностью. Этот выбор происходит не по своей воле, осуществляется в рамках существующей необходимости и ее возможностей, не может выйти за их пределы. С другой стороны, по своему характеру связь между объективной необходимостью и свободой человека не является решительной и однозначной по своей природе [1, 143]. Другими словами, из-за того, что человек сознательное существо, он в конкретном условии делает свободный выбор между всевозможными вариантами, диктуемыми объективным условием, стоит на одном из них и принимает решение о его реализации. После этого его свобода выражается в определении цели этого решения, в нахождении пути и средства его достижения, в выборе, в их реализации.

Из отмеченных становится ясно, что даже самое общее чувство свободы не представляет его как мгновенный акт, а принимается как долгий процесс, проходящий через ряд последовательных фаз, взаимодействующих друг с другом. Основными этапами этого процесса являются следующие: основываясь на знаниях о природе и общественной жизни, выбор субъектом по своей воле одну из альтернатив реальной жизни, выдвижении цели в направлении ее реализации, определение эффективных путей и средств для этого и выполнение их.

В целом, общественная свобода имеет определенные своеобразие по отношению к каждому субъекту социальной сущности, существующей в обществе (отдельный индивид, коллективное, социальное единство, этническое единство и т. д.). Взаимосвязь между этими видами выступает как отношение общего, особенного и единого. В связи с этим следует, однако, отметить, что иногда выдвигается такое ложное понятие, что будто роль и значение личных и групповых форм свободы ограничены по мере расширения общения и увеличения оттенков в разных сторонах общественной жизни, потому что увеличение социального содержания в свободе, характеризуется автоматическим уменьшением веса индивидуальных и личных сторон [3, 153]. На самом деле, эти взгляды не обоснованы с научной точки зрения, потому что, в обществе социальные, групповые и личные интересы не объемлемы друг от друга. Поэтому, социальные и личностные формы свободы невозможно представить в отдельности друг от друга, они связаны прочными узами. Личностная свобода может выражать свою истинную сущность только во взаимодействии с индивидом и другими людьми в системе общественных отношений.

Следует отметить, что, поскольку понятие свободы выражения по своей природе является сложной, многоплановой, много-направленной и многоуровневой, ее исследование должно вестись на основе методологии систематического анализа. Каждый шаг в этом направлении должен, прежде всего, должен основываться на теоретическом положении, согласно которому общество и люди объективны и взаимосвязаны на многосторонней основе. Системный метод анализа, занимающий исключительное место в объяснении социальных событий, показывает взаимовлияние и взаимозависимость этих двух сторон. Универсальное взаимодействие и отношение показывают, что здесь существуют очень разные варианты, возможности и тенденции, они исключают окончательную и одностороннюю зависимость, показывают, что последний выступает как спектр многих возможностей. Данная ситуация постоянно ставит перед человеком задачу делать свободный выбор и принимать решение [6, 12]. Таким образом, объективная необходимость не была абстрактной, находит свое конкретное воплощение в отдельных действиях субъекта. В результате необходимость не действует как внешняя сила по отношению к человеку, а реализуется в рамках практической деятельности. Важная особенность объективных законов общественного развития состоит в том, что они позволяют людям делать выбор не только в рамках необходимости, но также позволяют оказывать сознательное влияние на процесс его реализации и изменения. Помимо сказанного, надо показать, что социальная необходимость имеет очень сложное содержание.

Литература:

1. Cəfərova V. Azərbaycan müstəqillik yollarında: problemlər, mülahizələr. – Bakı: Çasıoğlu, 2013.
2. Davidoviç V. Azadlıq. – Bakı: Gənclik, 1971.
3. Əliyev Q. Çağdaş demokratik proseslərin bəzi fəlsəfi problemləri. – Bakı: Təbib, 1997.
4. Engels F. Anti Düring. – Bakı: Azərənşr, 1988.
5. Fəlsəfə ensiklopedik lüğəti. Müəlliflər kollektivi. – Bakı: Azərbaycan Ensiklopediyası, 1997.
6. Hacıyev Z. Keçid dövrü və sosial dəyərlər // BDU-nun xəbərləri. Sosial siyasi elmlər. – 2012. – № 3–4.
7. Гегель. Сочинения: В 14-ти т. – М.: Мысль, 1966. – Т. 3.
8. Спиноза Б. Избранные произведения: В 2-х т. – М.: Мысль, 1957. – Т. 1.
9. Столович Л. Жизнь – творчество – человек. – М.: Мысль, 2011.

ПРОБЛЕМИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАРТУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку [1].

Головною ознакою прогресивного розвитку будь-якої країни є ефективне функціонування підприємницької діяльності. На етапі створення нового бізнесу, як правило, утворюються малі або середні підприємства. Малий і середній бізнес є фундаментом для сучасної держави. Він підвищує ефективність економіки, забезпечує зайнятість населення і соціальну стабільність [3].

Актуальною проблемою, що стоїть перед вітчизняним підприємництвом, є відсутність фінансової підтримки на початковій стадії розвитку. Для компанії, що тільки розпочинає свій бізнес боргове фінансування, як правило, не підходить, оскільки фірма ще не має постійних доходів щоб регулярно виплачувати відсотки за кредитом, а також не має необхідних активів, щоб надати їх в забезпечення за позику.

Новостворені малі підприємства можуть проходити декілька етапів фінансування, а саме:

I етап – Бутстрепінг (bootstrapping) – це спосіб фінансування невеликих бізнесів, при якому мінімум капіталу притягується ззовні (в якості інвестицій), з використанням внутрішніх ресурсів настільки, що доводиться «затягувати пояси», тобто, максимально ефективно скористатися тими ресурсами, які є. У бутстрепінгу основна ставка робиться на товар або послуги, які максимально затребувані на ринку. Необхідно знайти і використовувати ще незайняту нішу для того, щоб уникнути конкуренції [2].

II етап – Бізнес-ангели – це приватні неформальні інвестори, що вкладають засоби в мало-відомі молоді компанії, як правило, без застави, в очікуванні зростання їх вартості. Вони отримали таку назву, тому що, крім них, мало хто наважується вкласти гроші в ризиковані проекти, можна сказати, що бізнес-ангели рятують молодих підприємців і їх компанії, які перебувають у тяжкому фінансовому становищі. З огляду на те, що вони вкладають кошти на найбільш ранній стадії проекту (після засновників), бізнес-ангели вкладають ресурси в проекти, які мають можливість отримання вищого прибутку, ніж той, котрий можна одержати від традиційних інвестицій [4]. Зазвичай вони є сполучною ланкою між стадією самофінансування бізнесу і стадією, коли підприємство має потребу в обсязі фінансування, що може запропонувати венчурний інвестор.

III етап – Венчурні компанії. Під венчурним інвестуванням розуміють фінансування приватним і інституційним інвестором дуже ризикового, але потенційно прибуткового проекту, успішна реалізація якого не гарантована. Венчурні підприємства спеціалізуються у сферах наукових досліджень, розробок, впровадження інновацій, організація яких пов'язана з підвищеним ризиком [2].

Венчурний (ризиковий) капітал являє собою особливу форму вкладення капіталу в об'єкти інвестування з високим рівнем ризику в розрахунок на швидке одержання високої норми прибутку. Таким чином, венчурне фінансування полягає у фінансуванні інвестицій в нові форми діяльності, тому воно супроводжується високим ризиком в обмін на отримання значного доходу.

IV етап – Фінансові посередники, як правило, – це великі структури фінансове посередництво, яке є першим сегментом ринку фінансових послуг, відображає відносини, які складаються на фінансовому ринку у процесі руху фінансових ресурсів і грошових коштів. У цілому до фінансових посередників відносять комерційні банки та небанківські кредитні установи, фінансові, факторингові й лізингові компанії, інституційних інвесторів, фондові та валютні біржі.

Отже, рушійною силою відновлення позитивних темпів економічного зростання є підприємництво, функціонування якого не можливо без фінансових ресурсів. Сьогодні особливо складно підприємцям-початківцям, які роблять перші невпевнені кроки в незнайомому для них середо-

вищі і в умовах несприятливої економічної ситуації. Фінансове забезпечення стартового етапу підприємництва повністю забезпечується внутрішніми ресурсами самого підприємця, оскільки інші джерела важкодоступні, за винятком дуже дорогих і ризикованих позик від фізичних осіб або кредитних кооперативів.

Література:

1. Господарський Кодекс України (редакція від 07.02.2019). Стаття 42. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
2. Калініченко Л. Л., Ветрова В. В., Константинова К. Г. Фінансове забезпечення старту підприємницької діяльності // *Young Scientist*. – 2018. – № 5.1 (57.1)
3. Лозовський О. М., Яремко А. О. Основні тенденції розвитку малого бізнесу в Україні. URL: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/13_ukr/96.pdf
4. Мала Н., Гембарська М.. Бізнес-ангели як джерело інвестування. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/17783/1/54-Hembarska.pdf>

Вікторія УСАТЕНКО

(Дніпро, Україна)

ПОРУШЕННЯ ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЗАХОДІВ: АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Найважливіший чинник щодо реалізації вимог держави у протидії злочинності – ефективна та якісна реалізація працівниками поліції своїх повноважень, що можливо виключного з використанням новітніх звершень та досягнень науково-технічного прогресу. Вартує зазначити, що їх застосування заходів примусу завжди привертає увагу суспільства, а також широке коло науковців та вчених з метою з'ясування основних механізмів застосування фізичної сили, спеціальних засобів, вогнепальної зброї.

Питаннями нормативно-правового регулювання щодо реалізації діяльності поліції, а саме застосування поліцейських заходів примусу, присвячені дослідження: С. Гаврика, Т. Мінки [1], І. Сторожук, А. Таджиева, О. Фролова, В. Шияна, А. Якубова. На сьогодні, з огляду на реформування правоохоронної системи України, потребують системного дослідження маловивчені питання законодавчого врегулювання правових підстав і порядку застосування спеціальних засобів у закордонній практиці. Так, перш за все, відзначимо що основне джерело тлумачення «поліцейських заходів примусу» – Закон України «Про Національну поліцію». Порядок застосування спеціальних засобів в Україні на сьогодні регулюють: Конституція України; ЗУ «Про Національну поліцію» (ст. 42, 43, 45); постанова Кабінету Міністрів України від 27.02.1991 № 49; постанова Кабінету Міністрів України від 07.09.1993 № 706; наказ МВС України від 30.03.1991 № 118; Статут патрульно-постової служби міліції України (ст. 200–216); Наказ МВС України від 16.01.1997 №30 [1, 16].

Рішення щодо застосування заходів примусу посадова особа, яка забезпечує публічний порядок та безпеку, приймає з урахуванням вимог законодавства. На сьогодні існує практика неправомірного застосування таких, а також порушення мінімальних приписів з боку поліцейських [5, 17]. Для більш детального дослідження та вивчення цього питання нами було проаналізовано низьку судових вироків, щодо застосування примусових заходів при виконанні службових повноважень, відповідно до чого з рішень суду:

За першою ситуацією поліцейським, Гусятинським районним судом Тернопільської обл. у вересні 2018 р. розглянуто справу [4] про звинувачення т.в.о. начальника ВП у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 367 ККУ. Поліцейський звинувачувався у тому, що працюючи згідно наказу т.в.о. начальника ГУНП в Тернопільській області №240/с від 07.11.2015 року в посаді начальника Борщівського ВП Чортківського ВПГУНП в Тернопільській

обл., являючись працівником правоохоронного органу, діючи всупереч ст.ст. 3,19 КУ, ст.ст. 23,46 ЗУ «Про Національну поліцію», п. 10 Функціональних обов'язків начальника Борщівського відділення поліції, неналежно виконував свої службові обов'язки через несумлінне ставлення до них, що спричинило тяжкі наслідки потерпів.

Судом встановлено, що 22.08.2016 р. о 20:02 до Борщівського ВП надійшло повідомлення про те, що житель цього ж села здійснює постріли з мисливської рушниці в людей. На місце події прибули поліцейські на чолі зі звинуваченим, де встановили вбивство правопорушником своєї дружини. Правопорушник мисливську зброю не здав та погрожував її застосувати. У цих обставинах звинувачений начальник ВП надав наказ застосувати спецзасоби (сльозогінний газ), але це призвело до того, що правопорушник почав стріляти у напрямку поліцейських та вони були вимушені застосувати табельну зброю на ураження, що призвело до загибелі правопорушника. Судом визнано поліцейського невинуватим у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 367 ККУ та виправдано у зв'язку з недоведеністю в діянні обвинуваченого складу кримінального правопорушення [2].

Щодо іншого прикладу: 03.11.2016 року суд Жовтневого району м. Харкова було розглянуто кримінальне провадження від 02.10.2016 року №12016220500002465 за результатами розгляду справи встановлено, що при затриманні засудженої особи за злочини передбачені ст. ч. 2 ст. 342, ч. 2 ст. 345 ККУ, членом екіпажу патрульної поліції №0651, до складу якої входили командир роти №6 батальйону №2 УПП в м. Харкові лейтенант поліції та інспектор роти капітан поліції було застосовано засоби примусу за таких обставин: засуджена особа разом з трьома іншими особами у лісоозмузі займався завантаженням розпиляних дерев на кузов, цей екіпаж патрульної поліції зупинився для перевірки законності такої погрузки. Дві особи одразу втікли з місця події, до третьої було застосовано спеціальний засіб – кайдани, після чого засуджена особа схопивши сокиру замахнувся сокирою на командира роти лейтенанта поліції. У відповідь на протиправні дії засудженого співробітник поліції, діючи у відповідності до вимог ст. 46 ЗУ «Про поліцію» був вимушений дістати свою вогнепальну зброю, пістолет «Форт 17», та попередив нападника про можливість її застосування. Суд відповідно до ч. 2 ст. 342 та ч. 2 ст. 345 ККУ визнав особу винуватим та призначене покарання за сукупністю злочинів у виді позбавлення волі строком 5 років, на підставі ст. 75 ККУ звільнити від відбування покарання з випробуванням з іспитом строком 3 роки [4].

Третім прикладом, щодо застосування працівниками поліції спеціальних заходів при затриманні осіб, що вчиняють злочини слугує вирок Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 02.08.2016 р. Так, 20.04.2016 року о 20 год. 00 хв. інспектор Управління ПП в м. Тернополі Департаменту ППНПУ рядовий поліції спільно з інспектором Управління патрульної поліції в м. Тернополі Департаменту ПП НПУ рядовим поліції у форменому одязі заступили на чергування. 21.04.2016 року о 01 год. 30 хв. По приїзді засудженій особі було запропоновано припинити свої протиправні дії, проігнорувавши цю вимогу особа умисне заподіяла працівникові правоохоронного органу тілесних ушкоджень. Після цього рядовий поліції зробив усне попередження про застосування до нього, в порядку ст. 45 ЗУ «Про Національну поліцію» кайданок, засуджений проігнорував та умисно наніс один удар лобною ділянкою голови в ділянку верхньої губи чим спричинив йому садно на верхній губі. Суд відповідно до ч.2 ст. 345 ККУ призначив йому покарання за цією статтею у виді позбавлення волі на строк 2 роки. Відповідно до ст. 75 ККУ звільнено від відбування покарання з випробуванням, встановивши 1 рік іспитового строк [2].

Таким чином, враховуючи практику діяльності працівників поліції щодо припинення та запобігання злочинам, що ми дослідили вивчаючи суддівські вирок, можемо зазначати відмітити: при застосуванні поліцейський керуються основними правовими підставами відповідно до ЗУ «Про Національну поліцію»; застосування заходів примусу є вимушеними заходами з метою збереження власного здоров'я працівників поліції, а також інших осіб. Проблема оптимізації процесу відповідності за правомірне використання поліцейських примусових заходів потребує

системного вирішення, яке включатиме вироблення нових освітніх стратегій й розробку нових нормативно-правових приписів.

Література:

1. Мінка Т.П. Актуальні питання застосування Національною поліцією заходів фізичного впливу, спеціальних засобів та зброї // Науковий Вісник ДДУВС. – 2015. – № 4 (78).
2. Постанова Тернопільського міськрайонного суду від 2 2016 р. у справі №607/5759/16-к.URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/62051874>
3. Постанова Жовтневого району м. Харкова у справі від 2 жовтня 2016 року № 2/178. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/62498379>
4. Постанова Гусятинського районного суду від 5 вересня 2018 року у справі № 594/1263/17.URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/76258622>
5. Світличний В. А. Правові підстави застосування спеціальних засобів Національної поліції України // Збір. матер. всеукр. наук.-практ. конфер. кафедри тактики фак. № 1 Нац. акад. НГУ. – Х., 2017. – С. 16–20.

Марія ШНИЦЕР
(Ужгород, Україна)

МЕТАФОРА В КОМУНІКАТИВНІЙ ПАРАДИГМІ СУЧАСНОСТІ

Проблема розрізнення метафоричних та буквальних виразів є доволі актуальною у сучасній філософській науці. У фаховому середовищі істотні різнотлумачення викликають аспекти ідентифікації виразів як метафоричних: в одних випадках вислів можна витлумачити як метафору, в інших – як буквальный слововжиток. Приміром, Ендрю Гоутлі формулює відмінності між метафорою та буквальними виразами в такий спосіб: характерними ознаками буквального слововжитку є конвенційність, несуперечливість, точність; натомість метафорі притаманні ознаки віддаленої подібності, неконвенційності, суперечливості й неточності.

Варто визнати, що «буквальне (фігуральне) та метафоричне використання одних і тих же термінів продовжує залишатись джерелом взаємного нерозуміння. Проблему метафоричності наукової мови звести нанівець не так уже й просто – тим більше, що терміни й поняття часто самі є систематизованими метафорами. Втім, більше світоглядне значення має інший аспект: чи варто відрекомендувати проблемою присутність метафори в науковій дійсності взагалі й науковій термінології зокрема? З високим ступенем вірогідності можна стверджувати, що коректність, доречність і ефективність метафори залежить від того, наскільки її застосування адекватне і когерентне функціонально-інструментальному призначенню. Зрештою, цей концептуально-методологічний постулат стосується не лише метафори, оскільки є універсальним, стосується будь-якого інструментарію.

Як іронічно зауважили Р. Мертон та П. Лазарфельд, вплив ЗМІ на аудиторію полягає не стільки в тому, що вони висвітлюють, скільки в тому, що вони замовчують. Відтак, саме в сфері замовчувань слід шукати глибинні причинно-наслідкові зв'язки й ієрархії світоглядно-аксіологічних пріоритетів засобів масової інформації (точніше, їх фактичних власників і структур, що здійснюють їх оперативний контроль). ЗМІ цілком коректно вважають «четвертою владою», котра не стільки репрезентує, скільки підмінює собою владу громадської думки. Як правило, така влада не є функціонально суверенною, постаючи на практиці різновидом і обслуговуючим інструментом політичної та економічної влади.

Динаміка й особливості становлення інформаційного суспільства, а також нестримний експансіонізм засобів масової інформації призводять до того, що пріоритетного значення набуває не факт як такий, а повідомлення про факт. Апофеозом же професіоналізму ЗМІ стає іронічне і навіть курйозне по своїй суті повідомлення без факту. Будучи заручником таких маніпуляцій,

людина повторює слідом за Жаном Бодрийяром зовсім не абсурдне за умов постмодерністської тотальності запитання: «А чи була війна в Іраку?»

Замість виконання функції повноцінних засобів масової комунікації соціальні мережі Інтернету все більш виразно уподібнюються симулякрам (Бодрийяр), інструментам симуляції комунікативного обміну й комунікативної автентичності. Істотним проблемним аспектом соціальних мереж є їх фактичний статус симулякрів повноцінної комунікації. Як результат – усе більш виразних і загрозливих з міркувань системних наслідків ознак набуває проблема некоректної ідентичності й неадекватної самототожності нашого сучасника: інерція масової комунікації призводить до того, що на рівні пересічного індивіда образ того, ким він хоче бути, домінує над тим, ким він є насправді. Якщо взяти цей аспект суто площинно, на рівні конкретної тут-і-тепер дійсності, то він не викликає надмірної тривоги, але якщо йдеться про послідовну тенденцію, про те, що індивід за деревами різних привабливих образів не може (не намагається, не хоче) розгледіти сутнісні ознаки, конкретно-історичну квінтесенцію самого себе, то він вочевидь не спроможний бачити власні недоліки і працювати над їх подоланням, а відтак – здійснювати цілепокладаюче самовдосконалення як достеменно необхідну передумову культурогенези.

Зазначені проблемні симптоми виразно простежуються в сучасному суспільстві, тому актуалізується увага до якості життя загалом і комунікативної діяльності зокрема. Акцент на цій обставині роблять насамперед представники діалогічної філософії, які відрекомендують діалог ідеальною формою соціальної комунікації (принаймні потенційно). Разом з тим не втрачає гостроти проблема відчуження і атомізації індивідів на тлі глобалізації і зумовленої нею тотальності взаємовпливу, розпорощення визначеності існуючих соціальних нормативів, канонів, ідеалів і світоглядно-аксіологічних орієнтирів.

Доводиться констатувати, що фрагменти кліпового мислення дедалі більше підмінюють системні знання хаотичною інформацією. Важко не погодитись із професором Нью-Йоркського університету П. Ховчічем: ми живемо в середовищі асортирних мовних ігор, а сам проєкт змалювання реальності апріорі позбавлений сенсу. Неможливо визначити, які твердження відповідають реальним фактам, а які – лише дефляційним фактам, що віддзеркалюють не реальне існування, а лише прийняття правил, консенсусну згоду щодо тієї чи іншої мовної гри.

Література:

1. Бодрийяр Ж. Символический обмен и смерть / Предисл. С. Зенкина. – М.: Добросвет, 2000. – 387 с.
2. Лоскутникова В. М. Хабермас и Луман: два похода к исследованию процессов коммуникации в современном обществе // Гуманитарная информатика. – 2004. – Вып. 1. – С. 81–96.
3. Огурцов А. П. Философия языка // Новая философская энциклопедия: В 4 т. Т. 4 / Ин-т философии РАН. – М.: Мысль, 2001. – С. 238–239.
4. Серю П. Анализ дискурса во французской школе (дискурс и интердискурс) // Семиотика: Антология / Сост. Ю. С. Степанов. Изд. 2-е, испр. и доп. – М.: Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2001. – С. 546–572.
5. Феррони В. В. Теория симулякров Ж. Бодрийяра: «Ностальгия по настоящему» Текст // Вестник Воронежского государственного университета. Сер. 1, Гуманитарные науки. – Воронеж, 2001. – Вып. 2. – С. 223–234.
6. Филлипс Л. Дж., Йоргенсен М. В. Дискурс-анализ. Теория и метод / Пер. с англ. – Харьков: Изд-во Гуманитарный Центр, 2004. – 336 с.
7. Torfing J. Discourse Theory: Archievments, Arguments, and Challenges // Discourse Theory in European Politics. Identity, Policy and Governance / edited by D. Howard and J. Torfing. – Palgrave Macmillan Ltd, 2005. – P. 3–27.

ДОСЛІДЖЕННЯ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ НА РИНКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ

Держава відіграє важливе значення для ринку цінних паперів, вона його регулює та шляхом видачі нормативних актів, регламентує. В Україні система державного регулювання ринку цінних паперів почала створюватися після проголошення незалежності. Незважаючи на відносно тривале функціонування, вказана система так і не спромоглася побудувати в Україні ефективний ринок цінних паперів. Причин цьому є багато: економічні, політичні, але не останнє місце серед них займають визначення неправильних засад участі держави у сфері ринку цінних паперів.

Ринок цінних паперів вважається одним із найбільш регульованих та регламентованих ринків у світі. Навіть товарний та валютний ринок не підлягають такій інтенсивній регламентації як ринок цінних паперів. Причина цієї ситуації полягає в тому, що нерегульований рух капіталів у різні історичні періоди завдавав істотної шкоди фінансовим системам.

Загалом, регулювання ринку цінних паперів у більшості країн світу має два рівні: саморегулювання професійних учасників та державне регулювання. Першим виникло саморегулювання, яке проводилося фондовими біржами, що конструювали стандартні правила гри стосовно окремих груп учасників ринку цінних паперів [1]. Державне регулювання з'явилося пізніше.

На сьогодні державі відведено активну роль у сфері регулювання ринку цінних паперів: вона має сприяти формуванню привабливого інвестиційного клімату, вдосконалювати законодавство і лібералізувати регулювання на ринку цінних паперів, розвивати ринки державних, муніципальних цінних паперів, а також цінних паперів підприємств, підтримуваних державою. Сприяння розвитку фондового ринку може здійснюватися державою через систему адміністративної підтримки і економічного стимулювання [2, 270].

Основним нормативним актом, що регламентує державне регулювання фондового ринку в Україні є Закон України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні», який було прийнято ще в 1996 р. Відповідно до нього, державне регулювання ринку цінних паперів – здійснення державою комплексних заходів щодо упорядкування, контролю, нагляду за ринком цінних паперів та їхніх похідних та запобігання зловживанням і порушенням у цій сфері [3].

Державне регулювання фондового ринку в Україні здійснюватиметься шляхом прийняття законодавчих та інших нормативних актів, ліцензування і контролю за діяльністю фондового ринку. З метою забезпечення єдиної державної політики в цій сфері, в Україні створено спеціальний державний орган – Національна Комісія з цінних паперів та фондового ринку (далі НКЦПФР).

НКЦПФР є державним колегіальним органом, підпорядкованим Президенту України та підзвітним Верховній Раді України. НКЦПФР утворюється у складі Голови Комісії та шести членів Комісії, які призначаються та звільняються з посад згідно до указів Президента України. НКЦПФР розробляє і затверджує нормативні акти та акти законодавства, обов'язкові для виконання центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, учасниками ринку цінних паперів, їх об'єднаннями та контролює їх виконання з питань, що належать до її компетенції.

Відповідно до Положення про Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку, НКЦПФР здійснює державне регулювання фондового ринку шляхом: формування та забезпечення реалізації єдиної державної політики щодо розвитку і функціонування ринку цінних паперів та похідних (деривативів) в Україні, сприяння адаптації національного ринку цінних паперів до міжнародних стандартів; координації діяльності державних органів з питань функціонування в Україні ринку цінних паперів та похідних (деривативів); здійснення державного регулювання та

контролю за емісією і обігом цінних паперів та похідних (деривативів) на території України; захисту прав інвесторів шляхом здійснення заходів щодо запобігання і припинення порушень законодавства на ринку цінних паперів та законодавства про акціонерні товариства, застосування санкцій за порушення законодавства у межах своїх повноважень; сприяння розвитку ринку цінних паперів та похідних (деривативів); узагальнення практики застосування законодавства України з питань емісії (випуску) та обігу цінних паперів в Україні, розроблення пропозицій щодо його вдосконалення; здійснення державного регулювання та контролю у сфері спільного інвестування; здійснення у межах компетенції державного регулювання та контролю у сфері накопичувального пенсійного забезпечення; здійснення у межах компетенції державного регулювання і нагляду у сфері запобігання та протидії інформативної прозорості доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму; здійснення у межах компетенції заходів щодо запобігання і протидії корупції; здійснення у межах повноважень, визначених законодавством, нагляду на консолідованій та субконсолідованій основі за небанківськими фінансовими групами та їх підгрупами [4].

Але якщо говорити про державне регулювання фондового ринку в Україні загалом, а не тільки на прикладі діяльності НКЦПФР, то, відповідно до Концепції функціонування та розвитку фондового ринку України, воно здійснюється у таких напрямках: забезпечення обов'язкового оприлюднення усієї суттєвої інформації про ринок цінних паперів (умови випуску та обігу цінних паперів, результати фінансово-господарської діяльності, стан управління діяльністю емітентів, обсяг, характер та тенденції в торгівлі цінними паперами тощо); ліцензування і регулювання діяльності фінансових посередників, у тому числі тих, які займаються довірчою діяльністю на фондовому ринку, нагляд за її здійсненням, встановлення економічних нормативів щодо адекватності власних фінансових ресурсів посередників, обсягу і характеру операцій, що ними проводяться; нагляд за діяльністю організованих систем торгівлі цінними паперами, встановлення у разі потреби обов'язкових для виконання правил торгівлі, контроль за дотриманням антимонopolного законодавства на ринку цінних паперів; притягнення до адміністративної та кримінальної відповідальності осіб, які використовують внутрішню інформацію, тобто, яка не була оприлюднена, з метою отримання доходу чи запобігання збиткам по операціях з цінними паперами; забезпечення прав власників цінних паперів, насамперед пайових (доступ до фінансової звітності емітентів, участь у управлінні, реалізація права голосу, безперешкодне та швидке засвідчення прав власності на цінні папери тощо) [5].

Не дивлячись на відносно тривале існування в Україні системи органів державної влади, які регулюють ринок цінних паперів з відповідним нормативно-правовим забезпеченням, досягти ефективного перерозподілу інвестиційного капіталу в масштабах всієї держави та її окремих регіонів так і не вдається. Не виходить також залучати іноземні інвестиції за рахунок вітчизняних цінних паперів. Не маловажним чинником, який породжує ці проблеми є економічний фактор, що загалом показує економічну нестабільність України на фоні збанкрутих підприємств та зростаючої заборгованості. Проте, одним із стимулюючих факторів розвитку ринку цінних паперів є ефективне законодавство, яке б забезпечувало інтереси всіх учасників цього ринку, як емітента, так і інвестора. Розробкою цього законодавства повинна зайнятися держава. Хоча Україна ще не виступає членом ЄС, але приведення внутрішнього законодавства у сфері фондового ринку до європейських вимог, має стати пріоритетним завданням. Проте, як зазначають окремі фахівці, замість повноцінної імплементації європейських норм до парламенту регулярно подаються законопроекти-субститути, які характеризуються досить вибірковою імплементацією норм, пов'язаних із регулюванням фондового та пов'язаних ринків. За поданими до парламенту законопроектами по експоненті виростають повноваження національного регулятора. Так, регулятор отримує право проводити не перевірки (як у стандартах IOSCO), а повномасштабні розслідування, вимагати пояснень у всіх підряд (від держорганів до будь-яких фізичних та юридичних осіб – як сторін реальних угод, так і навіть тих, хто просто має намір їх провести, а також усіх,

хто що-небудь знає про такі угоди), вимагати будь-які матеріали в операторів і провайдерів комунікацій (скріншоти, аудіо, відео, фото, електронну переписку) [6].

Важливими завданнями державного регулювання ринку цінних паперів є забезпечення дотримання обміну між основними учасниками фондового ринку достовірною інформацією, на підставі якої буде оцінюватися привабливість та перспективність вітчизняних проектів для інвесторів, у першу чергу іноземних. Запровадження дієвої системи виявлення на не допуску несумлінних гравців на фондовий ринок, покращить рівень інвестиційної привабливості економіки України на міжнародній арені, що є запорукою економічного зростання в довгостроковій перспективі в умовах інтернаціоналізації господарського життя. За допомогою ринку цінних паперів держава може впливати на фінансове забезпечення таких галузей народного господарства, які мають важливе соціальне (будівництво житла, охорона здоров'я, освіта тощо) або економічне значення (розвиток важливих галузей промисловості та сільського господарства). З державною підтримкою інвестицій можна реалізувати проекти загальнонаціонального значення, затрати та строки окупності яких для приватного бізнесу не цікаві.

Література:

1. Клессенс С., Джанков С., Клінгбель Д. Фондові ринки у країнах з перехідною економікою. Україна. Фінансовий сектор: нова стратегія реформ: Матеріали міжнародної конференції. – Київ, 2000. – 275 с.

2. Калюга О.О. Державне регулювання фондового ринку в Україні: проблеми і шляхи вирішення // Теорія та практика державного управління. – 2012. – Випуск 2 (37). – С. 270–276.

3. Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні: закон України №448/96-ВР від 30 жовтня 1996 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/448/96-%D0%B2%D1%80>

4. Положення про Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку: Указ Президента України від 23 листопада 2011 р. № 1063/2011. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/en/1063/2011>

5. Про Концепцію функціонування та розвитку фондового ринку України: Постанова Верховної Ради України від 22 вересня 1995 р. № 342/95-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1995. №33. Ст. 257.

6. Кошовий О. Труднощі перекладу. Дзеркало тижня. 31 березня 2018 р. URL: https://dt.ua/macrolevel/trudnoschi-perekladu-273735_.html

Könül Rəhim qızı ƏFƏNDİYEVA / Көнүл Рахим җызы ЭФЕНДИЕВА
(Baku, Azərbaycan)

AZƏRBAYCAN İCTİMAİ-FƏLSƏFİ FİKİR TARİXİNDƏ TİBBİ-SOSIAL MÜNASİBƏTLƏRİN AKTUALLAŞDIRILMASI MƏSƏLƏLƏRİ

Bu problem elmi araşdırmalarda əsasən bioetika ilə əlaqədar olduğundan əsasən rus tədqiqatçıları I. Frolov, filosof və etik Z. Konolov, P. Tişenko və b. tərəfindən geniş araşdırılmışdır. Azərbaycanda isə bu problemə daha çox bioetika, texnoloji etika, avtanaziya problemləri kimi nəzərə çarpacaq dərəcədə əsasən ölkənin birinci xanımı Mehriban Əliyeva 2005-ci ildə «Eftanaziya və təbabətdə humanizm problemi» mövzusunda yazdığı dissertasiyasında toxunulmuşdur.

Məhz M. Əliyevanın bu əsəri cəmiyyətimizdə tibbi-sosial münasibətlərin sivil səviyyədə inkişaf etdirilməsi mühüm bir vəzifə kimi elmi araşdırmalar qarşısında qoyulması bu sahənin mütəmadi olaraq öyrənilməsinə bizdən tələb edir.

İndiki zamanda bu suallara bütövlükdə cavab vermək üçün bioetika ilə tibbi etika, etika və deontologiya arasında olan əlaqələri öyrənən məsələlərə müraciət etmək lazımdır. Beləliklə,

bioetikanın mahiyyəti ondadır ki, elm və təbabətdə humanizm konkret olaraq təcəssüm etsin və bununla bərabər etika və deontologiyayı müasirliyə yaxınlaşdırsın.

Tibbi-sosial münasibətlərdə vacib aspekt kəsb edən bioetikanın problemləri – yeni bioetikanın statusu, həkim-pasiyent münasibətləri, evtanaziya məsələləri (həyatdan könüllü getmək) və ölüm, hüquq, yeni texnologiyalar və elmin həyata təsiri, bioetikanın prinsipləri, gen mühəndisliyi və bir çox başqa amillər təkcə müasir elmdə, fəlsəfədə deyil, hətta incəsənət əsərlərində belə fəal müzakirə olunur. Bu təkcə nəzəri əhəmiyyətləri ilə deyil, eyni zamanda təcrübə və həyat şəraitləri ilə də izah olunur, yeni elm insanın həyatına ciddi təsir edir, texnologiyalar insan həyatının keyfiyyətini təyin edir. Bizim ölkədə isə bu məsələlər bazar şəraitinə uyğun əsasən özündə inkişaf formalarını əxz etdirən iqtisadiyyat və səhiyyə islahatları ilə üst-üstə düşdü.

Bu problemin aktuallığı elm və etika, elm və texnologiya, elm və təbabət kimi məsələlərin tədqiqatından irəli gəlir. Məsələn, İ.T.Frolov və B.Q.Yudinin «Elmin etikası: problemlər və diskussiyalar» adlı kitabında qeyd olunur ki, elm və humanizm mövzusu, tibbi etika bioetikanın yaranmasının əsasıdır. Əgər biz bu mövzuya həsr olunmuş ilk Azərbaycan məcmuəsini təhlil etsək görərik ki, onun müəllifləri də məhz bu fikirdədirlər. Məcmuədə əsasən üç növ tədqiqat göstərilir: tibb etikası üzrə (Ə. Əmiraslanov, F. Ələkbərov, N. Osmanov), elmi etika və texnologiyaların etik problemləri üzrə (C. Əliyev, A. Məmmədov), bioetika və klassik fəlsəfi etika üzrə (Ə. Əmiraslanov, F. Qasımzadə) və s. Bununla bərabər bioetikada fəlsəfi dəyərli etik problemlərə maraq da gözə çarpır və bizə görə bu daha düzgündür. Məsələ təkcə elmin, təbabətin inkişafında, həkimin və alimin professional etikasında deyil, bu həm də hər şeydən əvvəl insanların şüuru, etik şüur, cəmiyyətin dəyəri və norması ilə bağlıdır.

Ümumiyyətlə, problemə global yanaşsaq tibbi-sosial münasibətləin bioetika çərçivəsində təzahürü öz-özlüyündə cəmiyyəti, səhiyyəni xilas etməyəcək, elmin inkişafına yeni təkanlar verməyəcək. Məsələn, A. İbrahimov «Azərbaycanda bioetikanın nailiyyətləri və problemləri» adlı məqaləsində bioetikaya aid olan bir neçə problemləri qeyd edir. Bu həm səhiyyə, həm biologiya, həm bioetika, həm ekologiya və s. problemləridir. Amma bu problemlərə olan maraq müasir dövrün vacib problemlərinə dair əlaqəli və fəlsəfi düşüncələri oyada bilər. Alimlər və cəmiyyətin müəyyən səyi nəticəsində onlar professional qurumları, bütövlükdə cəmiyyəti yeni etik dünyagörüşlü səmtlərə yönəldə bilər, vəziyyəti yeni durumda görməyə imkan yaradar, cəmiyyətin və hər bir insanın qarşılaşdığı dramatik vəziyyətdən çıxmasına yol göstərirlər.

Belə olan halda tibbi-sosial münasibətlərdə ən aktual məsələ - tibb işçisinin mənəvi-etik mahiyyəti ilə təfəkkür tərzində olan qarşılıqlı əlaqələrin tədqiq olunmasıdır. İnsanların gözümlərin önündə baş verən dəyişikliklərdə müəyyən meyllərə yönəlməsi həmin bu problemlərin öyrənilməsinin aktuallığını göstərir, bu səbəbdən də tibbi-sosial münasibətlərin problemləri səhiyyə işçiləri üçün vacib olduğu qədər də filosoflar üçün də, ümumiyyətlə, bütün cəmiyyət üçün vacibdir. Məsələ təkcə genetik tədqiqatlarında, yeni texnologiyaların səhiyyə sistemində tətbiq olunmasında deyil, həm də mütəxəssis və adi bir insanın, xüsusilə həkim və xəstənin arasında olan problemlərin əlaqəli həllinin zəruriliyindədir. Bu halda qabarıq olan korrupsiya təzahürləri yalnız sistemdə olan problemlərdən biridir. Tibbi fəaliyyətlə məşğul olanların əksəriyyəti bazar münasibətləri şəraitində mühüm problemlərdən biri kimi pasiyentin maliyyə imkanlarının çox aşağı olmasını qeyd edirlər. Tibb heyətinin məsuliyyətli nümayəndəsi olan həkimlər belə hallarda çox çətin dilemma qarşısında qalırlar: qəbulunda olana necə kömək etsin, kardioloji, onkoloji və digər xəstəliklərin bahalı cərrahiyyə əməliyyatlarını necə keçirsin? Digər ciddi bir problem – həmin personalları ölümcül vəziyyətdə olan insan yatağının yanında özünü aparmasıdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanda səhiyyə sahəsinin inkişafı ilə bağlı bir çox gözəl ənənələr mövcuddur. Bir çox tədbirlərin həyata keçirilməsi buna sübutdur. Amma yeni etik problemlərin araya gəlməsi bizim diqqətimizdən kənarda qalmışdı. Müəyyən bir anlaşılmazlıq var

idi. Bizdə elə bir nöqteyi-nəzər hakim idi ki, guya elm bir vasitədir və onun dəyərliliyi yalnız müəyyən sosial şəraitdən, dövlətin səyindən asılıdır.

ABŞ-da bioetika «həkim-pasiyent» münasibətləri əhatəsində cəmlənmiş tətbiqi etikanın bir sahəsi kimi qələmə verilir, amma bizim üçün bu münasibətlərə daha geniş problemlər əlavə olunmuşdur - həyata və ölümə münasibət. Yeri gəlmişkən, Amerika bioetikası da «həkim – pasiyent» münasibətləri çərçivəsindən çıxır və mədəniyyətin bir hissəsinə çevrilir. Məsələn, görkəmli uşaq cərrahı Everet Kun (ABŞ) «Yaşamaq hüququ, ölmək hüququ» adlı kitabında abort problemini ailə, cəmiyyət mədəniyyəti ilə uzlaşdıraraq yazırdı ki, abort cinayətdir. Çox vaxt bioetika problemləri dinlə də bağlı olur. Bu tendensiya bu gün Azərbaycanda da mövcuddur, yəni tədqiqatçılar İslamda bioetikanın elementlərini, həyata olan dəyərli münasibəti üzə çıxarmağa çalışırlar.

Tibbi etika və bioetika bir-birindən asılı olub, bir-birini şərtləndirirlər. Amma bu tezis qəbul olunması kifayət deyil. Nəzərə almaq lazımdır ki, elm və dəyərlər ayrılmazdır və dəyərli yanaşmanı tədqiqi və professional yanaşmadan ayırmaq olmaz. Bundan əlavə, bioetika ayırd etdi ki, təbabət hər zaman insanla bağlı olub. İnsan bioetikanın əsas obyektinə çevrilir, amma burada təkcə təbabətin deyil, həm də cəmiyyətin bir çox əxlaqi problemləri meydana çıxır.

ОГЛЯД ОСВІТНІХ РЕСУРСІВ З МАТЕМАТИКИ В УКРАЇНСЬКОМУ СЕГМЕНТІ ВЕБ-ПРОСТОРУ

Актуальність теми полягає у тому, що сучасна освіта активно використовує нові технології у процесі навчання, хоча чітких методичних рекомендацій стосовно використання освітніх ресурсів мережі Інтернет немає. Метою даної роботи є вивчення та систематизація освітніх ресурсів мережі Інтернет для використання при вивченні математики в загальноосвітній школі. Проведемо короткий огляд освітніх ресурсів для учнів та вчителів математики в українському сегменті мережі Інтернет.

Освітній портал (<http://www.osvita.org.ua/>) має велику кількість посилань на різні теми, присвячені освіті. На сайті <http://osvita.ua/> можна знайти цікаву та актуальну інформацію про освіту в цілому і з математики зокрема, відомості про навчальні заклади та програми, вищу та середню освіту в Україні та за кордоном.

Всеукраїнський шкільний портал (<http://ed.net.ua/>) містить інформацію про середні навчальні заклади України, курси дистанційної освіти, мультимедійні підручники, новітні розробки на допомогу навчальному процесу, тощо.

Сайт <http://sites.google.com/site/matematikaonline> присвячено підтримці вивчення математики в загальноосвітніх навчальних закладах України.

Цікаві математичні факти, історії з життя математиків, означення, описи понять, правила, теореми, закони, властивості, формули, математичні таблиці, розв'язки задач з елементарної математики, збірки прикладів представлені на сайті <http://www.formula.co.ua> (математика для школи).

На сайті «Творчий вчитель математики» (<http://yroki.at.ua/>) розміщені матеріали для вчителя математики: розробки уроків, кабінет математики, майстер класи. Сайт творчо працюючих

вчителів математики <https://sites.google.com/site/visualmatem> створений на базі ресурсу Google-Sites. Ресурс <http://mathurl.com> являє собою потужний засіб для розробки математичних сайтів. Сайт кафедри інформатики Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди: (<http://kafinfo.org.ua/index.php/mathematika/matematyka/187>) містить перелік корисних математичних Інтернет-ресурсів. Тут можна знайти як суто українські, так і зарубіжні сайти різноманітного математичного спрямування для всіх, хто хоче знати більше з математики; сайт <http://kafinfo.org.ua/index.php/mathematika/matematyka/185> містить заведені посилання на сайти, присвячені математичним пакетам. Математичні пакети – це програми математичного спрямування, призначені для реалізації та виконання математичних завдань за допомогою комп'ютера.

Сайт <https://sites.google.com/site/vчителуматематики> – для методистів РНМЦ, методистів-кореспондентів та вчителів математики. Це один сайт сервісу GoogleSites. На сайті розміщені відомості, які стосуються як освіти в цілому (нормативні документи, накази, тощо) так і ті, що стосуються математики безпосередньо. Сайт <http://mathlessons.ucoz.com> присвячено особливостям роботи з мультимедійною дошкою.

Цікавою є мережева спільнота вчителів математики міста Києва (<https://sites.google.com/site/spilnotamatematiki>). Сайт містить інформацію, яка стосується математики і навчання в цілому. Учасниками цієї спільноти є вчителі математики. Створений він з метою обміну досвідом.

Ресурс <http://www.wolframalpha.com> позиціонується як онлайн сервіс для розв'язування математичних задач. Користування цим сайтом допоможе поглибити свої знання іноземної мови за

The screenshot shows the WolframAlpha interface for the integral $\int x^3 \sin(x) dx = 3(x^2 - 2) \sin(x) - x(x^2 - 6) \cos(x) + \text{constant}$. It includes two graphs: the first shows the function $y = x^3 \sin(x)$ from $x = -4$ to 4 , and the second shows the derivative $y = 3x^2 \sin(x) - 6x \cos(x)$ from $x = -10$ to 10 . Below the graphs, it lists alternative forms of the integral and the series expansion of the integral at $x=0$.

спеціальністю та ознайомитися з цікавими особливостями виконання деяких математичних алгоритмів.

Історичні довідки, виступи та вислови великих людей про математику можна знайти на сайті <http://ist-matemat.at.ua> (історична мозаїка в математиці).

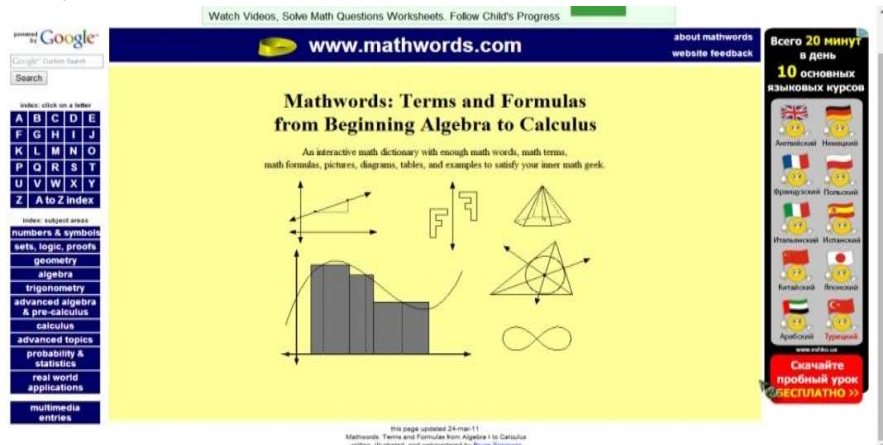
Сайт Інституту математики НАН України (<http://www.imath.kiev.ua/~golub/umsites.html>) – один із найцінніших україномовних ресурсів мережі. Це величезний каталог подій, порталів та сайтів математичного спрямування.

Методичний портал <http://metodportal.net/> також є ресурсом для вчителів та учнів. Тут можна знайти матеріали для школи і вищої освіти.

Знайти відповіді на запитання з математики можна на сайті <http://ua.onlinemschool.com/>. OnlineMSchool створений для допомоги школярам та студентам в розв'язанні математичних задач та вивченні математики.

Математичний портал Вікіпедії (<http://uk.wikipedia.org/wiki/Портал:Математика>) містить величезну кількість інформації, починаючи з елементарної, і закінчуючи відомостями про окремі, мало вивчені і цікаві факти з галузі математики.

<http://www.mathwords.com/> – своєрідний приклад ресурсу «все в одному». Англomовний сайт довідкових матеріалів зі статтями, книгами, програмами, тощо. Він структурований у вигляді каталогу.

Сайт Matholymp.org.ua (<http://matholymp.org.ua/>) створено з метою висвітлення подій та інформування про заходи, що проводяться математичним олімпіадним рухом Києва та України, а також задля розширення спілкування між учасниками руху.

Сайт <http://www.subject.com.ua/> є великим довідником школяра. Тут зібрані відомості з різних предметів, в тому числі, і з математики.

Освоєння технології Інтернет на рівні вищої освіти постійно продовжується.

Література:

1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tuchunsk.a.at.ua/index/metodichnij_posibnik/0-6
2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://sites.google.com/site/cilindrkonus/home/rozrobki-urokiv/urok-3-vpisani-ta-opisani-prizmi-ta-cilindri>
3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.ua/school/lessons_summary/math/33037/
4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.docme.ru/doc/85954/kab%D1%96net-matematiki>
5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://librar.org.ua/sections_load.php?s=math_mechanics&id=310
6. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A6%D0%B8%D0%BB%D1%96%D0%BD%D0%B4%D1%80>
7. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%83%D1%81>
8. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.slideshare.net/Pinhyk/ss-14786563>

9. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rossolova.blogspot.com/>
10. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mnogograns.narod.ru/index.html>
11. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://limiho.blogspot.com/>
12. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.krugosvet.ru/enc/nauka_i_tehnika/matematika/MNOGOGRANNIK.html
13. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://novostey.com/science/news583113.html>
14. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://scientificrussia.ru/interesting/new-class-of-polyhedra-discovered>
15. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://900igr.net/prezentatsii/geometrija/mnogogrannik.html>
16. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.onlinemschool.com/>
17. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.convdocs.org/docs/index-44709.html>
18. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://librar.org.ua/sections_load.php?s=math_mechanics&id=310

Тетяна ДЕГТЯРЕНКО, Владислав КОДЖЕБАШ
(Одеса, Україна)

АНТРОПОГЕНЕТИКА РОЗВИТКУ В КОНТЕКСТІ СТЕРЕОГЕНЕТИКИ

Методологією стереогенетики є дослідження взаємозв'язку між характеристиками хвильового поля організму та організацією геному з однієї сторони, і процесами розвитку організму людини з його унікальною побудовою і фізіологією – з іншої. Видатний вчений А. Н. Барбараш в 1998 році сформулював 30 постулатів стереогенетики [1]. Формування цього наукового напрямку йде як на генетичному, так і на біохімічному підґрунті в сенсі відкриття вибіркового активування генів протягом онтогенезу [2, 3]. Авторська інтерпретація основних положень стереогенетики викладена у вигляді нижчезазначених тез, які в майбутньому мають доповнюватися фахівцями в галузі природничих наук.

➤ *Інформація щодо побудови організму протягом структурогенезу* реалізується за допомогою самозбуджувальних хімічних хвиль, які відносяться до солітонів. Під впливом дії скачка окислювально-відновлювального потенціалу відбувається електростриктаційне стиснення оболонки ядра, а швидке переміщення зони стиснення до мембрани ядра призводить до генерації у внутрішньоядерній рідині акустичних коливань: таким чином мембрана ядра клітини стає акустичним випромінювачем. Зони концентрації енергії хімічних хвиль, що розташовані в різних ділянках організму проєктуються оболонкою у ядро у вигляді мікроскопічних зон інтенсивних акустичних коливань. Якщо ці коливання розривають зв'язки ДНК з нуклеосомами, відбувається *локальне розрихлення хроматину, що і є засобом інформаційного впливу хвильового поля на геном* (тобто від нуклеосоми вивільнюється певний екзон і відбувається його транскрипція, причому для транскрибування повної послідовності екзонів певного гена повинно відбутися вивільнення від нуклесом всіх екзонів даного гена).

➤ *Диференціювання* як якісне змінення властивостей клітин в низці клітинних поколінь *визначається дискретним переміщенням генів відносно активних зон акустичного поля ядра*. Таким чином з'являються перебудови інтерфазних хромосом дочірніх клітин після того, як в батьківській клітині сфокусовані акустичні коливання розрихлили відповідний паліндром ДНК, і він перейшов з лінійної конфігурації в хрестоподібну. *Структурогенне хімічне хвильове поле (СХХП) і хвильове керування геномами починають діяти з часу переходу від синхронного поділу клітин ембріона до асинхронного*. Наочним прикладом включення дії хвильового поля є формування в центрі ядра нормального ядерця. Основою механізму структурогенезу є оптична проєкція хімічного хвильового поля організму на хроматин ядра кожної клітини. Щоб розташу-

вання генів перед локальним розрихленням хроматину відповідало картині проєкційного хвильового поля організму гени фіксуються в просторі ядра прикрипленням ДНК до його оболонки і білкового матриксу. *Позиціонування ДНК – це елемент механізму структурогенезу в процесі диференціювання.*

➤ *Периферія і центр ядра мають різні властивості СХХП:* периферійна область ядра містить багаточисленні зони фокусування акустичних коливань (проєкції активних зон СХХП), в яких розташовані активні структурні гени; в центрі ядра таких зон фокусування немає, але ці області пронизують розфокусовані хвилі, середня активність котрих пропорційна потребам у синтезі білків. У відповідності спрямованості до ядерця зростає енергія коливань на одиницю об'єму хроматину і таким чином щільність розташування активних генів є найбільш високою поблизу ядерця і мінімальною – поблизу ядерної оболонки. Тому укриваються від активування зокрема тільця Бара у оболонки ядра («зайві» Х-хромосоми жінок). В проєкційних зв'язках організму з геномом клітин домінує СХХП найбільш близько розташованих до даного ядра груп клітин (вплив мікрооточення ближньої зони).

➤ *Спинномозкова рідина* найліпшим чином виконує роль потужного генератора СХХП, і ця субстанція, напевно, є своєрідним «маяком» для побудови всіх типів клітин, органів, біологічних систем. На початкових стадіях ембріонального розвитку СХХП розповсюджується від клітини до клітини завдяки пронизуючим їх оболонки трубочкам молекулярного розміру (конексонам). За умов формування нервової системи енергетично більш вигідним стає розповсюдження хімічних хвиль без перешкод на далекі відстані по аксонам периферичних нервів. Після цього кількість конексонів скорочується і нервові волокна беруть на себе повноваження передачі нервового збудження, зокрема і розповсюдження СХХП по організму.

➤ *Процес розвитку організму - це формування і зростання його спеціалізованих структур.* План побудови складного багатоклітинного організму визначається просторовим розташуванням ядерних С- і Д-генів, які є відповідальними за проліферацію і спеціалізацію клітинних клонів (відповідно «гени загального господарства» і «гени розкоші»). Активування конкретного гена є початком реалізації певного біохімічного процесу, а перехід паліндромів ДНК саме Д-генів із лінійного в хрестоподібний стан здійснює керування процесом диференціювання клітин та дискретним змінням їх властивостей. В геномі клітини представлено не статичну картину побудови організму, він визначає вектори розвитку організму.

➤ *Кодування векторів розвитку, оптична проєкція організму на геном і використання кластерів генів* беруть участь у реалізації конкретних рішень онтогенезу. Зони організму, які мають віддалення від певної клітини проєктуються поблизу ядерця у вельми малому масштабі, що знижує чутливість до змінення відстані і допускає значний зріст без порушення проєкційної відповідності між організмом і геномом клітини. Більш суттєве зміщення проєкцій активних зон організму в акустичному полі ядра, а відтак і розширення межі росту досягається тим, що на шляхах переміщення проєкцій розташовані не поодинокі гени, а ланцюжки (кластери) однотипних (близькоспоріднених) генів. Мікроскопічне зміщення зони розрихлення хроматину при зростанні організму призводить до переключення активування з одного кластера генів на інший, що забезпечує можливість пропорційного або за необхідністю і непропорційного росту окремих структур організму.

➤ *Небажані наслідки зміщення хромосом та неузгодженого активування генів СХХП.* Поява в ядрі зайвої хромосоми (трисомія) призводить до зміщення інших хромосом, що порушує їх взаємодію з хвильовим полем. Тому 1,5-кратне збільшення дози деяких генів при трисомії в більшості випадків призводить до смерті особи, в той час як двократне збільшення дози генів внаслідок асинхронності реплікації та наявності рецесивних генів не викликає важких ускладнень. При неузгодженості геному з хвильовим полем ядра, коли гени чи активні зони поля зміщуються з нормального розташування, порушується, насамперед, захист генів від небажаного активування. Велика кількість генів, які не потребують транскрибування тоді попадають в

активні зони хвильового поля і відбувається хаотичне включення небажаних генів, що спостерігається зокрема при канцерогенезі.

Отже, хвильове керування генами – важливий здобуток філогенезу та онтогенезу, оскільки видоспецифічні ознаки людини, а також індивідуальні властивості особистості формуються під впливом хімічного хвильового поля, яке активно втручається в процеси клітинної проліферації, диференціювання, росту та розвитку біологічних систем організму.

Література:

1. Барбараш А. Н. Волновые процессы в живом: Основы стереогенетики и физиология мышления. – Одесса: ОМ, ПОЛИС, 1998. – 352 с.

2. Дегтяренко Т. В., Коджебаш В. Ф. Вплив структурогенного хімічного хвильового поля на формування організму людини // Інтегративна антропология. – Одеса, 2018. – № 2. – С. 18–34.

3. Дегтяренко Т. В., Коджебаш В. Ф. Антропогенетика для психологов: учебник [для студентов психолого-педагогического профиля] Одесса: Бондаренко М.А., 2016. 268 с.

Ірина ЗАЙЦЕВА
(Дніпро, Україна)

КОМАХИ – ФІЛОФАГИ *QUERCUS ROBUR* L. В УРБОЦЕНОЗАХ м. ДНІПРО

Членистоногі, у тому числі комахи, розвиваються на різних частинах дубу, пошкоджуючи вегетативні і генеративні органи (Апостолов, 1981; Сетракова, 2014). Однак індукуючим фактором загального ослаблення *Quercus robur* L. вважається формування комплексу членистоногих-філофагів (Рубцов, 2008), живлення яких може призвести до часткової або повної дефоліації дерев. Важливим наслідком є не тільки зниження можливості повноцінного виконання дубами санітарно-гігієнічної, декоративно-естетичної та інших функцій у промисловому місті, але і зменшення плодоношення пошкоджених дерев (Белов, 1986; Ієрусалимов, 2004).

Мета даної роботи – інвентаризація і аналіз життєвого стану вуличних і паркових насаджень *Q. robur* у м. Дніпро; встановлення таксономічного складу комах – філофагів дубу.

Дослідження проводили протягом вегетаційних періодів 2016–2018 р.р. в умовах паркових і вуличних насаджень правобережної частини м. Дніпро і лісових насаджень навколо смт Гвардійське Новомосковського району Дніпропетровської області (умовний контроль). У смт Гвардійське і на стаціонарних дослідних ділянках (СДД) у м. Дніпро (парки з різним ступенем антропогенного навантаження – ім. Л. Глоби, ім. Т. Г. Шевченка, Севастопольський, Новокодацький, Пам'яті і Примирення; вулиці з різною інтенсивністю автомобільного руху – 6-ї Стрілецької Дивізії, Запорізьке шосе) було виконано інвентаризацію модельних дерев *Q. robur*. При цьому застосовувався метод інвентаризації (Інструкція..., 2007). У визначеного модельного дерева вимірювали висоту (висотоміром SUUNTO PM-5/1520), діаметр стовбура на висоті 1,3 м і встановлювали приблизний вік. Оцінювання санітарного стану дубових насаджень проведено за методикою (Левон, 2008) з урахуванням втрати листками дерев фотосинтезуючої поверхні. Морфометричний аналіз модельних дерев і гілок проводили за загальноприйнятими методиками (Клейн, 1974).

Детальні маршрутні облікові обстеження вуличних і паркових дубових насаджень проводили у три етапи: *весняний* (із середини березня до кінця травня); *літній* (із початку червня до кінця серпня) і *осінній* (вересень – жовтень), протягом вегетаційного періоду – 2–3 рази на місяць, на восьми СДД – один раз на декаду. При зборі матеріалу застосовувався комплекс методів еколого-фауністичних досліджень рослинодічних комах (Collecting..., 2005; Зайцева, 2018).

За даними інвентаризації вік дубів варіює від 30 до 150 років. Висота рослин змінюється від 7,0 м до 33,0 м. Діаметр стовбура на висоті 1,3 м коливається у межах 18,5–40,7 см. Життєвий стан більшості проінвентаризованих модельних дерев *Q. robur* був оцінений у 1 бал (дерева без

пригніченого росту з повноцінною листковою поверхнею). Найкращий життєвий стан мають дуби у лісових насадженнях смт Гвардійське, у парку Новокодацький та вул. 6-ї Стрілецької Дивізії (з низькою інтенсивністю автомобільного руху); найгірший – у парках ім. Л. Глоби та Севастопольському (1 < 2 бали). За нашими даними найкращі показники довжини річного пагону мають дуби, що зростають у відносно чистих лісових насадженнях із високим рівнем сонячної інсоляції впродовж доби (сmt Гвардійське), недалеко від водойми, або у місцях із високим рівнем ґрунтових вод (сmt Гвардійське, парк ім. Л. Глоби, ім. Т.Г. Шевченко), у складі рядової посадки в низькій частині пагорба (вул. 6-ї Стрілецької Дивізії).

До складу комплексу комах-філофагів *Q. robur*, що зростають у паркових і вуличних насадженнях м. Дніпро і смт. Гвардійське входить 55 видів із 22 родин 5 рядів. При цьому доля *Lepidoptera* складає 43,6 %, *Hemiptera* – 21,8 %, *Hymenoptera* – 20,0 %, *Coleoptera* – 11,0 %, *Diptera* – 3,6 %.

Основна кількість видів наносить пошкодження листкам дубів у вигляді об'їдання – 27,9 %, скручування і мінування – по 16,2 %, галуотворення – 13,2 %, зміни забарвлення – 11,8 %, скелетування – 7,4 %, проколів – 4,4 %, гофрування – 2,9 %.

Основними сисними філофагами *Q. robur* у паркових і вуличних насадженнях м. Дніпро, які спричиняють проколи, зміну забарвлення і гофрування листків, є такі: несправжнощитівки акацієва (*Parthenolecanium corni* Bouche, 1844) і дубова (*P. rufulum* Cockerell, 1903), червець блискучий дубовий (*Asterolecanium quercicola* Bouché, 1851), листоблішка дубова опукла (*Trioza remota* Foerster, 1848), філлоксера дубова звичайна (*Phylloxera coccinea* von Heyden, 1837), попелиці дубові смугаста (*Thelaxes dryophila* Schrank, 1801), велика (*Lachnus roboris* Linnaeus, 1758) і жовта (*Myzocallis quercus* Kaltentbach, 1843), цикадка жовта (*Edwardsiana flavescens* Fabricius, 1794), сліпняки багатотідий (*Calocoris biclavatus* Herrich-Schäffer, 1835) і *Phylus melanocephalus* (Linnaeus, 1767), щитник деревний зелений (*Palomena prasina* Linnaeus, 1761).

Головними гризучими комахами – шкідниками листя дубу, які обгризали, виїдали отвори, скелетували і скручували листки, були визначені такі види: гусениці листовіюк строкато-золотистої (*Archips xylosteana* Linnaeus, 1758), розанової (*A. rosana* Linnaeus, 1758), глодової (*A. crataegana* Hübner, 1799), дубових зеленої (*Tortrix viridana* Linnaeus 1758) і ранньої (*Tortricodes alternella* Denis & Schiffermüller, 1775), брунькової (*Spilonota ocellana* Denis & Schiffermüller, 1775), горобинової (*Choristoneura hebenstreitella* Muller, 1764), пагонової (*Gypsonoma dealbana* Frölich, 1828), свинцево-смугастої (*Ptycholoma lecheana* Linnaeus, 1758); совок грушевої (*Cosmia trapezina* Linnaeus, 1758), жовто-бурої ранньої (*Orthosia cerasi* Fabricius, 1775), капустяної (*Mamestra brassicae* Linnaeus, 1758), лишайниці (*Moma alpium* Osbeck, 1778), п'ядунів зимового (*Operophtera brumata* Linnaeus, 1758) і в'язового (*Alsophila aescularia* Denis & Schiffermüller, 1775); обгризали листки у вигляді бухточок листові довгоносики довгастих (*Phyllobius oblongus* Linnaeus, 1758) і рябий (*Polydrusus cervinus* Linnaeus, 1758); грубо об'їдали листки псевдогусениці пильщиків дубових зеленого (*Mesoneura orasa* Fabricius, 1775) і чорноголового (*Emphytus braccatus* Klug, 1816); скелетували – пильщика дубового слизового (*Caliroa cinxia* Klug 1816), личинки блішки дубової (*Haltica quercetorum* Weise, 1888). Скелетування листків спричиняли також довгоносики дубовий вузькомінуючий (*Orchestes subfasciatus* Gyllenhal, 1835) і стрибун вербовий (*Rhamphus pulicarius* Herbst, 1795).

Основними мінерами листя дубу у паркових і вуличних насадженнях м. Дніпро було визначено 11 видів комах: міль-строкатка дубова осіння (*Phyllonorycter quercifoliella* Zeller, 1839), міль-строкатка дубова (*Caloptilia alchimiella* Scroli, 1763), міль-мінер дубова одноколірна (*Tischeria complanella* Hubner, 1817), молі-крихітки дубові вузька (*Stigmella basigitella* Heinemann, 1862) і широка (*S. atricapitella* Haworth, 1828), міль-крихітка кривовуса дубова (*Bucculatrix ainsliella* Murfeldt, 1905), міль чохлакова дубова (*Coleophora lutipennella* Zeller, 1838), міль первинна дубова (*Eriocrania subpurpurella* Haworth, 1828), довгоносики дубові мінуючий (*Orchestes quercus*

Linnaeus, 1758) і вузькомінуючий (*O. subfasciatus* Gyllenhal, 1835), пильщик дубовий мінуючий (*Fenusaella pygmaea* Klug, 1816).

Домінантними філофагами-галотворювачами *Q. robur* в урбоценозах м. Дніпро було визначено 9 видів комах: горіхотворки виноградоподібна (*Neuroterus quercusbaccarum* Linnaeus, 1758), нумізматична (*N. numismalis* de Fourcroy 1785), устрицеподібна (*N. anthracinus* Curtis, 1838), стягуюча (*Andricus curvator* Hartig, 1840), шишкоподібна (*A. foecundatrix* Hartig, 1840), яблукоподібна (*Diplolepis quercus-folii* Linnaeus, 1758), коренева (*Biorhiza pallida* Olivier 1791), галиці дубові вузькозігнута (*Macrodiplosis volvens* Kieffer, 1897) і широколопатева (*M. dryobia* Löw, 1877).

На всіх СДД зустрічається міль-строкатка дубова осіння (*Phyllonorycter quercifoliella* Zeller, 1839), яка є домінуючим і найбільш шкочинним філофагом у дубових насадженнях м. Дніпро.

Література:

1. Апостолов Л. Вредная энтомофауна лесных биогеоценозов Центрального Приднепровья. – К.: Вища школа, 1981. – 232 с.
2. Белов А. Влияние листогрызущих насекомых на рост дубовых древостоев // Лесное хозяйство. – 1986. – № 4. – С. 67–69.
3. Зайцева І. Дендробіонтні філофаги *Tilia* L. у насадженнях м. Дніпро: весняна фенологічна група // Питання біоіндикації та екології. – Запоріжжя: ЗНУ, 2018. – Вип. 23. – № 1. – С. 146–168.
4. Иерусалимов Е. Зоогенная дефолиация и лесное сообщество. – Москва: КМК, 2004. – 263 с.
5. Інструкція з інвентаризації зелених насаджень у населених пунктах України. Наказ Міністерства будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства № 8 (20082 – 07) від 16.01.2007.
6. Клейн Р. Методы исследования растений. – Москва: Колос, 1974. – 527 с.
7. Левон Ф. Зелені насадження в антропогенному трансформованому середовищі: монографія. – К.: Вид-во ННЦ ІАЕ, 2008. – 364 с.
8. Рубцов В., Уткина И. Адаптационные реакции дуба на дефолиацию. – Москва: Гриф и К, 2008. – 302 с.
9. Сетракова Е. Современное состояние изученности таксономического состава насекомых-филлофагов дуба черешчатого (*Quercus robur* L.) в Беларуси // Труды БГУ. – 2014. – Т. 9. – Ч. 2. – С. 236–245.
10. Collecting and preserving insects and mites: Techniques and tools / ed. M. Schauf. Washington, 2005. – 69 p.

Ірина КАЛИНИЧЕНКО
(Суми, Україна)

КОНСТИТУЦІЙНО-ТИПОЛОГІЧНА ОЦІНКА ФУНКЦІОНАЛЬНО-РЕЗЕРВНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ОРГАНІЗМУ ПІДЛІТКІВ 15–17 РОКІВ

У загальнодержавній програмі «Здоров'я – 2020: український вимір» зазначено, що одним з ключових аспектів національної безпеки є здоров'я, як непересічна цінність для життя кожної людини. На жаль останні десятиліття характеризуються значним поширенням хронічних неінфекційних захворювань, факторами ризиків яких є біомедичні, соціально-економічні, середовищні та поведінкові чинники [1]. Особливе занепокоєння викликає негативна тенденція погіршення стану здоров'я дитячого населення.

На сьогодні встановлено, що донозологічна діагностика включає ряд показників: оцінку функціонального стану, резервів адаптації та ступеня напруги регуляторних систем організму (Р. М. Басвський, А. П. Берсенєва, 1997; Г. Л. Апанасенко, 2004; Л. В. Квашніна, 2009); конститу-

ційно-типологічні особливості, що характеризують довготривалі функціональні резерви (Р. Н. Дорохов зі співавт., С. П. Льовушкін, 2004); скринінг-оцінку стану соматичного і психофізіологічного рівня здоров'я, факторів ризику хронічних неінфекційних захворювань (Р. В. Кучма, 2004 – 2014, Н. С. Полька, І. В. Сергета, 2009–2015).

У цьому контексті особливий інтерес викликає визначення зв'язку між конституційно-типологічними ознаками і функціонально-резервними можливостями організму, що може бути використано для донозологічної діагностики відхилень у стані здоров'я.

Мета наукового дослідження – визначити конституційно-типологічні особливості функціонально-резервних можливостей організму підлітків 15–17 років.

Організація та методи дослідження. У дослідженні брали участь 2 276 школярів у віці від 15 до 17 років загальноосвітніх навчальних закладів м. Суми (серед них 1 180 – дівчат і 1 096 хлопців). Для визначення типу конституції використовували розрахунковий спосіб оцінки Антонова-Калиниченко [2]. Значення систолічного та діастолічного артеріального тиску (САТ, ДАТ) оцінювали за центильними шкалами [3], функціонально-резервні можливості організму оцінювалися за індексом Руф'є з урахуванням вікових особливостей [4].

Встановлено, у дівчат спостерігалася тенденція до гіпотонії з показниками САТ – $112,96 \pm 0,62$ мм рт. ст., ДАТ – $71,81 \pm 0,51$ мм рт. ст. на противагу аналогічним показникам у групі хлопців: САТ – $120,29 \pm 0,68$ мм рт. ст., ДАТ – $74,75 \pm 0,54$ мм рт. ст. Крім того, за у групі дівчат визначалася вірогідна схильність до симпатикотонії за ІК ($7,34 \pm 1,0$ у.о.) порівняно із хлопцями ($3,99 \pm 1,03$ у.о.) ($p < 0,05$).

На наступному етапі було виконано диференціювання підлітків за провідним показником дослідження – типом конституції. Встановлено, по-перше, серед підлітків переважає нормостенічний тип конституції ($62,66 \pm 0,97\%$), питома вага осіб у групах астенічного і гіперстенічного типів була вірогідно меншою ($16,90 \pm 0,78\%$ і $14,44 \pm 0,74\%$ відповідно) ($p < 0,01$); по-друге, на величину ІТК не впливає стать ($r = -0,0195$; $p > 0,05$) при збереженні вікової залежності ($r = 0,1527$; $p < 0,05$). Чутливість і специфічність ІТК для нормостенічного типу конституції становили відповідно $76,43\%$ і $51,45\%$, астенічного – $41,86\%$ і $88,25\%$, гіперстенічного – $65,38\%$ і $92,00\%$ відповідних візуальних оцінок конституційних типів за М. В. Черноручським.

Закономірно найбільші показники ДТ виявлені серед юнаків і дівчат астенічного типу ($174,33174,33 \pm 0,47$ см), МТ та ОГК переважали в осіб гіперстенічного типу ($70,13 \pm 0,82$ кг та $92,50 \pm 0,42$ відповідно) ($p < 0,01$).

Диференційований аналіз дозволив установити тенденцію до перевищення показника САТ у представників гіперстенічного типу ($119,18 \pm 1,74$ мм рт. ст.) над аналогічними показниками у представників нормостенічного ($116,32 \pm 0,61$ мм рт. ст.) та астенічного ($116,70 \pm 1,03$ мм рт. ст.) типів ($p > 0,05$). Величина показника ДАТ реєструвалася із мінімальним коливаннями в усіх групах підлітків.

Тенденція до перевищення ЧСС у групі дітей гіперстенічного соматотипу ($78,75 \pm 0,47$ уд/хв.) вплинула на зміщення вегетативного балансу у бік симпатикотонії ($6,19 \pm 0,91$ у.о.), порівняно із групами підлітків астенічного ($5,44 \pm 2,16$ у.о.) і нормостенічного ($2,98 \pm 1,71$ у.о., $p < 0,05$) типів.

Висновки. Встановлені особливості функціональних показників свідчать про перенапруження механізмів адаптації, що є ознакою дисфункції вегетативної нервової системи і можуть бути причиною і фактором ризику ряду соматичних захворювань.

Функціональний резерв системи кровообігу традиційно визначається шляхом використання функціональних проб з фізичним навантаженням. Вважається, що чим вище функціональний резерв, тим менше необхідно прикласти зусиль для адаптації організму до умов навколишнього середовища і фізичного навантаження. Середні значення ФРМ організму виявлено у $53,44 \pm 1,51\%$ оглянутих юнаків і $51,46 \pm 1,45\%$ дівчат. У групі юнаків гіперстенічного типу конституції відсутні особи з високим рівнем ФРМ, на противагу підліткам астенічного та нормостенічного типів, серед яких високий рівень ФРМ визначався у $6,90 \pm 0,76\%$ та $5,39 \pm 0,68\%$ випадків.

Низький та нижче середнього рівні найчастіше зустрічалися у групі юнаків астеничного типу (20,69±1,22 %) та гіперстенічного (18,19±1,16 %) типів. Серед дівчат гіперстенічного типу конституції реєструвався високий рівень ФРМ у 9,38±0,85 % випадків із меншою частотою високого рівня ФРМ у групі дівчат астеничного (4,76±0,61 %) та нормостенічного (5,45±0,66 %) соматотипу. Низький та нижче середнього рівні ФРМ зустрічалися у 23,81±1,23 % дівчат гіперстенічного соматотипу.

У результаті проведеного дослідження встановлено, що серед підлітків 15 – 17 років виокремлюються два чинники ризику неінфекційних хвороб (серцево-судинної та нервової систем): по-перше, дисгармонійний ФР із надмірною масою тіла у осіб гіперстенічного типу конституції, по-друге, симпатикотонія, як зміщення балансу тонуусу ВНС, та значна кількість осіб із низьким та нижче середнього рівнями функціонально-резервних можливостей організму в підлітків гіперстенічного типу конституції.

Література:

1. Концепція Загальнодержавної програми «Здоров'я - 2020: український вимір» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/244717787>
2. Патент на корисну модель № 46269 Україна, МПК А61В 5/107 Спосіб оцінки типу конституції у дітей / Л. В. Квашніна, І. О. Калиниченко, Н. С. Полька, М. Ю. Антомонов; заявник і власник ДУ «Інститут педіатрії, акушерства і гінекології АМН України» – У 2009 07443; заявл. 16.07.2009; опубл. 10.12.2009, Бюл. № 23.
3. Lurbe E., Cifkova R., Cruickshank J. Kennedy, Dillon J. Michael, Ferreira I., Invitti C. Management of high blood pressure in children and adolescents: recommendations of the European Society of Hypertension // Journal of Hypertension. – 2009. – 27. – Pp. 1719–1742.
4. Оцінка адаптаційних і функціонально-резервних можливостей організму дітей шкільного віку: методичні рекомендації / Уклад.: Л. В. Квашніна, Н. С. Полька, І. О. Калиниченко, Ю. А. Маковкіна. – Київ: ДУ «Інститут педіатрії, акушерства та гінекології АМН України», 2010. – 18 с.

Світлана КОВТУН-ВОДЯНИЦЬКА
(Київ, Україна)

ЗНАЧЕННЯ ФЕНОЛОГІЇ РОСЛИН В ІНТРОДУКЦІЙНОМУ ПРОЦЕСІ ЗА СУЧАСНИХ ЗМІН КЛІМАТУ

Фенологія є частиною ботаніки і займається спостереженням за фазами росту і розвитку рослин кожного окремо взятого виду. Термін «фенологія» був запропонований бельгійським професором ботаніки Шарлем Морраном в 1853 році. Фенологічні спостереження активно розпочалися з другої половини XIX ст. в Європі, Японії та США, а в Іспанії, Італії, Хорватії, Австрії – з першої половини XX ст. На сьогодні в окремих країнах, зокрема Аргентині, Австралії ця справа ще не вийшла на регулярний рівень спостережень на рівні державних мереж [3]. Щорічний фенологічний моніторинг дозволяє встановити закономірності та виявити відхилення у термінах настання та тривалості фаз розвитку рослин в певному регіоні. Чим більший історичний відрізок охоплений спостереженнями за рослинами, тим вища достовірність даних та їх прогностичність.

Класичні підходи в інтродукції передбачають дослідження та встановлення особливостей проходження рослинами фенологічних фаз протягом сезонного росту та розвитку. Ритміка розвитку нових чи малопоширених інтродукованих видів рослин за нових умов зростання дозволяє виявити типи реакцій, оцінити пристосувальну здатність, їх адаптивний потенціал. Адаптивні умови інтродукції можуть суттєво відрізнятися від нативних, в яких знаходиться природний ареал даного виду рослин. Дослідження строків настання фенодат інтродуцентів залежать від

багато факторів, насамперед кліматичних. Протягом останнього століття відмічається інтенсивне підвищення середньорічної температури повітря на 0,24 С по всій земній кулі [2]. Динаміка клімату України за останні майже 100 років показує, що середньорічна температура підвищилася в зоні мішаних та широколистяних лісів та в Лісостепу на 0,7-1,0 °С, а в степовій зоні – на 0,3-0,4 °С. Дедалі ріст температури спостерігається по всій території країни. Найбільш відчутні місячні коливання температур відмічаються для літніх місяців, де різниці температур між періодом потепління і періодом похолодання за липень і серпень становлять 5,3 і 5,1 °С відповідно. Згідно розрахунків спеціалістів, наприкінці ХХІ ст. температура в лісостеповій зоні зросте в зимові місяці у середньому місячному вирішенні на 1,5 °С, у літні місяці – до 1,8 °С [1, 4].

Зважаючи на сучасні кліматичні зміни, спостереження за тенденціями строків настання фаз розвитку рослин має значення не лише для природних рослинних угруповань, а й для культур-фітоценозів та інтродукційних популяцій. Рослини слугують своєрідними індикаторами змін, які відбуваються в природі.

В Національному ботанічному саду імені М. М. Гришка НАН України (Правобережний Лісостеп) у відділі культурної флори в рамках інтродукційних досліджень фенологічні спостереження за рослинами, зокрема і за ефіроолійними видами різних світових флор, тривають кілька десятиків років.

Завдяки результатам багаторічних спостережень в одних і тих самих умовах встановлено, що коливання строків настання та тривалості фенологічних фаз щороку були незначні. Проте останнім часом відмічена тенденція до істотного зміщення фенодат, які, насамперед, пов'язані зі зміною кліматичних факторів, таких як температура повітря та вологість ґрунту. Відмічається зростання тривалості безморозного періоду, скоротилася кількість днів зі стійким сніговим покривом. В результаті спостерігаємо більш ранній початок вегетації і пізні осінні строки її припинення для більшості інтродуцентів.

Ще понад 20 років тому сівбу у відкритий ґрунт насіння колекційних зразків теплолюбних видів рослин, зокрема ефіроносів, проводили переважно в ІІ декаді травня. Ґрунт в цей час вже був гарно прогрітий, завдяки теплим весняним дощам зволожений, і поява сходів як однорічних, так і багаторічних рослин, була, зазвичай, дружною та рясною. На сьогодні оптимальним часом сівби для переважної більшості інтродукованих видів рослин є І-ІІ декада квітня, що забезпечує отримання сходів та їх початковий розвиток за більш сприятливих умов зволоження та комфортного температурного режиму, ніж в травні із суховіями та спекотними періодами.

В останні 10-12 років у зв'язку із швидкими змінами кліматичного режиму в цілому та безпосередньо у столичному мегаполісі, де розташований НБС, відмічається тенденція до надмірно посушливих умов не характерних для Правобережного Лісостепу. Число опадів та їх кількісний розподіл нерівномірні та недостатні, що викликає з року в рік відчутний дефіцит вологи в ґрунті. Згідно наших обчислень показник вологозабезпечення території столиці в окремі роки (2009, 2010 рр.) за ГТК Селянінова був нижчим за одиницю, що відповідає умовам степової зони. Температурний показник має стабільно високе відхилення від норми і становить у підсумку середньорічного показника перевищення на 1,4 °С. В зв'язку з цим дедалі більше в умовах колекції виникає ризиків для мезофітів і сприятливішими стають умови для ксерофітів.

В тривалі спекотні літні місяці окремі види рослин особливо потерпають, або ж взагалі переходять критичну межу дефіциту вологи в органах і можуть гинути. В першу чергу це стосується мезофітів, батьківщиною яких є Далекий Схід та Сибір (*Nitpeta subsessilis*, *Nepeta sibirica*, *Isodon japonicus* var. *glauco calyx*), проте рослини Середземноморського регіону (*Nepeta camphorata*, *Nepeta tuberosa*) теж, часом, не витримують тривалого посушливого періоду, стають ослабленими, в результаті чого в зимовий період випадають. Частина рослин, у яких коренева система залягає не глибоко, протягом літа можуть підгорати (*Ocimum tenuiflorum*, *Thymus* × *tschernjajevii*, *Thymus longicaulis*, *Mentha* × *rotundifolia*).

Фенологічні фази цвітіння дедалі частіше розпочинаються раніше очікуваного багаторічного терміну та можуть бути не такими тривалими, як зазвичай. Зав'язування насіння іноді порушується в умовах спеки: частина насіння лишається не виповненим, недорозвиненим чи засохлим (*Isodon japonicus*, *Salvia officinalis* subsp. *lavandulifolia*, *Salvia hians*). Звісно, це відображається в цілому на його якості, біометричних показниках та посівних характеристиках.

Результати багаторічного фенологічного моніторингу відіграють ключову роль в роботі з інтродуцентами: у виборі оптимальних строків сівби (посадки) рослин, способів розмноження, термінів заготівлі сировини, обробки засобами захисту, відборі перспективних форм для селекційного процесу тощо.

Література:

1. Кульбіда М. І., Барабаш М. Б., Єлістратова Л. О. Прогноз змін клімату України на початку XXI століття // Наукові записки Вінницького педуніверситету. Сер. Географія. – 2011. – Вип. 23. – С. 10–17.
2. Общая фенология и методы фенологических исследований: уч. пособ. для студ. геогр.-биол. фак. / Авторы-сост.: О. В. Янцер, Е. Ю. Терентьева. – Екатеринбург: Изд-во УрГПУ, 2013. – С. 185–190.
3. Развитие фенологии в разных странах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.activestudy.info/zadachi-i-sushhnost-fenologii/>
4. Kobchenko Yu. F., Kobchenko O. Yu. Space-time tendencies of air temperature change in climate warming period in the territory of Ukraine // Вісник Харківського національного університету. Сер. Геологія. Географія. Екологія. – Вип. 42. – № 1157. – С. 89–94.

Анна КОЛЕСНИК
(Суми, Україна)

ОЦІНКА МОРФОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ

Період навчання дітей у школі характеризується різким зменшенням рухової активності дитини. Збільшення статичного навантаження, що пов'язане з довготривалим перебуванням дитини за робочим місцем, часто призводить до нераціонального режиму дня у школі та вдома [1; 2].

Загальновідомо, що період навчання у закладах освіти співпадає з періодом росту та розвитком дитини, коли організм найбільш чутливий до впливу навколишнього середовища. Тому заклади освіти є єдиною системою суспільного виховання дітей протягом тривалого періоду і перебування в них дозволяє організувати профілактичну роботу [3].

Фізичний розвиток (ФР) зумовлений загально-біологічними закономірностями та є головним критерієм стану здоров'я дитини. Інтенсивність росту і розвитку дитини, а також остаточні розміри тіла визначаються видоспецифічною та індивідуальною генетичною програмою онтогенезу, на котру впливають екзогенні та ендогенні фактори, а саме, соціально-економічні та гігієнічні умови життя [5].

Рівень ФР, який базується на основі абсолютних величин розмірів тіла, соматичний тип, який формує співвідношення трьох основних величин тіла, приблизно вказуючи на розвиток скелету, м'язів та жирових відкладень, а також інтенсивність збільшення тотальних розмірів тіла – визначають ФР дитини на кожному етапі онтогенезу. Відхилення від норми у ФР вказують на порушення у стані здоров'я підростаючого покоління.

Що стосується старшого шкільного віку, то він є періодом «напівзростового стрибка», у якій дитина досягає 70% довжини тіла дорослої людини. Слід відмітити, що у цей період ріст дитини відбувається за рахунок подовження кінцівок, яке обумовлене збільшенням трубчастих кісток [7].

Мета: оцінити морфологічний розвиток дітей.

Методи: оцінка антропометричних даних виконана за допомогою статеві-вікових шкал регресії, що враховують співвідношення між показниками ДТ та МТ різних вікових груп. Морфологічний розвиток оцінено за трьома типами (пікноідний, нормостеноідний, астеноідний) з використанням індексу гармонійності морфологічного розвитку у дітей старшого шкільного віку [4; 6].

Аналіз динаміки антропометричних показників у статеві-вікових групах дозволив визначити наступні закономірності: за період з 15 до 17 років довжина тіла хлопців відрізняється від дівчат на 8,91см, маса тіла (МТ) – на 7,04 кг, об'єм грудної клітки – на 2,38 см, м'язова сила правої та лівої кистей – на 14,09 кг та 12,09 кг відповідно.

Таким чином, проведена оцінка ФР розвитку дітей старшого шкільного віку вказує на майже однаковий рівень ФР враховуючи статево-вікові групи. Також довелось встановити, що при серед дітей, тільки половина із них має нормостеноідний тип (50,14±0,38), а іншу половину розділили між собою астеноідний тип (17,77±0,76) та пікноідний тип (32,09±3,53, $p>0,05$).

Встановлено, що 44,71±3,75% дівчат мають дисгармонійний ФР з недостатньою МТ, гармонійний ФР – 24,71±3,26%, дисгармонійний ФР з надлишковою МТ – 30,59±3,48% оглянутих дівчат. Серед хлопців недостатня МТ реєструвалася у 61,11±3,69% осіб, гармонійний ФР – 17,78±2,89%, дисгармонійний ФР з надлишковою МТ у 21,11±3,08% оглянутих хлопців. Питома вага групи дітей із гармонійним ФР серед дівчат є більшою (24,71±3,26) порівняно із групою хлопців (17,78±2,89; $p>0,05$).

Отже, аналіз індивідуальних даних антропометричного обстеження хлопців та дівчат показав, що серед осіб із дисгармонійним ФР переважають діти із недостатньою МТ. Також при порівнянні результатів можна зауважити на тому, що питома вага групи дівчат із гармонійним ФР переважає аналогічну групу хлопців, що може бути пов'язане зі статевим дозріванням, яке завершується у дівчат раніше, ніж у хлопців.

Тому показники ФР повинен бути під постійною увагою фахівців із урахуванням гігієнічних факторів та впливу несприятливих умов навколишнього середовища. Виявлення змін антропометричних показників на ранніх етапах у дітей, є головним критерієм попередження хвороб опорно-рухового апарату.

Література:

1. Полька Н. С., Сисоєнко Н. В., Єременко Г. М. Актуальні наукові проблеми забезпечення санітарно-епідемічного благополуччя дітей і підлітків в сучасних умовах України // Актуальні питання гігієни та екологічної безпеки України матеріали науково-практичної конференції, 24–25 квітня. – 2003. – Вип. 5. – С. 105–109.
2. Полька Н. С., Гозак С. В., Воробйов О. Ф. Впровадження програми профілактики і корекції порушень опорно-рухового апарату «Красива постава дитини» у навчальний процес закладів дошкільної та середньої освіти: метод. рек. – Київ, 2012. – 36 с.
3. Плахтій П. Д., Підгорний В. К., Соколенко Л. С. Основи шкільної гігієни і валеології. Теорія практикум, тести: [навч. посіб.]. – Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький О. А., 2009. – 332 с.
4. Калиниченко І. О., Антонов М. Ю., Єжова О. О. Фізичний розвиток дітей і підлітків шкільного віку м. Суми (2000 – 2002 рр.). Розвиток дітей різних регіонів України / за ред. акад А. М: Сердюка. – К.: «КІМО», 2003. – Вип. 2. – С. 205–230.
5. Беляков В. А. Влияние загрязненного атмосферного воздуха на физическое развитие детей // Гигиена и санитария. – 2003. – № 4. – С. 27–28.
6. Пушкарев С. А. Критерии оценки гармонического морфологического развития детей школьного возраста // Теория и практика физической культуры. – 1983. – № 3. – С. 18–21.
7. Сонькин В. Д. Особенности роста и физического развития ребенка в постнатальном онтогенезе // Физиология роста и развития и подростков (теоретические и клинические вопросы) / Под ред. А. А. Баранова, Л. А. Щеплягиной. – Москва, 2000. – С. 193–204.

ФІЗІОЛОГІЧНІ МАРКЕРИ В ДІАГНОСТИЦІ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ ПЕДАГОГІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У науковій літературі широко висвітлюється застосування оцінки варіабельності серцевого ритму (BCP) у діагностиці емоційних станів людини, оскільки вона є віддзеркаленням роботи однієї з найуразливіших систем організму до тривалого стресового впливу – серцево-судинної системи [1]. Об'єктивна діагностика емоційного відгуку на різноманітні зміни довкілля на підставі аналізу різних фізіологічних сигналів є галуззю наукових досліджень, що інтенсивно розвивається. На противагу прямим методам (електроенцефалографія, магнітоенцефалографія і функціональний МРТ) об'єктивної оцінки змін емоційного стану протипоставляється непрямий метод, заснований на оцінці діяльності вегетативної нервової системи [3].

Відомо, що педагогічна діяльність є стресогенною і потребує значних резервів самовладання та саморегуляції. У результаті емоційного напруження, що виникає у педагога у процесі здійснення ним професійної діяльності, виникає подальше зниження стійкості психічних функцій та зниження працездатності [2, 4]. Наслідками таких змін є розвиток професійного вигорання (ПВ).

Головним завданням розвитку громадського здоров'я є профілактика донозологічних та патологічних станів основою якої є діагностика. Тому, обираючи за мету визначення закономірностей формування ПВ та наслідків розвитку нами проведено аналіз даних BCP вчителів з різним рівнем ПВ.

Аналіз BCP проведено за системою експрес-аналізу «КардіоСпектр» АТ Солвейг. За допомогою аналізу отримано статистичні (NN, SDNN, RMSSD, pNN50), варіаційні (IH (індекс напруження) та спектральні характеристики серцевого ритму (TP, VLF, LF, HF, LF/HF, LFn, HFn). Професійне вигорання оцінено за методикою В. В. Бойка «Діагностика рівня емоційного вигорання». Дослідженню підлягали 87 вчителів віком від 21 до 56 років закладів загальної середньої освіти м. Суми.

При аналізі статистичних даних серцевого ритму у педагогів з високим рівнем ПВ встановлено вірогідне зменшення рівня показника симпато-парасимпатичної модуляції (SDNN) на 64,7% та показника парасимпатичної активності (pNN50) на 69,7% під кінець робочого тижня ($p < 0,05$). Встановлена закономірність свідчить про збільшення ролі впливу симпатичної нервової системи у вегетативній регуляції і напруження регуляторних систем у вчителів з високим рівнем ПВ. У показниках BCP вчителів з середнім та низьким ПВ не встановлено відмінностей протягом тижня.

Результати аналізу спектральних показників BCP вчителів з різним рівнем ПВ дозволили встановити перевагу симпатичних впливів на серцевий ритм вчителів з високим рівнем ПВ на кінець робочого тижня, що свідчить про стресову реакцію організму на навантаження та перехід до центрального контуру регуляції серцевого ритму.

У вчителів з високим рівнем ПВ загальна потужність спектру (TP) на 16,5% вища під кінець тижня, порівняно з вчителями з середнім рівнем ПВ. Також, у цієї групи педагогів симпатовегетативний індекс (LF/HF) вірогідно вищий на 56% за показник вчителів з середнім та на 59% за показник вчителів з низьким рівнем ПВ ($p < 0,01$).

Тотожні зміни зафіксовані у показниках відносної симпатичної (LFn) та парасимпатичної активності (HFn), показники яких мають різноспрямований характер. Так, на кінець робочого тижня показник LFn вчителів з високим рівнем ПВ вищий за показник вчителів середнього рівня ПВ на 9,6% та за показник вчителів низького рівня на 16,1%. Таким чином, високий рівень ПВ відповідає впливу симпатичної нервової системи в регуляції серцевого ритму та супроводжується напруженням регуляторних систем організму.

Зв'язок професійного вигорання і показників ВСР підтверджується даними кореляційного аналізу, а саме: зростання рівня професійного вигорання та складових фаз напруження, резистентності супроводжується підвищенням показників симпатовагального індексу, відносної симпатичної активності ($r=0,34$, $r=0,28$, $r=0,35$, $p<0,05$, відповідно) та підвищення показнику відносної парасимпатичної активності ($r=-0,32$, $r=-0,43$, $r=-0,35$, $p<0,05$, відповідно).

Крім того, встановлено прямий зв'язок спектральних показників ВСР зі складовими симптомокомплексів ПВ. Так, симптоми стадії напруження: «переживання психотравмуючих обставин», «незадоволеність собою», «загнаність у кут» мають прямий зв'язок з показником симпатовагального індексу ($r=0,32$, $r=0,23$, $r=0,45$, $p<0,05$, відповідно), показником відносної симпатичної активності ($r=0,28$, $r=0,21$, $r=0,37$, $p<0,05$, відповідно) і зворотній з показником відносної парасимпатичної активності ($r=-0,29$, $r=-0,21$, $r=-0,37$, $p<0,05$, відповідно). Отже, психологічні риси симптомокомплексу напруження, при яких вчитель сприймає умови роботи та професійні міжособистісні стосунки як психотравмуючі, має незадоволеність власною професійною діяльністю і собою як професіоналом, відчуває безвихідність ситуації, бажання змінити свою роботу, супроводжуються змінами спектральних показників ВСР в бік перенапруження регуляторних систем.

Симптоми стадії резистентності: «неадекватне вибіркове емоційне реагування» та «емоційно-моральна дезорієнтація» мають прямий кореляційний зв'язок з показником LFn ($r=0,21$, $r=0,23$, $p<0,05$, відповідно) та зворотній з показником HFn ($r=-0,21$, $r=-0,23$, $p<0,05$, відповідно). Встановлена закономірність свідчить про зростання впливу сили центрального контуру регуляції у вчителів з переважним проявом наступних ознак симптомокомплексу резистентності ПВ: неконтрольованого впливу настрою на професійні стосунки та розвитком байдужості у професійних стосунках. Внаслідок цього формується передумови для розвитку перенапруження фізіологічних систем та зниження адаптаційних можливостей організму.

Симптом «емоційного відчуження» стадії виснаження ПВ, який характеризується створенням вчителем захисного бар'єру при професійному спілкуванні, має тотожний зв'язок зі спектральними показниками ВСР, а саме: прямий з симпатовагальним індексом ($r=0,39$, $p<0,05$), показником відносної симпатичної активності ($r=0,24$, $p<0,05$) та зворотній з показником відносної парасимпатичної активності ($r=-0,24$, $p<0,05$). Окрім того, встановлено прямий кореляційний зв'язок індексу напруження Баєвського та симптому «психосоматичних та психовегетативних порушень» ($r=0,22$, $p<0,05$), що підтверджує зростання напруження регуляторних систем організму вчителів з ПВ.

За результатами дисперсійного аналізу встановлено, що ПВ супроводжується зміною показників ВСР. Питома вага цього впливу на симпатовагальний індекс складає 20,5%, потужності коливань низької частоти – 13,3% та високої частоти у нормалізованих одиницях – 13,3 % ($p<0,01$). Таким чином, саме зміни симпатовагального індексу, показників потужності коливань високої та низької частоти у нормалізованих одиницях можуть бути маркером в діагностиці ступеню розвитку професійного вигорання.

Література:

1. Мельнікова О. З. Зміни варіабельності серцевого ритму щурів при модуляції аміназином центральної норадренергічної нейротрансмісії протягом тривалого стресу // Вісник Дніпропетровського університету. Біологія. Медицина. – 2012. – Вип. 3. – Т. 1. – С. 54–61.
2. Мирончук Н. М. Професійне вигорання викладача вищої школи: чинники, ознаки, способи протидії. Теоретичні і методичні засади розвитку і самовдосконалення особистості педагога-новатора в контексті модернізації нової української школи: зб. наук.-метод. праць / [ред. О. А. Дубасенюк]. – Житомир: Вид-во Євенок О.О., 2017. – С. 62–67.
3. Можливості аналізу варіабельності ритму серця в діагностиці емоційного стану людини / І. Чайковський, В. Калниш, Т. Єна, А. Єна та ін. // Медична інформатика та інженерія. – 2011. – № 1. – С. 57–62.

4. Олійник І. В. Причини виникнення та профілактика синдрому професійного вигорання у педагогів // Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки. – 2017. – № 1 (13). – С. 118–125.

Володимир ЛИСТОПАД, Олексій ЗІНЬКЕВИЧ, Олег МАЗУР
(Київ, Україна)

ПРО РОЗВ'ЯЗАННЯ ЗАДАЧ З ПАРАМЕТРАМИ НА ЗНО

Останнє десятиріччя задач з параметрами є постійним складником тестів з математики на зовнішньому незалежному оцінюванні. Статистика результатів ЗНО показує, що для більшості випускників шкіл такі задачі є каменем спотикання. Очевидно, що до «зустрічі» з такими задачами потрібна спеціальна підготовка. Як свідчать спостереження, в більшості навчальних закладів задачі з параметрами розглядають дуже поверхнево або взагалі оминають, і тому навіть проста нерівність з параметром $ax > -1$ залишається нерозв'язаною випускником. Ми застерігаємо, щоб у читачів не сформувалося уявлення про задачі з параметрами, як штучну перешкоду для отримання високого балу. Незалежно від того, чи включені ці задачі в тести ЗНО, вони мають бути присутні в шкільному курсі математики (особливо в профільних класах). В цьому переконані як вчителі, так і викладачі ВНЗ. Оскільки добре відомо, яку роль відіграють ці задачі для формування логічного мислення, математичної культури та дослідницьких навичок у школярів. Тому учні, які володіють методами розв'язування задач з параметрами, успішно справляються із іншими видами завдань.

Мета даної доповіді – «відкрити завісу», тобто описати основні типи задач з параметрами та деякі підходи до їх розв'язування. Звичайно, все це умовно, оскільки задачі з параметрами не можна однозначно віднести до жодної з тем. Це можуть бути нерівності, властивості функцій, рівняння тощо.

В доповіді ми виокремлюємо три основних типи задач з параметрами, які найчастіше зустрічаються в завданнях ЗНО.

І тип. Це задачі із закладеною ідеєю. Звичайно ідея може бути різною: властивості функцій, повний квадрат, теорема Вієта, метод мажорант тощо.

Приклад 1 (ЗНО 2013 р.). Знайдіть значення параметра a , при якому корінь рівняння $\lg(\sin 5\pi x) = \sqrt{16 + a - x}$, належить проміжку $\left(\frac{3}{2}; 2\right)$.

Розв'язування. Бачимо, що $\lg(\sin 5\pi x) \leq 0$, а $\sqrt{16 + a - x} \geq 0$.

Рівність матимемо лише тоді, коли ці вирази одночасно дорівнюють нулю.

$$\begin{cases} \lg(\sin 5\pi x) = 0, \\ \sqrt{16 + a - x} = 0 \end{cases} \Rightarrow \begin{cases} \sin 5\pi x = 1, \\ 16 + a - x = 0. \end{cases}$$

Очевидно, що розв'язання останньої системи не викличе складнощів в учнів. Зауважимо, що потрібно не випускати з поля зору область визначення функції та параметра.

Подібна ідея, також закладена в **прикладі 2** (ЗНО 2014).

Знайдіть найменше значення параметра a , при якому рівняння

$$2^{\sin^2\left(2\pi x + \frac{5\pi}{4}\right)} = \frac{4}{\sqrt{(x-a)^2 - 6(x-a) + 13}} \text{ має додатній корінь.}$$

Розв'язування. Оскільки

$$1 \leq 2 \frac{\sin^2\left(2\pi x + \frac{5\pi}{4}\right)}{4} \leq 2$$

$$\frac{4}{\left((x-a)^2 - 6(x-a) + 9\right) + 4} = \frac{4}{(x-a+3)^2 + 4}$$

то цей вираз набуває найбільшого значення 1, при $x - a + 3 = 0$. Отже задане рівняння зводиться до розв'язання системи:

$$\begin{cases} \sin^2\left(2\pi x + \frac{5\pi}{4}\right) = 0 \\ x - a + 3 = 0, a \rightarrow \min, x > 0. \end{cases}$$

Приклад 3. При яких значеннях параметра c рівняння

$$x^2 + c \cos x + 3 = 0$$

має єдиний розв'язок.

Розв'язування. Легко побачити, що якщо x_0 - розв'язок, то $-x_0$ також є розв'язком рівняння. Тоді, враховуючи єдиність (функція парна, і $x_0 = -x_0$), отримаємо, що $x_0 = 0$. Параметр c знаходимо простим підрахунком ($c = -3$).

Аналогічні міркування можна провести і для системи.

Приклад 4. При яких значеннях параметра a система $\begin{cases} |x| + y = e, \\ \ln y + x^2 + a^2 = 5 \end{cases}$ має

єдиний розв'язок.

З використанням властивостей функції (монотонність або парність/непарність) можна розв'язати наступне завдання.

Приклад 5 ([4, с.161]). За яких значень параметра a рівняння $x^2 - 2a \sin(\cos x) + 2 = 0$ має єдиний розв'язок?

II тип - це так зване графічне (аналітично-графічне) розв'язання завдань. Звичайно, розв'язання завдань даного типу потребує навичок побудови графіків елементарних функцій прямої, параболи (квадратичної або кубічної), напівпараболи, гіперболи (обернена пропорційність), показникової та логарифмічної, тригонометричних а також побудови графіків типу $y=f(x) \pm a, y=f(x \pm a), y=a \cdot f(x), y=f(ax), y=|f(x)|, y=f(|x|), |y|=f(x)$, та інші [4, с. 21-23].

Приклад 6. При яких значеннях параметра a рівняння $|x^2 - 5|x| + 6| = a$ має найбільшу кількість розв'язків (ЗНО, 2010).

Приклад 7. Знайти найменше значення параметра a , при якому система

$$\begin{cases} |x| + |y| = 2 \\ x^2 + y^2 = a^2 \end{cases}$$

має чотири розв'язки.

III тип. Дослідницький (або перебір варіантів). Цей спосіб вимагає розгляду всіх випадків розташування параметра a відносно відомих коренів. В цьому типі задач можна виокремити задачі, що мають в умові квадратний тричлен $f(x) = ax^2 + bx + c$. Зауважимо, що цей поліном буде квадратним, лише коли $a \neq 0$ а випадок $a = 0$ розглядати окремо. Графіком $f(x)$ буде парабола з вершиною $(x_0; y_0)$,

$x_0 = -\frac{b}{2a}$, $y_0 = f(x_0)$, точками перетину з віссю Ox , що знайдені з рівняння

$ax^2 + bx + c = 0$, та віссю $Oy (0; c)$. Вітки параболи направлені вгору при $a > 0$ і вниз при $a < 0$. Знаючи як розташована парабола, коли $f(x) > 0$ ($f(x) < 0$) для будь-якого значення x , можна встановити, коли корені рівняння будуть додатні, від'ємні, різного знаку. До цього типу належать задачі на розташування коренів відносно заданого числа (точки на осі координат).

Приклад 9. Розв'язати нерівність $x^2 - ax - 2x + 2a > 0$ для всіх значень параметра a .

Приклад 10 (ЗНО 2018). Розв'яжіть нерівність $\sqrt{\frac{4x-1}{x-a}} > a$ залежно від значень параметра a .

Звичайно цими типами задачі з параметрами не вичерпуються. У наступних публікаціях ми розкриємо сутність інших підходів до розв'язання таких типів задач.

Література:

1. Мазур О., Листопад В. Про пріоритетність при підготовці до ЗНО та аналіз тестових завдань з математики за 2013 – 2015 рр. // Математика в рідній школі. – 2017. – № 5. – С. 6–15.
2. ЗНО з математики 2010, 2013, 2014 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://testportal.gov.ua/tag/rezultati-zno/>
3. Горнштейн П., Полонский В., Якир М. Задачі с параметрами. – К.: РІА «Текст»; МП «ОКО», 1992. – 290 с.
4. Листопад В., Мазур О. Готуємося до ЗНО. Математика: навч. посібник. – К.: УОВЦ «Оріон», 2016. – 176 с.

Віра МЕЛЬНИК, Оксана ДЖУЛО
(Рівне, Україна)

КЛІЩОВИЙ БОРЕЛІОЗ В РІВНЕНСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Лайм-Бореліоз (іксодовий кліщовий бореліоз, хвороба Лайма) – найбільш поширена трансмісивна інфекція, що зустрічається в Європі, в тому числі і в Україні [1, 3, 6]. Це захворювання з ураженням шкіри, нервової системи, серця, що призводить до хронічного перебігу. Частота реєстрації хвороби за останнє десятиріччя зросла у десятки разів. Найбільша захворюваність реєструється в Західній Україні, яка є ендемічним осередком хвороби Лайма. Клінічний та серологічний діагноз за відсутності мігруючої еритеми є проблематичним, оскільки різні геномовиди сприяють появі клінічних форм хвороби. Клінічні симптоми, що з'являються на різних стадіях

захворювання, обумовлені сукупністю імунopatологічних реакцій і присутністю в тканинах збудника та його антигенів.

Офіційна статистика не відповідає дійсній епідеміологічній ситуації стосовно хвороби Лайма. Однією з причин цього, як показує практика, значна частота помилкових діагнозів. Хвороба протікає в декілька стадій: від появи першого симптому – мігруючої еритеми до формування хронічних форм (неврити, енцефаліт, менінгіт, артрит). На даний час відсутня лабораторна діагностика хвороби, не розроблені методи лікування та засоби профілактики.

Основними методами нашого дослідження є польові та аналітичні. До аналітичних методів належать: аналіз та оцінка кліщів, їх поведінка. Небезпечними місцями є парки, сквери та дитячі майданчики, де деревні породи, чагарники, високий травостій створюють сприятливі умови для життєдіяльності іксодових кліщів.

Природні господарі борелій – дикі тварини, котрі є джерелом для харчування кліщів роду *Ixodes* і переносниками борелій. Під час кровосмоктання борелії потрапляють у кишечник кліща, де розмножуються і виділяються з фекаліями. У природних осередках циркуляція збудника відбувається наступним чином: кліщі – дикі тварини – кліщі.

Офіційна реєстрація захворюваності в Рівненській області ведеться з 2000 року (рис. 1).

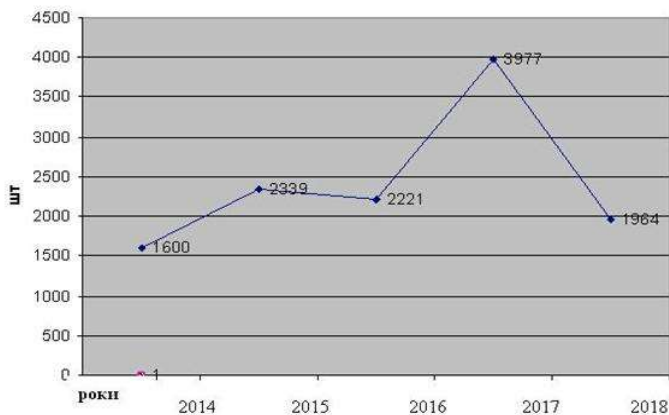

Рис. 1. Динаміка виявлених іксодових кліщів в Рівненській області

Встановлено, що рівень захворюваності у 2017р. зріс у 1,8 разів. Зростанню захворюваності сприяє значне збільшення безпритульних собак і котів у населених пунктах та відсутність оповіщення населення про небезпечність цього захворювання у критичні періоди року внаслідок укусів кліщами. Першою ознакою хвороби у людей є мігруюча еритема, що стає причиною звернення до лікаря. Хворі звертаються до дерматологів, терапевтів, інфекціоністів, отримують первинну консультацію та лікування у лікарів амбулаторної служби. Слід зауважити, що у більшості випадків лікарі встановлюють помилковий первинний діагноз, про що свідчить значний відсоток статистики [2, 5].

При шкірних проявах хвороби Лайма проводять диференційну діагностику із токсикодермією, бешихою, алергічною реакцією на укуси кліщів [2, 4]. У 15-20% хворих має місце ураження серця, при цьому діагностують міокардит. Неврологічні прояви у хворих з'являються через декілька тижнів або місяців після укусу кліща. На пізній стадії хвороби характерні стерті розлади пам'яті.

Захворюваність визначається природнім циклом розвитку кліщів та погодними умовами і характеризується певною сезонністю. Ранні форми хвороби реєструються в теплий період року – з кінця березня по листопад. Встановлено, що максимальна частота звернень спостерігається у травні – серпні. Хронічні форми зафіксовані у березні – квітні з тривалістю епідеміологічного анамнезу 280 днів і більше від моменту укусу кліщами або виникнення мігруючої еритеми.

В результаті проведених польових та лабораторних досліджень виявлено два види кліща: *Ixodes ricinus* та *Dermacentor pictus* (рис. 2).

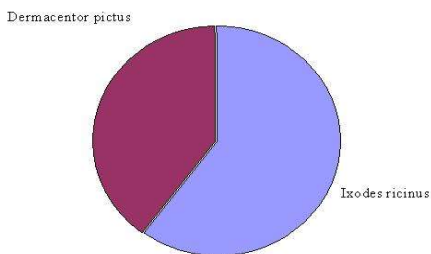

Рис.2. Видове співвідношення кліщів в Рівненській області

Мігруюча еритема з'являлася, в основному, у хворих через 5-20 днів після укусу кліща у вигляді папули і повільно збільшувалося у розмірах. Усі хворі були обстежені за стандартними методами дослідження: гемограма, загальний аналіз сечі, аланін амінотрансфераза. Частка хворих була додатково обстежена на специфічні кардіологічні маркери.

Слід зауважити, що найбільша захворюваність спостерігається у дієздатного населення урбанізованих територій, тому ця проблема набуває соціального значення. Значний відсоток помилкових діагнозів при Лайм-Бореліозі свідчить про недостатню професійну інформованість лікарів різного фаху.

Література:

1. Андрейчин М. А. Небезпечна динаміка інфекційної захворюваності в Україні // Інфекційні хвороби. – 2017. – № 2 (88). – С. 4–8.
2. Копча В.С., Іщук І.С., Кородюк В.І. Труднощі діагностики нейробореліозу // Інфекційні хвороби. – 2016. – № 2 (84). – С. 83–86.
3. Лобзин Ю.В., Усков А.Н., Козлов С.С. Лайм-боррелиоз (иксодовые клещевые боррелиозы) // Актуальные инфекции. – Фолиант, 2000. – 160 с.
4. Методичні рекомендації з епідеміології, діагностики та профілактики іксодового кліщового бореліозу (хвороби Лайма) в Україні: наказ МОЗ України від 16.05.2005 №218.
5. Сучасні епідеміологічні особливості лайм-бореліозу та критерії діагностики «мінорних» форм міокардиту / І. В. Будаєва, Г. О. Ревенко, Л. І. Кодола, С. О. Рясин // Семейная медицина. – 2016. – № 6 (68). – С. 94–97.
6. Хвороба Лайма: етіологія та епідеміологія / М. А. Крижановська, Т. В. Бігуняк, О. С. Редько, К. О. Бігуняк // Фундаментальные и прикладные исследования: проблемы и результаты: збірник наукових доповідей. – Гданськ, 2017. – С. 23–25.

ASCARIS LUMBRICOIDES – ЗБУДНИК АНТРОПОНОЗНОГО ГЕЛЬМІНТОЗУ ЛЮДИНИ

Найбільш розповсюдженими серед гельмінтозів, що мають важливе соціально-економічне значення для населення, є кишкові нематодози, зокрема аскаридоз [3]. Гельмінтози займають одне з перших місць за поширеністю та причин економічних втрат. За даними паразитологічного моніторингу в Україні, на протязі життя практично кожна людина в нашій країні переносить паразитарне захворювання, найчастіше ними страждають діти [2]. Щорічно на геогельмінтози в Україні обстежується від 145,6 до 152,6 тисяч дітей віком 0-17 років, з них в середньому за рік виявляється до 6 тисяч нових хворих [1].

Рівень захворюваності населення Рівненської області на аскаридоз сягає в середньому до 259,39 випадків на 100 тис. населення [1]. На думку багатьох спеціалістів, рівень ураження гельмінтами значно вищий ніж зареєстрований. Проведення епідеміологічного моніторингу за особливостями поширення геогельмінтозів серед населення Рівненської області є актуальним, адже гельмінти небезпечні для організму і система обліку є недосконалою. Головні труднощі діагностики гельмінтозів пов'язані з особливостями їх життєвого циклу: наявність міграційної фази, циклічність виділення яєць та виділення їх лише статевозрілими самками гельмінтів, можливість паразитування самців тощо. На якість діагностики суттєво впливає відбір матеріалу, кратність та методика дослідження, які використовуються в лабораторії. Личинкову фазу розвитку аскарид (від 1 до 6 міс) в ході лабораторної діагностики не завжди можна виявити. Так, при первинному зараженні личинки аскарид попадають в легені через 1-2 тижні, а їх яйця в калі виявляються тільки через 2-3 місяці. Личинки паразитів в організмі людини до зрілого стану не розвиваються, тому яєць в калі не знаходять взагалі. При цьому ймовірність виявлення гельмінтів в калі коливається від 0 до 10-20% та практично не залежить від проведеного аналізу [4].

Метою роботи було вивчення стану захворюваності на аскаридоз серед населення у Рівненській області.

№ з/п	Назва районів	Роки / осіб				
		2014	2015	2016	2017	2018
1	Березнівський	127	101	137	127	130
2	Володимирецький	14	13	11	8	4
3	Гоцанський	92	51	52	18	8
4	Демидівський	20	7	6	9	1
5	Дубенський	475	432	404	368	292
6	Дубровицький	88	97	112	161	95
7	Зарічненський	54	50	33	29	19
8	Здолбунівський	22	23	18	15	15
9	Корецький	118	156	120	102	107
10	Костопільський	117	96	101	60	49
11	Млинівський	62	14	42	43	33
12	Острозький	92	90	90	90	102
13	Радивилівський	63	45	57	41	53
14	Рівненський	141	104	65	77	126
15	Рокитнівський	202	148	132	124	90

16	Сарненський	392	413	573	378	626
17	м. Рівне	886	639	613	663	575
18	м. Вараш	33	25	16	14	22
	Всього	2998	2504	2582	2327	2347
	Україна	44932	38555	41895	38207	

Основою лабораторної діагностики кишкових гельмінтозів є копрологічні дослідження на наявність яєць аскарид. Нами була проаналізована статистична інформація захворюваності на аскаридоз серед населення у Рівненській області [1].

На гельмінтози страждають всі без винятку вікові групи. За даними обласного лабораторно-го центру загальна захворюваність населення аскаридозом в Рівненській області станом на 2018 рік становила 202,03 випадків на 100000 населення. Всього виявлено 2347 хворих аскаридозом.

Динаміка захворювання населення гельмінтозами свідчить, що в різних районах Рівненської області показники значно відрізняються (табл. 1).

Таблиця 1

Захворюваність людей на аскаридоз в Рівненській області

Слід зауважити, що максимальна кількість хворих аскаридозом виявлена в м. Рівне та районних центрах, що пов'язано, на наш погляд, із більш ретельним обстеженням дітей. Протягом 2018 року найбільшу кількість хворих зафіксовано у Сарненському (626 осіб), Дубенському (292 осіб) та Березнівському (130 осіб) районах. Найнижчий рівень захворюваності визначений у Демидівському районі, де динаміка свідчить про спад захворюваності від 20 осіб станом на 2014 рік до одиничних випадків у 2018 році.

Найвищий рівень захворюваності зафіксований серед дітей шкільного віку, особливо учнів молодших класів. Діти дещо частіше заражаються аскаридозом, попри відсутність у них повноцінних гігієнічних навичок. Крім того, у порівнянні з дорослими прояви гельмінтозу у дітей мають більш виражений, бурхливий клінічний перебіг з більшою кількістю симптомів.

При вивченні захворюваності встановлено, що її середній показник в Рівненській області майже вдвічі перевищує показник по Україні і становить 623,34 осіб на 100 тисяч населення. Найвищі показники зафіксовані серед дітей дошкільного та шкільного віку (рис. 1).

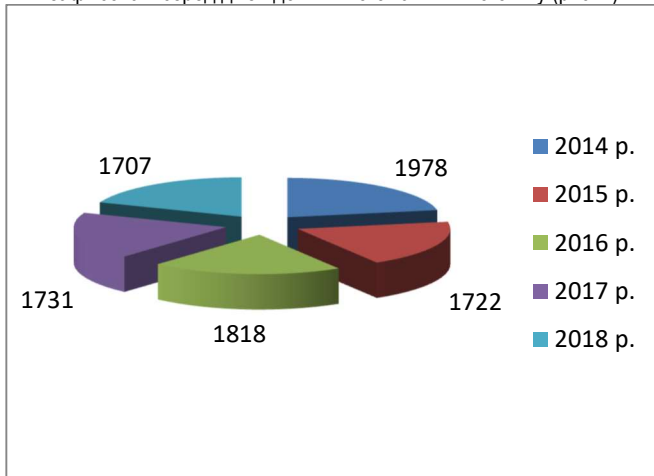

Рис. 1. Захворюваність на аскаридоз серед дитячого населення

Середній показник захворюваності на аскаридоз по Рівненщині становить 130 осіб за рік у кожному з районів. Тенденція збільшення або зменшення захворюваності аскаридозом для кожного району Рівненської області є різною, як і якість профілактичних і лікувальних заходів відповідно. Такий стан захворюваності свідчить про низький рівень діагностики аскаридозу та профілактичних заходів. Отже, захворювання гельмінтозами населення Рівненської області є відносно стабільним, а для запобігання поширенню гельмінтозу потрібно удосконалити діагностичні, лікувальні та профілактичні заходи.

Література:

1. Звітна форма №2 В77 «Звіт про окремі інфекції та паразитарні захворювання за 2014-2018 рік». – Рівне, 2018. – С. 52–54.
2. Крамарев С. А., Ершова И. Б., Бондаренко Г. Г. Гельминтозы у детей и подростков. Луганск: 2006. – 125 с.
3. Коваль О. Захворюваність на гельмінтоз в Україні. Актуальність проблеми. Система профілактичних заходів, спрямованих на попередження й зниження захворюваності населення // Інфекційний контроль. – 2005. – № 4. – С. 19–21.
4. Чистенко Г. Н., Веденьков А. Л. Оптимизация сроков обследования населения на пораженность аскаридозом. – Беларусь. – 1997. – № 6. – С. 38–39.

**Андрій ПЕЦОЛЬД, Кристина ПИЛИПЧУК,
Катерина ЛАВРЕНТЬЄВА, Тетяна СКЛЯР**
(Дніпро, Україна)

ВПЛИВ КОНЦЕНТРАЦІЙ ГЛЮКОЗИ НА РІСТ І ФОСФАТМОБІЛІЗУВАЛЬНУ АКТИВНІСТЬ *PSEUDOMONAS PUTIDA*

Створення біодобрив на основі мікроорганізмів, здатних до мобілізації малорозчинних сполук фосфору, є перспективним напрямком сучасного біотехнологічного виробництва [1, 2]. Для того, щоб підвищити активність фосфатмобілізуючих бактерій у складі біопрепаратів, необхідно дослідити механізми мобілізації ними фосфатів; ретельно вивчити їх метаболічні шляхи; встановити набір ферментів, що беруть участь у процесі мобілізації, і розшифрувати механізми їх регуляції. Першим кроком у розв'язанні цього питання є дослідження впливу різних джерел вуглецевого живлення та їх концентрацій на фосфатмобілізуювальну активність штамів [7]. Тому, метою роботи було дослідження впливу різних концентрацій глюкози як єдиного джерела вуглецю на ріст і фосфатмобілізуювальну активність ґрунтових бактерій *Pseudomonas putida*, що є перспективними для створення біопрепарату для покращення фосфорного живлення сільськогосподарських рослин.

Дослідний штам *P. putida* із високою фосфатмобілізуювальною активністю, виділений зі зразків ґрунту Дніпропетровської області, вирощували в пробірках об'ємом 50 мл, куди попередньо вносили по 10 мл рідкого елективного середовища Піковської наступного складу: глюкоза – 10,0 г/л; $(\text{NH}_4)_2\text{SO}_4$ – 0,5 г/л; $\text{MgSO}_4 \cdot 7\text{H}_2\text{O}$ – 0,1 г/л; $\text{MnSO}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$ – 0,002 г/л; $\text{FeSO}_4 \cdot 7\text{H}_2\text{O}$ – 0,002 г/л; KCl – 0,2 г/л; $\text{Ca}_3(\text{PO}_4)_2$ – 5 г/л [6]. Середовище інокулювали суспензією клітин із початковим вмістом $1 \cdot 10^7$ кл/мл. Культивування проводили на качалці при 220 об/хв. при 28°C протягом 3-х діб. Надалі щодня відбирали проби по 10 мл культуральної рідини, в яких визначали концентрацію життєздатних клітин і концентрацію фосфору, мобілізованого з ортофосфата кальцію (ОФК). Досліджувані параметри визначали за внесення глюкози в концентраціях 10,0 г/л, 20,0 г/л, 30,0 г/л. Активність росту штаму в елективному середовищі Піковської за різних концентрацій глюкози оцінювали за кількістю в ньому життєздатних клітин шляхом висіву суспензії на агаризоване поживне середовище (чашковий метод Коха) [4]. Фосфатмобілізуювальну активність дослідних культур оцінювали за концентрацією фосфору в культуральній рідині і клітинному гідролізаті,

отриманому за методом Стюарта [5]. Концентрацію фосфору в усіх фракціях визначали за методом Лоурі та Лопеса в модифікації Скулачова [3]. Всі експерименти проводили у трьох повторях. Результати обробляли статистично.

Аналізуючи динаміку росту штаму *P. putida* в елективному середовищі Піковської за використання глюкози в якості єдиного джерела вуглецю встановлено, що її концентрація суттєво впливала на розвиток культури. Так, максимальний приріст біомаси спостерігали за внесення до середовища глюкози у концентрації 1,0%. Кількість життєздатних клітин вже за першу добу культивування штаму збільшилась від $\lg 7,0$ до $\lg 8,7$ КУО, після чого спостерігали поступове їх зниження. За вмісту в середовищі глюкози у концентрації 3,0% активного росту культури не відмічали.

Що стосується фосфатмобілізувальної активності *P. putida*, то при вирощуванні культури в рідкому елективному середовищі із 1,0% і 2,0% концентраціями глюкози виявлено, що даний мікроорганізм здатний активно мобілізувати фосфор із малорозчинного ОФК. Вже за першу добу культивування псевдомонада мобілізувала майже 85,0% фосфору від загальної його концентрації у ОФК. Сумарні концентрації фосфат-іонів (у культуральній рідині та у внутрішньоклітинній фракції) за умов культивування штаму у середовищі із концентрацією глюкози 1,0% і 2,0% становили відповідно 27,5 і 26,6 мМ.

Протягом першої доби культивування штаму близько 30% від загальної кількості мобілізованого фосфору накопичувалося у внутрішньоклітинній фракції (9,2 і 10,7 мМ). Такий достатньо високий рівень накопичення фосфору мікроорганізмами можна пояснити їх потребою у даному елементі для підтримки власної життєдіяльності та біосинтетичних процесів, так як він співпадає із вираженим приростом мікробної біомаси. Надалі різке зниження кількості життєздатних клітин супроводжувалося і зменшенням концентрації фосфат-іонів у внутрішньоклітинній фракції (відповідно до 2,43 і 3,12 мМ), та, водночас збільшенням їх концентрації у культуральній рідині (відповідно до 24,96 і 23,8 мМ). Такий перерозподіл фосфат-іонів між фракціями можна пояснити відмиранням культури, що супроводжується лізисом клітин, і, як наслідок, виходом фосфат-іонів до розчину.

Необхідно відмітити, що за умов внесення до середовища культивування глюкози у концентрації 3,0%, фосфатмобілізувальна активність штаму була занадто низькою. Сумарна концентрація фосфат-іонів (у культуральній рідині та у внутрішньоклітинній фракції) у цьому випадку не перевищувала 4,3 мМ.

Таким чином, із всіх тестованих концентрацій глюкози, оптимальною як для накопичення біомаси штаму *P. putida*, так і для прояву його фосфатмобілізувальної активності, виявилася глюкоза у концентрації 1,0%.

Література:

1. В'юнцов С. М. Формування продуктивності льону-довгунця залежно від застосування мікробного препарату поліміксобактерин // Вісник ЖНАЕУ. – 2016. – № 1 (53). – Т. 1. – С. 125–131.
2. Смирнова И. Э., Галимбаева Р. Ш., Султанова А. Ж. Влияние фосфатмобилизирующих бактерий на биологическую активность почв // Известия НАН республики Казахстан. Серия биологическая и медицинская. – 2014. – Вып. 6. – № 306. – С. 96–100.
3. Никулина Н. А. Обзор методов определения фосфора по образованию молибденовой сини. – М.: Колос, 1978. – 49 с.
4. Егоров Н. С. Руководство к практическим заданиям по микробиологии: Учеб.пособ. – М.: МГУ, 1995. – 224 с.
5. Stewart E. A., Grimshaw H. M., Parkinson J. A. Chemical analysis of ecological material. – Oxford: Blackwell Scientific, 1974. – 565 p.

6. Sharon J. A., Hathwaik L. T., Glenn G. M. Isolation of efficient phosphate solubilizing bacteria capable of enhancing tomato plant growth // Journal of Soil Science and Plant Nutrition. – 2016. – № 16 (2). – P. 525–536.

7. Mardad I., Serrano A., Soukri A. Effect of carbon, nitrogen sources and abiotic stress on phosphate solubilization by bacterial strains isolated from a morrocan rock phosphate deposit // Journal of Advanced Chemical Engineering. – 2014. – Vol. 4 (1). – 102 p.

Тетяна ПОРУЧИНЬСЬКА, Олександра ЧЕРНИШ
(Луцьк, Україна)

РОЗУМОВА ПРОДУКТИВНІСТЬ ТА ЛАБІЛЬНІСТЬ НЕРВОВИХ ПРОЦЕСІВ У ПІДЛІТКІВ З РІЗНОЮ СТРУКТУРОЮ ТЕМПЕРАМЕНТУ

У даний час питання властивостей нервових процесів вивчене ще недосконало, але вже має практичне значення, що відображається в індивідуальному підході до людини під час виконання нею навчальної і професійної діяльності, в процесі спілкування, корекції поведінки індивіда. Тому дослідження особливостей нейродинамічних властивостей нервової системи у підлітків з різною структурою темпераменту є актуальним [6; 8].

У роботі досліджували 25 підлітків, віком 14-16 років, добровольців, на момент обстеження здорових за самооцінкою, які були детально ознайомлені з метою та протоколом дослідження. Лабільність нервових процесів досліджували за допомогою «олівцевої проби» за методикою Е. П. Ільїна [2]. Дослідження розумової працездатності здійснювали за методикою коректурних таблиць Анфімова. Діагностику «предметно-діяльнісного» і «комунікативного» аспектів темпераментних особливостей людини здійснювали за допомогою адаптованого для підлітків опитувальника структури темпераменту В. М. Русалова [4; 5; 7]. Для діагностики рівня нейротизму та інтроверсії-екстраверсії у досліджуваних використовували тест Айзенка [1]. Отримані результати опрацьовували методами варіаційної статистики з визначення середніх величин та їх похибок та кореляційного аналізу (за Пірсоном). Відмінності вважали статистично достовірними при $p \leq 0,05$ [3].

Встановили, що жоден із досліджуваних не мав низької лабільності, 40 % осіб мали середню лабільність, 48 % – високу та 12 % – дуже високу лабільність нервових процесів. У результаті аналізу коректурних таблиць встановили, що досліджувані за 4 хвилини в середньому опрацьовували $138,83 \pm 9,21$ знаків і при цьому припустились $17,42 \pm 6,25$ помилок, при цьому найвищі показники працездатності виявлені у перші дві хвилини тестування; протягом усього періоду працездатність поступово знижувалась.

Проводячи діагностику темпераментних особливостей підлітків, було виявлено високий рівень соціальної ергічності та соціальної пластичності, а також високий рівень екстраверсії та нейротизму в підлітків.

Так показник предметної ергічності в середньому становив $6,42 \pm 0,47$ балів. При цьому 10 % осіб мали високі значення (від 9 до 12 балів), інші 10 % – низькі значення (від 0 до 3 балів), решта – середні значення показника (від 4 до 8 балів). Розподіл результатів за показниками соціальної ергічності виглядав дещо по-іншому. Більше половини досліджуваних мали високі значення показника, 15 % – низькі і 30 % – середні значення. Соціальна ергічність відображає рівень потреби в соціальних контактах. Встановлено, що у досліджуваних підліткового віку соціальна ергічність загалом перебуває на високому рівні і в середньому становить $7,84 \pm 0,88$ балів. Рівень пластичності 60 % досліджуваних був середнім, 35 % – високим і лише 5 % – низьким; із середнім показником $7,63 \pm 0,55$ балів. Параметри емоційності та соціальної емоційності, які характеризують емоційну чутливість індивідів до невдач та емоційну чутливість у комунікативній сфері у досліджуваних істотно відрізнялись. Зокрема, середній показник емоцій-

ності був значно нижчим і становив $5,63 \pm 0,98$ балів, порівняно з показником соціальної емоційності: $7,84 \pm 0,80$ балів. При цьому 45 % досліджуваних мали низький рівень емоційності та 50 % високий рівень соціальної емоційності. Отже, наші досліджувані загалом не дуже чутливі власних невдач, однак потребують високих оцінок від оточуючих. Виявилось, що 60 % опитуваних отримали високі показники за рівнем темпу, по 20% отримали середні та низькі показники даної властивості темпераменту; при цьому середній показник становив $8,42 \pm 0,82$ балів. Розподіл за показником соціального темпу виглядав так: 45 % досліджуваних мали високі показники, 40 % – середні і лише 14 % – низькі. Як бачимо, параметри темпу та соціального темпу істотно відрізняються, що свідчить про те, що підлітки мають різну швидкість виконання окремих операцій та предметно-рухових актів і швидкість мови у процесі спілкування.

Аналіз темпераментних властивостей підлітків за тестом Г. Айзенка виявив, що в середньому за шкалою екстраверсія-інтроверсія досліджувані набрали $15,67 \pm 1,34$ балів, при цьому 86 % отримали високі показники екстраверсії, 14 % – низькі. За шкалою нейротизму учні отримали в середньому $13,58 \pm 1,49$ балів, при цьому 65 % отримали високі показники, 35% – низькі.

Особливості нейродинамічних властивостей підлітків залежно від структури темпераменту аналізували за допомогою кореляційного аналізу. Відмінності вважали значимими при $p \leq 0,05$ та $p \geq 0,398$. Проводили кореляційний аналіз показників лабільності з параметрами структури темпераменту, а також досліджували взаємозв'язки розумової працездатності з показниками структури темпераменту.

Кореляційний аналіз показав, що між показниками лабільності нервових процесів та деякими параметрами структури темпераменту існують кореляційні зв'язки. Зокрема, виявлено значимі прямі кореляційні зв'язки лабільності з пластичністю та темпом, а також високі кореляції з соціальним темпом. Встановлено також, що лабільність нервових процесів вища в осіб з вищим рівнем екстраверсії.

Дослідження взаємозв'язків розумової продуктивності з параметрами структури темпераменту виявило прямі значимі кореляції з таким параметром, як екстраверсія.

Література:

1. Анастаси А., Урбина С. Психологическое тестирование. – СПб.: Питер, 2001. – 688 с.
2. Ильин Е. П. Дифференциальная психофизиология. – СПб.: Питер, 2001. – 464 с.
3. Медик В. А., Токмачев М. С., Фишман Б. Б. Статистика в медицине и биологии. Т. 1. Теоретическая статистика. – М.: Медицина, 2000. – 412 с.
4. Моргун В. Ф., Тітов І. Г. Основи психологічної діагностики. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2013. – 464 с.
5. Немов Р. С. Психология: Учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений: В 3 кн. Кн. 3: Психодиагностика. Введение в научное психологическое исследование с элементами математической статистики. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. – 640 с.
6. Руденко Ю. Ю. Роль особистісно орієнтованого навчання в процесі формування готовності до особистісного самовизначення майбутнього соціального педагога // Наукові записки. Серія: Педагогічні науки [Ред. кол.: В. Ф. Черкасов, В. В. Радул, Н. С. Савченко та ін.]. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2016. – Вип. 147. – 348 с.
7. Русалов В. М. О природе темперамента и его роли в структуре индивидуальных свойств человека // Вопросы психологии. – 1985. – № 1. С. 19–32.
8. Lehtikoinen A. The role of adolescents' temperament in their positive and negative emotions as well as in psychophysiological reactions during achievement situations // Learning and Individual Differences. – 2019. – Volume 69. – January. – P. 116–128.

ОЦІНКА ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ МІСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ

В умовах екологічної катастрофи величезне значення має екологічна свідомість людини будь якого віку та професії. Всі питання екології необхідно розглядати у взаємозв'язку з моральним вихованням. Суспільство не виживе без екологічної свідомості і необхідно знати екологічні норми, правила поведінки, мати високий рівень екологічної культури [1; 4; 6].

У наш час питання екологічної свідомості належать до так званих глобальних соціально-філософських проблем, що вивчаються світовою і вітчизняною філософією [10].

Ідеї екологічної свідомості висвітлені у роботах вітчизняних та зарубіжних педагогів і психологів, таких як В. П. Вербицький [9], Е. В. Гірусов [4], І. Ф. Девятко [5], І. Мунасіпова-Мотяш [7], С. Д. Дерябо [6], також цим питанням цікавились і українські науковці, зокрема П. П. Бачинський [1], О. Г. Стегній [8], М. І. Хилько [9], О. М. Варго [2].

Російські науковці С. Д. Дерябо та В. А. Ясвін [6] зазначають, що основна мета екологічної освіти полягає у формуванні екоцентричного типу екологічної свідомості, готовності відповідально ставитися до навколишнього природного середовища, виховання екологічно усвідомленої поведінки, знань, прав і обов'язків громадян.

Тому, екологічна свідомість – це складне структурне утворення, у якого є багато різних форм і рівнів свого існування та функціонування. Під поняттям «екологічна свідомість» слід розуміти не просто відношення до природи і сукупність уявлень про взаємозв'язки в середині системи «людина-природа», а більш високий рівень розвитку людської свідомості і самосвідомості.

Дослідно-експериментальною базою дослідження виступали жителі м. Херсона. За допомогою анкетування проведено опитування населення для виявлення громадської думки про екологічну ситуацію в місті проживання. Опитування проводилось анонімно для того, щоб отримати більш достовірну статистику. Вибірка опитуваних (105 осіб) є репрезентативною.

Дослідження проводились у три етапи:

- на першому етапі вивчався стан проблеми в аспекті психолого-екологічних досліджень, проводився теоретичний аналіз, формувалась мета, завдання, розроблялись методики дослідно-експериментальної роботи;
- на другому етапі проводився аналіз теоретичного обґрунтування становлення та сутності екологічної свідомості;
- на третьому етапі було здійснено дослідну - експериментальну роботу, проводилася перевірка і виконання основних завдань, шляхом спостереження, тестування, опрацьовані отримані результати і зроблені на їх основі висновки.

Питання для анкетування були складені відповідно до мети нашого дослідження, а саме визначити особливості екологічної свідомості серед міського населення, розкрити сучасні підходи до визначення поняття «екологічна свідомість», дослідити ставлення українців до екологічних проблем.

Домінуюча більшість опитаних (88%) вважає, стан навколишнього природного середовища міста Херсон напряму впливає на стан здоров'я респондентів та їх родичів. Далі респонденти визначали екологічні чинники, які безпосередньо впливають на стан здоров'я:

- ✓ загазованість та запиленість повітря (72%);
- ✓ шумовий вплив навколишнього середовища (70%);
- ✓ якість продуктів харчування (64%);
- ✓ незадовільна санітарна обстановка поблизу будинку (60%);
- ✓ незадовільна якість питної води (56%).

Результати опитування говорять про те, що значна частина мешканців більше схильна до перебільшення своєї оцінки, щодо рівня екологічної свідомості. Результати вказують на низьку громадянську активність українців у вирішенні екологічних питань. Зафіксована розбіжність дозволяє говорити радше про моральну підтримку, можливо, певну міру співчуття до екологічного руху, ніж про реальне бажання наших громадян залучитися до практичних акцій в екологічній сфері.

В ході нашого дослідження, було зроблено наступні висновки.

1. Екологічна свідомість пройшла певні історичні етапи свого становлення. Відповідно було створено мережу закладів екологічної освіти, метою якою стало формування екоцентричного типу екологічної свідомості.

2. Сьогодні стан екологічної свідомості громадян не відповідає реальному стані екологічної обстановки. Відповідно назріла необхідність кардинальної зміни духовних основ людської діяльності - світогляду, цінностей і цілей.

3. м. Херсон має слабку екологічну політику, а також малий запас знань про екологічну культуру. Відповідно до цього – низький рівень екологічної свідомості, що призводить до негативних наслідків стосовно навколишнього природного середовища.

Сучасне суспільство не має права жити за рахунок майбутніх поколінь. Тому влучним є вислів А. де Сент-Екзюпері: «Ми не отримуємо в спадщину Землю від пращурів, ми отримуємо її в борг від наших дітей!».

Література:

1. Бачинський П. П. На шляху створення системи екологічної освіти школярів та студентів // Педагогіка і психологія. – 1999. – № 2. – С. 106–112.

2. Варго О. М. Екологічна свідомість як умова становлення екологічного суспільства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня. філософ. наук: 09.00.03 / Харк. ун-т повітр. сил ім. І. Кожедуба. – Х., 2006. – 17 с.

3. Вербицький В. П. Соціально-педагогічна концепція екологічної освіти // Початкова школа – 2007. – № 6. – С. 1–6.

4. Гирусов Э. В. Экологическое сознание как условие оптимизации взаимодействия общества и природы // Философские проблемы глобальной экологии. – М.: Наука, 1983. – С. 105–120.

5. Девятко И. Ф. Методы социологического исследования. – Екатеринбург, 1998. – 208 с.

6. Дерябо С. Д., Ясвин В. А. Экологическая педагогика и психология. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. – 480 с.

7. Мунасіпова-Мотяш І. Особливості екологічної свідомості молодших школярів // Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія «Педагогіка. – 2013. – № 1 (10). – С. 126–129.

8. Стегній О. Г. Екологічний рух в Україні: соціологічний аналіз. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2001. – 243 с.

9. Хилько М. І. Екологічна культура: стан та проблеми формування. – К.: Знання, 1999. – 36 с.

10. Хохлова Е. В. Теория и практика формирования экологической культуры младших школьников (на материале сельской школы). – Ставрополь, 2001. – С. 47–65.

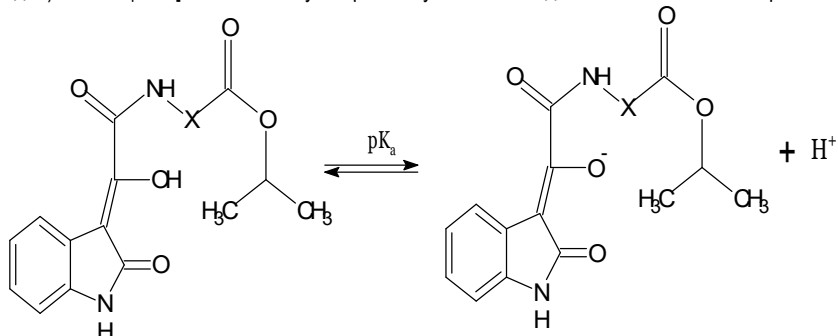
**Олена СВЄЧНИКОВА, Сергій КОЛІСНИК,
Олександр ВИННИК, Олена КОЛІСНИК**
(Харків, Україна)

РЕАКЦІЙНА ЗДАТНІСТЬ ІЗОПРОПІЛОВИХ ЕСТЕРІВ N-[(2-ОКСОІНДОЛІН-3-ІЛІДЕН)-2-ОКСІАЦЕТИЛ] АМІНОКИСЛОТ

Похідні N-[(2-оксоіндолін-3-іліден)-2-оксіацетил] амінокислот мають широкий спектр біологічної дії: протизапальну, неотропічну, діуретичну, анксиолітичну тощо. Тому дослідження реакцій-

ної здатності ізопропілових естерів цих амінокислот представляє науковий і практичний інтерес, так як дозволяє створити математичні моделі зв'язку структура - біологічна активність та проводити цілеспрямований синтез активних фармакофорів у цьому ізоструктурному ряду. У літературі відсутні дані щодо реакційної здатності цих сполук.

Ціллю дослідження є вивчення реакційної здатності ізопропілових естерів N-[(2-оксоіндолін-3-іліден)-2-оксіяцетил] амінокислот у обернених умовах на моделі кислотно-основних рівноваг:

X = CH₂ (I); (CH₂)₂ (II); (CH₂)₃ (III); (CH₂)₄ (IV); (CH₂)₅ (V); CH(CH₃) (VI); CH(CH₂(CH₃)₂) (VII);
CH(CH₂CH(CH₃)₂) (VIII); CH₂CH(C₆H₅)CH₂ (IX)

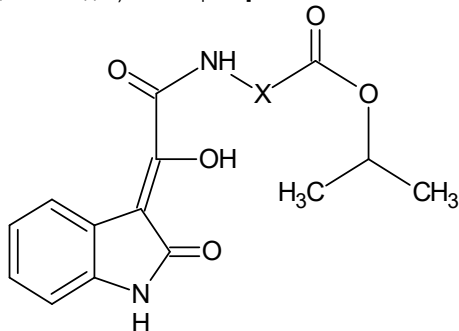
Вибір розчинника обумовлений тим, що в цій суміші зберігається такий самий зсув pK_a між сполуками, як і у воді. Але досліджувані речовини у воді практично нерозчинні, тобто визначити pK_a даним методом неможливо.

Константи іонізації сполук (I-IX) визначали методом потенціометричного титрування з використанням 0,05 М стандартного водного розчину калій гідроксиду, вільного від CO₂, як титранту. Концентрація розчинів, що титрують, 0,005 М у точці напівнейтралізації. Вимірювання проводили на іоновимірювачі ЕВ-74 з використанням скляного ЕСП 43-074 (індикаторного) та насиченого хлорсрібного ЕВП-1 (порівняльного) електродів при 25°C у бінарній суміші діоксан-вода (60 об'ємних % діоксану).

Точність одержаних результатів визначали методами математичної статистики малих вибірок. Одержані дані наведені в таблиці.

Таблиця

Властивості ізопропілових естерів
N-[(2-оксоіндолін-3-іліден)-2-оксіяцетил] амінокислот загальною формулою

Сполука	X	pK_a	$\Delta pK_a = pK_{a_{n+1}} - pK_{a_n}$
I	CH ₂	6,91 ± 0,03	-
II	(CH ₂) ₂	6,94 ± 0,02	0,03
III	(CH ₂) ₃	6,96 ± 0,03	0,02
IV	(CH ₂) _x	6,99 ± 0,04	0,03
V	(C ₂ H ₅) ₅	7,02 ± 0,02	0,03
VI	CH(CH ₃)	6,94 ± 0,04	-
VII	CH(CH(CH ₃) ₂)	6,96 ± 0,03	-
VIII	CH(CH ₂ CH(CH ₃) ₂)	6,94 ± 0,03	-
IX	CH ₂ -CH(C ₆ H ₅)CH ₂	6,97 ± 0,02	-

Попередні дослідження показали, що ізопропілові естери N-[(2-оксоіндолін-3-іліден)-2-оксіяцетил] амінокислот – одноосновні кислоти.

Одержанні значення pK_a (табл.) свідчать, що сполуки (I-IX) – слабкі кислоти. Подовження метиленового ланцюга амінокислотних фрагментів молекул послаблює кислотну дисоціацію естерів. Тобто в цьому ізоструктурному ряді метиленові групи проявляють ізолюючу дію по передачі електронного впливу замісників на реакційний центр. А введення замісників до метиленових груп, як і розгалуженість радикалу та його положення у межах похибки експерименту не впливає на кислотність сполук (сполуки I, VI, VIII). Це дозволяє припустити, що для речовин цього гомологічного ряду специфічна сольватація не відіграє значної ролі. Цікаво зазначити, що $\Delta pK_a = pK_{a_{n+1}} - pK_{a_n}$, де n – кількість метиленових груп аліфатичного ланцюга

(табл.) у межах похибки експерименту залишається постійною (0,02 – 0,03), що дозволяє припустити наявність кореляційної залежності між pK_a та довжиною метиленового ланцюга: $pK_a = a + b \cdot n$,

Кореляційне рівняння має вид:

$$pK_a = (6,91 \pm 0,01) + (0,019 \pm 0,003) \cdot n \quad (1)$$

$$n=9; s=4,2 \cdot 10^{-2}; r=0,910$$

для сполук VI, VIII n=1; IX n=3

Одержані параметри цього рівняння статистично вірогідні.

Рівняння може бути використано для прогнозування кислотності сполук цього ізоструктурного ряду з різною довжиною метиленового ланцюга та його розгалуженістю.

Для визначення електронного впливу замісників у рамках принципу вільної енергії проведено кількісна оцінка впливу довжини метиленового ланцюга в амінокислотному фрагменті молекул ізопропілових естерів

N-[(2-оксоіндолін-3-іліден)-2-оксіяцетил] амінокислот за рівнянням Гаммета ($pK_a = a + \rho \cdot \sigma$).

Одержано кореляційне рівняння:

$$\rho_{Ka} = (6,91 \pm 0,01) + (0,067 \pm 0,002) \cdot \sigma \quad (2)$$

$$n=9; s=3,1 \cdot 10^{-3}; r=0,997$$

Його статистичні параметри вірогідні. Позитивне значення реакційного параметра ρ свідчить, що подовження поліметилового ланцюга послаблює кислотну дисоціацію естерів. Це вказує на ізолюючий вплив метиленових ланок на передачу індуктивного ефекту по ланцюгу, що співпадає з літературними даними. Невелике значення ρ свідчить про незначну чутливість реакційного центру (енольної гідроксидної групи) до подовження поліметилового ланцюга. Рівняння (2) може використовуватися при QSAR-аналізу пошуку активних фармакофорів цього ізоструктурного ряду.

Висновки.

1. Досліджена реакційна здатність ізопропілових естерів N-[(2-оксоіндолін-3-іліден)-2-оксіяцетил] амінокислот шляхом вивчення кислотно-основних рівноваг.
2. Доведено, що ці сполуки – слабкі одноосновні кислоти, та запропоновано рівняння їх дисоціації за енольним гідроксидом.
3. Одержані константи іонізації 9 ізопропілових естерів N-[(2-оксоіндолін-3-іліден)-2-оксіяцетил] амінокислот. Показано, що подовження поліметилового ланцюга послаблює кислотну дисоціацію.
4. За рівнянням Гаммета проведена кількісна оцінка впливу метиленових ланок в аміно-кислотному фрагменті молекули.

**Тетяна СКЛЯР, Олена БІЛОЦЕРКІВСЬКА,
Катерина ЛАВРЕНТЬЄВА, Юлія КОМИШАН**
(Дніпро, Україна)

КОМБІНОВАНА ДІЯ ЦЕФТРИАКСОНУ ТА ОФЛОКСАЦИНУ ВІДНОСНО УМОВНО-ПАТОГЕННИХ ШТАМІВ *PSEUDOMONAS AERUGINOSA*

На сьогоднішній день проблема раціональної антибіотикотерапії актуальна як ніколи. Сучасна медицина знаходиться в умовах глобального розповсюдження резистентних і полірезистентних штамів збудників [2], що в значній мірі пов'язане з неправильним використанням антибактеріальних препаратів.

Наразі одна з альтернативних ефективних стратегій лікування – застосування комбінованої антибіотикотерапії [5]. Комбінацій антибіотиків, які мають синергійний ефект, досить багато і вони широко застосовуються при лікуванні інфекційних захворювань. Одна з найефективніших комбінацій – поєднання фторхінолонів із β -лактамами. Це пояснюється механізмом дії антибіотиків даних груп: після часткового руйнування клітинних стінок бактеріальних клітин внаслідок дії β -лактамів посилюється проникнення фторхінолонів, які руйнують ДНК-гіразу [4].

Науковцями встановлено високу активність фторхінолонів із β -лактамами по відношенню до штамів *Pseudomonas aeruginosa* [1]. Зокрема, виявлено, що комбінації фторхінолонів із різними β -лактамами (цефпірамідом, іміпенемом) створювали синергізм по відношенню до 70% досліджуваних штамів, у той час як комбінації фторхінолонів із аміноглікозидами проявляли синергізм по відношенню до менш ніж третини ізолятів.

Метою роботи було дослідити чутливість 12 штамів *P. aeruginosa* до цефтріаксону (β -лактама) і офлоксацину (фторхінолон). Для реалізації мети були поставлені такі завдання: визначити МПК цефтріаксону та офлоксацину як при ізольованому застосуванні, так і в комбінаціях.

Чутливість виділених бактерій досліджували диско-дифузійним методом. Аналізуючи отримані дані, виявили пан-, екстра- та мультирезистентні штами. Панрезистентність (PDR – pandrug

resistance) – нечутливість до всіх антибіотиків у всіх категоріях антимікробних препаратів. Екстремальна резистентність (EDR – extensively drug resistance) – нечутливість принаймні до одного антибіотика у всіх категоріях антимікробних препаратів, за винятком 1-2 категорій. Мультирезистентність (MDR – multidrug resistance) – нечутливість принаймні до одного антибіотика в трьох і більше категоріях антимікробних препаратів [3].

Серед виділених бактерій (n=12) один штам виявився панрезистентним, один – екстрарезистентним і три – мультирезистентними. PDR штам №9 – проявив резистентність до всіх досліджуваних антибіотиків, окрім цефтазидиму. EDR штам №6 був стійким до цефтріаксону, офлоксацину, гентаміцину, тетрацикліну, меропенему, оксациліну. MDR штами №2 і №8 виявилися стійкими до гентаміцину, цефтріаксону та офлоксацину, а штам №12, окрім вищезазначених антибіотиків, проявив стійкість ще й до ципрофлоксацину. До цефтріаксону та офлоксацину були стійкими 42% ізолятів. Найбільшу ефективність по відношенню до штамів *P. aeruginosa* виявили такі антибіотики як цефтазидим, цефепім, меропенем.

МПК досліджували методом серійних розведень у МПБ.

Згідно з отриманими даними, МПК цефтріаксону по відношенню до MDR штамів складав 64 мкг/мл, МПК цефтріаксону по відношенню до EDR штамів – 128 мкг/мл, а МПК до PDR штаму – 256 мкг/мл. Отримані МПК офлоксацину по відношенню до MDR штамів становили 1 і 2 мкг/мл, до EDR штаму – 4 мкг/мл, а до PDR штаму МПК відповідає 8 мкг/мл (табл 1).

Таблиця 1. МПК антибіотиків відносно штамів *Pseudomonas aeruginosa*

Досліджувані штами	МПК (мкг/мл)		
	Цефтріаксон	Офлоксацин	Цефтріаксон/Офлоксацин
№3 (MDR)	64	1	8/0,5
№6 (EDR)	128	4	32/1
№8 (MDR)	64	2	16/0,5
№9 (PDR)	256	8	128/4
№12 (MDR)	64	2	8/0,5

Таким чином, у ході дослідження встановлено, що до цефтріаксону та офлоксацину були стійкими 42% ізолятів *P. aeruginosa*. Виявлено, що МПК цефтріаксону при ізольованому застосуванні коливалися у межах від 64 до 256 мкг/мл, а в комбінаціях із офлоксацином – в межах 8-32 мкг/мл. МПК офлоксацину при ізольованому застосуванні складали від 1 до 8 мкг/мл, а МПК в комбінації з цефтріаксоном коливалися від 0,5 до 4 мкг/мл. Отже, МПК антибіотиків при комбінованій дії зменшувалися у 2-8 разів порівняно з МПК при ізольованому застосуванні.

Література:

1. Дяченко В. Ф., Марющенко А. М., Чигиринська Н. А. [та ін.]. Ефективність дії комбінацій препаратів з групи фторхінолонів з іншими антибіотиками на полірезистентні штами синьогнійної палички та ентеробактерій // *Biomedical and biosocial anthropology*. – 2016. – № 26. – С. 71–73.
2. Постников С. С. Использование фармакодинамических и фармакинетических параметров аминокгликозидов, β-лактамов для оптимизации антимикробной терапии // *Атмосфера. Пульмонология и аллергология*. – 2005. – № 2. – С. 42–45.
3. Тапальский Д. В., Бонда Н. А., Лагун Л. В. Система микробиологического мониторинга экстремально-антибиотикорезистентных и панрезистентных бактериальных патогенов с определением чувствительности к комбинациям антибиотиков // *Вестник Витебского государственного медицинского университета*. – 2018. – Т. 17. – № 1. – С. 50–58.
4. Otsuki M., Nishino T. The synergic effects of quinolones and oral cephem antibiotics on *Serratia marcescens* // *Antimicrob. chemother.* – 1996. – Vol. 38. – N. 5. – P. 771–776.

5. Thwaites M., Hall D., Stoneburner A. [et al.] Activity of plazomicin in combination with other antibiotics against multidrug-resistant *Enterobacteriaceae* // Diagnostic microbiology and infectious disease. – 2018. – Vol. 92. – N. 4. – P. 338–345.

Тетяна СКЛЯР, Ніна КУРАГІНА
(Дніпро, Україна)
Євген ВІКУЛІН
(Кривий Ріг, Україна)

ПЛАЗМІДНІ ПРОФІЛІ ПОЛІРЕЗИСТЕНТНИХ КЛІНІЧНИХ ШТАМІВ КИШКОВОЇ ПАЛИЧКИ

Стойкість мікроорганізмів до антибіотиків виникає швидше, ніж вчені встигають змінити арсенал антимікробних агентів. На даний час мікробна стійкість вимагає використання будь-якого більш-менш значимого класу антибіотиків. Наявність бактеріальних патогенів, що характеризуються множинною стійкістю, стало звичною практикою в медичних установах по всьому світу [1; 2; 3]. Найбільш частою генетичною основою резистентності служить наявність в бактеріях позакромосомних факторів стійкості до лікарських речовин – плазмід [4; 5].

В роботі було досліджено стійкість до антибіотиків 10 штамів кишкової палички, виділених із дихальних шляхів, кишечнику, уrogenітального тракту, а також їх плазмідні профілі. Для визначення антибіотикорезистентності застосовували метод дифузії в агар і досліджували 17 антибіотиків різних груп: амоксицилін/клавулонат, меропенем, цефуроксим, цефепім, цефтріаксон, цефтібутен, азітроміцин, кларитроміцин, офлоксацин, моксифлоксацин, левовфлоксацин, тетрациклін, гентаміцин, амікацин, фосфоміцин, хлорамфенікол, триметоприм. Рівень антибіотикорезистентності було визначено з використанням міжнародних критеріїв [5]:

- мультирезистентні штами (MDR) – не чутливі до одного в трьох категоріях антибіотиків;
- екстремально резистентні штами (XDR) – не чутливі до одного антибіотика у всіх категоріях антимікробних препаратів, за винятком 1-2 категорій;
- панрезистентні штами (PDR) – не чутливі до всіх антибіотиків у всіх категоріях антимікробних препаратів.

Із десяти штамів один було віднесено до категорії PDR, три – до XDR, шість – до MDR (табл. 1).

Таблиця 1

Антибіотикочутливість дослідних штамів *E. coli*

Антибіотик Штам	амоксицилін/клавулонат	меропенем	цефуроксим	цефепім	цефтріаксон	цефтібутен	азітроміцин	кларитроміцин	офлоксацин	моксифлоксацин	левофлоксацин	тетрациклін	гентаміцин	амікацин	фосфоміцин	хлорамфенікол	триметоприм
Мультирезистентні штами (MDR)																	
1	S	R	S	R	R	R	S	R	R	R	R	S	R	R	R	R	R
2	S	R	R	R	S	R	S	R	R	R	R	S	S	R	R	R	R
3	R	R	R	R	R	S	R	R	S	R	R	S	S	R	R	R	R
4	S	R	S	R	R	R	R	S	R	R	R	R	S	R	R	R	R
5	R	R	R	R	S	R	R	R	S	R	R	R	R	R	R	S	R

6	S	R	R	R	R	S	S	R	R	R	R	S	R	R	R	R	R
Екстремально резистентні штами (XDR)																	
7	R	S	R	R	R	R	R	R	R	R	R	R	R	R	R	R	S
8	R	S	R	R	R	R	R	R	R	S	R	R	R	R	R	R	R
9	R	R	R	R	R	R	R	R	R	S	R	R	R	R	S	R	R

S – чутливий штам; R – стійкий

Плазмідну ДНК виділяли лужним методом [6] та електрофоретичне розділення ДНК проводили в 0,9% агарозному гелі [7].

Плазмідну ДНК вдалось виділити з усіх дослідних штамів, що свідчить про зв'язок антибіотикорезистентності з наявністю позакромосомної ДНК. У більшості із цих штамів виявлялись плазміди з великою молекулярною масою (біля 60 кб), у деяких (4, 5, 7, 8) крім великої візуалізувались дві плазміди меншого розміру.

В подальшій роботі буде визначено молекулярну масу виділених плазмід та локалізацію генів антибіотикостійкості.

Література:

1. Basak S., Singh P., Rajurkar M. Multidrug Resistant and Extensively Drug Resistant Bacteria: A Study. // J. Pathog. – 2016. – Epub 2016 Jan 28.
2. Abat C., Fournier P. E., Jimeno M. T., Rolain J. M., Raoult D. Extremely and pandrug-resistant bacteria extra-deaths: myth or reality? // Eur. J. Clin. Microbiol. Infect. – Dis. 2018 Sep; 37(9). – P. 1687–1697.
3. Silpi B., Priyanka S., Monali R. Multidrug Resistant and Extensively Drug Resistant Bacteria: A Study // J. Pathog. – 2016; Published online 2016 Jan 28.
4. Uddin F., McHugh T. D., Roulston K., Platt G., Khan T. A., Sohail M. Detection of carbapenemases, AmpC and ESBL genes in Acinetobacter isolates from ICUs by DNA microarray // J. Microbiol. Methods. – 2018 Dec;155. – P. 19–23.
5. Mohapatra D. P., Debata N. K., Singh S. K. Extensively drug-resistant and pandrug-resistant Gram-negative bacteria in a tertiary-care hospital in Eastern India: A 4-year retrospective study // J. Glob. Antimicrob. Resist. – 2018. – Dec;15. – P. 246–249.
6. Kado C. I, Liu S. T. Rapid procedure for detection and isolation of large and small plasmids // J. Bacteriol. – 1981. – Mar;145(3). – P. 1365–73.
7. Клонирование ДНК. Методы: Пер. с англ. / под ред. Д. Гловера. – М.: Мир, 1988. – 538 с.

**Тетяна СКЛЯР, Олена РУДАС,
Катерина ЛАВРЕНТЬЄВА, Анастасія ФРОЛОВА**
(Дніпро, Україна)

КОМБІНОВАНА ДІЯ ДЕКАСАНУ З АНТИБІОТИКАМИ ВІДНОСНО ШТАМІВ *ESCHERICHIA COLI*

За останні роки відмічається збільшення внутрішньолікарняних захворювань, збудниками яких є умовно-патогенні штами *Escherichia coli*. Лікування таких інфекцій має ряд труднощів через наявність механізмів резистентності до антибіотиків [1; 4].

Одним із варіантів вирішення проблеми антибіотикорезистентності мікроорганізмів є застосування в медичній практиці комбінованої дії антисептиків та антибіотиків у раціональних лікарських формах. Використання комбінацій антибактеріальних препаратів дозволяє зменшити дозу антибіотиків без втрати антимікробної активності та проявити дію відносно мікроорганізмів, резистентних до одного з препаратів, що входять до комбінації [3; 4].

На сьогодні велику перевагу віддають поверхнево-активним речовинам, зокрема декасану. Декасан – біс-четвертинна амонієва сполука. Антисептик є високоактивним та швидкодіючим препаратом, здатним блокувати адгезію мікроорганізмів особливо грамнегативних. Антимікробний ефект проявляється через деструкцію білків фібрії, джгутиків, ворсинок, пілей на поверхні бактеріальної клітини. Антисептик призводить до порушення структури клітинної стінки, цитоплазматичної мембрани та інших структур, що беруть участь в адгезії [2].

Відомо, що декасан підвищує чутливість антибіотикорезистентних штамів мікроорганізмів, стійких до пеніциліну, тетрацикліну, канаміцину, неоміцину, новобіоцину, еритроміцину та цефалоспоринів, фторхінолонів, аміноглікозидів [3]. Було показано, що мазі на основі декаметоксину пригнічували адгезію ешерихій на 22,05-24,42 % [5].

Метою нашої роботи було дослідити чутливість 14 штамів *E. coli* до антибактеріальних препаратів. Відповідно до мети були поставлені наступні завдання: визначити МІК досліджуваних антибіотиків та декасану при ізольованому застосуванні і в комбінаціях.

Чутливість виділених штамів *E. coli* до антибіотиків визначали диско-дифузійним методом, а МІК антибактеріальних препаратів методом серійних розведень. Серед 14 штамів *E. coli* виділили один панрезистентний, два екстремально-резистентні і три мультирезистентні штами. До цефтріаксону, офлоксацину та гентаміцину виявилися 43% ізолятів (табл.1).

Таблиця 1.

Характер комбінованої дії декасану з антибіотиками відносно штамів *Escherichia coli*

Досліджувані штами бактерій	МІК антибактеріальних препаратів мкг/мл								
	Цефтріаксон	ДС	ЦФ/ДС	Оф-лок-сацин	ДС	ОФ/ДС	Гентаміцин	ДС	ГМ/ДС
№2 (PDR)	256	6,25	64/4,0	64	6,25	32/4,0	128	6,25	32/4,0
№3 (MDR)	64	6,25	32/4,0	8	6,25	4/4,0	32	6,25	8/4,0
№6 (EDR)	128	12,5	32/6,25	32	12,5	16/6,25	64	12,5	32/6,25
№10 (MDR)	64	12,5	32/6,25	8	12,5	4/6,25	16	12,5	4/6,25
№11 (EDR)	128	6,25	32/4,0	32	6,25	16/4,0	64	6,25	16/4,0
№13 (MDR)	64	100	16/25,0	16	100	4/50,0	16	100	2/25,0

Умовні позначення: ДС – декасан; ЦФ/ДС – комбінація цефтріаксону та декасану; ОФ/ДС – комбінація офлоксацину та декасану; ГМ/ДС – комбінація гентаміцину та декасану

Із даних табл. 1. видно, що показники МІК декасану змінювались в межах від 6,25 мкг/мл до 100 мкг/мл. Середню чутливість до декасану проявили штами №2, 3, 6, 10, 11 (6,25-12,5 мкг/мл). Досить висока стійкість виявилась у штаму *E. coli* №13 (100 мкг/мл).

Згідно з отриманими даними, МІК цефтріаксону відносно MDR штамів складала 64 мкг/мл, МІК цефтріаксону відносно EDR штамів – 128 мкг/мл і PDR штаму – 256 мкг/мл. МІК офлоксацину відносно MDR штамів становили 8 і 16 мкг/мл, відносно EDR штаму – 32 мкг/мл і PDR штаму – 64 мкг/мл. Отримані МІК гентаміцину відносно MDR штамів складала 16 і 32 мкг/мл, МІК гентаміцину відносно EDR штамів – 64 мкг/мл і PDR штаму – 128 мкг/мл.

Із таблиці видно, що комбінована дія декасану з цефтріаксоном відносно штаму *E. coli* №13 (MDR) мала високу антибактеріальну активність, тому що МІК антибіотика і декасану в комбіна-

ції знизилась у 4 рази (з 64 мкг/мл до 16 мкг/мл та з 100 мкг/мл до 25,0 мкг/мл, відповідно), ніж за монодії препаратів. Відносно штамів *E. coli* №2 (PDR), 6 (EDR) та 11 (EDR) МІК декасану знизилась у 2 рази, а цефтріаксону – в 4 рази. Відносно мультирезистентних штамів №3 та 10 за комбінованої дії ДС з цефтріаксоном МІК обох препаратів знизилась у 2 рази.

За комбінованої дії декасану з офлоксацином відносно штаму *E. coli* №13 спостерігали зниження МІК декасану з 100 мкг/мл до 25,0 мкг/мл, а офлоксацину – з 16 мкг/мл до 4 мкг/мл. Відносно інших штамів зниження МІК за данної комбінації препаратів відбувалося лише в 2 рази.

У результаті застосування комбінації декасану з гентаміцином відносно штаму № 10 (MDR) привело до зменшення МІК антибіотика з 16 мкг/мл до 4 мкг/мл (в 4 рази), а декасану – з 12,5 мкг/мл до 6,25 мкг/мл (в 2 рази).

За застосування комбінації декасану з гентаміцином відносно мультирезистентного штаму №13, спостерігали зниження МІК гентаміцину з 16 мкг/мл до 2 мкг/мл, а МІК декасану – в 4 рази (з 100 мкг/мл до 25,0 мкг/мл); відносно штамів №2, 3 і 11 – в 4 і 2 рази, відповідно. За комбінованої дії декасану з гентаміцином відносно екстремально-резистентного штаму №6 відмічали зниження МІК обох антибактеріальних препаратів у 2 рази.

Таким чином, у ході проведеної роботи встановлено, що до цефтріаксону, офлоксацину та гентаміцину були стійкими 43% ізолятів *E. coli*. Виявлено, що МІК цефтріаксону при ізольованому застосуванні відносно штамів кишкової палички коливались у межах від 64 до 256 мкг/мл, МІК офлоксацину – від 8 до 64 мкг/мл, МІК гентаміцину – від 8 до 128 мкг/мл, МІК декасану – від 6,25 до 100 мкг/мл. Показано, що за застосування комбінованої дії декасану з цефтріаксоном, офлоксацином, гентаміцином їхні МІК зменшувались в 2-4 рази порівняно з МІК даних антибактеріальних препаратів за ізольованого застосування.

Література:

1. Бисекенова А. Л., Разманова Б. А., Мусаева А. А., Нурмолдин Ш. М., Алибаева Ж. С., Угышова Ш. Е. Антибиотикорезистентность штаммов *Enterobacteriaceae*, выделенных от пациентов многопрофильных стационаров // Вестник КазНМУ. – 2016. – № 4. – С. 50–54.

2. Гончар О. О., Назарчук О. А., Палій Д. В., Яцула О. В., Буркот В. М. Дослідження дії декаметоксину та його лікарських форм на адгезію бактерій // Світ медицини та біології. – 2015. – № 4. – С. 109–112.

3. Ковальчук В. П., Кондратюк В. М., Фомина Н. С., Коваленко І. М. Мікробіологічне обґрунтування доцільності комбінованого застосування антибіотиків і декасану // Оригинальные исследования. – 2017. – № 8. – С. 39–542.

4. Рожков М. С., Новосельцев А. В., Быков А. Ю., Лапунова Т. Я., Киселевская Н. И. Локальный многоуровневый мониторинг резистентности возбудителей хирургической инфекции // Вестник хирургии. – 2006. – С. 89–92.

5. Штанюк Є. А. Дослідження антибактеріальної активності мазей з левофлоксацином та декаметоксином щодо клінічних штамів – збудників ранових інфекцій // Світ медицини та біології. – 2015. – № 3. – С. 74–77.

Erika TORYANIK
(Kharkiv, Ukraine)

THE INFLUENCE OF ENVIRONMENTAL FACTORS ON PREGNANCY DEALT WITH ALLERGIES

You feel a real pain when you go into pregnancy and notice when you've got something harmful in your body: a sudden start of sneezing and wheezing with allergies and you haven't looked for allergies before you were not pregnant.

Most people develop allergies due to a combination of environmental and genetic factors. Having just one parent with allergies increases your risk.

Let's stop our view on the influence of environmental factors on pregnancy dealt with allergies.

The combination of allergy and pregnancy is certainly not the best thing happens in life. However, scientists have proved that the production of cortisol hormone is increased during pregnancy, and has anti-allergic activity. Even such serious diseases such as bronchial asthma and hay fever during pregnancies may not manifest themselves at all. After childbirth level of cortisol in the blood gradually returns to normal, and manifestations of allergies renew. If the allergy completely disappeared at the first pregnancy is likely the same thing will happen in the future.

This is absolutely natural that in the pregnant body there are large changes. Allergy may cause prolonged contact with the allergen or contact with too much allergen. Also allergy can appear because of the so-called antigenic loads which are frequently toxicities, the use of allergenic food, the presence of large amount of carbohydrates in the diet.

Among the most likely allergens in food are known, such as: citrus; honey, apples, pears, chocolate, various nuts, cow's milk; gluten-containing products, egg whites.

Also, allergies can be provoked by: household chemicals; hair dye; nickel-based jewelry; perfumery and cosmetics, plants (sunflower, chicory, chamomile, burdock, etc.).

Allergy during pregnancy can manifest itself in different ways: in the form of a mouse skin, redness, itching, sneezing, shortness of breath, runny nose and edema.

Now let's take into consideration the effect of allergy on pregnancy, and more specifically – on the fetus. The matter is that allergens do not seep through the placenta into the baby's body, that's why allergy is not dangerous for the fetus. But on this state the other factors, associated with allergies, are influenced, such as: poor health of the mother; the effect of drugs on the nutrition of the child through the umbilical cord; the negative impact of drugs on fetal development.

The main manifestations of allergies are only two: breathing problems (allergic rhinitis, shortness of breath) and manifestations through the skin (redness rash, itching). In the first case, the allergy should be treated with salt solutions for of the nose to relieve runny nose. It is safe for pregnant women. In the case of potential threats to the mother used Fluticasone propionate.

For the treatment of manifestations of allergy on the skin, there are various ointments and cosmetics. For pregnant women are safe Bepanten (international name - Dexpanthenol) and Skin-cap the main active ingredient of which is zinc pyrithione.

Now how to treat allergies during pregnancy. You're not doomed to suffer through your pregnancy with a runny nose and congestion. Antihistamines such as diphenhydramine (Benadryl), loratadine (Claritin) and cetirizine (Zyrtec) are safe to use in pregnancy, but keep in mind that Benadryl is used for morning sickness, so there may be a double benefit. Topical corticosteroids like Nasacort or Flonase can also help with seasonal allergies and are considered safe to use when you're pregnant.

If you're nervous about taking medication during your pregnancy, or just want to do everything you can ease your symptoms naturally, we recommend a few home remedies to find relief. Change your clothes as soon as you get home. Your clothes can pick up allergens like pollen when you're out and about, and changing them lowers the odds you'll keep breathing them in. Shower and wash your hair when you come in from the outdoors. Your hair and skin also pick up allergens when you're outside, and washing off can remove them. Dust and vacuum your home regularly. It's probably the last thing you want to do when you're pregnant, but cleaning can get rid of potential irritants that can bother you. Try to limit going outside at dawn. This is when pollen counts are the highest—and can make you the most stuffy.

Can pregnancy allergies affect baby? In general, this isn't something you have to stress about it, as allergies are very common, and are a way the body's immune system reacts inappropriately to it and that is not really a threat to health. Seasonal and indoor allergies don't affect the baby.

References:

1. American Academy of Dermatology, (Accessed Oct 2014).
2. National Institute of Health (access Oct 2014).

3. Johnson, R. (1994). Mayo Clinic complete book of pregnancy and baby's first year (1 st ed., p. 17). New York: W. Morrow and Co.

Ольга ШАМРО
(Тернопіль, Україна)

МИКОЛОГІЧНІ ХВОРОБИ ЯЧМЕНЮ ЯРОГО ЗА ВИРОЩУВАННЯ В УМОВАХ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Ячмінь є однією з основних і найпоширеніших зернових культур сучасного світового землеробства. Серед хлібних злаків зазначена вище культура за посівними площами займає четверте місце у світі після пшениці, рису та кукурудзи та третє в Україні – після кукурудзи і пшениці. У 2016/2017 МР його виробництво в Україні склало 9,9 млн тон – це четвертий показник у світі. У зв'язку з розширенням площі посівів під кукурудзою, сояньником і соєю, посівні площі ячменю в Україні скоротились в два рази: з 5,8 млн га в 2003 році до 2,9 млн га в 2017-му, при цьому врожайність за останні 7 років збільшилася з 20 ц/га до 34,3 ц/га завдяки використанню перспективних сортів вітчизняної селекції [<https://bakertilly.ua/news/id/38772>].

На території нашої держави вирощують озимий і ярий ячмінь, які застосовують як продовольчі, кормові й технічні культури. Проте, за обсягом використання його продукції в народному господарстві, ячмінь є насамперед однією з цінних зернофуражних культур, частка якої в балансі концентрованих кормів є значною.

Оскільки наше внутрішнє споживання ячменю складає 3,9 млн тон, більш ніж половина продукції йде на експорт – 5,3 млн тон. Так, у 2018 році основними напрямками експорту зерна ячменю були ЄС, Китай, Лівія, Йорданія, Алжир, Туніс, Туреччина та Саудівська Аравія. В останні роки значно зріс експорт ячменю в Китай [<https://bakertilly.ua/news/id/38772>].

Ячмінь, як і будь-яка інша культура, має свої переваги й недоліки у вирощуванні. Як і більшість зернових культур, ячмінь сприйнятливий до різних захворювань.

Проблема імунітету сільськогосподарських рослин привертає увагу ще з часів Чарльза Дарвіна. Цікавість до імунітету зумовлена тими величезними втратами від різних хвороб, які зазначає світове сільськогосподарське виробництво, у тому числі й Україна. Створення стійких до хвороб сортів – найрадикальніший, економічно обґрунтований та екологічно безпечний захист рослин. Такі сорти, безумовно, будуть відігравати все важливішу роль у боротьбі зі шкідливими організмами [3].

Метою даної роботи було дослідити найбільш поширені захворювання ячменю за вирощування в умовах Тернопільської області (Західний Лісостеп України).

За результатами багаторічних досліджень вчених встановлено, що серед хвороб польових культур в Україні переважають хвороби грибної етіології [1]. Особливо високою шкодочинністю характеризуються такі хвороби: тверда сажка, летюча сажка, фузаріоз, іржа, кореневі гнилі.

Збудник твердої сажки – гриб *Ustilago hordei* Kell. et. Swing. Шкодочинність твердої сажки виявляється як у вигляді прямих втрат врожаю внаслідок руйнування колосся, так і негативному впливу патогена на розвиток рослин. Крім того, при використанні фуражного зерна з домашніми сажкових грудочок для годівлі худоби спостерігаються розлади життєдіяльності тварин [1].

Збудник летючої сажки – гриб *Ustilago nuda* Kell. et. Swing. Шкодочинність хвороби виявляється як у вигляді прямих втрат врожаю внаслідок руйнування колосся, так за прихованих (зменшення кількості зерен у колосі, зниження польової схожості зараженого насіння тощо) [1].

Збудник фузаріозу – гриб *Fusarium moniliforme* Sheld. та інші види роду *Fusarium* класу *Deuteromycetes*, порядку *Hyphomycetales*. Уражене насіння має знижену енергію проростання і схожість. Внаслідок розвитку фузаріозу зменшується урожай і маса зерен. Втрати врожаю від фузаріозу можуть досягати 80% [2].

В Україні існує три види іржі: стеблова, жовта, карликова. Найбільш поширеною є стеблова (лінійна) іржа, збудником якої є гриб *Puccinia graminis* Pers. Шкодочинність іржастих хвороб полягає у порушенні фотосинтезу, зниженні зимостійкості і посухостійкості рослин. Коренева система розвивається слабо [1].

Особливої уваги серед хвороб грибної етіології заслуговують кореневі гнилі. Вони спричиняються цілим комплексом патогенних грибів у різних їх співвідношеннях і мають подібні симптоми. Найбільш поширеною є звичайна (фузаріозно-гельмінтоспориозна) коренева гниль. Збудниками хвороби є гриби родів *Fusarium* і *Drechslera*. Вони спричиняють відмирання проростків ще в ґрунті до появи сходів, побуріння первинних і вторинних коренів, підземного міжвузля і основи стебла, внаслідок чого спостерігається зріджування посівів, відмирання продуктивних стебел, пустоколосість і щуплозерність [2].

За період 2018 року у рамках фітосанітарного контролю відповідно до протоколів фітосанітарної та інспекційних вимог щодо експорту ячменю з України до Китаю між Міністерством аграрної політики та продовольства України й Генеральною адміністрацією нагляду за якістю, інспекцій та карантину Китайської Народної Республіки з метою здійснення безпечного експорту ячменю з України до Китаю було проведено аналіз рослин ячменю ярого на відповідність вищезазначеного протоколу.

Нами проаналізовано зразки рослин ячменю ярого, у 163 випадках виявлення було ідентифіковано такі мікологічні хвороби:

1. *Alternaria* sp. – альтернاریоз у 121 випадку.
2. *Cladosporium herbarum* Link. – оливкова плямистість у 121 випадку.
3. *Fusarium* sp. – фузаріоз у 84 випадках.
4. *Helminthosporium* sp. – гельмінтоспориоз у 61 випадку.
5. *Puccinia* sp. – іржа у 39 випадках.
6. *Septoria* sp. – септоріоз у 36 випадках.
7. *Erysiphe graminis* D. C. f. *hordei* Em. Marchal. – борошнеста роса у 22 випадках.
8. *Ascochyta graminicola* Sacc. – аскохітоз у 18 випадках.
9. *Ustilago hordei* Kell. et. Swing. – тверда (кам'яна) сажка у 18 випадках.
10. *Ustilago nuda* Kell. et. Swing. – летюча сажка у 14 випадках.
11. *Bipolaris sorokinia* Shoem. – темно-бура плямистість у 9 випадках.
12. *Drechslera teres* Ito. – сітчаста плямистість у 4 випадках.
13. *Rhynchosporium graminicola* Heinsen – ринхоспориоз у 4 випадках.

Отже, вивчення захворювань ячменю грибної етіології має важливе значення для створення стійких сортів, що в свою чергу поліпшить фітосанітарний стан агробіоценозів і забезпечить зниження використання пестицидів або ж і повне припинення їх використання та підвищення врожайності зерна ячменю, що в свою чергу сприяє зростанню економічного розвитку країни через збільшення експорту цієї культури.

На основі досліджень показано, що за вирощування ярого ячменю в умовах Тернопільської області найбільшої шкоди посівам культури завдають *Alternaria* sp., *Cladosporium herbarum* Link., *Fusarium* sp. та *Helminthosporium* sp. Найменш шкодочинними у зазначеному вище регіоні є *Bipolaris sorokinia* Shoem. та *Rhynchosporium graminicola* Heinsen.

Література:

1. Марютін Ф. М., Пантелеєв В. К., Білик М. О. Фітопатологія: Навчальний посібник / за ред. проф. Ф. М. Марютіна. – Харків: Еспада, 2008. – 552 с.
2. Пересипкін В. Ф. Сільськогосподарська фітопатологія: підручник. – К.: Аграр. освіта, 2000. – 415 с.
3. Фітопатологія: Підручник / Марков І. Л. та ін.; за ред. І. Л. Маркова. – К., 2017. – 548 с.
4. <https://bakertilly.ua/news/id/38772>

ДОВІДКА ПРО АВТОРІВ

Абасова Айтан Аскер кызы – кандидат технічних наук, доцент Азербайджанського архітектурно-будівельного університету

Агалаков В'ячеслав – викладач кафедри фізичного виховання та спорту Дніпровського національного університету ім. Олеса Гончара

Антипок Олена – інженер II категорії навчальної лабораторії краєзнавчих атласів кафедри фізичної географії географічного факультету Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Багірова Фаріда – диссертант, научний співробітник відділу «Новітні напрями філософії в сучасному світі» Інституту Філософії Національної Академії Наук Азербайджана

Баланович Тетяна – студентка магістратури Рівненського державного гуманітарного університету

Балушка Людмила – викладач кафедри спеціальної фізичної підготовки Львівського державного університету внутрішніх справ

Баюра Вадим – доцент кафедри соціології та економіки Криворізького державного педагогічного університету

Баяновська Марія – кандидат педагогічних наук, доктор філософії (PhD), доцент, завідувач кафедри суспільно-гуманітарної та етико-естетичної освіти Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти

Беценко Тетяна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови і літератури Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка

Білоцерківська Олена – студентка кафедри мікробіології, вірусології та біотехнології Дніпровського національного університету імені Олеса Гончара

Близнюк Микола – доктор педагогічних наук, доцент Косівського інституту прикладного та декоративного мистецтва Львівської національної академії мистецтв

Бовдир Олена – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальноправових та соціально-гуманітарних дисциплін Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ

Бойчук Антоніна – аспірант Навчально-наукового інституту музичного мистецтва Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Бойчук Валентина – викладач соціальної педагогіки вищої кваліфікаційної категорії ВНЗ «Білгород-Дністровське педагогічне училище» Одеської області

Болотна Анна – аспірант кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка

Бондар Валерія – кандидат юридичних наук, завідувач кафедри адміністративного права та адміністративного процесу Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ

Бондаренко Неллі – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник відділу навчання української мови та літератури Інституту педагогіки НАПН України

Боровікова-Абажер Ольга – викладач філософії першої кваліфікаційної категорії ВНЗ «Білгород-Дністровське педагогічне училище» Одеської області

Братченко Галина – магістрант кафедри української літератури Луганського національного університету імені Тараса Шевченка

Братюк Надія – аспірант кафедри історії і теорії мистецтва Львівської національної академії мистецтв

Буданова Ліана – доктор педагогічних наук, професор, завідувача кафедрою іноземних мов Національного фармацевтичного університету (Харків)

Вакулік Катерина – студентка фізико-технологічного факультету Рівненського державного гуманітарного університету

Васьківська Галина – доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу дидактики Інституту педагогіки НАПН України

Вашенко Лідія – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу моніторингу та оцінювання якості загальної середньої освіти Інституту педагогіки НАПН України

Веретко Наталія – аспірант кафедри дизайну Київського Національного Університету культури і мистецтв

Веселовський Анатолій – доцент, доцент кафедри спортивних дисциплін і туризму Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Винник Олександр – старший викладач кафедри хімії Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

Виштак Ольга – викладач методики виховної роботи вищої кваліфікаційної категорії ВНКЗ «Білгород-Дністровське педагогічне училище» Одеської області

Вікулін Євген – керівник з якості ТОВ БМДЦ, м. Кривий Ріг

Внукова Катерина – викладач кафедри іноземних мов Національного фармацевтичного університету

Гадирова Нармин – дисертант Бакинського славянського університету

Галаєвська Людмила – молодший науковий співробітник відділу навчання української мови та літератури Інституту педагогіки НАПН України

Галатюк Михайло – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки, освітнього менеджменту та соціальної роботи Рівненського державного гуманітарного університету

Галатюк Тарас – магістр, вчитель фізики ЗОШ №6 міста Рівне

Галатюк Юрій – кандидат педагогічних наук, професор, професор кафедри методики викладання фізики і хімії Рівненського державного гуманітарного університету

Галуцько Віра – доктор юридичних наук, професор кафедри професійних та спеціальних дисциплін Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ

Глилюк Єлизавета – студентка спеціальності «Хореографія» факультету мистецтв Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Гинда Оксана – магістрантка кафедри філологічних дисциплін та методики їх викладання у початковій школі Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Гладкова Рита – завідувач кафедри слов'янської філології Херсонського державного університету

Голова Анастасія – студентка Херсонського національного технічного університету

Голубничка-Шленчак Юлія – аспірантка кафедри всесвітньої історії Київського університету імені Бориса Грінченка

Горбан Ірина – викладач психології ВНКЗ «Білгород-Дністровське педагогічне училище» Одеської області

Городецький Остап – аспірант кафедри адміністративного права та адміністративного процесу факультету № 3 ІПФПНП Львівського державного університету внутрішніх справ

Гривко Антоніна – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник Інституту педагогіки НАПН України

Грицюк Наталія – магістрантка факультету іноземних мов Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Грод Інна – доцент кафедри інформатики та методики її навчання Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Гром Марія – аспірантка кафедри історії України Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Давидов Павло – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри мовних та гуманітарних дисциплін № 1 Донецького національного медичного університету м. Лиман, Україна

Данилюк Вікторія – старший викладач кафедри міжнародних комунікацій факультету туризму та МК Ужгородського національного університету

Дацька Тетяна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської мови та методики її викладання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Дегтяренко Тетяна – доктор медичних наук, професор кафедри біології і охорони здоров'я Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського

Демченко Анастасія – студентка 4-го курсу медичного факультету № 1 Донецького національного медичного університету м. Лиман, Україна

Демченко Володимир – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри державного управління і місцевого самоврядування Херсонського національного технічного університету

Дефорж Ганна – доктор історичних наук, доцент, доцент кафедри біології та методики її викладання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Джуло Оксана – магістрант кафедри біології та здоров'я людини Рівненського державного гуманітарного університету

Дидик Роман – студент Навчально-наукового інституту музичного мистецтва Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Добровольська Оксана – доктор філологічних наук, професор кафедри іноземних мов Ужгородського національного університету

Долгушева Ольга – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської мови та методики її викладання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Донець Поль – викладач кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського

Донік Ольга – аспірант кафедри українського мовознавства і прикладної лінгвістики Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

Дорофтей Орест – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри практики німецької мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Дрозд Олена – студентка I курсу магістратури факультету іноземних мов Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Дрозіч Ірина – кандидат педагогічних наук, методист ДНЗ «Хмельницький центр професійно-технічної освіти сфери послуг»

Душний Андрій – кандидат педагогічних наук, доцент Навчально-наукового інституту музичного мистецтва Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, член-кореспондент Міжнародної академії наук педагогічної освіти, заслужений діяч естрадного мистецтва України

Єднаковська-Попович Катерина – аспірант кафедри історії та теорії мистецтв Львівської національної академії мистецтв

Єрко Ірина – кандидат географічних наук, доцент кафедри туризму та готельного господарства географічного факультету Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Зайцева Ірина – кандидат біологічних наук, доцент кафедри садово-паркового господарства Дніпровського державного аграрно-економічного університету

Заїкіна Ганна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри медико-біологічних основ фізичної культури Навчально-наукового Інституту фізичної культури Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

Звягіна Лариса – викладач методики виховної роботи вищої кваліфікаційної категорії ВНКЗ «Білгород-Дністровське педагогічне училище»

Здрок Ярослав – студент 4 курсу спеціальності «Музейна справа та охорона пам'яток історії та культури» Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Зевако Валентина – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови ДВНЗ «Тернопільський державний медичний університет імені І. Я. Горбачевського МОЗ України»

Зимомря Іван – доктор філологічних наук, завідувач, професор кафедри теорії та практики перекладу Ужгородського національного університету

Зимомря Микола – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри германських мов та перекладознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Зимомря Олександр – студент 4 курсу факультету міжнародних економічних відносин Ужгородського національного університету

Зимомря Олена – кандидат філологічних наук, доцент кафедри міжнародних комунікацій Ужгородського національного університету

Зінкевич Олексій – доцент кафедри вищої математики ім. проф. Можара В.І. Національного університету харчових технологій

Іваничко Інна – аспірант кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Іванченко Євгенія – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри фундаментальних наук Військової академії (м. Одеса)

Каковкіна Ольга – к. фіз. вих., доцент кафедри педагогіки і психології Придніпровської державної академії фізичної культури і спорту

Калаш Олена – старший учитель математики Харківської гімназії № 82

Калиниченко Ірина – доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри медико-біологічних основ фізичної культури Навчально-наукового інституту фізичної культури Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

Калініченко Надія – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри біології та методики її викладання. Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка

Карпюк Зоя – кандидат географічних наук, старший викладач кафедри фізичної географії географічного факультету Східноєвропейського національний університет імені Лесі Українки

Катюжинська Анастасія – студентка Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Качаровський Роман – магістр географії, інженер II категорії навчальної лабораторії краєзнавчих атласів кафедри фізичної географії географічного факультету Східноєвропейського національний університет імені Лесі Українки

Квіцинська Вікторія – аспірант кафедри української літератури і компаративістики Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка; викладач кафедри україністики НМУ імені О. О. Богомольця

Кизенко Василь – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу дидактики Інституту педагогіки НАПН України

Кирильчук Ігор – здобувач Рівненського державного гуманітарного університету

Кирильчук Юрій – доцент кафедри теорії та методики професійної освіти Рівненського державного гуманітарного університету

Кисельов Юрій – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри геодезії, картографії і кадастру Уманського національного університету садівництва

Кисельова Октябрин – кандидат географічних наук, доцент кафедри географії Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Старобільськ)

Клебан Владлена – студентка 4-го курсу медичного факультету № 1 Донецького національного медичного університету м. Лиман, Україна

Клименко Марія – аспірант кафедри історії та теорії мистецтва Львівської національної академії мистецтв, практик

Кмицяк Микола – викладач кафедри спеціальної фізичної підготовки Львівського державного університету внутрішніх справ

Коваленко Наталія – кандидат історичних наук, працівник по наданню послуг Черняхівської державної нотаріальної контори Головного територіального управління юстиції у Житомирській області

Ковалишин Катерина – аспірант кафедри германських мов та перекладознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Коверза Олена – здобувач Київського національного університету культури і мистецтв, солістка Заслуженого народного духового оркестру Центра культури і мистецтв Національного авіаційного університету, викладач вищої категорії Київської дитячої музичної коли № 3 ім. В. Косенка

Ковтун-Водяницька Світлана – кандидат біологічних наук, н.с. відділу культурної флори Національного ботанічного саду імені М. М. Гришка НАН України

Коджебаш Владислав – кандидат с.-г. наук, доцент кафедри біології і охорони здоров'я Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського

Козлова Олена – магістрантка кафедри української літератури Луганського національного університету імені Тараса Шевченка

Козубовська Ірина – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Козубовський Ростислав – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціології та соціальної роботи ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Колесник Анна – викладач кафедри медико-біологічних основ фізичної культури Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

Колісник Олена – кандидат фармацевтичних наук, доцент кафедри фармацевтичної хімії Національного фармацевтичного університету

Колісник Сергій – доктор фармацевтичних наук, професор кафедри аналітичної хімії Національного фармацевтичного університету

Комишан Юлія – студентка кафедри мікробіології, вірусології та біотехнології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Корній Діана – студентка магістратури Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Костирко Софія – студентка Навчально-наукового інституту музичного мистецтва Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Костюк Ірина – кандидат філологічних наук, доцент кафедри історії і теорії мистецтва Львівської національної академії мистецтв

Косячук Сергій – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу дидактики Інституту педагогіки НАПН України

Кравець Оксана – викладач англійської мови кафедри іноземних мов Ужгородського національного університету

Кравчук Ольга – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу дидактики Інституту педагогіки НАПН України

Кривенкова Руслана – старший викладач кафедри туризму факультету туризму та міжнародних комунікацій Ужгородського національного університету

Кубрак Любов – старший викладач кафедри іноземних мов Національного університету банківської справи

Кузьменко Юлія – доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри адміністративного права та адміністративного процесу Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ.

Кукліна Інна – завідувач відділу народного мистецтва і фольклору Національного музею народної архітектури та побуту України

Кулепестіна Вікторія – викладач історії педагогіки ВНЗ «Білгород-Дністровське педагогічне училище».

Курягіна Ніна – кандидат біологічних наук, доцент кафедри мікробіології, вірусології та біотехнології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Лаврентьєва Катерина – кандидат біологічних наук, доцент кафедри мікробіології, вірусології та біотехнології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Латіна Ганна – доцент кафедри медико-біологічних основ фізичної культури Навчально-наукового інституту фізичної культури Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

Левченко Тетяна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української лінгвістики та методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»

Ледняк Ганна – старший викладач кафедри іноземних мов Донбаського державного педагогічного університету (м. Слов'янськ)

Леонт'єв Олег – старший викладач кафедри спортивних дисциплін Луганського національного університету імені Тараса Шевченка

Леонт'єва Інна – старший викладач кафедри спортивних дисциплін Луганського національного університету імені Тараса Шевченка

Листопад Володимир – доцент кафедри вищої математики ім. проф. Можара В.І. Національного університету харчових технологій

Ліснчук Аліна – асистент кафедри англійської мови в судноводінні Херсонської державної морської академії

Літак Антоніна – здобувач кафедри слов'янської філології та світової літератури, викладач кафедри англійської філології Ужгородського національного університету

Луцьова Тетяна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської та німецької філології Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Мадяр-Фазекаш Емілія – старший викладач кафедри фізичного виховання Ужгородського національного університету

Мазур Олег – старший викладач кафедри вищої математики ім. проф. Можара В.І. Національного університету харчових технологій

Макар Людмила – доцент кафедри соціальної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г. Сковороди

Макухіна Світлана – викладач кафедри іноземних мов Херсонського державного аграрного університету

Малежик Петро – кандидат фізико-математичних наук, докторант кафедри комп'ютерної інженерії та освітніх вимірювань Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова

Мандзюк Роман – аспірант кафедри теорії та практики перекладу Ужгородського національного університету

Манько Альона – аспірант кафедри української літератури Луганського національного університету імені Тараса Шевченка

Махмудов Матлаб – доктор філософії по філософії, ведучий научний співробітник, доцент відділу «Новітні напрями філософії в сучасному світі» Інституту Філософії Національної Академії Наук Азербайджану

Мащенко Ольга – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри географії та методики її навчання Полтавського національного педагогічного університету імені В. Короленка

Мельник Віра – кандидат географічних наук, професор кафедри біології та здоров'я людини Рівненського державного гуманітарного університету

Михайленко Валерій – кандидат географічних наук, доцент Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Мірзодасва Тетяна – кандидат економічних наук, доцент кафедри туристичного та готельного бізнесу Національного університету харчових технологій

Мітсва Юлія – студентка 3-В ВНЗ «Білгород-Дністровське педагогічне училище»

Мордовцева Наталія – доцент кафедри філологічних дисциплін навчально-наукового інституту ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (Старобільськ)

Мустафаєва Нігяр – доктор філософії по філософії, доцент Бакинського Славянського Університету

Мухіна Лариса – аспірант кафедри образотворчого мистецтва, музикознавства та культурології, викладач кафедри хорового диригування, вокалу та методики музичного навчання Науково-навчального інституту культури і мистецтв Сумського державного педагогічного університету імені А. Макаренка, викладач-методист сольного та хорового співу Сумської дитячої музичної школи № 2, солістка Сумської обласної філармонії

Назарова Халіда (Nəzərova Xalidə) – молодший научний співробітник Інституту Філософії Національної Академії Наук Азербайджану

Огар Альона – аспірант кафедри міжнародної економіки і туризму Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

Олійник Юрій – студент другого курсу спеціальності Інженерія програмного забезпечення Індустріально-педагогічного технікуму Конотопського інституту Сумського державного університету

Орлова Наталія – доцент кафедри іноземних мов ННІМ Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

Осадча Світлана – викладач німецької мови вищої кваліфікаційної категорії ВНЗ «Білгород-Дністровське педагогічне училище» Одеської області

Павленко Інна – викладач педагогіки першої кваліфікаційної категорії ВНЗ «Білгород-Дністровське педагогічне училище»

Пасько Віктор – аспірант кафедри педагогіки та психології Придніпровської державної академії фізичної культури і спорту

Пата Павло – завідувач електромеханічним відділенням хіміко-технологічного коледжу імені Івана Кожедуба Шосткинського інституту Сумського Державного університету, аспірант Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Патлаєнко Віра – викладач педагогіки вищої кваліфікаційної категорії ВНЗ «Білгород-Дністровське педагогічне училище»

Пащук Тетяна – магістр кафедри фінансів Київського університету ринкових відносин

Переходнюк Ірина – студентка 4Б ВНЗ «Білгород-Дністровське педагогічне училище» Одеської області

Пецольд Андрій – студент кафедри мікробіології, вірусології та біотехнології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Пилипчук Кристина – студентка кафедри мікробіології, вірусології та біотехнології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Пиц Богдан – доцент кафедри народних музичних інструментів та вокалу Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, заслужений діяч естрадного мистецтва України

Підгорбунський Микола – кандидат історичних наук, доцент Науково-дослідного інституту Київського національного університету культури і мистецтв

Підгурний Іван – кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва та реставрації творів мистецтва Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Попова Діана – аспірантка Київського інституту міжнародних відносин КНУ ім. Т. Г. Шевченка

Поручинська Тетяна – доцент кафедри фізіології людини і тварин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Придатко Юлія – студентка кафедри обліку та аудиту Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Прймак Вікторія – доцент кафедри екології та географії Херсонського державного університету

Присяжна Марія – викладач кафедри фізичного виховання та спорту Дніпровського національного університету ім. Олеся Гончара

Пугач Сергій – кандидат юридичних наук, доцент кафедри правового регулювання економіки і правознавства Вінницького навчально-наукового інституту економіки Тернопільського національного економічного університету

Ракомін Юрій – вчитель фізичної культури ліцею з посиленою військово-фізичною підготовкою імені Героїв Крут

Романенкова Юлія – доктор искусствоведения, профессор, профессор кафедри циркових жанрів Київської муніципальної академії естрадного і циркового мистецтв

Романова Олена – аспірантка кафедри суспільних наук, інформаційної та архівної справи Центральноукраїнського національного технічного університету

Рошко Світлана – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин факультету міжнародних відносин ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Рудас Олена – студентка кафедри мікробіології, вірусології та біотехнології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Савченко Ольга – асистент кафедри слов'янської філології Херсонського державного університету

Садыглы Гарун Гаджы – дисертант Університета Вест-Каспи в Баку (Азербайджан)

Салій Володимир – кандидат педагогічних наук, доцент Навчально-наукового інституту музичного мистецтва Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Свєчнікова Олена – доктор хімічних наук, професор, завідувач кафедри хімії Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

Свірідюк Олександра – старший викладач кафедри фундаментальних наук Одеської військової академії

Семенова Людмила – старший викладач кафедри іноземних мов Національного фармацевтичного університету, м. Харків

Сенюх Світлана-Іванна – студентка 2 курсу інституту фізичної культури і здоров'я Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Сизоненко Вікторія – кандидат педагогічних наук, викладач кафедри хореографії та художньої культури факультету мистецтв Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Скляр Тетяна – кандидат біологічних наук, доцент кафедри мікробіології, вірусології та біотехнології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Слюсаренко Ніна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки й освітнього менеджменту Комunalного вищого навчального закладу «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради

Снісаренко Ірина – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської мови та методики її викладання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Соловцова Ірина – старший викладач кафедри світової літератури та культури імені проф. О. Мішукова Херсонського державного університету

Солодкіна Марія – студентка Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Григоровича Шевченка

Солтанов Ильхам – научный сотрудник отдела социальной философии и проблемы экологии Института философии Национальной Академии Наук Азербайджана

Сом-Сердюкова Олена – кандидат мистецтвознавства, доцент, докторант кафедри дизайну і технологій Київського національного університету культури і мистецтв

Сопов Дмитро – аспірант кафедри екології та безпеки життєдіяльності Уманського національного університету садівництва

Стельмах Юлія – викладач Львівського державного університету фізичної культури

Степура Ігор – старший лаборант лабораторії когнітивної психології Інституту психології ім. Г. Костюка НАПН України

Степчук Надія – старший викладач кафедри фізичного виховання Ужгородського національного університету

Стефіна Надія – кандидат педагогічних наук, доцент Сумського державного педагогічного університету імені А. Макаренка

Стороженко Софія – магістрантка факультету іноземних мов Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Štrenáčíková Mária – Ph.D., Associate Professor Faculty of Music Arts Academy of Arts (Banska Bystrica, Slovakia)

Štrenáčíková Mária – Ph.D., teacher of Music Arts Academy of Arts (Banska Bystrica, Slovakia)

Стрільцова Дар'я – аспірант кафедри української літератури Луганського національного університету імені Тараса Шевченка

Ступак Марія – аспірант кафедри біології та здоров'я людини Рівненського державного гуманітарного університету

Тарасенкова Ніна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри математики та методики навчання математики Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

Ткачук Ілона – викладачка кафедри Академічного живопису, аспірантка кафедри Менеджменту мистецтва Львівської національної академії мистецтв

Токарська Олеся – аспірантка кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка

Торяник Людмила – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов Національного фармацевтичного університету (Харків)

Торяник Эрика – доктор медицинских наук, професор клиники репродуктивной медицины имени академика В. И. Грищенко, заведующая отделением женской консультации, Харьков, Украина

Трофімук-Кирилова Тетяна – кандидат історичних наук, доцент кафедри документознавства і музейної справи Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Трубін Максим – аспірант Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка; завідувач лабораторії електроприводу, викладач електротехнічних дисциплін Хіміко-технологічного коледжу імені Івана Кожедуба Шосткинського інституту Сумського Державного Університету

Тупченко Валерія – завідувач кафедри загальноосвітніх дисциплін Луганського національного аграрного університету (м. Харків), кандидат педагогічних наук, доцент

Туцканюк Надія – магістр Національного університету біоресурсів і природокористування України

Усатенко Вікторія – курсант 1-го курсу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Утцюська Тетяна – студентка IV курсу спеціальності «Туризм» Ужгородського національного університету

Флуд Олександр – викладач кафедри спеціальної фізичної підготовки Львівського державного університету внутрішніх справ

Фролова Анастасія – студентка кафедри мікробіології, вірусології та біотехнології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Харламова Лариса – викладач-методист циклової комісії комп'ютерних та математичних дисциплін Індустріально-педагогічного технікуму Конопольського інституту Сумського державного університету

Цап Віра – студентка 3-В ВНЗ «Білгород-Дністровське педагогічне училище»

Чепелюк Анна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри спортивних дисциплін і туризму Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Черниш Олександра – слухач секції «Біологія людини» Волинського територіального відділення МАН України, Комунальної установи «Волинська обласна Мала академія наук»

Чижевська Лариса – кандидат географічних наук, доцент кафедри фізичної географії географічного факультету Східноєвропейського національного університету імені Лесі України

Чир Надія – кандидат географічних наук, доцент кафедри туризму факультету туризму та міжнародних комунікацій Ужгородського національного університету

Чосік Леся – старший викладач кафедри теорії і методики природничо-математичних дисциплін початкової освіти Східноєвропейського національного університету імені Лесі України

Чубань Тетяна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української лінгвістики та методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»

Чумак Лариса – доктор педагогічних наук, доцент кафедри теорії й методики виховання, психології та інклюзивної освіти Комунального вищого навчального закладу «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради

Шамро Ольга – аспірант кафедри ботаніки та зоології Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Шафета Валерій – старший викладач кафедри народних музичних інструментів та вокалу Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Швець Ульяна – магістрантка кафедри філологічних дисциплін та методики їх викладання у початковій школі Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Шелевер Оксана – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Шелестова Людмила – доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник; провідний науковий співробітник відділу дидактики Інституту педагогіки НАПН України

Шеплякова Ірина – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Григорія Сковороди

Шийка Петро – студент магістратури Навчально-наукового інституту музичного мистецтва Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Шкикавий Василь – аспірант кафедри історії України Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Шніцер Ігор – доцент кафедри модерної історії України та зарубіжних країн Ужгородського національного університету

Шніцер Марія – викладач кафедри філософії Ужгородського національного університету

Щока Станіслав – аспірант кафедри цивільного права і процесу Ужгородського національного університету

Эфендиева Кёнюл Рахим гызы (Əfəndiyeva Könül Rəhim qızı) – диссертант Азербайджанского Университета

Юлдашева Людмила – кандидат філологічних наук, доцент кафедри слов'янської філології та загального мовознавства Київського міжнародного університету

Якименко Ольга – студентка 4-го курсу факультету іноземної філології Херсонського державного університету

Яценко Таміла – доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, головний науковий співробітник відділу навчання української мови та літератури Інституту педагогіки НАПН України

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**FUNDAMENTAL AND APPLIED RESEARCHES: CONTEMPORARY SCIENTIFIC
AND PRACTICAL SOLUTIONS AND APPROACHES.**

INTERDISCIPLINARY PROSPECTS

Edited by:

A. Dushniy, M. Makhmudov, M. Strenacikova, V. Ilnytskyi, I. Zymomyra

**ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ТА ПРИКЛАДНІ ДОСЛІДЖЕННЯ: СУЧАСНІ НАУКОВО-
ПРАКТИЧНІ РІШЕННЯ ТА ПІДХОДИ.**

МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ПЕРСПЕКТИВИ

За редакцією:

А. Душний, М. Махмудов, М. Стреначікова, В. Ільницький, І. Зимомя

Макетування та верстка – Віталій Коваль

Дизайн обкладинки – Олег Лазебний

*Редакція не завжди поділяє думки авторів, за зміст, достовірність
інформації та точність цитувань відповідальності не несе.
При передруці статей посилання на збірник є обов'язковим.*

Здано до набору 17.06.2019 р. Підписано до друку 25.06.2019 р.

Гарнітура Times. Формат 60x84 1/16.

Друк офсетний. Папір офсетний.

Ум. друк. арк. 21,6. Зам. № 983

Наклад 300 примірників

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції Серія ДК № 2509 від 30.05.2006 р.

Друк ПП «П'ОСВІТ»

Адреса: вул. І. Мазепи, 7, м. Дрогобич, 82100 Україна

тел. факс (03244) 2-23-35, тел.: 3-38-50, 2-23-76.

E-mail: posvitdruk@gmail.com